



Ta'limni rivojlantirish
respublika ilmiy-metodik
markazi

NATIJAGA YO'NALTIRILGAN UZLUKSIZ TA'LIMNI JORIY ETISH TENDENSIYALARI

**XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
BO'YICHA ILMIY MAQOLALAR TO'PLAMI**

2024-YIL 25-MART



Ta'limni rivojlantirish
respublika ilmiy-metodik
markazi

NATIJAGA YO'NALTIRILGAN UZLUKSIZ TA'LIMNI JORIY ETISH TENDENSIYALARI

**XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
BO'YICHA ILMIY MAQOLALAR TO'PLAMI**

2024-YIL 25-MART

UO'K 376.167.1
KBK 74.244.6

*“Natijaga yo‘naltirilgan uzluksiz ta’limni joriy etish tendensiyalari”
xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami.
Toshkent 2024-yil 25-mart, 564 bet.*

Tahrir hay'ati:

Elmurodov Alimardon Nuriddinovich
Sangirova Zamira Bozorboyevna
Nazirov Avaz Abdumajidovich
Axmadaliyev Doniyorbek Kambaraliyevich
Mamatov Alisher Shavkat o‘g‘li
Mo‘minov Sulton Akbar o‘g‘li

Maqolalarda foydalanilgan misol, ko‘chirma, statistik ma'lumotlar, ilmiy-nazariy fikrlar va ma'lumotlar aniqligi hamda stilistikasiga mualliflar javobgardir.

MUNDARIJA

I. BOB. TA'LIM MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISH TENDENSIYALARI: TAJIRIBA, AMALIYOT VA CHAQIRIQLAR

So'zboshi	12
Abduraxmonova N.K., Sirojiddinova N.R. <i>Ta'lim natijalarini aniqlashda kompetensiyaga asoslangan yondashuv</i>	13
Abdullayeva Z. F. <i>Ta'lim mazmuni va sifatini takomillashtirish va boshlang'ich sinf matematika darslarida zamonaviy metodikalardan foydalanishning ahamiyati</i>	17
Abduraxmonova X. Q. <i>Jahon tajribasini o'rganish orqali mamlakatimiz umumta'lim muassasalarida tarbiya fanini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari va ta'lim mazmunini oshirish yo'llari</i>	22
Babayeva N. B., Tulenova K. J. <i>STEM – education as a basis for the formation of creative thinking</i>	29
Boyturayev F. M <i>Natijaga yo'naltirilgan uzluksiz ta'limni joriy etishda korrupsiyaning oldini olish muammolari</i>	31
Burxonova H. D. <i>Boshlang'ich ta'limda ta'lim mazmunini takomillashtirishda tajriba va amaliyotlarning o'rni</i>	38
Elmurodov A. N. <i>Ta'lim mazmunini rivojlantirish ko'nikmalari</i>	41
Ismailov A. U. <i>Opportunities of academic lyceum students in the development of professional-personal training</i>	46
Masheripova A. <i>Qoraqalpog'istonda mustaqillik yillarida maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish tamoyillari va asosiy yo'nalishlari</i>	49
Mavlonova X. <i>Yaponiya ta'limi tajribasini maktabgacha ta'lim tizimiga joriy etishning ahamiyati</i>	53
Mustafoeva D. A., Xusnixonov F. <i>Ta'lim mazmunini takomillashtirishda aralash ta'limning roli</i>	57
Musurmonov O. L., Hamroqulova Z.R. <i>Qadimgi asrlarda berilgan ma'lumotlardan tarbiya maqsadlarida foydalanish</i>	60
Namozova D. I. <i>Boshlang'ich sinflarda ixtirochilikka va loyiha ishlariga o'rgatish muammolari bo'yicha topshiriqlar ishlab chiqish va ularni amaliyotga jalb etish</i>	63
O'rinov U. A., Adizova S. Yu. <i>Yuqori texnologik ishlab chiqarishlar uchun talabalarni kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishning muhim jihatlari</i>	66

Pardayeva M. D. <i>Inson kapitalini rivojlantirishda uzluksiz ta'lim sifatini ta'minlash: chaqiriqlar, muammolar, tadqiqotlar va yechimlar</i>	69
Parpieva M.M. <i>Oliy ta'lim tizimida kredit-modul tizimi o'quv jarayonining ahamiyati</i>	76
Raxmatullayeva D. R. <i>O'quvchilarda tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishda mustaqil tayyorgarlikning o'rni</i>	82
Ruzikulova N.Sh. <i>Natijaga yo'naltirilgan ta'limning zamonaviy tendensiyalari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri, ta'lim samaradorligini ta'minlash bo'yicha ilg'or tajribalar</i>	85
Samadov B. G'. <i>Maktabgacha ta'limda individual yondashuvdan foydalanishning kompleks imkoniyatlari</i>	91
Sarimova D.S. <i>Malaka oshirish tizimini takomillashtirishda o'qituvchilarning metodik kompetentligini takomillashtirish omillari</i>	94
Shoyimqulova Z. <i>Fanlararo sifatli ta'lim integratsiyaning dolzarb masalalari</i>	100
Xaydarov B. M. <i>Kompetensiyalarga asoslangan modulli texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish</i>	103
Xolmuxamedov M. M. <i>Natijaga yo'naltirilgan professional ta'limning dialektik va gipotetik asoslari</i>	106
Yusupova S. X. <i>Geometrik masalalarni yechishga o'rgatish orqali maktab o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish</i>	116
Yuldasheva N.A. <i>Uzluksiz va uzviylikka asoslangan milliy ta'lim</i>	119
Абдуллаева Н. М. <i>Тенденции развития образования на современном этапе образовательного процесса</i>	127
Бекназарова С. С. <i>Внедрение проектно-ориентированного обучения: интеграция образования и производства</i>	134
Доновский А. В. <i>О некоторых проблемах реализации Концепции непрерывного образования в среде академических лицеев</i>	139
Ли Э., Юлчиев А. <i>Непрерывное образование: задачи, функции и формы</i>	143
Номозов Х. Кучкарова Н. К. <i>Применение инновационных технологий для повышения социокультурной компетентности учащихся на уроках английского языка</i>	146
Шарахматова А. К. <i>Совершенствование системы психолого-педагогической адаптации студентов к обучению в вузе</i>	150

II. BOB. PEDAGOGLARNI KASBIY RIVOJLANTIRISH VA METODIK TA'MINLASHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Abdiyeva Q. A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini zamonaviy ta'lim tendensiyalari orqali o'z-o'zini rivojlantirish	154
Aminova M. Hozirgi zamonda matematika sohasi rivojining asosiy yo'nalishi va muammolari.....	157
Azimova U. L. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning og'zaki va yozma hisob malakalarini rivojlantirish usullari.....	159
Baratov J. Sh. Biror muhitda gravitatsiya mavzusini o'qitishda nostandart topshiriqlardan foydalanish.....	164
Hojiyeva M.T. O'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish usullari.....	171
Ibraimov X. I. Ta'lim tizimini modernizatsiyalash sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning professional kompetentligini rivojlantirish.....	176
Imomnazarova O'. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'zbek tili darslarini tashkil etish.....	180
Ismaylova R. N. Loyihalash usuli va uni ta'lim jarayonida qo'llash.....	183
Jo'rayev F.I. O'quvchilarni fizika fani olimpiadalariga tayyorlashda reproduktiv ta'lim metodining afzalliklari	186
Juraxujayev D.D., Berdiqulov F.F. Ijtimoiy-iqtisodiy geografiya fanlarini o'qitishning ayrim masalalari.....	189
Karimov K. A. Professional ta'lim tizimi pedagog kadrlar kasbiy kompetentligini rivojlantirishda ustoz-shogird munosabatlari.....	192
Musurmonkulova O. Y. Adabiyot darslarida lateral-kreativ yondashuvdan foydalanish samaradorligi.....	196
Muxammadiyeva D. D. Jamiyatimizda o'quvchilarni kasbga yo'naltirib o'qitishga bo'lgan ehtiyoj va bu muammoga tizimli yondashuv.....	203
Narzullayev N.H. Geografiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari.....	209
Nurmamatov Z. Sh. Texnologik ta'lim yo'nalishlarida umumkasbiy, maxsus hamda tanlov fanlarning o'zaro integratsiyasi.....	212
Orziqulov X. T. Ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish asosida talabalarda ijtimoiy pedagogik kompetentlikni rivojlantirish.....	215
Qaraxonova L. M. O'quvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishda loyihalash usulidan foydalanishda o'qituvchi kasbiy mahorati.....	217
Rahmonova G. Z. Tabiiy fanlarni o'qitishda tajribalarning ahamiyati va laboratoriya mashg'ulotlari samaradorligiga ta'sir	

<i>etuvchi omillar.....</i>	<i>222</i>
Rixsiyeva N. Q. <i>O'quvchilarga kasbga yo'naltirishni o'rgatish mazmuni va unga zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash.....</i>	<i>225</i>
Samiyeva D. Sh. <i>O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishning ustuvor yo'nalishlari.....</i>	<i>230</i>
Sangirova Z. B., Saidov A. N. <i>Zamonaviy o'qituvchi uchun kasbiy rivojlanish ko'nikmalari.....</i>	<i>233</i>
Sobirova N. Y. <i>Ta'limda tarbiya texnologiyalarining o'ziga xos jihatlari.....</i>	<i>236</i>
Taylakova D. N., Xabbard E. <i>Natijaviy ta'lim muhitida pedagogning didaktik ta'minotining ustuvorligi hamda natijaviyligi.....</i>	<i>238</i>
Urinov A. D. <i>Tarbiyaning negizi va uning boshlanish davrlari.....</i>	<i>241</i>
Xummamatova K.X. <i>Pedagogika oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining kasbiy faoliyatiga tayyorgarligidagi asosiy muammolar.....</i>	<i>245</i>
Xujanov E., Baratov J. Sh. <i>Fizika o'qitishda nostandart topshiriqlarni fanlararo bog'lanish asosida qo'llash.....</i>	<i>248</i>
Yaxyayev D. <i>Jismoniy tarbiya atamasi pedagogik jarayon sifatida.....</i>	<i>252</i>
Yusupov S. S. <i>Talabalarda rahbarlik madaniyatini rivojlantirishda boshqaruv-pedagogik menejmentning o'ziga xosligi.....</i>	<i>255</i>
Yuliy V. Z. <i>Features of the continuity in developing civil competence of primary school pupils.....</i>	<i>263</i>
Джураев Р.Х. <i>Важные инструменты реализации качества образования.....</i>	<i>267</i>

III. BOB. NATIJAGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM MUHITI, VOSITALARI VA DIDAKTIK TA'MINOTI

Axunjanova Sh. I. <i>Fizika fanidan laboratoriya ishlarini o'tkazishda natijaga yo'naltirilgan ta'lim vositalari.....</i>	<i>274</i>
Ismoilov N. K., Xudayberganov O. F. <i>Umumiy o'rta ta'lim tizimida virtual laboratoriyalardan foydalanishning muammo va yechimlari.....</i>	<i>277</i>
Fazliddin X. B. <i>Konchilik mutaxassislari uchun "mexanika" bo'limidan o'quv mashg'ulotlarini olib borish.....</i>	<i>281</i>
Otamirzayev S. O. <i>Kimyoviy laboratoriya mashg'ulotlarida o'quvchilarning amaliy kompetentlik komponentlarini rivojlantirish.....</i>	<i>285</i>
Tojiyeva O'. X. <i>Jamoat salomatligi texnikumi talabalarining kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish.....</i>	<i>289</i>
Xudayqulov X. J. <i>Ta'limda uyali telefon va internetdan foydalanish</i>	

odoblari.....	294
Xujanov E. <i>Fizika o'qitishda steam yondashuvdan foydalanish istiqbollari.....</i>	300
Yaxshiyev Sh. B. <i>Kimyo fanini o'qitishda muhim vositalar va didaktik o'yinlar.....</i>	303

IV. BOB. O'QUV NATIJALARINI BAHOLASH VA TA'LIM SIFATINI MONITORING QILISHNING DOLZARB MASALALARI

Abdiraimov SH. S. <i>Sifatni monitoring qilishning dolzarb masalalari. Milliy baholash dasturi: muammolar, yechimlar, istiqbollar.....</i>	308
Abdujalilov J. A., Ahmadaliev D. <i>Informatika va axborot texnologiyalari fanida sun'iy intellekt va robototexnika asoslarini o'qitish dolzarbligi.....</i>	313
Abduxoliqova M. I. <i>Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlashning yutuq va kamchiliklari.....</i>	322
Boyxonov I.A. <i>Biologiya fanidan o'tkazilgan test sinovi natijalarining ichki va tashqi moslik statistikalari.....</i>	325
Egamberdiyev Sh.S. <i>Formativ baholashda 4k rubrikalarining o'rne.....</i>	330
Sunatov J.T., Sunatov A.T., Maxmanazarov O.H. <i>Kompyuter savodxonligini oshirishda onlayn kurslarning ahamiyati ("bir million dasturchi" loyihasi misolida).....</i>	335
Sunatov J.T., Shamatova G.M., Asrorov M.T. <i>O'quvchilar va talabalarning kompyuter savodxonligini oshirishda kurslarning ahamiyati.</i>	340
Turanova D. U. <i>Aniq fanlarni o'qitishda o'quv loyiha ishlarini tashkil etish va baholash.....</i>	343
Yaqubova N. R., Abdullayeva O'. A. <i>Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'quv-tarbiya jarayonida matematik o'yinlarini olib borish metodlari</i>	346
Zakirova F. M., Abdujalilov J. A. <i>Informatika va axborot texnologiyalari fani mazmunini sun'iy intellekt va robototexnikaga oid mavzularni kiritish asosida takomillashtirish.....</i>	350
Абсалямова И. И. <i>Внедрение в систему среднего общего образования заданий PISA по физике</i>	358

V. BOB. TA'LIMDA RAQAMLASHTIRISH: MUAMMOLAR, IMKONIYATLAR, AFZALLIKLAR

Abduraimov D. E. Monasipova R. F. <i>Ta'lim samaradorligini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar.....</i>	362
Asrorov O. A. <i>Ta'limga veb platformalarni joriy etishni tahlil qilish.....</i>	365
Badalov A. O. <i>Maktab informatika darsligidagi dasturlash asoslari kursini raqamli texnologiyalar asosida o'qitish metodikasi.....</i>	368
Boymurodova F. Z. Abdurashidova M. Sh. <i>The impact of digital learning on education in the 21st century.....</i>	371
Mamatov A. Sh. <i>Ta'lim jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish istiqbollari.....</i>	374
Mirzayeva G. O. <i>Improving physics teaching in the context of digital transformation.....</i>	382
Muxamadjanov Sh. S. <i>Ta'lim sifatini oshirishda ta'limga oid multimedia va raqamli resurslarga oid yagona talablarni joriy etishning ahamiyati.....</i>	386
Nurillayev M. I. <i>The evolving landscape: challenges and opportunities in digital education.....</i>	391
Rahmonov S. K. <i>Aniq fanlarini o'qitishda pedagogik va axborot kommunikasiya texnologiyalarni qo'llash.....</i>	394
Sagdullayev P. <i>Leveraging digital educational technologies to enhance language competence among prospective teachers.....</i>	397
Shamsiddinova D. F. <i>Challenges and solutions of teaching English online.....</i>	402
G'ulomov J. G'. <i>Pedagogik kasbiy kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan raqamli ta'lim platformalarini takomillashtirishning tuzilmaviy modeli.....</i>	405
Xasanova G. X. <i>Ta'limni raqamlashtirish asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlari.....</i>	409
Yo'ldosheva Z. X. <i>"Yangi O'zbekiston – taraqqiyotning yangi bosqichi"da ta'lim sifatini oshirishda yangicha yondashuvlar va innovatsiyalardan foydalanish.....</i>	414
Зулфкоров Х. З., Шахмурова Г. А. <i>Концептуальные направления процесса подготовки будущих учителей биологии.....</i>	418
Хисматова Х. Ф., Тожиддинова М. Ё. <i>Преимущества и вызовы цифровизации в сфере образования: обзор и перспективы.....</i>	423

VI. BOB. INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Alimova G. K. <i>Inklyuziv ta'lim – xalqaro tadqiqotlar nigohida</i>	427
Achilova D. Q. <i>Inklyuziv ta'limning asl mohiyati va dolzarbligi</i>	434
Axmedov S. <i>Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarni inklyuziv muhitga muvaffaqiyatli moslashtirish masalalari</i>	440
Axmedov Sh. <i>Inklyuziv sinflarda dars mashg'ulotlarining o'ziga xosligi</i>	443
Axrorova G. A. <i>Interaktiv usullar – inklyuziv ta'lim o'quvchilarining qobiliyatini rivojlantirish omili</i>	448
Djurayeva P. S. <i>Malaka oshirish tizimida ijtimoiy-emotsional ta'lim olishga oid mashg'ulot: ijtimoiy xabardorlik, inklyuzivlikni tashkil etish samaradorligi</i>	451
Ibadullayeva Sh. N. <i>Bo'lajak maxsus pedagoglarni pedagogik amaliyot jarayoniga tayyorlash</i>	456
Jurayeva Z. <i>Inklyuziv ta'limdan inklyuziv jamiyatga</i>	462
Kasimova M.M. <i>Kichik maktab yoshidagi bolalarni kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish muammolari</i>	465
Mirvaliyeva M.Y. <i>O'smirlar ijtimoiy rolini shakllanishiga ta'sir etuvchi gender xususiyatlar</i>	470
Mo'minov S.A. <i>Maxsus ta'limdan inklyuziv jamiyat sari (Eshitishda nuqsoni bo'lgan eshitish qobiliyatining yo'qotilishi 60 Db gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar misolida)</i>	475
Murodova S. R. <i>Autizm spektri buzilishlari bo'lgan bolalarga korreksion-pedagogik yordamni tashkil etilishi</i>	487
Murodova S. <i>Autizm ta'limotining rivojlanish tarixi</i>	492
Musaxonov E. M. <i>Inklyuziv ta'limda aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan o'quvchilarini kasbga yo'llash, kasbiy afzallik xususiyatlari</i>	496
Mustafoyeva F. X. <i>Ta'lim tizimida inklyuziv ta'limning o'rni va ahamiyati</i>	503
Omirezakov R.A. <i>Yangi O'zbekistonda inklyuziv ta'limni tashkil etish sohasidagi islohotlar</i>	507
Qodirova F. U. <i>Inklyuziya sharoitida adaptiv ta'limni tashkil etish orqali o'quv muhiti rentabelligini oshirish</i>	510
Rasuleva D. Ya. <i>Inklyuziv ta'lim jarayonida maktabgacha va boshlang'ich ta'lim pedagoglarining hamkorlik ishlarini takomillashtirish</i>	515
Shomurodov A.T. <i>Inklyuziv ta'limni tashkil etishning nazariy-huquqiy</i>	

<i>jihatlar</i>	519
To‘rayeva J. S. <i>Inklyuziv ta'limda ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalarning o‘ziga xos xususiyatlari</i>	523
To‘xtamatova M.I., To‘yqulova G.M. <i>Inklyuziv ta'lim – muvaffaqiyat ta'limi</i>	527
Tojibayeva I.T., Yo‘ldasheva Z.X., Qodirova D.O. <i>Inklyuziv ta'limdagi o‘quvchilarining maktabdagi faoliyatini rivojlantirishning zamonaviy metodlari</i>	531
Tolipova M. <i>Inklyuziv ta'limning ahamiyati va barcha bolalar uchun yuqori sifatli ta'limdan teng foydalanish imkoniyatini ta'minlash;</i>	535
Toyirova M.M, <i>Inklyuziv ta'limni tashkil etishda alohida ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarning moslashishlarida duch keladigan muammoli vaziyatlar va ularni bartaraf etish</i>	538
Xabibulloyev D. <i>Maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limni rivojlantirish</i>	542
Yo‘ldosheva Z. X. <i>“Yangi O‘zbekiston – taraqqiyotning yangi bosqichi”da ta'lim sifatini oshirishda yangicha yondashuvlar va innovatsiyalardan foydalanish</i>	545
Yusupjanova Sh.M. <i>Gospital pedagogika dars jarayonida didaktik o‘yinlardan foydalanish</i>	549
Мавланова У. Б. <i>Пути дальнейшего развития инклюзивного образования в Узбекистане</i>	554
Вaxramov A. A., Alkarov E. M. <i>Pedagog kadrlarning natijaga yo‘naltirilgan uzluksiz ta'limni joriy etish masalalari</i>	558

SO‘Z BOSHI

O‘zbekiston Respublikasi Ta’limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazining “Natijaga yo‘naltirilgan uzluksiz ta’limni joriy etish tendensiyalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyaning asosiy maqsadi O‘zbekistonda ta’lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan tahliliy va amaliy tadqiqotlar o‘tkazish, ta’lim jarayonida jahon ilm-fani va texnologiyalari yutuqlaridan keng foydalanish bo‘yicha ilmiy ishlanmalar va tavsiyalar tayyorlashdan iborat.

Shu bilan birga Maktabgacha va maktab ta’lim hamda Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirliklari tasarrufidagi ta’lim tashkilotlarining pedagog xodimlari, yosh olimlar, doktorantura (DSc), tayanch doktorantura (PhD), iqtidorli talabalarni va jamoatchilik orasida natijaga yo‘naltirilgan uzluksiz ta’limni joriy etishni targ‘ib qilishga yo‘naltirilgan.

Mazkur konferensiya maqsadlari:

- ta’limning zamonaviy tendensiyalari va ularning ta’lim sifatiga ta’siri, ta’lim samaradorligini ta’minlash bo‘yicha ilg‘or tajribalarni tahlil qilish;
- tegishli ta’lim bosqichi yakunida ta’lim oluvchilarda shakllanishi lozim bo‘lgan kompetensiyalarning davlat, jamiyat va mehnat bozorining talablarini inobatga olish bo‘yicha xalqaro tajribalarni o‘rganish;
- ta’lim oluvchilarda tadbirkorlik, XXI asr ko‘nikmalari va shaxsiy fazilatlarini (soft skills) shakllantirish, inklyuzivlik, gender tengligi masalalarini o‘rganish;
- ta’lim sifatini oshirishda ta’lim muassasalari duch keladigan muammo va to‘siqlarni o‘rganish, o‘qitish va baholashning samarali usul va vositalarini ko‘rib chiqish;
- natijaga yo‘naltirilgan ta’limni joriy etishda raqamli texnologiyalarning o‘rni va ulardan foydalanish imkoniyatlarini muhokama qilish;
- natijaga yo‘naltirilgan ta’limni joriy etish istiqbollari va yo‘nalishlarini belgilash maqsadida konferensiya orqali tajriba va bilim almashish maydonini yaratish.

Har-bir yo‘nalish bo‘yicha muhokama qilingan mavzular va tahririya taklif etgan tezislar to‘plam tarkibiga kiritildi. To‘plamda Respublikamizda natijaga yo‘naltirilgan uzluksiz ta’lim bo‘yicha tajribalari bo‘lgan olimlar, amaliyotchilarning maqolalari yoritilgan. Bundan tashqari, to‘plamda rivojlangan xorijiy davlatlar, jumladan: AQSH, Rossiya, Turkiya, Finlyandiya va O‘rta Osiyo davlatlaridan va Qozog‘iston Respublikasining natijaga yo‘naltirilgan uzluksiz ta’lim bo‘yicha orttirilgan tajribalari asosida taqdim etilgan maqolalari jamlangan.

I. TA'LIM MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISH TENDENSIYALARI: TAJRIBA, AMALIYOT VA CHAQIRIQLAR

TA'LIM NATIJALARINI ANIQLASHDA KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUV

Abduraxmonova N. K. – Professional ta'limni rivojlantirish instituti, "Professional ta'limni innovatsion rivojlantirish bosh-qarmasi" bosh mutaxassisi

e-mail: abduraxmanova.nk@mail.ru

Sirojiddinova N. R. – Professional ta'limni rivojlantirish instituti, "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" kafedrası mudiri.

e-mail: nsirojiddinova77@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada mualliflar kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, kasbiy kompetensiya, kompetentlik, ta'lim natijalari, kasb va mutaxassisliklar malaka talablarini ishlab chiqishda kompetensiyaviy yondashuv hamda erishiladigan ta'lim natijalari haqida so'z yuritadi.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, kasb standarti, ta'lim dasturlari, kompetensiya, kompetensiyaga asoslangan ta'lim (competency based learning), umumiy kompetensiya, kasbiy kompetensiya, kompetentlik, ta'lim natijalari.

Professional ta'limda o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan kompetensiyalarni shakllantirishda o'quv dasturlarini mazmuning va sifati muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun professional ta'lim tizimi o'quv dasturlarini belgilangan talablar asosida ishlab chiqish va ularni takomillashtirish asosiy vazifa etib belgilangan.

Professional ta'lim tizimining sifat va samaradorligini ta'minlash maqsadida o'quvchilar egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini bevosita kundalik hayotida qo'llashga o'rgatadigan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim dasturlari yaratilib amaliyotga tatbiq etilmoqda.

Ta'lim natijalarini aniqlashning kompetensiyaga asoslangan yondashuvini ishlab chiqish ta'lim standartlari va ta'lim dasturlarini shakllantirishning istiqbolli yondashuvlaridan biri hisoblanadi. Buyuk Britaniya, AQSH, Kanada, Avstraliya va boshqa mamlakatlarning qator yetakchi ta'lim muassasalari bu yo'ldan ancha muvaffaqiyatli bormoqda. Uchlik vazifasini hal qilishga asoslangan yaxlit yondashuvni izchil amalga oshirish: ta'lim natijalarini aniqlash, o'quv jarayonining o'zini modernizatsiya qilish va berilgan ta'lim natijalariga mos keladigan

yutuqlarini baholash usullarini ishlab chiqish ta'lim standartlari va ta'lim dasturlarini loyihalashning asosiy tamoyilidir.

Xorijiy va mahalliy adabiyotlarda ushbu asosiy tushunchaning ko'plab talqinlari mavjud:

Yakovlev ta'limni tizimlashtirilgan bilim, qobiliyat, ko'nikmalarni o'zlashtirish va shaxsning intellektual fazilatlarini rivojlantirish natijasi, shuningdek insonni hayotga va mehnatga tayyorlashning zaruriy sharti deb hisoblaydi.

Ta'lim natijalari – bu o'quv jarayoni yoki uning bir qismi oxirida o'quvchi o'zlashtirgan bilim, tushunishlarni va/yoki ko'nikmalarini amalda ko'rsata olishidir. Ta'lim dasturi bitiruvchisining o'quv jarayonida olgan bilimlari, ko'nikmalari, tajribasi, shaxsiy fazilatlar va munosabatlarini kasbiy faoliyatda samarali amalga oshirish qobiliyati ta'lim natijasini ifodalaydi.

Professional ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv joriy etildi. U ta'lim va kasbiy faoliyatni bir-biriga yaqinlashtirishga qaratilgan bo'lib, bu yondashuvda o'zlashtirish natijalari kasbiy kompetensiyalarni baholash orqali amalga oshiriladi.

Xo'sh, kompetensiya o'zi nima? Kompetentlik-chi?

“O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”da kompetensiya – u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba ekanligi talqin etilgan.

“Kompetensiya” tushunchasini egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni amalda qo'llay olish qobiliyati deb ta'riflash mumkin.

Kompetensiya egallangan bilimlarni yanada boyitib borishni, yangi axborot va texnologiyalarni o'rganishni, innovatsiyalarni izlab topish va uni o'z amaliy faoliyatida qo'llashni talab qiladi. Kompetensiya egasi bo'lgan mutaxassis kasbiy faoliyati bo'yicha muammolarni mustaqil yecha olish, sharoitga mos keladigan usullardan foydalana olish hamda qo'llay olish, to'g'ri kelmaydiganlarini ajratib olish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

N.A.Muslimovning ta'kidlashicha, kompetentlilik nuqtayi nazaridan yondashuv kasb ta'limini takomillashtirish asoslaridan biridir. Bugungi kunda faqat u yoki bu texnologik operatsiyani bajarish ko'nikmalaridan iborat bo'lgan kasbiy mahorat emas, balki kasbiy mahorat, ijtimoiy axloq, jamoada ishlash qobiliyati, tashabbuskorlik kabi kasbiy va shaxsiy sifatlar yig'indisidan iborat bo'lgan kompetentlilik talab etiladi[4].

O.A.Qo'ysinovning fikricha kompetentli yondashuv ta'lim sifatini baholash uchun ham juda muhim hisoblanadi, chunki ta'lim oluvchi tomonidan erishiladigan asosiy ta'limiy natija – kompetentlik hisoblanadi, uning asosiy ko'rsatkichlari esa, bir tomondan, ta'lim standartlarining me'yoriy talablariga muvofiqligi, ikkinchi tomondan, shaxsning va turli ijtimoiy guruhlarining ehtiyojlariga mosligidir [5].

Kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar

bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi [6].

Biz "kompetentlik" tushunchasini batafsil ko'rib chiqdik, bu ish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va shaxsiy fazilatlar to'plamidir desak mubolag'a bo'lmaydi.

Yevropada kompetensiya tushunchasi ko'proq aniq shaxs – kompetensiya tashuvchisi bilan bog'liq bo'lib, u haqiqiy amaliyotda samarali foydalanishni namoyish eta oladi, "ta'lim natijalari" atamasi esa odatda ta'lim dasturiga nisbatan qo'llaniladi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim dasturlarining maqsadi o'quvchilarga zaruriy bilim, ko'nikmalarni va kompetensiyalarni shakllantirish hamda rivojlantirishdan iborat.

Jahon amaliyotida kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan modulli dasturlarni yaratish uchun ko'plab usullar va sxemalar taklif qilingan, ularning barchasi mehnat bozorining ehtiyojlarini qondiradigan natijalarga asoslangan. Ta'lim natijalariga bo'lgan talablar ish beruvchilar tomonidan taqdim etilgan talablar asosida shakllantiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi VMQ-466-son Qarorida ta'lim dasturi – professional ta'lim muassasasi bitiruvchisiga muayyan egallagan kasb yoki mutaxassislik bo'yicha kasbiy faoliyatni malakali bajarish imkonini berishga qaratilgan professional ta'lim tayyorgarligining asosiy mazmunini aniqlovchi davlat ta'lim standartlari, o'quv rejasini, o'quv fanlari (modullar) dasturlari, amaliyot dasturlaridan iborat hujjatlar to'plami ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Har bir kasb yoki mutaxassislik malaka talabini ishlab chiqish asosi bu ish beruvchi tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan kasb standarti hisoblanadi. Kasb standartidagi mehnat funksiyalarini kasb va mutaxassislarning malaka talabida kompetensiyalar ko'rinishida aks etadi. Shu bilan birga, malaka talabidagi mazkur kompetensiyalar qaysi fan kesimida qanday bilim va ko'nikmalar hisobiga shakllantirilishi ham aks etgan. Malaka talabidagi kompetensiyalarni shakllantirish uchun o'qitilishi kerak bo'lgan fanlar kasb yoki mutaxassislik o'quv rejasini shakllantirishga asos hisoblanadi.

Kasb yoki mutaxassislikning malaka talabida kompetensiyalar umumiy va kasbiy kompetensiyalarga ajratilgan.

Umumiy kompetensiya (UK) kasbiy va mehnat muammolarini hal qilishga qaratilgan va mehnat bozorida bitiruvchini ijtimoiy va mehnat munosabatlariga kirishishida shart bo'lgan barcha kasb

va mutaxassisliklar uchun umumiy faoliyatning universal usullari hisoblanadi.

Kasbiy kompetensiyalar (KK) – ma'lum bir yo'nalish va kasbiy faoliyat turi bo'yicha mavjud ko'nikmalar, bilimlar va amaliy tajribalar asosida harakat qilish yoki uni ish faoliyatida qo'llash qobiliyati.

Kasbiy kompetensiyalar esa o'z navbatida o'qitiladigan kasb yoki mutaxassislik doirasida beriladigan har bir kvalifikatsiya kesimida alohida ko'rsatiladi, ya'ni har bir kvalifikatsiya kesimida qaysi kompetensiyalar shakllantirilishi kerakligi va ular qaysi fan(modul) kesimida shakllanishini aniq ko'rsatilgan. Bu esa, o'z navbatida, kasb doirasidagi kvalifikatsiyalar bo'yicha o'qitiladigan fanlarning takror o'qitilmasligiga va aynan zarur kompetensiyalar shakllantirilishiga xizmat qiladi.

Bizyuqoridatakidlagandek "o'qitish natijalari" kasb standartiasosida ishlab chiqilgan malaka talabidagi bilim, ko'nikma va kompetensiyalar asosida shakllanadi. Demak o'qitish natijalari to'g'ri belgilanishi va baholanishi juda muhim. Chunki o'qitish natijalari kasb standartlarida belgilangan mehnat funksiyalarini bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, malaka va kompetensiyalar asoslanadi. Ish beruvchi tomonidan ishlab chiqilgan kasb standartlari asosida ta'lim dasturlarining yaratilishi va kadrlar tayyorlashning mazkur mexanizmi orqali mehnat bozori va ta'lim xizmatlari integratsiyasi ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812 sonli Farmoni. www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 15-maydagi "O'zbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari to'g'risida"gi 287-son qarori. www.lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 466-son qarori. www.lex.uz
4. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: Dis. ... pedagogika fan. doktori – Toshkent, 2007. – 349 b.
5. Qo'ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari. Pedagogika fanlari bo'yicha doktorlik (DSc) diss. – T.: 2019. – 218 b.
6. Academic research in educational sciences, volume 2 | ISSUE 7 |

2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 DOI: 10.24412/2181-1385-2021-7-140-143.

7. Отабаев И.А. Методы и формы производственного обучения. // Ж.: Наука, техника и образование. – Москва, 2016. №10(28). С.84-85.
8. Sirojiddinova N.R. Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish. // Diss.....p.f.f.d. (PhD). – Toshkent, 2023.

TA'LIM MAZMUNI VA SIFATINI TAKOMILLASHTIRISH HAMDA BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA ZAMONAVIY METODIKALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Abdullayeva Zulfiya Fayzullayevna –
Namangan viloyati Yangi Namangan
tumani maktabgacha va maktab ta'limi
bo'limiga qarashli 93-sonli umumiy
o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf
o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini matematika o'qitish metodlari, ularni qanday amalga oshirish, o'quvchilarga puxta bilim berishga, o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish yo'llarini o'rgatish, matematika o'qitish jarayonida insonni mehnatni sevishga, o'zining qadr-qimmatini bir-biriga hurmati kabi fazilatlarni tarbiyalashni ko'rsatib berish to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: metod, metodika, taqqoslash, didaktik maqsadlar, malaka va ko'nikmalar, dars turlari, yangi maqsadlar, didaktik materiallar.

Boshlang'ich matematika kursi, bir tomondan, bilimlar boshqa sohalarida foydalaniladi va bolalar tafakkuri rivojlanishiga yordam beradi. Shu bilan boshlang'ich bilimlar yagona majmuini yaratadi, ikkinchi tomondan zaruriy metodologik tasavvurlarni va fikrlashning mantiqiy tuzilishlarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematikadan samarali ta'lim berilishi uchun o'qituvchi boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasini egallab, chuqur o'zlashtirib olmog'i lozim.

Respublikamizdajamiatni isloh qilish va yangilash jarayonining eng muhim bug'ini jamiyatdagi demokratik o'zgarishlarning, iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning, respublikaning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvining zarur va majburiy sharti sifatida ta'lim sohasini

isloh qilish siyosati izchillik bilan amalga oshirilmoqda.

Metodik masalalar har bir darsda yuzaga keladi, Shu bilan birga odatda, ular bir qiymatli yechimga ega emas. O'qituvchi darsda yuzaga kelgan metodik masalaning mazkur o'quv vaziyati uchun eng yaroqli yechimini tez topa olishi uchun bu sohada yetarlicha keng tayyorgarlikka ega bo'lishi talab etiladi.

Boshlang'ich ta'lim metodikasi o'qitish vositasi sifatida mavjud didaktik o'yinlar mantiq ilmi va matematik nuqtayi nazaridan mazmunan yetarli emasligi tufayli didaktik o'yinlardan foydalaniladi va o'rganilgan materialni faqat mustahkamlash vositasi sifatida foydalaniladi.

Matematika boshlang'ich ta'lim metodikasining predmeti quyidagilardan iborat:

1. Matematika o'qitishdan ko'zda tutilgan maqsadni aniqlab asoslash (nima uchun matematika o'qitiladi, o'rgatiladi?)
2. Matematika o'qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish (nimani o'rgatish?) bir tizimga keltirilgan bilimlar darajasini o'quvchilarining yosh xususiyatlariga mos keladigan qilib qanday taqsimlansa, fan asoslarini o'rganishda izchillik ta'minlanadi, o'quv ishlariga o'quv mashg'ulotlari beradigan yuklama bartaraf qilinadi, ta'lim mazmuni o'quvchilarning aniq bilim olish imkoniyatlariga mos keladi.
3. O'qitish metodlarini ilmiy ishlab chiqish (qanday o'qitish kerak?) ya'ni, o'quvchilar hozirgi kunda zarur bo'lgan iqtisodiy bilimlarni, malaka, ko'nikmalarni va aqliy faoliyat qobiliyatlarini egallab olishlari uchun o'quv ishlari metodikasi qanday bo'lishi kerak?
4. O'qitish vositalari-darsliklar, didaktik materiallar, ko'rgazmali qo'llanmalar va o'quv-texnika vositalaridan foydalanish (nima yordamida o'qitish?).
5. Ta'limni tashkil qilishni ilmiy ishlab chiqish (darsni va ta'limning darsdan tashqari shakllarini qanday tashkil etish) [1].

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi matematika fanidan tuzilgan dasturga binoan o'quvchilarga quyidagi bilimlarni berishni nazarda tutadi:

- Butun nomanfiy sonlarni raqamlash;
- Asosiy miqdorlar va ularning o'lchov birliklari;
- Arifmetik amallar;
- Matnli masalalar;
- Algebraik material(tenglik, tengsizlik va b.q.)
- Geometrik material;

Maktabda matematikani o'qitishni uyushtirishning tarixiy, murakkab, ko'p yillik tajribada tekshirilgan va hozirgi zamonning asosiy talablariga javob beradigan shakli darsdir.

Matematikaning eng qadimgi davrlaridan hozirgi kungacha

bo'lgan ko'p asrlik rivojlanish tarixida uning to'rt rivojlanish davri qayd etiladi:

1. Dastlabki omillarning jamlanishi bilan bog'liq matematikaning paydo bo'lish davri. Bu davrda matematika hali alohida fan tariqasida o'zining predmeti va metodiga ega bo'lmay, balki matematikadan faqat ayrim faktlar to'planadi. Bunga misol qilib qadimgi Misr, Bobil, Xitoy va Hind matematikasini ko'rsatish mumkin.
2. Elementar matematika davri. Bu davrga qadimgi Yunon matematiklari asos soldilar va uni O'rta Osiyodagi O'rta Sharq olimlari jumladan Al-Farg'oni, Abu Ali Ibn Sino, Umar Xayyom, Ulug'beklar davom ettirdilar.
3. O'zgaruvchan miqdorlar matematikasi davri.
4. Klassik oliy matematika davri.

O'quvchilarning matematik bilimlarni o'zlashtirishi faqat o'quv ishida to'g'ri metod tanlashga bog'liq bo'lmasdan, balki o'quv jarayonini tashkil qilish formasiga ham bog'liqdir. Dars deb dastur bo'yicha belgilangan, aniq jadval asosida aniq vaqt mobaynida o'qituvchi rahbarligida o'quvchilarning o'zgarmas soni bilan tashkil etilgan o'quv ishiga aytiladi. Dars vaqtida o'quvchilar matematikadan nazariy ma'lumotga, hisoblash malakasiga, masala yechish, har xil o'lchashlarni bajarishga o'rganadilar, ya'ni darsda hamma o'quv ishlari bajariladi. Matematika darsining o'ziga xos tomonlari, eng avvalo, bu o'quv predmetining xususiyatlaridan kelib chiqadi. Bu xususiyatdan biri shundan iboratki, unda arifmetik material bilan bir vaqtda algebra geometriya elementlari ham o'rganiladi. Matematika boshlang'ich kursining boshqa o'ziga xos tomoni nazariy amaliy masalalarning birgalikda qaralishidir. Shuning uchun har bir darsda yangi bilimlar berilishi bilan unga doir amaliy o'quv malakalar singdiriladi. Taniqli olim J.Ikromov o'zining "Язык обучения математики" kitobida "Maktab o'quvchilarining matematik madaniyati shakllanishi bir necha davrga bo'linadi",-deb ta'kidlaydi. Birinchi navbatda ular obyektiv tushunchalarning birgalikda tashkil etadigan mazmuni –matematik reallikni aniqlab oladilar. Bunda obyektlarning aniqlik xususiyatlari bilan tarixiy jihatlar o'rtasidagi bog'liqlik alohida ahamiyat kasb etadi. Bu yerda matematik reallik jumlasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak ushbu reallikni o'quvchilar matematik hisob kitoblarning turmush jarayonidagi ahamiyatini bevosita bilganlarida ya'ni kundalik turmush bilan bog'liq misol va masalalarni bevosita bajarganlaridagina his qiladilar. Demak kundalik turmush bilan bog'liq holda matematika o'qitishni tashkil etish o'quvchi faoliyatida muhim ahamiyatga egadir. *Kundalik turmush bilan bog'liq misollar yechish asosida o'quvchi matematik bilimlar shunchaki o'zlashtiriladigan bilimlar emas balki hayotiy zaruriyat sifatida o'zlashtirilishi lozimligi to'g'risida xulosa*

qiladilar.

Odatda, darsda bir necha didaktik materiallar amalga oshiriladi: yangi materialni o'tish; o'tilgan materialni mustahkamlash; bilimlarni mustahkamlash; bilimlarni umumlashtirish, tizimlashtirish; mustahkam o'quv va malakalar hosil qilish va hokazo. Matematika darslarining o'ziga xos yana bir tomoni shundaki, bu o'quv materialining abstraktligidir. Shuning uchun ko'rgazmali vositalar, o'qitishning faol metodlarini sinchiklab tanlash, o'quvchilarning faolligi, sinf o'quvchilarining o'zlashtirish darajasi, kabilarga ham bog'liq.

Matematika darsida turli tuman tarbiyaviy vazifalar ham hal qilinadi. O'quvchilarda kuzatuvchanlikni, ziyraklikni, atrofga tanqidiy qarashni, ishda tashabbuskorlikni, mas'uliyatni va sof vijdonlilikni, to'g'ri va aniq so'zlashni, hisoblash, o'lchash va yozuvlarda aniqlikni, mehnatsevarlik va qiyinchiliklarni yengish xislatlarini tarbiyalaydi.

O'quv ishini tashkil etishning darsdan tashqari quyidagi shakllari mavjud:

1. Mustaqil uy ishlari.
2. O'quvchilar bilan yakka va guruh mashg'ulotlari.
3. Matematikaga qobiliyatli o'quvchilar bilan o'tkaziladigan mashg'ulotlar.
4. Matematikadan sinfdan tashqari mashg'ulotlar.
5. O'quvchilar bilan ishlab chiqarishga, tabiatga ekskursiya.

Buyerda sanab o'tilgan ish shakllari va dars bir birini to'ldiradi. Asosiy masala darsga taalluqlidir. Darsda hamma ishlarga bevosita o'qituvchi rahbarlik qiladi. Qo'shimcha mashg'ulotlarda esa ish o'qituvchining o'zi tomonidan yoki o'qituvchi rahbarligida o'quvchilar tomonidan bajariladi.

Bugungi kunda asoslanishi lozim bo'lgan holat o'quvchiga pedagogik yordam ko'rsatish va o'quv biluv jarayonida uni pedagogik qo'llab-quvvatlashning qulay shakl va imkoniyatlarini izlab topishdan iboratdir. O'quvchilar bilan har bir darsda bir nechta tushunchalar bilan ish olib boriladi. har bir tushunchani tushunish boshqa bir tushunchani takrorlash, esga olib borish bilan olib borilsa, bu tushuncha esa keyingi tushunchalarni tushuntirish uchun xizmat qiladi. O'qitish jarayonida har bir o'quv materialini rivojlantirgan holda olib boriladi, bu o'quv materialini o'zidan keyin o'qitiladigan materiallarni tushunish uchun poydevor bo'ladi. Boshqa tushunchaning o'zlashtirilish jarayonini qarasa, u bir nechta darslarning o'zaro bog'liqligi o'qitilishi natijasida hosil bo'ladi. Shunday qilib matematik tushunchalarni hosil qilish birgina darsning o'zida hosil qilinmasdan, balki o'zaro aloqada bo'lgan bir qancha darslarni o'tish jarayonida hosil qilinadi. Bunday darslarni birgalikda darslar tizimi, deb ataymiz. Shuning uchun o'qituvchi mavzuning mazmunini ochadigan darslarni mantiqiy ketma ketlikda joylashtirishi kerak. Eng katta talab darsning o'quv tarbiyaviy maqsadini

e'tiborga olish, o'qitish tamoyillarining metodik va umumpedagogik tomonlarini hisobga olishdir. Mavzu bo'yicha yaxshi o'ylangan darslar tizimining o'quv vaqtini mavzularga to'g'ri taqsimlashga bog'liq. Unda o'quvchilarning mustaqilligini hosil qilish, xususiy misollarni qarash, xususiy xulosalar chiqarish, undan umumiy xulosalar chiqarishga olib kelish diqqat markazida turishi lozim. Bu bilimlar darslar tizimida hosil qilinib, mustahkamlangandan keyin misol va masalalar yechishni ta'minlashi kerak. Undan keyin mashqlar yordamida malakalarni qayta ishlashi, shuningdek hosil qilingan bilimlarni doimo bir tizimda keltirish va umumlashtirishni ham ta'minlash kerak.

Dasturning qandaydir mavzusining mazmunini aniqlashda, mavzu materialini dars vaqtlariga taqsimlashda, ya'ni bilimlarni o'zlashtirishga quyidagi asosiy bosqichlar qaraladi:

1. Yangi materialni o'qitishga tayyorlash.
2. Yangi o'quv materialini idrok qilish va yangi bilimlarni hosil qilish.
3. Bilimlarni mustahkamlash va turli xil mashqlar orqali malakalarni hosil qilish.
4. Bilimlarni takrorlash, umumlashtirish va bir tizimga keltirish.
5. Bilim va malakalarni tekshirish.

Matematika o'qitish jarayonida o'quvchilarning faolligini oshirish va matematikaga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish omillaridan biri o'quvchilar bilan olib boriladigan mustaqil ishlardir. Matematika darslarida mustaqil ishlar yangi materialni o'rganishga tayyorgarlik ko'rishda, yangi tushunchalar bilan tanishishda, bilim, uquv va malakalarni mustahkamlashda, shuningdek bilimlarni nazorat qilishda amalga oshiriladi. O'qitishni tashkil qilish. O'qitish shakli- bu o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatlarini uni turli sharoitlarda (sinfda, ishlab chiqarishda va h.k.) o'tkazilishiga muvofiq ravishda o'qituvchi tomonidan tarbiyaviy o'qitish jarayonida foydalaniladigan qilib tashkil etilishidir. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishning tashkiliy shakllari dars, uy vazifalarini mustaqil bajarish, o'quvchilarning yakka tartibda guruh va jamoa bo'lib ishlashlari, ekskursiyalar, sinfdan tashqari ishlardan iborat.

Kundankunga ma'lumot oshib borayotgan bilan tushunarli bo'ladiki bugungi o'quvchilarga kerak bo'ladigan narsalarni hammasini o'rgatib bo'lmaydi. O'zlashtirilgan ma'lumot juda tez eskirib qolmoqda, chunki har kuni yangi ma'lumotlar chiqmoqda. Fanda o'qitish nazariyasi ushbu fanni o'qitish bo'yicha metodik tizimlarning faoliyat qonunini ochib beradi. Metodika ularni tatbiqini, texnologiya esa ushbu modelni amalga oshirish usullarini ishlab chiqadi.

Tushuntirish quyidagi usullarda tahlil qilinib olib boriladi:

1. dogmatik usul.
2. evristika usul;
3. tadqiqot usuli (muammoli usul);

Birgalikda ishlash bilish faoliyatining faollashuviga yordam beradi, o'quvchilarda o'zaro nazorat qilish va o'zaro yordam berish sifatlarini shakllantiradi, tarbiyaviy vazifani ado etadi. Tarbiyaviy vazifalarning hal etilishida darsning ayrim tarbiyaviy o'rinlari emas, balki butun o'quv jarayoni ta'lim mazmuni, o'quv ishi usullari, darsni puxta tashkil etilishi yordam berishini unutmash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov.I.A. "O'zbekistonning siyosiy ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari" T., – O'zbekiston, 1995. – 74 bet.
2. Prezident Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Mustaqilligining 20 yilligiga bag'ishlangan tantanalimarosimdagi ma'ruzasi // Adolat gazetasi, 2011-yil 1-sentabr, № 38-son.
3. Bikbaeva N.I. Levenberg L.Sh. "2-sinfda matematika". – T., "O'qituvchi" 1988. – 343-bet.
4. Babanskiy.Y.K. Hozirgi zamon umumiy ta'lim maktabida o'qitish metodlari" T.: "O'qituvchi", 1990. – 227-bet.
5. Jumayev.M. va b. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi" T.: 2005. – 312 b

JAHON TAJRIBASINI O'RGANISH ORQALI MAMLAKATIMIZ UMUMTA'LIM MUASSASALARIDA TARBIYA FANINI O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA TA'LIM MAZMUNINI OSHIRISH YO'LLARI

Abduraxmonova Xabiba Qutbiddinovna

– Namangan viloyati Yangi Namangan tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 63-umumiy o'rta maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Tarbiya darslarini tashkil etishda Osiyo (Xitoy, Yaponiya, Janubiy Koreya) mamlakatlari tajribasini o'rganish orqali boshlang'ich sinflarda tarbiya darslarini tashkil etish.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, ta'lim sohasi, ta'limga oid qonun, ta'limning shakllanishi, maktab, majburiy ta'lim, "kanji", "hirakana", "katakana", Sensey, maktabgacha ta'lim, kollej.

Xitoy qadimiy va novqiron mamlakat. Hozirda Xitoy Xalq Respublikasida 56 millat vakillari yashaydi. XXIda milliy ta'limni rivojlantirish 50-60 yillik Tarbiyani qamrab oladi. 1952- yilda Sin Szyan hukumati uchta tilda: uyg'ur, qozoq, mo'g'ul tillaridagi darsliklarni chop etuvchi "Sin Szyan xalq nashriyoti"ni tashkil etdi. 1955- yilda Sin Szyan ma'rifiy nashriyoti darsliklarni besh tilda: : uyg'ur, qozoq, mo'g'ul,

qirg'iz va sibo tillarida nashr eta boshladi. Maorif vazirligi qoshida milliy ta'lim departamenti tashkil etilgan. Uning vazifasi xan va kichik millatlar ta'limini nazorat qilish, joylarda ikki tillikni taraqqiy ettirish, milliy ta'lim moliyaviy ta'minotini nazorat qilishdan iborat [12].

XXI da Ta'lim vazirligi va Davlat qo'mitasi qoshida faoliyat ko'rsatayotgan ta'lim departamenti kichik millatlar ta'limida kechayotgan mana shu jarayonlarni boshqarish, nazorat qilish, tartiblashtirish ishlarini amalga oshiradi. XXIda ta'limni takomillashtirish maqsadida hozirgacha 6 ta qonun qabul qilingan. Bular: XXIda ilmiy daraja haqidagi qonun (1980-y); XXIda majburiy ta'lim to'g'risidagi qonun; (1986-y); XXIda Murabbiylar haqida qonun (1993-y); XXIda Ta'lim to'g'risida qonun (1995-y); XXIning kasbiy ta'lim to'g'risidagi qonuni (1998-y); XXIda oliy ta'lim to'g'risidagi qonun (1998-y) XXIda 9 yillik majburiy ta'lim tizimiga amal qilinmoqda. Maktabgacha asosiy ta'limga-boshlang'ich va oddiy o'rta ta'lim (quyi va oliy bosqich) kiradi. 1999- yilda hukumat umumta'lim maktablar saviyasini oshirish maqsadida maorif sohasi bilan bog'liq islohotlarni chuqurlashtirish haqida qaror qabul qildi. 2007-yildan boshlab, pedagog -o'qituvchilarni tayyorlovchi universitet va institutlarda bepul ta'lim olish yo'lga qo'yildi.

Yaponlarning aksariyat qismi uchun ta'lim olish juda muhim. Yaponiya ta'limining shakllanishi 1867–1868- yillarda boshlangan[11].

Yaponiya o'z oldiga ikki vazifani:

1. Boyish.

2. G'arb texnologiyasini Yaponiya ishlab chiqarishiga kiritish.

1872-yilda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Bunda Yapon ta'limi g'arb ta'limi bilan uyg'unlashtiriladi.

1908-yil Yaponiyada boshlang'ich ta'lim majburiy 6 yillikka aylantirildi. 1893-yili kasb yo'nalishidagi dastlabki kollej tashkil etildi. Bular:

- Maktabgacha ta'lim muassasalari
- Boshlang'ich maktab,
- Kichik o'rta maktab,
- Yuqori o'rta maktab,
- Oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi o'quv yurtlari.

Bolalar yosh xususiyatlariga qarab 3, 2, 1 yillik ta'lim kurslariga jalb qilinadi.

Majburiy ta'lim. Ta'limning pog'onasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'z ichiga oladi. 6 yillik boshlang'ich ta'lim va 3 yillik kichik o'rta maktab, 9 yillik majburiy ta'limni tashkil etadi va u bepuldir. Yuqori bosqich o'rta maktab 10, 11, 12- sinflarni o'z ichiga oladi, bunday maktablarning kunduzgi, sirtqi va kechki bo'limlari mavjud. O'quvchilarning 95% kunduzgi maktablarda o'qiydilar. Bitiruvchilarning 25,3% ga yaqini odatda kollej yoki universitetlarga, yana boshqa qismi esa 240 kun (AQSh 180). O'quv yili 1 apreldan boshlanib martda tugaydi. Yozgi ta'til iyun oyining oxirida boshlanib, avgustda tugaydi. Darslar 7

soatdan o'tiladi.

Yaponiya maktablarida sinf xonalari 40 va undan ko'proq o'quvchiga mo'ljallanadi. Deyarli barcha maktab o'quvchilari ingliz tilini o'rganishadi. Ular 6 yoshdan boshlab ingliz tilida gaplashadilar. Yapon tilida yozishni o'rganish juda mushkul va uzoq vaqt talab etadi. Yaponlarda 3 xil alfavit mavjud va ularning o'z kelib chiqish Tarbiyasi bor:

Birinchisi "kanji" bo'lib, u VI asrda Xitoydan kelgan va yapon tiliga kiritilgan iyerogliflardir. Bu alfavit juda murakkab bo'lgani uchun yaponlar yana ikkita alfavitni yaratishgan. Ikkinchisi, "hirakana" deb ataladi. Unda 46 ta harf bo'lib, undan sof yapon so'zlarini yozishda foydalanishadi. Uchinchisi "katakana"dir. Unda ham 46 ta "katakana" harf bo'lib, chetdan o'zlashgan so'zlar yoziladi.

Maktablarda "hirakana" va "katakana"dan foydalanishadi. Kanji 2000 ga yaqin iyeroglifdan iborat. Maktabning boshlang'ich sinfni tugayotgan o'quvchilari 1000 ta kanjini bilishlari va o'qiy olishlari kerak. Maktablarda asosiy fanlar: yapon tili, ijtimoiy fanlar, matematika, musiqa san'ati, fizika va laboratoriya ishlaridan iborat. So'nggi yillarda Yaponiya maktablarida "robot-pedagog" yaratildi[6].

Bunday robot o'qituvchilar barcha maktablarga tarqatilishi mumkin emasekan. Chunki uning imkoniyatlari, tabiiyki, o'qituvchinikidan ko'ra ancha yuqori. Kollejlar:

- 1 -kichik kollej;
- 2-texnik kollej;
- 3-maxsus kollejlarga bo'linadi.

Uni bitirgan tinglovchilar bakalavr diplomini oladi va universitetning 3- yoki 4-kurslariga qabul qilinadi.

Yaponiya maktablarida o'qituvchilar nihoyatda hurmat qilinadi. "O'qituvchi – millat iftixori" yoki, "O'qituvchidan uch qadam tashla, lekin soyasiga qadam tashlama" deb javob berishadi, yapon o'quvchilari. Maktabda o'qish 8.05 da ertalabki badantarbiyadan boshlanadi. U 20 minut davom etadi. So'ngra yuvinishadi va ertalabki nonushta qilishadi. 8.45 da esa dars boshlanadi. Sensey (o'qituvchi) dars o'tadi. 4 soatdan keyin esa o'quvchilar tushki ovqatga chiqishadi[1].

Binobarin, o'qitish jarayonida o'ziga xoslik tomoni mavjudki, undan nusxa olish, bizning mentalitetimizga, qadriyatimizga to'g'ri kelmaydi. Bular:

1. Maktabgacha ta'lim muassasalari ishida muammolar bor. Talab ehtiyojni qondira olmayapti. Shu tufayli bu tarmoq keyingi yillarda 60 foizga kengaydi. Bunda diniy tashkilotlarning hissasi kattadir. Bizda esa diniy tashkilotlar ta'lim tizimi ishiga aralashmaydi.
2. Umumta'lim tizimida Xitoyda, boshlang'ich maktab masalasiga kelganda (bu maktabga olti yoshlilar kelishadi) sinflarning tig'izligini kuzatish mumkin. Har sinfdan 50 nafargacha bola

o'qiydi. Dars yuklamalari ham ko'proq.

3. Yaponiya maktablarida esa sinf xonalari 40 va undan ko'proq o'quvchiga mo'ljallangan. Bizda esa 25–30 nafar o'quvchiga mo'ljallangan.
4. Yaponiyada o'quv yili 240 kun (AQShda 180 kun). O'quv yili 1-apreldan boshlanib martda tugaydi. Yozgi kanikul iyun oyining oxirida boshlanib, avgustda tugaydi. Darslar 7 soatdan o'tiladi. Bizda: 1-sentyabrda boshlanib, 25-mayda tugaydi [10].

Janubiy Koreyadagi odamlar ta'limga kelajakda jamiyatda o'z mavqeyini egallash vositasida qarashadi. Mamlakatning hozirgi ko'rinishidagi o'rta ta'lim maktablari 1880-yilda paydo bo'lgan bo'lsa, Janubiy Koreya Respublikasi tashkil topishi bilan hukumat ta'lim sohasini qayta isloh qilishga kirishdi. Ta'lim haqidagi Qonun 1948- yilda qabul qilingan. Ta'lim tizimiga asos qilib an'anaviy g'arb modeli olingan:

- 6 yil – quyi maktab,
 - 3 yil – o'rta,
 - 3 yil – oliy maktab;
 - 4 yillik kollej va bakalavr unvoni beriladi;
 - 2yil chuquro'rganilgandan so'ng magistr unvonini olish mumkin.
- Fan doktori bo'lish uchun yana 3 yil vaqt sarflash lozim.

Boshlang'ich maktab masalasiga kelganda (bu maktabga olti yoshlilar kelishadi) sinflarning tig'izligini kuzatish mumkin. Har sinfda 50 nafargacha bola o'qiydi. Dars yuklamalari ham ko'proq. O'yinlar, dam olish o'quv dasturiga kiritilgan. Shuning uchun dam olishga imkoniyat bor. Boshlang'ich maktabda dars 40 minut davom etadi. O'rta maktabda esa darslar 45 minut. Oliy maktabda darsning davomiyligi 50 minut.

Boshlang'ich maktabda 9 ta fan o'qitiladi. Koreys tilini o'rganishga alohida e'tibor beriladi. Bundan tashqari arifmetika, ayrim ijtimoiy fanlar ham o'qitiladi. O'rta maktabda fanlar yana 4 taga ko'paytirilgan. 7-sinfdan boshlab chet tillar o'rgatiladi. Mamlakatda ingliz tiliga e'tibor kuchli. Koreyslar yana bir tilni – klassik xitoy tilini majburiy ravishda o'rganadilar. 8-sinfdan boshlab Xitoy tarbiyasi o'rganiladi. Hunar maktablari Koreyada 600 tani tashkil etadi. Bu maktablarning 45 foizi bo'lajak mulkdorlarni tayyorlaydi, 23 foizida texnik kasb egalari yetishib chiqadi. Qolgan maktablarda dengizchilik, qishloq xo'jalik ixtisosliklari o'zlashtiriladi.

- Hunar maktablariga korxonalar otaliq qiladilar. Ta'lim haqidagi qonun talablaridan biri shudir.
- Koreyada ham alohida iqtidorli bolalarga e'tibor kuchli. So'nggi yillarda 5 ta sport, 6 ta ilmiy maktab ochilgan. Jismoniy tarbiyaning rivojlanishiga Seul olimpiadasi katta ta'sir ko'rsatgan.
- Davlat maktablarida diniy ta'limot o'qitilmaydi. Lekin 3-sinfdan boshlab “Odobnoma” kabi maxsus fan joriy etiladi. Bu fan

12-sinfgacha o'qitilib, haftasiga 2 soat vaqt ajratilgan.

- Maktablar uchun o'qituvchi kadrlar tayyorlash masalasiga ham katta e'tibor beriladi.
- Koreyadagi barcha tinglovchilarning 6,5 foizi bo'lajak pedagoglardir. Mamlakatda 11 ta o'qituvchilar kollejlari mavjud. Har bir provinsiya o'z kollejiga ega.
- Boshlang'ich sinflar o'qituvchisi bo'lish uchun 2 yil o'qish kerak. Fan o'qituvchisi birmuncha ko'proq o'qiydi.
- Soliqlar tizimida ta'limiy soliq joriy qilingan: ishlab chiqaruvchilar foydaning ma'lum foizini maorifga yuboradilar.
- Davlat byudjetining 24 foizi ta'limga sarflanadi.
- Mamlakat prezidenti (u xalq ta'limi Davlat kengashini boshqaradi) shaxsan provinsiyalar ta'lim boshqarmalari (bizdagi xalq ta'limi boshqarmalari kabi) boshliqlarini tayinlaydi. 2005- yil 9- dekabrda Janubiy Koreya Milliy kengashi xususiy maktablar ta'limi haqidagi qonunning yangi tahririni qabul qildi [10].

Yevropa(Finlandiya, Germaniya) mamlakatlarida ma'naviy-axloqiy ta'limni tahlil qilish

Finlyandiya bolalari ta'limni boshqa mamlakatlarnikiga qaraganda kechroq boshlaydilar. Ular 7 yoshdan boshlab maktabga qabul qilinibadi. «Bolalarni haddan ziyod erta maktabga berish ilmiy jihatdan foydali emasligi tasdiqlangan», deyiladi fin tizimida.

7 yoshgacha bo'lgan bolalar kunduzgi bolalar bog'chalariga qatnaydilar, ammo u yerda darslar o'rniga ijodiy o'yinlarga e'tibor berishadi. Finlar bu yoshdagi bolalarga o'ynash va jismoniy faol bo'lish uchun vaqt kerak, chunki bu yosh ijodkorlik davri, deb hisoblashadi.

O'qishning har 45-daqiqasida o'quvchilar 15 daqiqa tanaffus qilib, turli o'yinlar o'ynashadi.

Finlandiyada majburiy ta'lim 9 yil davom etadi, o'quvchilar 16 yoshdan o'qishni tark etishlari mumkin. Finlyandiyada o'quvchilar faqat 16 yoshida markazlashtirilgan imtihon (Milliy Matriculation Test) dan o'tishlari talab qilinadi.

Finlyandiya o'quvchilari rivojlangan mamlakatlarichida eng kam dars soatlarini o'qiydilar (darslar 8-9 oralig'ida boshlanib, kunduzgi 2 gachayakunlanadi), shunga qaramay juda yaxshi natijalar qayd etadilar. Finlyandiyadagi maktablar hech qanday tartibda joylashmagan, maktablar, mintaqalar, o'qituvchilar va hatto o'quvchilar o'rtasida taqqoslashlar mavjud emas. Ular raqobat emas, aynan hamkorlik muvaffaqiyat kalitidir, deb hisoblashadi. Fin o'qituvchilarining bu qadar ulkan mavqega egaliklari o'qituvchi kasbiga bo'lgan talabning yuqoriligi hamda malaka imtixonlarining murakkabligi bilan izohlanadi. Shuning uchun Finlyandiyada ular o'z o'qituvchilarini doimiy ravishda baholash va baholab borish zaruratini sezmaydilar. Agar o'qituvchidan qandaydir xato yoki kamchilik o'tadigan bo'lsa, u bilan maktab direktorining o'zi

shug'ullanib qo'ya qoladi.

Finlandiyada maktablar tekshirilmaydi. 1990-yillarning boshlarida Finlyandiya maktablarni maxsus komissiyalar tomonidan tekshirish amaliyoti bekor qilindi. Finlandiyaliklar o'qituvchilar va maktab rahbarlarining kasbiy mahoratiga ishonadilar. Maktablar o'z-o'zini baholashga da'vat etiladi.

Finlandiyada xususiy maktablar mavjud emas. Fin maktablari o'rtasida raqobat yo'qligining sabablaridan biri shundaki, barcha maktablar davlat mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi. Shu bois qayerdadir yaxshi, qayerdadir sustroq ta'lim berilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Finlyandiya maktablarida barcha o'quvchilarning tushligi davlat tomonidan qoplab beriladi. 1943-yildan buyon mazkur amaliyotga amal qilib kelinmoqda.

Finlyandiya ta'lim tizimi test natijalarini ko'paytirish va matematika, tabiiy fanlar va ingliz tillariga ustuvorlik berish o'rniga, o'qish uchun sog'lom va uyg'un muhit yaratishga e'tibor qaratilgan. Bunda ta'lim «ijtimoiy tengsizlikni muvozanatlash vositasi bo'lishi kerak», degan mafkuraga amal qilinadi. Finlyandiya o'quvchilari ko'proq xorij tillarini o'rganishadi. Ular fin tilini maktabdagi birinchi kundan o'rganishadi. 9 yoshida ular shved tilini o'rganishni boshlaydilar. 11 yoshida ular uchinchi tilni (odatda, ingliz tilini) o'rganishga yo'naltiriladi. Ko'plab o'quvchilar 13 yoshida to'rtinchi tilni o'rganayotgan bo'ladi.

O'rta maktab o'quvchilarining 66% qo'shimcha ta'limga (kollej yoki kasb-hunar kurslariga) qatnaydilar. Finlyandiya har bir o'quvchilarga AQSh, Buyuk Britaniya, Yaponiya va Germaniyaga qaraganda taxminan 30% kamroq mablag' sarflaydi (OECD statistikasi) [10].

Germaniyada bolalarning rivojiga 3 yoshdan boshlab katta e'tibor beriladi. Onalar o'z farzandlarini boshlang'ich bosqichda haftada bir marta, kattaroq bo'lganlarida bir necha marotaba maxsus rivojlantirish guruhlariga olib borishadi. Bog'chada bolaga o'z huquqlarini, ularni hech kim xafa qilishi mumkin emasligini o'rgatishadi. Bu nafaqat bolalarga qo'l ko'tarish, balki kattalar tomonidan ularga ovozni balandlatish, xafa qilishning oldini olish ham demakdir.

Nemislar o'z farzandlariga yoshligidanoq tejamkorlik, intizomli bo'lishni, atrof-muhitni muhofaza etishni, odob-axloqni o'rgatishadi. Ota-onalarning o'z farzandlariga yordam bermasliklari, bolalar bog'chalarining to'liq kun ishlamasligi, enaga xizmatining qimmat turishi hisobiga ayollar farzand ko'rishga shoshilishmaydi va shu sababli Evropa davlatlari ichida mamlakatda tug'ilish eng kam hisoblanadi. Bolalarga kichik yoshida televizor ko'rishga ruxsat berilmaydi va iloji boricha soat 20.00 da uxlashga yotqizishadi, chunki kichik yoshdanoq o'z kunini rejalashtirish, muhim sanalar (qarindoshlarning tug'ilgan kunlari)ni yodda saqlash, o'z xarajatlarini nazorat qilishga o'rgatishadi.

Farzandlarida kommunikabellikni rivojlantirish maqsadida onalar ularni rivojlantirish guruhlariga olib borishadi. Bolalar bog'chalari asosan kichkintoylarni jamoada o'zini tutish, muloqotda bo'lishga o'rgatadi, yozish va o'qish faqatgina maktabdan boshlab o'qitiladi. Bola go'dakligidanoq enaga nazoratida o'zi istagan ishni qiladi, o'qish kichkintoy uchun foydali va yoqimli bo'lishiga alohida e'tibor qaratiladi, har bir bolaning iqtidoriga qarab fanlarni tanlashga harakat qilinadi.

Boshlang'ich sinflardagi barcha fanlar o'yin tarzida o'tiladi. Maktab 9 yillik bo'lib, o'quvchining sha'niga hech kim putur etkazmasligi uchun hattoki nazorat ishlar baholari sinfda e'lon qilinmay, alohida ota-onaga aytiladi. Bola bir kun dars qoldirsa, ta'lim politsiyasi darhol buning sabablarini aniqlashga harakat qilib, sababsiz holatda ota-onaga jarima solishi mumkin. Jismoniy kamchiligi mavjud o'quvchilar oddiy maktablarga borishadi, aqliy jihatdan kamchiligi mavjud bolalar maxsus maktablarda o'qitiladi. O'qish puli ijtimoiy xizmat tomonidan to'lanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. – T., O'zbekiston, 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Oliy Majlisga Murojaatnomasi // – T., "Xalq so'zi" gazetasi, 2020-yil 30-dekabr, № 276 (7778).
3. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi // – T.: O'zbekiston, 2019.
4. O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi O'RQ-682-son Qonuni, 20.04.2021-y.
5. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni, 23.09.2020-y.
6. Узбекистан-Япония: образовательный обмен совершенствуется. 16 декабря 2011 // veb- sayti. www. jahonnews.uz
7. Tarbiya. Jurnal. Yaponiyada maktab ta'lim tizimi. 2007 yil, 1- son, 46-47 betlar.
8. А.Кусаинов. Японский феномен образования // Uzluksiz ta'lim. Ilmiy-uslubiy jurnal. 2012 yil, 3-son, 102-108 betlar.
9. Shoazim Shazamanov. XXI: ta'limni rivojlantirishning siyosiy-huquqiy asoslari // Jamiyat va boshqaruv
10. Abdullayev Y. Jahon oliy maktabi: qiyosiy tahlil. – T., 2001
11. Isaqulova N.J, Qosimova Z.H. Xorijiy mamlakatlarda ta'lim (ma'ruza). T., 2011.
12. Koreya va Xitoyda ta'lim-tarbiya jarayonlari // <https://hozir.org/1-mavzu-xorijda-maktabgacha-talim-fanining-predmeti-jahon-maml.html?page=7>
13. <https://lex.uz/docs/-3107036>
14. <https://www.lex.uz/ru/docs/-4885018>

STEM – EDUCATION AS A BASIS FOR THE FORMATION OF CREATIVE THINKING

Babayeva Nazokat Bakhtiyarovna – 1st year Master's degree of the joint Uzbek-Belarusian Faculty of Innovative Pedagogy, specialty “Psychology”, scientific supervisor

Tulenova Karima Jandarovna – DSc., professor, head of the Department of Social Sciences, TSPU named after Nizami.

Abstract: *The article substantiates the importance of the formation of creative, imaginative thinking in students and the role of the STEM approach based on a combination of theoretical and applied skills, a methodology that is primarily based on teamwork of students.*

Key words: *information technology, educational technology, digitalization, pedagogy, education, teacher, student, learning, creativity, thinking, communicative competence, professionalism, methodology, skills, creativity.*

Currently, information technology occupies one of the central places in education due to the emergence of various online courses, educational resources and platforms that complement and compete with traditional educational organizations. Digital technologies are becoming an inseparable part of local and foreign global policy. The modern transformation of education is based on scientific, technical, technological progress and the transition to the era of the information society. In the context of digitalization, new demands for education are emerging. As you know, the teaching profession is one of the most and for many centuries, teachers not only teach educational material, not only give vital knowledge, values, enrich the moral image of the student.

The special value of a teacher in organizing the teamwork of students in the process of learning at school and for higher education and education system specialists is relevant today in the process of teaching and enriching methods and technologies of teaching schoolchildren in the preparation of future school teachers.

Thus, one of the priorities in the system of higher pedagogical education of the New Uzbekistan is the formation of creative thinking

among students. For example, creativity is among the top five professional skills proposed by the World Economic Forum. Large companies need young people who can think unconventionally, connect their imagination, and look for non-standard approaches. No matter what modern computers are, people have an advantage in creative thinking – they are more adaptive in crisis situations, able to offer new relevant products and solutions[1].

The professionalism of a teacher is largely determined by such a component as communicative competence. Today, many experts come to the conclusion that the core of a teacher's professional aptitude is communicative competence, because the essence of pedagogical activity is interaction with students and the more effective such interaction is in the learning process, the more professional and effective the educational process is built.

Creative thinking is not necessarily a natural gift. And creative thinking is a skill that should be formed preferably during school years. The development of this skill largely depends on both parents and teachers. School age is characterized by wealth of emotional experiences, the development of imagination and the desire for independence, which should be skillfully applied for educational impact. [2].

One of the obvious facts of not only higher education in Uzbekistan, but also school education is the gap between theory and practice. In many cases, the facts from the textbook remain unclear – the student does not realize how the text of a particular paragraph of the textbook comes into contact with real life and experience.

Accordingly, the material is absorbed several times worse, and memory does not hold massive but useless layers of information. Scientists from the US National Science Foundation have proposed a STEM approach (STEAM). This approach is based on a combination of theoretical and applied skills. The student covers several areas of knowledge at the same time, gets the opportunity to use the available information more fully and verify the facts through his own experience[3].

One of the ways out of this situation is to teach students, future teachers of secondary schools, STEM methods, which are primarily based on the teamwork of students: the distribution of roles, goals, responsibilities, reports, maintaining a balance of power and the effective use of these forces. Further: certain theoretical judgments are demonstrated in parallel through experiments and experiments (laboratory rooms are required). The next step is to raise topical issues in the classroom, the solution of which can be beneficial here and now: improving the state of the environment, etc. This, in turn, requires the teacher to use the latest research in the field of science. Finally, the

proposed tasks should contain the possibilities of alternative solutions.

The STEM approach allows you to remove outdated concepts of “technical” and “humanitarian” mindset: team members working on a project simultaneously develop multidirectional skills. The new teaching methodology also takes into account the gender aspect, providing absolutely all students with equal opportunities for development and cooperation.

The digitalization of the economy in the New Uzbekistan forces us to look for new methods of training personnel capable of optimizing economic processes. [4]. Programmers, engineers, statisticians, IT project managers are the most in-demand personnel in the labor market. The republic faces challenges that affect the problems of the environment, health, education system, reasonable consumption of resources, which also requires qualified personnel in biotechnology, geology, genetics, and specialists in the field of medicine.

LIST OF REFERENCES

1. Creativity. Definition, types, skills & facts. Barbara Kerr. Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/creativity>.
2. <https://chips-journal-ru.turbopages.org/chips->
3. Каюмова Н. А. Методы развития творческих способностей у студентов. ж. Педагогика. № 5, 2023 г. с.23-26.
4. Туленова К.,Расулев Э. Подготовка научных кадров в условиях нового Узбекистана. Журнал // – Наука и образование сегодня №10 (69), г.Москва, 2021. – С. 12-14.

NATIJAGA YO‘NALTIRILGAN UZLUKSIZ TA'LIMNI JORIY ETISHDA KORRUPSIYANING OLDINI OLISH MUAMMOLARI

Boyturayev Farxod Mamatkarimovich
– Jamoat xavfsizligi universiteti mustaqil
izlanuvchisi,
e-mail:boyturayevfarhod@gmail.com

Annotatsiya: maqolada ta'lim olish imkoniyati, tengligi va sifatiga korrupsiyaning ta'siri o'rganilgan, ta'lim tashkilotlari faoliyatida korrupsiya namoyon bo'lishining asoslari, shakllari, korrupsion xulq-atvor tadqiq qilingan, sohadagi muammolar tahlili kuzatuvlar va empirik ma'lumotlar asosida amalga oshirilgan hamda kelgusida ushbu sohani “korrupsiyadan xoli qilish” va korrupsiyaning oldini olishning o'ziga xos axborot bazasi sifatida korrupsiyaning sabab va shart-sharoitlari bayon qilingan.

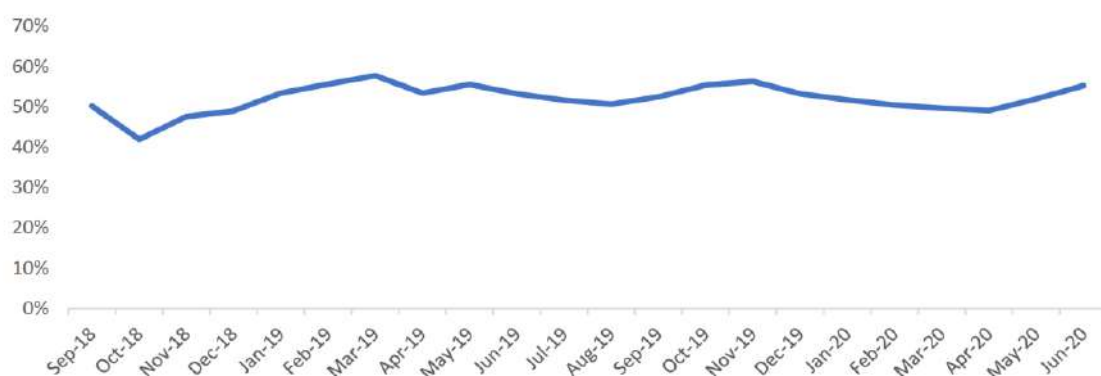
Kalit soʻzlar: ta'lim sifati, korrupsiya, korrupsiyaning sabab va shart-sharoitlari, davlat xaridlari, korrupsiyaviy xulq-atvor.

Hozirgi kunda mamlakatni modernizatsiya qilish va isloh qilish mamlakatdagi ta'lim tizimi va fuqarolarning bilim darajasi bilan uzviy bogʻliq jarayon boʻlib, kelajakda mamlakatning rivojlanganlik darajasini inson kapitaliga kiritilayotgan sarmoya belgilab berishi shubhasizdir.

Biroq kelgusida oldimizga qoʻyilgan maqsadlarga erishishda bir qancha muammolar ham mavjud. Xususan, Jahon banki tomonidan oʻtkazilgan “Farovonlik yoʻlida va inklyuziv kelajak. Oʻzbekiston: mamlakatning ikkinchi tizimli diagnostikasi” hisobotida Oʻzbekiston ta'lim tizimidagi eng dolzarb muammolar ta'lim sifati bilan bogʻliqligi qayd etilgan[1].

Ijtimoiy fikrni oʻrganish natijalari shuni koʻrsatmoqdaki, “Oʻzbekiston fuqarolarini tinglab” (Listening to the Citizens of Uzbekistan, ili L2CU) soʻrovida qatnashganlarning yarmidan koʻpi farzandlarining yaxshi ta'lim olishidan xavotirda ekanini ma'lum qilgan[2].

39-rasm. Shu fikrga qoʻshilasizmi: Farzandlarimning ta'lim olishi meni qattiq xavotirga soladi



Manbalar: Jahon banki hisob-kitoblari; L2CU (Oʻzbekiston fuqarolarini tinglab) (monitoring paneli), Jahon banki, Vashington, Kolumbiya okrugi, <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/brief/l2cu>.

Oʻz navbatida, muallif tomonidan oʻtkazilgan ta'lim sifatiga salbiy ta'sir qilayotgan omillarning tahlili korrupsiya bunda sezilarli rol oʻynayotganligidan dalolat bermoqda.

Ma'lumki, “korrupsiya” soʻzi etimologik kelib chiqishi lotin tilidan olingan boʻlib, “correi” (hamjihatlik) i “rumpere” (buzish, aynish, sindirish) ma'nolarini berib, har qanday jamiyatda fuqarolarning hamjihatligi, oʻzaro ishonchli hamkorligi muhitiga va taraqqiyotiga putur yetkazadi.

Oʻzbekistonda korrupsiya darajasi toʻgʻrisidagi aholining ijtimoiy fikri bu muammoning xavf darajasi ta'lim tizimida ham yuqori ekanligini koʻrsatmoqda. Jumladan, “Ijtimoiy fikr” jamoatchilik fikrini oʻrganish markazi tomonidan oʻtkazilgan keng koʻlamli jamoatchilik soʻrovida respondentlarning 58 foizdan ortigʻi jamiyatda korrupsiya mavjudligini tan olgan va eng koʻp korrupsiyalashgan sohalar sifatida sogʻliqni saqlash (37,6 foiz) va ta'lim (31,4 foiz) sohalari qayd etilgan[3].

Ta'lim sohasida korrupsiya muammosi jahon mamlakatlarida tadqiqotchilari orasida keng o'rganilmoqda. Xususan, Xalqaro oliy ta'lim markazi tadqiqotchisi E.Denisova ta'lim sohasidagi "korrupsiya" tushunchasini "akademikhalolliknimavjudemasligi"[3] deb sharhlagan. Uning fikricha, korrupsiya tushunchasi zamon bilan bir me'yorda o'zgarib boradi. Misol uchun, o'rta asrlarda Yevropa universitetlarida talabalarni o'qituvchilar va universitet mansabdorlariga odatiy to'lovlar berishgan bo'lsa, o'tgan asrning boshlarida Germaniyada "plagiat" tushunchasiga "faqat ilmiy muammo" sifatida qaralgan[4].

S.Rouz-Akerman korrupsiyani "shaxsiy manfaatlar uchun g'ayriqonuniy suiiste'molchiliklar" bilan bog'lasa[5], J.Allak va M.Puasson korrupsiyani ushbu muammoni davlat xizmatchisi faoliyati bilan bog'lab, unga "davlat xizmatchisi tomonidan vazifalarini amalga oshirishda belgilangan majburiyatlar, ta'qiqqlar va cheklovlarga rioya qilmaslik" shaklidagi korrupsiyaviy hulq-atvorlar deb yondashgan[6].

Shuningdek, ta'lim tizimini isloh qilish va uni "korrupsiyadan xoli" qilish bo'yicha Gruziya modeli o'ziga xosdir. So'ngi yillarda Gruziya Respublikasi oliy ta'lim sohasida korrupsiyaga qarshi kurashish borasida ijobiy islohotlarni amalga oshirishga erishdi. Markazlashgan boshqaruvdan qochish va bozor munosabatlariga o'tish ta'lim rivojlanishining asosi bo'ldi.

Korrupsiya ta'limning uchta eng muhim maqsadiga: ta'lim olish imkoniyati, tengligi va sifatiga to'sqinlik qilishini inobatga olib, Gruziya oliy ta'lim sohasida islohotlarni amalga oshirishda aynan shu uchta salbiy oqibatlarining oldini olishga tayandi: 1) oliy ta'limga adolatli yo'l bilan erishishni ta'minlash uchun Yagona milliy kirish imtihon tizimini tashkil etdi va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamiga alohida davlat grantlari ajratdi; 2) ta'lim sifatini yuqori darajada saqlash uchun oliy ta'lim muassasalarini akkreditatsiyadan o'tkazishni qat'iy tartibini belgiladi; 3) ta'lim olishda tenglikka va samaradorlikka erish uchun akademik va ma'muriy xodimlarni qayta shakllantirish masalasini ko'rib chiqdi. Hukumat oshkoralik masalasidagi tanqidiy fikrlarni to'g'ri baholab, ta'lim muassasalari faoliyatini ochiq va oshkoraligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratdi[7].

O'z navbatida, ta'lim sifatiga korrupsiyaning ta'sirini o'rganish maqsadida muallif tomonidan ushbu sohada asosiy kontingent bo'lgan yoshlar vakillari bilan intervyu usulida bir qancha anonim so'rov – suhbatlar o'tkazildi va ijtimoiy tarmoqlardagi bildirilgan fikr-mulohazalar atroflicha tahlil qilindi. Tahlillar yoshlarda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishda tashqi muhit – jamiyatning boshqa a'zolarining, ayniqsa ota-onalarning va pedagoglarning hulq-atvori ham muhim ahamiyatga egaligini ko'rsatmoqda. Xususan, 27% yoshlarning oilasi vakillari yoki yaqinlari maktabgacha ta'lim tashkilotlari yoki maktabda korrupsiya holatlariga duch kelganliklarini

ma'lum qilishdi. 32% yoshlar korrupsiyaning shohidi bo'lgan taqdirda, "o'ziga muammo orttirmaslik uchun" huquqni muhofaza qiluvchi organlarga xabar bermaslikni eng maqbul yo'l sifatida e'tirof etgan. Shuningdek, ba'zi yoshlarda (16%) salbiy tashqi muhit ta'siri ostida korrupsiyaga nisbatan shaxsiy muammolarini hal qilish vositasi sifatida yondashishda ifodalangan salbiy hulq-atvor shakllangan, ya'ni bunda yetarli bilim olmasdan, o'qishga kirish, imtihonlarni topshirish, haydovchilik guvohnomasi olish yoki ishga kirishga intilish namoyon bo'ladi.

Albatta, ayrim vaziyatlarda ta'lim oluvchilarning tegishli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lmasdan, mutaxassislik diplomi yoki boshqa ta'lim olganlik haqidagi hujjatlarga ega bo'lishi jamiyat uchun ham xatarlidir.

Muallif tomonidan ta'lim sohasida qayd qilingan jinoyatlarni sudlarda ko'rib chiqish natijalari o'rganish davomida maktabgacha va maktab ta'lim sohasida korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar sodir etilishiga imkon berayotgan quyidagi shart-sharoitlar va sabablar aniqlandi:

Birinchidan, 2024-yilda oliy ta'lim sohasiga 2024-yilda maktabgacha va maktab ta'lim sohasiga 46 647 414 mlrd so'm, oliy ta'lim sohasiga 6 130 330 mlrd so'm mablag' byudjetdan ajratildi[8]. O'tgan davrga nazar solsak, sohaga ajratilayotgan byudjet mablag'larni sarflash jarayonlarida "inson omili"dan xoli qilish va raqamlashtirish darajasi pastligi va ichki moliyaviy nazorat tizimining past samarasi oqibatida, moliya-buxgalteriya xizmatlari tomonidan byudjet mablag'lari ortiqcha va noqonuniy sarflanishi davom etmoqda. Ma'lumot uchun, Qarshi davlat universitetining bosh muhandisi "A" mansab mavqeini suiiste'mol qilib, Qarshi Davlat universiteti bilan "Nasaf Plast Universal Servis" xususiy korxonasi o'rtasida qiymati 1,2 mlrd. so'mlik pudrat shartnomasi imzolashga erishib, qurilish ishlarini amalga oshirishda 142 mln. so'm mablag'larni o'zlashtirish yo'li bilan talon-toroj qilgan[9].

Ikkinchidan, korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tuzilmalari yoki kadrlar bo'limlari tomonidan xalq ta'limi tizimiga ishga qabul qilinayotgan va amaldagi xodimlarni tekshirish amaliyoti talab darajasida emas va samarali nazorat mexanizmi yo'lga qo'yilmagan.

Pedagog kadrlarni lavozimga tayinlashdan oldin ularning mutaxassisligi va ma'lumoti to'g'risidagi axborotni zamonaviy texnologiyalar orqali real vaqtda olish imkoniyatlari yaratilmaganligi sababli, bunday tekshiruvlar uchun katta resurs va vaqt sarflanmoqda. Ayniqsa, ushbu jarayonlarda ayrim pedagoglarning soxta diplom asosida ta'lim berib kelayotganligi va bunday soxta xodimlarga ish haqi to'lab kelinganligi aniqlangan. Masalan, Sirdaryo tumanidagi 8-sonli umumta'lim maktabida ishlayotgan N.Sh.ning Toshkent viloyat davlat pedagogika institutini tamomlaganligi to'g'risidagi № 011243-raqamli

diplomi qalbaki ekanligi aniqlangan[10].

Uchinchidan, korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tuzilmalari va buxgalteriya xodimlari uchun pedagog xodimlarga ustama to'lanishi uchun asos bo'luvchi hujjatlarning haqqoniyligini tekshirishning samaralimexanizmiyo'lgayo'yilmagan.Natijadachettilinibilishdarajasi to'g'risidagi milliy malaka sertifikatlarining qalbakilashtirilganligi holatlari nazorat tartibidagi tekshirishlarda postfaktum tarzda aniqlanmoqda[11].

To'rtinchidan, Maktabgacha va maktab ta'limi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi va uning quyi tizimlarida davlat xaridlarini amalga oshirishda kontragentlarning tekshirishning samarali tizimi joriy qilinmagan.

Misol uchun: "Inova Solution" MCHJ va "Tradein" MCHJ qatnashgan tanlovda "Inova Solution" MCHJ g'olib deb topilib, xarid shartnomasi tuzilgan. Ushbu firmalarning o'zaro bog'liqligi o'z vaqtida tekshirilmaganligi oqibatida, keyinchalik nazorat organlari tomonidan bu firmalarning o'zaro affillangan ekanligi aniqlangan[12].

Beshinchidan, ta'lim tizimi xodimlari o'rtasidagi yetarlicha tushuntirish ishlari olib borilmaganligi oqibatida, oliy ta'lim muassasalariga pora evaziga o'qishga kiritib qo'yish bilan bog'liq korrupsiyaviy huquqbuzarliklar davom etmoqda. Misol uchun, Buxoro Davlat universiteti "Tasviriy va muxandislik grafikasi" kafedrasida o'qituvchi "A" fuqaro "B"ni universitetning "Tasviriy san'at" yo'nalishiga o'qishga kiritish evaziga 4.000 AQSH dollari miqdoridagi pullarni talab qilib, uni pora berishga dalolat qilgan [13].

Oltinchidan, oliy ta'lim massalarida o'qish joyini ko'chirish, o'qish yo'nalishini o'zgartirish hamda o'qishga qayta tiklash bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarda ham korrupsiya xavfi saqlanib qolmoqda. Masalan, O'zbekiston Milliy universiteti, Ijtimoiy fanlar fakulteti, "Demokratik davlat va fuqarolik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti kafedrasida" dotsenti "A" Toshkent politexnika institutining konchilik fakulteti talabasi "B"ni o'qishini Toshkent avtomobil yo'llari institutiga ko'chirish evaziga 1500 AQSH dollari miqdoridagi pullarni olib, uni pora berishga dalolat qilgan[14].

Tizimli yondashuv asosidagi tahlillar ushbu yo'nalishdagi korrupsiyaga oid huquqbuzarlik sodir etilishiga olib kelayotgan yana bir qancha sabab va shart-sharoitlarning ham mavjudligini ko'rsatmoqda:

- ayrim yoshlarda korrupsiyaga qarshi kurashish borasidagi huquqiy bilimlarining yetishmasligi, jumladan firibgarlar yoki ba'zi davlat xizmatchilari tomonidan korrupsiyaga oid huquqbuzarlik sodir etishga dalolat qilish holatlarida qanday harakat qilishi lozimligidan bexabarlik;

- yoshlarda korrupsiyaga qarshi toqatsiz munosabatda bo'lishga qaratilgan targetli targ'ibot-tushuntirish ishlarining, ayniqsa yoshlar uchun mo'ljallangan badiiy adabiyotlarning yuqori saviyada emasligi;

- tashqi muhit, ayniqsa, ba'zi yoshi katta avlod vakillarining salbiy urf-odatlar, tarbiyasi va mentaliteti bilan bog'liq o'ziga xos jihatlari;

- yoshlarning muammolari bilan ishlovchi va ushbu sohada davlat xizmatlari ko'rsatuvchi organlar faoliyati ustidan nazoratning yetarli darajada emasligi yoki ayrim tartib-taomillarning tartibiga solinishidagi huquqiy bo'shliqlar, ortiqcha byurokratik to'siqlar (ortiqcha hujjatlar talab qilish);

- ayrim yoshlarda turli hayotiy vaziyatlar, harbiy xizmatga chaqiruv bilan bog'liq tibbiy ko'rik, imtihonlar topshirish, haydovchilik guvohnomasi olish jarayonlarida nohalol usullardan foydalangan holda shaxsiy muammolarini hal qilishga bo'lgan intilishida ifodalangan salbiy hulq-atvor;

- korrupsiya holatlari haqida xabar berganlik yuzasidan jamiyatning ba'zi boshqa a'zolarining salbiy munosabati;

- harbiy tuzilmalar yoki ular tarkibidagi tashkilotlar faoliyatidagi ochiqlik va shaffoflikning yetarli darajada emasligi.

O'z navbatida, yoshlarda korrupsiyaga qarshi toqatsiz munosabatni shakllantirish va ularning ushbu yo'nalishdagi huquqiy madaniyatini yanada oshirish bo'yicha quyidagi chora-tadbirlar taklif qilinadi:

- yoshlarda korrupsiyaga qarshi toqatsiz munosabatni shakllantirishda nafaqat yoshlar kontingenti, balki tashqi muhit – ota-onalar, pedagoglar orasida ma'naviy-axloqiy tuzatish ishlarini olib borishga yo'naltirilgan targetli ijtimoiy roliklar tayyorlash, bunda ayniqsa badiiy adabiyotlar va kino san'ati imkoniyatlaridan samarali foydalanish;

- o'z bilimi va intilishi orqali yuqori maqsad va natijalarga erishgan yoshlarni ijtimoiy reklama qilish orqali yoshlarda nopok yo'llar orqali shaxsiy muammolarni hal qilishga intilish darajasini kamaytirish;

- nopok yo'llarni tanlash orqali o'qishga, ishga kirish yoki haydovchilik guvohnomasi olishning salbiy oqibatlarini tushuntirish ishlari olib borish;

- ta'lim-tarbiya berishda Germaniya, Shveysariya, Daniya, Norvegiya, Finlyandiya ijobiy tajribasi jihatlari qo'llash, ya'ni bunda yosh avlodni juda kichik yoshligidan faol fuqarolik pozitsiyasida bo'lishga qaratilgan tarbiya olib boriladi, ya'ni jamiyatda sodir bo'layotgan har qanday korrupsiya yoki jinoyat ko'rinishlariga munosabat bildirish va tegishli organlarga xabar berish fuqarolik burchi sifatida uqtiriladi;

- yoshlar orasida o'tkaziladigan musobaqalar va tanlovlar jarayonlarini nazorat ostiga olish va ushbu jarayonlarning ochiqligini ta'minlash orqali samarali jamoatchilik nazoratini o'rnatish;

- yoshlar bilan ishlovchi tashkilotlar, ayniqsa, maktabgacha ta'lim va maktablarda korrupsiya holatlarining oldini olish, ochiqlik va shaffoflikni kuchaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar ko'rish, ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari va o'qituvchilarga munosib ish haqi to'lash;

- ta'lim tashkilotlarida nazoratni amalga oshirishda “inson omili”ni kamaytiruvchi, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, ta'lim muassasalari faoliyatining ochiqligini kuchaytirish.

Xulosa sifatida aytish mumkin, ta'lim sifatini oshirishda korrupsiyaga qarshi huquqiy madaniyatni shakllantirish masalalari ham alohida ustuvorlikka ega. Zeroki, kelgusidagi “Yangi O'zbekiston” jamiyatining taqdiri va kelajagi yoshlar qo'lidadir, yoshlar tarbiyasining darajasi ertangi kun taraqqiyotini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Toward a Prosperous and Inclusive Future: The Second Systematic Country Diagnostic for Uzbekistan : Farovon va Inklyuziv Kelajak Sari : O'zbekiston Mamlakatning Ikkinchi Tizimli Diagnostikasi// <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099449406152214754/idu0c4d508cd0686d04d500b0440b7819442dbd3>
2. L2CU (O'zbekiston fuqarolarini tinglab) (monitoring paneli), Jahon banki, Vashington, Kolumbiya okrugi, <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/brief/l2cu>
3. Denisova E. The Global Challenge of Corruption in Higher Education // IAU Horizons. 2017. № 1. Б. <https://www.alexandria.unisg.ch/250907/1/Denisova%20de%20Wit%20IAU%20Horizons.pdf>
4. Denisova E. The Global Challenge of Corruption in Higher Education // IAU Horizons. 2017. № 1. Б. <https://www.alexandria.unisg.ch/250907/1/Denisova%20de%20Wit%20IAU%20Horizons.pdf>
5. Rose-Ackerman, S. Corruption, Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy, New York: Springer, 2008, pp. 551–566.
6. Allak, Zh., Puasson, M. Corrupt schools, corrupt universities: What can be done? Parizh: Mezhdunarodnyi Institut planirovaniya obrazovaniya YuNESKO, 2014, 365 p. (in Russ.).
7. Orkodashvili M. “Corruption, Collusion, and Nepotism in Higher Education and the Labor Market in Georgia”, European Education, 2011, p – 32-53.
8. Ўзбекистон Республикасининг “2024 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида” ЎРҚ-886-сон Қонуни // <https://lex.uz/docs/6707765>
9. Ўзбекистон Республикаси Олий суди, 20.08.2021 йил, 03-23-674-21-сонли хати.
10. 1-1208-2202/212-сонли жиноят иши бўйича суд ҳукми / <https://public.sud.uz>
11. https://www.facebook.com/nsfla.uz/?locale=ru_RU

12. <https://aniq.uz/yangiliklar/xalq-talimi-vazirligiga-aloqador-3-mlrd-618-mln-sumlik-tender-uyini-fosh-buldi>
13. Ўзбекистон Республикаси Олий суди, 20.08.2021 йил, 03-23-674-21-сонли хати.
14. Ўзбекистон Республикаси Олий суди, 20.08.2021 йил, 03-23-674-21-сонли хати.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'LIM MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISHDA TAJRIBA VA AMALIYOTLARNING O'RNINI

Burxonova Hulkaroy Dexqonboyevna

– Namangan viloyati Norin tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 9-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabning Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktablarda boshlang'ich ta'limning samaradorligini oshirishda zamonaviy innovatsion yondashuv, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish usullari haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, maqola ko'p yillik tajriba va ko'nikma natijasida ustozlar tomonidan orttirilgan amaliyot orqali ta'limni eng ilg'or-effektiv yo'llarini ko'rsatib o'tadi va tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, mehnat, tarbiya, texnologiya, islohot, pedagogik texnologiya, ilg'or-effektiv yo'llar, pedagogik tahlil va tajriba.

Axborot texnologiyalari yetakchi o'ringa chiqib olgan hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlarda maktablar tizimini, ta'lim mazmunini yangilash zaruratga aylandi. Ba'zi o'qitish usullari va metodlari mazmunan eskirib, ta'limning ilg'or pedagogik texnologiyalarga asoslangan metodlari va shakllariga ehtiyoj kuchaydi. Ta'lim tarbiyada samarali islohotlarni amalga oshirish talab etilayotgan hozirgi davrda esa ilmiy texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revolyutsiya sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata oladigan jamiyat a'zolarini yetishtirib berish, yosh avlodni kasb – hunarga yo'naltirishda davlat xizmatini hamda o'rta ta'limning ko'p variantli uchinchi bosqichini joriy etish, ta'lim mazmunini yaxshilashda pedagogik vositalarni qo'llash, ta'limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka kengyo'lochi, uning muhim tizimlarini yaratish kabi chet el tajribalarini o'rganish muhim. O'quvchilarga bilim berishda samarali qo'llansa bo'ladigan interfaol uslublar, didaktik o'yinlar, o'quvchilarga mos metodlar, ta'limiy mashqlardan kiritilgan.

Bu o'yin mashqlaridan darslarda ta'limiy musobaqa tarzida ham foydalansa bo'ladi va ular 25-35 o'quvchiga mo'ljallangan. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, bilim sifatini oshirishda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim sifat samaradorligini oshirishda bu maqola yaxshi xizmat qila oladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

Aynan shu vazifa va topshiriqlarni amalga oshirish uchun "2017 – 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" tashkil etildi va uning ta'limga bag'ishlangan ustuvor yo'nalishlari sifatida ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo'naltirilgan g'oyalarni o'z tarkibiga oladi.

Darhaqiqat, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarda ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi. O'quvchilarga kompetensiyalarni har bir dars ko'lamida puxta singdirib borishimiz kerak. Bunda biz o'qitishda yangi pedtexnologiyalardan, innovatsion g'oyalardan, interfaol uslublar va kreativ yondashuvlardan o'rinli ravishda o'z vaqtida foydalana bilishimiz lozim. O'quvchilar biz yaratgan innovatsiyalar orqali yetarli bilim egallaydi. O'qituvchi o'z ish faoliyati davomida ko'pgina innovatsion g'oyalardan, turli xil didaktik o'yin mashqlardan keng ko'lamda foydalanadi. Masalan, o'qish darslarida ayniqsa, "Yosh aktyorlar", "Quvnoq quyonchalar", "Bu meniki", "Charxpalak", "Zanjir", "Davom ettir", "Maqollar zanjiri", "Yosh suxandon", "Sinkveyn" metodi, "Venn diagrammasi", "Zig-zag" texnologiyasi, "Topib o'qi" kabi usul va ta'limiy mashqlardan foydalanish samarali. Bu o'yinlar o'quvchilarga juda yoqadi. Hattoki o'quvchilar o'zlari ham yangi o'yin mashqlari yaratib, kartochkalar yozib kelishadi. Bu albatta, ko'pincha kreativ fikrlashdan kelib chiqadi. Matematika darslarida ko'pincha "Rekord", "Kim birinchi", "Mohir hisobchi", "Atamani top", "Uchqur kema", "Ziyrak quyonlar", "Orzular kemasi", "Tez javob", "Mo'jizalar maydoni", "Baliqchilar tutish", "O'zim tekshiraman", "BBB", "Ortiqchasini top" kabi metod va o'yin usullaridan juda ko'p foydalaniladi. Bularni davom ettirsak juda ko'p, bu o'qituvchining dars o'tish mahoratiga bog'liq. Ona tili darslarida esa "Qoidani top", "Karvon", "Quruvchilar", "Kim zukko, kim tezkor", "Noto'g'ri jumla", "Qarsak chaldi", "Hikoya", "Boshqotirma", "Tushunchalar tahlili", "So'z ichida so'z", "Quvnoq alifbo", "Rasmlı diktant", "Boshqotirma", "Ha yoki yo'q", "So'z yozish", "Baliq skleti" kabi didaktik o'yin va ta'limiy mashqlardan keng foydalanish mumkin. "Quruvchilar" o'yiniga to'xtalib o'tamiz. Bunda o'quvchilar

guruhlarga ajratiladi va har bir guruhga “Zamonaviy uylar” qurish uchun “yulduzchalar” taqdim etiladi. “Tom” chalarga soʻz turkumlari nomlari yoziladi. Oʻquvchilar soʻz turkumlariga doir soʻzlarni aralash tartibda berilgan gʻishtchalardan topib, tegishli uychalarni qurishi kerak boʻladi. Albatta, bu oʻyinda bilim, tezkorlik va hamkorlik juda muhimdir. Muhimi oʻquvchilarning oʻsha fanga, maktabga va oʻqishga boʻlgan ishtiyoqi yanada oshadi. “Innovatsiya” – bu yangilik demakdir. Biz boshlangʻich sinf oʻquvchilariga, albatta, biror yangiliklar yaratib bilim berib boʻrsak, natijasi yaxshi boʻladi. Pedagogik texnologiyaga asoslangan taʼlim jarayonida oʻqituvchi va oʻquvchi faoliyati doirasida aniq belgilanadi. Bu taʼlimni tashkil etishning aniq texnologiyasini koʻrsatadi. Shuning uchun ham zamonaviy pedagogik texnologiyalarni taʼlim jarayoniga joriy etish, taʼlim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning vazifasiga aylandi. Masalan, “Blits-oʻyin” texnologiya oʻquvchilarni harakatlar ketma-ketligini toʻgʻri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, oʻrganayotgan narsaning koʻp xilma-xil maʼlumotlardan kerakligini tanlab olishni oʻrgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida oʻquvchilar oʻzlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga oʻtkazadilar, chunki bu texnologiya shunga toʻliq sharoit yaratib beradi. Bu texnologiya yettita bosqichda amalga oshiriladi. Oʻquvchilar buni juda qiziqib bajaradilar va ularning yodida mavzu uzoq saqlanib qolishiga sabab boʻladi. Darslarda axborot texnologiyalarining ishlatilishi, innovatsion gʻoyalardan va yangi pedagogik texnologiyalardan oʻz oʻrnida foydalanish oʻquvchilarning oʻqishga boʻlgan motivatsiyasini, ularning qiziquvchanligini, mustaqil ishlarning samaradorligini oshiradi. Bulardan samarali foydalanish oʻqituvchidan juda yuksak pedagogik mahorat talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va Oʻzbekiston xalqiga 2022-yil 20-dekabrdagi Murojaatnomasi. “Xalq soʻzi”, 2022-yil, 21-dekabr
2. “Boshlangʻich taʼlim” jurnali, 2018-yil, 9-son, 8-bet.
3. Gʻafforova, “Boshlangʻich taʼlimda zamonaviy pedagogik texnologiyalar”, – Toshkent. 2016.
4. “Boshlangʻich taʼlim” jurnali, 2017-yil, 7-soni, 20-bet.
5. “Mahoratli pedagog” jurnali, 2019-yil, 5-son, 26-bet.
6. Munawarov Z. Yangi Renessans – daxldorlik sharafi va masʼuliyati // “Yangi Oʻzbekiston”, 2020-yil 15-sentabr, 176-son, 3-bet.

TA'LIM MAZMUNINI RIVOJLANTIRISH KO'NIKMALARI

Elmurodov Alimardon Nuriddinovich
Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-
metodik markazi mutaxassisi, fizika-
matematika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD)
e-mail: elmurodov@mathinst.uz

Annotatsiya. Maqolada, zamonaviy ta'lim berish jarayonida o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishning eng maqbul yo'llaridan biri bo'lgan. Ta'lim natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar ta'lim jarayoniga jalb qilingan har bir kishi uchun muhim ahamiyatga ega. Natijalarni o'lchash uchun mavjud tizimlarning o'ziga xos kamchiliklariga qaramasdan, kamchiliklarni bartaraf etish yo'llarini izlashda tizimlarni davom ettirish kerak.

Kalit so'zlar: Ta'lim mazmuni, o'quv maqsadlari, mazmuni rivojlanish, jozibador va interaktiv elementlar.

Biz hozir axborot asridamiz, odamlar javob topish uchun internetga kirishadi. Ushbu ma'lumotlarning barchasi bizning qo'limizda bo'lsada, Google har yili kamida 1 trillion qidiruvni qabul qilishi ajablanarli emas.

Ta'lim mazmunini rivojlantirish – cheksiz imkoniyatlar va cheksiz ijod dunyosi! Ushbu maqola jozibali o'quv materiallarini yaratish jarayoni va afzalliklarini ochib beradi. Siz o'qituvchimisiz, o'quv dasturlarini ishlab chiquvchimisiz yoki shunchaki bilimlarni tarqatishga ishtiyoqmandmisiz, ta'lim mazmunini rivojlantirishning qiziqarli sohasini o'rganishda davom eting. Ta'lim mazmunini rivojlantirish va uning o'quvchilarni jalb qilish, ongni ilhomlantirish va ta'lim kelajagini shakllantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarini kashf etishga o'zingizni tayyorlang.

Ta'lim sohasidagi kontentni rivojlantirish ta'lim kelajagini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu o'quvchilarni o'ziga jalb qiladigan va qiziqtiradigan, ularni o'rganish va izlanishga ilhomlantiradigan ma'lumotni yetkazib berish va materiallarni yaratishdir. Biz yuqori sifatli ta'lim mazmunini yaratish orqali o'quvchilar nafaqat bilim olishlarini, balki ularning ta'lim yo'llarida faol ishtirok etishlarini ta'minlashimiz mumkin. Shuningdek, u o'quvchilarning turli xil ta'lim ehtiyojlari va uslublarini qondirish uchun moslashtirish va shaxsiylashtirish imkonini beradi. Bu muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi hamda ijodkorlikni rivojlantiradi, o'quvchilarni kelajakdagi qiyinchiliklarga tayyorlaydi. Bundan tashqari, yaxshi ishlab chiqilgan o'quv dasturlari mazmuni masofaviy ta'lim

imkoniyatlarini taqdim etish va kam ta'minlangan jamoalarni qamrab olish orqali ta'limga kirishdagi bo'shliqlarni bartaraf etishi mumkin.

Ta'lim mazmunini rivojlantirish jarayoni. Ta'lim mazmunini rivojlantirish xizmatlari yuqori sifatli va samarali materiallarni ta'minlash uchun bir necha bosqichlardan o'tadi. Keling, ushbu jarayonlarning har birini batafsil ko'rib chiqaylik.

Maqsadli auditoriyani aniqlash axborot mazmunini ishlab chiqishdagi birinchi qadamdir: maqsadli auditoriyani aniqlash mo'ljallangan o'quvchilarning ehtiyojlari, qiziqishlari va o'rganish uslublari aniqlash uchun puxta tadqiqot va tahlillarni o'tkazishni o'z ichiga oladi. Bu kontentni ularning talablariga javob beradigan tarzda shaxsiylashtirishga yordam beradi va maksimal faollik hamda samaradorlikni ta'minlaydi.

Aniq o'quv maqsadlarini belgilash: Ta'lim mazmunini rivojlantirish uchun aniq o'quv maqsadlarini belgilash juda muhimdir. Ushbu maqsadlar o'quvchilar mazmun bilan shug'ullangandan so'ng nimaga erishishi yoki tushunishi kerakligini belgilaydi.

Ular kontentni ishlab chiqish jarayoni uchun yo'l xaritasini taqdim etadi va materialning yo'naltirilganligi va dolzarbligini ta'minlashga yordam beradi. Aniq o'quv maqsadlari, shuningdek, ta'lim mazmunining samaradorligini baholashga yordam beradi va o'quvchilarning o'z maqsadlari sari erishgan yutuqlarini o'lchashga yordam beradi.

Tegishli ma'lumotlarni tadqiq qilish va to'plash: Tegishli ma'lumotlarni o'rganish va to'plash o'quv maqsadlariga mos keladigan aniq va dolzarb ma'lumotlarni to'plash uchun puxta tadqiqot o'tkazishni o'z ichiga oladi.

Bu jarayon mazmunning keng qamrovli, ishonchli bo'lishini ta'minlashga yordam beradi va o'quvchilarning tushunishi hamda kerakli natijalarga erishishini qo'llab-quvvatlaydi. Bu o'quv materialining umumiy sifati va dolzarbligini rag'batlantirish uchun turli xil istiqbollar hamda manbalardan foydalanishga imkon beradi.

Tarkibni tuzish: Bu to'plangan ma'lumotlarni mantiqiy va izchil tartibga solishni o'z ichiga oladi. Bunga asosiy mavzular, kichik mavzular va ularning tegishli tartibini aniqlash hamda aniq va ixcham kontur yaratish kiradi.

Tarkibni samarali tuzib, o'quvchilarga material bo'ylab harakatlanish va asosiy tushunchalarni tushunish osonroq bo'ladi. Bundan tashqari, u izchil axborot oqimini saqlashga yordam beradi va samarali o'rganish va saqlashni osonlashtiradi.

Jozibador va interaktiv elementlarni yaratish: O'rganish tajribasini oshirishning bir usuli bu videolar, viktorinalar va interaktiv mashqlar kabi multimedia elementlarini o'z ichiga olishdir. Bu elementlar kontentni yanada jozibador qiladi va o'quvchilarga qatnashish hamda bilimlarini faol qo'llash imkonini beradi.

Yana bir yo'l – hayotiy misollar va amaliy tadqiqotlarni o'z ichiga olish. Bu o'quvchilarga o'z ta'lim tushunchalarini amaliy vaziyatlarda qanday qo'llash mumkinligini ko'rish imkonini beradi, bu esa mazmunni yanada o'zaro bog'liq va keng qamrovli qiladi.

Multimedia va ko'rgazmali qo'llanmalarni o'z ichiga olish: Multimedia va ko'rgazmali qo'llanmalarni o'z ichiga olish turli xil o'rganish uslublariga murojaat qilish va murakkab ma'lumotlarni yanada qulayroq qilish orqali o'rganish tajribasini oshirishi mumkin.

Masalan, videolar, infografika va interaktiv simulyatsiyalardan foydalanish o'quvchilarga mavhum tushunchalarni tasavvur qilish va material bilan yanada interaktiv tarzda shug'ullanishga yordam beradi. Bundan tashqari, diagrammalar, grafiklar va diagrammalar kabi ko'rgazmali vositalarni o'z ichiga olish o'quvchilarga ma'lumotni tartibga solishga va turli tushunchalar o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Tahrirlash va o'qish: O'rganish tajribasini oshirishning yana bir muhim jihatidir samarali tahrirlash va tuzatishdir. Grammatika, imlo va jumla tuzilishi bo'yicha aniq ko'rsatmalar va fikr-mulohazalarni taqdim etish orqali o'quvchilar yozish ko'nikmalarini oshirishlari va ishlarining izchil va professional bo'lishini ta'minlashlari mumkin.

Bundan tashqari, tengdoshlar tomonidan tahrirlashni rag'batlantirish va o'z-o'zini tahrirlash uchun resurslarni taqdim etish o'quvchilarga o'z ishlariga egalik qilish va kuchli muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Ta'lim mazmunini rivojlantirishning afzalliklari. Interaktiv modullarni yaratish, qiziqarli videolarni loyihalash yoki keng qamrovli o'quv qo'llanmalarini ishlab chiqish bo'ladimi, ta'lim mazmunini ishlab chiquvchilar o'quvchilar uchun o'quv tajribasini oshirishning turli afzalliklariga ega. Eng ko'zga ko'ringanlari quyidagilardir:

Kengaytirilgan ta'lim tajribasi. Kontentni ishlab chiqish va yaratish jarayoni o'quvchilarga turli xil o'quv uslublariga mos keladigan dinamik va interaktiv materiallarni taqdim etish orqali o'quv tajribasini oshiradi. O'quvchilar faqat an'anaviy darslik va ma'ruzalarga tayanmaslik o'rniga, murakkab tushunchalarni tushunish va saqlashni osonlashtiradigan videolar, animatsiyalar va simulyatsiyalar kabi multimedia elementlari bilan shug'ullanishlari mumkin. Bu ularning o'rganishga bo'lgan qiziqishi va motivatsiyasini oshiradi va faol ishtirok etish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Misol uchun, o'quvchilar ilmiy tajribaning video namoyishini tomosha qilishlari yoki turli o'zgaruvchilarning ta'sirini o'rganish uchun virtual simulyatsiya bilan o'zaro aloqada bo'lishlari mumkin. Ushbu interfaol materiallar o'quvchilarga mazmun bilan faol shug'ullanish va olgan bilimlarini amaliy va amaliy tarzda qo'llash imkonini beradi, natijada ular mavzuni chuqurroq tushunishlari va saqlab qolishlari mumkin.

O'quvchilarning faolligini oshirish. An'anaviy va zamonaviy ta'lim usullari o'rtasida solishtirganda o'quvchilarning faolligida katta farq bor. An'anaviy o'qitish usullari ko'pincha passiv ta'limga tayanadi, bu erda o'quvchilar o'quv jarayonida faol ishtirok etmasdan ma'ruzalarni tinglaydilar yoki darsliklarni o'qiydilar. Bu ishdan bo'shatishga, motivatsiyaning pasayishiga va akademik ko'rsatkichlarning pasayishiga olib kelishi mumkin. Biroq interfaol materiallar o'quvchilarga o'z o'qishlarida faol ishtirok etishlariga imkon beradi, bu ularning ishtiroki darajasini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ishtiroketishning bunday kuchayishi motivatsiyaning oshishiga va yuqori akademik natijalarga olib kelishi mumkin. Misol uchun, o'quvchilar Ikkinchi jahon urushi tarixi bo'yicha ma'ruza tinglash o'rniga, o'sha davrning asosiy figuralari sifatida rol o'ynagan interfaol faoliyatda ishtirok etishlari mumkin. Material bilan faol shug'ullanish va o'z tajribalarini o'tkazish orqali o'quvchilar ma'lumotni saqlab qolishlari va mavzuga chinakam qiziqish uyg'otishlari mumkin. Bu ularning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini yaxshilaydi va o'quv samaradorligini oshiradi, chunki ular o'z bilimlarini yanada mazmunli va amaliy qo'llashlari mumkin.

Moslashtirish va shaxsiylashtirish opsiyalari. Interfaol manbalar yordamida o'qituvchilar tarkibni individual o'quvchilarning alohida ehtiyojlari va afzalliklarini qondirish uchun to'g'rilashlari mumkin. Moslashtirishning bunday darajasi o'quvchilarga material bilan eng mazmunli va ularga mos keladigan tarzda shug'ullanish imkonini beradi, ularning motivatsiyasi va umumiy tushunchasini oshiradi. Bundan tashqari, shaxsiylashtirilgan ta'lim o'quvchilarga mavzuga ko'proq bog'langanligini his qilishlariga yordam beradi, bu esa o'z bilimlarini saqlab qolish va qo'llashni osonlashtiradi. Shunday qilib, ko'rgazmali qo'llanmalar, amaliy mashg'ulotlar yoki audio tushuntirishlarni afzal ko'rasizmi, kontentni ishlab chiqish jarayoni sizga o'ziga xos ta'lim uslubingizga mos keladigan moslashtirilgan o'quv tajribasini taqdim etishi mumkin.

Yaxshilangan saqlash va tushunish. O'quvchilarni eslab qolish va tushunishni yaxshilash ta'lim mazmunini rivojlantirishning eng muhim afzalliklaridan biridir. Interfaol modullar va qiziqarli videolarni yaratish orqali ta'lim mazmunini ishlab chiquvchilar ma'lumotni o'quvchilar uchun osonroq hazm bo'ladigan va esda qoladigan tarzda taqdim etishlari mumkin. Bu mavzuni chuqur tushunishga va bilimlarni yuqori darajada saqlashga olib kelishi mumkin. Tasavvur qiling, siz qiyin mavzuni o'rganyapsiz va birdaniga zerikarli darslikni o'qish o'rniga interaktiv modul yoki ma'lumotni qiziqarli va hayajonli tarzda taqdim etadigan qiziqarli videoga duch kelasiz. Bu informatsion kontentni ishlab chiqish natijasidir. Ushbu interfaol resurslarni yaratish orqali ta'lim mazmunini ishlab chiquvchilar o'quvchilar uchun o'rganishni yanada qiziqarli va samarali qilish yo'lini topdilar. Bu nafaqat o'quvchilarga

mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, balki bilimlarni uzoq vaqt davomida saqlab qolishga yordam beradi. Agar siz mavzuni saqlash va tushunishingizni yaxshilash yo'lini izlayotgan bo'lsangiz, o'quv dasturlarini ishlab chiqish xizmatlari sizga eng yaxshi yordam beradi.

Masshtablilik va foydalanish imkoniyati. Saqlash va tushunishni yaxshilashga qo'shimcha ravishda, informatsion kontentni ishlab chiqish kengaytirilishi va foydalanish imkoniyatini taklif qiladi. Raqamli resurslarni yaratish orqali ta'lim kontentini ishlab chiquvchilar kengroq auditoriyani qamrab olishi va o'rganishni turli joylashuv va kelib chiqishi o'quvchilari uchun qulay qilishlari mumkin. Ushbu kengayish imkoniyati ko'proq o'quvchilarga an'anaviy ta'lim sharoitlarida jismoniy cheklovlar yoki cheklangan resurslardan qat'i nazar, resurslardan foydalanish imkonini beradi. Bundan tashqari, raqamli resurslar o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun osongina yangilanishi va moslashtirilishi mumkin, bu esa shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasini ta'minlaydi. Kontentni yetkazib berishdagi bu moslashuvchanlik, shuningdek, o'quvchilarga o'z tezligi va qulayligida o'rganish imkonini beradi, o'z-o'zidan o'rganishni rag'batlantiradi va umumiy ta'lim natijalarini yaxshilaydi.

Xulosa. Ta'limda kontentni ishlab chiqish nima ekanligini va u o'quvchilarga qanday foyda keltirishi mumkinligini tushunganimizdek, raqamli kontentni ishlab chiqish zamonaviy ta'limda hal qiluvchi rol o'ynashi aniq. Texnologiya va raqamli resurslardan foydalangan holda, o'qituvchilar o'quvchilarning motivatsiyasi va tushunishini kuchaytiradigan qiziqarli va interaktiv ta'lim tajribasini taqdim etishlari mumkin. Ta'limdagi raqamli resurslar kontentni ishlab chiqish va yetkazib berishda inqilob qildi, bu esa o'qituvchilarga dinamik va interaktiv o'quv materiallarini yaratish imkonini berdi. Bunga onlayn darsliklar, interaktiv simulyatsiyalar, ta'lim dasturlari va virtual haqiqat tajribalari kiradi. Ta'lim kelajagi sun'iy intellektga asoslangan repetitorlik tizimlari va kengaytirilgan haqiqat sinflari kabi innovatsion vositalar va platformalar yordamida o'quv sayohatini yanada yaxshilash uchun katta va'da beradi. Ushbu yutuqlar o'rganishni yanada qiziqarli va samarali tashkil etadi, o'quvchilarni raqamli asr talablariga tayyorlaydi va ularni raqamli asrga yaxshi tayyorlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Adam, S, "Using learning outcomes. A consideration of the nature, role, application and implications for European education of employing 'learning outcomes' at the local, national and international levels", United Kingdom Bologna Seminar, Edinburgh, Scotland, 2004.
2. Bloom B.S, "Taxonomy of Educational Objectives", Book 1,

- Cognitive Domain, Longman Publishing, 1975.
3. ECTS Users' Guide Brussels: Directorate-General for Education and Culture" 2005.
 4. Available online at http://ec.europa.eu/education/programmes/socrates/ects/doc/guide_en.pdf.
 5. Gosling D. and Moon J, "How to Use Learning Outcomes and Assessment Criteria", SEEC Office, London, 2001.

OPPORTUNITIES OF ACADEMIC LYCEUM STUDENTS IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL-PERSONAL TRAINING

Ismailov Alisher Ulugbekovich - Head of the academic lyceum of the Andijan region of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

Abstract. *This article presents ideas on the possibilities of development of professional and personal training of academic lyceum students.*

Keywords. *Opportunities, professional training, personal training, creative opportunity, skill, competence.*

The need to develop professional and personal training of academic lyceum students allows to try many aspects of pedagogical activity in different situations already at the stage of academic lyceum education.

In accordance with the theory and practice of professional education, the organizational, scientific knowledge, research, specialization, socially significant, entertainment, labor, sports-healthcare activities of students in the higher educational institution create opportunities for developing leadership qualities in students [2; 46-b.].

Under the influence of the organized environment, in the process of various creative, personal and socially significant activities of students, their static capabilities are transferred to dynamic competencies. In the right educational environment, for example, in interactions with teammates and colleagues, leadership qualities can be acquired. It allows the student, as a designer of the process of personal development, to reach a new, higher level of understanding of his mission in the future, to re-understand his tasks and define the directions of his professional growth [3; 50-53-b.].

The successful development of leadership qualities in students is directly related to the transfer of attention, which is considered relevant for a higher education institution, from "training a specialist"

to “educating a professional” [4]. A.A. Leontev emphasizes two levels of specialist formation in relation to the pedagogic profession: as a professional and as an individual, that is, he emphasizes the importance of personal development of a person who undertakes the mission of an educator of the younger generation [3; 23-b.].

N.M. Boritko defines professional education as the professional development of a person, which consists of mastering society and professional norms (social-normative aspect), creative self-development (individual-meaningful aspect), professional-personal self-affirmation (valuable-active aspect). describes the process of personal formation as a management activity [2; 120-b.].

The formed internal preparation of students to consciously and independently build, implement and correct the prospects of their professional and personal development serves as a factor that ensures the pedagogical result of professional education. These are pedagogical values that allow the application of skills in different settings, which help to understand the competencies [5; 32-b.].

The humanistic orientation of independent activity provided by traditional training in pedagogy limits its leadership nature to a certain extent to the correction of a valuable situation. Leadership is seen not as a way to increase one's reputation and voluntarily achieve personal goals, but as a factor in serving society through a “healthy” desire to change the world and professional activity. Because only a pedagogue who is a well-rounded person and an initiative participant in the life of society can successfully solve the tasks of modernization of education.

A young teacher is considered a carrier of social and active conditions, values and traditions, and he should convey them to the student at all stages of his development. In this regard, the educational system today is directed to the search and introduction of new forms, mechanisms, solutions to the problems of professional education and development of students' leadership qualities. In the role of the main direction, the influence of the general educational environment is studied.

Using its capabilities, in the process of educating a competent teacher in a higher educational institution, there is an opportunity to maximize the realization of various positive social forces, to help increase his role in education and society in general.

The pedagogue, as the sole agent of socialization, needs a specially organized educational environment suitable for the full implementation of his functions.

L.S. Vygotsky's book “Pedagogical psychology” emphasizes that education should be organized in such a way that it can be implemented through the student's personal experience. This, in turn, is determined by the overall environment, in which the teacher's role is to construct and regulate the process [3].

The influence of the general environment, which attracts the individual to participate in social life, teaches him to understand culture, behavior in the community, self-affirmation and to fulfill various social roles, becomes a factor affecting the personality of the student. The formation of a future specialist takes place only in a special pedagogical environment that allows for the formation of a successful personality with a natural but developed leadership potential.

In this sense, the environment is considered not only as an objective factor of personality formation, but also as a means of pedagogical influence and education. It also represents the special characteristics of a certain educational institution as a whole (subject, program, personal, etc.) [1; 29]. The environment is interpreted as objective conditions that can be successfully managed and used appropriately.

LIST OF REFERENCES

1. Ergashevich, R. U. (2019). Cognitive tasks in educational-upbringing process on biology. International scientific review, (LVII), 60-61.
2. Shakhmurova, G. A., Rakhmatov, U. E., & Saidjanova, U. S. A complex of entertaining tasks and exercises on Biology as one means of enhancing the cognitive skills of students. Asia life sciences, 30(1), 87-97.
3. Kuychiyeva M.A. Use of Interdisciplinary Relationships In The Formation Of Competences In Biology Students // Converter 2021 www.converter-magazine.info. – P. 485-489. (Nº10. ISSN:0010-8189). (subscription@converter-magazine.info)
4. Kuychiyeva M.A. // Organization of Experimental Works on the Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers // Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. Open Access, Peer Reviewed Journals. 2022. ISSN (E): 2795-739, – P.19-21. (Nº7. SJIF; IF-8.115) (www.geniusjournals.org)
5. Ergashevich, R. U. (2018). A perfection of the professional competence of teachers by using of creative works in biology lessons under solving tasks and exercises. European science review, (3-4), 225-227.

QORAQALPOG'ISTONDA MUSTAQILLIK YILLARIDA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI VA ASOSIY YO'NALISHLARI

Masheripova Ayzada – Qoraqalpog'iston Respublikasi Pedagoglarni yangi metodikalarga urgatish Milliy markazi “Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari” kafedrasikatta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda Qoraqalpog'istonda maktabgacha ta'lim tizimi va maktabgacha ta'lim tashkilotlarining rivojlanishi bo'yicha qator ma'lumotlar keltirilgan. Maktabgacha ta'lim tizimining holati, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrov va tashkilotlarning faoliyati haqida manbalarga tayangan holda asoslangan.

Toyanch so'zlar: Maktabgacha ta'lim, maktabgacha ta'lim tashkilotlar, maktabgacha yosh, maktabgacha ta'lim, maktabgacha torbiya, bog'cha, xususiy bog'cha, mobil bog'cha.

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining dastlabki bosqichi hisoblanadi. Uning asosiy maqsadi – bola shaxsining har jihatdan rivojlanishini ta'minlash, qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish, o'qish, ta'lim olish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish va maktabda muvaffaqiyatli o'qish uchun tayyorlashdan iborat. Maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarning bilimi va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda, shu bilan birga bolalarni vatanparvarlik, mustaqillik g'oyalariga sadoqat, tariximiz va boy ma'naviy-ma'rifiy merosimiz, qadriyatlarimizga yuksak hurmat ruhida tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatining qonuniy asoslari “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun, “Maktabgacha ta'lim to'g'risida”gi konsepsiya, “Maktabgacha ta'lim muassasalari to'g'risida”gi Nizom, “Ilk qadam” dasturi va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilab berilgan. Xususan, 2008-yilda Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan “Maktabgacha ta'lim to'g'risida”gi konsepsiyada maktabgacha ta'lim muassasalari taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari, ta'lim-tarbiya ishlarini takomillashtirish usul va uslublari belgilab berilgan bo'lib, bu borada ilgari surilgan davlat talablari har bir bolaning yoshini e'tiborga olgan holda rivojlanish darajasini aniqlash, pedagog va tarbiyachilarning ish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Shunga ko'ra, mustaqillikka erishganimizdan so'ng O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2010-yil 18-iyunda

qabul qilingan “Davlat ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qaroriga asosan mazkur muassasalarning moddiy-texnik bazasi mustahkamlandi, zarur mutaxassislar, jumladan, psixolog, defektolog va tibbiy hamshiralar bilan to'liq ta'minlandi. Ushbu muassasalarda imkoniyati cheklangan bolalarga yordam berish va ularni maktabda o'qitish uchun barcha ishlar amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda Respublikadagi barcha maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning hayoti va sog'lig'ini muhofaza etish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Jumladan, Xalq ta'limi va Sog'liqni saqlash vazirliklari tomonidan ishlab chiqilgan “Maktabgacha ta'lim muassasalarida bola hayoti va sog'lig'ini muhofaza etish tartibi to'g'risida”gi Nizomda bolalar hayoti va sog'lig'ini muhofaza etishni tashkil qilish tartibi, bolalarning muassasaga kelib-ketish qoidalari, binoda sog'liqni muhofaza etishga, yong'in xavfsizligiga doir talablar bayon etilgan. Ta'kidlash joizki, maktabgacha ta'lim oldida turgan maqsad hamda vazifalarni amalga oshirishda jamoat va xayriya tashkilotlari, mahalla, xalqaro jamg'armalar, shuningdek, tadbirkorlik tuzilmalari faol ishtirok etib kelmoqda. Bugungi kunga kelib, respublikada 6911 ta maktabgacha ta'lim va 605 ta maktabdan tashqari muassasalar faoliyat yuritib, ularda amaldagi qonunchilikka binoan, ta'lim-tarbiya ishlari, asosan, o'zbek tilida, shuningdek, qoraqalpoq, rus, tojik, qirg'iz va qozoq tillarida olib borilmoqda.

Keyingi o'rinlarda maktabgacha ta'lim muassasalarini tashkil etish, ular faoliyatini yo'lga qo'yish borasida olib borilayotgan islohotlarning yurtimizda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari bilan qay tarzda hamohangligini ta'kidlash uchun ushbu ta'lim tamoyillarini sanab o'tmoqchimiz:

1. Ta'lim-tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterga ega ekani; ta'limning uzluksizligi va izchilligi;
2. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim yo'nalishini akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o'qishni tanlashning ixtiyoriyligi;
3. Ta'lim tizimining dunyoviyligi;
4. Davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olish huquqiga ega ekani;
5. Ta'lim dasturini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv;
6. Har bir shaxsning bilim olishi va iste'dodini rivojlantirishning rag'batlantirilishi;
7. Ta'lim tizimida davlat va ijtimoiy boshqaruvining o'zaro uyg'unligi.

Bu ustuvor tamoyillarga tayangan holda maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishda quyidagi omillar alohida ahamiyat kasb etadi:

1. demokratik-xalqparvarlik asosida boshqaruv. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Xalq ta'limi tizimiga doir qonun

- hujjatlari asosida ishlarni tashkil etish;
2. hamkorlik tamoyili – barcha masalalarni jamoa a'zolari bilan birgalikda hal etishni nazarda tutadi;
 3. aniqlik tamoyili – pedagogik, metodik va xo'jalik ishlarini ma'lum maqsadga qaratilgan holda aniq, puxta tashkil etish va bajarilishini tahlil qilish;
 4. xo'jalikni boshqarish tamoyili – ish yuritishni to'g'ri tashkil qilish asosida smetadagi mablag'larni to'g'ri taqsimlash, uning bandlari o'z vaqtida bajarilishi ustidan nazorat olib borish;
 5. tanqid va o'z-o'zini tanqid – rahbar va har bir xodimning o'z ishiga nisbatan talabchanlik bilan yondashishi, mehnat va ishlab chiqarish intizomiga rioya qilishi, bajaradigan ishlariga tanqidiy munosabat;
 6. farqlash tamoyili – ishdagi ijobiy va salbiy jihatlarni va ilg'or ish tajribalarni ko'ra olish;
 7. yangilikni his qila olish tamoyili – o'z ustida tinimsiz ishlash asosida ta'lim sohasidagi o'zgarish va yangiliklardan xabardor bo'lish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya va ilg'or pedagogika texnologiyalarni o'zlashtirish va ish faoliyatida qo'llay olish.

Maktabgachata'limni tashkilotlash va uning rahbarlik qilish sohasining metodologik asosini O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiya, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi konsepsiya va nizomda ko'rsatib berilgan maqsad va vazifalar tashkil etadi. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasasi mustaqil ravishda o'z faoliyatiga taalluqli masalalar yuzasidan, qonunchilikka va pedagogik tamoyillarga zid bo'lmagan har qanday qarorlar qabul qilishga haqlidir. Uzluksiz ta'lim tizimi va kadrlar tayyorlashning davlat va nodavlat ta'lim muassasalarini tarkibiy jihatdan o'zgartirish va ularni izchil rivojlantirish davlat tomonidan boshqarib boriladi. Barcha ta'lim boshqaruv organlarining huquq va vakolatlari "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunga muvofiq belgilanadi. Mazkur qonun ta'lim muassasalari faoliyatining me'yoriy-huquqiy asoslarini belgilab berish barobarida uning moliya-xo'jalik ishlarini to'g'ri va oqilona yuritishni, ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quv yurtlarining mustaqil faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydi. Ta'lim muassasalari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda attestatsiyadan o'tkaziladi hamda akkreditatsiya qilinadi. Akkreditatsiya yakunlariga ko'ra, ularga ta'lim sohasida faoliyat yuritish huquqi beriladi. Bugunga kelib, muassasa, tashkilot va mahalliy hokimiyat organlari, tadbirkorlar, jamoat tashkilotlari, turli jamg'armalar va homiylar vakillarini o'z ichiga olgan vasiylik va kuzatuv kengashlarini tuzish orqali ta'lim muassasalarida samarali jamoat boshqaruvi tizimi joriy etilmoqda.

Shunday qilib, mustaqillik yillarida mamlakatimizda ta'lim tizimi, jumladan, maktabgacha ta'lim tizimini tubdan yangilash va

takomillashtirish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Shu yillar mobaynida yurtimizda mazkur sohani rivojlantirishning mustahkam huquqiy-institutsional asoslari yaratildi.

Jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning alohida moddasi maktabgacha ta'limga bag'ishlangani shundan dalolat beradi. Unga ko'ra, maktabgacha ta'lim tizimining asosiy maqsadi – bola shaxsining asoslarini shakllantirish, uning jismoniy va aqliy jihatdan sog'lom va yetuk bo'lib voyaga yetishini ta'minlash, ta'limning keyingi bosqichi – o'rta maktabda o'qishga tayyorlash, bilim olishga qiziqishini uyg'otishdan iborat. Shuningdek, ushbu moddada, "maktabgacha ta'lim olti-yetti yoshgacha oilada, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladi", deya qayd etilgan. Mazkur huquqiy negizlar asosida yaratilgan maktabgacha ta'lim konsepsiyasiga tayangan holda maktabgacha ta'limning tarkibi va mazmunini qayta ko'rib chiqish, jismoniy, ma'naviy va intellektual jihatdan barkamol, mustaqil fikrlaydigan yosh avlodni shakllantirish, uni milliy an'ana va qadriyatlarimiz, buyuk ajdodlarimiz qoldirgan ulkan ma'naviy-ma'rifiy meros, xalq pedagogikasi tajribasi, zamonaviy ilm-fan erishgan yutuqlarga tayangan holda tarbiyalash, tarbiyaviy jarayonda maktabgacha ta'lim muassasalari, oila va ota-onalarning o'zaro munosabatlarini uyg'unlashtirish masalalari uzluksiz va izchil hal etilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. «Илк қадам» Мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастури. Тошкент- 2018.
2. К.Д.Тлеумбетова. ҚМУ жанындағы педагог кадрларды қайта таярлау хәм олардың қәнигелигин жетилистириу аймақлық орайы "Мектепке шекемги билимлендириу: тәжирийбелер, машқалалар хәм раўажланыу перспективалары" атамасындағы Республикалық илимий – әмелий конференциясы. Нөкис-2019. 56-бет
3. Б. Р. Жураева, Х. А. Умарова, Х. М. Тожибаева, Г. М. Назирова "Мактабгача таълим муассасаларида таълим жараёни сифати ва самарадорлигини такомиллаштиришнинг педагогик тизими". Тошкент "lesson press" 2017 -5 бет.

YAPONIYA TA'LIMI TARJIBASINI MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIGA JORIY ETISHNING AHAMIYATI

Mavlonova Xurshida – Guliston davlat pedagogika universiteti talaba.
e-mail: bunyodmavlonov603@gmail.com,

Annotatsiya. Ushbu maqola yapon ta'lim tajribasining elementlarini maktabgacha ta'lim tizimiga integratsiyalashning ahamiyatiga qaratilgan. Yaponiya o'zining yuqori sifatli ta'lim tizimi bilan mashhur bo'lib, u yaxlit rivojlanish, intizom va kuchli jamoa tuyg'usiga urg'u beradi. Yaponiya ta'lim yondashuvining maktabgacha ta'lim muassasalarida o'rganishga bo'lgan muhabbatni kuchaytirish, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, hurmat va hamkorlik qadriyatlarini singdirish kabi jihatlarni tatbiq etish orqali o'qituvchilar yosh bolalar uchun yanada boyituvchi va samarali ta'lim muhitini yaratishi mumkin. Ushbu maqola maktabgacha ta'limni yaxshilash uchun moslashtirilishi mumkin bo'lgan yapon ta'lim tajribasining asosiy tarkibiy qismlarini o'rganadi va natijada yosh o'quvchilarning umumiy rivojlanishi va farovonligiga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: Yaponiya ta'lim tajribasi, maktabgacha ta'lim, yaxlit rivojlanish, jamoaviy intizom, o'rganishga bo'lgan muhabbat, ijtimoiy ko'nikmalar, hurmat, hamkorlik, yosh o'quvchilar.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlarning peshqadamiga aylangan Yaponiya davlatining tajribasidan foydalanish barcha jabxalarimizga yuqori natijalarni aks ettirishi mumkin. Shu jumladan ta'lim sohasida xam foydalanishimiz albatta foydadan xoli bo'lmaydi.

Maktabgacha ta'limga Yaponiyada katta e'tibor beriladi, chunki psixologlarning takidlashicha 7 yoshgacha inson bilimlarnin 70 foizini, qolgan 30 foizini butun qolgan umri davomida o'zlashtirar ekan. Maktabgacha tarbiya odatda oiladan boshlanadi. Yapon ayollari uchun onalik birinchi o'rinda turadi. Ko'pgina yapon ayollarning aytishlaricha, bola tarbiyasi-ularning hayotlarining maqsadlaridir. Yaponlar bolarning erta voyaga yetishi tarafdoridir. Turli yoshlarda tarbiyaning turli muommolariga urg'u beradi. Masalan, 1yoshda-o'ziga ishonch hissini uyg'otish, 2 yoshda amaliy san'at qo'l mehnatini ko'rsatish, 3yoshda-burch hissini tarbiyalash, 4yoshda-yaxshilik va yovuzlikni farqlashga o'rgatish, 5yoshda liderlik hislatlarini tarbiyalash, mustaqillikka, reja tuzish va bajarishga o'rgatish. Bolalar va qizlar turlicha tarbiyalanadilar. O'g'ilga oilaning bo'lajak tayanchi sifatida qaraydilar va qiyinchiliklarini yengishga o'rgatadilar. Qizlarni esa uy ishlariga tayyorlaydilar. Yaponiya

bog'chalarida bolalarni 8 kishilik kichik guruhlar-xanlarga bo'ladi. Bu bolalarga bog'chada-o'z ish o'rni ajratiladi, ular o'z xanlariga nom tanlaydilar. Shu tariqada eng kichik yoshdan jamoada ishlashni o'rgatadilar. Shu tariqa eng kichik yoshdan jamoada ishlashni o'rgatadilar. Bu guruhdagi har bir o'quvchi guruhda o'z o'rniga ega bo'lishi lozim. Bunday xanlar keyingi ta'lim bosqichida ham qo'llaniladi. O'rta maktabda xanlar doimiy emas, ular yangi sharoitlarga tezroq ko'nikish uchun har 5 oyda o'zgartirilib turiladi.

Yaponiya bog'chalariga 3-5 yoshdagi bolalar qabul qilinadi. Bolalar bog'chalaring maqsadi bolalarning aqliy va jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik va ichki tartib ko'nikmalarini tarbiyalash, jamiyat hodisalariga to'g'ri munosabatda bo'la olishni o'rgatishdan iborat. Shuningdek, og'zaki nutq, so'zlarni to'g'ri qo'llashni o'rgatishga ham katta e'tibor beriladi. Ertaklar, kitoblar, musiqa, sport o'yinlari, rassomlik kabi shaxsning ijodiy xususiyatlariga qiziqish uyg'otiladi. Hozirgi kunda maktabgacha tarbiya muassalariga 60% bolalar jalb etilgan. Boshlang'ich ta'limiga erta qabul qilishga o'tish maqsadida 4-5 yoshdagi bolalarning barchasini bolalar bog'chasiga jalb qilish ko'zda tutilmoqda. Yaponiyada maktabgacha ta'lim ixtiyoriy bo'lib, ota-onalar o'z xohishlariga ko'ra 56 odatda 4 yoshdan bolalarini Maktabgacha ta'lim tashkilotlariga beradilar. Ota-onaning bandligini hisobga olib bolani 3 yoshdan ham qabul qilish mumkin. Bundan tashqari 3 yoshga to'lmagan bolalar uchun yaslilar mavjud bo'lib, lekin bu guruhlariga berish ota-onalarga tavsiya etilmaydi. Chunki bolani 3 yoshgacha tarbiyalash imkonining yo'qligi asoslar bilan bayon qilinishi lozim. Deyarli barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlari xususiydir. Ularning orasida legendalarini elita bog'chalari tashkil etadi. Agar bola bunday maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalansa uning kelajagi yetarlicha kafolatlangan deyishimiz mumkin. Chunki bu bog'chadan keyin bola maktabga, so'ngra imtihonsiz universitetga qabul qilinaishi mumkin. Yaponiyada yetarli darajada ta'lim sohasida raqobat mavjud. Elita bog'chasida ta'lim olish birmuncha qiyinnroq. Birinchidan, uning to'lovi boshqa Maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qaraganda sezilarli darajada yuqori. Ikkinchi, bola ham qiyin darajadagi topshiriqlardan iborat testni bajaradi. Yaponiyadagi Maktabgacha ta'lim tashkilotlarda tarbiyaning eng asosiy vazifasi bolani gapga quloq soladigan kattalar gapini bo'lmaydigan va hushxulqetib tarbiyalashdir. Yaponlar oilasidagi bola tarbiyasi haddan ziyod yumshoq bo'lib bolaga kamdan kam biror narsani ta'qiqlashadi. Ammo ko'cha-ko'yda tanimagan begona odamlar bilan iloji boricha kirishimlilik bilan gaplashish o'rgatiladi. Shuning uchun bog'chada ko'p marotaba virtual hayotdagi tanishuvlar, maner tarbiyasi o'rgatiladi. Bolalarga etiket normalari, ularni qachon va qanday sharoitda qo'llash o'rgatiladi.

Yaponiya ta'lim tajribasini maktabgacha ta'lim tizimiga tatbiq

etish yosh o'quvchilar uchun ko'p foyda keltirishi mumkin. Ushbu integratsiyaning muhimligining quyidagi asosiy sabablarini keltirib o'tamiz:

1. Yaxlit rivojlanish: Yaponiya ta'lim tajribasi nafaqat akademik ko'nikmalarga, balki ijtimoiy, hissiy va jismoniy rivojlanishga ham e'tibor qaratib, yaxlit rivojlanishga urg'u beradi. Bunday yondashuvni maktabgacha ta'limga kiritish orqali bolalar rivojlanishning barcha sohalarida mustahkam poydevorga ega bo'lgan har tomonlama barkamol shaxs bo'lib yetishishi mumkin.
2. Intizom va hurmat: Yapon ta'limi intizomga, boshqalarga hurmat va o'z-o'zini tarbiyalashga katta e'tibor beradi. Ushbu qadriyatlarni maktabgacha yoshdagi bolalarga erta yoshda joriy etish orqali bolalar hayoti davomida foydali bo'lgan muhim hayotiy ko'nikmalarni o'rganishlari mumkin.
3. Jamiyat va hamkorlik: Yaponiya maktablari ko'pincha o'quvchilar o'rtasida hamjamiyat va hamkorlik tuyg'usini rivojlantiradi, ularni umumiy maqsadlar sari birgalikda ishlashga undaydi. Ushbu qadriyatlarni maktabgacha ta'limga kiritish orqali bolalar jamoada ishlash, hamkorlik va o'zaro yordam muhimligini bilib olishlari mumkin.
4. Ta'limga bo'lgan muhabbat: Yaponiya ta'lim tizimi ta'limni qiziqarli, qiyin va o'quvchilar hayotiga taalluqli qilish orqali o'rganishga bo'lgan muhabbatni rivojlantiradi. Ushbu yondashuvni maktabgacha ta'limga integratsiyalashgan holda, bolalarda yoshligidanoq o'rganishga ijobiy munosabatni shakllantirish mumkin.
5. Ijtimoiy ko'nikmalar: Yaponiya ta'lim tajribasi ko'pincha muloqot, empatiya va nizolarni hal qilish kabi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Bu jihatlarni maktabgacha ta'limga kiritish orqali bolalar o'z tengdoshlari va kattalar bilan samarali muloqot qilishni o'rganishi, sog'lom ijtimoiy munosabatlar uchun mustahkam poydevor yaratishi mumkin.
6. Madaniy xabardorlik: Yaponiya ta'lim tajribasining elementlarini maktabgacha ta'limga joriy etish, shuningdek, bolalarda madaniy ongini rivojlantirishga yordam beradi va turli xil ta'lim va yashash usullarini qadrlaydi.

Hozirgi kunda mamlakatda 90-95% bolalar maktabgacha ta'limning biror turini tamomlagandan keyingina maktab ta'limiga o'tishadi. 3 yoshgacha bo'lgan bolalar orasida esa maktabgacha ta'limga qamrov darajasi nisbatan past hisoblanadi.

Majburiy boshlang'ich ta'lim barcha bolalarni qamrab oladi. Sinfdagi umumiy bolalar soni o'rtacha 30 nafarni tashkil etishi kerak. Boshlang'ich maktablardagi ta'lim beruvchi barcha o'qituvchilar maxsus malakaga ega bo'lishlari talab etiladi. Yaponiyada standartlarning har

bir maktabgacha ta'lim tashkiloti ishining mazmunida takidlanish kerak bo'lgan beshta asosiy yo'nalishni belgilaydi:

- bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash;
- boshqa odamlar bilan muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirish;
- atrofdagi dunyo haqidagi bilimlarini shakllantirish; -nutqni rivojlantirish;
- ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Bolalar xalq ertaklarini o'rganish, kitob o'qish orqali muloqot qilish, o'z-o'zini taminlash va o'zlarida yangi ko'nikmalarini shakllantirishga o'rgatiladi, bolalarga til va madaniyat haqida ma'lumot beriladi. Bolalar bog'chalarida ta'lim dasturlari ham taqdim etiladi: bolalar o'qish, hisoblash, yozishni o'rgatadi, ya'ni ular maktabga tayyorlanadi. Nutqni rivojlantirish uchun maxsus darslar yoq, lekin bolalarga muloyim nutq formularidan foydalanishga o'rgatiladi- salomlashish, xayrlashish, raxmat, rag'batlantirish. Amaliy san'atga katta e'tibor beriladi: chizmachilik, applikatsiya, origami, oyatiro (barmoqlar ustiga cho'zilgan ingichka arqondan naqshlar to'qish). Ushbu sinflar maktab o'quvchilari ierogliflarni yozishlari kerak bo'lgan nozik vosita mahoratini mukammal darajada rivojlantiradi. Bundan tashqari, ularga qo'shiq aytish o'rgatiladi, sport musobaqalari o'tkaziladi, sayohatlar muntazam ravishda tashkil etiladi. Ta'lim tizimida xor kuylash muhim o'rin tutadi. Yaponcha go'yalarga ko'ra, solistni ajratib ko'rsatish pedagogik emas. Xorda kuylash jamoa bilan birdamlik hissini tarbiyalashga yordam beradi. Yaponiyadagi maktabgacha ta'lim jamiyatning sog'lom mustaqil, har tomonlama rivojlangan, o'z madaniyati va mamlakatini biladigan va sevadigan a'zosini tarbiyalashga qaratilgan. Yaponiyada iqtidor emas, balki qat'iyat va qat'iyat muhim deb ishoniladi. Bolalarga yaqin atrofdagilarga, ularning faoliyati va kayfiyatiga e'tibor, umumiy qoidalarga va bag'rikenglikka bo'ysunish tarbiyalanadi. Yaponlarning bosh g'oyasi "Bizni xar doim tajriba qutqaradi" shioridir. Birinchi navbatta tarbiya va kasbga yo'naltirish.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, Yaponiya ta'lim tajribasini maktabgacha ta'lim tizimiga tatbiq etish yosh o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, ularning hayoti davomida foydali bo'lgan muhim ko'nikmalar va qadriyatlarni rivojlantirishga yordam berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Statistics from Ministry of Education, Culture, Sports Science and Technology; Ministry of Health, Welfare, and Labor, 2008:
2. Ochanomizu University Center for Women's Education and Development, The History of Japan's Preschool Education and Care, 2006.3
3. Ochanomizu University Research Center for Child and Adolescent Development and Education, Early Childhood Education

- Handbook, 2004
4. Multicultural Child-rearing Network, Multicultural Child-rearing Research (2000), revised 2006.
 5. Zhang Yan, Japanese ECEC from the Eyes of a Chinese Researcher, Research Bulletin of ECEC vol.16, Institute for ECEC Research, 1998, (translated into Japanese)
 6. Toshiya Yamamoto, What can be seen as “development as culture” through the comparison between Japan and China, (a lecture given in Japanese), Report of East Asia Child Science Exchange Program 2007-2008, Child Research Net, 2008
-

TA'LIM MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISHDA ARALASH TA'LIMNING ROLI

Mustafoeva Durdona Asilovna-
"Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini
mexanizatsiyalash muhandislari instituti"
Milliy tadqiqot universiteti dotsenti
Xusnixonov Faxriddin – "Toshkent
irrigatsiya va qishloq xo'jaligini
mexanizatsiyalash muhandislari instituti"
Milliy tadqiqot universiteti, Professional
ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. *Pandemiya davrida an'anaviy va masofaviy ta'lim afzalliklari, qulayliklarining o'ziga xos xususiyatlari ilmiy-amaliy jihatdan farqlandi. Talabalar an'anaviy ta'limdagi o'qituvchilar bilan yuzma-yuz o'qishning afzalliklarini, ba'zi talabalar esa masofadan o'qitishning foydali jihatlarini keltirdilar, ayrim talabalar esa aralash ta'lim afzal ekanligini bayon etdilar. Masofadan o'qituvchi talabalarning izohlariga ko'ra, ularning aksariyati o'qituvchi ko'rsatmalari asosida o'tiladigan yuzma-yuz darslarga ehtiyoj sezishgani anglashildi. O'tkazilgan so'rovnoma asosan 10% talaba masofaviy, 50% talaba an'anaviy va 40% talaba aralash ta'limni afzal ko'rganligi aniqlandi. Demak, masofaviy va an'anaviy ta'lim usuli elementlarini o'zida aks ettiruvchi aralash ta'limni sekin-astalik bilan nafaqat jahon tajribasida, balki milliy amaliyotda ham rivojlanib, takomillashib borayotgan soha sifatida aytish mumkin*

Kalit so'zlar: *an'anaviy va masofaviy ta'lim, aralash ta'lim, o'qitish usullari, kompetentlik.*

Aralash ta'lim atamasi ko'pincha tadqiqotchilar va amaliyotchilar tomonidan qo'llaniladi. Biroq aralash ta'lim deganda nimani tushunamiz? Nimani, qanday va nima uchun aralashtiramiz, degan

savollarga javob izlaymiz. Aralash ta'lim tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, aralash ta'limning kelib chiqishi raqamli texnologiyalar paydo bo'lishiga qadar bo'lgan. Uning mohiyati sirtqi ta'lim orqali masofadan o'qitishdan iborat bo'lgan. Masalan, 1919 yil Kanadada mayoq xizmatchilarining bolalari sirtqi ta'lim orqali bilim olib, o'qimishli kishilar qatoriga kiritilgan.

Xizer Steyker va Maykl Xorn o'zlarining «Blended Learning» («Aralash ta'lim») kitobida (Kleyton Kristensen instituti tadqiqotchilari) ta'lim berishda muvaffaqiyatli qo'llaniladigan ikki asosiy yondashuvini taklif etishadi:

1. Moslashtirilgan ta'lim yondashuvi. Ushbu yondashuv yordamida har bir talaba o'quv jarayonida o'z yo'li bo'yicha, o'z tezligida, o'z qiziqishlariga rioya qilgan holda harakat qilish imkoniyatiga ega. Moslashtirilgan yondashuv, talabalar kerak bo'lganda kichik o'quv guruhlarida ham, individual o'rganishda ham tajriba olishlari mumkin, deb taxmin qilishadi. Ushbu tushunchada o'qituvchi o'quv muhitida o'quvchiga maslahatchi bo'lib, jarayonning mohiyatini tushunishiga yordam beradi va uni mavzu doirasida fikr yuritishga o'rgatadi.
2. Kompetentlikka asoslangan ta'lim. Talabalar keyingi bosqichga o'tishdan oldin mavzuni yaxshi bilishi, qo'llay olishi yoki bilim, ko'nikma, malakalarni egallagan bo'lishi lozim. Talaba har bir mavzuni ketma-ket o'rganib, mavzu bo'yicha bilimlarini mustahkamlab borishi kerak. Kompetentlikka asoslangan ta'lim mavjud muammolarni muvaffaqiyatli hal qilishda talabani qat'iyatli va sabrli bo'lishga undaydi.

Ilmiy adabiyotlarda aralash ta'lim («blended learning») tushunchasi gibrid ta'lim («hybrid learning»), texnologiyalar vositasida o'qitish («technology-mediated instruction»), vebga asoslangan o'qitish («webenhanced instruction») va aralash rejimida o'qitish («mixed-mode instruction») atamalarini bilan deyarli sinonim tarzda ishlatiladi. Ammo bu tushunchalar muayyan xususiyatlariga ko'ra bir-biridan farqlanadi:

Yuqorida izohlangan ta'riflar mazmun-mohiyatidan kelib chiqqan holda aralash ta'lim tamoyillari (prinsiplari) sifatida quyidagilarni keltiramiz:

Ko'rgazmalilik. Talaba doimiy ravishda qo'llashi mumkin bo'lgan zamonaviy elektron ta'lim vositalari yordamida bilimlar omborini yaratishi mumkin. Aralash ta'limda o'quv materiallaridan, videodarslardan, kitob va simulyatorlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Amaliyotda qo'llash. Nazariyani to'liq o'zlashtirish uchun amaliy mashg'ulotlarning zarurligi muhim.

Davomiylik. Aralash ta'lim qisman mikrolim tamoyiliga

asoslangan. O'quv materiali o'quv portalida doimiy saqlanib turganligi sababli talabalar har gal kirib, mavzuni biror-bir qismini qayta o'rganishlari mumkin.

Qo'llab-quvvatlash. Talabalar o'qituvchi bilan muloqot qilish yoki savollarga javob olish uchun keyingi yuzma-yuz darslarni kutib o'tirishlari shart emas, o'quv portalida muloqotni amalga oshirish imkoni mavjud. Aralash ta'limning umumiy xususiyatlaridan biri shundaki, kurs qisman onlayn rejimida, qisman ta'limning boshqa usullari orqali tashkil etiladi, odatda turli xil usullar bir-biriga bog'lanadi.

Talabalarning onlayn ta'limda o'rgangan ma'lumotlari asosida yuzma-yuz darslarda o'rgangan bilimlari birbirini to'ldiradi va aksincha. Bundan tashqari, agar talabalar o'zlarining tezliklarini nazorat qilsalar, bu nazorat ko'pincha nafaqat kurs ishlarining onlayn-o'qitish qismigagina emas, balki aralash ta'limning barcha mavzulariga ham tegishli bo'ladi.

Aralash ta'limdan foydalanish sababi sifatida aralash ta'limga talabalarning ta'lim olishini yaxshilash va o'qituvchilarni o'qitish usullarini o'zgartirish maqsadida texnologiyalar va Internet yordamida masofaviy o'qitishning yangi usuli sifatida qarala boshlandi, bu o'qituvchiga asoslangan ta'lim modeliga qaraganda ko'proq talabaga yo'naltirilgan hisoblanadi.

Shunday qilib, aralash ta'lim – o'qitish usullarining kombinatsiyasi bo'lib, onlayn va yuzma-yuz o'rganish elementlarini o'zida birlashtiradigan jarayondir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Янченко И.В. Смешанное обучение в вузе: от теории к практике//Современные проблемы науки и образования – 2016. – №5.
2. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психологопедагогический и технологический аспекты). М: ИИО РАО. 2020.
3. Абрамова Я.К. Опыт внедрения модели смешанного обучения при реализации образовательных программ в американских вузах / Я.К. Абрамова // Международный аспирантский вестник. Русский язык за рубежом. – М., 2019. – №1. – б.4-7.
4. Азиатсева Т.В. Обзор существующих за рубежом курсов, созданных с применением технологии смешанного обучения / Т.В. Азиатсева // Преподаватель XXI век. – М., – 2016. – №2. – б.177-183.
5. Арабчикова Ю.И. Организация смешанного обучения в высшем учебном заведении с использованием дистанционных образовательных технологий / Ю.И. Арабчикова // Наука, образование и культура, -Иваново, – 2016. – №7(10). – б.74-75.

QADIMGI ASRLARDA BERILGAN MA'LUMOTLARDAN TARBIYA MAQSADLARIDA FOYDALANISH

Musurmonov Ochil Lutfullayevich –
p.f.n., professor Nizomiy nomidagi TDPU
Matematika va uni o'qitish metodikasi
kafedrası professori

Hamroqulova Zarinabonu Rustamovna
– Nizomiy nomidagi TDPU Fizika-
matematika fakulteti MI202 guruh
talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada qadimgi asrlarda ijod etgan bobokalonlarimizning ilmiy merosi o'rin olgan bo'lib, ularning sharhlari keltirilib bayon etilgan hamda tarbiya maqsadlarida ulardan foydalanish mumkinligi bo'yicha fikr-mulohazalar yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *asar, kamtarlik, olijanoblik, tarbiya, riyoziyot, risola.*

Bobokalonlarimizdan qolgan ilmiy, adabiy yoki tarixiy yo'nalishdagi asarlarda tarbiya masalalariga bag'ishlangan ko'plab ma'lumotni topa olamiz. Bunday ma'lumot riyoziyot ilmiga oid kitoblar va rivoyatlarda ham uchrab turadi. Ularni terib olish kerak bo'ladi.

Abu Rayhon Beruniy – dunyoga mashhur olim, ko'plab ilmiy va amaliy xarakterdagi asarlar muallifi. U bu darajaga osonlik bilan erishgan emas. O'ta layoqatli inson shu bilan birga g'oyat darajada matonatli kishi ham bo'lgan. Tarixdan ma'lumki, 1017 yili sarkarda Alp-Tegin tomonidan Xorazmshoh o'ldirilgach, o'ch olish bahonasi bilan Mahmud G'aznaviy Xorazmni bosib oladi. Beruniy boshqa bir qancha olimlar bilan birgalikda asir sifatida G'aznaga (hozirgi Afg'oniston) olib ketilgan. Ahvoli g'oyat og'ir bo'lishiga qaramay, ilmiy ishlarni to'xtatmagan. Ko'p o'tmay o'zining mashhur asarlaridan "Geodeziya"ni, so'ng "Hindiston"ni yozib tugatadi, shu borada hind tilini ham o'rganadi.

Movaraunnahr sultoni Mirzo Ulug'bek oliyanoblik, kamtarlik, mehnatga hurmat va talabchanlik bobida tengi yo'q inson bo'lgan. Uning "Ziji jadidi Ko'ragoniy" asarining muqaddimasidan : "... iltimos qilamanki, inson tabiati o'z sifati birla xato qilmakka moyil bo'lgani uchun, agar (asrda izoh bizniki) shunday xato topilsa, qalamimushkbar va xomai gavharnigor birla tuzatsalar, Agarda nimarsa ... haddidan chetlashgan bo'lsa, uni avf libosining etagi birla yopsalar va uzr etsalar" [1].

Mirzo Ulug'bek nihoyat darajada qisqa, lekin sermazmun va mantiqan asosli yoza olgan. Jumladan, "Zij"ning sinuslar haqidagi 2-maqolat 2-bobi 17 satrdan, tangenslar haqidagi 3-bobi esa 16 satrdan

iborat. Chizmalariga qarab miqdorlar orasida mavjud bo'lgan turli bog'lanishlarni tahlil qilish va shu asosda ularning ifodalarini tuzish, jumladan, trigonometriyaga oid to'ldirish va keltirish formulalarini tuzish mumkin. Ulug'bek "Zich" 2-maqolatining 2-bobida shunday deydi: "To hozirgacha hech kim isbotlash yo'li bilan keltirib chiqarmagan (izoh : trigonometrik funksiyalar orasidagi ayrim munosabatlarni) ... amalning yo'lini keltirib chiqarishni topmaganlar". So'ng, isbotlashni bajara olgani va alohida kitobda bayon etganini e'tirof etadi.

Sulton Ulug'bek iqtidorli yoshlarni to'plash va ularga ta'lim berish masalalariga ham e'tibor qaratgan. Ulug'bek shogirdlaridan Ali Qushchining tavsiyasi bilan bo'lajak buyuk shoir va donishmand Abdurahmon Jomiyning Samarqandga kelgani ma'lum. O'z navbatida Jomiy Alisher Navoiygarahnamolik qilgan. Navoiyesako'pginayoshlarga tarbiya bergan. Uning topshirig'i bilan va rahnamoligida shogirdlaridan Xondamir va Mirxond tomonidan tayyorlangan "Ravzatus-s-safo" nomli qomusiy kitob Samarqand universiteti fondlarida saqlanmoqda. Ulug'bek ilmiy maktabida turli millat vakillari ta'lim olganlar va xizmat qilganlar. Jumladan, Alovaddin ibn Muhammad Ali Qushchi Samarqanddan, Abdulali bin Muhammad Birjandiy Erondan, Mariyem (Mirim) Chelebi Turkiyadan va hokazo.

Hozir O'zbekistonda iqtidorli yoshlarni tarbiyalash masalalariga katta e'tibor berilmoqda. Shu yo'nalishda umumiy ta'lim maktablarida ham alohida guruhlar va sinflar tashkil etilishi maqsadga muvofiq bo'lardi.

Jalol ad-din ibn Niyoz Muhammad Xatirchigiy – Miyonkoliy (XVIII asr oxiri – XIX asr boshlari, u kishi haqida boshqa ma'lumot yo'q, yozuvlari SamDU fondlarida saqlanadi) o'z davrining ma'rifatparvar kishilaridan bo'lgan, ko'plab risolalarni to'plagan, qaytadan ko'chirgan va alohida majmualarga to'plagan, o'quv qo'llanmalari holiga keltirgan. Jumladan, u kishi tayyorlagan to'plamlaridan birida biz Abu Tohir Muhammad ibn Muhammad ibn Abdu-r-Rashid as-Sijovandiyning (XI asr) arifmetikasi, Same'-ad-din Muhammadning taqvim (kalendar) va vaqt hisoboti, ali Qushchining matematikaga oid, Muhammad ibn Husayn al-Omuliyni (1621 yilda vafot etgan) arifmetika, algebra va geometriyaga oid, mavlono Sharifad – dinning taraka (merosni taqsimlash) haqidagi (bunga dinor pul hisoboti va yer uchastkalarini o'lchash haqidagi ba'zi ma'lumotlar ham kirib qolgan), Sayfiy, Muhammad Sharif Mahdum risolalari va boshqa ismi-shariflari noma'lum mualliflarning risolalari, muallifning o'ziga mansub sonlar (iste'dodi mutahoba) va ular ustida amallarni bajarishga doir yozuvlarni ko'ramiz. Bir risolada "Sayfiyni yodingizdan chiqarmanglar, ushbu risola undan qolgan esdalik", deydi va risolaning oxirida unga atab to'rt misrali she'r ham bitadi. Risolalarda o'sha zamon matematikasiga oid ma'lumot, uning tatbiqiy tomonlari va taqribiy hisoblashlar bayon qilingan. Muallifi noma'lum bir risolada

sonlardan kvadrat va kub ildizni ketma-ket yaqinlashtirish usuli bilan topish haqida ma'lumot beriladi. (jizri asam) U hozir Eyler nomi bilan atalayotgan usulga o'xshash.

Muhammad ibn Bobo al-mashhur bi-kaloni-l-muftiy Samarqandiy meros taqsimoti bilan shug'ullanadigan talabalarning (demak, bo'lajak yuristlarning) iltimosiga ko'ra ularga mo'ljallab riyoziyotdan o'quv qo'llanmasini tayyorlaydi (bundan rosa 400 yil burun, 1599-1600). Darslikning boshida o'quvchiga qat'iy talab qo'yadi: kitobni o'rganishni "boshlash ixtiyori o'zingda", lekin boshladingmi, endi "uni oxirigacha yetkazasan!" (qisqacha: "minka ibtida, ilaykaan-nihoya!"). Mufti kalon – o'sha davrdagi oliy mansablardan biri. Bundan qat'iy nazar talabalar uchun darslik tayyorlagan (yana huquqshunoslar uchun riyoziyotdan!), buning uchun "man, bandai bechorai zaif, qanchadan-qancha vaqt mijja qoqmay ishladim", deydi. Darslikda umumiy ta'lim va amaliyot uchun zarur bo'ladigan ma'lumot berilgan. Jumladan, merosni taqsimlashda ro'y berishi mumkin bo'lgan eng oddiy holdan ancha murakkab, xususan hosilaviy proporsiya tuzilishi talab etiladigan 40 ta masala va uning yechimi keltiriladi. Shu jarayonda vaqt, uzunlik, yuza, hajm, og'irlik, pul hisobotining berilishi kitobning qadr-qimmatini oshirgan. Shu sabablarga ko'ra undan bir necha yuz yillar davomida dasturu-l-amal sifatida foydalanilgan, qo'ldan-qo'lga o'tib turgan, necha karra takror ko'chirilgan. Hozirgi zamon mualliflari uchun ibrat bo'larlik ijod!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirzo Ulug'bek. Ziji Kuragoniy. O'zFa Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan qadimgi qo'lyozma nusxasi
2. SamDU fondidan inv.N 823908,1259608, 391143, 823421 va 6.qadimgi risolalar to'plamlari.
3. Musurmonov O.L., Nasimov X.A. Matematika tarixidan lavhalar. -Toshkent: O'MKHT Markazi, 2000. -45 bet.
4. Ali Qushchi. Astronomiyaga oid risola (akad. I.Mo'minov tahriri ostida. -T.:1968).
5. Mirzo Ulug'bek. Ilmi nujum (tarjimon, izohlar muallifi, nashrga tayyorlovchi Ashrof Ahmad). -T.:1994

BOSHLANG'ICH SINFLARDA IXTIROCHILIKKA VA LOYIHA ISHLARIGA O'RGATISH MUAMMOLARI BO'YICHA TOPSHIRIQLAR ISHLAB CHIQISH VA ULARNI AMALIYOTGA JALB ETISH

Namozova Dilorom Ibroximovna –
Namangan viloyati Mingbuloq tumani
maktabgacha va maktab ta'limi bo'limi
32-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantirish hamisha dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning zamonaviy shakl, usul, metodlari haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *odiy fikr, qobiliyat, ta'lim, sinf, dars, konstruktor, loyiha, dizayn, sinfdan tashqari mashg'ulot.*

Ma'lumki, har qaysi davlat, har qaysi millat, avvalo, o'z farzandlari qiyofasida, unib-o'sib kelayotgan yosh avlod timsolida shu xalqqa xos xususiyat va fazilatlarni namoyon etadigan, uning azaliy orzu-intilishlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk kuchni ko'radi. Ma'naviy va jismoniy barkamol avlodni voyaga yetkazish masalasi biz uchun umummilliy, umumdavlat miqyosidagi vazifa bo'lib, bu ezgu maqsad yo'lida amalga oshirilayotgan ishlarimizni izchil va qat'iyatlik bilan davom ettirish bugungi siyosatimizning diqqat markazida turibdi. Ushbu masalani yechishda innovatsion ixtirochilik yondashuvidan foydalanish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz. Shu o'rinda ixtirochilik tushunchasi va uning mohiyatini yoritib o'taylik.

Ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi dasturining I–IV sinflarda qo'llashni samaraliligi va effektivligi quyidagi shartlarga bog'liq. Darsdan tashqari o'quv jarayonini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish rejasi natijalari. Ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi dasturi bo'yicha o'quv jarayonida bilim va ko'nikmalarga yo'naltirigan talablar. O'quv jarayoni darajasiga maktabning umumiy o'rta ta'lim dasturi talablari qo'yiladi. Ushbu dasturni amalga oshirishda o'quvchilar bilishi kerak bo'lgan talablar:

- Ixtiyoriy qatnashish va o'zini ko'rsatish istagi.
- Ishni formasi va uslubi, yangilikligi va qiziqarliligi.
- Bolalarni tashabbusini birdamliligini ta'minlashda o'qituvchining roli.
- Individual, guruhli va jamoaviy harakatni uyg'unligi.
- Har xil darajadagi loyiha va festivallar, ko'rik-tanlovlarda ishtirok

etish imkoniyati, maqsadli va samarali harakatlarni mavjudligi.

- Ochiq, erkin fikrlashga bolalarni jalb etish.

O'qishni birinchi yili quyidagilarni bilishi kerak. Ijodiy o'ylar taraqqiyoti (PTB) nima? Ijodiy o'ylar taraqqiyoti nima uchun kerak? Ijodiy ongni rivojlantirish o'yinlari. Tasviriy san'at orqali fantaziya usullari. Fantastik buyumlarni tasviriy algoritmi. Ijodiy ongni rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlarni o'ynash. Tasvir algoritmini qo'llab buyum va fantastik buyumlarni yaratish. Piktogramm yordamida ularni tarixini yozish. Sxema modellar (piktogramm) yordamida ertakni so'slab berishni bilish. O'z fikrini bildirish. O'zgalar fikrini hurmat qilish. "Yomonlik qilma" shiori ostida olingan bilim va ko'nikmalarni hayotga tatbiq qilish.

Ikkinchi o'quv yilida Ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi dasturi bo'yicha o'quv jarayonida o'quvchilar bilishi kerak bo'lgan bilim va ko'nikmalarga qo'yilgan talablar. Bilishi kerak: Kompleks nima? Kompleks yaratish algoritmi. Janni Rodarining fantaziya usuli. Ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasining asosiy tushunchasi, fantaziya usuli. Ko'nikma: – Voqelikni komiks ko'rinishida yozish. Ijodiy ongni rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlarni o'ynash. Oldindan o'rganilgan fantaziya qilish usullari yordamida ertak to'qish, fantastik hikoyalar o'ylab topish. Obyekt nuqtayi nazaridan jarayonni ta'riflash. O'z nuqtayi nazarini bildirish. O'zgalar fikrini hurmat qilish. "Yomonlik qilma" shiori ostida olingan bilim va ko'nikmalarni hayotga tatbiq qilish.

Uchinchi o'quv yilida ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi dasturi bo'yicha o'quvchilar olishi kerak bo'lgan bilim va ko'nikmalarga qo'yiladigan talablar. Bilishi kerak: – "Sistema operatori", "Sehrli ekran", "To'qqiz ekran", "Sistema", "Sistema osti", "Sistema usti", "Funksiya", "O'tgan sistema", "Kelasi sistema", "Antisistema", "Sistema emas", tushunchalarini aniqlash. Topishmoqlar to'qish algoritmi. "Morfologik quticha" usuli asosida ertak va voqealar to'qish algoritmi. "Haa – yo'q" o'yini mantiqi muhokamasi. Ko'nikma: Bir-birini eshitish, o'z fikrini aytish, bir-birini so'zini bo'lmaslik. Savol berish, noma'lum maydonni bartaraf etish. "Morfologik quti", "Morfologik tahlil", "To'qqiz ekran", usullarini qo'llab ertak va voqealar to'qish. "Morfologik tahlil" usulini qo'llab o'yinlar o'ylab topish. O'z fikrini aytish, O'zgalar fikrini hurmat qilish. "Yomonlik qilma!" shiori ostida olingan bilimlarni hayotga tatbiq etish.

To'rtinchi o'quv yilida ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi dasturi bo'yicha o'quv jarayonida o'quvchilar olishi kerak bo'lgan bilim va ko'nikmalarga qo'yiladigan talablar. Bilishi kerak: – "Qarama-qarshilik", "qarama – qarshilik prinsiplari yechimi" tushunchalariga ta'rif berish. – "Yaratish masalasi" tushunchasiga ta'rif berish. – "Dala buyum resurslari" tushunchasiga ta'rif berish. – "Inversiya", "Samoviy o'tish", "boshqa holatga o'tish", "oldindan qo'yilgan yostiq", "Matryoshka", "maydalash-birlashtirish", "sakrash", "Ziyonni foydaga aylantirish",

qarama-qarshiliklarni hal qilish usuli. Ko'nikma: – Hodisa va narsa-buyumlar o'rtasida mantiqiy bog'liqlik yaratish. – “Yomonlik qilma” shiori ostida “yaratish masalalasi” ni yechish, qarama – qarshiliklarni bartaraf etish, maqsadga muvofiq intilish, olingan bilim va ko'nikmalarni hayotga tatbiq etish. To'rt yillik o'quv davomida 1-4 sinflarda Ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi dasturi bo'yicha o'quvchilar olgan bilimlarida shaxs sifati – Anglash, ijod, jamoat, faollik: – Nostandart vaziyatlarda harakat qilishga tayyorligi: – Mustaqilligi (qaror qabul qilish vaqtida): – Hamkorlikda boshqalar bilan ishlash ko'nikmasi, o'z qaroriga javob bera olishi: – Muomalaliligi (kommunikatsiyasi): – Boshqalarga, o'ziga bo'lgan hurmat: – Shaxsiy va hamkorli javobgarlik.

Xulosao'rnidashuni aytish mumkinki, hozirgi davr pedagogikasining ijodiy faoliyatga yo'naltirilgan konseptual ilmiy izlanishlar predmetini kichik maktab yoshidagi bolalarda kreativlik, yanada aniqrog'i ijodiylikning yorqinlashuvi, ixtirochilikka qiziqishi, ertak, hikoya, qo'shiq, musiqaning obrazli mazmunini tezda idrok etishi, ijodiy imkoniyatlarini nazarda tutib belgilanmoqda. Ta'lim oluvchilarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish masalasi turli tadqiqotchilar tomonidan zamon, o'sha davr fan olami nuqtayi nazaridan o'rganilgan, talqin qilingan, ilmiy nazariy jihatdan asoslanilgan. Vaqtlar o'tishi bilan mukammallashib borayotgan o'qitishning shakl, metod hamda vositalarini yangilash, o'zgartirish, ularni ta'lim oluvchining yosh va individual xususiyatlariga moslashtirish, ta'limning maxsus pedagogik-psixologik sharoitlarini yaratish muammolari yuzasidan alohida izlanishlar olib borilgan. Jumladan, G.N. Ibragimova ta'lim nazariyasi va shaxs bilish faolligini rivojlantirish bilan bog'liq tadqiqotlarni tahlil qilar ekan, bugungi kunda pedagogikada o'qitishning bir qator modellarini ko'rish mumkinligini ta'kidlaydi, ya'ni:

1. Passiv o'qitish modeli – bu model doirasida ta'lim oluvchilar o'quv jarayoni obyekti sifatida namoyon bo'ladilar.
2. Faol o'qitish modeli – ushbu jarayonda talabalar o'qitish jarayoni obyekti sifatida.
3. faoliyat ko'rsatadilar. Ular o'quv axborotlarini o'zlashtirish jarayonida mustaqil ishlash, ijodiy topshiriqlarni bajarish ishlari bilan keng ko'lamda shug'ullanadilar.
4. Interfaol o'qitish modeli – mazkur o'qitish jarayoni ta'lim oluvchilarning muntazam faol munosabatlari va birgalikdagi harakatlari asosida amalga oshadi. Ushbu jarayonda talaba va professor-o'qituvchi o'quv jarayonining teng huquqli subyekti hisoblanadi. Loyihaga asoslangan o'qitish – bu hayotiy, real muammolar asosida loyihalangan, faol o'rganish orqali chuqur bilimga ega bo'lishi kafolatlangan, o'zgaruvchan sinf-dars yondashuvini o'zida aks ettiradi. Yasser Dar, Finley M. Patrik, E. Blayne, Devis V. Devid va boshqalarning e'tirof etishicha, PBL

aniq dalillarni taqdim etuvchi yoki savol berish, muammolar qo'yish, ularning ssenariylarini taklif qilish orqali bilim olishning ravon yo'lini ko'rsatuvchi, qog'ozga, yodlashga, o'qituvchi boshchiligidagi ko'rsatmalarga tayanishdan farqli ravishda faol o'rganish hamda izlanishga asoslangan o'qitish uslubi negiziga quriladi.

Jon Larmer, Jon Mergendoller va Suzi Bosslarning ta'kidlashicha, loyihaga asoslangan o'qitish kuchli o'qitish yondashuvi bo'lib, uni amalga oshirish davomida quyidagilarga ega bo'linadi:

- o'quvchilarni bilim olishga rag'batlantiradi;
- o'quvchi va talabalarni oliy ta'limga, kasbga, kasbiy o'sish nuqtalarini belgilashga (individual kasbiy trayektoriyani rejalashtirishga), ijtimoiy faol fuqarolikka tayyorlaydi;
- o'quvchi va talabalardan chuqur bilim hamda fikrlash qobiliyatlarini namoyish etishni talab qiladigan topshiriqlarni yaxshi bajarishga (bizningcha, o'qituvchi uchun ijtimoiy buyurtmani bajarishga yordam beradi);
- o'qituvchilarga yanada qoniqarli tarzda dars berish imkonini taqdim qiladi;
- ta'lim tashkilotlarini nafaqat ota-onalar, boshqa jamoalar, balki butun dunyo bilan muloqot qilish va bog'lanishning yangi usullari bilan ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Voltov. A.V. "Ta'lim muassasasining asosiy ta'lim dasturining modellari: Mintaqalar tajribasi". – Moskva: Ta'lim, 2011. – 110 b
2. Goryachev A.V., Iglina N.I. "Men hamma narsani bilib olaman, men hamma narsani qila olaman". Boshlang'ich maktabda loyiha faoliyati bo'yicha qo'llanma.(2–4-sinflar). – Moskva, Balass, 2010. – 64-b.
3. Dimitrova T.V. "Boshimda yuzta hayol". – Samara, 1996.
4. Yo'ldashev J.G'. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: 2004

YUQORI TEXNOLOGIK ISHLAB CHIQUARISHLAR UCHUN TALABALARNI KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING MUHIM JIHATLARI

O'rinov Uyg'un Abdullayevich – p. f. d.
(DSc), dotsent.

Adizova Sevara Yusupovna – mustaqil
tadqiqotchi,
Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak yetuk mutaxassislarning yuqori texnologik korxonalardagi kasbiy funksiyalar faoliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari hamda pedagogik shart-sharoitlari haqida fikr yuritilgan.

Kalits o'zlar. Kasbiy muammo, kasbiy funksiya, mutaxassis, raqamli dastur, dasturiy kompleks, model, sun'iy intellekt, texnik intellekt.

Texnika oliy ta'lim muassasalarining ta'lim jarayonida innovatsion yondashuv keng qo'llaniladi. Kasbiy faoliyat bo'lajak yetuk mutaxassis tomonidan rivojlantiriladigan faoliyat sifatida kasbiy muammolarning umumlashtirilgan turlariga, muammolar – vazifalarga, vazifalar – operatsiyalar va harakatlarga bo'linadi.

Sohaning ko'plab olimlari yuqori texnologik korxonalardagi yetuk mutaxassislarning kasbiy rivojlanishi, kasbiy funksiyalar faoliyatini rivojlantirishi deb hisoblaydilar. Bundan kelib chiqadiki, yetuk mutaxassisning rivojlanish jarayoni kasbiy faoliyatni izchil rivojlantirish va tegishli funksiyalarni bajarish sifatida yaratiladi. So'ngra, kasbiy rivojlanish jarayonini tizimlashtirishning navbatdagi bosqichida talabalar odatiy kasbiy vazifalarni hal qilish usullarini, ularni hal qilish bo'yicha jarayonlar va harakatlarni o'zlashtirishlari kerak.

Yuqori texnologik ishlab chiqarishlar uchun talabalarni kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishning eng muhim jihati, bizningcha, axborot texnologiyalari, sun'iy intellekt va robototexnika sohalarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdir.

Shu sababli, butun o'qish davrida avtomatlashtirilgan ishlab chiqarishning texnologik jihozlarini kompyuterda loyihalash raqamli dasturda boshqariladigan mashinalari uchun dasturlashni o'z ichiga olgan va talabalar tomonidan o'rganiladigan "Avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish texnologiyasi" fani uchun muhim hisoblanadi. Ushbu fan ko'pgina umumkasbiy va ixtisoslik fanlari bilan uzviy bog'liq.

Texnika oliy ta'lim muassasalarida talabalarga ta'lim berishda o'qitishni kompyuterlashtirishdan foydalanish tajribasi o'rganildi. Uning tahlili pedagogik loyihalashning didaktik vositalarini aniqlash imkonini berdi:

- muhandislik fanlarini o'qiydigan talabalar uchun o'quv jarayonida kompyuter simulyatorlaridan foydalanish;
- zamonaviy elektron ta'lim resurslaridan foydalanish orqali ta'lim faoliyatini optimallashtirish;
- bakalavriatda o'qishning butun davri davomida amaliy kasbiy texnologiyalar bo'yicha uzluksiz o'qitishni tashkil etish;
- har bir talabaning kasbiy faoliyatga moyilligi va qobiliyatiga e'tibor qaratgan holda individual o'qitish imkoniyati.

Shunday qilib, tashkiliy pedagogik shartlarga quyidagilar kiradi:

- yuqori texnologik korxonalarda kasbiy faoliyat uchun talabalarni tayyorlash uchun biz tomonidan yaratilgan namuna bo'yicha

bakalavrlar tayyorlashni tashkil etishni taklif etish;

- axborot texnologiyalari va kompyuter modellashtirishga asoslangan axborot va ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, ularning turli bosqichlarida talabalar kelajakdagi kasbiy faoliyatida zarur bo'lgan kasbiy kompetensiyalarni, malakalarni rivojlantirish;

- talabalarni o'qitishda dasturiy kompleksdan foydalanish, ulardan foydalanish bilan talabalar muhandislik muammolarini hal qilishadi yoki ilmiy tadqiqotlar olib boradilar.

O'rganilayotgan muammoni o'rganish dasturiy kompleksda model yaratish va tajriba o'tkazish yo'li bilan amalga oshiriladi. Dasturiy ta'minot kompleksi quyidagilardan iborat: dastgohlar, simulyatorlar qurilmalari bilan interaktiv kompyuter xonasi, RDB dastgohlari, zamonaviy frezalash stanoklari, nazorat va o'lchash dastgohi va dasturiy ta'minot Fusion 360, Vectric / Aspire, Mastercam, HSMWorks, Mecsoft (RhinoCAM, Visual Mill, AlibreCAM), Solidworks).

SAPR tizimlari: – Compass-3D, texnologik kompleksning ishlashini monitoring qilish dasturi, diagnostika dasturi;

- RDB dastgohlarida ishlov berish jarayoni, RDB dastgohining qayta ishlashni tiklash dasturi, tahrirlash dasturi.

- texnik intellektning rivojlanish darajasini, yuqori texnologiyali muhandislik korxonalarida samarali kasbiy faoliyat uchun talabalarda zarur bo'lgan kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishni monitoring qilish, kiritish va nazorat qilish diagnostikasini o'tkazish.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bo'lajak yetuk mutaxassislarni yuqoritehnologikmuhandislikkorxonalaridakasbiyfaoliyatgatayyorlash va ularning kasbiy kompetensiyalari, malakalari va texnik intellektini rivojlantirish quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni yaratishda samarali deb hisoblaymiz:

- bo'lajak yetuk mutaxassislarni eng yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda yuqori texnologik dastgohlarga o'qitish;

- bo'lajak yetuk mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida faollik, shaxsga yo'naltirilgan, innovatsiyaga asoslangan, kompetensiya yondashuvlarini qo'llash;

- bo'lajak yetuk mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash uchun o'quv dasturi, didaktik va dasturiy ta'minot va uslubiy me'yoriy hujjatlar;

- ta'lim texnologiyalari va talabalarni yuqori texnologik korxonalarda kasbiy faoliyatga tayyorlash monitoringi.

Belgilangan pedagogik shartlar bo'lajak yetuk mutaxassislarni tayyorlash jarayonining nazariy asosi bo'lib, unga muvofiq 5320200 – "Mashinasozlik texnologiyasi, mashinasozlik ishlab chiqarishini jihozlash va avtomatlashtirish" ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarni yuqori texnologik korxonalarda kasbiy faoliyatga tayyorlash modeli ishlab chiqildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Urinov U., Adizova S. Pedagogical conditions for the development of students in industrial practice //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2021. – T. 284. – С. 09017.
2. Адизова С. Бо'лажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлашда та'лим муассасасининг о'қув жараёнидаги шарт-шароитлар таҳлили //Педагогик маҳорат. – С. 19.
3. Адизова, С. Ю. “Техник олий та'лим муассасалари талабаларини замонавий ишлаб чиқариш корхоналари талаблари асосида тайёрлаш” (2023). – Б. 424-427.
4. Адизова С. Ю. Талабаларни юқори технологик корхоналардаги касбий фаолиятга тайёрлаш //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 5. – Б. 532-536.

INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHDA UZLUKSIZ TA'LIM SIFATINI TA'MINLASH: CHAQIRIQLAR, MUAMMOLAR, TADQIQOTLAR VA YECHIMLAR.

Pardayeva Mehriniso Doniyarovna –
Ta'limni rivojlantirish Respublika ilmiy-
metodik markaz boshqarma boshlig'i,
p.f.f.d (PhD), dotsent.

Annotatsiya: Maqolada inson kapitalini rivojlantirishda uzluksiz ta'lim sifatini ta'minlashning o'ziga xos jihatlari, unga ta'sir etuvchi chaqiriqlar va muammolar, shuningdek, mazkur sohada jahonda va O'zbekistonda olib borilayotgan tadqiqotlar hamda taklif etilayotgan yechimlar to'g'risida tahlillar, takliflar va xulosalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, inson kapitali, hayot davomida ta'lim olish, ta'limda menejment, tadqiqot, texnologiya, o'quvchi, o'qituvchi, kadrlar tayyorlash, kasbiy potensial, kattalar ta'limi, uzluksiz ta'lim, uzviylik, ta'lim mazmuni, metodika.

Ta'lim insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida, garchi unga chaqiriqlar, ta'lim olish uchun yaratilgan, sharoitlar, imkoniyatlar va uning sifatiga ta'sir etuvchi omillar xilma-xil bo'lsada, o'z o'zagi/yadrosini saqlab qolmoqda. Inson hayoti sifatini yaxshilash uchun savodli bo'lish, farovonlik uchun mehnat bozori va jamiyatda o'zining munosib o'rnini topish, boshqalar bilan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarga kirisha olish uchun ta'lim olish zarurati asrlar davomida dolzarb bo'lib qolmoqda.

O'z navbatida sifatli ta'lim olish uchun ta'lim xizmatlaridan samarali foydalanish ehtiyoji bilan birgalikda, uning mazmuni, turlari, shakllari, usullari, makon va subyektlariga nisbatan talablar takomillashib bormoqda.

Shuningdek, ta'lim turlari, bosqichlari o'rtasidagi uzviylik, uzluksizlikni ta'minlash orqali barqaror rivojlanish va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashning eng asosiy talablardan biridir. Va shu sababdan 2015-yilda 189 ta davlat, jumladan, O'zbekiston ham, Yer yuzida qashshoqlikka barham berish, atrof-muhit va iqlimni himoya qilish hamda dunyodagi barcha kishilar tinchlik va ravnaq topishdan bahramand bo'lishini ta'minlash bo'yicha global miqyosda harakat qilish bo'yicha 17 ta maqsad qabul qildi[1].

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi uchta asosiy nuqtayi-nazarni birlashtirish jarayonidan kelib chiqadi: **iqtisodiy, ijtimoiy** va **ekologik**. Bu cheklangan resurslardan optimal foydalanish va ekologik – tabiat, energiya va boshqa resurslarni tejovchi texnologiyalardan foydalanish, ijtimoiy-madaniy tizimlarning barqarorligini ta'minlash, tabiiy, biologik va jismoniy tabiatning yaxlitligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

BMTga a'zo davlatlar tomonidan belgilab olingan 17 ta maqsad bo'yicha 169 ta vazifani amalga oshirish va natijalarni 200 dan ortiq indikatorlar yordamida o'lchash kelishib olingan edi. O'z navbatida O'zbekiston hukumati ham 2018-yilda o'ziga 16 ta maqsadni qo'yib, zimmasiga 127 ta vazifani amalga oshirishni oldi va 206 ta ko'rsatkichga erishishni tasdiqladi[2].

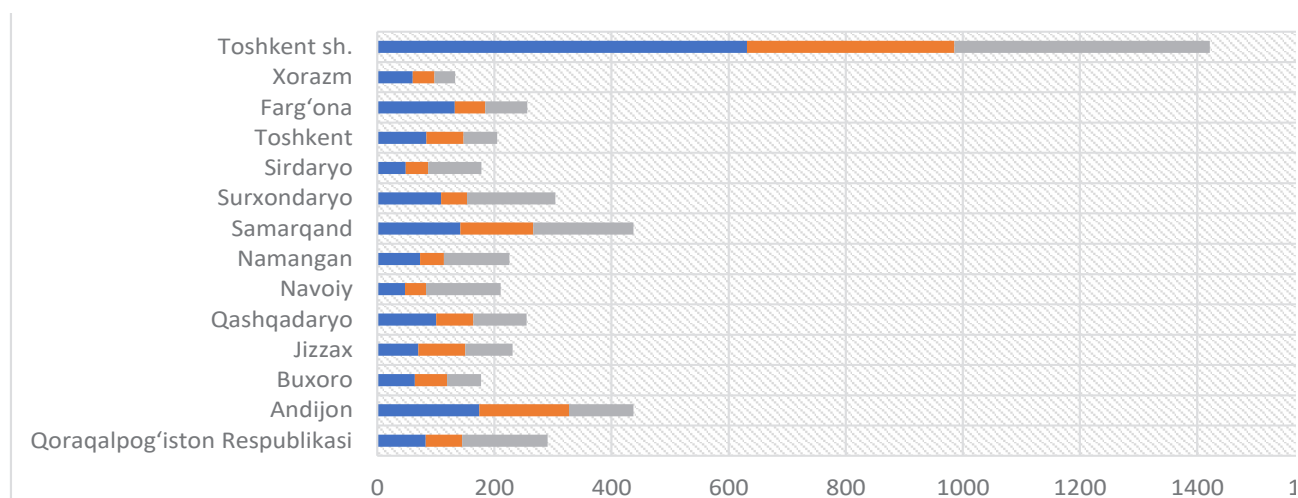
Barqaror rivojlanishning o'zagi – hayot davomida ta'lim olish va o'z-o'zini rivojlantirishga intilishdir. Buning uchun ta'lim xizmatlari sifatli, ta'lim olish imkoniyatlari keng va barcha uchun teng bo'lmog'i lozim. O'zbekistonda majburiy ta'limning mavjudligi fuqarolar uchun ta'lim olish huquqini kafolatlaydi, uning bepulligi esa barchaga teng imkoniyatlarni ta'minlaydi.

Maktabgacha va maktab ta'limi qamrovining yuqori ko'rsatkichlari inson kapitalini rivojlantirishning muhim bosqichi sifatida tizimli ishlamoqda. Professional va oliy ta'lim kadrlar tayyorlashning lokomotivi sifatida inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirayotgan ishlari natijasida yildan-yilga ko'rsatkichlar yaxshilanib borayotgan bo'lsa-da, kattalar ta'limi bo'yicha qilinadigan ishlar ko'p.

So'nggi 3 yil mobaynida oliy ta'lim muassasalari (OTM)da o'qish istagini bildirib hujjat topshirganlar soni[3] 2020-yilda – o'rtacha 1820,3 ming, 2021-yilda – 1204,9 ming, 2022-yilda – 1656,5 mingni tashkil etib, o'rtacha 1560,6 mingga teng (1-jadvalga qarang) bo'lib, eng yuqori ko'rsatkich, garchi, mamlakatda pandemiya davri bo'lsada, 2020-yil (o'rtachadan qariyb 3 ming ko'p)ga to'g'ri kelmoqda (1-diagrammaga qarang).

t/r	Hududlar nomi	OTMga hujjat topshirganlar soni (ming)			
		2020	2021	2022	o'rtacha
1.	Qoraqalpog'iston Respublikasi	82,7	62,3	145,7	96,9
2.	Andijon	174,2	153,1	110,3	145,9
3.	Buxoro	64,4	54,7	58,2	59,1
4.	Jizzax	70,3	80,3	80,7	77,1
5.	Qashqadaryo	100,8	63,4	90,7	84,9
6.	Navoiy	47,6	35,7	127,3	70,2
7.	Namangan	73,0	40,9	111,7	75,2
8.	Samarqand	141,8	124,6	171,3	145,9
9.	Surxondaryo	108,8	44,4	151,1	101,4
10.	Sirdaryo	48,7	38,2	90,7	59,2
11.	Toshkent	84,2	63,4	57,2	68,3
12.	Farg'ona	132,3	52,3	71,6	85,4
13.	Xorazm	60,3	37,3	35,4	44,3
14.	Toshkent sh.	631,1	354,3	436,4	473,9
	jami	1820,3	1204,9	1656,5	1560,6

1-jadval. Oliy ta'lim muassasalarida o'qish istagini bildirib hujjat topshirganlar soni (2020-2022 yy)

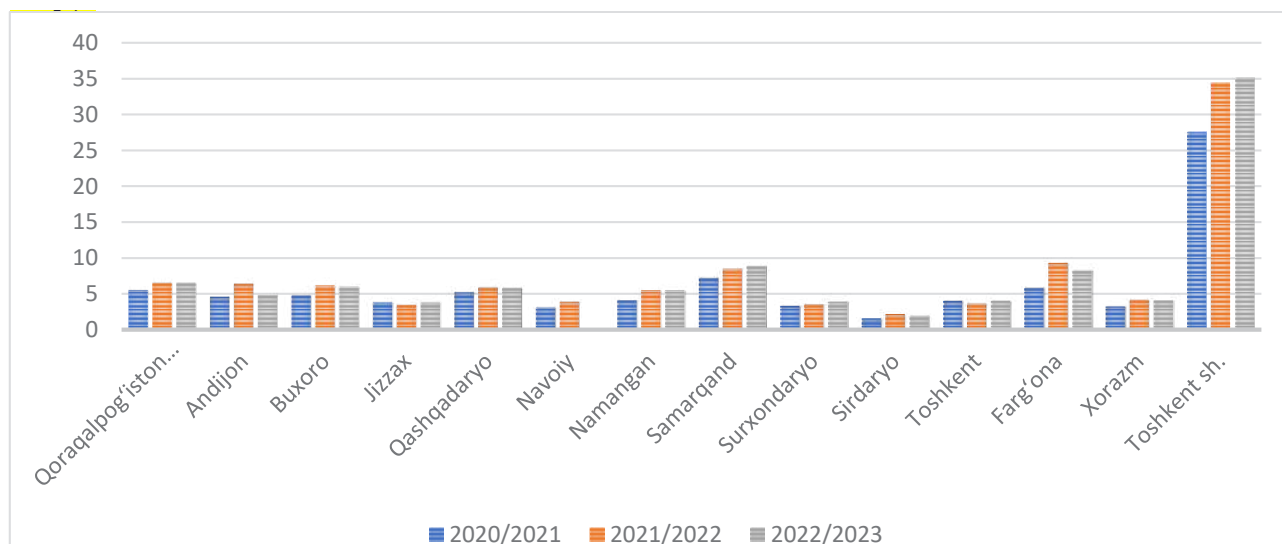


1-diagramma: Oliy ta'lim muassasalarida o'qish istagini bildirib hujjat topshirganlar to'g'risida ma'lumot (2020-2022 yy).

Quyida keltirilgan raqamlardan OTMlarni bitirib chiqarayotganlar soni 2020/2021 o'quv yilida- o'rtacha 83,9 ming, 2021/2022 o'quv yilida -103,9 ming, 2022/2023 o'quv yilida –102,4 mingni, uch yilning o'rtachasi **96,6 ming, shundan deyarli 13 mingini xotin-qizlar** tashkil etib, o'qish istagini bildirganlarning bor yo'g'i **6,2%** tashkil etishini ko'rish mumkin (2-jadval va 2-diagrammaga qarang).

t/r	Hududlar nomi	OTMni bitirganlar soni (ming)			
		2020/2021	2021/2022	2022/2023	o'rtacha
1.	Qoraqalpog'iston Respublikasi	5,5	6,5	6,5	6,2
2.	Andijon	4,6	6,4	4,9	5,3
3.	Buxoro	4,8	6,2	6,0	5,7
4.	Jizzax	3,8	3,5	3,8	3,7
5.	Qashqadaryo	5,2	5,9	5,8	5,6
6.	Navoiy	3,1	3,9	3,3	3,5
7.	Namangan	4,1	5,5	5,5	5,0
8.	Samarqand	7,2	8,5	8,9	8,2
9.	Surxondaryo	3,3	3,6	3,9	3,6
10.	Sirdaryo	1,6	2,2	1,9	1,9
11.	Toshkent	4,0	3,7	4,0	3,9
12.	Farg'ona	5,8	9,3	8,3	7,8
13.	Xorazm	3,2	4,2	4,1	3,8
14.	Toshkent sh.	27,5	34,4	35,1	32,3
	jami	83,9	103,9	102,4	96,6

2-jadval. Oliy ta'lim muassasalarini bitirganlar soni (2020/2021-2022/2023 o'y).



2-diagramma. Oliy ta'lim muassasalarini bitirganlar to'g'risida ma'lumot (2020/2021-2022/2023 o'y).

Tahlillardan ko'rinib turibdiki, umumiy o'rta ta'lim maktablari, professional va kasb-hunar ta'lim muassasalari, akademik litseylarning hujjat topshirgan yilda bitirganlar va oldingi yillar bitiruvchilaridan iborat oliy ta'lim muassasalarida o'qish istagini bildirib hujjat

topshirganlarning 90% ga yaqini boshqa ta'lim turlari, mehnat bozoriga boradi yoki uyda qoladi.

Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalarning yoshlari bo'yicha tahlillarni keltiramiz (3-jadvalga qarang).

t/r	Ta'lim olayotganlarning yoshlari	OTMlard ta'lim olayotganlar soni (ming)			
		2019/2020	2020/2021	2022/2023	o'rtacha
1.	17 yosh va undan kichik	6,6	9,5	28,1	14,7
2.	18 yosh	2,7	42,7	117,6	54,3
3.	19 yosh	43,8	59,7	137,4	80,3
4.	20 yosh	54,3	67,8	129,8	84,0
5.	21 yosh	55,8	68,3	113,7	79,3
6.	22 yosh	54,3	66,8	95,2	72,1
7.	23 yosh	4,6	55,8	73,7	44,7
8.	24 yosh	37,4	45,4	58,3	47,0
9.	25 yosh	27,1	33,8	47,5	36,1
10.	26-29 yosh	44,2	62,8	113,1	53,5
11.	30-34 yosh	21,6	29,8	72,9	41,4
12.	35-39 yosh	13,7	19,1	34,8	22,5
13.	40 yosh va undan katta	9,7	10,1	20,2	13,3
	Jami	375,8	571,6	929,2	643,2

3-jadval: Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalarning yoshlari bo'yicha ma'lumot.

Oliy ta'lim massalarida ta'lim jami 1876,6 ming olayotganlar(3-diagrammaga qarang)ning katta qismi 17-30 yoshlilar 1644,7 ming(87,7%)ni, 30-40 yosh va undan kattalar esa 231,1 ming(12,3%) ni tashkil etadi. Garchi katta yoshlilarning oliy ta'lim olayotganlari ulushining so'ngi uch yilda qariyb 2 barobarga oshishi kuzatilsada, umumiy ta'lim olayotganlarning juda kichik qismini tashkil etishi yaqqol ko'rinib turibdi.

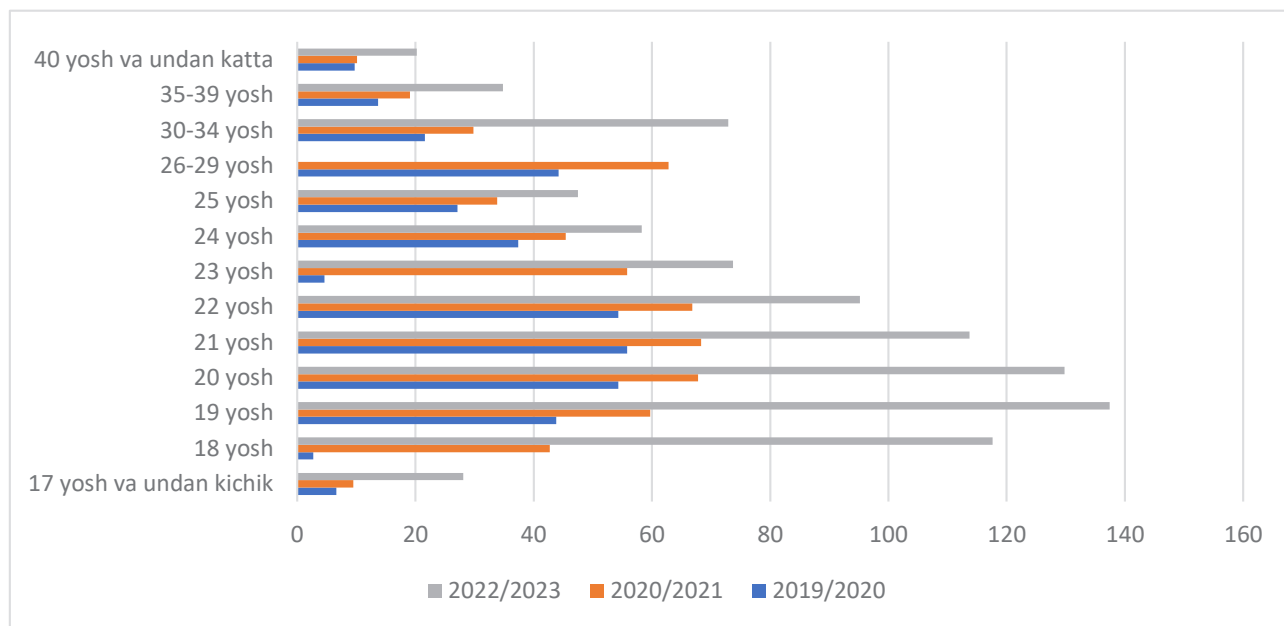
3-diagramma. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotganlarning yoshlari kesimida ma'lumot.

Katta yoshdagilar ta'limi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar natijalarini tahlil qildik. Jumladan, 2019-yilda o'tkazilgan «O'zbekistonda kattalar ta'limi va kadrlar tayyorlash: hozirgi holati va rivojlanish istiqbollari» loyihasi bo'yicha o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra O'zbekistonda kattalarning ta'limdagi ishtiroki darajasi boshqa mamlakatlarga nisbatan juda past.

Tadqiqot natijalari respondentlarning ta'limdagi ishtirokining

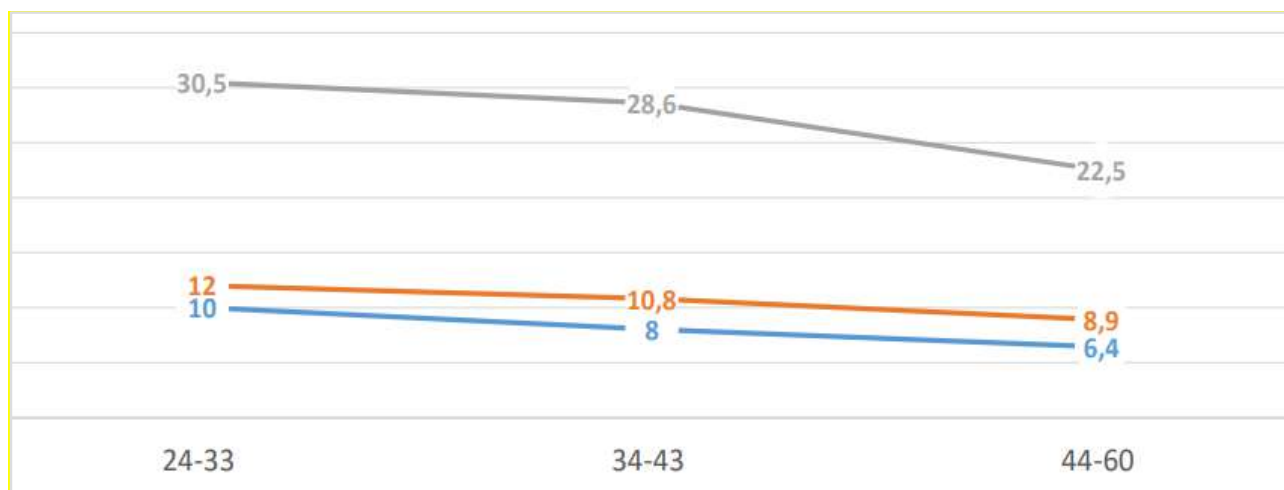
so'nggi 12 oy ichida past darajasini ko'rsatgan bo'lib, to'qqiz respondentdan faqat bittasi (8,6%) rasmiy(formal) ta'limda ishtirok etgan. Respondentlarning 10,3% norasmiy(noformal) ta'limda qatnashgan va 27,8% informal ta'lim ishtirokchisi bo'lgan[4].

Shuningdek, ayollarning rasmiy (9,0%) va norasmiy ta'limda (11,4%) ishtirok



etish darajasi biroz erkaklarnikidan yuqori(mos ravishda 8,1% va 8,9%), ikkinchisi esa norasmiy ta'limda ayollarga qaraganda ko'proq faollik (31,2) namoyish etgan (25,2%).

Tadqiqotga ko'ra aholining 24 yoshdan 60 yoshgacha bo'lganlarning kattalar ta'limidagi ishtiroki ko'rsatkichlariga ko'ra pasayish tendensiyasida (4-diagrammaga qarang).



4-diagramma. Aholining kattalar ta'limidagi ishtiroki ko'rsatkichlari.

Tahlillarga ko'ra kattalar ta'limini rivojlantirish zarurati borligi aniq va biz bu tizimni rivojlantirishda xalqaro tajribani o'rganish zarur, deb

hisoblaymiz.

Masalan, Koreya hayot davomida ta'lim milliy instituti mavjud bo'lib, aholiga butun hayoti davomida ta'lim olish va o'qitishning turli rasmiy va norasmiy tuzilmalarida o'qish, o'zlashtirish, bilim va ko'nikmalarini yaratish orqali shart-sharoit yaratish bilan shug'ullanadi. Aholining umr davomida ta'lim olishini ta'minlash uchun har yili davlat byudjetidan 120 mlrd. yevro miqdorida mablag' ajratiladi. Hududlarining Bir umrlik ta'lim markazlarida istalgan yoshdagi aholi mustaqil ravishda ta'lim olishi va maxsus platforma orqali sinovdan o'tib, sertifikatga ega bo'lishi mumkin. Shuningdek, oliy ma'lumotli mutaxassislar ish vaqtidan bo'sh vaqtlarida mustaqil ta'lim olib, qo'shimcha mutaxassislik olishi mumkin. Masalan 130 kredit ball to'plansa bakalavr darajasidagi diplomiga tenglashtirilgan sertifikatga ega bo'ladi. Mazkur markaz tinglovchilarining yosh darajalari turlicha, xususan, 20-40 yoshlilar o'rtacha 55 foizni, 5-60 yoshlilar 25 foizni, 60-70 yoshlilar 20 foizni tashkil etadi.

Qozog'istonda ham Qozog'iston 2021-yilda Hayot davomida ta'lim olish konsepsiyasini joriy etib, rasmiy ta'lim kabi norasmiy va mustaqil ta'lim natijalarini tan olish tizimi yaratilgan. Masofaviy ta'limni rivojlantirish maqsadida raqamli savodxonlikni barcha kasbiy standartlarning majburiy qismiga aylantirib, 2025-yilgacha 6-74 yosh aholining raqamli savodxonlik darajasini 86,5% yetkazish maqsad qilingan. Shuningdek, mehnat resurslarining mobilligi - faoliyat profilini o'zgartirish va bir vaqtning o'zida turli sohalarda kasbiy ta'lim olish imkoniyati yaratilgan. Ta'limning barcha daraja va bosqichlarida ko'nikma va malakalarni baholashning yagona o'lchov birligini joriy etib, uzluksiz ta'lim uchun akademik kreditlarning yagona tizimi yaratilgan. Malakalarni sertifikatlash va tan olish tizimi ishlab chiqilgan.

O'zbekistonda Hayot davomida ta'lim tizimini takomillashtirish zarurati o'tkazilgan tadqiqotlar[4], keltirilgan tahlillardan ko'rinib turibdi.

Demak, O'zbekistonda Hayot davomida ta'lim bo'yicha inson kapitalini rivojlantirishning strategik maqsadlarini belgilash va Milliy kvalifikatsiyalar ramkasini (National qualification framework, NQF) ishlab chiqish lozim.

Ta'lim standartlarini "Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi (ISCED-2011)" darajalariga to'liq muvofiqlashtirish;

Norasmiy, mustaqil ta'lim va natijalarini sertifikatlash, hamda tan olishni tizimli takomillashtirish, mehnat resurslarining mobilligi - faoliyat profilini o'zgartirish va bir vaqtning o'zida turli sohalarda kasbiy ta'lim olish imkoniyatini yaratish muhim.

Ta'limning barcha daraja va bosqichlarida ko'nikma va malakalarni baholashning yagona o'lchov birligi (unifikatsiya) va uzluksiz ta'lim uchun akademik kreditlarning yagona tizimini joriy etish, norasmiy va

mustaqil ta'lim bo'yicha yagona davlat talablarini ishlab chiqish hamda joriy etish zarurati mavjud.

Mutaxassislarini tayyorlash bo'yicha o'quv dasturlari va kontent ishlab chiqish, kadrlar tayyorlash sifatiga muntazam baho berish, ish beruvchilarning kadrlarga bo'lgan ehtiyojini aniqlash, kasbga bo'lgan qiziqishini erta aniqlash, kelajak kasblarini doimiy prognozlash tizimini joriy qilish zarur.

Hayot davomida ta'lim olishning yaxlit monitoring tizimini joriy etish va ta'lim statistikasi tizimi hamda unga oid yagona indikatorlar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb masalalaridan.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, mamlakatning barqaror rivojlanishini kafolatlay oladigan eng noyob resurs- inson kapitali va uni rivojlantirish uchun hayot davomida ta'lim olish bo'yicha amalda ishlaydigan strategik normativlarni qabul qilish, ta'lim olish sharoitlarini yaxshilash va natijalarini obyektiv baholash hamda jamiyatning real ehtiyojlariga mos ravishda takomillashtirib borish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Цели в области устойчивого развития. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>
2. Меры по реализации Национальных целей и задач в области устойчивого развития на период до 2030 года. <https://nsdg.stat.uz/news/4>.
3. <https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/social-protection>.
4. AES-UZ-2020_final_version.pdf (dvv-international-central-asia.org)

OLIV TA'LIM TIZIMIDA KREDIT-MODUL TIZIMI O'QUV JARAYONINING AHAMIYATI

Parpiyeva Malika Muxamadjonovna
– TATU, “Menejment va marketing”
kafedrası assistenti
e-mail: mmalikaparpieva@gmail.com

Annotatsiya. Ta'limning kredit tizimi talabaga yo'naltirilgan o'qitish, ta'lim berish va baholashning oshkoraligi tamoyiliga asoslangan bo'lib, sinov birliklarini yig'ish va ko'chirib o'tkazishdan iboratdir. Mazkur tizim sinov birliklarining jamg'arib boriladigan ta'limning barcha bosqichlari bo'yicha ilgari yig'ilgan o'sib boruvchi sinov birliklari hisobini bildiradi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim tizimi, kredit-modul tizimi, o'quv jarayoni, akademik kreditlar.

Akademik kreditlar ilk marotaba XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida AQSH universitetlarida joriy etila boshlangan. Ta'lim mazmuni va dasturlarning kreditlarda tashkil etilishi, ta'lim jarayonini mustaqil rejalashtirish, monitoring va baholashtirish tizimlariga tub o'zgarishlar kiritish imkoniyatini berdi hamda ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish uchun keng sharoit yaratdi.

Kredit-bu, olingan bilimni qachon yoki qayerda olinganidan qat'i nazar, hisobini chiqarish va tan olish demakdir. Almashinuv birligi.

Modul – bu alohida individual o'quv fani. O'zida bilimga egalik qilish va kasbiy jihatlarini qamrab olgan bo'lib, ta'lim oluvchilarning o'quv dasturini o'zlashtirish natijasida shakllangan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni nazorat qilishning tegishli turi bilan yakunlanishni nazarda tutadi.

Kredit-modul o'qitish tizimi esa, har bir o'quv moduli tarkibini tuzishga asoslangan modulning o'quv natijalari va yakuniy nazoratni kuzatib borish orqali ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini muntazam ravishda baholab boruvchi o'quv dasturini o'zlashtirish jarayonini tashkil etish tizimi hisoblanadi.

Kredit modul tizimi ma'ruza, nazariy, amaliy, seminar, laboratoriya mashg'ulotlari, o'quv amaliyoti, klinik o'quv amaliyotlar, kurs loyihasi (ishi), shuningdek ta'lim oluvchilarning mustaqil mashg'ulotlari bo'yicha haftalik soat yuklamasi va ta'lim oluvchilarning faoliyatini baholash mezonlarini aks ettiradi. Ta'lim oluvchilar tomonidan barcha majburiy faoliyat turlari bajarilgandan va ular baholangandan so'ng kreditlarni to'plash mumkin.

Kredit-modul o'qitish tizimi o'quv jarayonining quyidagi shakllaridan tashkil topadi:

- auditoriya mashg'ulotlari-ma'ruza, nazariy, amaliy, seminar, laboratoriya mashg'ulotlari, o'quv (klinik) amaliyoti;
- auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar-ilmiy kutubxonada ishlash, mustaqil ishlar, individual maslahatlar, klinik vazifalar, ishlab chiqarish (malaka) amaliyoti, kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi, ta'lim oluvchilarning ilmiy anjumanlarda qatnashishi, magistratura mutaxassisliklarida ilmiy faoliyat turlari va boshqalar.

ECTS (The European Credit Transfer and Accumulation System) – Yevropa Kredit Transfer Tizimi.

ECTS – Yevropa Kredit Transfer Tizimi 1989 yilda asos solingan bo'lib, Yevropa davlatlari tomonidan ishlab chiqilgan, tekshirilgan va takomillashtirilgan kreditlarni taqsimlash tizimidir.

- ECTS tizimida talaba olgan bilimining bahosini bir davlatdan (OTMdan) ikkinchi davlatga (OTMga) erkin ko'chishini, erishilgan ko'nikma va malakasini erkin tan olinishini, pirovardida barchasini hisobga olib daraja (diplom) olishini nazarda tutuvchi tizimdir.
- ECTS tizimida ta'lim olishning barcha turlari (kunduzgi, kechki,

sirtqi, masofaviy) va o'quv yuklamasining barcha ko'rinishlari (ma'ruza, amaliyot, laboratoriya v.h) uchun qo'llanilishi mumkin.

ECTS tizimida 3 ta muhim tushuncha mavjud:

1. ECTS krediti
 2. Erishilgan bilim – (Learning outcomes) shaxsning o'rganilayotgan fan bo'yicha erishgan bilimlari, uni amalda qo'llay olishi, fanning mohiyatini tushuna olishi, mushohada yurita olish darajasi v.h.
 3. Ish hajmi va turi – (Workload) ma'ruza, amaliyot, mustaqil ish, laboratoriya.
- ECTS tizimida bir o'quv yilida jami 60 kredit yig'ish mumkin. Shundan 3 yillik bakavr darajasini olishda 180 kredit, 2 yillik magistratura darajasini olishda 120 kredit olish ko'zda tutiladi.
 - Kredit, odatda, 30 akademik soatga teng.
 - Talaba ta'lim olish davridagi 1 yil davomida o'rtacha 1500/1800 akademik soatga teng vaqt sarflaydi.
 - 1 semestr davomidagi o'rtacha haftalar soni tahminan 15/16 tani tashkil etadi.

Kredit tizimida 3 ta asosiy tushuncha		
O'qituvchi bilan yuzma-yuz vaqt (contact hours)	Talabaning sarflagan vaqti (student committed time)	Bilim olish davri (learning time)

4 kreditli fanni hisoblash uchun misol (90 soatli fan)

- Ma'ruzalar 1=15, masalan 30 juftlik (para) ma'ruza – 2 kredit
- Amaliyotlar 1=30, masalan 30 juftlik amaliyot (seminar) – 1 kredit
- Laboratoriyalar 1=30, masalan 30 juftlik laboratoriya – 1 kredit

ECTS (European Credit Transfer System) 1989-yilda Erazmus dasturi doirasida joriy etilgan bo'lib, Socrat dasturining bir qismi hisoblanadi. Yevropa kredit tizimi muvaffaqiyatli sinovdan o'tib, ayni paytda butun Yevropa oliy ta'lim muassasalari ECTS tizimidan foydalanmoqda. Dastlab ECTS talabalarni bir oliy ta'lim mu-assasasidan boshqasiga o'tkazishda kreditlarni hisoblash va o'tkazish uchun foydalanilgan. Ushbu tizim boshqa oliy ta'lim muassasalarining tan olinishiga yordam bergan va shu tariqa Yevropa oliy ta'lim muassasalarida sifatning oshishiga va talabalar mobilligi miqyosining kengayishiga olib kelgan. Kredit tizimining ahamiyati oshib borishi natijasida 1999-yil iyunda imzolangan Bolonya deklaratsiyasining eng muhim vazifalaridan biri sifatida mintaqaviy, milliy va Yevropa darajasidagi tizimga aylandi. Bolonya deklaratsiyasida ECTS tavsiyaviy xarakterga ega tizim sifatida amaliyotga kiritilgan bo'l sa-da, keyinchalik butun Yevropa oliy ta'lim tizimida ommalashadi. ECTS tizimi bugungi kunda Yevropa hududida

amal qilayotgan asosiy tizimlardan biri hisoblanib, oliy ta'limning me'yoriy hujjatlarini yaratishda asos bo'lib xizmat qilmoqda.

ECTS tizimidan foydalanish natijasida quyidagi afzalliklarga ega ekanligi namoyon bo'ldi:

- oliy ta'lim muassasalari o'rtasida soddalashgan malakaning tan olinishi;
- talaba yuklamasining bajarilishi shaffofligi;
- oliy ta'lim tizimidagi islohotlarga moslashuvchanligi;
- ta'lim trayektoriyasida o'quv dasturlarini o'zlashtirishning moslashuvchan imkoniyatining kengligi.

ECTS tizimi o'quv dasturlarini o'zlashtirishni osonlashtirib, barcha turdagi dasturlar uchun qulay hisoblanadi. ECTS davlatlar o'rtasida, shuningdek, turli universitetlar o'rtasida akademik mobillik uchun keng sharoit yaratadi. Bundan tashqari, tizim o'z-o'zini o'rganish tizimi ham hisoblanadi. Shuning uchun ham "ECTS" so'zining qisqartmasi "Yevropa kreditini olib o'tish va yig'ish tizimi" degan ma'noni anglatadi.

Yevropa kreditlarni o'tkazish va to'plash tizimining asosiy xususiyatlari quyidagicha:

1. ECTS kreditlari.
2. Talabalar yuklamasi.
3. O'quv ko'rsatkichlari.
4. ECTS baholash reyting shkalasi.

Kredit-modul tizimi ikkita asosiy vazifani bajaradi:

Birinchi, boshqa oliy ta'lim muassasasidan (yoki boshqa fakultetda) olingan kreditlar asosida akademik mobillik va moslashuvchanlik shartlari asosida o'qishni davom ettirish, ikkinchi, akkumulyativ ta'lim. Talaba ta'limni turli vaqt oralig'ida, universitetlarni o'zgartirish va turli davrlarda olishi mumkin. Agar ba'zi aniqlik natijalarning amal qilish muddati ko'rsatilmagan bo'lsa (masalan, ushbu kursning eskirganligi sababli), talaba tegishli akademik daraja (bakalavr, magistr)ni olish uchun zarur bo'lgan miqdorni yiqqunga qadar kreditlar to'planadi. Albatta, kreditni topshirish va kreditlarni to'plash imkoniyati universitetlar o'rtasidagi ishonch va o'quv dasturlarining muvofiqligiga bog'liq. Barcha turdagi auditoriya va auditoriyadan tashqari o'quv ishlarini o'z ichiga olgan o'quv yuklamasining eng yuqori hajmi haftasiga 54 soat qilib belgilanadi. Kunduzgi o'qish shakli auditoriya mashg'ulotlarining eng yuqori hajmi haftasiga – 30 soat qilib belgilanadi. Bir kredit 30 akademik soatga teng deb qabul qilinadi. Auditoriya va mustaqil ta'lim yuklamasi hajmi 50/50 nisbatni tashkil etadi. Talaba har semestrda 30 kredit va 8 semestr davomida jami 240 kredit to'playdi. O'qishning me'yoriy muddati 4 yil bo'lganda, o'quv jarayoni 120 haftani tashkil etishi, o'quv yilining me'yoriy muddati 1 yil bo'lganda, o'quv jarayoni 30 haftani tashkil etishi zarur. Ushbu o'qishning me'yoriy muddatlari ta'limning barcha shakllari (kunduzgi,

kechki, sirtqi)ga taalluqlidir:

O'quv davrlari	Kunduzgi ta'lim shakli uchun	Kechki ta'lim shakli uchun	Sirtqi ta'lim shakli uchun
Nazariy ta'lim va ilmiy faoliyat	40-60%	40-60%	40-60%
Uzluksiz mustaqil ta'lim va ilmiy faoliyat	40:60% dan 50:50% gacha	40:60%	20:80%
Ta'til	10-30%	10-30%	10-30%
Ilmiy amaliyot (stajirovka)	15-25%	15-30%	15-30%

Quyida ta'lim dasturlarining metodologiyasi keltirilgan:

Oliy kasbiy ta'lim dasturlari yuklamasining kredit birliklarida ifodalanishi

Oliy kasbiy ta'lim dasturlarini kredit birliklari ifodalashda quyidagilardan kelib chiqiladi:

1. Bir kredit umumiy yuklamada 30 akademik soatga to'g'ri keladi va davomiyligi 40 daqiqani tashkil qiladi.

2. Talabanning haftalik maksimal yuklamasi 54 akademik soatgacha tashkil etadi, ya'ni bu 1,8 kredit birligida ifodalanadi.

3. Fanlarga kreditlarni berishda o'quv soatlarining belgilangan qoidalarga muvofiq haftalik 30 soat hajmida amalga oshirilishi ta'minlanadi. Kreditlarni berishda fanlar, kurs loyihalari va boshqa baholanadigan ishlar hisobga olinadi.

4. Amaliyotning bir haftasi 1,8 kreditda ifodalanadi.

5. Bir semestrda sinov 1 kredit birligida (3 kun sinovga tayyorgarlik va 1 kun imtihon uchun) ifodalanadi.

6. Ta'lim standartlariga muvofiq amalga oshiriladigan ta'lim dasturlarida kreditlarni berishda oraliq attestatsiyalar ham inobatga olinadi va ajratilgan kreditlar fan miqyosida belgilanadi.

7. Yakuniy attestatsiyalarga kredit berishda haftalik yuklama hisobidan kelib chiqib beriladi.

Bunda 1 hafta 1,8 kreditga muvofiq bo'ladi.

Ushbu kredit birliklarini hisoblash metodikasi asosida:

1 kredit = 27 astronomik soat = 30 akademik soat davomiyligi 40 daqiqani tashkil qiladi;

1 hafta (amaliyot yoki boshqa o'quv ishlari) = 54 akademik soat = 1,8 kreditni tashkil qiladi;

Xuddi shu shaklda yakuniy attestatsiyaning mehnat intensivligi hisoblab chiqiladi:

1 hafta 1,8 kredit birligiga to'g'ri keladi;

O'quv yili – 30 hafta, ya'ni 60 kreditni tashkil qiladi;

Sessiyalar kreditlarda ifodalanadi. Ya'ni 1 semestrda 1 ta sinov – 1 kredit kursi birligida ifodalanadi.

Oliy ta'limda kredit-modul tizimidan foydalanish ta'lim jarayonini samarali tashkil etish imkoniyatini beradi:

- O'quv jarayonini individual maqsadli tashkil etish, talabalarga individual o'quv rejalarini tuzish, fanlarni o'zlashtirish ketma-ketligini erkin aniqlash, semestrda o'quv mashg'ulotlar jadvalini mustaqil tuzish imkoniyatini yaratadi.
- Talabalarning o'quv-tarbiyaviy faoliyati natijalarini baholashning balli reyting tizimini rag'batlantiradi.
- Ta'lim mazmuni o'quv reja, dastur va standartlarni shakllantirish va ularning uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi.
- Professor-o'qituvchilarga akademik erkinlik berish, shu jumladan, o'qitish metodikasini erkin tanlash huquqini beradi.
- Ta'lim xarajatlari hajmini va professor-o'qituvchilar ish hajmining iqtisodiy samaradorligini oshiradi.
- Muassasaning ta'lim strukturalarini daro-madlari va sarf-xarajatlari byudjetini shakllantirishda yordam beradi.
- Kredit-modul tizimini xarakterlovchi xususiyatlari individual-maqsadli o'quv jarayonini tashkil etish va pedagogik boshqaruvning ilg'or tamoyillari asosida ta'lim jarayonini baholashning balli reyting tizimi asosida tashkil etilishini ta'minlaydi.
-

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Парпиева М.М. (2023). Олий таълимни рақамлаштириш шароитида инновацион ўқитиш технологияларини қўллаш масалалари. (Ист эду 2023)
2. Эсонов Музаффар. Таълим, фан ва инновация журнал. 1-сон 2023 йил
3. М.М. Парпиева «Ривожланган хорижий мамлакатлардаги рақамли иқтисодиёт ва рақамли технологиялар ҳолатини биг дата маълумотлар таҳлили». “Рақамли иқтисодиётни ривожлантиришда БИГ ДАТА, сунъий интеллект ва электрон тижорат: муаммолар, вазифалар, ечимлар” халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. Тошкент – 2023 й.
4. М.М.Парпиева. “Рақамли иқтисодиёт ва рақамли технологиялардан фойдаланишнинг самарадорлиги”. «Саноат иқтисодиёти ва менежменти: муаммо ва ечимлар» мавзусидаги ИИИ -халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. -Т.: 2023. – б.
5. ECTS Users Guide, Brussels, 2015/ <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/ects-usersguide>

O'QUVCHILARIDA TADBIRKORLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA MUSTAQIL TAYYORGARLIKNING O'RNI

Raxmatullayeva Durdona Ravshanovna

– Professional ta'limni rivojlantirish instituti, "Ta'limda boshqaruv" kafedrası professori, p.f.d. (DSc)

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta'lim muassasalarida bo'lajak tadbirkorlarni tayyorlashda mustaqil tayyorgarlikning o'rni, uning ijodiy fikrlaydigan, mustaqil faoliyat yuritadigan, ularning kasbiy rivojlanishini nazorat qiluvchi shaxslarni o'rgatishda tutgan o'rnini ko'rsatib berish, uning o'z kasbiu mahoratini shakllantirishdagi roli yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, kompetensiya, tadbirkorlik kompetensiyasi, professional ta'lim, mustaqil tayyorgarlik.

Professional ta'lim muassasalarida o'quvchilarning kelajakda mustaqil tadbirkorlik faoliyatini yuritishi uchun, avvalo, ularning tavakkalchilik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, bilimga bo'lgan ehtiyojini kuchaytirish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish orqali muammolarni hal etishga qodir salohiyatli mutaxassislarni tayyorlash professional ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Xususan, iqtisodiyotning muhim tarmoqlarini jadal modernizatsiya qilish va texnologik jihozlash jamiyatimizning ustuvor yo'nalishi sifatida qaralayotgani jiddiy e'tiborni talab qiladi. Davlat ta'lim standartlari bo'yicha o'rta ta'lim darajasini olish uchun umumiy va kasbiy malaka talablari asosida tayyorlanadigan kadrlar o'z sohasi bo'yicha mustaqil qaror qabul qilishi, raqobatbardosh kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lish, o'z tadbirkorlik faoliyatini muvaffaqiyatli va mustaqil tashkil etish hamda tavakkalchilik qobiliyatiga ega bo'lish talab etiladi.

Professional ta'lim tizimida ana shunday xususiyatlarga ega kadrlar tayyorlashda mustaqil tayyorgarlik alohida o'rin tutadi. Ma'lumki, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashning muhim omillaridan biri kadrlar tayyorlash sifati va samaradorligini oshirishdir.

Mustaqil tayyorgarlik o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriyada hamda auditoriyadan tashqarida ijodiy va mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir.

O'quvchining mashg'ulotdagi sub'ektiv pozitsiyasi amaliy faoliyatda tajribani shakllantirish va uning asosida malakalarni egallashning

asosiy shartiga aylanadi. Bu, o'z navbatida, o'quv jarayonini o'quv komponenti nuqtayi nazaridan tegishli ravishda qayta tashkil etishni, o'quv-uslubiy hujjatlarni takomillashtirishni, yangi axborot va ta'lim texnologiyalarini joriy etishni, mustaqil ta'limning apparat va dasturiy ta'minotini yaratishni, o'z-o'zini rivojlantirishning yangi texnologiyalarini talab qiladi. Shu munosabat bilan o'qituvchilar faoliyatining bir qismi sifat jihatidan o'zgarib bormoqda, bu ularning shaxsiy rejalarida o'quv va o'quv-uslubiy ishlar nuqtayi nazaridan o'z aksini topadi. O'quvchilar mustaqil tayyorgarlikning ahamiyati ortib borayotgan bir sharoitda o'qituvchi va o'quvchi faoliyati yangi mazmun bilan to'ldiriladi. O'qituvchining ro'li o'quvchini o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini tarbiyalash va innovatsiya yaratish qobiliyatini shakllantirish orqali tadbirkorlik faoliyatini yuritishga imkon beruvchi mustaqil ta'limni tashkil etishdan iborat. O'quvchining o'rnini – o'qituvchi rahbarligida professional ta'lim jarayonida mustaqil ravishda tadbirkorlik kompetensiyalarni egallash, muammoni shakllantirish va uni hal qilishning eng to'g'ri yo'lini topishga hamda tadbirkorlik faoliyatini har qanday sharoitda yuritishga qodir bo'lgan ijodkor shaxs bo'lishdan iborat. Mustaqil o'quv faoliyati – o'quvchi o'qituvchining bevosita yordamisiz va ko'rsatmasisiz, ishning tartibi va aniqligi to'g'risidagi shakllangan g'oyalarga asoslanib, yakka tartibda yoki guruhda bajaradigan o'quv faoliyat turi.

O'quvchilarning mustaqil tayyorgarlik usullari quyidagilardan tashkil topgan:

- yagona ob'ektlarni kuzatish (o'quvchi va o'qituvchi);
- qiyosiy analitik kuzatishlar;
- ta'lim dizayni (darslar, sinflar);
- tarbiyaviy va kasbiy vazifalarni hal etish;
- turli axborot manbalari bilan ishlash;
- turli zamonaviy vositalar yordamida ishlash
- tadqiqot faoliyati.

O'quvchining mustaqil ishini tashkil etish va amalga oshirish maqsadi – shakllangan kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lgan mutaxassisni tadbirkorlik faoliyatini mustaqil yuritish bilan mos kelishi kerak.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchisining mustaqil ishini tashkil etish va amalga oshirish vazifalari:

- o'quvchining olgan tadbirkorlik faoliyatiga oid nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini tizimlashtirish va mustahkamlash;
- tadbirkorlik faoliyatiga oid nazariy bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirish;
- o'quvchilarning bilim qobiliyati va faolligini rivojlantirish: ijodiy tashabbus, tavakkalchilik, mustaqillik, mas'uliyat va tashkilotchilik;
- mustaqil fikrlash, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirish va o'zini o'zi anglash qobiliyatlarini shakllantirish;

- tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish orqali biznes-g'oyalarini shakllantirish va amaliyotga joriy etish.

Mustaqil ta'lim – bu o'quvchining mustaqil faoliyati bo'lib, o'qituvchining uslubiy rahbarligi va nazorati bilan, lekin uning bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladigan jarayondir.

Zamonaviy professional ta'lim tizimida o'quvchilarni tayyorlash uchun ko'rsatilgan talab ularni zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardosh qiladi. Shu munosabat bilan o'quvchilarning mustaqil tayyorgarligi tobora muhim ahamiyat kasb etib, ularda zarur tadbirkorlik bilimlarni izlashda turli axborot vositalaridan foydalanishga tayyorgarligi va qobiliyatini shakllantirish uchun sharoit yaratmoqda.

Professional ta'lim dasturi o'quvchiga nimani bilishi va nima qila olishi kerak bo'lgan narsadan kelib chiqadi, o'qituvchi esa real vaziyatdan, o'quvchilarning haqiqatda bilishi va nimaga qodirligidan kelib chiqadi. Binobarin, oldimizda ikki tomonlama, biroq tabiatan bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan vazifa turibdi – bir tomondan, o'quvchining tadbirkorlik bo'yicha kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish, uni bilimning yangi pog'onasiga ko'tarish, o'z ixtiyorida bo'lgan barcha imkoniyatlardan foydalanish, boshqa tomondan, fundamental bilimlar uchun tushunarli, foydalanish mumkin bo'lgan materialni yaratish hisoblanadi.

Mustaqil bilim olishning muvaffaqiyatli rivojlanishi ko'p jihatdan o'z-o'zini boshqarish qobiliyatining rivojlanishi bilan bog'liq. Mustaqil bilim olishda didaktika tamoyillari hamda nazariya va pedagogik texnologiyalar asosiy rolni o'ynaydi.

Mustaqil ishlarni aynan kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirish, mashg'ulotlarni loyihalash, AKTlaridan va internet tarmog'idan ta'limiy maqsadlarda foydalanish, rolli o'yinlar, amaliy o'yinlar, kompyuter o'yinlari, mustaqil bilim olish va boshqa interfaol metod va usullar o'quvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish samaradorligini oshiradi.

Demak, o'quv jarayonini mustaqil ta'lim shaklida tashkil etish – ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning turli ko'rinishdagi axborot va kommunikatsiya manbalaridan ochiq va qulay foydalanish, aniq kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim mazmunini kengaytirish, ta'lim oluvchilarda mustaqil ta'lim ko'nikmasini rivojlantirish, yoshi, malakasi, salomatligi, ish sharoitlari, joylashgan hududiga bog'liq bo'lmagan holda ta'lim olish imkoniyatlarini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 18-yanvardagi "O'zbekistonda Yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 23-sonli Qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 21 dekabrda «Yoshlarni tadbirkorlikka jalb etish va ularning biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 765-son Qarori.
3. Raxmatullayeva D.R. O'quvchilarning tadbirkorlik faoliyatiga tayyorgarlik darajasini aniqlash metodikasini joriy etish va pedagogik samaradorligini baholash uslubi / Fan, ta'lim va innovatsiya jurnali. – T.: 2020, №2. – B. 17.
4. Raxmatullayeva Durdona Ravshanovna, Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich. (2020). Improvement perfection of the oriented training of students of professional colleges for entrepreneurial activity education. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt / Egyptology, 17(6), 3233–3239. Retrieved from <https://archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/1300>

NATIJAGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA ULARNING TA'LIM SIFATIGA TA'SIRI, TA'LIM SAMARADORLIGINI TA'MINLASH BO'YICHA ILG'OR TAJIRIBALAR

Ruzikulova Nigora Shuxratovna –
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent, Toshkent davlat
pedagogika universiteti doktoranti (DSc).
e-mail: nigoraruzikulovaphd@gmail.com

Annotatsiya. Ta'lim tizimining funksiyasi – ta'lim oluvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirish bilan birga rivojlantirish hamda rivojlanganlik darajasini baholab borishdir. Maqolada ta'lim natijalarini baholash, guruhlardagi raqobatga yo'naltirilgan ta'lim va samaradorlikka yo'naltirilgan guruh maqsadlari tuzilmalarining hamda tashqi va faoliyatga yo'naltirilgan shaxsiy maqsadlarning bir-biriga muvofiqligi masalalari o'rganilgan.

Kalitso'zlar: ta'lim tizimining funksiyasi, ta'lim natijalarini baholash, raqobatga yo'naltirilgan ta'lim, samaradorlikka yo'naltirilgan guruh maqsadlari, faoliyatga yo'naltirilgan shaxsiy maqsadlar.

Baholash maqsadlar va ular asosida ishlab chiqilgan vazifalarning bajarilishini bashorat qiladi, agar baholash hamda maqsadlar va ular asosida ishlab chiqilgan vazifalarni bajarish o'lchovi o'rtasida farq vaqt jihatidan bo'lsa ham (masalan kechikish) bo'lsa, o'lchov natijalari (masalan, belgilangan mezonlar bo'yicha ko'zda tutilgan samaradorlikga erishganlik) yetarlicha samarador ekanligini anaglatmaydi. Baho qo'yish – bu tashqi rag'bat bo'lgani uchun – ta'lim

oluvchilarning topshiriqda ishtirok etishlarini o'zlari tomonidan nazorat qilish hissini pasaytiradi va muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslik uchun yuqori intilishlarga olib keladi.

Ta'limni o'rganish doim ta'limda ma'lum vaqt va makon bilan chegaralangan jarayonda farqni (oldin va keyin) o'lchashni va yuzaki o'rganishdan (aytish, nomlash) chuqur o'rganish (tahlil qilish, umumlashtirish)gacha bo'lgan o'rganish (baholash) ko'lamini aniqlashni talab qiladi[2].

Ta'lim tizimlarning aksariyatida baholardan foydalaniladi, chunki ular ta'lim oluvchilarning samaradorligini solishtirishni osonlashtiradi[1], bu esa o'z navbatida o'qituvchilarga zarur qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Baholar turli tizimlarda har xil shakllarda bo'ladi – harflar, raqamlar, foizlar – lekin ularning barchasi ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatini miqdoriy baholashga qaratilgan. Baholash tizimlari ta'lim oluvchilar faoliyatini to'g'ri ko'rsata oladimi yoki yo'qmi [11] degan masala doimiy tadqiqotchilar e'tiborida bo'lgan. Dastavval, baholashning funktsiyalariga, xususan, ta'lim tizimlarini tanlash funksiyasiga qo'shgan hissasiga e'tibor qaratamiz. Baholar ta'lim oluvchining belgilangan standart bilan solishtirganda o'rgangan darajasini ifodalash uchun ishlatilishi mumkin; bu odatda “kriteriyaga asoslangan baholash” deb ataladi [4]. Shu munosabat bilan, baholar ko'pincha “normaga asoslangan” yoki “normativ” baholash sifatida ishlatiladi [9]. Baholar, shuningdek, ta'lim oluvchilarni o'rganishlarini yaxshilash uchun foydali ma'lumotlar bilan ta'minlashga qaratilgan batafsil sharhlar bilan birga shakllantiruvchi fikr bildirish uchun ham ishlatilishi mumkin; Bu odatda “formativ baholash” deb ataladi [1].

Normativ baholash raqobatni rag'batlantirishda ikkita muhim oqibatlariga olib keladi. Birinchidan, agar baholash qiyosiy bo'lsa, o'qituvchilarning har bir ta'lim oluvchi haqidagi mulohazalari tegishli guruhdagi ta'lim oluvchilarning, odatda guruhning o'rtacha darajasiga bog'liq. Ushbu hodisa “kontekst effekti” sifatida tanilgan va “haqiqiy ish faoliyatini hisobga olgandan so'ng, o'rtacha muvaffaqiyat darajasi past bo'lgan guruhda ta'lim oluvchi shu darajada yuqori bo'lgan guruhdagi boshqa ta'lim oluvchiga qaraganda yaxshiroq baholanadi” deb ta'riflanadi [3; 120-bet].

Ikkinchidan, bunday qiyosiy ta'sir maktab darajasida ham mavjud bo'lib, “teng qobiliyatli ta'lim oluvchilar past qobiliyatli maktablarda yuqori baholarga ega bo'lishadi” [8; 280-bet]. Shunday qilib, me'yoriy baholash baholovchilarni baholarni haqiqiy ishlash funksiyasi sifatida emas, balki ta'lim oluvchilar o'rtasida reyting ishlab chiqarish zarurati sifatida taqsimlashga olib keladi. Demak, me'yoriy baholash qaror qabul qilishni osonlashtiradigan vositadir.

Qaror qabul qilish masalan, ta'lim oluvchilarni qobiliyatlari asosida o'quv guruhlariga ajratish amaliyotini ko'zda tutadi [5; 79-bet]. Qiyosiy

tahlil qilish (qiyosiy baholash) muayyan o'quv dasturlari va ta'lim oluvchilarning o'ziga xos ehtiyojlari hamda qobiliyatlari o'rtasidagi muvofiqlik yoki nomuvofiqliklarni yaxshiroq aniqlashga imkon beradi.

Bu jarayonda o'qituvchilar raqobatni rag'batlantiruvchi mexanizmlarni qabul qilish va o'zlarining kasbiy amaliyotlarida neoliberal javobgarlik tamoyili asosida qo'llash lozim [14]. Shu nuqtayi nazardan, ular nafaqat mavjud raqobatni rag'batlantiruvchi tuzilmalar (normativ baholash va qiyosiy tahlil qilish (qiyosiy baholash)) bilan ishlashadi, balki raqobat muhitini ham yaratadilar. Ammo, ta'kidlash lozimki, guruhda raqobatni rag'batlantiruvchi muhitni yaratish, maqsadlar mazmunini aniqlashtirish va natijalarni prognozlash jarayonning natijadorligini belgilaydi.

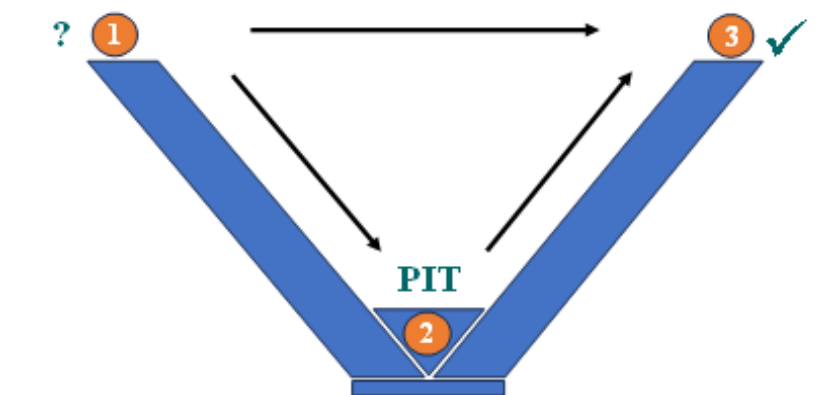
Albatta baholash jarayoni ta'limda uchrashi mumkin bo'lgan xatolarni bashoratlash, ularning oldini olish, yo'l qo'yilgan xatolar ustida ishlash, uning ta'lim uchun samarali jihatlarini aniqlashtirishni talab qiladi.

Xatolar bir qancha olimlar tomonidan o'rganish imkoniyati sifatida ham tavsiflangan [6]. Masalan, Marselo Starikoff bilish va bilmaslik o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatib o'tadi. Uning fikricha, bilmaslik – o'rganishning ajralmas va zarur shartidir. Ushbu yondashuv dastlab, o'quvchiga yangi narsalarni o'rganish uchun biz avval uni bilmasligimiz kerak degan tushunchani taqdim etadi va bir qator modellar yordamida bu fikrni bolalar bilan ochiq baham ko'rish odatda qo'zg'atadigan tashvishlarni qanday olib tashlashini tushuntiradi. Shunda o'quvchilar o'zida o'rganish imkoniyati borligini tushunishadi. Shunday qilib, bilmaslik tashvishi o'rnini bilishga bo'lgan ishtiyoq egallaydi. O'quvchilarning yoshligidanoq bilmaslikdan bilish jarayoniga o'tish bilan tanishishi, qiyin topshiriqlar, notanish tushunchalarga duch kelganlarida o'zlarining "komfort zonasi" dan tashqari holatda bo'lishi ularning rivojlanib borishlariga transformatsion ta'sir ko'rsatadi [12].

Ushbu o'qituvchi va o'quvchi suhbat o'quvchining bilmaganini anglash, o'rganishga yordam berish va o'rganish istagini uyg'otishning muhim tarkibiy qismi ekanligini ko'rsatadi: "Biz hozirgina butun guruh bo'ylab suhbat o'tkazganimizda va men sizga savollar berib, barchangiz javoblarni bilganingizda va javob berganingizda o'zingizni qanday his qildingiz?" O'quvchilar odatda barcha javoblarni bilganimizdan juda mamnunligini ta'kidlaydi va ular bu holatda o'zlarini juda yaxshi xis qilganliklarini ta'kidlaydilar. Keyin bolalarga bu haqda biroz chuqurroq o'ylash taklif etiladi: Ajoyib, siz xursand bo'lganingizdan va o'zingizni yaxshi his qilganingizdan juda xursandman, lekin agarsiz mening barcha savollarimga javoblarni bilsangiz yangi narsalarni o'rganasizmi? Buni amalga oshirish orqali bolalar butunlay boshqacha o'rganish haqida o'ylashni boshlashlari mumkin. Ko'p o'tmay, ular o'rganish uchun buni haqiqatdan ham anglay boshlaydilar (yangi narsani o'rganish uchun

avvalo, ular buni bilmasliklari kerak). Bu oldindan o'ylangan g'oyalarni, shaxsiy to'rsiqlarni va tashvishlarni olib tashlashni va ularni o'rganishni, fikrlash va bilishga bir umrlik muhabbat bilan almashtirishni amalga oshirishga xizmat qiladi[12].

Bilish istagi uchun katalizator sifatida bilmaslikning qiymatini ko'rsatish uchun Marselo Starikoff "JONK" modelidan foydalanadi. Marselo Starikoffning "JONK" ta'lim modelida o'quvchiga ikkita tanlov taqdim etiladi. Agar o'quvchi taklif qilingan savolga (topshiriqqa, masalaga, misolgava h.k.) javobni bilsa, ularga 1-rasmdagi 1-pozitsiyadan 3-pozitsiyaga o'tib, chuqurdan sakrashga ruxsat beriladi. Biroq, agar ular javobni bilmasa yoki noaniq bilsa, ular birinchi navbatda 1-rasmdagi 1-pozitsiyadan 2-pozitsiyaga o'tib, chuqurga kiradilar va muammoni hal qilib, yechim uchun zarur amallarni ishlab chiqqandan so'ng, ular ko'tarilishlari mumkin. Ya'ni, 1-rasmdagi 2-pozitsiyadan 3-pozitsiyaga o'tish jarayoni amalga oshiriladi. Marselo Starikoff "JONK" modelini quyidagicha ifodalaydi[12]:



1-rasm. Marselo Starikoff modeli (The JONK Model of Learning (JMOL))

Ushbu uchta pozitsiyaning ahamiyati[12].

1-pozitsiya. O'quvchi har doim modelning yuqori chap tomonida joylashgan. Muammo modelda so'rioq belgisi bilan belgilangan. Berilgan muammo odatda o'quv maqsadi bilan bog'liq bo'ladi, lekin hayoiy faoliyatlar davomida hal qilish kerak bo'lgan har qanday muammoni ham anglatishi mumkin. Agar o'quvchi savolga javobni bilsa, ularga diagrammadagi 1-pozitsiyadan 3-o'ringa o'tib, muammo yechimini topish "chuquri"dan sakrab o'tishga ruxsat beriladi. Biroq, agar o'quvchi javobni bilmasa yoki noaniq bo'lsa, ular 1-pozitsiyadan 2-pozitsiyaga – muammoni hal qilib, yechim uchun zarur amallarni ishlab chiqqishga o'tadi.

2-pozitsiya. Ushbu pozitsiyada o'quvchi ta'lim jarayoni berilgan muammolar yechimini topishga o'rgatishiga ishonch hosil qiladi. Bu jarayon ma'lum pozitsiyalarni anglatadi. Bu pozitsiya o'rganish

bo'lib, bu erda o'quvchi obyektlarni anglashga, savollar berishga, o'zaro hamkorlikda ishlashga, turli strategiyalar, resurslarni tanlashga, qayta urinib ko'rishga va vaqtni taqsimlashga harakat qiladi. Bolalar yechimga erishgandan so'ng, ular diagrammada 2 dan 3 gacha bo'lgan pozitsiyada ko'rsatilgan yo'nalish chiqib ketishlari mumkin.

3-pozitsiya. Bu pozitsiya modelning qiziqarli qismini ifodalaydi, chunki u yechimni bilgan va sakrab o'ta olgan o'quvchi uchun ham, yechimni bilmagan o'quvchi uchun ham yakuniy nuqtadir. Har bir yo'nalish bir joydan boshlanib, bir joyda tugasa-da, o'quvchilar 3-pog'onaga juda sezilarli farq bilan erishadi. Agar qayd etilgan birinchi toifadagi o'quvchi hech qanday yangi bilimga ega bo'lmasdan yoki hech qanday yangi yechim o'rganmasdan 3-pog'onaga erishgan bo'lsa, ikkinchi toifadagi o'quvchi yangi bilimlarni egallashi va yangi narsalarni o'rganishi natijasida shu pozitsiyaga erishadi. Boshqacha qilib aytganda, o'rganish (bilish)ning yagona yo'li – avval uni bilmaslik. Guruh bilan ushbu uch bosqichni tahlil qilish va muhokama qilish ijodiy fikrlashni uyg'otadi. Bilish jarayoni muhokamasi bolani juda chuqur o'ylashga va bilgan narsasini o'z-o'zidan anglashga undaydi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, u metakognitiv fikrlash qobiliyati bo'lib, u o'zlashtirilganda o'quvchiga o'quv jarayonining har bir bosqichida muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi. O'quvchi bilmaganlik holatidan bilish holatiga o'tishga yordam beradigan infratuzilma bilan tanishganda, o'quvchi nimanidir o'rganish uchun "sakrab o'tish"dan ko'ra, kirishi kerakligini tushundi [12].

Ta'lim amaliyotining ko'rsatishicha, o'qituvchilar xatolarning tabiati va oqibatlarini talqin qilishlari o'z ta'lim oluvchilari uchun ma'lum bir guruhdagi mumkin bo'lgan raqobat muhitini dekodlash, kundalik baholashda, ayniqsa standartlashtirilgan, yil oxiri yoki summativ baholash uchun asos sifatida qo'llaniladi. Bunday xatolarga "idrok qilingan xato" sifatida qarash mos keladi [13].

Xatolar o'quv jarayonining ajralmas elementi sifatida qaraladi. Xatolarning namoyon bo'lish miqdori va ko'lami turli jihatlardan kelib chiqib nomoyon bo'ladi. Ba'zi holatlarda xatolar guruh darajasida ham namoyon bo'ladi. Idrok etilgan xatolar bilan ishlash muhitini yaratilganda ta'lim oluvchilarning xatolarga individual reaksiyalari namoyon bo'ladi. Bunday muhitni rivojlantirishda o'qituvchilarning roli kuzatuv va korrelyatsion faoliyatlardan iborat bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, xatolarni o'rganish muntazam ravishda o'quv jarayonini tartiblash va mazmunini tanlashda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Black, P., Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formative assessment. Educational Assessment, Evaluation and Accountability, 21, 5–31. <https://doi.org/10.1007/s11092-008-9068-5>
2. Bloom, B. S. (Ed.). (1956). Taxonomy of educational objectives,

Handbook I: Cognitive domain. New York, NY: David McKay Company.

3. Dompnier, B., Pansu, P., & Bressoux, P. (2006). An integrative model of scholastic judgments: Pupils' characteristics, class context, halo effect and internal attributions. *European Journal of Psychology of Education*, 21, 119-133.
4. Glaser, R. (1963). Instructional technology and the measurement of learning outcomes: Some questions. *American Psychologist*, 18, 519-521. <https://doi.org/10.1037/h0049294>
5. Hallinan, M. T. (1994). Tracking: From theory to practice. *Sociology of Education*, 67, 79-84. <https://doi.org/10.2307/2112697>
6. Kapur, M. (2008) Productive failure. *Cognition and Instruction*, 26, 379-424, <https://doi.org/10.1080/07370000802212669>
7. Knight, P., & Yorke, M. (2003). *Assessment, learning and employability*. Maidenhead, UK: Open University Press.
8. Marsh, H. W. (1987). The big-fish-little-pond effect on academic self-concept. *Journal of Educational Psychology*, 79, 280-295. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.79.3.28>
9. Pulfrey, C., & Butera, F. (2013). Why neoliberal values of self-enhancement lead to cheating in higher education: A motivational account. *Psychological Science*, 24, 2153-2162. <https://doi.org/10.1177/0956797613487221>
10. Pulfrey, C., Darnon, C., & Butera, F. (2013). Autonomy and task performance: Explaining the impact of grades on intrinsic motivation. *Journal of Educational Psychology*, 105, 39-57. <https://doi.org/10.1037/a0029376>
11. Rom, M. C. (2011). Grading more accurately. *Journal of Political Science Education*, 7, 208-223. <https://doi.org/10.1080/15512169.2011.564916>
12. Staricoff, M. (2020). *The Joy of Not Knowing: A Philosophy of Education Transforming Teaching, Thinking, Learning and Leadership in Schools* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429055904>
13. Steuer, G., Rosentritt-Brunn, G., & Dresel, M. (2013). Dealing with errors in mathematics classrooms: Structure and relevance of perceived error climate. *Contemporary Educational Psychology*, 38, 196-210. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2013.03.002>
14. Webb, P. T., Briscoe, F. M., & Mussman, M. P. (2009). Preparing Teachers for the Neoliberal Panopticon. *Educational Foundations*,

MAKTABGACHA TA'LIMDA INDIVIDUAL YONDASHUVDAN FOYDALANISHNING KOMPLEKS IMKONIYATLARI

Samadov Bobir G'afurovich – Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Maxsus pedagogika, Defektologiya, Surdopedagogika 2-kurs magistanti
e-mail: samadov_bobir@list.ru

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim bolaning rivojlanish yo'lida muhim bosqich bo'lib, keyingi o'quv yutuqlari va shaxsiy o'sish uchun poydevor yaratadi. So'nggi paytlarda maktabgacha ta'limda, xususan, O'zbekistonda individual yondashuvlar ahamiyatini e'tirof etishda sezilarli o'sish kuzatilmoqda. Madaniy boylik va xilma-xil demografik xususiyatlarga ega bu O'zbekiston davlati har bir bolaning o'ziga xos ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim olishning keng ufqlarini o'rganish uchun qulay zamin yaratadi. O'zbekiston o'zining eng yosh ta'lim oluvchilarga yanada yaxshiroq xizmat ko'rsatish uchun ta'lim paradigmalarini takomillashtirish jarayonida. Maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarga o'tish bolaning rivojlanishini chuqurroq tushunish va har bir bola o'ziga xos tarzda bilim olishini tan olishni anglatadi[1].

Maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarning asosi har bir bolaning o'ziga xos ta'lim uslubi, imkoniyatlari, qiziqishlari va madaniy merosini tan olish va hurmat qilishni o'z ichiga oladi. Turli xillikni qabul qilish va individual ehtiyojlarni qondirish orqali o'qituvchilar har bir bola o'zini hurmatli va vakolatli his qiladigan inklyuziv va tarbiyalovchi ta'lim muhitini rivojlantirishi mumkin.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, bola rivojlanishi, akademik muvaffaqiyat, shaxsiy o'sish, individual yondashuvlar, O'zbekiston, madaniy meros, turli xillik, ta'lim amaliyotlari, bolalarni o'rganish uslublari, inklyuziv muhit, hukumat tashabbuslari, erta bolalik ta'limi, shaxsiylashtirilgan o'quv rejalari, texnologiya integratsiyasi, ta'lim ilovalari, differentsiallashtirilgan ko'rsatma, amaliy faoliyat, yordamchi muhit, hamkorlikdagi manfaatdor tomonlar.

Kirish. Maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarning asosiy jihatlaridan biri har bir bolaning o'ziga xos ta'lim uslubi, qobiliyati, qiziqishlari va madaniy kelib chiqishini tan olish va hurmat qilishdir. Turli xillikni qabul qilish va individual ehtiyojlarni qondirish orqali o'qituvchilar har bir bola o'zini qadrlil va vakolatli his qiladigan yanada inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishi mumkin. O'zbekistonda hukumat turli tashabbus va dasturlar orqali maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarni faol ravishda ilgari surmoqda. Ushbu say-harakatlar erta bolalik davridagi ta'lim sifatini oshirish va barcha bolalarning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim imkoniyatlaridan foydalanishini ta'minlashga

qaratilgan. Maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarning asosiy tamoyillaridan biri shaxsiylashtirilgan ta'lim rejalaridir. O'qituvchilar ota-onalar va tarbiyachilar bilan yaqindan hamkorlik qilib, har bir bolaning kuchli, zaif tomonlari va o'rganish maqsadlarini baholaydilar va ularning shaxsiy ehtiyojlarini qondiradigan shaxsiy rejalarini ishlab chiqadilar[2]. Ushbu rejalar bolaning har tomonlama rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan turli tadbirlar, loyihalar va o'rganish tajribalarini o'z ichiga olishi mumkin. Bundan tashqari, O'zbekistonda individuallashtirilgan ta'limni qo'llab-quvvatlash uchun texnologiya maktabgacha ta'lim tizimiga tobora ko'proq integratsiya qilinmoqda. Ta'lim dasturlari, interfaol o'yinlar va multimedia resurslari bolalarga qiziqarli va interfaol bo'lgan shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etadi. Bundan tashqari, raqamli platformalar o'qituvchilarga har bir bolaning taraqqiyotini kuzatish, yaxshilash uchun yo'nalishlarni aniqlash va shunga mos ravishda o'qitish strategiyalarini o'zgartirish imkonini beradi. Maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarning yana bir jihatini tabaqalashtirilgan ta'limdir. O'qituvchilar turli xil ta'lim uslublari va qobiliyatlarini moslashtirish uchun turli xil o'qitish usullari, materiallari va o'qitish strategiyalaridan foydalanadilar. Misol uchun, amaliy mashg'ulotlar, guruh loyihalari va tengdoshlar bilan hamkorlik bolalarga tadqiqot, tajriba va ijtimoiy o'zaro ta'sir orqali o'rganishga yordam beradi. Bundan tashqari, qo'llab-quvvatlovchi va tarbiyalovchi o'quv muhitini yaratish maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarni amalga oshirish uchun muhim ahamiyatga ega[3]. O'qituvchilar bolalar o'zlarini xavfsiz his qiladigan, hurmat qilinadigan va o'z fikrlarini erkin ifoda etishga undaydigan sinfxonalarini yaratishga intiladi. Ijobiy munosabatlarni rivojlantirish va tegishlilik tuyg'usini rivojlantirish orqali o'qituvchilar bolalarni o'rganish va o'sishga undaydigan muhitni yaratishi mumkin.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim rejalarini va tabaqalashtirilgan ta'limdan tashqari, maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarning muvaffaqiyati uchun o'qituvchilar, ota-onalar va jamiyatning manfaatdor tomonlari o'rtasidagi hamkorlik juda muhimdir[4]. Birgalikda ishlash, resurslarni almashish va fikr almashish orqali manfaatdor tomonlar bolalar va oilalarning turli ehtiyojlarini qondiradigan erta bolalik ta'limiga yagona yondashuvni yaratishi mumkin.

O'zbekistondagi maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilariga har bir bolaning ehtiyojlari va qiziqishlariga moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan ta'lim rejalarini tushunish va amalga oshirishga yordam berish uchun seminarlar va treninglar tashkil etish; individuallashtirilgan ta'lim tajribasini qo'llab-quvvatlash uchun ta'lim dasturlari va raqamli platformalar kabi ta'lim texnologiyalarini maktabgacha ta'limga integratsiyalashga qaratilgan seminarlar va o'quv dasturlarini o'tkazish[5]; o'qituvchilarga O'zbekistondagi

bolalarning turli madaniy kelib chiqishini tan olish va hurmat qilishda yordam berish, yanada inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratish uchun madaniy kompetensiyalarni o'rgatish; o'qituvchilar, ota-onalar va jamiyat manfaatdor tomonlar maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarni amalga oshirish uchun resurslar, g'oyalar va ilg'ortajribalarni almashishlari mumkin bo'lgan onlayn platformalari yoki tarmoqlarni yaratish; ota-onalar va tarbiyachilar uchun maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarning ahamiyati va bolalarning uyda o'qishini qanday qo'llab-quvvatlashlari haqida ma'lumot berish uchun seminarlar va ma'lumot seanslarini taklif qilish; O'zbekistondagi bolalarning turli ehtiyojlarini qondiradigan qiziqarli ta'lim tajribalarini yaratish uchun maktabgacha ta'lim muassasalari, jamoat tashkilotlari va mahalliy korxonalar o'rtasida hamkorlikdagi loyihalarga ko'maklashish; O'zbekistonda individuallashtirilgan maktabgacha ta'limga innovatsion yondashuvlarni o'rganishga qaratilgan ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar loyihalari uchun grantlar va moliyalashtirish imkoniyatlarini taqdim etish; tajribali o'qituvchilar maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarni joriy etishda yangi bo'lganlarga yo'l-yo'riq va yordam ko'rsatishi mumkin bo'lgan murabbiylik dasturlarini yaratish; O'zbekistondagi individual yondashuvlarni amalga oshirishda mukammallikni ko'rsatayotgan, boshqalarni ham shunga o'xshash amaliyotni o'zlashtirishga ilhomlantirgan maktabgacha ta'lim muassasalari va tarbiyachilarni e'tirof etish va nishonlash; maktabgacha ta'limda individual yondashuvlarga ustuvor ahamiyat beradigan milliy darajada siyosat va tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash va ularni O'zbekiston bo'ylab amalga oshirishni qo'llab-quvvatlash uchun resurslarni taqsimlash[6].

Xulosa. Maktabgacha ta'limda individual yondashuvni qo'llashning keng qamrovli imkoniyatlari keng va O'zbekiston moslashtirilgan ta'lim tajribalarining o'zgartiruvchi ta'sirining yorqin namunasi bo'lib xizmat qiladi. Turli xillikni o'zlashtirib, texnologiyalarni qo'llash va hamkorlikni rivojlantirish orqali O'zbekiston o'qituvchilari yanada inklyuziv va teng huquqli erta bolalar ta'limi tizimi uchun zamin yaratmoqda. Biz har bir bolaning shaxsiy ehtiyojlarini birinchi o'ringa qo'yishda davom etar ekanmiz, biz butun umr davomida ta'lim olish va muvaffaqiyatga erishish katalizatori sifatida maktabgacha ta'limning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishga yaqinlashamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayeva, N. (2018). O'zbekistonda maktabgacha ta'limning hozirgi tendensiyalari: muammolar va istiqbollar. *International Journal of Early Childhood Education Studies*, 2(1), 32-44.
2. Aminov, A. (2020). Maktabgacha ta'limda individual yondashuvlar: O'zbekistonda amalga oshirish muammolari va strategiyalari. *Journal of Educational Development in Uzbekistan*, 8(2), 45-58.

3. Mo'minov, S. va Tursunova, Z. (2019). Texnologiyani maktabgacha ta'limga integratsiyalash: O'zbekiston misolida. International Journal of Early Childhood Education Studies, 6(1), 78-92.
4. Saidov, U., & Karimov, O. (2017). Maktabgacha ta'limda tabaqalashtirilgan ta'lim: O'zbekistonda strategiyalar va natijalar. International Journal of Early Childhood Education Studies, 4(2), 23-37.

MALAKA OSHIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA O'QITUVCHILARNING METODIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI

Sarimova D. S. – TVPYAMO'MMM O'quv va metodik ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari, p.f.f.d. (PhD), dotsent.

Annotatsiya. Ushbu maqolada malaka oshirish tizimini takomillashtirishda o'qituvchilarning metodik kompetentligini takomillashtirish omillari, o'rganilgan tadqiqotlar tahlili va sifatli ta'lim – kafolatli model xususida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: malaka oshirish, ta'lim sifati, nazariya, pedagogik neologiya, gnosiologiya, aksiologiya, praksiologiya.

Maktablarda ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ustuvor vazifalar malaka oshirish tizimini qayta ko'rib chiqish, mazmunan takomillashtirishni taqozo etadi. Malaka oshirish tizimi umumta'lim maktablarida faoliyat yuritayotgan pedagoglar ehtiyojlarini aniqlashi va ehtiyojlar asosida muammolarni aniqlashi va shu asosda yechim taklif etishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning joriy yil 5-fevralda o'tkazgan videoselektor yig'ilishida ta'lim tizimidagi kamchiliklarni sanab o'tib, ta'lim sifatiga yetarli e'tibor qaratilmayotgani haqida so'zladi.

Bugungi kunda XXI asr ko'nikmasini shakllantirish borasida so'z borsada, o'qituvchi faoliyatida asosiy e'tibor bilimlarni egallashga qaratilmoqda. Malaka oshirish tizimi o'qituvchida pedagogik layoqatni shakllantirish, rivojlantirishi muhim omildir. Ilmiy adabiyotlar tahliliga ko'ra, bugungi kundagi ta'lim mazmunini takomillashtirish va uni o'qitishga kompetensiyaviy yondashuv zaruratidan kelib chiqib, malaka oshirish tizimida o'qituvchilarning metodik kompetensiyalarini takomillashtirish masalasi pedagogik muammo sifatida yetarlicha o'rganilmagan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 5-maydagi "2022 – 2026 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni

tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmonida malaka oshirish markazlari negizida yangi metodikalarni o'rgatish markazlari deb yuritila boshlandi.

Pedagoglarga yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlari o'quv-tarbiya jarayonini malakaviy talablarga muvofiq yuqori ilmiy-metodik darajada ta'minlash, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari, shuningdek, o'qitishning interaktiv usullari bo'yicha kasbiy va pedagogik mahoratni doimiy ravishda rivojlantirishga ko'maklashish uchun zarur bo'lgan kasbiy bilim va ko'nikmalarni muntazam ravishda yangilab borish, o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning yangi tamoyillari va zamonaviy usullari, malaka talablari, normativ-huquqiy hujjatlar bilan tanishtirib borish hisoblanadi.

Respublika ilmiy-metodik markazi faoliyati maktablarda matematika, fizika, kimyo, biologiya va xorijiy tillar bo'yicha o'quv reja va dasturlarini xalqaro standartlar asosida yangilash, o'quvchilar bilimi, tahliliy, tanqidiy va kreativ fikrlashi, muammolarga yechim topib, amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan o'quv metodikalarini ishlab chiqish topshirig'i berilgan. Ushbu jarayonda malaka oshirish tizimi bilan bevosita hamkorlikni yo'lga qo'yish kerak deb o'ylaymiz. Chunki yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlari ta'limi mazmuni bilan uyg'unlashsa, islohot ijobiy samara beradi.

Bu o'rinda o'qituvchilar yangi metodikalarga o'rgatish markazlaridan malaka oshirish jarayonida fanlar kesimida kasbiy bilimi, ko'nikmasi va mahoratini uzluksiz yangilab borish, zamonaviy talablarga muvofiq ta'lim sifatini ta'minlash uchun zarur darajada kasbiy tayyorgarlikni oshirish hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini singdirish, pedagogik nufuz va kompetentlikni rivojlantirishi, o'z pedagogik faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, pedagogning shaxsiy va kasbiy axborot maydonini yaratish ko'nikmalarini shakllantirish, ilmiy-pedagogik ijodkorlik metodologiyasi hamda pedagogika fani va sohasini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari bo'yicha bilimlarni singdirish, o'quv-tarbiyaviy va ma'naviy-axloqiy ishlarni amalga oshirishda ilg'or ta'lim-tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasidan foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlashi, pedagog xodimlar tomonidan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirish uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish, pedagogik jarayonni metodik

jihatdan oqilona tashkil etish, ta'limiy-tarbiyaviy faoliyat

shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llashi lozim.

Kompetentlik-pedagogik faoliyatda to'g'ri fikr yuritishga imkon beradigan bilimga ega bo'lish, dalil-isbot asosidagi fikr, yuqori saviyani ifodalovchi atama. O'qituvchidan bugungi kunda kompetentlikni

rivojlantirishda savodxonlik, shaxsiy fazilatlar va savodxonlikni mujassamlashtirilishi zarur. O'qituvchilar faoliyati jarayonida intellektual – bilim orttirish qobiliyati rivojlantirilishi, yangi bilim va pedagogik tajribalarni o'zlashtirish va ularni qayta ishlash, foydalana olish, muammoli vaziyatlarda o'zini oqilona tuta bilishi, yangi mavzuni o'qitishda amalga oshirilishi kerak bo'lgan faoliyatning maqsadlari, vazifalari, me'yorlarini turli fanlar bilan integratsiya qila olish va ularni samarali ravishda qo'llay olishga tayyorligini ifodalaydi.

MDH mamlakatlarida malaka oshirish sharoitida pedagoglarda kompetentligini rivojlantirish masalalari bo'yicha T.N.Lukina, A.M.Ivanov, A.A.Temirbekova, T.P. Tretyakova, T.J. Bazarjapova, A.L.Miller, M.A. Goryunova, kai olimlar tadqiqotlar olib borishgan.

A.K.Markova tadqiqot ishlarida pedagogik kompetentlik:

- kasbiy faoliyatni yuqori darajada tashkil etish ;
- qo'shimcha faoliyatni hamkorlikda tashkil etish;
- o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini namoèn etish;
- o'z-o'zini boshqarish, kasbiy rivojlanish va yangiliklar yaratish omillariga alohida e'tibor qaratgan.

O'rganishlar jarayonidan kelib chiqib aytish mumkinki, “Sifatli ta’lim - kafolatli model” taklif etamiz va model asosida malaka oshirish jarayonida samarali o'qitishga erishish mumkin.

Malaka oshirish tizimini takomillashtirish va metodik kompetentlikni takomillashtirishda “Sifatli ta’lim – kafolatli model” mazmuni

Nº	Muammo	Taklif	Amalga oshirish mexanizmi
1	Malaka oshirish markazlarining zamonaviy binosi yo'q	Malaka oshirish markazlarining zamonaviy binosi bo'lishi kerak	1. Yangi metodikalarga o'rgatish o'quv xonalari hamma mos jixozlari bilan 2. Innovatsion texnologiyalar o'quv xonasi hamma mos jixozlari bilan 3. Psixologik treninglar uchun o'quv xonasi hamma mos jixozlari bilan 4. Markaz professor-o'qituvchilari uchun zamonaviy sharoitlar bo'lishi lozim. 5. ARM zamonaviy bo'lishi lozim. 6. Dam olish xonalari yaratilishi lozim.
2	Raqamli texnologiyalard	Multimedia markazi,	Barcha fanlar kesimida raqamli texnologiyalardan foydalangan

	an foydangan holda samarali malaka oshiriish imkoniyati yo'q	kontentlar yarata olish studiyalari fanlar kesimida bo'lishi kerak	holda videomahsulotlar yaratiladi va amaliyyoga joriy etiladi, o'zaro tajriba almashinadi
3	Viloyatdagi pedagoglar kontingentini tahlil qilish, o'zaro ishlash imkoniyati yo'q	Har bir milliy markazning o'zining yagona platformasi mavjud bo'lishi kerak	Professor-o'qituvchilar tinglovchilar bilan platforma orqali maqsadli ishlarni amalga oshirishlari lozim
4	Xorijiy mamlakatlar va malaka oshirish markazlari bilan hamkorlik yo'q	Xorijiy mamlakatlar va malaka oshirish markazlarida fanlar kesimida videokonferens zallar tashkil etilishi kerak	Ular bilan videokonferensiyalar, forumlar tashkil etish, o'zg'aro tajriba almashish minbarini tashkil etish
5	Markaz professor-o'qituvchilar uchun zamonaviy metodikalarni o'zlashtirishlari uchun malaka oshirish imkoniyati yo'q	Markaz professor-o'qituvchilar uchun zamonaviy metodikalarni o'zlashtirishlari uchun xorijiy stajirokalarni yo'lga qo'yish	1.Markaz professor-o'qituvchilar uchun zamonaviy metodikalarni o'zlashtirishlari uchun fanlar kesimida xorijiy stajirovkalar uchun har kvartal, yillik, istiqbolli reja-jadvallar ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi lozim.
6	Tinglovchilar to'laonli malaka oshirishlari uchun imkoniyati yo'q	Malaka oshirish muddatini 2-3 haftaliq qilishga erishish	1.Birinchi hafta yangiliklarni o'zlashtiradi. 2. 2-3 haftada fani uchun metodik mahsulotlar yaratish imkoniyati mavjud bo'ladi
7	Tinglovchilar to'laonli malaka oshirishlari motivatsiya yo'q	Tinglovchilar uchun markazda profilaktoriy bo'lishi zarur	Tinglovchilar ham sog'lig'i tiklaydi, ham malaka oshiraadi, ham metodik materiallar yaratadi
8	Malaka oshirishdan keyingi samaradorlikni aniqlash imkoniyati yo'q	Malaka oshirish markazlari, maktablar va metodiklar bilan uzviylikda, hamkorlikda ishlashni yo'lga qo'yish	Shu kungacha kursdan keyingi samaradorlik, markazlar bilan malaka oshirish sifatini ta'minlash uchun aniq mexanizm yaratilishi kerak, Buning uchun tayanch markaz maktablari yaratilishi kerak.

9	Milliy markazlar qoshida dissertatsiyalar himoyasi uchun ilmiy kengashlari yo'q	Milliy markazlar qoshida dissertatsiyalar himoyasi uchun ilmiy kengashlari faoliyatini yo'lga qo'yish	Milliy markazlarda ilmiy salohiyatni oshirish imkoiyatlarni va sharoitlarini yaratish Kengashlar tashkil etish Ta'lim sifatini oshirishga ijobiy ta'sir o'tkazish
10	Professor-o'qituvchilarni rag'batlantirish yetarli darajada emas	Professor o'qituvchilarni davlat mukofotlariga tavsiya etish	Professor o'qituvchilarni har yili davlat mukofotlariga tavsiya etish, respublika tadbirlarida ishtiroklarini ta'minlash.
11	Tayanch o'kuv reja dasturlar mazmuni tinglovchilar extiyojiga mos emas. Tinglovchilar ehtiyoji yangi darslikni kanday o'qitamiz?	Tayanch o'kuv reja va dasturlarni kayta ishlash kerak.	O'kuv reja va dasturlar fanlar kesimida, yangi darsliklarni o'zqitish mazmunini ifodalashi kerak.
12	Tinglovchilar fanlar kesimida fanning kelgusidagi ahamiyatlilikini bilmaydi.	O'kuv rejaning mutaxassislik blokiga o'zgartirish kiritish kerak.	O'kuv rejada kelajak fanlari, kelajak kasblari, yangi paydo buladigan kasblar hakida fanlar kesimida ma'lumot kiritish kerak.
13	Tinglovchilarni ishlarini ommalashtirish malaka oshirish davomida inobatga olinmaydi.	Tinglovchi malaka oshirishga kelganda Maktab, tuman(shahar), viloyat, respublikada ommalashtiriladigan ishlar mazmuni va uni tayyorlashni o'rganishi kerak.	Tinglovchi malaka oshirishga kelganda Maktab, tuman(shahar), viloyat, respublikada ommalashtiriladigan ishlar mazmuni va uni tayyorlashni o'rgatish uchun ukuv soatini kupaytirish kerak yoki mustakil ta'lim mavzusi sifatida berish kerak.
14	Milliy yoki xalkaro sertifikatni olish uchun	Milliy yoki xalkaro sertifikat savollarini	1. Markazlarda tinglovchilarga Milliy yoki xalkaro sertifikati bor professor-o'qituvchi dars

	imkoniyatlari o'kuv mashg'ulotlari mazmunida yo'q.	muxokamasi o'kuv rejaga qo'shish kerak	berishi kerak. 2. Sertifikat savollari malaka oshirish kurslarining o'kuv rejasida yetarlicha soat ajratish kerak.
15	Toifaga topshiradigan tinglovchilarga amaliy yordam yuk	Toifa savollaridan namunalar o'kuv rejaga kiritilishi kerak	Toifa bosqichlari, ularga tayyorgarlik bo'yicha mavzular kiritilsa, tinglovchi malaka oshirish mazmunidan manfaaddor bo'ladi.
16	Milliy markaz professor-o'qituvchilari salohiyatini, maktab mazmuni anglashiga e'tibor qaratilmaydi.	Maktab ta'limi mazmunini, o'qituvchi ehtiyojini, yangiliklarni o'zlashtiradigan ilg'or o'qituvchilar bir o'kuv yili uchun tanlab olinishi kerak.	1. Xar bir markaz raxbari olingan yangi xodimlari uchun yuqori natijalar berishiga kafolat berishi kerak. 2. Markaz xodimi bir o'kuv yili mobayni uchun shartnoma bilan olinishi kerak. 3. Bir o'kuv yili davomida salohiyatini oshirmagan, fani kesimida tinglovchilarga amaliy yordam ko'rsatishi mexanizmi ishlab chiqilishi kerak. Bir o'kuv yili mobaynida natija bermaydigan xodim bilan shartnoma bekor qilinishi kerak. 4. Milliy markaz professor-o'qituvchilari uchun yangi darsliklar bilan ishlash bo'yicha kiska kurslarni tashkil etish kerak.
17	Milliy markaz professor-o'qituvchilari tinglovchilarni kasbiy kompetentligini oshirishga yordam berolmayapti.	Mustaqil, tayanch doktoranturaga talabgorlar uchun tadqiqot mavzusi "Malaka oshirish tizimini takomillashtirish" berilishi kerak.	Milliy markaz professor-o'qituvchilari tadqiqot ishlari mazmunini MALAKA OSHIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH bo'yicha amalga oshirsa, tinglovchi ehtiyojini o'rganadi va yechim taklif qila oladi.
18	Markazlarda bir o'kuv yili uchun markazni rivojlantirish istiqbol rejasi yo'q.	Markazlarda bir o'kuv yili uchun markazni rivojlantirish istiqbol rejasi kiritilishi kerak.	Markazlarda bir o'kuv yili uchun markazni rivojlantirish istiqbol rejasi va uni bajarilishi MMTV tomonidan monitoring qilinishi kerak.

19	Xar bir markaz o'kuv rejasini bajarilishi fakat shtatlar va ularni yuklamasini bajarilishiga qaratadi.	Xar bir markaz o'kuv rejasini "KAFOLATLI MODEL" asosida tashkil etishi kerak.	"KAFOLAT MODELI" Viloyat o'qituvchilarining statistik xolatdan kelib chiqib tuzilishi kerak.

Bunda asosan "Sifatli ta'lim - kafolatli model"ning tarkibiy qismlari: nazariya, pedagogik neologiya, gnosiologiya, aksiologiya, praksiologiya.

O'qituvchi - ta'lim jarayonining zamonaviy

darajada rivojlanib borishini ta'minlash

uchun asosiy mas'ul shaxs ekanini his qilsa, kasbiy kompetentligini, mutaxassislik fanidan nazariy bilimlarni chuqur egallaganligi, malaka va metodik mahoratlarini uzluksiz oshirib borishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 5-maydagi "2022 – 2026 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-may PF-134-Farmoni.

FANLARARO SIFATLI TA'LIM INTERATSIYANING DOLZARB MASALALARI

Shoyimqulova Zarnigor – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti. O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida o'qituvchisi

e-mail: zshoyimqulova@gmail.com

orcid.org: <https://orcid.org/0009-0005-2214-2987>

Annotatsiya. O'zbekiston so'ngi yillarda keng ko'lamli islohotlarni amaliyotga joriy etishga ustuvor vazifa sifatida qaramoqda. Buning yorqin natijasi o'laroq, sifatli ta'lim integratsiyasi masalalari asosida aytish mumkin. Maqolada ona tili va tarbiya fanini zamon hamda makon kontekstida integrativ o'qitish masalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: integrasiya, zamon va makon, islohot, sifatli ta'lim, yangi O'zbekiston, strategiya, innovasiya, kreativlik, kalabaratsiya, kommunikativlik.

Bugungi kunda shiddat bilan o'zgarayotgan dunyoga o'quvchi yoshlarni ijtimoiy hayotga zamon talablari asosida tayyorlash, ularda teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, ma'rifatparvarlik, milliy va diniy bag'rikenglik, ijtimoiy-fuqaroviy, yuksak ma'naviy fazilatlarini

shakllantirish dolzarb vazifalar bo'lib qolmoqda.

Muxtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev yangi O'zbekistonni bunyod etishga kirishgan ilk kunlardan oq yosh avlod tarbiyasiga alohida e'tibor qaratdilar va bu masala hayot masalasi ekanligini qayd etdi: "Ma'lumki yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan 21 asrda bu masala haqiqatdan ham hayot-momat masalasiga aylanib bormoqda. Tarbiya mukammal bo'lishi uchun ega bu masalada mutlaqo bo'shliq paydo bo'lishiga yo'l qo'yib bo'lmaydi"[1].

Navoiy hazratlari bu dunyoga kelib, inson uchun yaratgan barcha fazilatlar va ezguliklar o'ziga kasb qilib olmagan, yani yuqtirmagan kishi poklanishi maqsadida hammoga kirib, u yerdan nopak chiqqan kimsaga o'xshatib quyidagi misralarni keltirgan. Komil et kasbkim, olam uyidin, sanga farz o'lmag'ay, g'amnok chiqmoq.

Jahondin notomom o'tmoq beayni, zarur hamomdan nopok chiqmoq [2]. Fikrimizcha, hazrat Navoiyining bu o'lmas fikrlari quyidagi savollarimizga javob bo'ladi.

Yangilangan O'zbekiston ta'lim tizimiga "4 k" modeli shiddat bilan kirib keldi.

"1k"- Tanqidiy fikrlash (kritichiskoe mishlenie);

"2k"-kreativ fikrlash (kreativnoe mishlenie);

"3 k"- kalabaratsiya, yani jamoa bilan ishlash (kollektivnoe zaniyatie)

"4 k"-kommunikativlik –muloqatga kiritish (kommunikasiya).

O'quvchilarga quyidagi savollar bilan murojaat etiladi:

1. Inson boshqalarga nimasi bilan naf keltiradi

2. Insonning hayotida yashashdan maqsadi nima?

Hazrat Navoiyining yuqorida keltirgan ilk misralarni integrasion ta'limga qaratib tarbiya fani bilan bog'laymiz. Bizga ma'lumki, Tarbiya fanidan nafaqat bilim beriladi, balki o'quvchilar ijtimoiy hayotga faol tayyorlanadi. Yani o'quvchilar fikr berishga emas, fikrlashga o'rgatiladi.

Integrasiya qayerda? Bu haqda shoir keng mulohaza qiladi. O'quvchilarni ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlar mohiyatiga diqqat qilish va quruq gap bilan emas, balki amaliy ishlar bilan jalb etishga undaydi. inson degan nomni ko'tarib yurgan shaxsga fikran bunday murojaat qiladi. Yani dunyoga kelgan har bitta shaxs o'zida vatanga daxldorik tuyg'ularni singdirish kerak. Birinchi navbatda yoshlarimiz har tomonlama chuqur bilimlarni o'rganishlari, o'z kasbining mohir ustasi bo'lishi, o'z onatilini sevishi, milliy an'analar va qadriyatlarini ulug'lashi kabi fazilatlarga ega bo'lishlari darkor. Aks holda Hazrati Navoiyi aytganidek hammomga kirib yuvinmasdan, poklanmasdan chiqib ketgandek bo'ladi. O'quvchilar tomonidan ilgari surilgan shu fikr tanqidiy fikrlashning yaqqol namunasi hisoblanadi ("1k" misolida).

O'quvchilarga kreativ (ijodiy) fikrlashga jalb qilish uchun quyidagi savol bilan murojaat qilinadi. Alisher Navoiyi zamonasiga tushib

qolsangiz, u yerdan nimani olib kelgan bo'lardingiz ("2 k" misolida). Biz mutaxassisi sifaida bilamizki, Tarbiya darsliklariga ma'rifatparvar adib Abdulla Avloniy (1878-1934) bobomizning hikmatli so'zlari asos qilib olingan.

Misol uchun:

Tug'ib tashlash bilan bo'lmas bola, bo'lg'usi balo sanga
Vujudi tarbiyat topsa bulur ur raxnoma sanga
Tarbiyat topsa temirchining balosi bo'lg'usi olim
Axloqi buzilsa luqmoni hakim o'g'li ham bo'lg'usiz olim[3].

(Turkiy guliston yoxud axloq asaridan). Bu o'quvchilari jamoa bilan ishlashga yo'naltirilgan "3k" ga misol bo'la oladi. O'quvchilarning hammasida ham notiqlik qobiliyati rivojlangan bo'lmaydi. Ayrim o'quvchilar bilsada, fikrini erkin va mustaqil bayon eta olmaydi. Jamoada ishlash sog'lom raqobat muhitini yaratadi va shunday o'quvchilarga erkin so'zlashishi uchun imkon yaratadi.

O'quvchilarning o'zaro bir-birini tinglashi, fikrini hurmat qilishi hamda sog'lom raqobat asosida muloqatga kirishish qobiliyatini shakllantiradi. Bu esa "4 k" ga misol bo'la oladi. Yani muloqatga kirishuvchanlikka misol bo'la oladi.

Natija: O'rta va yuqori sinflarda ona tili va Tarbiya faniga kiritilgan mavzularni o'rganish orqali o'quvchilarda tanqidiy tafakkurga ega bo'lish, jamoada hamkorlik qila olish, ma'suliyat va majburiyatlarga amal qilish, jismoniy va intellektual imoniyatlarni rivojlantirish, faol fuqarolik pozitsiyasini egallay olish, ijtimoiy borliqni his qilish va undan zavqlana olishga o'rgatiladi. Bitiruvchilarga sinflarda esa yuqorida keltirilgan "4k" modelini o'rgatish natijasida mehnat jamoasi va mutaxassislar bilan hamkorlik qila olish, bilimni muntazam oshirib borishni tizimlashtirish hamda faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lishi, o'z xatti-harakatlarini tanqidiy baholay olish, yurt taqdiriga daxldorlik kabi yuksak ma'naviy -axloqiy fazilatlariga ega bo'lish bilan birga ularni targ'ib qila olish singari BKM va kompetensiyalarga ega bo'lishadi.

Muhokamasi: umumiy o'rta maktablarida ta'lim olish va uning sifatiga bo'lgan qat'iy talabni maktab rahbariyati, o'quvchilar va ularning ota-onalari tomonidan doimo ehtiyojga aylantirilsa, o'zining ustida muntazam ishlayotgan o'qituvchi munosib rag'batlantirib borilsa, aksincha o'zini rivojlanishiga e'tiborsiz o'qituvchilarga nisbatan murosasizlik muhiti shakllantirilsa, o'qituvchida o'z ustida muntazam ishlash, yani bilim, ko'nikmalarni o'zlashtirishga bo'lgan ishtiyoq paydo bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda biz huquqiy demokratik va fuqarolik jamiyat bunyod etilayotgan O'zbekistonda ona tili va tarbiya fanlarining sifatli integratsiyasi ta'lim va tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish borasidagi dadil qadamlardan biri bo'lib, ta'lim tizimini jahon standartlarini tenlashtirish va jahonda raqobatbardosh kadrlar

tayyorlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev M.. Milliy taraqqiyotni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga kotaramiz. 504-505 bet, I-Jild.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq asari, 1915 yil, 5-bob.
3. Bobomurod Erali. Bashariyat ma'naviy yuksalish va yoshlar tarbiyasida A.Navoiy merosining ahamiyati" respublika ilmiy-amaliy anjuman material.

KOMPETENSIYALARGA ASOSLANGAN MODULLI TEXNOLOGIYALARNI O'QUV JARAYONIGA TADBIQ ETISH

Xaydarov Botir Mashrapovich –
Professional ta'limni rivojlantirish instituti
"Innovatsion ta'lim texnologiyalari"
kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada mavzuni dolzarbligi, iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda ishchilarga bugungi kunda qanday talablar qo'yilishi, ta'lim sifatini oshirish uchun kompetensiyalarga asoslangan modulli texnologiyalarga o'tish zaruriyati hamda kompetensiyalarni aniqlash yo'llari ochib berilgan.

Kalit so'z va iboralar. Professional ta'lim, mehnat bozori, kompetensiya, ish beruvchilar, talablar, natija, nazariy va amaliy mashg'ulotlar, integratsiyalash, modul, ta'lim texnologiyasi.

Bugungi kundagi mehnat bozori ehtiyojlariga asosan korxonalar raqobatbardoshligini oshirishi uchun yuqori sifatli mahsulotlarni ishlab chiqarish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Sifatli mahsulot ishlab chiqarishda ulkan natijalarga faqat ilg'or texnologiyalar va kompetensiyalarga ega mutaxassislar bilangina erishish mumkin. Professional ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv asosida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonini shakllantirish va takomillashtirish bugungi kunning bizning oldimizda turgan eng asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Chunki mehnat bozorining talabini qondirish uchun faqat bilim va ko'nikmalarga ega bitiruvchilar emas, balki ayni o'sha bilim va ko'nikmalarni mehnat faoliyatida qo'llay olish qobiliyatiga ega, o'z ustida ishlaydigan, soha bo'yicha yangiliklarga intiladigan, ijodiy fikrlaydigan, o'z kasbini qadrlaydigan ishchi va xodimlar kerak.

Jahon tajribasiga nazar qaratadigan bo'lsak, iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda, kvalifikatsiya darajasiga qarab, ishchi va xodimlarga quyidagi ko'nikmalar va qobiliyatlarni o'z ichiga oladigan umumiy talablar qo'yiladi:

- ma'lum bir sohadagi professional kasbiy faoliyatning talablariga muvofiqligi;
- yangi ma'lumotlarni qidirish, izohlash va undan foydalana olish qobiliyati;
- ishni rejalashtirish, operatsiyalar ketma-ketligini, mehnat usullari va vositalarini aniqlash va ishning sifatiga javobgarlik qilish qobiliyati;
- o'z faoliyati sifatini nazorat qilish va uni amalga oshirish usullarini optimallashtirish qobiliyati;
- mehnat jarayonida boshqa xodimlar bilan hamkorlik qilish, hamkasblar, rahbariyat va mijozlar bilan samarali munosabatda bo'lish;
- o'z kasbiy sohasidagi texnik muammolarni hal qilish qobiliyati;
- chet tillarida gaplashish qobiliyati;
- o'z vakolatlari doirasida qaror qabul qilish va ularni qabul qilishda xatarlilik darajasini baholash qobiliyati;
- ish va mehnatni tashkil etish usullarini takomillashtirish bo'yicha takliflar berish qobiliyati;
- o'zgarishlarga moslashish qobiliyati, bilim va ko'nikmalarni takomillashtirish va o'rganishga tayyorlik;
- mehnat operatsiyalarini bajarishda xavfsizlik qoidalariga rioya qilish va atrof-muhitni muhofaza qilish choralarini ko'rish qo'nikmalari;
- kasbiy etika tamoyillariga rioya qilish [2].

Bunday talablar qo'yilganda professional ta'lim sifatini oshirish zarurati yaqqol ko'rinib turibdi, buning uchun doimiy ravishda yangi zamon talabiga javob beradigan ta'lim texnologiyalarini izlash lozim bo'ladi. Kompetensiyalarga asoslangan modulli o'qitish texnologiyasi ana shunday texnologiyalardan biri bo'lib, professional ta'lim hamda o'qitish tizimlariga moslashuvchanlik va shaffofligini ta'minlaydi. Ushbu texnologiya deyarli barcha iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda qo'llaniladi.

Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 466-son qarorida kompetensiya so'ziga shunday izoh berilgan: kompetensiya – bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmui [1];

Professional ta'lim sohasida ta'lim berish va o'rgatishning asosiy maqsadi kompetensiyalarni shakllantirish bo'lsa, kompetensiyalar esa ularning natijasi hisoblanadi. Kompetensiyalarning yaxlitligi, ularning shakllanish yaxlitligini ham anglatadi, bu esa o'z navbatida nazariy va amaliy mashg'ulotlarni integratsiyalashga, ta'lim dasturlarining mazmunini, baholashning yangi prinsiplari va usullarini ishlab

chiqishga mutlaqo boshqacha yondashuv bo'lishini talab qiladi. Bularning barchasi kompetensiyalarga asoslangan modulli ta'lim texnologiyasining mohiyatini tashkil etadi. Demak, o'quvchilarimizda kompetensiyalarni shakllantirish uchun o'quv mashg'ulotlarning nazariy va amaliy qismlarini birlashtirib, unda kasbiy faoliyati davrida uchraydigan har xil vaziyatlarni kiritib o'tish kerak bo'ladi.

O'quv dasturlarni tuzishning modulli prinsipi o'quvchilarga mehnat funksiyasini muvaffaqiyatli bajarishga imkon beradigan har bir muhim kompetensiyalar guruhini alohida shakllantirish uchun imkoniyat yaratadi.

Kompetensiyaga asoslangan modulli texnologiyalarni tahlil qilish bo'yicha xalqaro tadqiqotlar natijalari ushbu dasturlarning ta'lim muassasasi va mehnat bozori uchun asosiy afzalliklarini aniqladi:

- o'quv dasturlarining maqsad va vazifalarini ish beruvchilar talabiga asosan aniq shakllantirish imkoniyati;
- o'quvchilar va o'qituvchilarning yakuniy natijaga erishish uchun shaxsiy faoliyat samaradorligi va javobgarligini oshirish;
- asosiy kompetensiyalarni kompleks shakllantirish;
- mashg'ulotlarni ish beruvchilarning ish muhitiga yaqinlashtirish;
- o'quvchilarni real mehnat faoliyatiga tayyorlash;
- o'quv dasturlarining o'zgarishlar va yangi talablarga moslashuvchanligini oshirish;
- ta'lim muassasasida kasbiy madaniyatini shakllantirish;
- o'quv dasturlarini o'zlashtirish sifatini baholash uchun standart, obyektiv, shaffof sharoitlarni yaratish.

Kompetensiyalarga asoslangan modulli dasturlar zamon talablariga javoban professional ta'lim tizimining samaradorligini ta'minlaydigan asosiy tamoyillarga javob beradi.

Tamoyillar:

- mehnat bozori tomonidan qo'yilgan talablarga javob berish;
- moslashuvchanlik;
- shaffoflik [2].

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv, birinchi navbatda, kasb-hunar ta'limi maqsadlariga yangicha qarashga va uning natijalarini baholashga yo'naltirilgan holda, o'z talablarini ta'lim jarayonining boshqa tarkibiy qismlari – mazmuni, pedagogik texnologiyalari, nazorat va baholash vositalariga qo'yadi. Bu erda asosiy narsa o'quvchilarni turli xil faoliyat turlariga (muloqot, muammolarni hal qilish, munozaralar, nizolar, loyihalar) jalb qilish uchun vaziyatlar yaratadigan o'qitish texnologiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishdir [3].

Kompetensiyalarasosidagio'quvmoduliniishlabchiqishuchunavval har qaysi mehnat faoliyat turiga tegishli kompetensiyalarni aniqlash zarur bo'ladi. Kompetensiyalarni aniqlash uchun birinchi navbatda ish beruvchilar bilan birga ish olib borib, mutaxassislariga qo'yiladigan

talablarini puxta o'rganib chiqish lozim. Buning uchun uning faoliyatidagi mehnat harakatlari va funksiyalari o'rganiladi va shulardan kelib chiqib kompetensiyalar aniqlanadi. O'quvchi o'zlashtirishi zarur bo'lgan kompetensiyalarga asosan o'quv modullari ishlab chiqiladi. Shu modullarni o'zlashtirgan bitiruvchilar ishga joylashishi vaqtida ish beruvchilar tomonidan bitiruvchining kompetensiyalariga e'tirozlari bo'lmaydi, chunki o'zlari qo'ygan talab bo'yicha mutaxassis tayyorlanadi [2].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7-avgustagi "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi VMQ-466-son qarori.
- Олейникова О.Н. Модульные технологии: проектирование и разработка образовательных программ: учебное пособие – М.: Alfa-M; 2010. – 256 с.
- Ibragimov G.I. Компетентностный подход в профессиональном образовании. Educational Technology & Society 10(3) 2007 ISSN 1436-4522
- <https://aujc.ru/tehnologiya-modulnogo-obucheniya/>
- <https://www.sciencebox.uz/index.php/ajed/article/view/632>
- <https://journal.bilig.uz/isepsmj/article/view/1121>

NATIJAGA YO'NALTIRILGAN PROFESSIONAL TA'LIMNING DIALEKTIK VA GIPOTETIK ASOSLARI

Xolmuxamedov

Murodullo

Maxmudovich – p.f.d, Mehnat bozori tadqiqotlari instituti direktori

Maqolada professional ta'limning ta'lim natijalari konsepsiyasi asosida modernizatsiya qilish, natijaga yo'naltirilgan professional ta'lim dialektik va funksionalligiga tayangan gipotetik asoslari bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: *professional ta'lim, ta'lim natijalari, professional ta'lim funksionalligi, Isikava modeli, ijtimoiy dividend, iqtisodiy dividend.*

Bugungi kunda professional ta'limga inson kapitalini rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida qaraladi, professional ta'limni rivojlantirish global ta'lim siyosatchilari, xalqaro ekspertlar hamjamiyati(OESR, XMT, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, Davos forumi va boshq.), jahonning yetakchi oliy ta'lim muassasalari va

ilmiy markazlar faoliyatida ustuvorlik kasb etadi. Professional ta'limda sifat ta'minotini, ta'lim dasturlarida samaradorlik va natijadorlikni ta'minlash, xalqaro mehnat bozorlarida o'quvchi va talabalarning globallashtiruv sharoitida teng va munosib raqobatga tayyorlash masalalarining dolzarbligib bilan bog'liq masalalarning izchil muhokamasi yangi ta'lim konsepsiyalarining tug'ilishiga asos bo'lmoqda.

Ta'kidlash joizki, xalqaro darajada trendga aylangan eng yangi ta'lim konsepsiyalaridan biri bu – "Ta'lim natijalari" (Learning outcomes) hisoblanadi. Bugungi kunda internet jahon axborot tarmog'ida ta'lim natijalari bo'yicha materiallar soni 1 milliard 280 milliondan oshdi.

Mazkur konsepsiyaning vujudga kelishi bilan bog'liq jarayonlarni tahlil qiladigan bo'lsak, Sorbon deklaratsiyasi imzolanishi bilan hukumatlar tomonidan amaliyotga joriy qilinishining boshlanishi hisoblanadi.

Ushbu deklaratsiya 1998-yilda Parij universitetining 800-yilligini nishonlashda ishtirok etgan to'rtta davlat, ya'ni Fransiya, Germaniya, Buyuk Britaniya va Italiyaning to'rt nafar ta'lim vazirlari tomonidan imzolangan.

Deklaratsiyaning maqsadi mazkur davlatlardagi oliy ta'lim talabalari, bitiruvchilar va o'qituvchilar uchun mobillik (harakatchanlik) ni rag'batlantirish, deklaratsiyani imzolagan davlatlarda oliy ta'limning umumiy ma'lumot bazasini yaratish, mehnat bozori talablari bilan bog'liq ravishda professional rivojlanish natijalarining davlatlar o'rtasida tan olishini ta'minlashga erishish bo'lgan bo'lsa, maqsadlarga erishishga xizmat qilishi mumkin bo'lgan konsept sifatida ta'lim natijalari – Learning outcomes belgilangan edi.

Ta'lim natijalari konseptini nazarda tutgan Sorbon deklaratsiyasining maqsadlari 1999-yilda Yevropa yagona ta'lim makonini yaratishda Bolonya shahrida chaqirilgan Yevropadagi barcha davlatlar oliy ta'lim vazirlari forumida ma'qullandi, vazirlar Yevropa oliy ta'lim tizimining raqobatdoshligini oshirish majburiyatini olishga tayyor ekanliklarini bildirdilar va Bolonya deklaratsiyasi imzolandi. Shu tariqa Yevropada Yagona ta'lim makonini yaratish jarayoniga start berildi.

Ma'lumki, Bolonya jarayoni Yevropa oliy ta'limining jahonda raqobatbardoshligini oshirish, akademik mobillikni ta'minlash, oliy ta'lim dasturlarining asosi va yakuni sifatida ta'lim natijalari - Learning outcomesni belgilash, kredit to'plash va ko'chirishning Yevropa tizimi (European Credit Transfer and Accumulation system - ECTS)ni joriy qilish, o'zaro tan olinadigan diplom, sertifikatlar tizimini joriy etish orqali oliy ta'lim tizimini tub isloh qilishga asos bo'ldi. Keyinchalik ta'lim natijalari - Learning outcomes Avstraliya, Yangi Zelandiya, Janubiy Afrika, Buyuk Britaniya Irlandiya, Yevropaning boshqa davlatlari va yaqinda Daniya, Shvetsiya mamlakatlari ta'lim beruvchilari va ish beruvchilar uchun o'zaro qulaylik va aniqlik belgilab beruvchi omil sifatida qabul

qilindi. Shu tariqa ta'lim natijalari – Learning Outcomes oliy ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi konseptual g'oya sifatida xalqaro miqyosda e'tirof etildi, oliy ta'lim islohotining tayanch elementiga aylandi.

Yevropaning bir qator mamlakatlarida olib borilgan qiyosiy tadqiqotlarda ta'lim natijalari (Learning outcomes) o'quv rejalari va kasb-hunar ta'limi (VET) sohasidagi o'zgarishlar bilan bog'liq. "Ta'lim natijalari" (Learning outcomes) tushunchasi faqat ta'lim va tarbiya bilan cheklanib qolmasdan, uning milliy va Yevropadagi kasb-hunar ta'limi (VET) siyosatida hamda o'quv dasturlari mazmunini modernizatsiya qilish bo'yicha ilmiy diskurslarda dolzarbligicha qolmoqda.

Bunga ko'ra, "Ta'lim natijalari" (Learning outcomes) – "o'quvchi bilgan narsalar haqidagi bayonotlar, o'quv jarayonini tugatgandan so'ng tushunadi va qila oladi" - bu asosiy jihat shaffoflikni qo'llab-quvvatlaydigan ta'lim vositalarini turli darajalarda loyihalashtirish konsepsiyasi, taqqoslanuvchanlik, o'tkazuvchanlik va malakalarning turli xilligini tan olishni nazarda tutadi.

O'zbekistonda ta'lim natijasi (Learning outcomes) - iborasi rasman ilk bor O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 10-iyundagi "O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tizimidagi ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimini joriy etish to'g'risida"gi 359-sonli qarorining 1-ilovasi Toshkent davlat yuridik universitetida ta'limning kredit-modul tizimida o'quv jarayonini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomida TDYUU o'quv jarayonida kredit-modul tizimi kredit to'plash va ko'chirishning Yevropa modeli (European Credit Transfer and Accumulation System – ECTS)ga muvofiq Ta'lim natijalari - talaba tomonidan o'zlashtirilgan va baho bilan tasdiqlangan malaka darajasini aks ettiradigan, ta'lim jarayonini tugatgach talaba o'zlashtirgan ko'nikmalar va ularni amalda bajarish qobiliyatining tavsifi sifatida qayd etilgan¹.

Xorijiy ilmiy manbalarda ta'lim natijalari tushunchasi, uning mazmun-mohiyati, ifodalash muammolariga bag'ishlangan qator tadqiqot natijalari e'lon qilingan. Ushbu manbalarda keltirilgan ta'lim natijalari tushunchasi bilan bog'liq tahlillarni keltiramiz.²

YUNESKO manbalarida "Ta'lim natijalari" – "Learning outcomes" tushunchasini ta'lim dasturini muvaffaqiyatli tugatgandan so'ng, shaxs egallashi kutilayotgan ma'lumotlar, bilimlar, tushunchalar, munosabatlar, qadriyatlar, ko'nikmalar, malakalar yoki hatti - harakatlar majmui sifatida izohlanadi.

Ta'lim natijalari (Learning outcomes) ta'lim oluvchilar o'quv faoliyati natijasida nimalarni bilishini yoki qila olishlarini tasdiqlovchi va aniqlashtiruvchi bayonotdir. Natijalar odatda bilim, ko'nikma yoki munosabat shaklida ifodalanadi. Amerika yuridik kutubxonalar assotsiatsiyasi: "Ta'lim natijalari – bu ta'lim oluvchining nimani bilishi,

tushunishi va nimani bajara olishini to'liq ifoda etilishidir", - deb ta'rif bergan. (Bingham, 1999).³

Ta'lim natijalari – kutilayotgan ya'ni ta'lim oluvchi o'rganish davrining oxirida bilib olishi, tushunib olishi va namoyish qila oladigan holatda bo'lishini ifodalaydi. (Gosling and Moon, 2001)³.

Ta'lim natijalari (Learning outcomes) – muvaffaqiyatli ta'lim oluvchi yoki talaba modul/kurs birligini tugatgandan so'ng yoki kvalifikatsiyani egallash yakunida kutilayotgan holati ya'ni nima qilishi mumkinligining yozma bayon etilishidir (S. Adam, 2004)⁴.

Ta'lim natijalari – ta'lim oluvchi o'quv jarayonini tugatgandan so'ng bilishi, tushunishi yoki namoyish qila oladigan holatni ifodalashdir. (ECTS foydalanuvchi uchun qo'llanma, 2005).

Ta'lim natijalari (Learning outcomes) – o'qish davri oxirida ta'lim oluvchi bilib olishi tushunishi va qila olishi kutilayotganligini ifodalaydi. (Donnelly and Fitzmaurice, 2005)⁵.

Ta'lim natijalari (Learning outcomes) – ta'lim oluvchining o'qish davrining yakunida bilishi, tushunishi va bajarishi kerakligini shuningdek, o'rganganlarini qanday namoyish etishini ifodalaydi (J.Moon, 2005)⁶.

Ta'lim natijalari (Learning outcomes)ni yozishda ta'lim oluvchi dasturni tugatgandan so'ng bilim, ko'nikma va munosabat nuqtayi nazaridan nimani namoyish etishlari mumkin deb ifodalaydi Texas universitetining sifat samaradorligini oshirish qo'mitasi⁷.

Bu yerdan biz ta'lim natijalari malaka oshirish, ta'lim tuzilmalari va talabalarga yo'naltirilgan ta'lim vositasi sifatida o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishi uchun bajarilishi kerak bo'lgan ishlarning jiddiy ko'lamini ko'rishimiz mumkin.

Dunyo pedagogik hamjamiyati va xalqaro tashkilotlar tomonidan "Ta'lim natijalari" – Learning outcomesning keng va chuqur o'rganilayotgani uning nafaqat pedagogik resurslardan maqsadli foydalanish va ta'lim tizimining samarali ishlashini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri ekanligini ko'rsatadi hamda ushbu mavzuda ilmiy izlanishlar, tadqiqotlar olib borilishi va ularni pedagogik amaliyotga tatbiq etishni taqozo etadi.

Ta'lim natijalari tushunchasining dialektik va gipotetik asoslari

Jahon pedagogik hamjamiyati tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijalarini o'rganish, tahlil qilish hamda shaxsiy tadqiqot

¹<https://lex.uz/docs/5450923>

²<http://uis.unesco.org/en/glossary-term/learning-outcomes#slideoutmenuj>

³https://books.google.co.uz/books/about/How_to_Use_Learning_Outcomes_and_Assessm.html

⁴https://www.researchgate.net/publication/271666349_Learning_Outcomes_as_a_Key_Concept_in_Policy_Documents_throughout_Policy_Changes

⁵<https://scirp.org/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=2150166>

⁶https://www.aic.lv/bolona/Bologna/Bol_semin/Edinburgh/J_Moon_backgrP.pdf

⁷<https://www.escl.net/cms/lib/TX21000366/Centricity/Domain/108/TEC-Chapter-11-SBDM.pdf>

va izlanishlar asosida shuni ta'kidlash mumkin-ki, professional ta'lim muassasalari bitiruvchilarining kompetentligi kasbiy tayyorgarlik jarayoni yakunidagi natija bilan baholanadi. Bunda xolis, adekvat baho natijadan ya'ni ta'lim natijasidan bevosita manfaatdor bo'lgan ta'lim iste'molchilari ya'ni jamiyat vakillari bo'lgan oila, mahalla, jamoa hamda mehnat bozori vakillari bo'lgan ish beruvchilar tomonidan beriladi. O'quvchilarning kompetentligi muayyan ishlab chiqarish jarayonida bajariladigan mehnat funksiyasini bajarishi yetarli bo'lgan ko'nikma, bilim va sifatidan kelib chiqadi.

Shu nuqtayi nazardan, "Ta'lim natijalari"ga mualliflik ta'rifi ishlab chiqildi. Unga ko'ra, ta'lim natijalari – uzluksiz professional ta'lim bosqichlarida ta'lim iste'molchilari tomonidan kutiladigan va ta'lim sifati ta'minotiga asos bo'ladigan o'rgatuvchi, tarbiyalovchi, rivojlantiruvchi xarakterga ega bo'lgan o'quvchi amalda namoyish qilib bera oladigan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar birliklari majmui shaklidagi pedagogik jarayonning hosilasi bo'lib hisoblanadi⁹.

Ta'kidlash lozimki, ilmiy-pedagogik hamjamiyatning ta'lim natijalarining yangi pedagogik kategoriya va natijaga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi zamonaviy ta'limning sifat ta'minotidagi muhim omilga aylanayotganligi – natijaga yo'naltirilgan ta'limning bugungi pedagogikadagi eng dolzarb masalalardan biri ekanidan dalolatdir.

Ta'lim natijalari Milliy, regional va kontinental malaka tizimlari joriy qilinishi munosabati bilan milliy va tarmoq malaka ramkalari diskriptorlarini ifodalash hamda malakani baholashda, ta'lim provayderlari va ish beruvchilar o'rtasidagi aniqlik va tushunarlilik bo'lishlikda, hayot davomida ta'lim prinsiplarini joriy qilishda, uzluksiz ta'lim bosqichlari bo'lgan umumiy maktab ta'limi, professional ta'lim va kasbga o'qitish, akademik oliy ta'lim va oliy ta'limdan keyingi ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda ta'lim mazmuniga yadro bo'lib xizmat qilishini asoslaydigan konsepsiya sifatida qabul qilingan.

Ta'lim natijalari konsepsiyasi esa o'quv jarayoni yakunida bitiruvchining egallagan bilim, ko'nikma, malakalarini to'liq o'zida aks ettirish bilan birga uni ko'rgazmali-amaliy tarzda namoyish etishigacha bo'lgan jarayonni o'z ichiga olgan tizimni ilmiy, nazariy jihatdan asoslovchi asosiy g'oyalar majmuidir.

⁹https://ru.wikipedia.org/wiki/Диаграмма_Исикавы

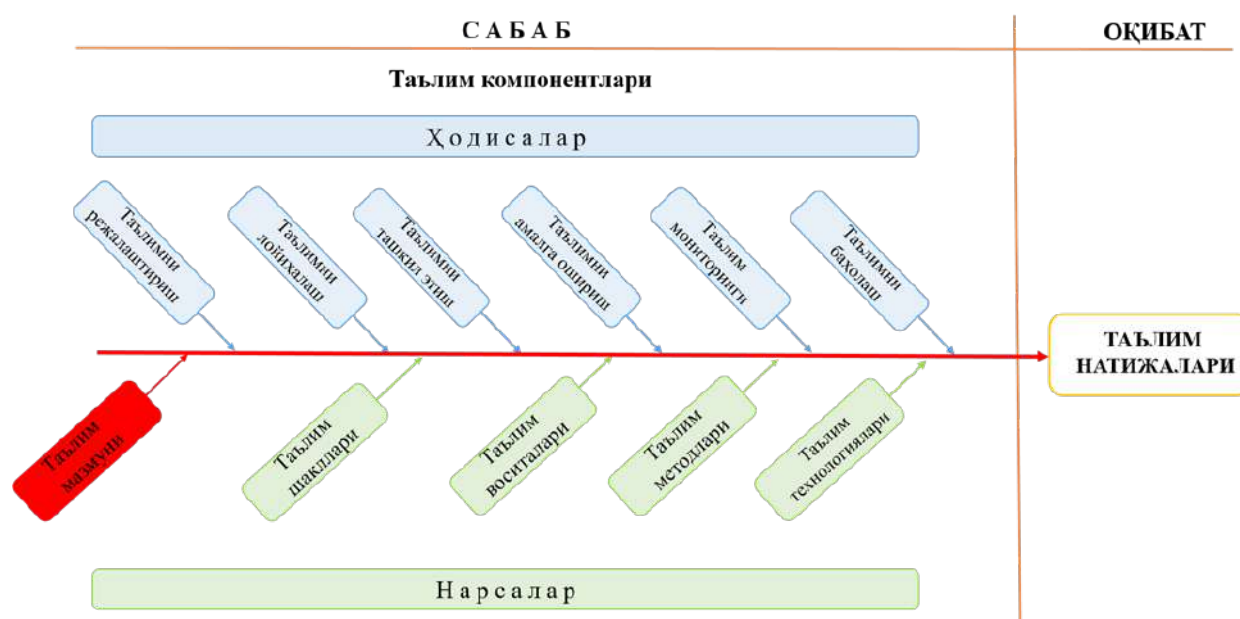
Ta'lim natijalari bo'yicha dunyo pedagogik ta'limotida mavjud nazariya va bilimlarga tayangan holda, ushbu tushunchani, avvalambor dialektika, keyin professional ta'lim funksionalligi nuqtayi nazaridan ilmiy tafakkur prizmasidan o'tkazishga urinib ko'ramiz.

Ta'lim natijalari pedagogik kategoriya sifatida O'zbekiston milliy pedagogikasi ilmiy-metodologik bazasida ilk bor qo'llanilayotganligini inobatga olib ta'lim natijalari tushunchasining mazmun-mohiyatini ochib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Dastlab ilmiy ta'limotlar asosi bo'lgan dunyoning kishi ongida aks etishiga xizmat qiladigan tayanch ilmiy ta'limot - dialektikaga murojaat qilamiz.

Dialektikaga ko'ra, sabab va oqibat kategoriyalari hodisalar va narsalar jamlanmasidan iboratligiga tayanib ta'lim jarayonlarini aks ettiruvchi ta'limni rejalashtirish, loyihalash, tashkil etish, amalga oshirish, ta'lim monitoringi, ta'limni baholash kabi komponentlarini hodisalar deb belgilaymiz.

Narsalar sifatida esa ta'lim mazmuni, ta'lim shakllari va vositalari, shuningdek ta'lim metodlari va texnologiyalarini qayd etamiz. Ushbu unsurlarni sabab va oqibat qonuniyatini tizimli aks ettirishda Isikava diagrammasi asosida modellashtiramiz.

Ma'lumki, Isikava diagrammasi o'rganilayotgan vaziyat yoki muammodagi omillar va oqibatlar o'rtasidagi eng muhim sabab-oqibat munosabatlarini o'rganish va aniqlashning grafik usulidir. Diagramma Yaponiyaning eng yirik menejment nazariyotchilaridan biri, professor Kaoru Isikava sharafiga nomlangan bo'lib, uni mavjud mantiqiy tahlil va jarayonlar sifatini yaxshilash usullariga qo'shimcha sifatida taklif qilgan.



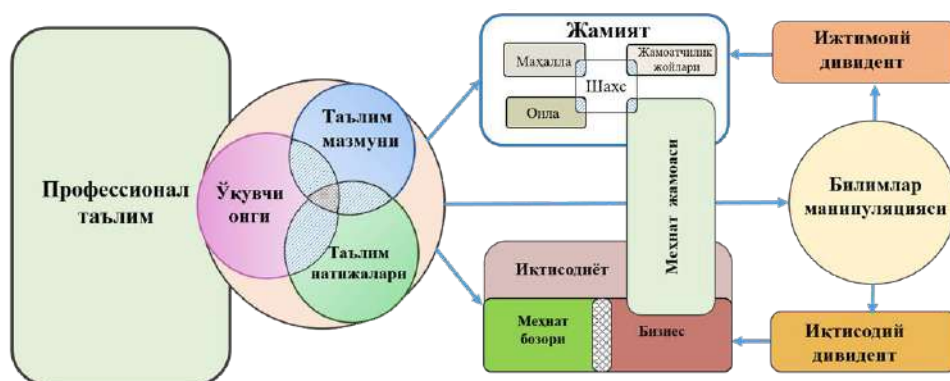
⁹https://ru.wikipedia.org/wiki/Диаграмма_Исикавы

1-rasm. Natijaga yo'naltirilgan professional ta'limning dialektik sxemasi

Dialektik sxemaga muvofiq, bir tomondan professional ta'limning protsessual komponentlari (hodisalar) bo'lgan ta'limni rejalashtirish, ta'limni loyihalash, ta'limni tashkil etish va ta'limni baholash va ikkinchi tomondan, professional ta'lim elementlari (narsalar) professional ta'limning mazmuni, shakli, vosita va usullari oqibatga olib keluvchi sabab kategoriyasi sifatida belgilanmoqda. Bunda ta'lim natijalari oqibat kategoriyasi sifatida talqin etilgan.

Dialektik sxemadan ko'rinadiki, "ta'lim mazmuni" ta'lim komponentlaridan biri sifatida oqibatga olib keluvchi bosh unsur, ta'limning boshqa komponentlari ushbu unsurni oqibatga ya'ni "ta'lim natijalari"ga olib keluvchi tashuvchilar vazifasini bajarishadi. Ushbu fikrlar kasbiy tayyorgarlik jarayonidan kutilayotgan ta'lim natijalari ta'lim mazmuniga bevosita bog'likligini ko'rsatadi va ta'lim mazmuniga qo'yiladigan talablarni jiddiylashtiradi.

Natijaga yo'naltirilgan ta'limni modelini yaratishda ta'lim mazmuni va ta'lim natijalarining o'zaro integratsion munosabatlarini ochib berish uchun professional ta'limning funktsionallik rakursida tahlil qilamiz, 2-rasm.



2-rasm. Natijaga yo'naltirilgan professional ta'limning gipotetik sxemasi

Professional ta'lim – turli yoshdagi guruhlarni birlashtirgan, ularning umumiy manfaatlarini ifodalovchi va ularni qonun talablari doirasida amalga oshiradigan juda katta tizim bo'lib, vazifalarining mazmuni ijtimoiy iqtisodiy, siyosiy va madaniy sharoitlarga bog'liq.

O'quvchilarni jamiyatdagi ijtimoiy madaniy jarayonlarga moslashtirish; noto'g'ri va noqonuniy hatti-harakatlari bo'lgan o'quvchi-talabalarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish; bitiruvchilarni mehnat bozoriga kirish vaqtidagi adaptatsiya jarayonida qo'llab quvatlash hamda ularning ongiga "shaxs – biznes – iqtisodiyot" tamoyilini singdirish ham zamonaviy professional (ayniqsa, boshlang'ich) ta'lim funksiyalari hisoblanadi.

Professional ta'lim bitiruvchisi – dunyoning yaxlit zamonaviy manzarasini anglashi, har bir insonning bu dunyodagi o'rne, roli va maqsadini bilishi, tabiat, jamiyat, iqtisodiyot va mehnat munosabatlari bilan aloqalarini uyg'unlashtirish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Chunki bularsiz tobora murakkablashib borayotgan dunyoda harakat qila olmaydi, zamonaviylik, global jarayonlarning sabab va oqibatlarini tushuna olmaydi, tabiiy va ijtimoiy kuchlar bilan o'zaro ta'sir qilishda o'z rolini topa olmaydi.

Ta'kidlash kerakki, professional ta'limning asosiy funksiyasi ta'lim muassassasi bitiruvchisining jamiyat va mehnat bozoriga muvoffaqiyatli kirib borishini tashkil etishi, ta'minlashi hamda ta'lim iste'molchilari professional ta'limdan kutadigan natijalarni ya'ni ta'lim natijalarini kafolatlashi lozim.

Bunda ta'lim mazmunining funksiyasi bitiruvchining mehnat bozoriga o'ziga ishonch, jamiyatga yuqori ijtimoiylashuv ko'nikmalari bilan dadil kirib borishini ta'minlashni kafolatlaydigan bilim va ko'nikmalarning hajmi, shakllanadigan kompetensiyalar ko'lamini belgilashdan iboratdir.

Har qanday jamiyatda professional ta'lim tizimidan natija kutiladi. Kutiladigan natijani ta'lim natijalari deb ifodalaydigan bo'lsak, ta'lim natijalari avvalo shaxsning ijtimoiy rivojlanish vektorlarini maqsadli tanlash asosida o'quvchi yoshlar ongida ta'lim muassasasidan keyingi ularning ijtimoiy va professional hayoti to'g'risidagi dunyoqarashini shakllantirish, ijtimoiy hayotda munosib o'rin topish uchun jamiyatning barcha bo'g'inlarida oilada, mahallada, jamoada, jamoat joylarida o'zgalar bilan muvoffaqiyatli muloqotga kirishishga tayyorlanganligi hisoblanadi.

Ikkinchi tomondan professional ta'lim sifat va samaradorligidan manfaatdor bo'lgan iqtisodiyot tuzilmasi, yuqori raqobatbardoshlik talab qiluvchi mehnat bozori va mehnat bozori ishtirokchilari bo'lgan biznes subyektlari va ijtimoiy soha tashkilotlari va korxonalari ish beruvchilar sifatida ular tomonidan kutiladigan ta'lim natijalari bu ishlab chiqarish jarayonida professional ta'lim muassassasi bitiruvchisi tomonidan yetishtiriladigan yoki ishlab chiqariladigan ma'lum bir turdagi mahsulot yoki ko'rsatiladigan muayyan turdagi xizmatlar mahsulot yoki xizmatning sifat standartiga javob berishi nuqtayi nazaridan raqobatda bo'lishini ta'minlashidan tashqari uning o'zi ham rivojlangan jamoada ishlash, tanqidiy fikrlash, kreativlik ko'nikmalari orqali o'zi faoliyat ko'rsatadigan korxonaning raqobatbardosh bo'lishini ta'minlashga hissa qo'shishga qodirligidan iborat bo'ladi. Ushbu pozitsiyalardan professional ta'limning ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, innovatsion va iqtisodiy funksiyalaridan kelib chiqadi, o'quvchining iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarda munosib raqobat qilishga tayyorlash shaxs sifatida jamiyatning sifat tarkibini yaxshilashga xizmat

qiladi, mehnat resursi sifatida iqtisodiyotning yuksalishiga olib keladi.

Bir jihatni alohida ta'kidlab o'tish joyizki, har qanday jarayonga uning ishtirokchilari tomonidan adekvat kirishishi motivlarga bog'liq bo'ladi, motivlar ya'ni yetaklashga yoki turtki bo'lishga asos rejalashtirilayotgan jarayonning tashkil etuvchilari va ishtirokchilar ko'zlagan manfaatlarga erishilishi, jarayon yakunida tashkil etuvchi va ishtirokchilarga muayyan darajada naf, dividend keltirishini ta'minlashidan iborat bo'ladi.

Professional ta'lim jarayoni ham ta'lim tashkilotchilari, ta'lim iste'molchilari va ishtirokchilariga ta'lim ikki toifadagi dividend keltirishi lozim bo'ladi. Birinchidan professional ta'lim o'quvchisi ta'lim muassasasini bitirgandan so'ng o'zi yashayotgan oila, mahalladan tashqaridagi jamiyatga, professional hamjamiyatga, professional jamoaga kirib boradi, jamoada hamkasblar bilan, jamiyatning uyushmagan bo'g'inlari – jamoat joylarida muloqotda bo'ladi, o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalari bilan manipulyatsiya qiladi, oqibatda muammolarga yoki muvaffaqiyatga uchraydi.

Professional ta'lim muassasasi bitiruvchisi ijtimoiylashuv davrida o'zining va o'zgarar manfaatlarini balansini ta'minlash ko'nikmalari shakllanganlik ko'rinishidagi ta'lim natijalari ijtimoiy dividendga ega bo'lganligini bildiradi. Jamoaga yangi kirib kelgan yangi xodimning jamoa a'zolari bilan kirishib ketishi, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv natijasi sifatida jamoaning sifat tarkibini yaxshilashga xizmat qilish orqali jamoaga naf keltiradi, pirovard natijada o'ziga, jamoaga, jamiyatga dividend olib keladi.

Ikkinchidan professional ta'lim muassasasi bitiruvchisining mehnat bozoriga dadil, raqobatga tayyor holda kirib borishi, iqtisodiyotning muayyan tarmoqlarida, biznes va tadbirkorlik subyektlarida mahsulot yetishtirish yoki ishlab chiqarish yoki xizmatlar ko'rsatish jarayonlarida bevosita ishtirok etadi, egallagan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini amalda qo'llay olishi natijasida daromadga ega bo'ladi.

Olingan daromad bitiruvchining iqtisodiy dividendi hisoblanadi. Iqtisodiy dividend o'quvchining motivatsiyasida muhim rol o'ynaydi, chunki daromad uning hayotiy ehtiyojlarini qoplashning yagona qonuniy manbai bo'ladi. Bu esa o'z navbatida iqtisodiyotda jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot miqdorining oshishiga, korxonaning iqtisodiy barqarorligiga, ishchilarning hayot faravonligini ta'minlash kabi ta'lim iste'molchilari kutadigan natijalarga, iqtisodiy dividendlarga olib keladi.

Professional ta'limning taklif etilgan gipotetik sxemasi esa uning professional ta'limning barcha ishtirokchilari uchun yuqoridagi muammolarni hal qilishga, o'quvchilar ongiga "shaxs – biznes – iqtisodiyot" iqtisodiy tamoyillarini singdirishga, shuningdek professional ta'lim bilan fan, madaniyat, jamiyat, iqtisodiyot va mehnat bozori o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Kafolatlangan ijtimoiy va

iqtisodiy dividend natijaga yoʻnaltirilgan professional taʼlimning asosiy indikator boʻlib xizmat qiladi.

Umuman olganda, natijaga yoʻnaltirilgan professional taʼlimning dialektik va gipotetik asoslari nafaqat bilimlarni uzatibgina qolmay, balki zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat uchun zarur boʻlgan kompetensiyalarni shakllantiradigan taʼlim dasturlarini ishlab chiqish uchun kuchli platforma yaratadi. Ushbu platforma tez oʻzgaruvchan jamiyatning muammolari va ehtiyojlariga hamda iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishga malakali inson resurslarini yetkazib berishga munosib javob beradigan taʼlim muhitini yaratishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 10 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги тизимидаги таълим муассасаларида кредит-модуль тизимини жорий этиш тўғрисида”ги 359-сонли қарори.
2. Холмухамедов, М.М. Натижага йўналтирилган профессионал таълим мазмуни. Тошкент: Complex print, 2023.-176.
3. Adam, S. (2004) Using learning outcomes. A consideration of the nature, role, application and implications for European education of employing “learning outcomes” at the local, national and international levels. UK Bologna seminar 1–2 July, Heriott-Wyatt University, Edinburgh. Scotland.
4. Mahajan, M. Importance and benefits of learning outcomes March 2017 IOSR Journal of Humanities and Social Science 22(03):65-67 DOI:10.9790/0837-2203056567.
5. Cedefop. (2009). The shift to learning outcomes, policies and practices in Europe. Cedefop Reference Series 72, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
6. Cervai, S., Cian, L., Berlanga, A., Borelli, M., & Kekale, T. (2013). Assessing the quality of the learning outcome in vocational education: the Expero model, Journal of Workplace Learning, 25(3), 198-210. DOI: 10.1108/13665621311306565.
7. Moon, J. (2005). Linking Levels, Learning Outcomes and Assessment Criteria. Paper presented at the Bologna meeting in Bergen, Norway, in 2005. http://www.bolognabergen2005.no/EN/Bol_sem/Seminars/040701-02Edinburgh/040701-02Linking_Levels_plus_ass_crit-Moon.pdf retrieved autumn 2008.

GEOMETRIK MASALALARNI YECHISHGA O'RGATISH ORQALI MAKTAB O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Yusupova Sanobar Xasanovna – Nizomiy
nomidagi TDPU Matematika va uni
o'qitish metodikasi o'qituvchisi
e-mail: yusupovas276@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola geometriya fanini o'qitish jarayonida maktab o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini masalalar yechishga o'rgatish orqali rivojlantirishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: amaliy masala, hayotiy tasavvur, matematik tushuncha.

O'quvchilarni matematik tayyorgarligini rivojlantirishda geometrik masalalar muhim ahamiyatga ega. Qo'yilishiga va yechilish uslubiga ko'ra bunday masalalar o'quvchilarda geometrik tasavvurlarini shakllantirish va rivojlantirishga hamda geometrik figuralarning elementlari orasida fikran bog'lanishlar o'rnatish olish ko'nikmalari shakllanadi. Shuningdek, geometrik masalalar o'quvchilarda nazariy tafakkur va mantiqiy tasavvurni rivojlantiradi. Geometrik masala ustida sistemali ishlash quyidagi tamoyillarga aynan mos kelishi kerak.

1. Fikrlashning deduktiv usulining shakllanganlik tamoyili. Bu tamoyil aksiomatik metod asosida geometriya kursini ma'lum darajada mustaqil qurish jarayonida o'quvchilarning geometrik bilimlarni egallashlarini nazarda tutadi. Bu o'quvchilarga bir tomondan maktab geometriya kursi strukturalari haqida aniq tasavvur hosil qilish, uning deduktiv qurilganligini anglash imkoniyatini bersa, ikkinchi tomondan nazariy material xususida erkin fikrlashga, turli geometrik tushuncha va teoremlar orasida aloqalarni o'rnatishga imkon yaratadi. Agar yangi materialni o'tish vaqtida geometrik tushunchalarni klassifikatsiyalash jarayoniga o'quvchilar jalb etib borilsa, yuqoridagi tamoyil geometriya darslarida to'liq amalga oshirilishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan geometriyaning deduktivligi fikri yuqoridan (o'qituvchi tomonidan) emas, balki o'quvchilarning o'zlari tomonidan hosil qilinadi.

2. O'quvchilar bilimini abstrakt tushunchalar orasidagi o'zaro bog'lanishni aniq faktlar asosida amalga oshirish orqali sistemalashtirish, ya'ni amaliy masalalar yechish orqali nazariy bilimlarni sistemalashtirish tamoyili.

Abstraktlik o'zini aniq misollarda turlicha namoyon qilishini e'tiborga olsak, bitta geometrik masalada bir vaqtning o'zida bir-biriga bog'liq bo'lgan bir nechta geometrik tushuncha, teorema, faktlar, birgalikda

qatnashishi mumkin bo'lganligi sababli bilimlarni masala yechish darajasida sistemalashtirish samaraliroq bo'ladi deb hisoblaymiz.

Bu tamoyilga rioya etish geometrik masalalarni yechishda an'anaviy usullardan o'zgacharoq usulda yondashishni taqozo etadi.

3. Masalani yechish va isbotlashning mantiqiy ketma-ketligini tuzish ko'nikmalarini shakllantirishda barcha bosqichlarni hisobga olish tamoyili.

Geometriyani o'rganayotgan o'quvchilar, isbotning zarurligini va muhimligini anglashga qodirlar. Zamonaviy metodika bu muammoni o'quvchilarga isbotlashning namunalari (algoritm-lari) ni berish orqali hal etmoqda. Ammo bunday yondashishning boshlang'ich bosqichda foydali ekanligini rad etmagan holda ta'kidlaymizki, kelgusida o'quvchilarga namunalarnigina berish etarli bo'lmay qoladi. Bundan tashqari, o'quvchilar namunalarni bilan ishlashda isbotlash yoki masala yechishning barcha bosqichlarini hisobga olmaydilar, natijada uzluksizlik tamoyili buziladi.

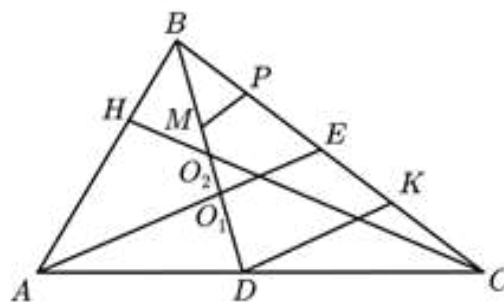
Mulohazaning analitik metodi o'quvchilarning isbotlashga doir masalalarni mustaqil holda yechishlari uchun o'z fikrlarini yetarli ravishda asoslab berishlarida o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Mulohazaning analitik metodida o'quvchilar uchun hosil qilinayotgan har bir yangi jumlaning qayerdan kelib chiqqanligi tabiiy holda tushunib yetadilar. Demak, o'qitishni shunday tashkil qilish kerakki, natijada o'quvchilar bu metodning mohiyati bilan amaliy ravishda tanishsinlar. Har bir o'qituvchining vazifasi analitik metodning mohiyati haqida o'quvchilarda yetarli malaka va ko'nikmalarni hosil qilishdan iborat. Bu vazifa esa isbotlashga doir masalalar yechish jarayonida amalga oshirish mumkin. Isbotlashda analitik metodni qo'llash o'qitishda evristik metodning elementlarini kuchaytiradi. O'quvchilar o'qituvchi rahbarligida isbotlash jarayonini izlashda faol ishtirok etadilar. Bu esa, o'quvchilarning mantiqiy tafakkurlarini o'stirishda sintetik metodga nisbatan ko'pgina afzallikka ega. Mulohazaning sintetik metodi fikrni bayon etishda o'zining qisqaligi, puxtaligi bilan analitik metoddan farq qiladi. Shuning uchun sintetik metod isbotlash jarayonini yozma ravishda bayon qilish uchun qulaydir.

Analitik metod bilan masalalar yechish jarayonida masalaning xulosasidan shartiga tomon borishdagi mulohazaning har bir bosqichida masalaning shartiga qaraymiz va fikran shu yo'l maqsadga olib borishini ko'zdan kechiramiz: bu esa sintetik metodning o'zginasidir. Shunday qilib, "analizsiz sintez va sintezsiz analiz bo'lmaydi" degan qonunini tasdiqlaymiz.

Dalil sifatida quyidagi masalani yechaylik: uchburchakning uchala medianasi bir nuqtada kesishadi.

Isbot: Aytaylik, $\triangle ABC$ da BD mediana AE mediana bilan O_1 nuqtada, CN mediana bilan O_2 nuqtada kesishadi.

1) Masalani yechish uchun, $O_1D = O_2D$ yoki $O_1B = O_2B$ ekanligini ko'rsatishimiz kerak. Buning uchun O_1D va O_2D kesmalarni mediana bilan yoki O_1B va O_2B kesmalar bilan solishtirish kerak.



2) O_1D va O_1B kesmalarni solishtirish uchun D nuqtadan DK AE o'tkazamiz, natijada uchburchak o'rta chizig'ining xossasiga ko'ra $CK = KE$ bo'ladi. U holda DBC burchakning tomonlarini ikkita parallel to'g'ri chiziqlar kesib o'tadi. Bunda burchakning bir tomonida solishtirilayotgan O_1B va O_1D kesmalar, ikkinchi tomonidagi BE va EK kesmalar biri ikkinchisidan ikki marta katta. Shunga o'xshash, ehtimol, O_1B va O_1D kesmalardan biri ikkinchisidan ikki marta kattadir.

Haqiqatdan ham, BE kesmaning P nuqta yordamida teng ikkiga bo'lib, PM AE ni o'tkazsak, CBD burchakning bir tomonida $BP = PE = EK$ kesmalar hosil bo'ladi. Fales teoremasiga ko'ra burchakning ikkinchi tomonida ham $BM = MO_1 = O_1D$ kesmalar hosil bo'ladi. Demak, O_1D kesma BD mediananing uchdan bir qismini tashkil qiladi. Huddi shunday mulohaza yuritib O_2D kesma ham BD mediananing uchdan bir qismini tashkil qilishini ko'rsatish mumkin. Bundan bevosita $O_1D = O_2D$ degan xulosaga kelamiz.

Xulosa. Umumiy o'rta ta'lim maktab geometriyasini o'qitish jarayonida geometrik masalalar yechish o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini orttiribgina qolmay ularning tadqiqiy ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Geometrik masalalarni yechish jarayonida har bir berilayotgan masalani elementlarga ajratish jarayonida erinmasdan puxta o'rgatish natijasida o'quvchilarning geometrik tushuncha va faktlarni, matnda yoki chizmada tasvirlangan hamma elementlarni mustaqil ajrata olishga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Сайдалиева Ф.Х. Методика развития геометрических умений и навыков учащихся общеобразовательных школ (методическое пособие). – Ташкент, 2006. – с.58-60.
2. Пышкало А.М. Методика обучения элементам геометрии в начальных классах.
3. Alixonov S. Matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent 2002.
4. B. Xaydarov, E. Sariqov, A. Qo'chqorov. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik. – Toshkent. 2019

UZLUKSIZ VA UZVIYLIKKA ASOSLANGAN MILLIY TA'LIM

Yuldasheva N.A. -Toshkent amaliy fanlar universiteti Boshlang'ch ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası mudiri p.f.d., prof.

Annotatsiya: *Maktabda adabiyotni so'z san'ati sifatida o'qitish o'quvchilarda uni jozibali qabul qilish, mustaqil fikrlash qobiliyatini kamol toptirishni taqozo etadi. O'quvchida hayotni, hayotiy voqea-hodisalarni bilish, odamlar va ularning ruhiyatini anglashga ehtiyoj tug'ilishi bilan adabiyotni anglashga qiziqish paydo bo'ladi. O'qituvchi badiiy asarni o'qitish orqali o'quvchilarda paydo bo'lgan ana shu qiziqishni rivoj toptiradi, ularni san'at olamiga olib kiradi. Ta'limda uzluksizlik va uzviylik ta'minlanadi.*

Tayanch so'zlar: *Yangi O'zbekiston, taraqqiyot, strategiya, ilmiy-ijodiy tadqiqotchilik, vatanparvarlik.*

Mamlakatimizda uzluksiz va uzviylikka asoslangan milliy ta'lim tizimiga o'quvchilarning o'quv fanlari kesimida kerakli bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari uchun kerakli chora-tadbirlar ishlab chiqilgan. «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi»da maktab ta'limini yangi bosqichga olib chiqish belgilab qo'yilgan. Shuningdek, ushbu Strategiyada xalqaro ta'lim tajribalarini o'rganish, o'quv fanlarini o'zlashtirishning yangi metodikalarini joriy qilish vazifalari maqsadli tadbiq etilishi belgilangan. Ushbu vazifalar o'quvchilarda ilmiy-ijodiy tadqiqotchilik, yaratuvchanlik kompetensiyalarini shakllantirishga doir metodlarni barcha fanlarga, jumladan adabiy ta'lim jarayoniga joriy qilish, loyiha ishi va laboratoriya tajribalariga jalb etish, mustaqil faoliyatga yo'naltirishning yangicha yondashuv mexanizmlarini rivojlantirishni taqozo qiladi.

Bizda umumta'lim maktablari adabiyot darslarida:

o'quv fanini o'zlashtirish masalasi, o'quvchilarda didaktik tahlil ko'nikmasini shakllantirish, kreativ-ijodiy ishlarni izchil yo'lga qo'yish, matn ustida ishlashning turli metodlari va usullari, badiiy asarni qiyosiy-tipologik aspektda o'rganish, mustaqil fikrlashga o'rgatishning ilmiy-metodik asoslari, mediaresurslar asosida ta'lim berish, AKT vositalari orqali adabiy ta'limni rivojlantirish, tadqiqotchilik kompetensiyalarini hamda amaliy ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish.

«Maktabda adabiyotni so'z san'ati sifatida o'qitish o'quvchilarda uni jozibali qabul qilish, mustaqil fikrlash qobiliyatini kamol toptirishni taqozo etadi. O'quvchida hayotni, hayotiy voqea-hodisalarni bilish, odamlar va ularning ruhiyatini anglashga ehtiyoj tug'ilishi bilan adabiyotni anglashga qiziqish paydo bo'ladi. O'qituvchi badiiy asarni

o'qitish orqali o'quvchilarda paydo bo'lgan ana shu qiziqishni rivoj toptiradi, ularni san'at olamiga olib kiradi, yoshi, bilim darajasini hisobga olgan holda, badiiy didini o'stiradi» [12].

Umumiy ta'limda badiiy kitob bilan ishlash mentalitet va ehtiyojdan kelib chiqib shakllanadigan, kitobxonning shaxsiy qarashlari tufayli rivojlanadigan jarayon bo'lib, bundan asosiy maqsad vatanparvar bolalarni tarbiyalashdir. "Adabiyot" darslarida va darsliklarida vatanparvarlik tarbiyasi chuqur ilmiy asoslarga va teran nazariy-metodologik zaminga tayanishi zarur. Buning uchun tanlangan badiiy matnning poetik mazmuni va shakli, obraz va tasvir, poetik ramz va timsollar - barchasi ana shu maqsadga yo'naltirilishi talab etiladi. Aks holda qo'yilgan maqsadga to'laqonli erishib bo'lmaydi.

Istiqloлга qadar o'zbek adabiyotshunosligida asar moddiyuncha falsafa asosida tahlil etilardi. Natijada o'zgacha tafakkur tarzi asosidagi yondashuv orqali milliy adabiyotning ruhini anglash va badiiyat sirlarini haqqoniy yoritish imkoni bo'lmagan. Sho'ro adabiyotshunosligi uchun Arastu "Poetika"sidagi "mimesis", ya'ni taqlid nazariyasi metodologik asos vazifasini o'tagan. Har bir milliy adabiyotning o'zi tayangan manbalari, o'ziga xos mezonlari va ayrica adabiy-estetik ideali bo'ladi. Shu bois ayrim jihatlar badiiy matnni o'rganishda samarali sanalgan mimesis nazariyasini o'zbek adabiyoti tadqiqiga to'g'ridan-to'g'ri tatbiq etish, buning ustiga, uni mezon qilib olish, bizningcha, kutilgan natijasini bermaydi. Ma'lumki, o'zbek adabiyotiga dramatik tur XX asr avvalida kirib keldi. Shuning barobarida, hamma millatlar ham "Alpomish", "Kuntug'mish" singari yirik xalq dostonlariga ega emas. Tabiiy va ijtimoiy muhit, insonning turmush tarzi badiiy ijod uchun boy material beradi. Lekin bu degani adabiyot hayot hodisalariga taqlid natijasi, degani emas.

Adabiy hodisani idrok etishda, ma'lum ma'noda, «mimesis»ning o'rni bo'lishi mumkin. Qadimgi davrda milliy adabiyotimiz takomili o'ziga xos kechgani kuzatiladi. O'rxun-Enasoy yodgorliklari va boshqa topilmalar ushbu fikrni tasdiqlaydi. Toshbitiklardagi badiiy lavhalarda Kultigin, Bilgaqoon kabi qahramonlar budun - xalq uchun kuyinadi, uning ozodligi uchun qayg'uradi. Uning g'alabasidan quvonadi, mag'lubiyatidan kuyinadi. Bu esa, ayni vatanparvarlik va xalqparvarlikning o'ziga xos talqinidir.

Falsafiy-metodologik asos - badiiy asarni baholashda muhim o'rin tutadi. O'zgacha tutumga tayanilib yozilgan asarlarni ham baholay olishi uchun adabiyot muallimi dunyodagi bir-biridan keskin farq qiladigan ta'limotlarni o'rganishi, lekin milliy falsafiy-metodologik mezonga tayanib ish ko'rishi talab etiladi. O'qituvchi o'zi tahlil etayotgan asarda aks etgan badiiyatni teran his etishi barobarida milliy xususiyatlarni to'g'ri baholay bilmog'i zarur. Badiiy asar tahlili shundagina adabiy-estetik mezonlarga mos chiqadi. Chunki bir millat uchun ezgulik yoki

nafosat namunasi sanalgan hodisa o'zga xalqlar nazdida yovuzlik va qabohat sifatida tasavvur etilishi mumkin. Birgina misol: o'zbek uchun oy yorqinlik, latofat ramzi hisoblansa, rus xalqi nuqtayi nazarida u loqaydlik alomati. Hollandlar eng go'zal va sarvqomat qizlarni sigirga tashbeh etsa, bizning xalqimiz uchun bunday qiyos nomunosib deb sanaladi.

Stendalning "Qizil va qora" hamda Gyustav Floberning "Bovari xonim" asarlari bosh qahramonlari de Renal va Emma Bovari obrazlari fransuz adabiyotshunoslari talqinida inson ozodligi va erkin muhabbat ramzi hisoblansa, o'zbek mutaxassisi ularni ayol jinsiga nomunosib xatti-harakatlarni qiluvchi ma'nan tuban kimsalar sifatida tasavvur etadi. Yoki buning teskarisi: "O'tkan kunlar"dagi Kumush va Zaynabning kundoshlik turmush tarzi Yevropa adabiyotshunosi uchun tushunarsiz sanalsa, O'lmas Umarbekovning "Odam bo'lish qiyin" asaridagi nomusi toptalgan Gulchehraning joniga qasd qilishini mantiqqa zid deb qabul qilishi taajjublanarli emas. Demak, milliy ruhiyat badiiyat namunasi ijod qilinishida ham, adabiy idrok va badiiy saviyada ham, unga munosabatda ham asosiy o'lchov vazifasini o'taydi. O'qituvchi ushbu xususiyatlarni teran bilganda va his etgandagina badiiy asarni yuksak adabiy-estetik mezonlar asosida tahlil etish, o'quvchini vatanparvar qilib tarbiyalash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bugun adabiyotshunoslikda noto'g'ri bir qarash shakllangan: hatto aksar mutaxassislar ham vatanparvarlik mavzusidagi asarlarni yuksak badiiyat namunasi hisoblamaydi. Bunday dunyoqarash mantiqqa zid. Negaki, chin inson, o'z navbatida, haqiqiy vatanparvar ham bo'ladi. Hatto bu xususiyat unda tug'ma bo'lib, har bir hodisada Vatan suratini ko'radi, butun salohiyatini ona yurtining ravnaqi yo'liga safarbar etadi. Zamonamizning ulug'shoiri Abdulla Oripov ijodibuning yorqin isbotidir. "Shoir qaysi mavzuda qalam tebratmasin, - debyozadi Nurboy Jabborov, - mavzu tabiiy ravishda Ona Vatan va jondan aziz xalqi taqdiriga kelib bog'lanadi. Tabiat haqida yozadimi yoki samoviy jismlar xususida fikr yuritadimi, inson kechinmalarini tasvirlaydimi yoki turfa tuyg'ularni qalamga oladimi, Abdulla Oripovning ko'z o'ngida har doim Vatan timsoli turadi. She'rlaridagi milliy ruh qalbingizga ko'chganini sezmay ham qolasiz". Olim ushbu fikriga shoirning "Maydanak" she'ridagi mana bu satarlarni misol qilib keltiradi:

Endi jiddiy turib bu yonga qara,
Falakda ko'rinar ikkita oq qand.
Biri "O'zbekiston" degan sayyora,
Birovining esa nomi - "Samarqand".

Bu o'rinda e'tibor qaratish zarurki, adabiyot muallimi o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalash uchun asar tanlar ekan, darslikdan tashqaridagi mavzuni tanlay olmaydi. Shuning uchun ham UO'TM darsligiga mualliflarni, mavzularni va adabiy materialni tanlayotganda

yuksak mezonlardan kelib chiqilishi kerak.

Adabiyot o'qituvchisi adabiyotni tushunishning sharqona va g'arbona yo'sinlaridan boxabar bo'lishi kerak. Aslini olganda, har ikki qarash o'xshashday. G'arb, yuqorida aytilgani kabi, adabiyotni "mimesis" natijasi, sharq esa "tajalli" mahsuli deb biladi. Tafovut - taqlid ob'yektida. G'arb mimesis deganda butun moddiy borliq, voqyea-hodisalarga taqlidni nazarda tutgan. Tajalli nazariyasida esa badiiyat namunasi Allohning namoyon bo'lishi, emanatsiyasining estetik ifodasi tarzida izohlanadi. Aynan shu tufayli sharq adabiyoti badiiy san'at vositalari, ifoda usuli, tasvir betakrorligi bilan ustun bo'lgan, badiiy ijod har doim go'zallik va ishq talqiniga asoslangan. Olam va odamga xos jihatlar Tangri taolo sifatleri tajallisi ekani jihatidan mukammalligi va san'at asari ana shu mukammallikni imkon qadar nazokat bilan kuylashi kerakligi ko'zda tutilgan. Adabiyot o'qituvchisi zimmasida "mimesis" bilan "tajalli" nazariyasini uyg'unlashtirish, birini ikkinchisidan ustun qo'ymagan holda o'quvchilarni asardan ta'sirlantirish vazifasi turadi. Tajalli badiiy ijodning butun sehri ham an'anaviy obrazlar vositasida yangi tuyg'ularni, lirik kechinmalarni aks ettirishda ekanligini yodga tushirsa, mimesis adabiyot ijtimoiy qamrovga ham ega ekanligini bildirib, jamiyat hayotidagi o'rnini ko'rsatadi.

Vatan birligi va ozodligi uchun bevosita kurashgan, bu haqda o'nlab ilmiy-tarixiy asarlari yozgan Zaki Validi To'g'on yoxud Abdulla Avloniy ijodi bilan Abdulla Qodiriy romanchiligi keskin farq qilishi ko'rinib turgan haqiqat. Gap badiiy tahlil vositasida ana shu farq nimada ekanligi-yu ijodkor dahosining siri qayerdaligini ko'rsatib berishda.

Tadqiqot mobaynida barkamol, chinakam vatanparvar insonni tarkib toptirishni nazarda tutuvchi "Vatan" (Oybek), "O'zbekiston" (M.Yusuf), "Ona tuproq" va "O'zbekiston" (E.Vohidov), "Vatan abadiy" (S.Sayid) kabi asarlar faqat eng oxirgi adabiyot darsliklarigagina qisman kiritildi. Bunday saviyasi baland asarlar adabiyot o'qitish tizimida salmoqli burilishlar yasagan bo'lar edi. Ammo bu hozircha yechilishi kerak bo'lgan masala ekanicha qolmoqda. Tadqiqot jarayonida adabiy ta'limda yoshlarga vatanparvarlik tuyg'ulari quyidagi tarzda singdirilishi maqsadga muvofiq degan fikrga kelindi:



1.1.1-rasm.- Adabiy ta'limda vatanparvarlik mavzularning turkumlanishi.

Ijtimoiy vatanparvarlik inson ruhiyatida mustaqil mamlakatda, siyosiy ong shakllanishi, sifat o'zgarishlari, shaxsiy-ma'naviy o'sish orqali sodir bo'lishi muhimdir. Bu tuyg'u mulkka bo'lgan munosabat, e'tiqod erkinligi, dunyoqarashdagi inqilobiy o'zgarishlar, shaxsning tashabbuskorligi kabilar bilan belgilanib, ijtimoiy tizimning tarkibiy tuzilmasi tomonidan rag'batlantirib boriladi.

Ijtimoiy vatanparvarlikning qadrini baland tutgan O'zbekiston Qahramoni Ozod Sharafiddinov "Hayotiylik jozibasi, sxematizm inersiyasi" nomli maqolasida qo'rqqoqlikni urchitadigan, yurakka dahshat urug'ini sepadigan "ko'rinmas muharrirlar"ni haqqoniy tasvirlaydi. Istiqlol olim ta'kidlagan fikrdagi kishanlarni olib tashladi, bema'lol izlanish, erkin tafakkur yuritish imkonini berdi.

Ijtimoiy vatanparvarlik insonning ijtimoiy tafakkuriga tayanib ish ko'radi.

Falsafiy vatanparvarlik jamiyatda kechayotgan voqyea-hodisalarning inson ongidagi in'ikosi bilan bog'liq. Vatanparvarlikning bu shakli nafsni tiyish, turli holat va vaziyatlarga tushganda falsafiy mushohada qilish, sababsiz oqibat, oqibatsiz sabab bo'lmasligi, inkor qilish, vaqt tamoyili, makon tamoyili, muammo, fazoviy va ichki komponentlar o'zaro aloqadorligidan tashkil topadi. Falsafiy vatanparvarlik o'z-o'zidan bo'lmay, har bir kishidan muayyan layoqat va ishchanlik qobiliyatini taqazo qiladigan, ilm olish vositasidagina amalga oshadigan tuyg'udir.

Ammo vatanparvarlikning falsafiy ko'rinishi omil sifatida kamol topishi uchun bolalarda fikrlash iqtidorini hosil qilish, ma'rifat maktablari kifoya qilmaydi. Yana zamon va dunyo voqyealari, turli ma'lumotlar bilan tanishish ehtiyoji, Vatanning ahvolidan va kundalik hayotdagi turli hodisalardan ogoh bo'lish, qarashlar o'zgarishi kabilarni nazarda tutish talab etiladi. Bunda vatanni sevish turlicha idrok etiladi:

a) o'zi yashayotgan mamlakat, uning butun borlig'i: tabiati, boyliklari,

xalqi, qadriyatleri va boshqalarni sevish;

b) tug'ilib o'sgan makon, ota-ona yurti, u yerdagi qarindosh-urug'lar, yor-do'stlar, hatto tengdoshlarning o'ziga xos gapirish tarzi - tili, urf-odatleri kabilarga mehr tuyish.

Adabiyot o'qituvchisi falsafiy vatanparvarlikni o'quvchilarga yaxshiroq yetkazishda quyidagi misoldan foydalanishi mumkin:

Yurtim, omon bo'lsin bari bolalaring,
Va ularga doya, tug'ruqxonalar ham.
Omon bo'lsin ufqqa tutash dalalaring,
Dalalarda bizni tuqqan onalar ham.

(M. Yusuf. "Tavallud")

Bu vatanparvarlikning juda go'zal namunasidir. Shoir vatan so'zini aytmay vatanni ta'riflagan, uning tinch-omonligini so'ragan, ichkin mehr bilan shukrona keltirgan. Bu tuyg'ularni o'quvchilarga yetkaza olgan adabiyot o'qituvchisi ta'limiy maqsadni to'la uddalagan hisoblanadi. Yoki:

Ulug' janglar farzandidir bu Vatan,
Har qarichi - qalbimizdan bir ulush.
Bizga tutdi mehr oltin kosadan,
Bir guliga ming qalb istar qon to'kish.

(Oybek, "Vatan")

Ushbu misralardan vatanparvarlik faqat uni sevishdan emas, uning uchun kurashlardan ham iborat ekanligi oydinlashadi. Vatanimiz ming yillar davomida juda ko'p janglar, kurashlarni boshidan kechirgan, hozirgi Yangi O'zbekistonimiz shular zaminida shakllangan. Har bir qarichi uchun ming-minglab vatandoshlar o'zlarini qurbon qilgan. Shoir satrlarga singdirgan ma'no, she'r tashigan badiiy g'oya, ijtimoiy yuk falsafiy yondashuvsiz kashf etilmay qolishi mumkin. Bunday ona yurt madhiga bag'ishlangan misralar G'.G'ulom, Oybek, Zulfiya, E.Vohidov, A.Oripov kabi ijodkorlar asarlarida ko'plab uchraydi, bu esa adabiyot o'qituvchisi zimmasidagi yuk salmoqli ekanini bildiradi.

Yuqoridagi tushunchalar orasida **komillikka xos vatanparvarlik** eng oddiysi tuyulgani bilan o'ta jiddiy va murakkabdir. Ma'lumki, kamolot serqirra jarayondir. Inson jismoniy, axloqiy, ma'naviy, ijtimoiy, aqliy, ruhiy takomilga yetsa, komil sanaladi. Aytib o'tganimiz biror ko'rsatkichda nuqson sezilsa, shaxs komil bo'la olmaydi. Zotan, jism va ruh, shakl va mazmun orasidagi uzviy aloqa, ularning bir-biriga o'zaro ta'siri, ya'ni mazmunda mavjud ni(mar)sa, shaklda o'z ifodasini muqarrar topishi azaldan ma'lum ajdodlarimiz ko'p bor ta'kidlagan haqiqatdir. A.Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asaridagi "Aql insonlarning piri komili, murshidi yagonasidir. Ruh ishlovchi, aql boshlovchidir..." hikmatleri fikrimizni dalillaydi.

To'marisyoki Shiroqlar hayotining badiiy tasviri esa har bir o'quvchida qiyinchiliksiz kutilgan tuyg'ularni shakllantiradi.

“Agar ahmoq odam bo’lsa, o’z tug’ishgan birodarini ham sevmasligi mumkin, lekin Vatanni, u qanday bo’lmasin, sevmaslik mumkin emas. Ammo bu muhabbat uning mavjud ahvolidan bir umr mamnunlik bo’lib qolmasligi, balki uni mukammallashtirishga chanqoq intilishdan iborat bo’lmog’i lozim”, bunga esa adabiyot o’qituvchisi va ota-onaning davomli hamkorligi orqali erishish mumkin. Bunda tashabbus ota-onadan chiqmog’i kerak. Ota-ona farzandining o’qishi bilangina emas, o’qituvchisi bilan ham qiziqishi, doimiy muloqotda bo’lishi, darsda o’tilgan mavzuni, iloji bo’lsa, uyda davom ettirishi, bolaga ota-ona va o’qituvchi yagona pozitsiyada turishini uqtirishi lozim. Bu nafaqat yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda, balki, umuman, ta’lim-tarbiya sohasida ulkan muvaffaqiyatlarga olib keladi.

Aslida esa “Vatan tuyg’usi eng insoniy, eng mo‘tabar tuyg’ulardan biri. Vatanni shunchaki sevish mumkin emas. Uning dardi bilan yashamoq, uning baxtidan quvonmoq, u bilan faxrlanmoq kerak, Vatan onadek muqaddas. Uni qadrlash, e’zozlash, uning shodlik va quvonchiga sherik bo’lish, g’am-hasratini baham ko’rish farzandning burchi ekanligini his qilish lozim bo’ladi. Farzandlar ham har xil bo’ladi. Onaning baxtiga sherik bo’lib, baxtsizligida yolg’iz tashlab ketuvchi farzandlar ham topiladi. Vatanning ham fusunkor tabiatini, bog’rog’larini xush ko’radigan, lekin tashvish va g’amlarini o’ylamaydigan farzandlari yo’q emas. Vatanni u qanday bo’lmasin, sevish kerak”. Adabiy ta’limning yuqori bosqichlarida o’qitiladigan Cho’lpon she’rlari, ayniqsa, bu boradagi eng ishonchli vositalardan hisoblanadi. Uning “Kishan kiyma, Bo’yin egma, Ki, sen ham hur tug’ilg’onsen” satrlari o’smirlikdan oshib, o’spirinlik davriga kirayotgan o’quvchilarga xos bo’lgan tuyg’ularni kuylagani bilan ta’lim oluvchilar e’tiborini o’ziga darhol tortadi. O’quvchi satrlarini eshitgani hamono ko’z o’ngida zanjirlab tashlansa-da, kurashda davom etayotgan obraz gavdalanadi, ko’nglida unga nisbatan ehtirom uyg’onadi, unga o’xshashga intiladi.

Yuqoridagi kuzatuv va tahlillar quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi:

- umumiy o’rta va professional adabiy ta’limi tizimlari mobaynida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muammosi ma’naviy, ijtimoiy va siyosiy ehtiyoj tufayli paydo bo’ldi va tiklanayotgan milliy-ma’naviy qadriyatlarni o’quvchilarga singdirishda uning o’rni, ayniqsa, muhim ekanligi ma’lum bo’ldi;
- adabiy ta’lim tizimi istiqlolning ilk kunlaridan sifat o’zgarishlarga, tahliliy islohotlarga uchradi, buning natijasi milliy ilmiy-metodik pedagogikamizni yuzaga keltirdi;
- adabiyot o’qitishni tashkil etuvchi badiiy asarlarni saralash prinsiplari yangilandi: ijtimoiy degumanizatsiyadan inson oliy qadriyat ekanligi tushunchasiga yetib keldi.
- Milliy o’zbek pedagogikasi tayanadigan tamoyillar adabiy ta’lim

zaminida qayta ko'rib chiqilishi, mazmunan yangilanishi tom ma'noda, milliylikka yo'g'rilishi va ijtimoiylashishi bugungi kun talabiga aylandi;

- tadqiqot jarayonida uzluksiz ta'lim bosqichlarida adabiyot o'qitishni o'zgacha tashkil etish, adabiy ta'limga munosabatni tubdan yangilash, yangicha pedagogik talablar asosida adabiyot o'qituvchilari kasbiy tayyorgarligi va professionalligini oshirish, yuz berayotgan o'zgarishlarga sog'lom munosabatni ta'minlash ishlari kuchaytirilishi darkor;
- Bunda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonida ehtiyoj, istak va zaruratning o'zaro mos kelishiga alohida e'tibor qaratilishi kerak;
- yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash umumta'lim, professional ta'lim, shuningdek, oliy ta'limning asosiy muammosi sifatida qabul qilinishi, bu esa mamlakat kelajagi uchun juda muhim ekanligi ayon bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Cho'lpon. Tilimizning ishlanishi. Asarlar. IV jild. – Toshkent: Akademnashr, 2016. – B. 12.
2. Qosimov B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2002. – B. 252-253.
3. Селевко Г.К. Энциклопедия познавательных технологий. 1-том. – М., 2006.
4. Yo'ldoshev Q. Yangi o'zbek adabiyoti: ildizlar, belgilar. Bosqichlar. // Sharq yulduzi, 2007. 1-son. – B. 132-138.
5. Shermatova U. "O'quvchilarning vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda tarixiy, adabiy-badiiy manbalardan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari" (Cho'lpon ijodi misolida), mavzusidagi ilmiy tadqiqot ishi 2021 yil. - T., 152-b.
6. Cho'lpon. Asarlar. To'rt jildlik. 4-jild. – Toshkent: Akademnashr, 2016. – 4-bet.
7. Yo'ldoshev J. Xorijda ta'lim. – T., 1995. – B. 8-9.
8. Yuldasheva N. A. "Adabiy ta'limda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ilmiy-metodik asoslari" mavzusidagi pedagogika fanlari doktori (DSs) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi ishi. – T.: 2022 yil. – 282-bet.
9. Filosofiya lug'ati. – Toshkent.: O'zbekiston. 1976, 84-bet.
10. Pedagogika. Ensiklopediya. 3 jildlik, 1-jild. – Toshkent.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2015 – 188-bet.
11. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 tomlik, 1-tom. – Toshkent.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2015. – 445-bet.
12. Зуннунов А., Эсонов Ж., Хотамов Н., Иброҳимов А. Адабиёт ўқитиш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 86-б.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

**Абдуллаева Нилуфархон Махамаджа-
новна** – Доцент Университета Perfect
доктор философии (PhD) в области пе-
дагогических наук

Тел. 937761031

e-mail: anilufar140577@gmail.com

Аннотация. Данная статья об инновации в образовании кото-
рые необходимы для постоянного совершенствования системы
обучения. Анализ, оценка и поддержка внедрения педагогиче-
ских инноваций которые помогут создать более эффективную и
современную систему образования, способствующую развитию
будущих поколений

Ключевые слова: развитие инноваций в образовании, пе-
дагогическо-инновационная деятельность, совершенствование
системы подготовки, инновации в образовании, эффективная и
современная система образования, политические и социальные
тенденции, проблемы качества образования.

В современном мире образование играет ключевую роль в
формировании и развитии общества. Перед образовательными
системами стоит вызов адаптации к быстро меняющимся усло-
виям, которые включают в себя технологические инновации, из-
менения в рабочей среде и разнообразие культурных контекстов.
В этом контексте можно выделить несколько явных тенденций,
определяющих современное развитие образования.

Цифровая трансформация становится важным аспектом об-
разовательных процессов, открывая новые возможности как для
студентов, так и для преподавателей. Внедрение цифровых техно-
логий и онлайн-ресурсов в образовательные программы создает
основу для гибридных форм обучения, обеспечивая гибкость и
доступность образования в любое время и в любом месте.

С учетом быстрого развития технологий и изменений в миро-
вой экономике, образовательные системы также сосредотачивают
внимание на развитии навыков будущего. Кроме того, усиливает-
ся акцент на персонализированном обучении, которое позволяет
учитывать индивидуальные потребности и способности каждого
студента.

Современное образование включает в себя множество тенден-

ций и аспектов, которые отражают изменения в обществе, технологии и потребности учащихся. Цифровизация образования, гибридные формы обучения, увеличение доступности образования, персонализированное обучение, акцент на развитие навыков будущего, глобализация образования, гуманизация, гуманитаризация, фундаментализация и стандартизация играют важную роль в современной образовательной среде.

Целью этих тенденций является создание более эффективных, доступных и инклюзивных образовательных систем, способных адаптироваться к изменяющимся потребностям общества и подготовить учащихся к успешной адаптации в современном мире.

Развитие образования охватывает различные аспекты и в настоящее время можно выделить несколько основных тенденций:

Термин	Определение
Цифровизация образования	Интеграция цифровых технологий в образовательные процессы, включая использование интерактивных учебных материалов, онлайн-курсов и электронных платформ.
Гибридные формы обучения	Методы обучения, комбинирующие в себе элементы традиционного присутственного обучения и дистанционного обучения.
Увеличение доступности образования	Обеспечение более равного доступа к образованию для всех групп населения, независимо от социального статуса, географического расположения и финансового положения.
Персонализированное обучение	Подход к обучению, при котором учебные программы и методы адаптируются к индивидуальным потребностям и способностям каждого ученика.
Акцент на развитие навыков будущего	Уделение внимания развитию навыков, необходимых для успешной адаптации в быстро меняющемся мире, таких как критическое мышление, коммуникация и решение проблем.

Глобализация образования	Интеграция образовательных систем, идей, практик и стандартов на мировом уровне.
Гуманизация	Усиление гуманистических ценностей в образовании, уважение к индивидуальности и человеческому достоинству.
Гуманитаризация	Проявление гуманистических принципов в содержании образования.
Фундаментализация	Укрепление фундаментальных знаний и навыков учащихся.
Стандартизация	Разработка и применение стандартов качества в образовании.

1. Цифровизация: Внедрение технологий в образовательный процесс становится все более значимым. Это включает в себя использование интерактивных досок, онлайн-курсов, мобильных приложений, вебинаров, облачных сервисов и других цифровых инструментов для обучения и администрирования. Указом Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева от 5 октября 2020 года утверждены Стратегия «Цифровой Узбекистан – 2030». Согласно документу, все государственные обязательные платежи в виде сборов и штрафов осуществляются посредством предоставляемых онлайн-платежных сервисов. Кроме того, более 400 информационных систем, электронных сервисов и других программных продуктов в различных сферах социально-экономического развития осуществляются в автоматическом режиме.[3]

Стратегия «Цифровой Узбекистан – 2030» предусматривает утверждение двух программ: цифровизация регионов и цифровизация отраслей, а также «дорожной карты» по её реализации в 2020–2022 годах. Таким образом, рассматриваются два подхода: территориальный и отраслевой. Несомненно, это обеспечит наиболее полный охват и эффективную реализацию документа, который включает такие приоритетные направления, как развитие цифровой инфраструктуры, электронного правительства, национального рынка цифровых технологий, образования и повышения квалификации в сфере информационных технологий. [2]

2. Гибридные формы обучения: Сочетание традиционных методов обучения с онлайн-ресурсами и возможностью удаленного обучения становится все более распространенным. Это позволяет студентам иметь большую гибкость в выборе места и времени

обучения. форматы [5]. Технология гибридного обучения предполагает уникальное управление временем обучающегося при предоставлении ему методической поддержки, в частности, посредством:

1) синхронного обучения, подобного онлайн-классу, которое можно осуществлять на основе индивидуального обучения;

2) асинхронного обучения, обеспечивающего идеальную платформу реализации дистанционного обучения [6].

3. Увеличение доступности образования: Развитие онлайн-курсов, открытых образовательных ресурсов (Open Educational Resources, OER), а также инициатив по борьбе с аналфabetизмом (состояние, при котором человек не обладает навыками чтения и письма. Он не умеет распознавать, понимать и использовать письменные символы для получения информации или выражения своих мыслей.) и повышению доступности образования для людей с ограниченными возможностями способствуют расширению круга лиц, получающих образование.[5]

4. Персонализированное обучение: Развитие методов и технологий адаптивного обучения позволяет более эффективно учитывать индивидуальные потребности и скорости усвоения информации студентами.

5. Акцент на развитие навыков будущего: Образовательные программы все больше ориентируются на развитие навыков, необходимых для успешной адаптации в быстро меняющемся мире, таких как критическое мышление, коммуникационные навыки, сотрудничество, креативность и управление информацией.

6. Глобализация образования: Растущая мобильность студентов и преподавателей, а также увеличение международного сотрудничества в области образования способствуют развитию глобальных образовательных стандартов и программ обмена.

Глобализация также оказывает значительное влияние на образование, стимулируя международное сотрудничество и обмен знаниями между различными культурами и странами.

Вместе эти тенденции определяют современное образование как динамичное и адаптивное пространство, способное эффективно реагировать на вызовы и возможности современного мира.

Эти тенденции объединяются в стремлении к созданию более эффективной, доступной и адаптивной системы образования, способной удовлетворить потребности современного общества и рынка труда[1].

7. Гуманизация подразумевает ориентацию образования на развитие и становление отношений взаимного уважения учащихся и педагогов, основанного на признании прав каждого человека, сохранении и укреплении здоровья, чувства собственного досто-

инства и развития личностного потенциала. Личность провозглашается как “высшая ценность”. Концепция гуманизации образования в Германии имеет большую историческую ретроспективу. Ученые, создавшие эту концепцию пропагандировали воспитательную сторону гуманистического процесса обучения; обосновали понятие эмпатии (приятия другого человека); разработали личностно-ориентированную концепцию, главная задача которой состоит в том, чтобы помочь человеку раскрыть способности, заложенные в нем с момента рождения[6].

8. Гуманитаризация. Ориентация на освоение содержания образования независимо от его уровня и типа, свободное общение с людьми разных национальностей, любых профессий и специальностей.

Гуманитаризация в образовании относится к процессу, в результате которого гуманитарные науки и гуманитарный подход становятся более центральными и важными в системе образования.

Гуманитаризация в образовании позволяет студентам не только освоить определенные предметы, но и развить более глубокое понимание человеческого опыта, социальных взаимодействий и культурного контекста, что важно для формирования комплексной и гармоничной личности.

Гуманитаризация в образовании играет ключевую роль в создании более глубокого, целостного и этического образовательного опыта. Этот процесс не только укрепляет значение гуманитарных наук в системе образования, но также способствует развитию критического мышления, межкультурного понимания, коммуникационных навыков и толерантности у студентов. Гуманитаризация помогает формировать личности, способные анализировать сложные социокультурные явления, принимать информированные решения и вносить вклад в развитие общества. Таким образом, гуманитаризация в образовании является неотъемлемой частью создания образовательной среды, способствующей развитию гармоничных и творческих личностей, способных успешно адаптироваться к изменяющемуся миру.

8. Фундаментализация. Усиление взаимосвязи теоретической и практической подготовки в жизнедеятельности человека. Особое значение придается здесь глубокому и системному освоению научно-теоретических знаний по всем дисциплинам учебного плана образовательной системы, будь то школа или вуз.

Фундаментализация в образовании обычно относится к укреплению и увеличению внимания к основным, фундаментальным знаниям, навыкам и ценностям в учебном процессе. Этот подход к образованию предполагает, что основные предметы, базовые на-

выки и принципы должны занимать центральное место в учебном плане и методах обучения.

В то время как фундаментализация в образовании может быть важным фактором для обеспечения качественного образования, некоторые критики могут возражать против излишнего акцента на основы, считая, что это может ограничить разнообразие и гибкость образовательного опыта и упустить важность развития навыков, не связанных с традиционными предметами.

Оптимальное балансирование фундаментальных знаний и разнообразия образовательного опыта может быть ключом к успешному образовательному процессу.

Фундаментализация в образовании играет важную роль в обеспечении качественного и основанного на прочных основах образовательного опыта. Укрепление основных предметов, развитие базовых навыков и поддержка ценностей и этики способствуют формированию у студентов твердого фундамента знаний и навыков, необходимых для успешной адаптации в современном мире. Однако важно также помнить о значении разнообразия, гибкости и инноваций в образовании, чтобы обеспечить адаптацию к разнообразным потребностям и требованиям современного общества. Таким образом, сбалансированный подход к фундаментализации, с учетом как основ, так и разнообразия образовательного опыта, может обеспечить наилучшие результаты для учащихся[1].

9. Стандартизация. Ориентация образовательной системы на реализацию государственного образовательного стандарта-набора обязательных учебных дисциплин в четко определенном объеме часов.

Стандартизация в образовании относится к процессу установления общих стандартов, критериев и ожиданий для обучения и оценки успеваемости учащихся. Цель стандартизации в образовании состоит в обеспечении согласованности и сопоставимости учебных программ, учебных материалов, методов оценки и уровня обучения между различными учебными учреждениями и регионами.

Стандартизация в образовании помогает обеспечить справедливость и согласованность в образовательной системе, предоставляя общие ориентиры и ожидания для учащихся, учителей, родителей и администраторов. Однако важно также учитывать индивидуальные потребности и особенности каждого ученика, чтобы обеспечить инклюзивность и дифференциацию в образовательном процессе.

Стандартизация в образовании играет важную роль в обеспечении согласованности, качества и справедливости в учебном процессе. Установление общих стандартов, разработка соответ-

ствующих учебных программ и материалов, а также использование оценочных инструментов помогают создать общие ориентиры для учащихся и учителей.

Однако стандартизация должна быть внимательно сбалансирована с потребностями индивидуальных учащихся, учитывая их разнообразие, способности и особенности. Важно также помнить, что стандарты не должны стать конечной целью, а должны служить инструментом для поддержки и развития обучения и успеваемости студентов.

Таким образом, успешная стандартизация в образовании должна стремиться к достижению баланса между общими стандартами и индивидуальными потребностями студентов, а также поощрять инновации и гибкость в образовательном процессе.

Образование, как явление, всегда находится в состоянии изменения и адаптации к современным вызовам и потребностям общества. В течение последних десятилетий было выявлено несколько ключевых тенденций, определяющих современное образование.

Цифровая трансформация, глобализация, увеличение доступности образования, персонализированное обучение и акцент на развитие навыков будущего... – все эти факторы меняют образовательные системы во всем мире. Гибкие и инновационные подходы становятся все более важными для успешной адаптации образования к быстро меняющемуся окружающему миру[2].

Важно помнить, что развитие образования должно учитывать как технологические инновации, так и гуманистические ценности, обеспечивая равный доступ к знаниям и развивая навыки, необходимые для решения сложных проблем и создания устойчивого будущего.

С учетом этих факторов, образовательные институты и общество в целом должны продолжать работу над улучшением образовательных систем, чтобы каждый учащийся мог достичь своего потенциала и внести свой вклад в развитие общества.

Таким образом, эти тенденции не только отражают текущее состояние образования, но и указывают на будущее его развития в направлении более справедливого, качественного и адаптивного обучения для всех.

Заключение в том, что важно постоянно следить за этими тенденциями, учитывать потребности обучающихся и требования рынка труда, чтобы обеспечить качественное и эффективное образование для всех. Только так образование сможет оставаться релевантным и способствовать индивидуальному развитию каждого человека и процветанию общества в целом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Карпенко М.П. Состояние и стратегия развития дистанционного образования в условиях глобализации // Материалы Международной научно-практической конференции “Состояние и стратегия развития дистанционного образования в условиях глобализации”. –Астана, 2003. [стр.6-14]
2. Использование ИКТ в образовании. Статистический обзор // Вопросы образования No 3. –2010.
3. Тархан Л.З. Теоретические и методические основы формирования дидактической компетентности будущих инженеров-педагогов: дис.докт.пед.наук:13.00.04.–Киев: Акад.пед. наук Украины, 2008. 512с.
4. Сиренко, С. Н., Гордеева, И. В., Жук, О. Л. Инновационные практики в образовании. – БГПУ, 2023.
5. Бобокулов Х. А., Абдуллаев Р. Ф., Исраилов Р. Ф. и др. Модернизация системы высшего образования в Узбекистане: проблемы и перспективы. Журнал “Наука и образование”, 2020 г. 1(1), 7-11.
6. <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-pedagogicheskikh-innovatsiy-v-uzbekistane>

ВНЕДРЕНИЕ ПРОЕКТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ: ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА

Бекназарова Саида Сафибуллаевна

– доктор технических наук, профессор
Ташкентский университет информационных технологий имени М.Хоразмий

e-mail: saida.beknazarova@gmail.com

Аннотация: В статье исследуется применение проектно-ориентированного подхода в обучении и его интеграцию с производственными процессами. Авторы анализируют различные аспекты внедрения данного метода, включая его цели, принципы и практические рекомендации для образовательных учреждений и предприятий. Статья указывает на важность внедрения проектно-ориентированного обучения в современной образовательной системе. Во-первых, оно способствует развитию у студентов коммуникативных и решающих навыков, которые являются необходимыми в современном производственном процессе. Во-вторых, данный подход способствует повышению мотивации и интереса студентов к обучению, так как они видят прямую связь

между получаемыми знаниями и реальными профессиональными ситуациями.

Ключевые слова: проектно-ориентированное обучение, интеграция, образование, производство, учебный процесс, компетенции, практические навыки, проблемно-ориентированное обучение, проектная деятельность, рынок труда, студенты, работодатели, учебные программы, технические специальности, партнерство, профессиональное развитие, учебные задачи, трудоустройство, успешная карьера, инновации, готовность к работе.

В настоящее время многие образовательные учреждения стремятся сделать обучение более практичным и применимым к реальной жизни. Один из способов достижения этой цели – внедрение проектно-ориентированного обучения.

Проектно-ориентированное обучение представляет собой метод обучения, при котором учащиеся работают над реальными проектами, имеющими конкретные цели и результаты. Этот метод позволяет студентам приобретать не только теоретические знания, но и навыки работы в команде, решения проблем и принятия решений.

Интеграция образования и производства через проектно-ориентированное обучение позволяет студентам получить не только академические знания, но и практические навыки, которые могут быть непосредственно применены в их будущей профессиональной деятельности. Этот подход также способствует развитию креативности, самостоятельности и умению решать сложные задачи.

Интеграция образования и производства является важным фактором для достижения экономического и социального развития. Вот несколько причин, почему она необходима:

1. Соответствие навыков: Интеграция образования и производства позволяет учреждениям образования более точно определить требуемые компетенции и навыки, необходимые для работников в современном рыночном экономике. Это помогает выпускникам образовательных учреждений быть лучше подготовленными к реальным задачам и требованиям рабочего места.

2. Снижение безработицы: Интеграция образования и производства позволяет снизить безработицу, предоставляя студентам доступ к реальным работам или стажировке рядом с изучаемой областью. Это позволяет им приобрести опыт работы в реальном производственном секторе и повысить свои шансы на получение работы в будущем.

3. Развитие инноваций: Образовательные учреждения, тесно сотрудничая с производственными предприятиями, могут внедрять инновации, исследовать новые технологии и разрабатывать новые продукты или услуги. Это способствует развитию экономи-

ки и созданию новых рабочих мест в секторе высоких технологий.

4. Адаптация к изменениям: Интеграция образования и производства позволяет образовательным учреждениям быть лучше подготовленными к быстро меняющимся требованиям рынка труда. Они могут быстро вносить изменения в свои программы и курсы, чтобы соответствовать современным тенденциям и потребностям компаний.

5. Улучшение качества образования: Интеграция образования и производства позволяет образовательным учреждениям учить студентов на практике, в реальных рабочих условиях. Это улучшает качество образования и готовность выпускников к профессиональной деятельности.

В целом, интеграция образования и производства является важной стратегией для развития образовательной системы и содействия экономическому росту. Она позволяет лучше соответствовать требованиям рынка труда, снижать безработицу, развивать инновации и повышать качество образования.

Интеграция образования и производства – это процесс объединения образовательных программ и учебных материалов с реальной производственной деятельностью.

Она позволяет связать теоретическое обучение с практическим применением знаний и навыков, тем самым улучшить качество образования и подготовить студентов к конкретным задачам и требованиям рынка труда.

Интеграция образования и производства может быть осуществлена через:

1. Партнерство между учебными заведениями и предприятиями: это позволяет обучающимся получить реальный опыт работы в сфере своего профессионального интереса, а также предоставляет возможность предприятиям подключиться к формированию учебных программ и направлений обучения.

2. Проведение практических занятий и стажировок на предприятиях: это позволяет студентам и обучающимся получить практические навыки работы, а также ознакомиться с реальными процессами и проблемами производственной сферы.

3. Создание специализированных образовательных программ, направленных на подготовку к конкретным профессиям или отраслям: это позволяет обучающимся получить более конкретные и специализированные знания и навыки, учитывая требования рынка труда.

Интеграция образования и производства является важным элементом развития образования, который помогает современным образовательным учреждениям быть более адаптивными к изменяющимся требованиям рынка труда и обеспечивать

выпускников нужными навыками для успешной карьеры.

Внедрение проектно-ориентированного обучения в учебный процесс предполагает изменение подхода к обучению, который направлен на развитие навыков самостоятельной работы, критического мышления, коммуникативных и коллаборативных навыков учащихся.

Проектно-ориентированное обучение основывается на реализации учебных проектов, которые позволяют учащимся самостоятельно исследовать тему, работать в команде, решать практические задачи и применять полученные знания на практике.

Основные принципы проектно-ориентированного обучения включают в себя активное участие учащихся в учебном процессе, использование межпредметных знаний и навыков, ориентацию на реальные проблемы и ситуации, а также развитие критического мышления и творческих способностей.

Одним из основных преимуществ проектно-ориентированного обучения является возможность применения полученных знаний на практике, что способствует более глубокому усвоению материала. Кроме того, такой подход позволяет развивать у учащихся навыки планирования, организации и управления проектами, которые являются важными для успешной деятельности в современном мире.

Внедрение проектно-ориентированного обучения требует от учителей изменения своего подхода к преподаванию и организации учебного процесса, а также построения тесного взаимодействия с учащимися для стимулирования их активной учебной деятельности.

Таким образом, внедрение проектно-ориентированного обучения в учебный процесс имеет большой потенциал для развития учебных навыков учащихся, таких как самостоятельность, творческое мышление, умение работать в команде и решать проблемы. Проекты позволяют учащимся применять свои знания на практике, что способствует их лучшему усвоению и пониманию учебного материала. Кроме того, проекты могут стимулировать учащихся к изучению новых тем и предметов, так как позволяют им самостоятельно выбирать интересные для них темы и развивать свои умения и навыки, что, в свою очередь, мотивирует их учиться и достигать новых успехов. Таким образом, внедрение проектно-ориентированного обучения важно для повышения качества образования и формирования учащихся как компетентных, творческих и ответственных личностей.

Авторы предлагают несколько рекомендаций для успешной интеграции проектно-ориентированного обучения с производством. Во-первых, необходимо создание партнерства между об-

разовательными учреждениями и предприятиями, чтобы обеспечить студентам доступ к реальным производственным средам и задачам. Во-вторых, следует разработать программы обучения, которые учитывают специфические потребности предприятий и их производственные процессы. Также необходимо внедрять регулярную оценку и обратную связь, чтобы студенты могли совершенствовать свои навыки и компетенции. В заключение, статья подчеркивает значимость внедрения проектно-ориентированного обучения в образовательные программы и производственные процессы. Этот подход позволяет не только повысить качество образования, но и обеспечить подготовку студентов к современной рабочей среде.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Thomas, J. W. (2000). A Review of Research on Project-Based Learning. San Rafael, CA: Autodesk Foundation.
2. Blumenfeld, P. C., Soloway, E., Marx, R. W., Krajcik, J. S., Guzdial, M., & Palincsar, A. (1991). Motivating project-based learning: Sustaining the doing, supporting the learning. *Educational psychologist*, 26(3-4), 369-398.
3. Jonassen, D., & Hung, W. (2008). All problem solving is not created equal. *Computers in the Schools*, 25(1-2), 1-27.
4. Картвелишвили Л.В. Проектное обучение: теория и практика: пособие для педагогов. – М.: Педагогика-Пресс, 2007.
5. Шульман Л. С. Знание и обучение: Основы новой реформы. – М.: Просвещение, 2008.
6. Beknazarova S., Mukhamadiyev A.Sh. Park Insu, Adbullayev S. The Mask Of Objects In Intellectual Irrigation Systems//International Conference on Information Science and Communications Technologies ICISCT2020 Applications, Trends and Opportunities. Tashkent 2020.
7. Beknazarova S., Sadullaeva Sh., Abdurakhmanov K, Beknazarov K.. Nonlinear cross-systems of numerical simulation of diffusion processes//International Conference on Information Science and Communications Technologies ICISCT 2020 Applications, Trends and Opportunities. Tashkent 2020.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ РЕАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПЦИИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СРЕДЕ АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЕВ

Доновский Алексей Викторович –
преподаватель 1-категории Академи-
ческий лицей «International House –
Tashkent» НИУ ТИИИМСХ
e-mail: grdjester@gmail.com

Аннотация: в данной статье рассмотрены некоторые частные проблемы в реализации концепции непрерывного образования на примере планирования и организации **преподавания математики в академических лицеях.**

Ключевые слова: образование, непрерывное образование, когнитивные навыки, *soft skills*, критический анализ.

«Повышение качества образования – единственно правильный путь развития Нового Узбекистана» – эти слова Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева были произнесены в послании к Олий Мажлису и народу Узбекистана 20 января 2022г. Объявленный вскоре вслед за этим 2023 год – «Год заботы о человеке и качественного образования» должен был стать переломным моментом в понимании целей и задач, стоящих не только перед руководством страны, но и перед всеми участниками образовательного процесса.

Проводимые реформы в системе народного образования, затрагивающие в долговременной перспективе не одно поколение, являются одними из самых стратегически важных и требующих неизменно тщательного планирования и осторожной реализации. К сожалению, несмотря на исключительно благие намерения, не все из них явились долговременными, спланированными и породили значительное количество неразберихи и путаницы.

Ещё свеж в памяти инновационный переход на 12-летнее двух-этапное средне-специальное образование по схеме «9+3». Эта система, потребовавшая

значительного реформирования материально-технического обеспечения и кадровой политики, просуществовав считанные годы, была отменена в 2017-году и возвращена к 11-летнему циклу. Однако, «побочным эффектом» этого возвратного перехода стали академические лицеи, значительно сократившиеся в своём числе и непосредственно закреплённые за «породившими» их университетами и институтами. Эти средне-специальные образователь-

ные учреждения, предполагавшиеся как «подготовительный плацдарм» для поступления в высшие учебные заведения, оказались в непростой ситуации.

Принятые с момента возврата к 11-летнему образованию нормативно-правовые документы, такие как новая редакция закона «Об образовании», «Национальная программа по подготовке кадров», «Национальная программа по развитию школьного образования в 2022-2026 годах», неизменно подчёркивают важность и необходимость внедрения непрерывного образования как одного из ключевых факторов успеха. Однако, возможна ли эта «непрерывность» в учебном процессе академических лицеев в действительности? В качестве информации к размышлению, предлагаю рассмотреть организацию обучения предмету «Алгебра и начала математического анализа».

«Квалификационные требования по направлениям среднего специального образования», изданные в 2022-году устанавливают требования к компетенциям выпускника направления «точные науки» на уровне «В1+», расшифровывая это как «Повышенная общая степень знания Математики». В частности, выпускник должен обладать такими компетенциями, как «умение анализировать нестандартные ситуации; умение мыслить стратегически, рефлексивно и эвристически, используя методы анализа, синтеза, аналогии и обобщения; умение использовать основные методы дедуктивного наблюдения» и многими прочими. Описанные компетентные навыки относятся к так называемым «soft skills» или «гибким навыкам». О необходимости совершенствования этих навыков и внедрения их в качестве основы реализуемых изменений в школьном образовании – «внедрить методики, побуждающие детей к мышлению, полностью обновить учебники на основе передового опыта» говорил Президент Ш.М.Мирзиёев. 29 декабря 2022 года он был ознакомлен с работой по обновлению учебников, разработанных на основе принципа «4К» – Критическое мышление, Креативность, Коллаборация и Коммуникация – навыков, наиболее полезных человеку XXI века. То есть учебники призваны сформировать у учащихся умение критически мыслить, творчески подходить к задаче, работать в команде и общаться. Замечательная новость, верно? Конечно, если не учитывать, что учебники эти были предназначены для общеобразовательных школ.

В академических лицеях преподавание «Алгебры и основ математического анализа» на русском языке предполагает использование единственного существующего учебника 2007-года издания, написанного коллективом авторов под общей редакцией Э.М.Сайдаматова. Двухтомный труд, написанный в соответствии с действующей на момент его издания трёхлетней учебной сред-

неспециальной программой, был надёжным источником знаний, однако с переходом на 11-летнее обучение, его материал вынужденно пришлось «сжимать» в рамки двух лет обучения в академическом лицее. И казалось бы – в чём же претензии к непрерывности обучения и квалификационным компетенциям? Лишь в том, что учащийся, закончивший девять классов общеобразовательной школы совершает непосредственный разрыв своего образовательного курса, ведь, изучив Арифметику, основы Алгебры переменных, познакомившись с Уравнениями, Неравенствами, Системами и Функциями, перейдя на первый курс лицея вынужден возвращаться назад – к Арифметике и теории чисел.

Разумеется, существует разумное объяснение – вынужденное «отступление» делается для «повторения, углубления и систематизации ранее изученного материала», но нельзя не обратить внимание на ряд возникающих вопросов:

1. Стоит ли «повторение» потраченного на него года обучения – ведь

учащиеся первого курса академического лицея за свой первый учебный год повторяют курс средней школы и только-только подойдут к началу тем, изучаемых в десятом классе школы – Показательной, логарифмической и тригонометрическим функциям, уравнениям и неравенствам, изучению которых посвящен первый семестр их второго курса?

2. Если учащемуся требуется столь длительное «повторение» пройденного в школе материала – не служит ли это знаком недоверия к полученному школьному образованию?

3. Не создаёт ли разница в программах обучения некоторый дискриминационный перевес в пользу выпускника лицея, как некоего «элитного» заведения, ведь учащийся, решивший продолжить своё образование в школе, пусть в рамках специализированного «профильного класса», к концу своего обучения должен обладать теми же компетенциями, что и учащийся академического лицея и быть столь же подготовленным к поступлению в ВУЗ?

К слову сказать, курс Геометрии в академическом лицее также представляет собой разрыв непрерывного повествования, поскольку в течение первого года обучения дублирует полный курс планиметрии, уже изученный к окончанию девятого класса.

Несомненно, эти вопросы можно было разрешить одним аргументом – если бы курс академического лицея действительно был нацелен не на трансляцию учебного материала и на заучивание фактов, а на формирование когнитивных, коммуникативных и прочих «гибких» навыков. Тем не менее, во многом эта возможность искусственно ограничена. Один из главных ограничителей – отсутствие учебной литературы соответствующего уровня. Что

нового, аналитически ценного, доступного для размышлений, построения умозаключений может почерпнуть для себя учащийся из книги, предназначенной для совсем другой системы, программы и поставленных целей? Какие существенно значимые изменения внесены за годы, прошедшие с первого её издания? Как следует развивать дедуктивные, аналитические и иные компетенции, если во многом текущий учебный материал копирует уже знакомый учащемуся школьный учебник? Для примера – можно сравнить приведённый текст «Формулы сложения» в учебнике 9-класса (§24 стр.122 «Алгебра 9 класс» Алимов Ш.А. и др 2019г), 2-курса (§5 стр.38 «Алгебра и начала анализа» ч.2 Сайдамов Э.М. и др 2007г) или 2-курса (§1 стр.104 «Алгебра и основы математического анализа» ч.2 А.К.Аманов и др 2023г) и задаться вопросом: так ли для учащегося выпускного, 2-курса академического лицея, важно воспроизвести доказательство теоремы, которую он уже успешно изучил в 9-классе школы или же ценнее привести несколько доказательств этой теоремы и провести их перекрёстное сравнение, оценив преимущества и недостатки каждого из них и выявив лучшее? Право ответа на вопрос оставляю читателям.

Таким образом, академический лицей, будучи по факту элементом непрерывной системы образования, не способствует сути идеи непрерывности. И если следовать принципу «Критикуешь? – Предлагай!», то следует отметить необходимость пересмотра подхода к средне-специальному образованию в принципе. Изжившая себя в 2017-году идея академического лицея как заведения для профильной подготовки учащихся к поступлению в ВУЗы – противоречит принципу всеобщности права на качественное образование. И поставленная высшим руководством страны цель – достичь качественного, ориентированного на результаты, образования – не может быть достигнута прежними, устаревшими средствами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон Республики Узбекистан, от 23.09.2020 г. № ЗРУ-637 «Об образовании»
2. Указ Президента Республики Узбекистан, от 11.05.2022 г. № УП-134 «Об утверждении Национальной программы по развитию школьного образования в 2022 – 2026 годах»
3. «Национальная программа по подготовке кадров» от 29.08.1997 г. № 463-I
4. Послание Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева к Олий Мажлису и народу Узбекистана 20 января 2022г.
5. Реч Ш.М.Мирзиёева на совещании по вопросам развития школьного образования от 28.01.2022г.
6. «Алгебра 9 класс» Алимов Ш.А. и др 2019г
7. «Алгебра и начала анализа» ч.2 Сайдамов Э.М. и др. 2007г

НЕПРЕРЫВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ЗАДАЧИ, ФУНКЦИИ И ФОРМЫ

Ли Екатерина – к.ф.н., доцент ТГПУ
имени Низами

e-mail: li300176@yandex.ru

Юлчиев Авазбек – преподаватель
ТГПУ имени Низами

e-mail: yulchiyevbek87@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается непрерывное образование как одно из приоритетных и востребованных направлений в современной системе образования. Непрерывное образование не связано только с конкретной профессией, повышением профессиональных компетенций, но и приобщением личностью к мировому культурному достоянию.

Ключевые понятия: непрерывное образование, формальное, неформальное, информальное образование, педагогика, образование взрослых.

Необходимость в непрерывном образовании вызвана изменениями в социокультурном пространстве, трансформациям, модернизациям и реформам происходящим во всех сферах жизнедеятельности человека и общества. Темп развития и изменений прочно входящих в нашу жизнь весьма высок и убыстряется. Следовательно, человек должен учиться и повышать свою компетенции, а это невозможно без постоянного обучения, обновления необходимой информации. Образование современного человека не на всю жизнь, а через всю жизнь.

В 2000 году на саммите в Лиссабоне пришли к выводу, что образовательный процесс непрерывный, т.е. длиною в жизнь (lifelong learning). Непрерывное образование не связано только с высшими учебными заведениями, но, оно является базовым для человека. «Непрерывное образование – это постоянное совершенствование знаний, умений и навыков человека, вызванное стремлением быть актуальным в существующей профессиональной и социальной среде».[1, 93] Ю.Н. Осокина отмечает основные взаимосвязанные задачи непрерывного образования: «повышение общей культуры, создание кадровых ресурсов и их модернизация».[1, 94]

Непрерывное образование в большей степени связано с образованием взрослых, тем кому нужно обновлять знания и ком-

петенции в соответствующих нововведениях. «Ближайшей задачей модернизации сферы труда и занятости являются радикальное совершенствование всех видов рабочих мест путем технико-технологической, функционально-содержательной, организационной оптимизации».[2, 2] Н.Б.Кущева и В.И.Терехова склонны к мнению об эффективности модульного образования по сравнению с традиционным. Выигрышным отличием модульного образования авторы считают, ориентированность на индивидуальные особенности и, потребности и возможности обучаемого. Непрерывное образование повышает профессиональную мобильность и востребованность специалиста.

Непрерывное образование взрослых выполняет следующие функции: профессиональную, социальную и личностную.[2, 2] Профессиональная функция нацелена на формирование необходимых профессиональных компетенций и квалификаций. Социальная функция реализуется посредством взаимодействия человека и общества, знакомства с общечеловеческими ценностями, культурой, инновационными технологиями. Пособием личной функции удовлетворяется потребность самой личности в познании.

Непрерывное профессиональное образование является системой сложной, взаимодействующей и взаимосвязанной, его формами являются формальное, неформальное и информальное виды образования. Формальное образование: «является институционализированным, иерархически структурированным и охватывает все ступени образования».[3, 215] Обучаемый получает документ государственного образца, диплом об окончании. По окончании неформального образования, утверждает автор, человек не получает документа. Особенностью информального образования является направленность на индивида, но также как и в неформальном не подтверждается никаким документом.

Все три формы образования И.В. Осокин понимает, как равноценные и утверждает, что: «интеграция их ресурсов, концепций, практик и структур расширяет возможности всей системы образования в целом, позволяет наиболее эффективно решать задачи адаптации, интеграции и реинтеграции человека в интенсивно развивающуюся систему общественных и экономических отношений».[3, 215] С автором трудно согласиться, поскольку в современном социокультурном пространстве требуются различного рода документальные подтверждения квалификации личности. Но, возможно, результаты неформального и информального образования эффективны, к сожалению, об этих формах образования нет подробной информации.

Более подробно данные формы непрерывного образования

исследуются в соавторской монографии.[4, 62] Неформальное образование представляет собой передача или перенимание опыта у более квалифицированного специалиста (“делай как я”), либо участие в конференциях, прослушивание открытых лекций. Неформальное образование (“научи себя сам”) представляет собой самообразование: чтение книг, СМИ, посещение музеев, выставок. Таким образом, если неформальное образование связано с повышением профессиональных компетенций, то неформальное больше к самообразованию, приобщению к мировым культурным достижениям и ценностям.

Организациями формального образования являются школы, университеты, дающие базовое образование обучающимся. В эпоху постиндустриального общества статус университетов ставится под сомнение. «Инертность и консерватизм приводят к снижению общественного статуса института, а исторически сложившееся монопольное положение университета как субъекта подготовки к будущей профессии теряется под воздействием более сильно-ресурсных акторов».[5, 26] То есть современные организации формального образования не соответствуют требованиям времени.

Непрерывное образование, по мнению И.В. Ковалева, возможно в рамках социально-компетентного подхода, рассматривающий непрерывное образование как системно-деятельностный процесс овладения новыми компетенциями в течение всей жизни. В основе данного подхода лежат следующие принципы:

- Массовость и доступность;
- Ориентированность на развитие компетенций;
- Преемственность;
- Инновационность.

Непрерывное образование, длиною в жизнь связана с андрагогикой, образованием для взрослых. В образовании для взрослых выделяют два элемента: догоняющее и дополняющее образование. Догоняющее образование предполагает доведение обучения до общественного стандарта, включает начальное и среднее образование. Дополнительное образование охватывает профессиональное среднее, высшее и пост-высшее образование.[4, 59] Догоняющее образование сегодня это возможность восполнить пробел в образовании человека, лишенного по каким либо причинам.

Непрерывное образование реализуемо в ориентированном на это обществе. Общение со студентами, выявляет некоторый пессимизм в отношении образования, связанный с их будущими перспективами. “Для престижной и хорошо оплачиваемой должности нужны не знания и умения, а знакомства и связи и поэтому особого смысла в учебе нет”. Одним из важнейших стимулов че-

ловека, является конкурентоспособность, следовательно, необходимо разработать объективную систему оценок знаний и квалификаций, общественного признания и привлечения в наиболее престижные компании, университеты. Как следствие, знания и компетенции личности станут ценностью и самоцелью.

Таким образом, непрерывное образование включает в себя ориентированность как на профессиональную компетенцию, так и общую культуру личности. Данная тенденция не может не радовать, так как в последние годы в педагогике преобладал акцент на профессионализм в ущерб общеобразовательным дисциплинам и общекультурному развитию, что не соответствует концепции гармонично развитой личности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Осокина Ю.Н. Непрерывное образование как важнейший элемент современного развития общества // https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/38878/1/po_2015_01_17.pdf – С. 93
2. Кущева Н.Б., Терехова В.И. Концепция непрерывного образования взрослых как социальных институт инноваций // Мир науки, 2016. № 4, номер 3 (май-июн) <http://mir-nauki.com/PDF/21PDMN316.pdf> – С. 2
3. Осокин И.В. Непрерывное образование как важная составляющая современной системы // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика. 2022. Т. 22, вып. 2. – С. 215
4. Непрерывное образование – стимул человеческого развития и фактор социально-экономических неравенств. Монография / Под общей редакцией д.соц.н., к.э.н Ю.В. Латова.- М.: ЦСПИМ, 2014 – С. 62
5. Ковалев И.В. Непрерывное образование как фактор социокультурной модернизации российского общества: социально-компетентностный анализ. Дис на соиск. уч.ст. к.соц.н. – СПб, 2016 – С. 26

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Номозов Хамдам угли – Институт переподготовки и квалификации кадров системы высшего образования базовый докторант

e-mail: nomozov1996@mail.ru

Кучкарова Назира Кахрамон кизи – Институт переподготовки и квалифи-

кации кадров системы высшего образования базовый докторант
e-mail: nazirabobojonova476@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматривается применение инновационных технологий в повышении социокультурной компетентности учащихся на занятиях английским языком. Исследуется эффективность использования различных инновационных методов и средств обучения, таких как интерактивные игры, виртуальные экскурсии и онлайн-ресурсы, для развития социокультурной компетентности учащихся. Результаты исследования показывают, что применение инновационных технологий на уроках английского языка способствует более глубокому пониманию и освоению социокультурных аспектов языка, а также развитию коммуникативных навыков и межкультурной компетенции учащихся.

Ключевые слова: инновационные технологии, социокультурная компетентность, английский язык, интерактивные игры, виртуальные экскурсии, онлайн-ресурсы.

Современное общество сталкивается с постоянно меняющимися требованиями к образованию и развитию учащихся. В современном мире важно не только обладать хорошими знаниями и навыками, но и быть социально и культурно компетентным. Социокультурная компетентность означает способность взаимодействовать с представителями других культур, понимать и уважать их ценности, традиции и обычаи. В контексте изучения английского языка, социокультурная компетентность включает в себя понимание культурных особенностей англоязычных стран, умение адаптироваться к ним и эффективно коммуницировать на английском языке.

Однако, традиционные методы обучения английскому языку не всегда способствуют развитию социокультурной компетентности учащихся. В связи с этим, применение инновационных технологий на уроках английского языка становится все более актуальным. Инновационные технологии позволяют создать интерактивную и захватывающую обучающую среду, которая способствует развитию социокультурной компетентности учащихся.

Одним из эффективных инновационных методов обучения английскому языку является использование интерактивных игр. Игры позволяют учащимся активно взаимодействовать друг с другом и с учителем, развивая при этом коммуникативные навыки и способность работать в команде. Игры также помогают учащимся погрузиться в англоязычную культуру, понять ее особенности и принять ее ценности. Например, игра “Культурный квест” позво-

ляет учащимся исследовать различные аспекты культуры англоязычных стран через решение задач и головоломок.

Виртуальные экскурсии – еще один инновационный метод, который способствует развитию социокультурной компетентности учащихся на занятиях английским языком. Виртуальные экскурсии позволяют учащимся побывать в различных англоязычных странах, посетить и изучить их культурные достопримечательности, музеи и исторические места. Например, с помощью виртуальной экскурсии учащиеся могут посетить Британский музей или прогуляться по улицам Лондона, при этом практикуя свои навыки английского языка.

Онлайн-ресурсы также играют важную роль в повышении социокультурной компетентности учащихся на занятиях английским языком. Онлайн-ресурсы предоставляют доступ к различным материалам, таким как видео, статьи, аудиозаписи и т.д., которые помогают учащимся погрузиться в англоязычную культуру и развить свои навыки английского языка. Например, учащиеся могут посмотреть фильмы на английском языке, прочитать статьи о культуре англоязычных стран или послушать аудиозаписи с носителями языка.

Применение инновационных технологий на занятиях английским языком является эффективным способом повышения социокультурной компетентности учащихся. Интерактивные игры, виртуальные экскурсии и онлайн-ресурсы позволяют учащимся более глубоко понять и освоить социокультурные аспекты английского языка, а также развить коммуникативные навыки и межкультурную компетенцию. Дальнейшие исследования в этой области помогут выявить еще больше инновационных методов и средств обучения, которые способствуют развитию социокультурной компетентности учащихся на занятиях английским языком.

В основной части статьи можно рассмотреть примеры конкретных инновационных методов и средств обучения, которые помогают развивать социокультурную компетентность учащихся на занятиях английским языком.

Например, одним из таких методов является использование мультимедийных презентаций. С их помощью учащиеся могут изучать различные аспекты культуры англоязычных стран, такие как традиции, праздники, исторические факты и т.д. Презентации могут содержать фотографии, видео и аудиозаписи, что позволяет учащимся более наглядно представить англоязычную культуру и лучше понять ее особенности.

Другим эффективным инновационным методом является использование ролевых игр. Учащиеся могут играть различные роли, например, представителей разных стран, и взаимодейство-

вать друг с другом на английском языке. Это помогает развить коммуникативные навыки и способность работать в команде, а также позволяет учащимся лучше понять и принять культурные особенности других стран.

Также стоит упомянуть о возможности использования онлайн-платформ для изучения английского языка. На таких платформах учащиеся могут получить доступ к различным образовательным материалам, включая видеоуроки, интерактивные упражнения и тесты. Это позволяет им самостоятельно изучать английский язык и погружаться в англоязычную культуру, что способствует развитию социокультурной компетентности.

Кроме того, стоит отметить значимость использования современных коммуникационных технологий, таких как видеоконференции и онлайн-чаты. С их помощью учащиеся могут общаться с носителями языка из англоязычных стран, что позволяет им улучшить свои навыки разговорной речи и лучше понять культурные особенности англоязычных стран.

Таким образом, применение инновационных технологий на занятиях английским языком является эффективным способом развития социокультурной компетентности учащихся. Инновационные методы и средства обучения, такие как мультимедийные презентации, ролевые игры, онлайн-платформы и коммуникационные технологии, помогают учащимся более глубоко понять и освоить социокультурные аспекты английского языка, а также развить коммуникативные навыки и межкультурную компетенцию.

Использование инновационных технологий в образовании играет ключевую роль в развитии социокультурной компетентности учащихся на занятиях английским языком. Результаты исследования подтверждают, что использование различных инновационных методов, включая интерактивные игры, виртуальные экскурсии и онлайн-ресурсы, способствует более глубокому пониманию социокультурных аспектов языка, а также развитию коммуникативных навыков и межкультурной компетенции учащихся. Эти результаты подчеркивают важность интеграции современных технологий в учебный процесс для создания стимулирующей и эффективной образовательной среды, которая способствует успешному развитию социокультурной компетентности учащихся. Дальнейшие исследования в этой области могут продолжить изучение влияния инновационных технологий на обучение и подготовку студентов к успешному участию в многонациональном и глобальном обществе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Иванова, Е.А. (2015). Инновационные технологии в образовании: применение и эффективность. Москва: Издательство

- “Просвещение”.
2. Петров, В.С. (2018). Развитие социокультурной компетентности учащихся с использованием интерактивных методов обучения. Санкт-Петербург: Издательство “Питер”.
 3. Сидорова, О.Н. (2019). Виртуальные экскурсии в образовании: преимущества и перспективы. Москва: Издательство “Высшая школа”.
 4. Чернова, Л.И. (2017). Онлайн-ресурсы в обучении иностранным языкам: тенденции и перспективы. Санкт-Петербург: Издательство “Лан”.
 5. Яковлев, А.М. (2016). Эффективность использования интерактивных игр в образовании: опыт и перспективы. Москва: Издательство “Педагогика”.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ

Шарахматова Анора Комилжон кизи-преподаватель Чирчикского государственного педагогического университета
e-mail:anora.p1994@gmail.com

Аннотация. В статье описаны основные понятия кредитно-модульной системы, используемой в вузах страны сегодня, ее содержание и сущность. Обсуждаются основные задачи адаптации к кредитно-модульной системе и формы организации учебного процесса в этой системе.

Ключевые слова: адаптация, модуль, кредит, система обучения, психологическая адаптация, кредитно-модульная система.

Сегодня активная международная деятельность высших учебных заведений является одним из показателей их стабильности и успешности. Перед каждым современным высшим учебным заведением стоит цель выйти на международную образовательную арену и прочно закрепиться на ней. Привлечение иностранных студентов, которые побуждают их учиться в той или иной стране, является прямым признаком привлекательности высшего учебного заведения. Основываясь на мировом опыте, мы видим, что модульная система образования помогает обеспечить академическую мобильность студентов. Исходя из этого, в сфере образования активно осуществляется процесс экспорта образовательных услуг, что приводит к усилению программ подготовки и процедур

получения специальности.

Правительство Республики Узбекистан, Министерство высшего образования, науки и инноваций работают над совершенствованием процесса интеграции национальной системы образования в мировую систему образования.

Например, постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан № 824 от 31 декабря 2020 года «О мерах по совершенствованию системы, связанной с организацией образовательного процесса в высших учебных заведениях» описывает решение актуальных вопросов, таких как перевод образовательного процесса на кредитно-модульную систему высшего образования. Поэтому изучение психолого-педагогической адаптации, представляющей собой процесс приспособления к новой образовательной среде, становится сегодня актуальным.

В «Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года», утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёевым от 8 октября 2019 года №ПФ-5847, поставлена задача определить поэтапный перевод образовательного процесса на кредитно-модульную систему в высших учебных заведениях. Как отметил наш президент, добиться научно-технических успехов без адаптации образовательных учреждений к требованиям времени – сложная задача. По этой причине в нашей стране реализуется поэтапный процесс перехода на кредитно-модульную систему образования. За этот период мы наблюдаем положительное влияние новой системы на образовательный процесс. В 2023 году на кредитно-модульную систему перешли 16% вузов, к 2025 году – 57%, а к 2030 году – 85%.

В высшем образовании кредитно-модульная система выполняет следующие основные функции:

1. Обеспечение академической мобильности студентов и преподавателей, упрощение перехода из одного высшего учебного заведения в другое.

2. Точное определение объема выполняемой студентом работы с учетом всех видов учебной и научной деятельности. Количество кредитов определяет академические способности студента, обучающегося по одной или нескольким программам.

Внедрение кредитно-модульной системы означает принятие модели организации учебного процесса, основанной на единстве модульных технологий обучения и зачетных кредитов как единиц измерения учебной нагрузки студента. Предполагается, что достижение целей программы обучения определяется по совокупному уровню знаний и навыков (компетенций), получаемых студентом в процессе обучения. Поэтому разработке кредитно-модульной системы должно предшествовать построение модели компетенций

будущего специалиста по направлению подготовки, т.е. реализация компетентностного подхода к организации образовательного процесса. При отсутствии сегодня профессиональных стандартов такая модель может способствовать достижению консенсуса между вузом и работодателями. Главное требование работодателей, предъявляемое к выпускникам, – наличие опыта работы. В реальности работодателя интересует не столько объем знаний, которые сотрудник может транслировать и пересказать, продемонстрировав при этом глубокое понимание теории, а в первую очередь его способность применять эти знания на практике. Оценка компетенций вне непосредственного процесса рабочей деятельности – нетривиальная задача, поскольку возможности студента получить опыт работы во время обучения в вузе и тем самым сформировать профессиональную компетентность очень ограничены. В этих условиях основой приобретения профессиональных способностей и профессионального мышления становятся учебно-производственные практики.

Рекомендации и предложения. В процессе адаптации к новой кредитно-модульной системе обучения преподаватели, студенты и их родители сталкиваются с различными трудностями. Эффективное внедрение кредитно-модульной системы требует гибкости со стороны всех субъектов образования, в частности, профессоров и преподавателей, студентов и их родителей. Сплоченность, инициативность коллектива педагогов, понимание реформ в высшем образовании, адаптация к «субъект-субъектному» или личностно-ориентированному образованию, реализация будущих стратегических планов – наши главные задачи. Стоит отметить, что необходимо постепенно организовывать процесс адаптации к кредитно-модульной системе обучения. Например, на начальном этапе – на этапе внедрения кредитно-модульной системы обучения важно начать процесс адаптации с информирования, целью которой является просвещение будущих участников образовательного процесса о целях и задачах Болонского процесса, об особенностях образовательного процесса. Такая деятельность должна опираться на преподавателей и тьюторов, которые больше взаимодействуют с учениками и их родителями. Они также выполняют задачу сопровождения образовательного процесса.

Выводы. Таким образом, мы готовим обучающихся и их родителей к совершенно новой для нашей страны системе образования. Конечно, информационная фаза процесса адаптации не может ограничиваться внедрением. Следующим этапом адаптации следует считать этап «приучения» учащихся к учебной деятельности. Также существует ряд проблем адаптации к модульной системе обучения в образовательном процессе. На наш взгляд, основная

причина проблем заключается в том, что педагогически и психологически научно обоснованной модели адаптации, к сожалению, пока не существует. Поэтому следует тщательно изучить зарубежные модели адаптации и на основе их разработать свою уникальную модель системы адаптации студентов к кредитно-модульной системе обучения в вузе. Мы поставили перед собой задачу провести исследование по созданию научно обоснованной модели обеспечения процесса адаптации к кредитно-модульной системе образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Шарахматова А.К. Адаптация студентов к кредитно-модульной системе обучения / “Муғаллим хэм узликсиз билимдендирий” научно-методический журнал 5/3.2022. 100-103. (13.00.00 №20).
2. Шарахматова А.К., Мусурманов Р. “Адаптация студентов к кредитно-модульной системе обучения” / “Образование и наука в XXI веке” международный научный журнал 22(4)/2022. 898-904.
3. Sharaxmatova A.K., Musurmanov R. Kredit-modul tizimida o'qitish texnologiyalaridan foydalanish davr talabi / “Муғаллим хэм узликсиз билимдендирий” ilmiy metodologik jurnali 1/2022. 99-103. (13.00.00 №20).
4. Sharaxmatova A.K. ScopusJournal of Pharmaceutical Negative ResultsDevelopment of the pedagogical (Educational) cluster in the regional educational spaceVolume 13 | Special Issue 7 | 2022.

II. PEDAGOGLARNI KASBIY RIVOJLANTIRISH VA METODIK TA'MINLASHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI ZAMONAVIY TA'LIM TENDENSIYALARI ORQALI O'Z-O'ZINI RIVOJLANTIRISH

Abdiyeva Qo'ysintosh Azadovna –
Toshkent amaliy fanlar universiteti
“Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va
metodikasi” kafedrası katta o'qituvchisi
e-mail: tesanov908@gmail.com

Annotatsiya: *Uzluksiz ta'lim tizimida qo'lga kiritilayotgan sifat o'zgarishlarining mazmun-mohiyatiga bog'liq bo'lib, u ko'proq boshlang'ich ta'limga ham tegishlidir. Bunga sabab boshlang'ich ta'limda o'quvchilar savodxonlik asoslari, hisoblash tafakkuri, mehnat ko'nikmalari va shaxs ma'naviyati elementlari bilan qurollantiriladi hamda yuqori sinflarda o'rganiladigan fanlar asoslari bilan tanishtiriladi.*

Kalit so'z: *Zamonaviy, ta'lim, tarbiya, texnologiya, murakkab, uzluksiz, metodika.*

Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalar chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'lqinlanib so'zlamaslikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi. Shular qatoriga ta'lim tizimida ham juda katta burilishga qo'l urildi. Ya'ni Prezidentimiz ta'kidlaganidek: “Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi. Ko'plab ijtimoiy muammolarni yechish imkoni tug'iladi. Shunday ekan, Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o'ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo'llab quvvatlaydi”.

Xozirda mamlakatimiz taraqqiyotining ko'p jihatlarini olib borilayotgan yoshlar ta'lim-tarbiyasiga oid davlat siyosatiga bog'liq bo'lib, unda ta'lim tarbiya sohasida sezilarli sifat o'zgarishlari qilib, yuqori samaradorlikka erishish asosiy e'tiborda bo'ladi. Bunday jihatlar uzluksiz ta'lim tizimida qo'lga kiritilayotgan sifat o'zgarishlarining mazmun-mohiyatiga bog'liq bo'lib, u ko'proq boshlang'ich ta'limga ham tegishlidir. Bunga sabab boshlang'ich ta'limda o'quvchilar savodxonlik asoslari, hisoblash tafakkuri, mehnat ko'nikmalari va shaxs ma'naviyati elementlari bilan qurollantiriladi hamda yuqori sinflarda o'rganiladigan fanlar asoslari

bilan tanishtiriladi.

Shu sababdan ham zamonaviy ta'lim tizimi, uning maqsad va vazifalari mamlakatimiz taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ta'lim-tarbiya jarayoni oldiga qo'yilgan muammo yechimiga mos kelishi kerak. Bular zamonaviy ta'lim tizimida millat ruhiyatining nozik jihatlariga kirib borish va boshlang'ich ta'limda savodxonlik asoslarini puxta egallash hamda hisoblash tafakkurini shakllantirishning innovatsion usullarini yaratishni taqozo etadi.

Bugun biz yoshlarimizni ya'ni maktabga ilk qadam qo'yishi bilan farzandlarimizni yuksak salohiyatga ega bo'lishi uchun har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisining bilim darajasi katta amaliy ahamiyatga ega. Mustaqillik tufayli biz butunlay yangi hayotga, butunlay yangi jamiyatga qadam qo'ydik. Zero, jamiyatni yangilash - inson tafakkurini yangilashdan boshlanadi.

Ta'lim jarayonining umumiy loyihasi ta'limni tashkil etishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj ta'lim maqsadi. Ta'lim mazmuni, shakl, metod, usul va texnikasi o'quvchi faoliyati o'qituvchi faoliyati ta'lim natijasi. Yuqoridagi fikrlarga muvofiq ta'lim texnologiyasining tarkibiy tuzilmasi quyidagicha namoyon bo'ladi.

Bizga yaxshi ma'lumki, tarbiya jarayoni uzoq muddatli, murakkab, uzluksiz bo'lib u o'ziga xos xususiyatlarga ega. Garchi zamonaviy ta'lim texnologiyasi o'quvchining ta'lim jarayonidagi yetakchilik rolini yoqlayotgan bo'lsa-da, tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi asosiy mavqeini egallay olmaydi. Chunki, bolada turli xil xarakter, dunyoqarash yetarlicha shakllanmagan bo'lsa, u bu borada tarbiyachining yordamiga ehtiyoj sezadi. Shu bois tarbiya texnologiyasi ham mantiqiy, ham tarkibiy jihatdan ta'lim texnologiyasidan farq qiladi.

Bizga ma'lumki, kichik maktab yoshidagi bolalar ham o'yinqaroq bo'lib, ularda o'yinga bo'lgan qiziqish kuchli bo'lib, ularda o'qish, ta'lim olish faoliyati to'liq shakllanmasligi barchamizga ma'lum bo'ladi. Yosh bolalarning shu o'yinga bo'lgan qiziqishlaridan hamda matematik tushunchalarning ularning kundalik amaliy hayotlarida doimo qo'llash mumkinligini tushuntirish orqali ularni matematika fani asoslarini yaxshi o'rganishga qaratishlari mumkin. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar bilan dastlab ularning kundalik hayotlarida uchrab turadigan voqea va hodisalar bilan bog'liq matnli masalalar yechish ularning matematik tushunchalarni bilib olishga, uni o'rgatishga o'zlari mustaqil bu tushunchalarni amaliy darslarda qo'llashga bo'lgan qiziqishlarni oshiradi. Shu narsani esdan chiqarmaslik kerakki, har bir o'qituvchi u yoki bu masalaga o'z pedagogik salohiyatini ish joyidan obyektiv va subyektiv shart- sharoitdan kelib chiqib yondashadi.

Yoshlar ta'lim-tarbiyasida sust qarashning o'zi bo'lmaydi. Har bir ishga mas'uliyatli yondashib, berilgan shart sharoitdan unumili foydalanib, vazifalarni bajonidil bajarishga harakat qilishimiz kerak.

Shundagina boshlang'ich sinflardan boshlab ularning berilayotgan bilimlarni mustahkam egallashlari, ularni hayoti davomida qo'llashlari vatanimiz uchun sodiq inson bo'lib yetishi uchun harakat qilishimiz zarur.

Har bir fanning rivojlanish tarixi bo'lganligi sababli matematika fanining rivojlanishini asoslari, insoniyat faoliyatining amaliy ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Fanning rivojlanishi bu ishlab chiqarishning shakllanishi bilan asoslanadi. "Matematika, boshqa fanlar kabi, odamlarning amaliy ehtiyojlarini natijasida vujudga keldi" yermaydonining yuzalarini o'lchash, idishlarning sig'imini o'lchash, vaqtni o'lchash va mexanikaning elementlaridir, deb yozadi F. Engels. Shunday ekan, bugun boshlang'ich ta'lim tizimida yangi 4K metodikaimizning kirib kelishi har bir boshlang'ich sinf o'qituvchilarning mukammal darajada o'z ustida ishlagan holda o'quvchilarga matematika fanini o'zlashtirishda yuqori darajada bilim berishlari, ularni mantiqiy fikrlashga o'rgatishlari lozimdir. Bolalarni matematik tushunchalarni o'zlashtirishlari uchun jamoaviy bo'lib ishlashga o'rgatish, berilgan misol va masalalarni tushungan holda bajarish, bir-birlarini hurmat qilish, o'z fikrlarini erkin bayon eta olishlari kabilarni rivojlantirishga qaratishimiz zarur. Chunki, axborot oqimi keskin ortgan, turli yangiliklar hayotimizga shitob bilan kirib kelayotgan davrda mustaqil tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga ega bo'lgan, yangilikni o'rganishga doim tayyor bo'lgan, hamkorlikdan cho'chimaydigan, muloqotga erkin kirisha oladigan shaxsni tarbiyalash ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy maqsadi bo'lishi kerak va bu borada ta'limda yangi metodika hamda texnologiyalarning qo'llanishiga yo'l ochilishi maqsadga erishish yo'lidagi to'g'ri qadamdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sh.M.Mirziyoyev. "Erkin va farovon demokratik O'zbekiston Davlatini birgalikda barpo etamiz" – T.: "O'zbekiston" 2016. – 56-b.
2. Sh.M.Mirziyoyev. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". – T.: "O'zbekiston" 2017 y. – 104-b.
3. M.E.Jumayev. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi. 2006.
4. M.E.Jumayev. "Boshlang'ich matematika o'qitish metodikasidan amaliy mashg'ulotlar to'plami". – T.: O'qituvchi, 2005.

HOZIRGI ZAMONDA MATEMATIKA SOHASI RIVOJINING ASOSIY YO'NALISHI VA MUAMMOLARI

Aminova Mehrinso - O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda o'tgan davr ichida matematika ilm-fani va ta'limini yangi sifat darajasiga olib chiqishga qaratilgan qator tizimli ishlar amalga oshirilganini ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, sohada yechimini topmagan qator masalalar matematika sohasidagi ta'lim sifati va ilmiy tadqiqot samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurati ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Matematika, qarorlar, yutuqlar, muammolar, matematika sohasidagi ta'lim, Matematika instituti.

Kirish. Bugun yurtimizda chuqur tarixiy asosga ega va zamonaviy taraqqiyot uchun juda muhim fanlardan biri bo'lgan matematikaga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Muhammad Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug'bek singari ulug'ajdodlarimiz tamal toshini qo'ygan bu fan so'nggi yillarda o'zining yangi rivojlanish bosqichiga kirdi, deb bimalol ayta olamiz. Mamlakatimiz qadim zamonlardan beri fan va madaniyat rivojlanib kelayotgan davlatdir.

Muhokama. Davlatimiz rahbarining 2017-yil 17-fevraldagi "Fanlar akademiyasi faoliyati, ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etish, boshqarish va moliyalashtirishni yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq O'zbekiston Milliy universiteti huzuridagi Matematika instituti Fanlar akademiyasi tarkibida qayta tashkil etildi. Ayni paytda Prezidentimizning 2019-yil 9-iyuldagi "Matematika ta'limi va fanlarini yana rivojlantirishni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llabquvvatlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I.Romanovskiy nomidagi Matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi hamda 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifati oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarorlari . . . qabul qilindi. Ushbu qarorlar orqali matematika fani va ta'limini rivojlantirish, xalqaro standartlarga moslashtirish uchun mavjud muammolarni bartaraf etish tizimi yaratib berildi. Masalan, matematika bo'yicha xalqaro konferensiyalarda, talabalar o'rtasida o'tkaziladigan xalqaro olimpiadalarda, seminar treninglarda ishtirok etish imkoniyati yaratildi. Matematika ta'lim yo'nalishlarida ta'lim olayotgan talabalar va tadqiqotchilar uchun akademik T.Sarimsoqov nomidagi stipendiya ta'sis etildi. O'zbekiston matematika jamiyatining xalqaro aloqalarini

kengaytirish va Xalqaro matematiklar jamiyatiga to'laqonli a'zo bo'lishini ta'minlash choralari ko'rilmoqda. Yuqorida qayd etilgan hujjatlar orqali olimlarimiz uchun yana qator imkoniyatlari yaratildi. Jumladan, 2020-yilda Matematika institutiga ilmiy darajalar berishda mustaqillik berildi. Qoraqalpog'iston Respublikasida, Buxoro, Namangan, Samarqand, Xorazm viloyatlarida institutning hududiy bo'linmalari tashkil etildi. Hozirgi kunda bu bo'linmalarda 22 fan doktori, 22 fan nomzodi va fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) faoliyat yuritmoqda. Bo'linmalar viloyatlardagi universitetlar binolarida joylashgan bo'lib, bu yoshlar va talabalar bilan ishlash va ularni matematika faniga qiziqtirish uchun juda qulaydir. O'zbekistonda matematika fanini rivojlantirib, jahon standartlari darajasida saqlash bizning asosiy maqsadimiz. Biz dunyoda matematika sohasida bo'layotgan ilmiy yangiliklarga munosib hissa qo'shish uchun yetarli ilmiy salohiyatga egamiz. Ayniqsa, bu maqsadlarni amalga oshirish uchun safimizda yosh matematiklarning ko'pligi va ular soni tobora oshib borayotgani bizga madad bo'lmoqda. Shiddat bilan o'zgarayotgan bugungi zamonda kelajakni matematik asoslab qurish zarur. Chunki bugungi kunda atom bombasidan ham xavfli, chegara bilmas muammolar bor. Masalan, kibertahdid, axborot xavfsizligi, optimizatsiya, virus tarqalishi xavfi (jumladan, bugungi kundagi koronavirus pandemiyasi) kabilar shular jumlasidandir. Bu zamonaviy muammolarni yechishda axborot texnologiyalari, dasturlash, matematik modellash va kimyo-biologiya kabi sohalarni rivojlantirish juda muhim. Bu sohalarning asosi esa, albatta, matematika. Matematika fanining biologiya, fizika, kimyo, kompyuter texnologiyasi, kriptografiya, musiqa, muhandislik, tibbiyot, adabiyot, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarda qo'llanish doirasi juda keng. Masalan, bugungi kunda kompyuter dasturchisi bo'lishga qiziqish kuchaymoqda.

Dasturlashning negizini esa matematika tashkil qiladi. Dastur matematik algoritmdir! Shunday ekan, matematik bilimlarni puxta egallamay turib, dasturlash sohasida yetuk mutaxassis bo'lish aslo mumkin emas. Prezidentimizning 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori yurtimizda matematika taraqqiyoti uchun mustahkam zamin hozirlaydigan muhim hujjat bo'ldi, deb bimalol ayta olamiz. Mazkur qaror asosida har birtumanda matematika faniga ixtisoslashgan maktablar tashkil etiladigan bo'ldi. Biz tegishli vazirlik va idoralar bilan hamkorlikda matematika fani bo'yicha uzluksiz ta'lim dasturlari majmuasini yaratdik. Endi esa darsliklardagi yondashuvni, metodikani o'zgartirishimiz lozim. Bu muammo yechimi uchun ham imkoniyat yaratib berilgan. Yuqoridagi qarorga ko'ra, 2021-yil 1-sentyabrdan boshlab matematika fani bo'yicha davlat ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan darsliklar va o'quv qo'llanmalarni ishlab

chiqishda majburiy tartibda institutimizning ekspert xulosasi olinadi. Buning uchun institutda matematika ta'limi bo'yicha o'quvslubiy materiallarni muvofiqlashtirish laboratoriyasi tashkil etildi. Shuningdek, davlatimiz rahbari Oliy Majlisga 2019-yilgi Murojaatnomasida 2020-yilni "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyot yili", deb e'lon qilar ekan, buning zamirida mamlakatimiz ilmfani rivojiga berilayotgan katta e'tibor mujassam edi. Prezidentimizning olimlar bilan uchrashuvida bir necha fan yo'nalishini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi. Matematika ana shulardan biri sifatida belgilandi. Uchrashuvda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligiga matematikani o'qitish soatlarini qayta ko'rib chiqish topshirig'i berildi. Yo'nalishlar bo'yicha dastur va darsliklar tuzish zarurligi ta'kidlandi. Ushbu vazifalar ijrosi doirasida Matematika instituti olimlari O'zbekiston Milliy universiteti va Toshkent davlat texnika universitetidagi hamkasblari bilan o'quv rejalar va matematika sohalariga oid fan dasturlarini qaytadan ko'rib chiqib, sohalarga yo'naltirilgan holda davlat va xalqaro standartlarga moslashtirdi.

Xulosa o'rnida, O'zbekiston Respublikasining mustaqilligini mustahkamlash yo'lida yosh avlodni chuqur bilimli, kelajakda yetuk kadrlar qilib yetishtirish uchun hozirgi kunda alohida e'tibor berilmoqda. Iqtidorli yoshlar bilan ishlash, ularning iqtidorini ro'yobga chiqarish va ularga zamonaviy ilmlarni berish hozirgi kunning asosiy vazifalaridan biridir. Shuning uchun faqat maktab dasturi bilan cheklanmasdan, yoshlarning matematik bilim va tafakkurini chuqurlashtirish, fikrlash doirasini kengaytirish, tasavvur qilish qobiliyatini o'stirish maqsad qilib qo'yilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Axmedova M. O'rta Osiyoning mashhur matematiklari T: "O'qituvchi", 1994.
2. История математики (т 3 томакс), – М, 1970-72;
3. Матвиевская Г. П., Учение о числе на средневековом Востоке, – Т., 1967;
4. Mirzayev Ch., Sodiqov U., Bahromov J. "Matematik o'qitishning zamonaviy muammolari. // "Psixik taraqqiyot va ta'lim muammolari" O'ZMU maqolalar to'plami.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARNING OG'ZAKI VA YOZMA HISOB MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Azimova Umida Latipovna-Buxoro shahar 20-son umumta'lim maktabining oliy toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi, "Xalq ta'limi a'lochisi" ko'krak nishoni

sohibasi

Telefon: +998(93) 960 00 45

e-mail: umida9600045@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada ta'lim texnologiyalari va 4K modeliga asoslangan interfaol metodlarning o'quvchilarning og'zaki va yozma hisob malakalarini rivojlantirishdagi ahamiyati, darsda o'quvchilar faolligini oshirib ular orasida do'stona muhitni yuzaga keltiruvchi omil ekanligi, ularning komil inson bo'lib yetishishlarida hayotiy ko'nikma va axloqiy sifatlarning shakllantirishdagi o'rni va mohiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: 4K modeli, innovatsion metodlar, interfaol, "Tengini top", "Hozirjavob qalpoqchalar" metodi, kreativlik, kritik fikrlash, kommunikativlik, Kenguru, TIMSS.

O'sib kelayotgan yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash azal-azaldan milliy pedagogikamiz oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri bo'lib kelgan. Bu mas'uliyatni ado etish esa birinchi navbatda boshlang'ich sinf o'qituvchilari zimmasiga yuklangan. Barchamizga ayonki, boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z kasbining chin fidoyisi, bilimdoni, jonkuyar, ijodkor ustoz bo'lsagina, Vatanimiz kelajagi bo'lgan yosh avlod ta'lim – tarbiyasining poydevori pishiq va mustahkam bo'ladi.

Poydevor qanchalik mustahkam bo'lsa, imoratning umri shunchalik uzun bo'lganidek, o'quvchilarga 1-sinfdayoq puxta bilim berilsa, shu o'quvchi keyinchalik har qanday murakkab dasturlarni qiynalmay o'zlashtira oladi. Buning uchun shu poydevorni yaratuvchisi ya'ni boshlang'ich sinf o'qituvchisi tinmay o'z ustida ishlashi, izlanishi kerak bo'ladi. Boshlang'ich ta'limning muhim jihatlaridan biri o'quvchilarda og'zaki hisoblash malakalarini shakllantirishdan iborat.

Hammamizga ma'lumki, 2023-2024-o'quvyilida umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflari uchun 4K modeliga asoslangan matematika fanidanyangi, avvalgiga qaraganda bir muncha murakkab mavzularni o'z ichiga olgan darslik joriy qilindi. Lekin, biz bilamizki, o'quvchilarning hammasi ham iqtidorli emas. Bu darslikda berilgan materiallarni sinfdagi barcha o'quvchilar birdek o'zlashtira olishmaydi. Darslikdan o'rin olgan murakkab tenglamalar, kasrlar, murakkab masalalar, fazoviy jismlar va geometrik mazmundagi masalalar ba'zi o'quvchilar uchun murakkablik qiladi. Noto'g'ri kasrlar, o'nli kasrlar va ular ustida amallar bajarish mavzulari esa 5-sinf dasturlaridan joy olgan edi.

Ushbu mavzularni o'quvchilar yaxshi o'zlashtirishlari uchun o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi, dunyoqarashi, ularning tafakkurini kamol toptirish, og'zaki hisob malakalarini rivojlantirishga muhim ahamiyat qaratish lozim.

O'quvchilarning og'zaki va yozma hisoblash qobiliyatlari yuqori darajada bo'lishi esa darslarni yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib tashkil etish, ilg'or metod va usullar, hisoblashning oson va qulay usullari yordamida, o'yinlar orqali o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini orttirishga erishishiga bog'liq.

Men o'z darslarimda o'quvchilarimning og'zaki va yozma hisob malakalarini rivojlantirishda quyidagi pedagogik texnologiyalardan va usullardan foydalanaman.

“Tengini top” metodi. Bu metod men foydalanadigan va o'quvchilarimni qiziqtirib qo'ygan metodlardan biri bo'lib, darsning istalgan bosqichida foydalanish mumkinligi bilan ahamiyatlidir. Bu metoddan foydalanishda men futbol to'pini andaza qilib olganman. Chunki futbol o'yiniga ham o'g'il bolalar, ham qiz bolalar birdek qiziqishadi. Undagi rang- barang topshiriqlar esa undanda qiziqarli. Bu usuldagi topshiriqlarni o'qituvchi o'z o'quvchilarining bilim salohiyatini hisobga olgan holda murakkab yoki yengilroq variantda tayyorlashi mumkin. Bu topshiriqni har bir o'quvchi uchun individual tarzda har xil variantda ham tayyorlashi mumkin, butun sinf uchun bir xil variantda tayyorlab, topshiriq mazmuni bilan monitor orqali tanishtirishi yoki A3 qog'ozida ham tayyorlashi mumkin.

Quyida “Tengini top” metodining sinflar kesimida tayyorlangan variantlarini namuna tariqasida keltirmoqchiman.

Futbol to'pining har bir ajratib ko'rsatilgan xonasiga misollar yoziladi va o'quvchilarga quyidagi topshiriqlar beriladi.

“ Tengini top” metodi 3- sinf uchun.

Javobi $\frac{1}{2}$ ga teng bo'lgan sonlarni qizil rangga bo'yang.

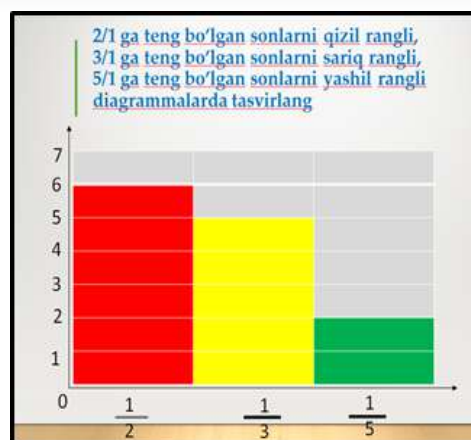
Javobi $\frac{1}{3}$ ga teng bo'lgan sonlarni sariq rangga bo'yang.

Javobi $\frac{1}{5}$ ga teng bo'lgan sonlarni yashil rangga bo'yang.



“ Tengini top” metodi 4-sinf uchun.

Sonlar koordinatasida $\frac{1}{2}$ ga teng bo'lgan sonlarni qizil rangli,
Sonlar koordinatasida $\frac{1}{3}$ ga teng bo'lgan sonlarni sariq rangli,
Sonlar koordinatasida $\frac{1}{5}$ ga teng bo'lgan sonlarni yashil rangli
diagrammada



O'quvchilar misollarni yechadilar va topshiriqni bajarib koptokni belgilangan ranglarga bo'yaydilar, koordinata o'qida diagrammalarda aks ettiradilar. Topshiriq tekshirilgach o'qituvchi tomonidan uch xil rang svetofor ranglarini eslatishi va yo'l harakati qoidalariga rioya qilishlari lozimligi, mashinalar qatnaydigan ko'chada o'ynash mumkin emasligi va koptok o'ynaganda maxsus belgilangan maydonda o'ynash lozimligi uqtiriladi.

“Hozirjavob qalpoqchalar” metodi.

Bu metoddan barcha fanlarda foydalanish mumkin. Ayniqsa, matematika fanida masalalarni yechish jarayoniga juda mos keladi. Masalalarni yechishning bosqichma- bosqich amalga oshirilishi, a'lo natijalar garovidir. Bu metoddan ayni shu maqsadda foydalaniladi. Bunda qalpoqchalarning soni 6 ta bo'lib, ranglari har xil, oq, qizil, qora, sariq, yashil va ko'k ranglarda bo'ladi. Har bir qalpoqcha o'quvchilar zimmasiga ma'lum bir vazifani yuklaydi. Qalpoqni kiygan o'quvchi o'sha qalpoqqa tegishli bo'lgan shartni bajarishi lozim bo'ladi.



Oq qalpoqchani kiygan o'quvchi masalaning shartini o'qiydi.

Qizil qalpoqchani kiygan o'quvchi masalada nima haqda gap ketayotganligi haqida fikr bildiradi.

Qora qalpoqchani kiygan o'quvchi masalada nimalar ma'lum, nimalar noma'lum ekanligini aniqlab beradi.

Sariq qalpoqchani kiygan o'quvchi masalaning qisqa shartini tuzadi va chiqib xattaxtaga yozadi.

Yashil qalpoqchani kiygan o'quvchi masalaning yechimini aytadi va yozadi.

Ko'k qalpoqchani kiygan o'quvchi esa masalaning javobini aytadi va yozadi.

Bu metod o'z nomi bilan o'quvchilardan hozirjavoblikni talab qiladi. Ushbu metoddan foydalanilganda sinfdagi har bir o'quvchi "Balki, qalpoqni kiyish menga topshirilar?" - degan fikr bilan qalpoqlardagi har bir savolga tayyor bo'lib turadi. Shu orqali sinfdagi barcha o'quvchilarning darsga tayyorgarlik darajasi oshiriladi.

Ushbu metod **"Algoritm"** metodining davomchisi bo'lib, o'quvchilarning masala yechish malakalarini rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Har bir qalpoqcha qanday vazifani bajarishi o'quvchilar ongida muhrlanib qoladi. Bu esa masalani bosqichma- bosqich, tahlil qilib bajarish ko'nikmasini hosil qiladi. Bu esa ayni damda masalani tez, oson va to'g'ri yechishning garovi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, umumta'lim maktablari matematika dasturiga taalluqli masalalar boshlang'ich sinflardayoq shu darajada mustahkam o'zlashtirilishi kerakki, o'quvchilar ongida uzoq vaqt saqlanib qolsin. Shu bois boshlang'ich sinf o'qituvchisi ayniqsa birinchi va ikkinchi sinflarda mas'uliyatni har qachongidan ko'ra chuqurroq his qilishi, hamda qunt va sabr bilan ishlashiga tog'ri keladi.

Yuqoridagi metodlar o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirish va mavzularni chuqur o'zlashtirib, uzoq vaqt bolalar yodida saqlanib qolishida, ularning og'zaki va yozma hisob malakalarini rivojlantirishda, kreativlikni shakllantirishda, kritik fikrlash va kommunikativlikka o'rgatishda, motivatsiya berishda, o'quvchilarni xalqaro yo'nalishdagi Kehguru va TIMSS tanlovida ishtirok etish malakalarini hosil qilishda turtki bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ishmuhammedov R, Abduqodirov A, Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Amaliy tavsiyalar.-T.:Iste'dod jamg'armasi,2008.-180-b.
2. Olimov Q.T. Pedagogik texnologiyalar.-T.: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2011.- 275 b.
3. Matematika darsligi 4- sinf I.V.Repyova "Novda edutainment" nashriyoti 2023.
4. WWW. Google. com

BIROR MUHITDA GRAVITATSIYA MAVZUSINI O'QITISHDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH

Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li
Toshkent davlat texnika universiteti
Qo'qon filiali katta (PhD) o'qituvchisi.
Tel: +99891-698-16-15
e-mail: baratovjoraqozi@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola nostandart topshiriq bajarish orqali fizikaning mexanika bo'limidagi "Biror muhitda gravitatsiyasi" mavzusini o'rganib yechimini topish kerakli tenglamalarini tanlash hamda bajarish ko'nikmasini shakllantirib orqali o'quvchilarda Nyuton qonunlarining qo'llanilish chegarasini hamda butun olam tortishish qonuni matematik tenglamalari bilan ishlash ya'ni ikki jismning o'zaro tortishish kuchini muhitdagi ta'sirni o'rganish metodikasi takomillashtiriladi.

Kalit so'zlar: mavzuga oid nostandart topshiriqlar, ijodiy topshiriqlarning yechimlari, xulosa chiqarish, yozilgan javoblarni izohlash, topilgan javoblar ustida tahlil va xulosa qilish, hamda kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish.

Nostandart topshiriqlarni yechish uchun qancha vaqt sarflanishi ko'pvaqtsarflanadiyokiyo'q, bu o'quvchining bilim, ko'nikma va fikrlash darajasiga bog'liq. Nostandart topshiriqlar o'quvchilarni o'zlarining bilim va ko'nikmalarini real hayot vaziyatlarida qo'llay olishlarini, ijodiy fikrlash hamda muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishlarini talab qiladi. Bunday topshiriqlarni yechish uchun o'rganilgan qoidalar va usullarni qo'llash bilan birga, yangi yondashuvlar bilan g'oyalar izlashlari ham kerak bo'ladi. Nostandart topshiriqlarni yechishda quyidagi maslahatlar foydali bo'lishi mumkin:

Topshiriqning shartini diqqat bilan o'qing va tushunishga harakat qiling. Topshiriqda berilgan ma'lumotlarni, shartlarni va talablarini aniqlang. Topshiriqda nima so'ralganini tushuning.

Topshiriqni soddalashtirish uchun, topshiriqning bir qismini yoki barchasini boshqa so'zlar bilan aytib ko'ring. Topshiriqda berilgan ma'lumotlarni jadval, grafik, rasm yoki boshqa vizual shaklga keltiring. Topshiriqda berilgan sonlarni o'zgartirib, osonroq misollar yaratib ko'ring.

Topshiriqni yechish uchun qaysi fanlardan, mavzulardan yoki kontekstlardan foydalanish kerakligini o'ylab ko'ring. Topshiriqni yechish uchun kerakli qoida, formula, teorema yoki definitsiyalarni eslang. Topshiriqni yechish uchun qaysi usullardan foydalanish mumkinligini

o'ylab ko'ring. Topshiriqni yechish uchun o'zaro bog'liqlik, tenglik, tengsizlik, funksiya, algoritim yoki boshqa matematik tushunchalarini qo'llash mumkinmi?

Topshiriqni yechishga kirishdan oldin, topshiriqning mumkin bo'lgan javoblarini taxmin qilib ko'ring. Topshiriqning javobini topish uchun bir nechta usullarni sinab ko'ring. Topshiriqning javobini tekshirish uchun boshqa usullardan foydalaning. Topshiriqning javobini matematik, grafik yoki tablitsalar bilan ifodalang. Topshiriqning javobini tushuntirish uchun o'z fikrlaringizni bildiring.

Nostandart topshiriqlarni yechish uchun ko'p vaqt sarflanishi mumkin, ammo bu sizning bilim va ko'nikmalarizni oshirishga hamda matematikani chuqurroq tushunishga yordam beradi.

L.M.Fridman va E.N.Turetskiyning tadqiqotlarida qayd etilishicha, nostandart masalalar xususiyatlari ularni hal qilishning turli o'ziga xos usullarini belgilaydi, ammo nostandart topshiriqlar yechishning quyidagi usullarini ko'rish mumkin [3,2].

1. Topshiriq shartini (topshiriq ob'yekti, topshiriq talablari) qismlarga bo'lish orqali standart yoki oddiyroq topshiriqlarga ajratish.
2. Berilgan topshiriqni shartini o'zgartirish (o'zgaruvchilarni almashtirish, ob'yektni boshqalar bilan almashtirish).
3. Ma'lumotlar va kerakli qiymatlarni aniqlash uchun yordamchi elementlarni kiritish (muammoni qismlarga bo'lish, muammoga aniqlik kiritish).

A.A.Stolyar "Muammoni hal qilish bilan bog'liq bo'lgan uchta turdagi ta'lim holatni aniqlaydi"

1. Umumiy yechish usuli o'quvchilarga hali noma'lum bo'lgan standart masalani yechish;
2. O'quvchilarga ma'lum bo'lgan umumiy yechish usullari standart masala yechish;
3. Nostandart masala yechish; [3].

M.Tojiyev, M.Xurramovlarning "Ta'lim jarayonini pedagogik texnologiya asosida tashkil qilishda qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim usullari" nomli metodik tavsiyanomasi Davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va fan dasturlarini samarali amalga oshirishga yo'naltirilgan bo'lib, unda ta'lim texnologiya tasnifi, o'quv jarayonining pedagogik texnologiya asosida tashkil qilishda qo'llaniladigan zamonaviy o'qitish usuli va texnologiyalari hamda ularni qo'llash masalalari yoritilgan. Pedagogik texnologiya va ta'lim jarayoni sifatini boshqarishga oid ayrim so'zlarning izohli lug'atida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ta'lim jarayoni va sifatini boshqarishga oid ayrim so'zlar izohi haqida fikr yuritilgan bo'lib, ularda o'quv mashg'ulotlarida qo'llaniladigan metod va usullarini o'rinida qo'llashda foydalanish bayon qilingan [2].

Butun olam tortishish qonuni fizikaning fundamental qonunlar qatoriga kiradi. Uning tabiatdagi jismlarning o'zaro tortishishi haqidagi

asosiy tezisi o'rinli ekanligiga hech qanday shubha yo'qdek tuyuladi. Ammo, shunday vaziyatlar mavjudki, ularda butun olam tortishishi kutilmagan natijalarga olib keladi. Mana shu kutilmagan natijalar haqida fikr yuritamiz.

Suv bilan to'ldirilgan cheksiz fazoni tasavvur qilsak. Bunday fazoda turli jismlar bir biri bilan qanday ta'sirlashadi? Javobi ravshandek: ular butun olam tortishish qonuniga bo'y sinib tortishishadi. Ammo hulosa qilishga shoshilmaylik. Keling bir nechta hususiy hollarni ko'rib chiqsak. Dastlab ikkita qo'rg'oshin bo'lakchalarini o'zaro ta'sirlashuvini ko'rib chiqsak. Bu holga "O'zaro ta'sirlashuv" atamasi unchalik to'g'ri kelmasligini aytib o'tsak, chunki bo'lakchalarga nafaqat o'zaro to'rtishuv kuchlari, balki butun olam gravitatsiyasi va suv muhitining elastiklik kuchlari ta'sir qiladi. Dastlab gravitatsiyaviy tabiatga ega barcha kuchlarni hisobga olishga harakat qilamiz.

Gravitatsiyaviy ta'sirlashuv hisobi. t bo'lakchaga ta'sir qiladigan kuchlarni ko'rib chiqsak. Uning markazidan ikkita bo'lakchani tutashtiruvchi to'g'ri chiziqqa perpendikulyar tekislikni o'tkazsak. Bu tekislik butun olamni ikkita yarimolamlarga ajratadi. Qulaylik uchun ularni chap va o'ng deb nomlasak.

Bu ikkita yarim olam bir biriga nisbatan simmetrik. Ammo o'ng qismida qo'shimcha bo'lakcha 2 mavjud. Yarim olamlarning simmetrik qismlari bir xil tortishuv kuchlari bilan ta'sir qiladi. Ta'sirning teng ta'sir etuvchisi ikkita farq qiluvchi sferik elementlarning natijasi hisoblanadi. O'ng tomonda bu qo'rg'oshin bo'lakcha, chap tomonda – bo'lakcha hajmidagi suv. Bo'lakchanning massasi suvning massasidan katta bo'lganligi sababli, bo'lakchaga ta'sir qiluvchi natijalovchi kuch o'ng tomonga yo'nalgan bo'ladi, ammo qiymati 2-bo'lakchaga gravitatsiyaviy tortishuvdan kamroq chiqadi.

Bu kuchni hisoblaymiz:

$$F_1 = F - F_{suv} = G \frac{m \cdot m}{r^2} - G \frac{m \cdot m_{suv}}{r^2} = G \frac{m}{r^2} (m - m_{suv}) = G \frac{m^2}{r^2} \left(1 - \frac{\rho_{suv}}{\rho} \right)$$

Bu yerda r – bo'lakchalar orasidagi masofa.

Agar turli massali bo'lakchalar berilsa, bu formulani quyidagi ko'rinishga keltirsa bo'ladi:

$$F_1 = G \frac{m_1 m_2}{r^2} \left(1 - \frac{\rho_{suv}}{\rho} \right)$$

Har qanday moddaning har qanday muhitdagi ta'sirini ko'rib chiqsak quyidagi ko'rinishga keladi.

$$F_1 = G \frac{m_1 m_2}{r^2} \left(1 - \frac{\rho}{\rho_{mod \#}} \right)$$

Qavs ichidagi ifoda butun olam tortishish qonuniga to'liq mos keladi, va agar muhitning zichligi nolga teng bo'lsa biz butun olam tortishish qonunining standart ifodasini hosil qilamiz.

Agar muhitning zichligini asta sekin orttirsak, o'zaro tortishish kuchi kamaya boshlaydi va muhit va jism zichligi teng bo'lgan paytda nolga tenglashadi. Agar muhit zichligi unga joylashtirilgan jismlar zichligidan katta bo'lsa kuch manfiy bo'ladi, bu itarishishdan dalolat beradi.

Masalan, ikkita yog'och sharcha suvli muhitda bir biridan quyidagi kuch bilan itarishadi:

$$F = G \frac{m m}{r} \left(- \frac{\rho_{suv}}{\rho_{yog'och}} \right)$$

Shunday qilib, tortishish itarishish kuchini paydo qila oladi.

Bu o'zaro itarishish effektini bir jinsli muhitga o'zgacha zichlikli modda kiritilishidan hosil bo'ladigan "Maydon" tushunchasini kiritib tushuntirsa bo'ladi. Zichligi kattaroq jism kiritilishi tortishish maydoni paydo bo'lishiga olib keladi. Bunda tortishish faratgina ortiqcha zichlikdan paydobo'ladi. Agar moddaning zichligi muhitning zichligidan kichkina bo'lsa itarishish maydoni hosil bo'ladi. Bu maydonlarning o'ziga hos jihati shundaki, ular o'z xossalarini qanday moddaga ta'sir qilishidan qat'iy nazar (kattaroq yoki kichikroq zichliklimi) ko'rsatishadi. Bunday maydon kuchlanganligini quyidagi formula orqali hisoblasa bo'ladi (gap markaziy maydon haqida):

$$E = G \frac{m_{moddalar}}{r^2} \left| 1 - \frac{\rho_{suv}}{\rho_{moddalar}} \right|$$

Endi murakkabroq holatni o'rganishga harakat qilamiz. Shu paytgacha bizlar bir xil zichlikka ega elementlarni ko'rib chiqdik. Turli zichlikka ega jismlar qanday ta'sirlashadi? Buni aniqlash uchun qo'rgoshin va yog'och sharchalarni tanlab olamiz va tortishish va itarishish maydonlari tushunchalaridan foydalanamiz. Qo'rg'oshin charcha ortiqcha zichlikka ega bo'lib tortishish maydonini hosil qiladi va yog'och sharchani o'ziga tortadi. Yog'och sharcha esa yetarlicha zichlikka ega bo'lmagani sababli itarishish maydonini hosil qiladi va shuning uchun qo'rg'oshin sharchani itaradi. Shunday qilib, yog'och va qo'rg'oshin sharchalarga ta'sir etuvchi kuchlar bir tomonga yo'nalgan

bo'ladi. Kuchlarning modullari mos holda indekslarni 1 (qo'g'oshin sharcha uchun) va 2 (yog'och sharcha uchun) almashtirish bilan quyidagicha hisoblanadi.

$$F_{1,2} = G \frac{m_1 m_2}{r^2} \left| 1 - \frac{\rho_{muhit}}{\rho_2} \right|$$

Ammo Nyutonning uchinchi qonunining buzilishi (kuchlar nafaqat bir biriga tomon yo'nalmagan, balki modul jihatdan teng emas) va butun olam tortishish qonunining buzilishidek tuyiladi. Gap shundaki, oxirgi formula orqali ta'riflanadigan kuchlar o'zaro ta'sirlashuv kuchlari emasdir. Bu formula jismlarning gravitatsion ta'sirlashuvi bilan birgalikda har bir jismga nisbatan assimetriyasi tufayli paydo bo'lgan butun olamning gravitatsion ta'sirini hisobga oladi. Va "Ta'sirlashuv" kuchlaridagi farq fazoning unda joylashgan elementlarga nisbatan turlicha ta'sir qilishi orqali paydo bo'ladi.

Oraliq xulosani chiqarib, gravitatsiyaviy tabiatga ega barcha kuchlarni hisobga olish butun olam tortishish qonuni faqatgina jismlar tortishuvini paydo qilmasligini payqasa bo'ladi. Ammo shuni esda tutish kerakki shu paytgacha biz suvli muhitning elastiklik kuchlarini hisobga olmadik.

Hozir shu bilan shug'ullanamiz.

Arximed kuchini hisobga olish. Bir jinsli suvli fazodagi barcha nuqtalarda bosim bir xil. Arximed kuchi faqatgina birjinslilik buzilganda paydo bo'ladi. Bu kuchni qo'rg'oshin sharcha paydo bo'lgandagi hol uchun hisoblaymiz. Ixtiyoriy tanlangan suv elementini ko'rib chiqamiz. U tinch holatda turibdi, demak qo'rg'oshin sharchaning tortishuv maydoni tomonidan ta'sir qiladigan kuch

Arximed kuchi bilan to'liq muvozanatlashadi. Bu kuchni topamiz.

$$F_A = F = m_{suv} E_{maydon} = \rho_{suv} V_{suv\ elementi} E_{maydon}$$

Ko'rinib turibdi, klassik maktab varianti esga tushiruvchi bu formula itarishish maydoni uchun ham qo'llanilishi mumkun (bu ulda u maydonga qarshi yo'nalgan bo'ladi).

Endi esa barcha kuchlarni hisobga olsa ham bo'ladi. Ikkita qo'rg'oshin bo'lakchasi holatiga qaytamiz. Birinchi bo'lakchaga ta'sir qiluvchi to'liq kuch F_1 ikkinchi bo'lakcha maydoni tomonidan hosil qilinuvchi kuch va Arximed kuchining vektor yig'indisiga teng:

$$\begin{aligned} F_1 = F_{maydon2} - F_A &= m_1 E_{maydon2} - \rho_{suv} V_1 E_{maydon2} = \left(1 - \frac{\rho_{suv}}{\rho_{modat}} \right) m_1 E_{maydon2} = \\ &= \left(1 - \frac{\rho_{suv}}{\rho_{modat}} \right) m_1 G \frac{m_2}{r^2} \left(1 - \frac{\rho_{suv}}{\rho_{modat}} \right) = G \frac{m_1 m_2}{r^2} \left(1 - \frac{\rho_{suv}}{\rho_{modat}} \right)^2 \end{aligned}$$

Bu formulaning indekslarga nisbatan to'liq simmetriyasi ikkinchi bo'lakchaga ta'sir qiluvchi kuch qiymat jihatidan huddi shunday bo'lishini ko'rsatadi: $F_2=F_1$. Qavs ichidagi ifodaning kvadrat darajada turishi ham tasodifiy emas. Agar muhitning zichligi jism zichligidan katta bo'lsa, kuchning ishorasi o'zgarmaydi. Demak ikkita yog'och bo'lakcha suv muhitida tortishadi. Va shunda so'ngi formulani umumiy ko'rinishda quyidagicha yozsa bo'ladi.

$$F = G \frac{m_1 m_2}{r^2} \left(1 - \frac{\rho_{muhit}}{\rho_{modd}} \right)^2$$

Ammo bu formulani turli zichlikka ega jismlarga nisbatan ta'sir qiluvchi kuchlarni hisoblashda qo'llab bo'lmaydi.

Yog'och sharcha va qo'rg'oshin sharcha holatiga qaytamiz. Qo'rg'oshin sharchaga ta'sir qiluvchi kuchni hisoblaymiz. Yog'och sharcha itarishish kuchini hosil qiladi, ammo u Arximed kuchiga

qarama-qarshi yo'nalgan. To'liq kuchni qo'rg'oshin sharchaga ta'sir qiluvchi kuchlarning vektor yig'indisi orqali topamiz:

$$\begin{aligned} F &= F_A - F_1 = \rho_{suv} V_j E - \vec{F} = \left(\frac{\rho_{suv}}{\rho_{modd}} - 1 \right) \vec{F} = \\ &= \left(\frac{\rho_{suv}}{\rho_{modd}} - 1 \right) m G m_{yog'och} \left(1 - \frac{\rho_{suv}}{\rho_{yog'och}} \right) = \\ &= G \frac{m_{yog'och} m}{r^2} \left(\frac{\rho_{suv}}{\rho_{modd}} - 1 \right) \left(1 - \frac{\rho_{suv}}{\rho_{yog'och}} \right). \end{aligned}$$

Ko'rib turibmizki $F_{qsh} < 0$, demak itarishish kuchi Arximed kuchidan katta. Shunday qilib, yog'och va qo'rg'oshin sharchalar bir birida itarishishadi. Modul jihatdan huddi shunday ammo qarama-qarshi yo'nalgan kuch yog'och sharchaga ta'sir qilishini ko'rsatsa bo'ladi.

Shunday qilib, cheksiz suyuq fazodagi ikkita jismning o'zaro ta'sirining umumiy formula ko'rinishini shunday yozsak bo'ladi:

$$F = G \frac{m_1 m_2}{r^2} \left(\frac{\rho_{modd\ 1} - \rho_{muhit}}{\rho_{modd\ 1}} \right) \left(\frac{\rho_{modd\ 2} - \rho_{muhit}}{\rho_{modd\ 2}} \right)$$

Ko'rinib turibdiki, jismlar zichliklar teng bo'lgan xususiy hol uchun, jismlarning zichliklari muhit zichligi bilan qanday munosabatda bo'lishidan qat'iy nazar bu jismlar bir biriga tortishishadi ($F > 0$). Tortishuv ikkita jism zichliklari teng bo'lmaganda ham kuzatiladi, ammo ikkitasi ham muhitning zichligidan yoki katta yoki kichkina bo'lishi kerak. Shunda so'ngi formuladagi qavs ichidagi ifoda bir xil ishorali bo'ladi va kuch musbat bo'ladi. Itarishish faqat gina jismlarning birini zichligi

muhitning zichligidan kichik ikkinchisi esa katta bo'lganida kuzatiladi. Bu holda kuch ishorasini manfiyga o'zgartiradi, bu itarishish haqida dalolat beradi. Agar muhitning zichligi jism zichligi bilan mos kelsa, kuch nolga aylanadi.

Xulosa

Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarini o'qitishda nostandart topshiriqlardan foydalalanish ularda fanlarga bo'lgan qiziqishini orttirib, faqat fizikani emas, balki, boshqa fanlarning mavzu hamda mavzulararo bog'likni shakllantirish uchun juda qulay ham o'rganilgan bilimlarni qayta takrorlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Малофеев Р.И. Проблемное обучение в средней школе – М.: Просвещение, 1980. – 127 с.
2. Tojiyev M. Oliy ta'limning bakalavr bosqichidagi "(Matematika) o'quv jarayonini loyihalash" turkumdagi fanlar fan dasturi va adabiyotlarini yaratishning metodologik asosi va metodikasi. – T.: Tafakkur bo'stoni, 2013. – 80 b.
3. Фридман Л.М. Как научиться решать задачи: Пособие для учащихся / Л . М. Фридман, С. И. Турецкий. – М.: Просвещение, 1984. – 130 с.
4. Baratov J. Uzluksiz ta'lim tizimida fizika o'qitishda nostandart topshiriqlardan foydalanish. Journal of Pedagogical Inventions and Practices ISSN NO: 2770-2367 <https://zienjournals.com> Date of Publication: 25-11-2023. –P 53-60.
5. Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li. Bo'lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatini rivojlantirishda nostandart topshiriqlarning roli va ahamiyati./ Ijtimoiy- gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. – T.: № S/5 (3)-2023. 272-277-b.
6. Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li, The use of non-standard tasks in teaching physics in the system of continuing education. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development Volume-23, December, 2023 ISSN (E): 2754-9291.
7. Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li, Advancing lifelong learning: integrating non-standard tasks in physics education. Western European Journal of Linguistics and Education Volume 2, Issue 1, January, 2024 <https://westerneuropeanstudies.com/index.php/2>
8. Kimyo: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik 5-nashri / Mualliflar: I.R.Asqarov, N.X.To'xtaboyev, K.G'.G'opirov.- T.: Sharq, 2017. -160 b.

O'QUVCHILARDA AMALIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Hojiyeva Mayram Toshpo'latovna –
Respublika ta'lim markazi Tabiiy fanlar
bo'lim boshlig'i

Annotatsiya: Maqolada geografiya fanini o'qitishda o'quvchilarda kundalik hayotdagi amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishning usullari haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim jarayoni, muammoli ta'lim, amaliy ko'nikmalar, o'quv tadqiqot, amaliy mashg'ulot, loyiha ishi, amaliy topshiriqlar.

Bugungi kunda jahonda sanoat texnologiyasi keskin rivojlanib borayotgan bir davrda, dunyo iqtisodiyotda yuzaga kelayotgan raqobatlar, yangi innovatsiya go'yalarning yetakchiligi, mehnat bozoriga va ta'lim oluvchilarga bo'lgan munosabatlarning keskin o'zgarishi o'z navbatida ta'lim tizimiga nisbatan yangi talablarni qo'ymoqda.

Ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish maqsadida 2018-yil 5-sentyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni qabul qilindi. Unda xalq ta'limi tizimini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari sifatida:

1. Xalq ta'limi tizimiga ilg'or xorijiy tajribani, o'quv-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, shu jumladan ta'lim berishning innovatsion usullarini joriy etish, o'quv va o'quv-uslubiy adabiyotlarning yangi avlodini yaratish, fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish belgilangan. Shuningdek, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etishga qaratilgan. Jumladan ta'limning asosiy vazifalari sifatida funksional savodli, hayotida aniq maqsadlarga ega, o'z-o'zini rivojlantira oladigan va jamiyat taraqqiyotiga hissasini qo'shadigan mantiqiy fikrlaydigan, hayotiy ko'nimalarga ega yoshlarni tarbiyalash belgilandi.

O'quvchilar mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan xalqaro baholash dasturi (PISA, TIMSS) talablariga mos keladigan topshiriqlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy mashg'ulotlar hamda topshiriqlarni mustaqil bajarishga va ijodiy, kreativ fikrlashga o'rgatadi.

O'quvchilarda tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy obyekt, jarayon va hodisalar, Vatanimiz tabiiy sharoiti va boyliklari, aholisi va xo'jaligi, jamiyat va tabiatning o'zaro aloqadorligi, tabiatdan oqilona foydalanishning global va hududiy muammolari haqida ilmiy va amaliy tushunchalarni shakllantiradi.

Fanni o'qitish jarayonida o'quvchilarda xaritalardan foydalana olish ko'nikmalari, geologik, ekologik, iqtisodiy va geosiyosiy savodxonlikni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Geografiya fani o'quvchilarda tabiat, aholi va xo'jalik haqida tushunchalarni shakllantirish jarayonida fizika, astronomiya, kimyo va biologiya fanlariga oid ma'lumotlardan foydalanadi, turdosh fanlar sohasidagi bilimlarni o'z maqsad va vazifalaridan kelib chiqib mazmun-mohiyatiga singdiradi hamda fanlararo integratsiya ta'minlanadi.

Geografiya fanini o'qitish natijasida shakllantiriladigan tushuncha va kompetensiyalar boshqa tabiiy fanlarda o'rganiladigan obyekt, hodisa va jarayonlar haqida kompleks tasavvurni tarkib toptirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagilarni inobatga olib, o'quvchilarni mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan xalqaro baholash dasturi (PISA, TIMSS) talablariga mos keladigan topshiriqlar bilan ishlashga mo'ljallangan **amaliy mashg'ulotlar**, o'quvchilarni mustaqil bajarishga va ijodiy fikrlashga undovchi **amaliy topshiriqlar** berilishi maqsadga muvofiq.

Amaliy mashg'ulot strukturasi mashg'ulotni bajarish tartibi va uni o'tkazish uchun zarur o'quv jihozlari nomlari keltiriladi. O'quvchi berilgan topshiriq asosida tabiiy hodisalarni kuzatadi, aniqlaydi, tahlil qiladi. Amaliy mashg'ulot darsi uchun alohida soat ajratiladi.

Loyiha ishini tashkil etishdan oldin o'qituvchi loyiha ishi bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqadi. Sinfdagi o'quvchilar yakka yoki guruhlariga bo'linib, mavzu bo'yicha belgilangan vaqt davomida mustaqil ravishda turli manbalar (darslik, Internet tizimi)dan axborotlar yig'adi, loyiha strukturasi shakllantiradi va o'quv-tadqiqot ishini o'tkazadi. Loyiha ishida ta'lim oluvchilar ishni rejalashtirish, uni bajarish, xulosa chiqarish, ish natijasi yuzasidan taqdimot o'tkazadi. Loyiha ishi o'quvchilarda takliflarni ishlab chiqish va ijodkorlik faoliyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Amaliy topshiriq tarkibi mashg'ulot mavzusiga oid jihozlar ro'yxati, mashg'ulot mavzusiga oid matn, rasm, grafik yoki jadval orqali ifodalanadi. O'quvchi berilgan topshiriqlarni tavsiya etilgan jihozlar, matn, xarita, rasm, grafik va jadvaldan foydalanib bajaradilar va o'z xulosalarini bayon qiladilar. Amaliy topshiriqlar o'tilgan mavzular kesimida yoki fanlararo aloqadorligini qamrab oluvchi topshiriqlar bo'lishi mumkin. Ushbu o'quv dasturida boblar kesimida mavzularga ajratilgan umumiy soatlar hajmi keltirilgan bo'lib, ularning taqsimlanishi o'qituvchi tomonidan ijodiy yondashgan holda amalga oshiriladi.

O'quv jarayonida loyihalar, amaliy mashg'ulotlarni tashkil etganda quyidagi ko'nikmalar rivojlantiriladi:

- *jamoada ishlash*: o'quvchilar jamoada ishlashni o'rganadilar.
- *muammoni hal qilish*: o'quvchilar o'zlarining savollari va tadqiqot

nazariyalaridan muammoni hal qiluvchi javob topadilar.

- *muloqot qobiliyatlari*: Muloqot qobiliyatlari har qanday rol uchun juda muhimdir.

Xuddi shunga o'xshash amaliy mashg'ulot mavzularidan dars namunalarini tavsiya etaman.

UY QURISHDA GEOGRAFIK BILIMLARNING MUHIMLIGI.

Ilm-fan sizga yordam beradi. Uy sizga nima uchun kerak?

- Tinch va osuda uxlash uchun.
- Turli vaziyatlardan issiqdan, sovuqdan, shamoldan, yomg'irli kunlardan saqlash uchun.
- Oila davrasida suhbatlashish va boshqalar.

Siz o'zingiz uchun uy qurmoqchi bo'lsangiz nimalarga e'tibor qaratish zarurligi haqida bilib olasiz!

Yodda tuting!

Siz qurayotgan uy mustahkam bo'lishi uchun Quyoshning chiqishi, shamol yo'nalishi, hududning geografik joylashuvi, qurilish materiallari (xomashyo)ga bog'liqligiga e'tibor qaratish zarur.

1-qadam:

Nima deb o'ylaysiz siz qurayotgan uy qanday geografik bilimlarni talab etadi?



2-qadam:

Matematik bilimingizga tayanib uyingizni o'lchamlari, geometrik shakllari haqida fikr bildiring.



3-qadam: _____

Siz qurmoqchi bo'lgan uy va uning hovlisi qanday ko'rinishda bo'lishi, unda nimalar aks etishi haqida o'ylang va ma'lumot yig'ing.



4-qadam: _____

Sizda endi geografik bilimlar mavjud, endi sizga muhandislik va arxitektura ilmi kerak! Siz uyingizni kichik modelini chizib olishingiz zarur? Buning uchun nima qilasiz?



5-qadam: _____

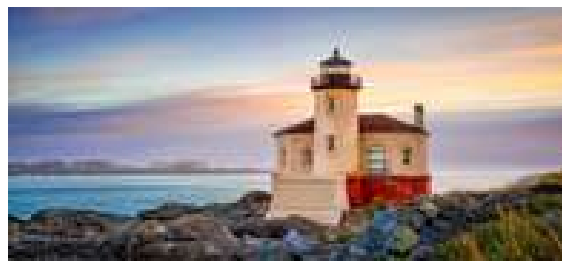
Atrofingizdagi qurilgan uylarni diqqat bilan kuzating va tahlil qiling. Tog'li hududda, issiq hududda, yomg'ir ko'p yog'adigan yoki cho'l hududida nega uylarning qurilishi turlicha?

6-qadam: _____

Hududingizdagi boshqa binolarni kuzating. Kutubxona, maktab, kasalxona, bank, supermarket, restoran va hokazolarga qarab binolarning qurilish texnologiyasi haqida tahlil qiling.

1. Har bir rasmni mos keladigan chiziqlar bilan birlashtiring.

Shamol



Yomg'ir



Qor



Issiq cho'l



Binolardan qanday maqsadda foydalaniladi? Do'stlaringiz bilan muhokama qiling.

a Istiqomat qilish maqsadida



a Istiqomat qilish maqsadida



c Davolanish maqsadida



d Transport to'xtash joyi sifatida



e Ko'ngil ochish maskani sifatida



f Buyumlar xarid qilish maqsadida



Kompostdatayyorbo'lganchirindini hovlingizdagio'simliklarning o'sishi uchun ishlating. Bu qiziq tajribani o'rtoqlaringiz bilan bajarib ko'rishingiz mumkin. Chiqindilarni qayta ishlash uchun yana qanday g'oyalaringiz bor, do'stlaringiz bilan o'rtoqlashing.

3. Siz hovlingizga meva va sabzavot qoldiqlarini chiritish uchun compost qutisini yasashingiz mumkin. Uning qanday foydali tomoni borligi haqida fikr yuriting.

a.



FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi 2022-yil 11-maydagi PF-134-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/6008663>
2. Terry Jennings Oxford International primary geography 1 "Oxford university press" 2015.y.
3. Terry Jennings Oxford International primary geography 2 "Oxford university press" 2015.

TA'LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING PROFESSIONAL KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Ibraimov Xolboy Ibragimovich –

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti direktori, pedagogika fanlari doktori, akademik.

Bugun mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyot istiqbolini belgilash, jahon hamjamiyati mamlakatlari safidan munosib o'rin egallashga intilish yo'lida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidan-yangi yutuqlarga erishishni ta'minlamoqda.

Ta'kidlash lozimki, butun dunyoda o'qituvchilar professional faoliyatining turli bosqichlarida ularning kasbiy mahoratini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu masala bo'yicha jahonda amalga oshirilgan dastlabki tadqiqotlar sirasiga Garvard universitetining ta'lim fakultetida joriy qilingan **"Xolms guruhi loyihasi"**ni misol qilib keltirishimiz mumkin [1]. Ushbu keng qamrovli tadqiqotning birinchi bosqichi **"Ertangi kun o'qituvchilari"** deb nomlanib o'qituvchilarni professional faoliyatga tayyorlash va ularni jamiyatdagi nufuzini oshirish choralari izlashga qaratilgan edi.

Bugungi axborot asrida ham ta'lim tizimini isloh qilishning muhim omillaridan biri sifatida o'qituvchilarni professional faoliyatga tayyorlash, jumladan millatlararo madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy munosabatlarning integrasiyalanishuvi, axborot uzatish va muloqot qilishda asosiy vosita sanalgan xorijiy tillarga o'rgatish, ularni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

XXI asr ta'limi mazmunida quyidagi masalalar eng muhim tendensiyalar sifatida ko'rib chiqilmoqda [3]:

- Hayot davomida o'qish (Lifelong learning);
- Ta'limni raqamlashtirish;
- Pedagoglarning kompetentligini rivojlantirish;
- Inklyuziv ta'limni rivojlantirish [4].

Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy zarur bo'lgan sifatlarni shakllantirish va professional faoliyatga tayyorlash oliy ta'limning asosiy vazifasi bo'lib, bu murakkab va vaqt talab qiladigan jarayon sanaladi. Bugungi taraqqiyot zamonida biror ishda muvaffaqiyat qozonish uchun oldingi asrdagi kabi bir sohada iqtidorli bo'lishning o'zi kifoya emas. O'z kasbining etuk ustasi – professional bo'lish uchun boshqa ko'pgina malakalar ham egallanishi darkor.

Mutaxassis faoliyati o'zagini, shubhasiz, professional kompetentlik tashkil etadi. Professional kompetensiya – bu o'qituvchi tomonidan kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan dunyoqarash, ko'nikma va malakalarni shakllantirish va ularni amalda qo'llash, samarali muloqot qurish bilan bog'liq jarayondir [2]. Professional kompetensiya har bir alohida sohada zarur bilim va ko'nikmalarni egallashni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari professional kompetensiya o'qituvchidan o'z bilimlarini doimiy ravishda to'ldirishni, yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishni, talablarni tushunishni, yangi ma'lumotlarni qidirishni, uni qayta ishlashni va o'z ishlarida qo'llashni talab qiladi.

Professional kompetentlik quyidagi belgilar bilan tavsiflanadi:

- har qanday muayyan vaziyatda, uning turli xil jihatlarini hisobga olgan holda bilimlarni o'z o'rnida va tezkorlik bilan to'g'ri qo'llay bilish;
- qarorlarni qabul qila bilishga qodirlik va tayyorlik, shu bilan birga, mazkur vaziyat uchun eng maqbul qaror variantini tanlay olish;
- ijtimoiy harakatlarni tashkil etish va buning uchun barcha imkoniyatlarni ishga sola bilish;
- faoliyat doirasida boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarni aniq maqsadlarni ko'zlagan holda va maqsadga muvofiq, maqbul tarzda o'rnata olish imkonini beradigan kommunikativ ko'nikmalar;
- muayyan ma'naviy qadriyatlar, dunyoqarash, umummadaniy va axloqiy sifatlarga egalik, faoliyatga intilish hissining mavjudligi;
- o'zining ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish, faoliyatning yangi usullarini egallashga intilish.

Sohaning yetakchi tadqiqotchilaridan biri A.S.Kosogovanning [5] fikricha, pedagogik nuqtayi nazardan, o'qituvchining professional kompetensiyasi – bu tajriba, nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va muhim shaxsiy fazilatlarining kombinatsiyasi asosida shakllangan

murakkab individual-psixologik tuzilish bo'lib, unda o'qituvchi o'zini to'liq ifoda etishga, o'qituvchilik faoliyati bilan shug'ullanishga tayyor hisoblanadi.

Bo'lajak o'qituvchilar professional kompetentligini shakllantirishga yordam beruvchi zamonaviy metodlarning 4 ta turkumi mavjud bo'lib, har bir o'qituvchi pedagogik faoliyati mobaynida ularning deyarli barchasini qo'llab o'z kasbiy imkoniyatlarini sayqallab boradi. Bular:

1. An'anaviy–didaktik metodlar: verbal, odatiy ma'ruzalar yoki taqdimotlar shaklida (bo'lajak mutaxassislarning nutqiy ko'nikmalari, kommunikatsion malakalarini rivojlantiradi);

2. An'anaviy–modellash tirish metodlari: vizual, demonstratsiya yoki amaliy ishlar shaklida (bo'lajak mutaxassislarning ijodiy qobiliyatlari, ilmiy va umummadaniy dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi);

3. Boshqaruvli–noan'anaviy yoki interaktiv metodlar: hamkorlikdagi, individual yoki guruh shakllarda tashkil etiladi va bo'lajak mutaxassislarning ta'lim oluvchilar xulq-atvorini boshqarish, ular bilan amaliy muloqotda bo'lish, refleksiv malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi;

4. Dialogik–noan'anaviy yoki interaktiv metodlar: sof muloqot asosiga qurilib kommunikatsion faoliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

An'anaviy usullardan foydalanganda o'qituvchi o'quvchilarga tayyor bilim beradi yoki ko'nikmalarni namoyish etadi, noan'anaviy usullardan foydalanganda o'qituvchi yo'nalishni belgilaydi, lekin to'g'ridan-to'g'ri o'rgatmaydi, talabalar tarkibni mustaqil tushunadilar.

Interaktiv shakldagi metodlar qo'llanilganda talabalar o'zaro axborot yoki material almashadilar. O'qituvchi esa yo'naltiruvchi va tashkillashtiruvchi vazifalarini bajaradi. Empirik shakldagi metodlar qo'llanilganda talabalar o'zlari bevosita jarayonda ishtirok etadilar va buni his etadilar. Mustaqil ish shaklidagi metodlarda talabalar o'qituvchining nazorati va ko'magisiz mavzuning ayrim jihatlarini o'zaro muhokama qiladilar. Ba'zi nazariyotchilar ushbu shakllarni 3 tagacha qisqartirishni ham taklif etadilar. Bular:

- Transmissiv
- Transaktiv
- Transformativ metodlardir.

Transmissiv yoki an'anaviy shaklda o'qituvchi to'g'ridan-to'g'ri yo'nalish beradi (ma'ruza o'qish yoki demonstratsiya ko'rinishida).

Transaktiv yoki noan'anaviy shaklda o'qituvchi va talabalar dialog olib borishlari mumkin, biroq to'g'ridan-to'g'ri yo'nalishlar berilmaydi.

Transformativ – an'anaviy va noan'anaviy shakllar birikmasi bo'lib, bunda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi bir-birlarining ichki dunyosiga kirib borishga harakat qilishadi.

Yuqorida aytib o'tilgan zamonaviy metodlar bo'lajak o'qituvchilarning professional kompetentligini shakllantirishga, oliy

o'quv yurtlarida ta'lim sifatini va uning samaradorligini oshirishga, o'qituvchilar va talabalar o'rtasida hamkorlikni o'rnatishga, mafkuraviy va ma'naviy hamjihatlikka erishishga, umumiy maqsadga erishishga, har bir talabaning ichki salohiyatini ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Professional o'qituvchi shaxsni namoyon qilish uchun zarur sharoit va muhitni yaratishda samarali foydalaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Пискунова Е. В. Исследования проблем оценки профессиональной компетентности педагога в России и за рубежом //Научные проблемы гуманитарных исследований. – 2009. – №. 8. – С. 76-83.
2. Мандель Б. Р. Современные проблемы педагогической науки и образования. – Directmedia, 2018.
3. Нуртазин С. Т. и др. Инновационный метод «Проблемно-ориентированного обучения»(Problem-based learning-PBL) // Успехи современного естествознания. – 2013. – Т. 5. – С. 112-114.
4. Oizi T. K. S. Topical Issues Formation of Inclusive Competence of Future Teachers in the Republic of Uzbekistan //JournalNX. – С. 103-106.
5. Косогова А.С. Развитие у педагогов культуры трансляции способов познавательной деятельности практико-ориентированная. – Иркутск: ИГПУ, 2008. – 120с.
6. Ibragimovich Kh.I. Peculiarities of using credit-module technologies in the higher education system of Uzbekistan //Integration of science, education and practice. Scientific-methodical journal. - 2021. - P. 209-214.
7. Ibraimov Kh. «Theoretical and methodological basis of quality control and evaluation of education in higher education system.» International journal of discourse on innovation, integration and education 1 (2020): 6-15.
8. Ibragimov, X., Abdullayeva Sh. «Pedagogika nazariyasi (darslik).» T.: Fan va texnologiya 288 (2008).
9. Ibraimov X.I., M.Quronov. Umumiy pedagogika (darslik). –T., "Shaffof", 2023, 416-bet.
10. Ibragimovich I. K. et al. PEDAGOGICAL ABILITIES OF A TEACHER, STRUCTURE AND DEVELOPMENT // . – 2021. – Т. 48. – №. 12.
11. Ибрагимов Х. И. ПЕДАГОГИКА И ВОСПИТАНИЕ //Экономика и социум. – 2021. – №. 1-1 (80). – С. 608-611.
12. Ibragimovich, Ibraimov Kholboy. «Intensive methods of teaching foreign languages at university.» Вопросы науки и образования 27 (39) (2018): 78-80.
13. Ибраимов Х. И. Педагогические и психологические особенности обучения взрослых //Academy. – 2019. – №. 10 (49). – С. 3

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'ZBEK TILI DARSLARINI TASHKIL ETISH

Imomnazarova O'. – Qashqadaryo
VPYMO'MM Metodik xizmat ko'rsatish
bo'limi o'zbek tili fani metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kun ta'lim mazmuni, o'zbek tili fani yuzasidan o'quv reja, ta'lim samaradorligiga erishish yo'llari, til o'rganishda o'zbek tili fanining tutgan o'rni va mazmuni haqida batafsil fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: XXI asr, pedagogik texnologiya, nutqiy savodxonlik, kolloboratsiya, "Piramida", "Mevali daraxt", metod, tanqidiy fikrlash.

Jamiyatni yangilash asosida ta'lim sohasini isloh qilish jarayoni kechayotgan hozirgi davrda ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirishga eng muhim vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Zukko, bilimli shaxsni shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonida ustuvor masala bo'lib, pedagogik jarayonni innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari bilan ta'minlash bugungi kundagi dolzarb muammolardan sanaladi.

O'quvchilarni har tomonlama bilimli, mustaqil, mantiqiy fikrlovchi, ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega yetuk kadrlar qilib tayyorlash ta'lim beruvchi o'qituvchilardan katta mas'uliyatni talab etadi. Shu jihatdan olib qaraganda, bugungi kunda o'qituvchi bo'lish - ta'limning barcha tendensiyalariga javob bera oladigan yetuk mutaxassis bo'lishni talab etadi. Shunday ekan, zamonaviy o'qituvchi ayni vaqtda XXI asr o'qituvchisi hisoblanadi. XXI asr o'qituvchisining portretida, avvalambor, XXI asr ko'nikmalari shakllangan bo'lishi lozim. Shundagina o'qituvchi o'quvchilarida ham shunday ko'nikmalarni shakllantira oladi.

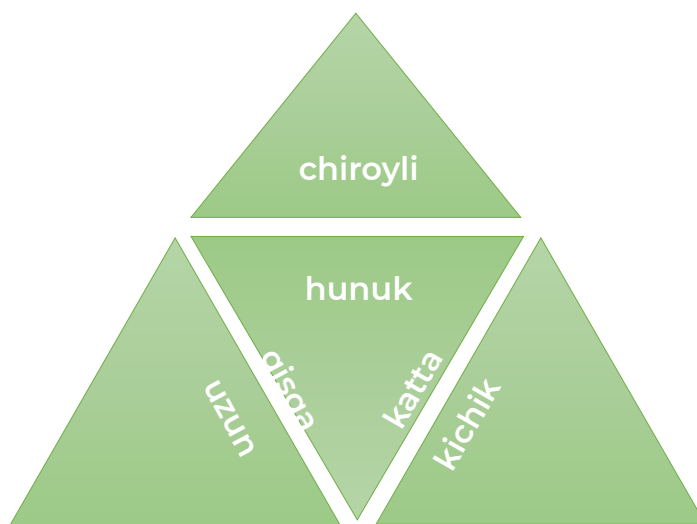
An'anaviy ta'lim tizimida avval nazariy bilim berilib, keyin amaliy topshiriq bajarilgan bo'lsa, bugungi kundagi zamonaviy darslarda birinchi amaliy topshiriq bajarish orqali mavzuning mazmun-mohiyati tushuntirilib qoida yaratilmoqda. Axborot oqimi tezlashgan bir paytda o'tilayotgan har bir dars rang-barang bo'lmasa, o'quvchi e'tiborini bilimga jalbetish mushkul. Buning uchun o'qituvchi doimiy ravishda o'z ustida izlanishi, ijodkor bo'lmog'i darkor. Bunday holda, ayniqsa darsni zamonaviy ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida o'tish yaxshi samara beradi. Shu o'rinda o'qituvchilar tomonidan tanlanadigan har bir ilg'or pedagogik texnologiya o'quvchilarning yoshiga, psixologiyasiga mos bo'lishi, dars sifatini oshirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Agar tashkil etiladigan dars turli o'yinlar ko'rinishida tashkil etiladigan bo'lsa, unda o'quvchi psixologiyasi hamda yoshidan kelib chiqib, tanlash joiz. Birinchi bo'lishga undash uslubi doimo o'zini oqlaydi. Chunki o'quvchilar

hamisha tengdoshlari orasida o'z o'rnini topishi, sinfdoshlaridan bir qadam oldinda bo'lishni xohlaydi.

Darslarda foydalaniladigan har qanday interfaol usullar ta'lim xarakteriga ega bo'lib, o'quvchilar bilimining mustahkamlanishiga, ko'nikmalar shakllanishi, ularni umumlashtirishga va tizimga solishga yordam beradi.

Bugungi kunda keng qo'llanib kelinayotgan yangi avlod darsliklari bilan bir qatorda 2018-yilda nashr etilgan darsliklarimiz ham ishlatilib kelinmoqda. Yangi avlod darsliklarida berilgan topshiriqlar orqali o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalari shakllantirilsa, avvalgi nashr darsliklarimiz shu jihatdan ulardan farqlanadi. 11-sinf o'quvchilarimizga ta'lim berishda 2018-yilda nashr etilgan darslikdan foydalanamiz. Dars jarayonida o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish uchun quyidagi metodlarni foydalanishni tavsiya etaman. Ushbu metodlar orqali kreativ va tanqidiy fikrlash, jamoa bo'lib ishlash hamda muloqot qilish ko'nikmalari shakllantiriladi. Masalan, 11-sinfda "O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimi (Shakldosh va zid ma'noli so'zlarning qo'llanishi)" mavzusini o'qitishda "Piramida" metodidan foydalanish dars sifatini oshirishga, tanqidiy fikrlashga va jamoa bo'lib ishlashga yordam beradi. Zid ma'noli so'zlar o'qituvchi tomonidan uchburchak shaklidagi kartochkalarga yozib chiqiladi. O'quvchilar kichik guruhlariga ajratilib, har bir guruhga tarqatma materiallar tarqatiladi. Guruhlarda ishlash uchun 4 daqiqa vaqt beriladi.

Shu bilan birga, dars jarayonida "Piramida" metodini qo'llash natijasida o'quvchilar tomonidan zid ma'noli so'zlarni chuqur o'rganishdagi ba'zi muammolar, katta hajmdagi ma'lumotlarni qabul qilish, mustaqil ishlashdagi salbiy holatlarga yechim topiladi. Ta'lim tili rus tilida olib



boriladigan sinflarda o'quvchilar o'zbek tilidagi barcha so'zlar bo'yicha yetarlicha ko'nikmaga ega emas. Ayrim o'quvchilarning bilim olishga qiziqishlari juda past. Shu kabi muammolarning oldini olish uchun interfaol metodlarni qo'llash orqali yechim topa olamiz. Darslarda yangi ma'lumotlarni yetkazishdan avval o'qituvchi ularning dastlab olgan bilimlarini, tasavvurlarini aniqlashtiradi, bir tizimga soladi, olingan bilimlar har xil ko'rgazmali vositalar, slaydlar, multimediya, tarqatma materiallar, qo'shimcha adabiyotlar bilan mustahkamlansa

maqsadga muvofiq bo'ladi. O'zbek tili darslarida ko'proq o'quvchilarni kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Shakldosh so'zlar mavzusini mustahkamlash uchun "Mevali daraxt" metodidan foydalanish mumkin. Metoddan foydalanishda A-3 formatdagi qog'ozga chizilgan daraxt rasmidan foydalanish mumkin. Buning uchun o'quvchilar kichik guruhlariga ajratiladi.



Topshiriq: o'tilgan mavzu yuzasidan yangi o'rgangan so'zlarini mevalar shaklidagi stikerlarga yozib yopishtirish.

Masalan: tut (daraxt), tut (harakat), ot (hayvon), ot (harakat) va hokazo. Kichik guruhlardan qaysi guruhning daraxti ko'p meva bersa shu guruh g'olib sanaladi.

AKTIVATOR 3-2-1" mashqi

Esimda qoldi - 3

Muhim bo'ldi - 2

Qo'llayman - 1

3 daqiqa

Ushbu metodni 7-sinflarda "Tabibimiz tabiat" va 10-sinflarda "Muzeylar" mavzusini o'tishda qo'llash mumkin. Har bir o'quvchi



dunyo muzeylari haqida o'rgangan ma'lumotlari asosida yodida qolgan 3 ta, muhim bo'lgan 2 ta, hayotda qo'llay oladigan 1 ma'lumotni yozib yoki og'zaki bayon etishlari mumkin. O'tilgan mavzuni mustahkamlash usun "Aktivator" mashqidan foydalanish yaxshi samara beradi. Ushbu metod orqali o'quvchilar o'z fikrlarini mustaqil bayon qilishni o'rganishadi. Bir necha ma'lumotlar ichidan to'g'risini topish, aniq dalillar keltirish ko'nikmalari shakllanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, dars jarayonida interfaol ta'lim metodlarini qo'llashdan asosiy maqsad, birichidan, ta'lim sifatini oshirish, ikkinchidan, darslarni samarali bo'lishini ta'minlash, uchinchidan, o'quvchilarda nutqiy kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat. Darsda olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining asosiy elementlaridan biri, o'quvchilarning o'zaro faollik asosida mustaqil, erkin fikrlash o'quv va amaliy topshiriqlarini bajarishlari, hayotda albatta yetuklikka yetaklaydi.

Shuningdek, interfaol ta'lim metodlarini qo'llashda axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali dars jarayonida berilayotgan materiallarni o'quvchilar chuqurroq va mukammalroq o'zlashtirishlari, o'tilgan mavzuni o'zlashtirish vaqtining qisqarishi hamda olingan bilimlar o'quvchilar xotirasida uzoq muddat saqlanib qolinishiga,

amaliyotda qo'llay olishlariga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017.
2. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. –T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2003. -174 b.
3. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. –T.: 2008. 27-28 b.
4. G'afforova T. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. –T.: Tafakkur, 2011.

LOYIHALASH USULI VA UNI TA'LIM JARAYONIDA QO'LLASH

Ismaylova Ra'no Nurayevan-Nizomiy nomidagi TDPU "Amaliy psixologiya" kafedrası dotsentv.b., psixologiya fanlari nomzodi
e-mail: ranohon2013@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchisining kasbiy faoliyatida loyiha usullaridan foydalanish imkoniyatiga, ta'lim jarayonida loyiha usulini qo'llash orqali bolalarning ham nazariy ham amaliy bilim va ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, o'qituvchi, loyiha usuli, mustaqil ish, motivatsiya, ta'lim samaradorligi.

Zamonaviy jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar munosabati bilan, o'zgaruvchan mehnat sharoitlariga tezda moslasha oladigan, optimal energiya sarfi bilan ishlarni bajara oladigan, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatiga ega, faol, kuchli irodali shaxslarga ehtiyoj sezilmoqda.

Binobarin, o'qituvchilar an'anaviy reproduktiv ta'limga yo'naltirilgan mavjud didaktik paradigmani o'qitishning shakl va usullarini individuallashtirish, eng yangi texnik vositalar majmuasini ko'paytirish, yangi texnologiyalardan keng foydalanish orqali o'zgartirishlari zarur. Bundan tashqari, mustaqil individual ishning faolroq turlariga e'tibor qaratish yangi ta'lim tizimining talabi bo'mogi kerak.

Mustaqil ish o'quv jarayonining ajralmas elementi sifatida ko'plab zamonaviy ta'lim texnologiyalari (ramzli-kontekstli, faol, muammoli o'qitish va boshqalar) tomonidan ajralib turadi, chunki mustaqil ta'lim faoliyati o'quv ma'lumotlarini idrok etishdagi bo'shliqlarni bartaraf etishga imkon beradi. Maktabda mustaqil ish o'quvchilarning

qobiliyatlarini ochib beradi, o'quv motivatsiyasiga yordam beradi; harakatlardagi mustaqillik bilim mezonlari sifatidagi "ko'paytirish" darajasidan "mahorat" va "ijodkorlik" darajasiga o'tish imkonini beradi.

Torma'noda mustaqil ish - bu maktabd ham, maktabdantashqarida ham turli shakllarda: yozma, og'zaki, individual, guruh yoki frontal bajariladigan muayyan vazifalarni o'quvchilar tomonidan mustaqil ravishda bajarishidir. Mustaqil ish talabalarning bilish faoliyatining eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi; samaradorlikni rag'batlantiradi, bilim kuchini oshiradi.

Kengroq ma'noda mustaqil ish - bu o'quvchining o'quv faoliyatining universal usuli bo'lib, u bilimlar hajmini o'zlashtirish bilan emas, balki insonning dunyoni idrok etish va tushunish chegaralarini kengaytirish bilan bog'liqdir. O'quvchining mustaqil ishini to'g'ri tashkil etishning asosiy shartlari quyidagilardan iborat: mustaqil ta'limni majburiy rejalashtirish; o'quv materiallari ustida jiddiy ishlash; mashg'ulotlarning tizimlilik; o'zini o'zi boshqarish.

Mustaqil ish yanada samarali bo'lishi mumkin bo'lgan pedagogik-psixologik shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyatga ega: o'quvchi ijobiy motivatsiyaga ega; kognitiv vazifalarning aniq bayoni va ularni amalga oshirish usulini tushuntirish; o'qituvchi tomonidan hisobot shakllari, ish hajmi, muddatini belgilash; konsalting yordami turlarini va baholash mezonlarini aniqlash; o'quvchi o'zlashtirilgan yangi bilimlarni shaxsiy qadriyat sifatida anglashi. Shu nuqtayi nazardan, loyihalar usuli tobora ko'proq e'tiborni tortmoqda. Maqola mavzuning dolzarbligi, birinchi navbatda, o'quvchilarning o'z ishining mazmuni va maqsadini tushunish, maqsad va vazifalarni mustaqil ravishda qo'yish, ularni amalga oshirish yo'llarini o'ylab ko'rish zarurati bilan belgilanadi.

Yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish nafaqat ta'lim jarayonini jonlantirish balki ta'lim bazasini kengaytirish uchun katta imkoniyatlar ochadi, shubhasiz, ulkan motivasion salohiyatga ega va ta'limni individuallashtirish tamoyillariga xizmat qiladi. Loyiha faoliyati o'quvchilarga muallif, ijodkor sifatida harakat qilish imkonini beradi, ijodkorlikni oshiradi.

Loyiha ishi jarayonida mas'uliyat o'quvchining o'ziga shaxs sifatida yuklanadi. Eng muhimi, loyihada nimani o'z ichiga olishi, qanday shaklda va uning taqdimoti qanday o'tkazilishini o'qituvchi emas, balki bola belgilaydi. Loyiha o'quvchilar uchun o'z g'oyalarini qulay, ijodiy o'ylangan shaklda ifodalash imkoniyatidir.

O'qituvchi yangi ma'lumot manbalarini taklif qilishi yoki mustaqil izlanish uchun o'quvchilarning fikrlarini to'g'ri yo'nalishga yo'naltirishi, ma'lum bir bilimga ega bo'lishni talab qiladigan muayyan muammolarga bolalarning qiziqishini rag'batlantirishi mumkin bo'lgan bir qator muammolar, olingan bilimlarning amaliy qo'llanilishini ko'rsatishi e'tirof etiladi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, nazariyadan

amaliyotga, o'rganishning har bir bosqichida tegishli muvozanatda akademik bilimlarni pragmatik bilimlar bilan birlashtirishdir.

O'quvchi bilimni haqiqatda zarur deb bilishi uchun u o'zini-o'zi belgilashi va o'zi uchun muhim bo'lgan muammoni hal qilishi kerak. Tashqi natijani ko'rish, tushunish, amalda qo'llash mumkin. Ichki natija: faoliyat tajribasi, bilim va ko'nikmalar, malakalar va qadriyatlarni birlashtiradi.

Ta'lim tizimida loyiha usulini qo'llashning samarasi qo'yidagilarga bog'liq: loyihalar bilan ishlash uchun mahoratli o'qituvchilar tayyorlash; loyiha faoliyati uchun metodologiyalarni yaratish; "loyihalar usuli" va akademik ta'lim tizimini muvofiqlashtirish; "loyihalar usuli"ni "samarali dasturlar" g'oyasi bilan birlashtirish; baholash tizimini takomillashtirish.

Loyihalash usuli AQSH, Kanada, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Yangi Zelandiyada faol va juda muvaffaqiyatli qo'llanildi. Yevropada u Belgiya, Germaniya, Italiya, Niderlandiya, Finlyandiya va boshqa ko'plab mamlakatlar maktablarida chuqur ildiz otgan.

Hozirgi kunda loyiha texnologiyasini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar ochilmoqda. O'qitish texnologiyasi tushunchalariga asoslanib, Ye. Polat loyiha metodologiyasini o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy, faoliyatni ifodalovchi, ijodkorlikni rivojlantiruvchi va shu bilan birga ma'lum bir mahsulotni yaratish jarayonida o'quvchilarning ma'lum shaxsiy fazilatlarini shakllantirish uchun izlanish, muammoli usullar to'plami sifatida ko'rib chiqadi.

Loyiha usuli har doim o'quvchining mustaqil faoliyatiga qaratilgan - individual, juftlik, guruh shaklida ma'lum vaqt davomida bajaradilar. Ushbu yondashuv o'rganishga guruhli (kooperativ ta'lim) yondashuv bilan organik ravishda birlashtirilgan. Loyiha usuli har doim, bir tomondan, turli xil usullar, o'qitish vositalaridan foydalanish, ikkinchi tomondan - fan, texnika, texnologiya, ijodiysohalarining turli sohalaridagi bilim va ko'nikmalarni birlashtirish bilan bog'liq ba'zi muammolarni hal qilishni nazarda tutadi. Tugallangan loyihalarning natijalari «aniq» bo'lishi kerak, ya'ni agar bu nazariy muammo bo'lsa, unda uning aniq yechimi, agar amaliy bo'lsa - amalga oshirishga tayyor aniq natija kutiladi.

Loyiha usulidan foydalanish qobiliyati o'qituvchining yuqori malakasi, uning ilg'or o'qitish usullari va rivojlanishining ko'rsatkichidir. Bu texnologiyalar XXI asr texnologiyalariga taalluqli bo'lib, birinchi navbatda postindustrial jamiyatda inson hayotining tez o'zgaruvchan sharoitlariga moslashish qobiliyatini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Нефедова Л.А., Ухова Н.М. Развитие ключевых компетенций в проектном обучении// школьные технологии. – 2006. - №4. –с.61

2. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. / Под ред. Э.С. Полат. - М., 2000
3. Управление проектами в современной организации: Стандарты. Технологии. Персонал. - М., 2004

O'QUVCHILARNI FIZIKA FANI OLIMPIADALARIGA TAYYORLASHDA REPRODUKTIV TA'LIM METODINING AFZALLIKLARI

Jo'rayev F.I. – Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi (PhD)

Annotatsiya: reproduktiv ta'lim haqida ma'lumotlar berilgan. Reproductiv ta'limda masala yechish metodikalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: olimpiada, reproduktiv, metod, kreativ, qiya tekislik, sterjen, tezlik, temperatura, integral.

O'zbekiston respublikasi prezidentining 2019 yil 3 maydagi "Iqtidorli yoshlarni aniqlash yuqori malakali kadrlarni tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4306 sonli qarorida fanlardan xalqaro va respublika olimpiadalarining g'olib o'quvchilari va ularning o'qituvchilarini munosib taqdirlash belgilab berilgan. Akademik litseydalarida, ixtisoslashtirilgan maktablarda o'quvchilarni fizika olimpiadalariga tayyorlashda masalalar yechishda fizik jarayonlarni va fizik bilan boshqa fanlarning o'zaro bog'lanishlarini kengroq tahlil qilish shuningdek, masalalarni bir nechta usullarda yechish maqsadga muvofiqdir. Bu esa o'quvchilarni fizika olimpiadalariga tayyorlashda reproduktiv ta'lim metodining muhim afzalliklari bor ekanligini amaliy tajribalarda kuzatilgan.

Ta'limning reproduktiv tavsifi, o'quvchilarning kreativ faoliyati hisoblanadi. Reproductiv ta'lim metodlari boshqa metodlardan o'qituvchi tomonidan bilimlarni tushuntirishi, ularni o'quvchilarning yodida saqlanishini ta'minlashi va qayta ishlab chiqishi bilan farqlanadi. O'zlashtirilgan bilimlarning mustahkam bo'lishiga ularni ko'p marta takrorlash evaziga erishiladi[1]. Reproductiv ta'lim metodida o'qituvchining vazifasi o'quvchilarga yangi bilimlar berish hamda aqliy va faoliyat usullarini hosil qilishga doir masala va test topshiriqlarini tuzish va taqdim etish. O'quvchilar yechib ko'rsatilgan masalalarni egallashdan iboratdir. Fizikadan masala yechishda o'quvchilar quyidagi qisqacha metodik ko'rsatmaga amal qiladilar[2]:

1. Masalaning sharti bir necha marta o'qib chiqiladi va u fizikaning qaysi bo'limiga tegishli ekanligi aniqlandi.
2. Masalaning qaysi bo'limga tegishliligi anglanadi, mazmuni tushuniladi va masala shartida berilgan kattaliklar, "XBS" da

ifodalanib, topish kerak bo'lgan kattalik yoziladi.

3. Masalaning shartiga mos keluvchi chizma chiziladi.
4. Masala shartida qanday fizik qonuniyatlar yotgani aniqlanadi.
5. Masalani umumiy ko'rinishda yechish uchun ketma-ketlik asosida masala shartidagi noma'lum kattalikni ma'lum kattaliklar bilan bog'lovchi formulalar hosil qilinadi.
6. Masala yechishda qo'llanilgan har bir qonun, qoida, formula va fizik kattaliklar qisqacha izohlab boriladi.
7. Masala shartiga berilgan kattaliklar aniqlangan formulaga qo'yiladi va hisoblanadi.

Quyida fizikadan olimpiada masalalari yechishning metodikalarini keltiramiz:

1. A aravacha ipning bir uchiga bog'langan bo'lib, ikkinchi uchu esa yer sirtidagi B nuqtaga biriktirib qo'yilgan va dastlab tizim tinch turibdi(1-rasm). Agar qiya tekislik chap tomonga tezlanish bilan harakatlansa, A-aravachani yerga nisbatan tezlanishini toping.

Berilgan a Topish kerak $g_{nis} = ?$

Yechilishi: 1-usul: t -vaqtda qiya tekislik

$$s = \frac{at^2}{2} \quad \text{yo'l o'tadi va} \quad g = at$$

tezlikka erishadi. Bu vaqtda aravacha qiya tekislik sirti bo'ylab xuddi shunday S masofaga siljiydi, uning qiya tekislikka nisbatan tezligi

$$u = at$$

va qiya tekislikni sirti bo'ylab yuqoriga yo'nalgan.

Aravachani yerga nisbatan tezligi esa quyidagiga teng:

$$g_{nis}^2 = g^2 + u^2 - 2gu \cos \alpha \quad g = u$$

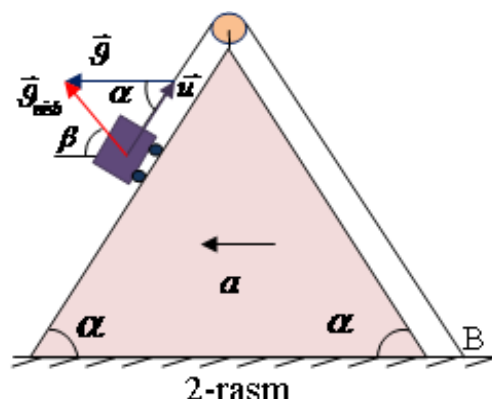
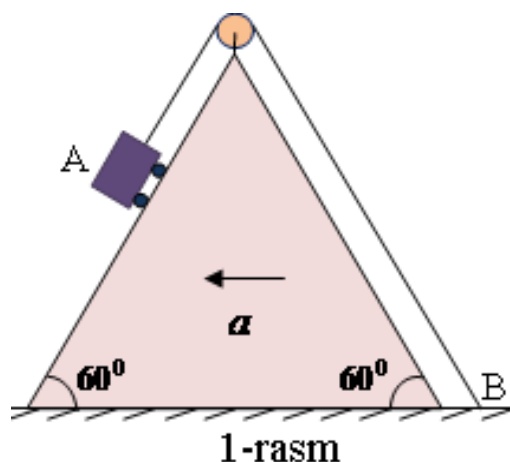
ekanligini hisobga olib aravachaning yerga nisbatan tezligini topamiz:

Bu nisbiy tezlikdan vaqt bo'yicha birinchi tartibli hosila olamiz. Bu esa aravachaning yerga nisbatan

$$a_{nis} = g'_{nis} = 2a \sin \frac{\alpha}{2} \quad \text{Javob:} \quad a_{nis} = 2a \sin \frac{\alpha}{2}$$

tezlanishini beradi:

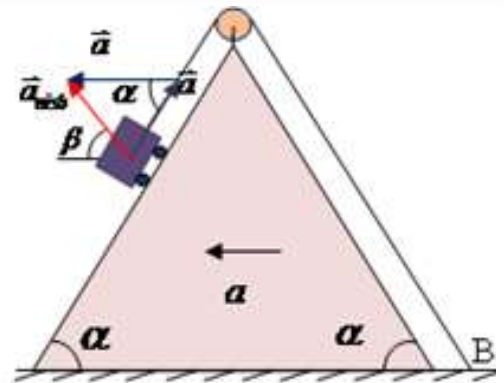
2-usul: Ipning uzunligi $L = L_1 + L_2$ Bundan vaqt bo'yicha birinchi tartibli hosila olamiz: $L' = L'_1 + L'_2$ L -ip uzunligi o'zgarmaydi. $L' = \text{const}$ bo'lgani uchun undan olingan birinchi tartibli hosila nolga teng: , U holda



$\vartheta_1 = L_1' \vartheta_2 = L_2'$ Bundan $\vartheta_1 = \vartheta_2$ bu tenglikdan birinchi tartibli hosila olamiz: $\vartheta_1' = \vartheta_2'$ u holda $a_1 = a_2 = a$

$$a_{nis}^2 = a^2 + a^2 - 2aa \cos \alpha$$

$$a_{nis} = \sqrt{2(1 - \cos \alpha)} a_{nis} = 2a \sin \frac{\alpha}{2}$$



3-rasm

2. Dastkabki uzunligi l_0 bo'lgan sterjenni tempeturasini t_0 dan t gacha o'rttirilganda uning siljish masofasini toping. Bunda sterjenni chiziqli kengayishi koeffisienti $\alpha = \alpha_0(1 + \beta t)$ qonuniyat bilan o'zgaradi. α_0 bu t_0 temperaturadi chiziqli kengayishi koeffisienti, β esa o'zgarmas. Berilgan: t_0 $\alpha = \alpha_0(1 + \beta t)$ Topish kerak $\Delta l = ?$ Yechilishi: Sterjen uzunligining temperaturaga bog'liqligi quyidagicha: $l = l_0(1 + \alpha t)$ (1) Bu

formulani ikkala tomonini differensiallaymiz: $dl = l_0 \alpha dt$ (2) bundan $\alpha = \frac{1}{l_0} \frac{dl}{dt}$ (3) qattiq jismning chiziqli kengayishi koeffisienti formulasi Masala

shartidaga $\alpha = \alpha_0(1 + \beta t)$ ifodani (3) ifodaga eltib qo'yamiz: $\alpha_0(1 + \beta t) = \frac{1}{l_0} \frac{dl}{dt}$

$\Rightarrow \alpha_0(1 + \beta t) dt = \frac{dl}{l_0}$ Hosil bo'lgan tenglikni ikkala tomonini integrallab

quyidagiga ega bo'lamiz $\int_{t_0}^t \alpha_0(1 + \beta t) dt = \int_{l_0}^l \frac{dl}{l_0}$ $\ln \frac{l}{l_0} = \alpha_0(t - t_0) + \beta \frac{(t^2 - t_0^2)}{2}$

Quyidagicha belgilashni kiritamiz $\gamma = \alpha_0(t - t_0) + \beta \frac{(t^2 - t_0^2)}{2}$ U holda $\ln \frac{l}{l_0} = \gamma$

$\ln \frac{l}{l_0} = \ln e^\gamma$ $\frac{l}{l_0} = e^\gamma \Rightarrow l = e^\gamma l_0$ Sterjenning siljish masofasi quyidagiga teng

$\Delta l = l - l_0$ $\Delta l = l_0 e^\gamma - l_0 \Rightarrow \Delta l = l_0(e^\gamma - 1)$ Javob: $\Delta l = l_0(e^{\alpha_0(t-t_0) + \beta \frac{(t^2-t_0^2)}{2}} - 1)$

Xulosa sifatida shuni bayon qilamizki, fizikadan masalalar yechishda reproduktiv ta'lim metodidan foydalanish o'quvchilarga fizik masalalarni mustaqil ravishda muhokama qilish imkoniyatini beradi va ular bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ladilar. Bunda o'quvchilar masala yechishning algoritmini puxta o'rganadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. M. X. Toxtaxodjayeva, S. Nishonova, J. Hasanboyev, M. Usmonboyeva, S. Madiyorova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Sayidahmedov. Pedagogika. O'ZBEKISTON FAYLASUFLARI MILLIY NASHRIYOTI TOSHKENT 2010.
2. F. I. Jo'rayaev, M. Kurbanov. Fizikadan masalalar yechishda analitik va sintetik metodlarning qo'llanilishi. Educational research in universal sciences, Volume 2, Issue 5, Pages 16-23, may 2023.
3. Landa L. N. Algoritmizatsiya v obuchenii / pod общ. red. ya tak vvoju. Statey B. V. Gnedenko i B. V. Biryukova. - M.: Prosveshchenie, 1966. - 524 s.

IJTIMOYIY-IQTISODIY GEOGRAFIYA FANLARINI O'QITISHNING AYRIM MASALALARI

Juraxujayev D.D., Berdiqulov F.F.
-O'zbekiston-Finlandiya pedagogika
instituti Biologiya va geografiya kafedrası
o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy-iqtisodiy geografiya fanlarini o'qitishning maqsadi va u bilan bog'liq ayrim masalalar haqida batafsil fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-iqtisodiy geografiya, fanlararo integratsiya, o'quv dasturi, baholash usullari, ijtimoiy va siyosiy yetuklik, zamonaviy ta'lim texnologiyalari.

Har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy-ma'naviy hayot darajasining yuksalishi ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, ilm-fan taraqqiyoti bilan belgilanadi. Shu sababdan, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida [1] ta'lim sohasini tubdan takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish, intellektual salohiyatli, jismoniy barkamol avlodni shakllantirish, fanlarni chuqurlashtirib o'qitish va iqtisodiyotning turli sohalari uchun malakali kadrlarni tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shu boisdan ta'lim tizimida o'qitish va bilimlarni hayotda qo'llashni o'rgatishning yangidan-yangi texnologiyalari, metodlari hamda o'ziga xos yondashuvlari ishlab chiqilmoqda.

Xususan, geografiyaning eng yirik tarmoqlaridan biri ijtimoiy-iqtisodiy geografiya fanlarini o'qitish uchun o'quvchilarga tayyor o'quv materiallarini taqdim etishga yo'naltirilgan yondashishdan ma'lum darajada voz kechib, o'quvchining fan bo'yicha olgan bilimlarini kundalik hayotda qo'llay olishiga erishish hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda va bu

fanni o'qitishning asosiy maqsadi sifatida ko'rilmoqda [3;5]. Mazkur maqsadga erishish uchun esa quyidagi bir qator masalalarga e'tibor qaratish bizningcha har jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Fanga oid tushunchalarni soddalashtirish. Ijtimoiy-iqtisodiy geografiyada globallashuv, urbanizatsiya, mintaqaviy iqtisodiyot, kombinatlashuv, kooperatsiya, migratsiya kabi bir qator tushunchalar mavjud. Ushbu tushunchalarni ilmiy darajada tushunish, ularning mohiyatini anglab olish o'quvchilar uchun qiyin bo'lishi mumkin. Bunda, mazkur tushunchalarni o'quvchilarning yoshidan kelib chiqqan holda (ilmiy tildan o'quvchi tiliga tarjima qilish orqali) soddalashtirib, ularning hayoti bilan bog'lagan holda yetkazish muammoning o'ziga xos bir yechimi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Fanlararo aloqadorlikni ta'minlash. Ijtimoiy-iqtisodiy geografiya iqtisodiyot, sotsiologiya va siyosatshunoslik kabi turli fanlar bilan kesishadi. Chunki fanning o'quv rejasida berilgan ko'plab mavzularni chuqur o'rganish va tahlil qilish yuqoridagi fanlar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni talab qiladi [6], bu har doim ham maktab sharoitida mavjud bo'lmasligi mumkin. Shu sababdan mazkur fan o'qituvchilarini tayyorlashda integratsion fanlar bo'yicha ham umumiy bilim va ko'nikmalarni berib borilishi har jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Resurslar bilan ta'minlanganlik holati. Ba'zi bir maktablarda zamonaviy ma'lumotlar, xaritalar va texnologiyalardan foydalanish cheklangan, bu esa ijtimoiy-iqtisodiy geografiyani o'qitish samaradorligiga o'zining ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi [2]. Xususan, resurslarning yetishmasligi yoki ulardan foydalanish ko'nikmasining yaxshi shakllanmaganligi mazkur fanni amaliy o'rganish tajribasi, sayohatlar va ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni o'rganish uchun zarur bo'lgan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini cheklashi mumkin.

O'quvchining faolligi. O'quvchilarni ijtimoiy-iqtisodiy geografiya darslariga jalb qilish qiyin bo'lishi mumkin, ayniqsa, ma'lumotlar tushunarsiz yoki ularning hayotiy tajribasida uchramagan bo'lsa. Bunday holatda darsni mazmunli va qiziqarli qilish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash va ma'lumotlarni yetkazishda hayotiy misollar va amaliy ko'rgazmalardan foydalanishlari kerak.

Pedagogning ijtimoiy va siyosiy yetukligi. Ijtimoiy-iqtisodiy geografiyada qashshoqlik, ijtimoiy tengsizlik va madaniy xilma-xillik kabi bir qator nozik mavzular ham bor. O'qituvchilar bunday mavzudagi muhokamalarni ehtiyotkorlik bilan olib borishlari va o'quv dasturiga mos holatda ifodalanishini ta'minlashlari lozim, aks holda bu bir qator muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

O'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish. Ko'pgina o'qituvchilar ijtimoiy-iqtisodiy geografiya bo'yicha, xususan, fanga oid nazariyalarni tushunish yoki ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarning

mintaqaviy xususiyatlarini tahlil qilish bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega bo'lmashligi mumkin. Ijtimoiy-iqtisodiy geografiyani samarali o'qitishda o'qituvchilarning malakasini oshirish uchun ularni doimiy ravishda kerakli resurslar bilan ta'minlash hamda tizimli malaka oshirish kurslarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Baholash usullari. O'quvchilarning ijtimoiy-iqtisodiy tushunchalarni tushunishini baholashda an'anaviy test va viktorinalardan tashqari innovatsion baholash usullaridan keng foydalanishni yo'lga qo'yish lozim [4]. Chunki, ish faoliyatini baholash, loyihalar, taqdimotlar va muhokamalar o'quvchilarda ijtimoiy-iqtisodiy geografiya bo'yicha bilim va ko'nikmalarni yanada chuqurroq o'rganishga bo'lgan ishtiyoqning ortishiga sabab bo'lishi mumkin.

O'quv dasturlarini yangilab borish. Ijtimoiy-iqtisodiy geografiya hozirgi voqealar va davom etayotgan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar bilan chuqur bog'langan. Shu sababdan, o'qituvchilar o'z o'quv dasturlarini zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy hamda siyosiy muammolarni hal qilish uchun moslashtirishlari kerak, bu tez-tez yangilanishlarni va darsni rejalashtirishdagi moslashuvchanlikni talab qiladi. Albatta bu o'qituvchidan biroz vaqt va mehnat talab qilishi mumkin, ammo dars samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, yuqoridagi masalalarga e'tibor qaratgan holda ijtimoiy-iqtisodiy geografiya darslarni tashkil etish, pedagoglarning kasbiy faoliyatiga va eng asosiysi ijtimoiy-iqtisodiy geografiya ta'limidagi o'ziga xos "siljish"ga asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. – <http://lex.uz//uz/docs/-5841063>.
2. Nurmamatov J. T. Umumta'lim maktablarida geografik xarita va atlaslar bilan ishlashdagi muammolar. //GOLDEN BRAIN. – 2024. – T. 2. – №. 2. – S. 73-79.
3. Qurbonniyozov R. Geografiya o'qitish metodikasi. Toshkent: – "Innovatsiya-Ziyo", 2022.
4. Tajimuratova X. M. va b. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilar bilimlarini baholash va nazorat qilishda elektron vositalaridan foydalanish usullari //Boshqaruv va etika qoidolari onlayn ilmiy jurnali. – 2021. – T. 1. – №. 5. – S. 16-19.
5. Vaxobov H., Alimqulov N. R., Sultanova N. B. "Geografiya o'qitish metodikasi" Toshkent 2020.
6. Xamroyeva F.A., Juraxujayev D.D. Geografiyada fanlararo integratsiya Uslubiy qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2023. – 84 b.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMI PEDAGOG KADRLAR KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA USTOZ- SHOGIRD MUNOSABATLARI

Karimov Komiljon Abduraximovich-
Pedagogika fanlari doktori (DSc) dotsent
O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy
tadqiqot instituti "Texnologiya ta'limi
nazariyasi va metodikasi" bo'limi boshlig'i.

Mamlakatimizda professional ta'lim tizimi pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini isloh qilish borasida keng qamrovli ishlar olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish"[1] ustuvor vazifalarga muvofiq ta'lim portallarida on-layn va off-layn texnologiyalariga asoslangan masofaviy qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarining joriy etish orqali pedagoglarning asosiy ishdan ajralmagan holda o'quv kurslari ta'lim dasturlarini mustaqil ravishda o'zlashtirish imkoniyatlarini yaratish, pedagog kadrlar malakasini oshirish jarayonlarida tinglovchilarning malakaviy tayyorgarligini rivojlantirish va ularda etarli bilim, ko'nikma va malakalarni ilg'or axborot-ta'lim muhitida shakllantirish dolzarb hisoblanadi.

Uzluksiz pedagogik ta'limning muammosini hal qilish sohasidagi nazariy va amaliy tajribaga ijobiy baho berib, hozirda shakllangan tuzilmaviy-mazmunli va protsessual tarkibiy qismlar pedagog kasbiy faoliyatining tabiatiga mos kelmasligini ta'kidlash lozim. Professional ta'lim tizimi rahbar va pedagogik kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishning amaldagi tizimi zamonaviy talablarga to'liq javob bermaydi.

O'quv - tarbiya jarayonini yuqori ilmiy-uslubiy darajada ta'minlash, malakaviy talablar, o'quv rejalari va dasturlari asosida kasbiy va pedagogik mahoratni doimiy ravishda rivojlantirishga ko'maklashish uchun zarur bo'lgan kasbiy bilimlar, ko'nikmalar va malakalarni yangilab borish malaka oshirish kurslarining asosiy maqsadi hisoblanadi.

Ta'lim sifati va samaradorligiga qo'yilayotgan talablar professional ta'lim tizimi pedagog kadrlari malakasini oshirishning mazmunini, shakllari va metodlarini anash talablarga mos ravishda takomillashtirib borishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentyabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-son Farmonida professional ta'lim dasturlari YUNESKO tashkiloti tomonidan qabul qilingan Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi (MSKO) darajalari bilan uyg'unlashmaganligi, o'quv jarayoniga O'zbekistonning Milliy kvalifikatsiya tizimi to'laqonli joriy etilmaganligi tayyorlanayotgan kadrlarning mehnat bozorida munosib o'rin egallashlariga to'sqinlik qilayotganligi ta'kidlangan[2].

Malaka oshirish sohasidagi sifat o'zgarishlar va yuqori samaradorlik ularning jahon ta'lim talablari bilan mosligi va pedagoglarning kelgusi mehnat faoliyatlarida o'zlashtirgan kompetensiyalari qay darajada amaliyotga tatbiq qilinayotganligiga bog'liq. Ta'lim-tarbiyadagi sifat o'zgarishlar va yuqori samaradorlik esa mazkur sohaga ijobiy yangilik kiritish bilan belgilanadi. Bunday yangilikni kiritish jarayoni innovatsion jarayon bo'lib, ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy qilib, ta'limda sifat va samaradorlikka erishishdan iborat bo'ladi. Bu esa kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tizimi oldiga barcha soha mutaxassislarining, shu jumladan, professional ta'lim tizimi o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi saviyasini zamon talablariga mos tarzda uzluksiz takomillashtirib borish vazifasini qo'yadi. Mazkur dolzarb vazifalarni bajarishda professional ta'lim tizimi muassasalari rahbarlari va pedagog xodimlarining funksional vazifasiga mos ravishda malaka oshirish va qayta tayyorlash jarayonlarining mazmunini takomillashtirish va rivojlantirish strategiyalarni tanlash hamda malaka oshirish jarayonlari sifat va samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi ta'limning innovatsion axborot-didaktik shakllarini ilmiy tadqiq qilish, ishlab chiqish va ulardan tizimli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'limning innovatsion axborot-didaktik shakllari - ta'lim oluvchining qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ta'lim - tarbiya mazmunini, ta'lim maqsadiga mos ravishda loyihalash hamda pedagogik, axborot-kommunikatsion uslublar, shakllar va o'qitish usullarini tadbiq etishga yo'naltirilgan psixologik, umumpedagogik, didaktik va shaxsiy uslubiy tartiblar asosida amalga oshiriluvchi ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir tizimidir. Professional ta'lim tizimi pedagog kadrlari malakasini oshirishning innovatsion axborot-didaktik shakllari - yuqori darajadagi samaradorlikni ta'minlovchi, pedagogik qonuniyatlar, maqsadlar, tamoyillar, mazmun, shakl, uslublar, o'qitish vositalari va AKT dan hamda tarbiyalash usullaridan tashkil topgan loyihalash va mos ravishda ushbu texnologiyani amaliyotda qo'llash tizimidir[3; 18-b.].

Ta'limni axborotlashtirishning maqsadi axborot va telekommunikatsion texnologiyalarni qo'llash hisobiga intellektual

faoliyatni global jadallashtirishdan iborat. Ushbu muammolarni hal qilish doirasida texnologiyalar va axborotlashtirish vositalarini bir tizimga birlashtirishning pedagogik, metodik va texnologik asoslarini ishlab chiqishga yo'naltirilgan tadqiqotlar o'tkazish lozim. Bunday tizim sifatida axborot-ta'lim muhiti taklif qilinishi mumkin.

Axborot almashuvi tizim va muhit o'rtasidagi ko'plab o'zaro aloqalar axborot elementlarini o'zaro uzatish yo'li bilan yuz beradi. Shunday qilib muhit – tizimga resurslarni etkazib beradi, tizimdan esa uning pirovard mahsulotlarini oladi va iste'mol qiladi. Buning o'ziga xosligi shundaki, tizim faoliyatining mahsulotlari qoidaga ko'ra, muhitda yaratilishi mumkin emas. Shunga ko'ra muhit ta'lim tizimini shakllantirishning faol boshlanishi va ob'ektiv asosi bo'lib xizmat qiladi.

Muhitli yondashuv ta'lim, tarbiya va insonning rivojlanishi muammolari bo'yicha ko'plab ishlarda keng taqdim etilgan. Ularda muhit shaxsiy rivojlanishga hamda ta'lim muhiti salohiyatining yaqqol ko'rinishiga yordam beruvchi sharoitlar va imkoniyatlar nuqtayi nazardan ko'rib chiqiladi.

Axborotli-ta'lim muhitining nazariy yadrosi – pedagogika fanining yangi yo'nalishi bo'lib, axborot-ta'lim muhiti yangilanishga yo'naltirilganlik mohiyatidan kelib chiqib, pedagogik jarayonlarni tadqiq qiladi. Shuning uchun an'anaviy ta'lim jarayoniga u yoki bu shaklda yangi pedagogik tizimni kiritish ko'p hollarda samarasizdir. Shu bois yangi sifat tuzilmasiga, tizimni tashkil etishning yangi mezonlariga ega bo'lgan butunlay yangi didaktik modelni yaratish lozim.

Axborot-ta'lim muhitining ko'pgina ta'riflari tahlili - ta'lim jarayonini axborot, texnik va o'quv metodik ta'minoti hamda uning ishtirokchilarining o'zaro munosabat tizimidir - deb xulosa qilish imkonini beradi.

Amalda tatbiq qilingan yoki nazariy yondashuvlar ko'rinishida tavsiflangan quyidagi uchta asosiy turdagi axborot-ta'lim muhitini ajratish mumkin: bilimlarni taqdim etishga yo'naltirilgan muhitlar, bilimlarni olish bo'yicha mustaqil faoliyatga yo'naltirilgan muhitlar, muhitlarning aralash turi.

Ustoz - shogird munosabatlarini samarali tashkil etish uchun quyidagilar e'tiborga olinishi zarur: qo'yilgan muammoni echish uchun tabiiy, fizik, ijtimoiy va boshqa hodisalar ustidan ko'p, tizimli, bir martalik yoki uzoq muddatli kuzatish, turli mintaqalardan ma'lumotlar to'plash; turli joylarda yuzaga keladigan hodisalar, dalillar, voqealarning aniq tendensiyasini aniqlash uchun taqqoslab o'rganish, qarorlar qabul qilish va takliflar ishlab chiqish; tarmoq ishtirokchilarining madaniy, etnik, geografik shartlari o'rtasidagi farqlarni hisobga olgan holda har bir muammo yoki masalani echish yo'llarining (alternativ yoki turli usullarini) samaradorligini taqqoslab o'rganish; o'ziga xos madaniy, an'anaviy va boshqa xususiyatlarni hisobga olgan holda

ijtimoiy va madaniy qarashlarni qiyosiy tahlil qilish; birgalikda ma'lum bir muammoni hamkorlikda tadqiq qilish sharti bilan biror bir (amaliy, ijodiy, ilmiy va boshqa) ijodiy g'oyani ishlab chiqish; ta'limiy mummmolarni o'rganish va hal etish bo'yicha musobaqalar o'tkazish va bunda yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni madaniy, ta'limdagi an'analar boshqa sohalar bilan bog'liq bo'lishiga qaratish.

Xulosa qilib aytganda, pedagog kadrlar malakasini oshirishning ustoz - shogird munosabatlari asosida tashkil etilgan, umumiy muammo, maqsad, kelishilgan uslublar va faoliyat usullariga ega, faoliyatning birgalikdagi natijasiga erishishga yo'naltirilgan ta'lim oluvchi - hamkorlarning o'quv-bilish, tadqiqiy, ijodiy, ilmiy faoliyati tushuniladi. Har qanday muammo echimi integratsiyalashgan bilimni talab etadi. Axborot-ta'lim muhiti chuqurlashgan bilimlar integratsiyasini, shuningdek, tadqiq qilinayotgan muammo yuzasidan fan bilimlari sohasini, balki hamkorning xususiyatlarini, uning dunyoni bilishi va tushunishini, qarashlarini bilishni ham taqozo qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni.// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. –T., 2017. –B.39.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentyabrdagi “Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-5812-son Farmoni.
3. Макаров С. И. Методические основы создания и применения образовательных электронных изданий (на примере курса математики): дис.... д-ра. пед. наук: 13.00.02.- М.: IOSO RAO. 2003.-242 s.
4. Рашидов Х.Ф. Теоретико-методологические и социально-педагогические основы развития среднего спесиального, профессионального образования в Узбекистане (на материалах реализации национальной программы по подготовке кадров). Дисс. ...докт. пед. наук. -Ташкент, 2005. 311 s.

ADABIYOT DARASLARIDA LATERAL-KREATIV YONDASHUVDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Musurmonkulova Oysuluv Yulbekovna -

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktablarining adabiyot darslarida o'quvchilarning qarashlarini qo'llab-quvvatlash, hayotiy muammolarga yechim topish va istiqbolli g'oyalar tanlashga yo'naltirish hamda lateral-kreativ yondashuv asosida samarali usullarni tanlash, metodikada foydalanish haqida so'z boradi. Adabiy jarayonlarda yoshlarning mustaqil fikrini aniq ifodalay olish ko'nikmalari va lateral-kreativ yondashuv asosida o'quvchilarning adabiy tahlil kompetensiyasini shakllantirish masalalari yuzasidan ayrim tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: lateral, kreativ, fikrlash, usul, metodika, shaxsiy, axborot, g'oya, muammo, urush oqibatlar, millat, ko'nikma.

"Faqat g'oya sifatida mavjud bo'lgan g'oyadan ko'raishlab chiqilgan va amalga oshirilgan g'oya muhimroqdir".

Edvard de Bono

Yurtning siyosiy-ijtimoiy islohotlar qatori ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishlarida ham asrlarga teng o'zgarishlar yuz berdi. Mafkuraviy manzaraga xayoli qochmaydigan, o'z pozitsiyasini himoya qila oladigan, mafkuraviy immuniteti kuchli yoshlarni tarbiyalash, ularning qiziqishlari asosida ta'lim sifatini ko'tarish va imkoniyatlar yaratish ustuvorligi ortdi.

"Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida sog'lom, barkamol, ertangi kun egalarini – yangi avlodni tarbiyalash, ulg'aytirish vazifasi yotadi. Shu ma'noda, ta'lim sohasidagi amalga oshirilayotgan islohotlar, bugungi kunda, butun jahon jamoatchiligi e'tibori va e'tirofiga tushganligi ham bejiz emas"[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining qaror, farmon va farmoyishlari, asosan, ta'lim tashabbuslarini rivojlantirish, "ta'lim sohasidagi kadrlar salohiyatli oshirish, ta'lim tashkilotlarida o'quv jarayonlari va xizmatlar ko'rsatishni yangi tamoyillar asosida tashkil etish, ta'lim xizmatlari sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqishga"[2] qaratilgan.

Ta'limning maqsadi ham yoshlarga bilim berish pirovardida, kelgusida muhim bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish, jahon hamjamiyatida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashdan iborat. Bu

borada, ayniqsa, g'oyalar majmuini o'zida jamlagan adabiyot o'quv fani yetakchilik qilmoqda.

Adabiy jarayonda, o'quvchilarning o'quv-biluv motivatsiyasini oshirishda lateral-kreativ yondashuvga doir usullardan ijodiy foydalanish mohiyatan zarur.

O'z-o'zidan lateral fikrlash nima, uning xususiyatlari qanday?, degan savol tug'ilishi tabiiy.

"Lateral" so'zining lug'aviy izohi "yon tomondan" degan ma'noni bildiradi. Bu atama birinchi marta XX asrning o'rtalarida 1967-yilda nemis pedagogi Edvard de Bono tomonidan "Tafakkur san'ati: lateral fikrlash murakkab muammolarni hal qilish usuli sifatida" asariga kiritilgan. Tadqiqotchi ta'kidlaganidek, "Nazariyaning boshlang'ich nuqtasi inson tafakkuri xususiyatlariga tayanishdan iborat"dir. Bunda, ta'limga qaratilgan ijodiy yondashuvda fikrlash chegaralaridan chiqish, nostandart fikrlash, nuqtayi nazarni o'zgartirish va g'oyalarni ijodiy rivojlantirish ustuvorlik kasb etadi.

Edvard de Bono mantiqiy fikrlash cheklanganligi sababli lateral fikrlash g'oyasi ishlab chiqilganligini ta'kidlaydi. Tadqiqotchi tavsiyasida, buyondashuv qarashlarimizdan foydalanmaslikka chaqiradi, anglashda zarur bo'lgan muqobil variantlarni yaratishingiz uchun yangi qarash va g'oyalarni qanday shakllantirishni tushuntiradi.

Jumladan, mantiqiy fikrlashda dalillarga, mantiqqa tayansa, tanqidiy fikrlashda xatolarni aniqlash, mantiq'ini o'rganishga asoslanadi. Lateral fikrlashda esa yechimga borishda yangi g'oyalar topish tushuniladi.

Tadqiqotchi Edvard de Bono lateral fikrlashning o'ziga xos xususiyatlarini quyidagicha izohlaydi:

- maqsad alternativalarini topishga qaratiladi;
- turli xil imkoniyatlarni qidirishga yo'naltiradi;
- g'oyani himoya qilishni yoqlamaydi;
- takomillashtirilmagan taxminlardan foydalanadi;
- yangi g'oyani topishga qiziqish ustunlik qiladi;
- lateral fikrlashda ong axborotlariga asoslanadi;
- tushunchalarni o'zgartirish imkoniyati beriladi;
- baholash yoki qaror qabul qilishda eng maqbuli tanlanadi;
- kreativlik bilan uzviylik asosida ijodkorlikka yo'naltiradi.

Muhim jihatlari:

- qoidalarni chetlab o'tib, tezda, maqbul g'oyani o'ylash imkoniyati yaratadi;
- o'zaro bog'liq bo'lmagan g'oyalarni qabul qiladi va ularni birlashtiradi;
- mumkin bo'lmagan aloqani o'rnatish va muammolarni hal qilishning yangi uslubini joriy etadi.

Kreativ so'zi ijodkorlikka yo'naltirishi bilan lateral fikrlashga bog'liqdir. Kreativlik to'g'ri baholash, bilimni amalda qo'llash, ichki

tushunishini har tomonlama xulosalay oladigan, ya'ni ruhiyatini ongli boshqara olish, to'g'ri qaror qabul qilish demakdir.

Ta'kidlash joizki, insonlar deyarli hayotning standart qolipi ichida yashashga ko'nikib qolishgan. Go'yoki yashashga moslangan "to'g'ri yo'l" deb hisoblaydigan bir xil yo'nalishda yurishni ma'qul ko'rishadi. Undan chiqish "muammolarni yuzaga keltiradi" deb baholaydi. Hatto, oila va ta'lim muassasalarida "unday qilma, bunday qilma" kabi qolipda ushlar, dars mashg'ulotlarida o'quvchi fikr bildirsa bunga "aloqasi yo'q"dek e'tiborsizlik, qaror qabul qilishga o'rgatmaslik kabi muammolar yo'q emas, albatta.

Yoshlarning biologik-fiziologik o'zgarish jarayonlari ta'lim muassasalari davriga to'g'ri kelarkan, tafakkuri ham turli bosqichlardan o'tadi. Pedagoglar dars jarayonlarida bu jihatlariga guruhlariga bo'lishdan tortib, o'quvchilar qiziqishi, ishtiroki, dars bosqichlarida qo'llaniladigan usullarning tanlashigacha e'tiborga olinadi. Masalan, istiqbolli g'oyalarni tanlash, yeshimlarni tahlil qilish, o'z fikrlarini himoya qilishga qaratilgan muhokamalarda rag'batlantirib borishadi. Metodlarni qo'llashda vaqtni taqsimlash, ko'pincha, bir qolipdagidek bo'lmasa-da, natijaviylikka erishish muhim sanaladi.

Edvard de Bono lateral fikrlash shaxsiy rivojlantirishni oshirishda muhim ahamiyat kasb etishi yuzasidan "Suv mantig'i", "O'zingizni o'ylashga o'rgating", "Yangi g'oyaning tug'ilishi", "Jiddiy ijodiy fikrlash", "Oltita fikrlash qalpoqlari", "Men haqman – siz noto'g'ri fikrlayapsiz" kabi turli xil usullarda tavsiya etadi.

Quyida mazkur yondashuvni umumiy o'rta ta'lim maktablari 6-sinf "Adabiyot" o'quv dasturida o'rganilishi rejalashtirilgan Rahmat Fayziyning "Hazrati inson" asari[3] misolida qo'llash yo'llariga to'xtalinadi. Asar xalqchilligi bilan tanilgan bo'lib, ikkinchi jahon urushi voqealari tasvirlangan. O'quvchilar tahlil orqali ko'p xulosalar olishadi.

Matn:

– O'g'il bolami yoki qizcha olmoqchimisiz?

– Baribir

Yoshroq bo'lsinmi yoki eslikrog'imi?

– Baribir, qizim.

– Qaysi millat bolasi bo'lgani ma'qul?

– Mahkam otaning a'zoi badani titrab ketdi. Rangi oqardi.

Juvon buni payqadimi, yo'qmi, qo'lidagi daftarga allanimalarni yozishdan to'xtamadi.

– Qizim, – dedi o'zini zo'rg'a bosib Mahkam ota, – men mol bozoriga kelganim yo'q. Tushundingizmi?

Axir, otaxon..." [4].

Siz qator savollar bilan murojaat qilishingiz mumkin. O'quvchilar g'oyani anglashi uchun "Muallif qahramon sifatida nega, Mahkam otani tanladi? Mahkam otaning ayolini tanlamadi? Muallif, Tushundingizmi?

so'zi orqali nimalarni nazarda tutgan? Shu savol sizga berilishi asosida o'ylab ko'ring. Siz nimani Tushundingiz?" kabi savollar bilan murojaat qilishi maqsadga muvofiq.

Bu ikki savolga bir xulosani ifoda etishi mumkin. Aslida, muallif nuqtayi nazardan qarash bu so'z insoniylik ma'nolarni anglashga undasa, o'zi bugapni qabul qilish og'irroq. Bu, bahsda o'quvchilar fikrlari ijobiyligini asoslovchi turli murojaatlar ularning matnga chuqurroq kirishga yo'naltiradi.

O'quvchi bu holatni yaxshiroq anglashi uchun matn davomiga murojaat qilamiz.

– Mahkam otani ovora qilmang, shu yerda mana bu ikkovini yozib oling, hujjatlarini keyin o'zim uylariga elitib beraman.

Mahkam ota Nazarova bu juvonne atay chaqirganini payqab qoldi. Bu boyagi qo'pollik uchun uzr so'rash edi aslida.

– Sizni ovora qilsam qandoq bo'larkan, yo biroz kutay, yoki ertaga o'zim kelay.

– Hech xijolat bo'lmang. Ertaga o'zim olib borib beraman.

– Hay mayli, men boyagi bolani o'ylab qoldim, – dedi bolalar eshitmaydigan darajada sekin gapirib Mahkam ota. – Aftidan qattiq xo'rlanganga o'xshaydi bola bechora. Surishtiring, ilojini qilolosangiz xabar bering, zora dardiga davo topolsak.

– Rahmat otaxon, ammo usiz ham.

– Bu yog'ini o'ylamang, Dunyodan nima olib ketamiz?..”

Buni lateral fikrlashga qaratilgan “Oltita fikrlash qalpoqchalari” usuli asosida ko'radigan bo'lsak, tartibi quyidagicha

Oq – axborot: mavjud bilimdan foydalanish, bor axborotni taqdim etadi.

Yashil – ijodiy: g'oya ustida ishlaydi, variativ g'oyalar topadi

Qizil – hissiy: g'oyaga aloqador his-tuyg'ularni o'rganadi.

Sariq – ishonchli: g'oyani yoqlaydi, himoya qiladi.

Qora – tanqidiy: g'oyani tahlil qiladi, yo'ldagi muammolarga yechim topadi.

Moviy – tashkiliy: nimaga erishiladi, kelgusi rivojini ko'rsatadi.

Metod muallifi, bu qalpoqchalarni almashtirib turishni taklif etadi. Shunda, o'quvchining o'zi o'ylagan fikriga tengdoshining munosabatini bilishini maqsad qilgan. Bu usulda har bir qalpoqchalar o'z rangi va belgilangan vazifasini tushungan o'quvchilar adabiy jarayonida, Siz kutmagan yechimlarni berishi mumkin.

Topshiriq: “Siz baholayotgan talabga to'g'ri kelmaydiganini beravering deganida, Sanobar nima degan bo'lardi Sizningcha?

Qalpoqli o'quvchilar	O'rganish	O'quvchilar fikri
Oq	axborot	–Yoshroq bo'lsinmi yoki eslikrog'imi? – Qaysi millat bolasi bo'lgani ma'qul?" degan gapini Sanobar o'ylamay aytgan. Mahkam ota ham "Baribir" deyish o'rniga balki, ro'yxatingizdagi birinchisini desa bo'lardi. Bu ikki obraz ham qiyinchilik davrni boshidan o'tkazgan.
Yashil	ijodiy	– Bolajonlarning beg'uborlik davri nimalarga almashganini his etmagani uchun Sanobar shu gapni aytgan. Sanobarning hissizli, inson qadriga past nazarda qarashi yomon illat. Balki, menda talab yo'q dermidi. "Men mol bozoriga kelganim yo'q" so'zlari orqali o'zini tutib oldi Mahkam ota.Chunki titrab qolgan edi.
Qizil	hissiy	– Bolajonlarda to'polonchilik, alamzadalik kuchli-ku..., Sanobar, balki, to'g'ri ma'noda aytgan bo'lishi mumkin. Shuncha bolajonlarni olgan Mahkam akani "qiynalmasin" degan ma'noda. Sanobar, "Otaxon, men talab qo'ymadim, bolalarni joylash o'zi bo'lmayapti axir", degan bo'larmidi... Bu munosabatda Sanobar ham, Mahkam ota ham ichki afsuslanish kechishi tabiiy.
Sariq	ishonchli	Sanobar uzr so'ragan bo'lardi. Sanobar urushning fojiasini his etmasligi mumkin emas. "Sanobar shunga majbur, diydasi qotib ishlamasa, o'ylab o'tirsa, ishlarga ulgurmasligi mumkin?, ro'yxatdagi bolalar och qolgan bo'lishi mumkin. Muallif bu epizod orqali birovini ijobiy, birovini salbiy ko'rsatmagan, Mahkam otaning bardoshini zafaron rangini shu so'z orqali kitobxonga yetkazgan..
Qora	tanqidiy	Sanobar ismli ayol orqali jamiyatdagi illatni fosh etadi. Sanobar balki hissiz, loqayddir. Mahkam ota asabiylashish shart emasdi, balki "eng to'polonchisini, eng kichigini" deb vaziyatni yumshatish mumkin edi. Mahkam otaning nazdida, Sanobar befarq ayol sifatida gavdalangan ekan, Mahkam otaning gapini tushunmasdi. Mahkam ota bu vaziyatda ibrat bo'lishi, yaxshi gap bilan tushuntirishi mumkin edi.
Moviy	tashkiliy	Muallif asar orqali qiyinchilikni so'zlarda chizish bilan birga so'zni o'ylab gapirishga chorlaydi. Mahkam otadagi sabr, xayolidagi ming muammoga shu so'z "Tushundingizmi?" deyishi bilan o'zini

		ushlay oldi. Nazarovaning muomalasi undan uzr sifatida Sanobarni chaqirishi hamma kitobxonga ibrat bo'lishga chorlagan. Sanobar uzr so'rashi lozim.

Asarda o'quvchilarga boshqa jihatdan yechim topishga yo'naltirish tushuntirilsa, ular, muammoning yechimini turlicha baholash yuzasidan ko'nikmalari rivojlanadi. Jumladan, O'quvchilar bu qiyinchilikni tushunadi, qalban his etadi. Bolajonlarning boshiga baholashni shu savdolarining tushishi, beg'uborlik davrini his etmaganligi, Sanobar ham yoshi kattaroq demasa, bu qiz ham Mahkam otaning maqsadlaridan biri bo'lishi kabi munosabatlarni xolis baholashadi. Bu adabiy jarayonda "Sanobar shunga majbur, diydasi qotib ishlamasa, bolalar ko'p, ish ko'p, ulgurmasligi mumkin?", "Mahkam ota ham o'ylamay gapirmadimi?", "Mahkam otaning bardoshini zafaron rangini shu so'z orqali kitobxonga yetkazgan" kabi javoblari topshiriqqa yechim bo'lmasligi mumkin, ularning nimani his qilishi, javoblarini o'ylash va tanlashi, yechimlarni izlashi muhimdir.

Binobarin, Q. Yo'ldoshev "Yangilanayotgan fikr, o'zgarayotgan zamon, tozalanayotgan jamiyat pedagogika ilmida intensiv yo'nalish yetakchi bo'lishini istaydi" deb ta'kidlaganidek, estetik didini o'zi anglab o'z olamini yaratishni tushunish mumkin.

Muallif soddadil, oddiy, diyonatli Mahkam otaning ruhiyati orqali urushning fojiali manzarasini ochib bergan. Asarning badiiyati shundaki, Mahkam ota jahldan o'zini tutish motivlari Sanobarni dovdiratsa, Nazarovaning muomala madaniyati o'quvchini o'ziga tortadi. O'quvchi, Sanobarning talablarini o'ylab o'tirmasdan, "Sanobar, to'g'ri ma'noda aytgan bo'lishi mumkin. Bolajonlarda to'polonchilik, alamzadalik kuchli-ku. Shuncha bolajonlarni olgan Mahkam akani "qiynalmasin" degan ma'noda", "Eng to'polonchisini, eng kichigini" kabi javoblari yon tomondan fikrlashdir. Bunday har tomonlama o'ylab ko'rish, tanqidiy, hissiy, ijodiy, noodatiy g'oyalarni ilgari surish dars natijaviyligini oshiradi. Badiiy matn tahlili jarayonida matndagi tub o'zgarishlarni anglash, ikki ayoldagi munosabatni solishtirish, qarama-qarshi fikrlarni anglash, xulosalar chiqarishga o'rgatish, qarashlarni ko'paytirish, fikrlash samaradorligini oshirish, eng maqbullari asosida bahslashish o'quvchilarning fikrlash chegaralarini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi.

Lateral-kreativ yondashuv o'quvchilarning adabiy tahlil kompetensiyasini rivojlantirishda g'oyalar yaratish va to'xtalishlar bo'lganda fikrlash uchun yangi impuls berishi bilan ahamiyatli ekanligi mavzuning dolzarbligi va zaruratini belgilaydi.

Shuningdek, birgina, Mahkam otaning "Dunyodan nima olib ketamiz?.." so'zining o'zida o'quvchilar turli bekatlarga borib kelishadi.

Mahkam otaning bu gapi butun asarga xulosa, o'quvchilarga ibratdir. O'quvchilarning hech narsa olib ketmasligini bilishidan tashqari, oddiy narsalarga qadrli vaqtlarini yo'qotayotganini, o'zaro tushunmovchiliklar tufayli asabiylashish noto'g'riligini anglash, qadriyatlarimizni asrash kabi tuyg'ularga olib kirish metodikaning maqsadidir.

Adabiy jarayonda o'quvchilar turli janrda aks ettirgan badiiy asarlarning eng sara namunalari bilan tanishar ekan, olam va odamga tegishli bo'lgan barcha hodisalarga emotsional (hissiy) munosabat bildirib olish hamda qarashlar, dunyoqarashlar, nuqtayi nazarlar xilma-xilligini kuzatish imkoniga ega bo'ladi.

Bu o'rinda, o'qituvchining mahorati shundaki, turli metodikalar o'rinli foydalanishi, o'quvchilarni qiziqitirib olishni bilishi, turli fikrlarini ham qabul qilish asosida o'zini o'zi baholashni o'rgatadi. O'quvchi asar olamiga sayr qilishi, asarni shunchaki o'qib emas, balki uning qahramoniga aylanishi ya'ni, o'zlariga tegishli xulosalar olishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Xalqimiz bejiz, "Tarbiyalanuvchining tarbiyachisi o'zi tarbiyalangan bo'lishi kerak" — demaydi.

Ta'kidlash joizki, Xalqaro baholash dasturi doirasida ham shu muammolarga yechim topish belgilangan:

"-yoshlar kelajak hayotlarida duch kelishi mumkin bo'lgan to'siqlarni yengib o'tishga qay darajada tayyor? -o'quvchilar qay darajada o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlariga ega?" kabi savollar ustida o'z rejalarini olib borishmoqda.

Binobarin, bugun texnika olami inson hayotida tobora kengroq va mustahkamroq o'rin olib borayotgan bir zamonda adabiyot o'qish, pedagoglar obrazlar orqali o'zini anglash va baholashga yo'naltirish dolzarblik kasb etishi sir emas. Zero, adabiy jarayonlarda metodika inson ma'naviy olamining ajralmas qismi, ta'lim-tarbiya jarayonidagi eng asosiy vazifa bo'lib qolaveradi. Shuning uchun bu bo'shliqlarning oldini olishda metodika har bir davrda o'z qiymatini saqlab qolmoqda.

Zero, "Bolambaxtlibo'lsindesangiz..." kitobidamuallif ta'kidlaganidek: "XXI asr bizga ilgari bobo-momolarimiz duch kelmagan tarbiyaviy vazifalarni, talablarni oldimizga qo'yimoqda".

Xulosa qilganda, ta'lim-tarbiya maqsadini to'g'ri belgilash, o'quvchilarning jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun o'z nuqtayi nazariga ega, analitik fikrlaydigan, to'g'ri qaror qabul qilish, stresslarni yenga olish kabi zaruriy ko'nikmalarni rivojlantirish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga sharh. – Toshkent: O'zbekiston, 2008. – 179–180-b.
2. "Ta'lim sohasidagi islohotlarni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha

"Natijaga yo'naltirilgan uzluksiz ta'limni joriy etish tendensiyalari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, 2024-yil 25-mart, Toshkent.

- chora-tadbirlar". PQ-54.2.02.2024.1-bandi.
3. Adabiyotdan "Milliy o'quv dasturi". – Toshkent, 2022.
 4. Mirzayeva Z., Jalilov K. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. – Toshkent, Yangi nashr, 2022. – 178-b.
 5. Mirzayeva Z., Jalilov K. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. – Toshkent, Yangi nashr, 2022.
 6. Yo'ldoshev Q. Jilovlanmagan tafakkur mahsuli. – Toshkent: "Tafakkur", 2023.
 7. Quronov. M, "Bolam baxtli bo'lsin, desangiz..." Toshkent: "Ma'naviyat" nashriyoti, 2013.
 8. Ismailov A. va boshqalar "Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash" metodik qo'llanma– Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2019.

JAMIYATIMIZDA O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRIB O'QITISHGA BO'LGAN EHTIYOJ VA BU MUAMMOGA TIZIMLI YONDASHUV

Muxammadiyeva Dilnavoz Dilshod qizi-
A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy
rivojlantirish va yangi metodikalarga
o'rgatish milliy-tadqiqot instituti
doktoranti
e-mail: rx5236327@gmail.com

Ushbu maqolada o'quvchilarni kasbga yo'naltirib o'qitish zarurati, shuningdek so'nggi yillarda prezidentimiz tashabbusi bilan kasbga yo'naltirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar va qabul qilingan qonun loyihalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya, kasb-hunar, malakali kadrlar, mehnat bozori, davlat dasturi, maktab, ta'lim oluvchi, professional ta'lim

Biz shiddat bilan rivojlanib borayotgan davrda yashayapmiz. Mana shunday bozor iqtisodiyotiga asoslangan davrda mehnat bozoriga raqobatbardosh va yuqori malakali kadrlarni yetkazib berish, shu bilan birgalikda aholini ish bilan ta'minlash va kasb-hunarga o'rgatish masalalariga urg'u berib kelinmoqda. So'nggi yillarda prezidentimiz tomonidan umumta'lim maktablarida o'qitish jarayonini takomillashtirish masalalari qayta-qayta tilga olinmoqda. 2022-yil, 28-yanvardagi "2022-20226-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning tarqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli

Farmonida maktablarda ta'lim sifatini oshirish, pedagog-kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish maqsad qilib olindi. Bundan tashqari kasbiy ta'lim bilan tizimli ravishda shug'ullanish, kasbga yo'naltirib o'qitish ko'lamini kengaytirish vazifalari belgilab olindi [1]. Shuningdek, "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim, tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida" gi Farmoniga asosan 2021-2022 o'quv yilidan boshlab umumta'lim muassasalari bitiruvchilari o'z iqtidori va qiziqishlariga mos kasbni tanlab olishi, jamiyatda munosib o'z o'rnini topishi, kasbiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonishi uchun "Kasbga yo'naltirish tizimi"ni joriy etish ko'zda tutilgan [2].

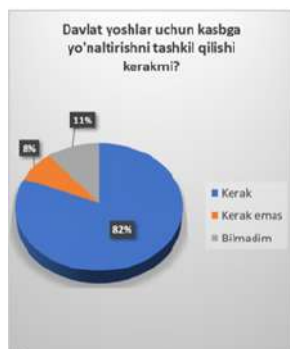
Har qanday jamiyat yuksak aqliy va ahloqiy sifatlarga ega bo'lgan malakali kadrlarga muhtoj. Qachonki biz ana shunday kadrlarni yetishtirib chiqsak jamiyatimizning yanada rivojlanishiga erishishimiz mumkin. Buning uchun esa maktab ta'lim tizimi alohida o'ringa ega. Chunki insonda maktab yoshidan boshlab qandaydir kasb egasi bo'lish hoxishi paydo bo'ladi. Keyin u kasb tanlashga harakat qiladi. Agar ta'lim jarayonida fanlar kasbga yo'naltirilgan holatda o'qitilsa, mavzularning kasb egalariga ahamiyatlilik darajasi ko'rsatib berilsa, har bir kasbning mohiyati ochib berilsa o'quvchi o'zining qiziqishlari, qobiliyati va emotsional holatidan kelib chiqib kasb tanlay oladi. Qachonki inson o'zi qiziqqan sohada faoliyat yuritrsa u muvaffaqiyatga erishadi. Bu fikr yillar davomida o'z tasdig'ini topib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi tomonidan U-Report orqali kasbga yo'naltirish bo'yicha so'rov o'tkazilgan. Bu so'rovnoma 6300 dan ko'proq respondent ishtirok etgan va quyidagi natijalar qayd etilgan.

Davlat yoshlar uchun kasbga yo'naltirishni tashkil qilishi kerakmi degan savolga 82 % o'quvchilar "Kerak", 1 % o'quvchi "Bilmadim", 8 % o'quvchi "Kerak emas" deb javob bergan (1-rasm) [3].

Kasbga yo'naltirishni qachondan boshlash kerak degan savolga respondentlar tomonidan quyidagicha javob berilgan: 57% "Maktabda", 22 % "Bog'chada",

14 % "Kollejda", 3 % "OTMda", 3 % "Bilmadim", 1 % "Ishga kirishdan oldin" (2-rasm) [3]



(1-rasm)



(2-rasm)

Kim kasbga yo'naltirishi kerak degan savolga respondentlar tomonidan quyidagicha javob berilgan: 32 % "Psixologlar", 28 % "O'qituvchilar",

14 % "Boshqa", 13 % "Ish beruvchilar", 8 % "Mehnat vazirligi xodimlari", 5 % "Bandlikka ko'maklashuvchi markazlar". (3-rasm)



So'rovnoma natijalaridan ko'rinib turibdiki yoshlarni kasbga yo'naltirish keng jamoatchilik fikriga ko'ra umumiy o'rta ta'lim maktablarining vazifasi bo'lib qolmoqda va bunda o'qituvchi va maktab psixologlari o'zaro hamkorlikda faoliyat yuritsalar maqsadga muvofiq bo'lar edi. Ko'pgina olimlar o'tkazgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktab o'quvchilarining taxminan 30 foizida tanlangan kasbga nisbatan barqaror qiziqishlar boshlang'ich sinflardayoq shakllanar ekan. O'qituvchining vazifasi - o'quvchilarning qiziqishlarini mumkin qadar oldinroq aniqlashdan va jamiyat talab-ehtiyojlariga muvofiq shu qiziqishlarini rivojlantirishdan, inson shaxsini har tomonlama uyg'un kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat [4].

2020 yil 23 sentyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan imzolangan O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 10-moddasida professional ta'lim tizimi yortilgan bo'lib, unga ko'ra yurtimizda quyidagi shakllardagi professional ta'lim turlari mavjuddir: boshlang'ich professional ta'lim; o'rta professional ta'lim; o'rta maxsus professional ta'lim [5].

Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi ta'lim shakli bo'yicha umumta'lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi. O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlarda umumiy o'rta, o'rta maxsus, boshlang'ich professional va o'rta professional ta'lim negizida davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi kamida ikki yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim

shakllari bo'yicha amalga oshiriladi. Ushbu Qonun kuchga kirguniga qadar o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi (to'qqiz yillik umumiy o'rta va uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi) olgan fuqarolar ham o'rta professional va o'rta maxsus professional ta'lim olish huquqiga ega.

Kasb-hunar maktablari, va texnikumlar ta'lim oluvchilarning o'zi tanlagan kasbga va mutaxassislikka ega bo'lishini ta'minlaydi. Fuqarolar shartnoma asosida ikkinchi va undan keyingi professional ta'limni olish huquqiga ega. 2020-2021 o'quv yilidan boshlab O'zbekistonda boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimida tegishli ta'lim dasturlari joriy etilgan kasb-hunar maktablari, va texnikumlardan iborat professional ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etildi. O'zbekiston prezidentining 6 sentyabrdagi professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi Farmonida bu haqida so'z boradi [6]. Bundan tashqari, jami 388 ta kasb-hunar kollejlari binolari tegishli ro'yxatga asosan maktab sifatida foydalanilishi belgilandi. Kasb-hunar maktablarida maktablarning 9-sinf bitiruvchilariga 2 yillik kunduzgi ta'lim beriladi. Ta'lim olayotgan o'quvchilar Davlat byudjeti hisobidan bazaviy hisoblash miqdorining bir baravari miqdorida (202730 so'm) oylik stipendiya hamda uch mahal ovqat bilan ta'minlanadi. Kollejlarda kamida umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lgan shaxslarga kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda 2 yilgacha muddatda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida ta'lim beriladi. Texnikumlarda esa umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lgan shaxslarga kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda 2 yildan kam bo'lmagan muddatda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida ta'lim beriladi.

«O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida» Hukumat qarori (466-son, 07.08.2020 y.) qabul qilindi [7]. Vazirlar Mahkamasining mazkur qarori bilan O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim to'g'risidagi nizom tasdiqlandi. Nizomga ko'ra, professional ta'lim mehnat bozoridagi kadrlarga bo'lgan real ehtiyoj, ish beruvchilarning takliflari hamda «Hayot davomida ta'lim olish» prinsipi asosida ta'lim olishga mo'ljallangan. Ta'lim dasturlarini muvaffaqiyatli bitirganlarga davlat namunasidagi diplom beriladi. Diplom olingan bilim, ko'nikma va malakalarni mehnat faoliyatida qo'llash huquqini beradi.

Professional ta'lim tizimidagi yangiliklardan biri dual ta'limdir. Dual ta'lim ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy qismi ta'lim tashkiloti

negizida, amaliy qismi esa ta'lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi. Dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi [8].

Shu o'rinda Yurtboshimiz 2022 yil 20 dekabrda Oliy Majlis va xalqimizga qilgan Murojaatida "Ta'lim sohasidagi navbatdagi muhim yo'nalish, bu – yoshlarning zamonaviy kasb-hunar egallashi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. Maktab bitiruvchilarining 50 foizi mehnat bozoriga hech qanday kasbga ega bo'lmasdan kirib kelayotgani hammamizni o'ylantirishi kerak. Shu bois, 700 dan ortiq kasb-hunar maktabi, kollej va texnikumlar imkoniyatidan samarali foydalanish zarur. Shu maqsadda 2023 yildan boshlab yangi dastur amalga oshiriladi. Har bir viloyatda 1 tadan texnikumda Yevropa kasbiy ta'lim standartlari joriy etiladi. Kelgusi besh yilda barcha kollej va texnikumlar ushbu tizim bilan qamrab olinadi" -deya ta'kidlab, kasb-hunar ta'limiga ham jiddiy e'tibor qaratilishiga urg'u berib o'tdilar.

O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2022-2023-yillarga mo'ljallangan "insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" davlat dasturi ta'lim sohasini o'z ichiga olgan holda, rivojlantirishga va kasbga yo'naltirishga qaratilgan. Quyidagi muhim nuqtalarni keltirib o'tamiz [9]:

1. Ta'lim sifati: Davlat dasturi ta'lim sifatini oshirish va sohani xorijiy tajriba asosida isloh qilishga qaratilgan. Bu esa ta'lim sohasidagi yangiliklarni amalga oshirish, o'quvchilarga sifatli va zamonaviy ta'lim berishni maqsad qiladi.
2. Professional ta'lim tizimi: dasturda professional ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bu soha yuqori sifat va e'tibor bilan yaxshi tuzilgan bo'lishi uchun harakat qilmoqda.
3. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish: O'quvchilar 10-sinfdan boshlab 64 ta ishchi kasblar, 21 ta tadbirkorlik sohasi, 10 ta IT va "kreativ industriya" yo'nalishidagi kasblarga o'rgatilmoqda. Bu esa o'quvchilarni turli sohalarda kasbga yo'naltirish va ularni amaliyotda foydali bo'lishga tayyorlashni maqsad qiladi.
4. Fizika fanidan tashqari: dasturda belgilangan vazifalar fizika fanidan tashqari boshqa fanlar bo'yicha ham o'quvchilarni kasbga yo'naltirib o'qitishni talab qilmoqda. Bu esa o'quvchilarga genetika, innovatsiyalar, matematika, tillar va boshqa sohalarda ham rivojlanish imkoniyatlarini beradi.
5. **Yangi yondashuv:** O'quvchilarni kasbga yo'naltirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu esa yangi yondashuvlarni qo'llab-quvvatlash, innovatsiyalarni rivojlantirish va mamlakatning umumiy taraqqiyotiga xizmat qilishni maqsad qiladi.

Umuman olganda bu davlat dasturi O'zbekistonlik o'quvchilarni sifatli kasbga yo'naltirilgan va innovatsiyalarga ishonchli fuqarolar sifatida tayyorlashga qaratilgan.

Bu davlat dasturi O'zbekistonning ta'lim sohasini rivojlantirish va mamlakatning umumiy taraqqiyoti uchun muhim qadamni ifodalaydi. Shu fikrni kengaytirib, dasturni yuqori samarali amalga oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni ko'rsatish mumkin:

1. Hamkorlik va tashkil etish: Dasturni amalga oshirishda, ta'lim tizimining har bir qismi, o'qituvchilar, maktablar, oliy ta'lim muassasalari, korxona va sohalar bilan samarali hamkorlik qilish kerak. Hamkorlik, yangiliklarni hayotga tatbiq etish, va o'zbekistonlik talabalarni xalqaro darajada tanitish imkoniyatlarini oshirishga imkon beradi;
2. Adolat va qoniqarli baho berish: O'quvchilarni kasbga yo'naltirish jarayonida adolat va qoniqishli baholash muhimdir. Har bir o'quvchi kuchli va kamtar kuchli yonlarda rivojlanishi mumkin. Bu esa uning shaxsiy qobiliyatlarini e'tirof etish va qo'shimcha o'quvchilarni mustahkam qilishga olib keladi.
3. Ilmiy tadqiqot ishlarini kengaytirish: Dastur davlat ilmiy markazi va oliy ta'lim muassasalari orqali ilmiy-tadqiqotlarni kengaytirishni talab qiladi. Bu esa yangi bilimlar, texnologiyalar va soha o'rtasida xalqaro darajada tanqidlash va tanitish imkoniyatlarini oshiradi.
4. O'zbekiston xalqaro tanitish diplomatiyasini rivojlantirish: O'zbekistonning ta'lim sohasidagi muvaffaqiyati dunyoga o'zining o'zgacha ta'lim tizimi, innovatsiyalari va o'quvchilari orqali tanitish orqali ko'rsatilishi mumkin. Xalqaro tanitish diplomatiyasi yordamida, o'zbekiston ta'limini dunyoda tanitish va ko'rsatish bo'yicha strategiyalar rivojlantirilishi kerak.

Bu chora-tadbirlar dasturni samarali amalga oshirishda yordam berishga imkon beradi va O'zbekistonning ta'lim sohasidagi rivojlanishini kuchaytiradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil, 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil, 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilmfan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-sonli Farmoni
3. <https://uzbekistan.ureport.in/story/364/>
4. Sh. S. Sharipov va boshqalar. "Kasbga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari", o'quv qo'llanma. Toshkent-2007
5. O'zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-sonli "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 06.09.2019-yildagi PF-5812-sonli "Professional ta'lim tizimini yanada Takomillashtirishga

doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni

7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 07.08.2020-yildagi 466-sonli «O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida»gi qarori
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy majlis va O'zbekiston xalqiga murojaati. <https://president.uz/oz/lists/view/5774>
9. 2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid DAVLAT DASTURI. <https://davlatdasturi.uz>

GEOGRAFIYA DARSLARIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USULLARI

Narzullayev N.H., Navoiy viloyati
PYMO'MM mustaqil tadqiqotchisi.
e-mail: nuriddin2702@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, shuningdek, bugungi kundagi ta'lim jarayonida, xususan, geografiya fanini o'qitish bo'yicha innovatsion pedagogik texnologiyalar mazmuni haqida mulohazalar bayon etilgan.

Kalitso'zlar: mahorat, interfaol, texnologiya, metodika, munosabat.

Geografiya - dunyodagi eng qadimiy va eng qiziqarli fanlardan biridir. Bu fanning tarixi yer yuzida insonning paydo bo'lishi va uning yashash uchun harakat qila boshlagan davrlaridan hisoblanmoqda shunday qiziqarli va qadimiy bo'lgan bu fanni o'qitishda, yosh avlodning har tomonlama yetuk bilimli, barkamol, vatanparvar shaxslar bo'lib yetishishini ta'minlashda o'qituvchilarimizdan yuqori kasbiy tayyorgarlik, pedagogik mahorat, ma'naviy axloqiy fazilatlarga, mafkura sohasida chuqur bilimlarga ega bo'lishi va ta'lim-tarbiya ishlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan interfaol usullardan keng samarali foydalanishni talab etadi.

So'z boshida pedagogik texnologiya iborasiga bir to'xtalib o'tsak, texnologiya so'zi ishlab chiqarishda turli materiallarga ishlov berish, tegishli kasb egalari tamonidan amalga oshiriladi. Pedagogik texnologiyada esa ishlov beriladigan material o'quvchi (ta'lim oluvchi) ning aqliy, ruhiy, axloqiy sifatlari bo'lib, ularda o'qituvchi, tarbiyachi tamonidan ta'lim maqsadiga erishish yo'lida har turli ta'sirlar o'tkaziladi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi dastlab XX asrning 40-yillarida

AQSHda qo'llana boshlagan, bunda faqat texnika vositalari yordamida o'qitish hisoblangan. XX asrning 60-yillarida "ta'lim texnologiyasi"ga programmalashtirilgan ta'lim nazarda tutilgan. 80-yillar boshidan pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarini yaratishga qaratilgan. Yuqorida aytilganlar asosida pedagogik texnologiya bir jihatdan o'quv jarayonida texnika vositalaridan foydalanishning kengayib borishini ifodalab, uni ta'limda o'qitishdagi texnologiya deb nomlash mumkin bo'lsa, ikkinchidan, ta'lim texnologiyasi yoki pedagogik texnologiya degan nom bildiriladi, deb xulosa chiqaramiz.

Pedagogik texnologiya barkamol insonni shakllantirish jarayoni bo'lib, bunda o'qituvchi rahbarligida o'quvchi mustaqil ravishda o'qishga, bilim olishga, fikrlashga o'rganadi va usha bilimlarni o'zlashtiradi.

Pedagogik texnologiya doimo kompleks xarakterga ega bo'lib, ta'lim jarayonida uning yuzga yaqin uslublaridan foydalanib boriladi va o'quvchini (shaxsning) xususiyat va sifatlariga ta'sir etib, uning aqliy faoliyatiga, axloqiy estetik usullarini shakllantirib fanlar bo'yicha bilim, o'quv ko'nikmalarini fikrlash qobiliyatini, amaliy faoliyatini va kelajakda hayotda o'z o'rnini egallashda kasbga va ilmiy izlanishga hamda amaliy maqsadlarni chuqur tahlil qilishga o'rgatadi.

Geografiya ta'limi o'quvchilarda yer haqidagi ilmiy dunyoqarashlarini shakllantiradi, ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarini tarkib toptiradi, dunyo davlatlarini va turli hududlardagi jamiyat bilan tabiatning o'zaro bog'liqligi, geografik obyekt, jarayon va tushunchalar bilan qurollantiradi.

Maktab geografiyasi ta'limi oldiga bir qancha maqsad va vazifalar qo'yilgan. Bu esa geografiya fani o'qituvchilaridan pedagogik mahorat va yuksak bilimni talab qiladi. Chunki o'quvchi barcha bilimlarning asosiy qismini o'qituvchisi orqali oladi.

Hozirgi kunda o'qituvchi ilg'or pedagogik texnologiyani mukammal o'zlashtirgan bo'lishi lozim. Ana shu maqsadda har qanday yangi texnologiyani o'zlashtirish bilan o'qituvchining yangi pedagogik tafakkuri boshlanadi hamda uslubiy tilning ravshanligi, tuzilishi, metodikada asosli me'yor paydo bo'ladi. Sinfda pedagogik texnologiyalarni qo'llagan holda yaxshi natijalarga erishib, geografiyani o'qitish jarayoniga yangi nuqtayi nazardan qarash mumkinligiga amin bo'la olamiz.

Kichik guruhlar pedagogik jarayonda uchraydigan (yoki trener tomonidan oldindan tanlab qo'yilgan) muammolardan birini tanlaydilar, jamoa ishtirokchilari bilan birgalikda muammoni muhokama qiladilar va tarqatma materialning (chizma-topshiriqning) birinchi ustuniga kartochkada berilgan mavzuga mos muammolarni yozadilar. Keyin o'qituvchi berilgan muammoni birgalikda muhokama qilish va qo'yilgan vazifalarni hal qilish usullarini aniqlash uchun ishchi qog'ozlarni boshqa kichik guruhlariga beradi (masalan, soat mili

ko'rsatkichi bo'ylab). Har bir kichik guruh, o'z jamoasi bilan birgalikda muammoni muhokama qilib, ularni hal qilish yo'llarini aniqlaydi. Har bir keyingi kichik guruh, o'z variantidagi natijalarni vatman qog'ozidagi tegishli ustunlarga yozib boradi.

Tarqatilgan ishchi qog'ozlar kichik guruhlarini navbatma navbat aylanib, dastlabki kichik guruhiga yetib kelgach, talaba (yoki o'quvchi) lar boshqa guruh a'zolarining fikrlari bilan tanishadilar va ularni muhokama qilib, muammoni hal etish bo'yicha yozilgan fikrlardan eng yaxshi fikrni tanlab oladilar. Qo'yilgan muammoni qanday yechilganligiga o'z munosabatlarini bildiradilar hamda muammoni hal qilish uchun variant sifatida o'z fikrlarini taklif etadilar.

Mashg'ulotning keyingi bosqichida kichik guruhlar o'z ishlarini himoya qiladilar, ish jarayonidagi yutuq va kamchiliklarni, ijobiy va salbiy holatlarni muhokama qilib, o'qituvchi bilan hamkorlikda mashg'ulotga yakun yasaydilar.

O'quv jarayonida "Munosabat" texnologiyasidan foydalanib, o'rganilayotgan fanda turli muammolarni hal etishga, ularning kelib chiqish sabablari va bartaraf etish yo'llarini topishga, o'quvchilarni esa mustaqil izlanishga, fikrlashga, o'z fikrlarini isbotlash hamda turli vaziyatlardan chiqishga o'rgatishda "Muammoli vaziyat" shaklini qo'llash mumkin.

Shunday ekan, bugun ta'lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy zamon talabiga mos o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish, ta'limning sifat samaradorligiga erishish, avvalo, o'qituvchi-pedagog, ta'lim-tarbiya ishiga mas'ul bo'lgan har qaysi shaxs hozirgi davrda o'zining vazifalarini to'liq anglagan holda ishlarini yo'lga qo'yishi muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari.T: "O'qituvchi". 2004
2. Ishmuhamedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – T., Nizomiy nomidagi TDPU, 2009.
3. Yodgorov A.I. Ta'lim jarayonida interfaol metodlarini qo'llash. – Buxoro. 2010. – 76 b
4. Mavlonova X., To'rayev O., Xoliqberdiyev R. Pedagogika.–Toshkent, O'qituvchi, 2001. – 512 b

TEKNOLOGIK TA'LIM YO'NALISHLARIDA UMUMKASBIY, MAXSUS HAMDA TANLOV FANLARNING O'ZARO INTEGRATSIYASI

Nurmamatov Zuxriddin Shavkat o'g'li

– Termiz davlat universiteti Texnologik
ta'lim kafedrası o'qituvchisi

e-mail: inbekjon@umail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda texnik-texnologik jarayon davomida olgan bilim, ko'nikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatga qo'llash, kasb-hunar tanlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ijtimoiy munosabatlarga kirisha olishida innovatsion texnologiyalarni shakllantirish.

Kalit so'zlar: texnologiya fani, vazifalari, rivojlanish tarixi, istiqbollari, integratsiya.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning tub negizida yoshlarni har tomonlama bilimli qilib tarbiyalash, ular ongiga milliy qadriyatlarni singdirib borish, urf-odatlar zamirida yotgan mehnatsevarlikka o'rgatish, xalq hunarmandchilik sohalarining turli yo'nalishlariga qiziqtirish muhim ahamiyat kasb etadi[1].

Ushbu ishlarni amalga oshirishda esa texnologiya fanining hissasi juda katta hisoblanadi. Texnologiya fani mazmunining rivojlanish tarixi va bosqichlari milodgacha bo'lgan birinchi ming yillikning o'rtalaridan milod davrigacha bo'lgan taraqqiyot nishonasi sifatida keramika, kulolchilik ustaxonasi, charx qoldiqlarining topilishi, buyumlarni ko'plab ishlab chiqarishga talab katta bo'lgan.

Juda ko'p tarixiy davrlarni boshdan kechirgan hozirgi yangi davr taraqqiyotiga nazar tashlasak, turli sohalarining rivojlanishi, jadal suratlarning keskin tus olishi bilan bir qatorda ishlab chiqarish sohalariga bo'lgan ehtiyoj kundan kunga ortib boryapti[5].

Ushbu ishlarni amalga oshirishda quyidagi vazifalarni ko'ramiz[7].

VAZIFALAR

- materiallar va ularning xossalari, xususiyatlari hamda texnik obyekt va texnologik jarayonlarga oid ma'lumotlarni o'rganish;

- texnik ob'yekt hamda texnologik jarayonlarda maxsus va umummehnat operatsiyalarini bilish;

- texnologik jarayonlarni boshqara olish hamda maxsus va umummehnat operatsiyalarini amaliyotda qo'llay olish;

- texnik va kreativ fikrlashni, intellektual qobiliyatlarini shakllantirish;

- texnologik jarayon va tayyorlangan mahsulotlarni bajarish ketma-ketligi hamda mahsulot sifatini tahlil qilish;

- buyum va jarayonlarni bajarishga oid xulosalar chiqarish hamda mehnat operatsiyalarini, mahsulot sifatini baholash;

- ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash ishlarini amalga oshirishda tayanch va texnologiya faniga oid kompetensiyalarni shakllantirish hamda rivojlantirishdan iborat.

uyg'unlashgan holda rivojlanib, milodiy VI-XI asrlargacha yirik davlatlarning vujudga kelishiga sabab bo'ldi. Juda ko'p yillik va kishilik harbiy yurishi, mudofaa va hujum qurollarining taraqqiyoti bilan yo'rg'rib ketadi. Ana shunday urushlar davrida madaniy taraqqiyot, urush bo'lgan davlatlarda bir tomondan inqirozi yuz bersa, ikkinchi tomondan bir davlatdan ikkinchi davlatga (urush bo'lmagan bo'lsa ham) majburiy, ma'lum tarixiy davrda, mintaqadagi umumiy taraqqiyot inikosi yuzaga keladi.

Oliy ta'limning bakalavriat va magistratura bosqichlarida mehnat tarbiyasi bevosita texnologiya fani bilan qo'shib amalga oshiriladi.

Mehnat tarbiyasi berishda talabalarning bo'sh vaqtdan to'g'ri foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Talabalarning o'quv rejasida ko'zda tutilgan, mehnat amaliyotini o'tashlarini to'g'ri tashkil etish, ularni bolalar, o'smirlar ijodiyoti saroylari, uylari, klublari va markazlari qoshidagi to'garaklarga ko'proq jalb qilish yosh avlodning komil shaxslar sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi[9].

Ta'lim mazmuni - belgilangan maqsadga muvofiq yo'nalish va hajmiga ega bo'ladi. U tegishli me'yoriy hujjatlar: ta'lim standartlari, o'quv reja, dasturlar shaklida rasmiylashtirib, o'rnatilgan tartibda tasdiqlanadi[4].

Ta'lim mazmuni to'g'ri belgilanishi hamda unga zarur o'zgartirishlar kiritish, yangilanib borish imkoniyatlari nazarda tutilishi lozim. Belgilangan mazmun asosida o'quv fanlari, o'quv soatlari, mashg'ulot turlari va shu kabilar aniqlanadi.

Xulosa shuni ko'rsatadiki, ta'lim mazmunini belgilovchi me'yoriy hujjatlar Davlat ta'lim standarti, umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasini, umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi, umumiy o'rta ta'limning malaka talablari asosida tashkil qilinadi. Unga ko'ra barcha fanlarning bir-biri bilan uzviy bog'liqligi ko'rsatib berilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston" 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. "O'zbekiston" 2016.
3. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Darslik.. –T.: "TerDU nashr-matbaa markazi", 2020. – 226 b.
4. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o'qitishning samaradorligini oshirish yo'llari. O'qituvchilar uchun uslubiy qo'llanma. –T.: 2019. – 72 b.
5. Ishmuhammedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
6. A. Abduqodirov, R. Ishmuhammedov. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar" T.: 2008. – 128 b.
7. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Издателско-полиграфический творческий дом им.Чулпана. Т.; 2005. -200 s 4.
8. Левитан К.М. Личност педагога: становление и развитие. Изд-во Саратовского университета. 1991. -166 s.
9. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi. Nasaf, 2000.
10. Shomirzayev M. X. Developing educational technologies in school technology education //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – T. 10. – №. 5. – S. 73-79.

11. Shomirzayev M.X. Education is personally focused technology // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – T. 8. – №. 8.
12. Shomirzayev M.X. et al. National handicrafts of Uzbekistan and its social-economic significance //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2020. – T. 8. – №. 8. – S. 129-138.
13. Shomirzayev M.X., Yuldashov K. K. The Educational Importance of Teaching Knowledge to Secondary School Students //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2021. – T. 2. – №. 08. – S. 132-142.

TA'LIM JARAYONIGA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH ASOSIDA TALABALARDA IJTIMOY- PEDAGOGIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

Orziqulov Xusniddin To'liqin o'g'li
– ADU tayanch doktoranti

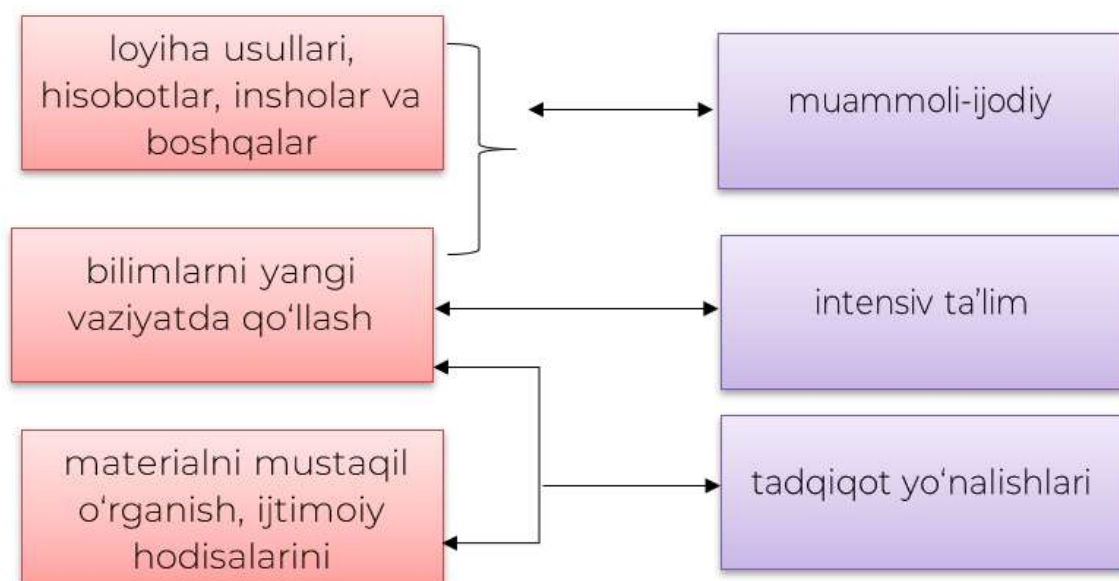
Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish asosida talabalarda ijtimoiy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirish yuzasidan fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar. Innovatsiya, texnologiya, ijtimoiy kompetentlik, pedagogik kompetentlik, interfaol, muloqot.

Respublikamiz ta'lim tizimida bilish paradigmasidan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijtimoiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish, kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirish sohasida keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Ayni vaqtda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijtimoiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida kompetentli mutaxassislarning malaka modelini takomillashtirish, o'qitish tizimining barcha komponentlarini o'zaro integratsiyalash, kompetentli-yo'naltirilgan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va bo'lajak mutaxassislarning ijtimoiy-pedagogik kompetentligini o'rttirish maqsadida "boshlang'ich ta'lim yo'nalishlarida samarali o'quv jarayonini tashkil etish" dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Talaba shaxsining muauuan zaxiralariga asoslanib mashg'ulotlarni tashkil etish uning rivojlanish darajalari, g'ouaviu tauuorgarligi, ijtimoiu faolligi, ijodkorligi, talabalarning individual xususiatlarini xisobga oladi. Material tanlashning asosiu tamouillariga uning mazmunidagi ilgari surilgan maqsadlarini amalga oshirish ushun dolzarbligi, "talabalarning individual xususiatlari" tajribasini xisobga olgan holda

ma'lum o'quvsharoitida ushbu tarkibni o'zlashtirish imkoniatlari kiradi. Oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy pedagogika fanini o'qitishda ta'lim texnologiyalarini ishlab shiqishda quidagi usullardan foudalanish maqsadga muvofiq deb torildi (1-rasmga qarang):



1-rasm. Ijtimoiy pedagogika fanini o'qitish jarayonida qo'llanilgan usullar

Ta'limning samarali tashkilotish usullariga quyidagilarni ham kiritish mumkin: hissiy ta'sir (emratiya, o'rgatish), noverbal ta'sir (mimika, imo-ishoralar, roslar, harakatlar, ko'z ifodasi, ovoz intonatsiyasi), ratsional ta'sir (taklif, ko'rsatma). Umuman olganda, o'quv faoliyatining sanab o'tilgan yo'nalishlari faol fikrlaydigan hamda harakat qiladigan talabaning shaxsiyati shakllanadigan muhit, ijtimoiy iqlim va muhitni yaratish imkoniyatini beradi.

Amaliy mashg'ulotlarda ifodalangan rivojlanish imkoniyatlari talabaning ehtiyojlarini, o'z mustaqilligini ko'rsatishga intilishlarini rivojlantirishga qaratilgandir. Ta'lim muassasasida ijtimoiy pedagogika fanini o'qitishning rivojlanayotgan funksiyasi o'quv jarayonini kengaytirilgan tartibda tashkilotish, talabalarning xotirasi, tasavvuri, intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish, o'xshashlik va farqlarni taxlil qilish va ta'kidlash qobiliyatini shakllantirish ushun haqiqiy materiallardan foudalanish orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiy pedagogika fanini o'rganish bo'yisha auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar jarayonida ijtimoiy-pedagogik kompetentlikni samarali amalga oshirish shartlari quyidagilardan iborat etib belgilandi:

1. ijtimoiy-pedagogik kompetentlik usullarini bosqishma-bosqish joriy etish, talabalarni majburiy vazifa va torshiriqlarni bajarishga tayyorlash, ya'ni boshlang'ish bilim va umumiy ta'lim ko'nikmalarini o'rgatish. shaxsning imkoniyatlari" fakultativ o'quv kursini ishlab shiqdik

va amaliyotda sinab ko'rdik.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, innovatsion ta'lim jarayonida talabaniing kasbiy metodik funksiyasini oshirishga xizmat qiluvchi texnologik jarayonlar talabaniing dars jarayonida talabalarning axborotni qabul qilish toifalarini inobatga olgan holda, ko'rgazmali qurollar va didaktik vositalarning har xil ko'rinishlaridan foydalanish orqali kompetensiyalarni muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 21 avgustdagi PQ-4805-son "Kimyo va biologiya yo'nalishlarida uzluksiz ta'lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 13.08.2020 y., 07/20/4805/1174-son.
2. Abduqodirov A.A Ta'limda innovatsion texnologiyalar. –Toshkent: Iste'dod, 2008. – 180 b.
3. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство – Т.: Издателско-полиграфический творческий дом имени Чулпана, 2005. – 265-s.
4. Kuychiyeva M.A. Use of Interdisciplinary Relationships In The Formation Of Competences In Biology Students // CONVERTER 2021 www.converter-magazine.info. - P.485-489. (№10. ISSN:0010-8189). (subscription@converter-magazine.info)
5. Kuychiyeva M.A. // Organization of Experimental Works on the Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers // Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. Open Access, Peer Reviewed Journals. 2022. ISSN (E): 2795-739, - P.19-21. (№7. SJIF; IF-8.115) (www.geniusjournals.org)
6. Kuychiyeva M.A., Eshmatova D. Development of Professional and Methodical Competence of Future Biology Teachers in Extracurricular Activities // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. 2022. ISSN:2776-0979, - P.617-621. (№12. SJIF; IF-7.565). (https://wos.academiascience.org)

O'QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA LOYIHALASH USULIDAN FOYDALANISHDA O'QITUVCHI KASBIY MAHORATI

Qaraxonova Lobarxon Musoxonovna
O'zPFITi, "Tabiiy fanlarni o'qitish texnologiyalari" bo'limi mudiri, p.f.f.d (PhD), katta ilmiy xodim

Annotatsiya. Loyiha metodidan biologiya o'qituvchisi o'quv mashg'uloti jarayonida mavjud tajribani o'zlashtirish va ta'limning barcha bosqichlarida qo'llashdek muhim vazifa turadi. Mazkur maqola ta'lim jarayonida loyiha metodidan foydalanish asnosida o'quvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan.

Tayanch iboralar: innovatsion texnologiya, loyiha metodi, tadqiqotchilik, baholash, mustaqil fikrlash, mustaqil qarorlar chiqarish, taqdimot qilish, loyihalash usullari, loyiha pasporti, texnologik xarita, loyiha ekspertizasi.

O'quvchilarni biologiyadan tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish asosida ular erishgan tadqiqot natijalari, ilmiy-tadqiqotchilik ishini amalga oshirish doirasida didaktik tizimini ishlab chiqiladi. Ya'ni o'quvchi tadqiqot ishlari umumiy o'rta ta'lim maktablarida mavjud ta'lim shakllarida amalga oshirishga imkoniyat yaratiladi.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida bunday texnologiya va usullarni joriy etish nafaqat o'quvchilarni mavzuni oson o'zlashtirishga yordam beradi, balki, o'qituvchilarning o'quvchilarga individual yondashuvini tashkil etishga xizmat qiladi. Endilikda yangi ta'lim standartlari va o'quv darsturlari, darsliklar mazmuni bo'yicha o'quvchilar ko'proq o'z ustida ishlashga, amaliy mashg'ulotlarni sinfda va sinfdan tashqari ishlarda mustaqil tayyorlashga o'rgatish ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratadi. Shu ma'noda biologiya darslarida o'quvchilarni o'z ustida ishlashga o'rgatish davomida o'zlariga qiziqarli mavzuni tanlab olish va bevosita u bilan bog'liq bo'lgan muammolarni o'rganish uchun kichik tadqiqotlar shaklida yo'naltiriladi.

Bu shakldagi kichik tadqiqotlar bevosita o'quvchiga axborotni qidirish, qayta ishlash va undan foydalanishning zamonaviy metodlarini egallashga, ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatining ba'zi bir metodlarini o'zlashtirishga, o'zining tadqiqotchilik pozitsiyasini aniqlashga, amalga oshirayotgan kichik tadqiqotini yana davom ettirishga, vaqt o'tishi bilan tadqiqotchilik ko'nikmasini kompetensiya darajasiga yetkazilishiga imkon beradi.

Ta'lim bilan bog'liq adabiyotlarda kompetentlik tushunchasiga juda ko'p olimlarning tadqiqiy fikr-mulohazalari keltirilgan. Kompetensiya – bu egallangan nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va uni amaliyotda qo'llay olish imkoniyatidir. Kompetentlik (lot: competens – layoqatli, qobiliyati bor) shaxs bilim, ko'nikma va tajribalarining uning ijtimoiy-professional mavqei va o'ziga tegishli vazifalar bajarish, muammolar hal qilishga yetarliligi ham haqiqiy moslik darajasi hisoblanadi[6].

Biologiya ta'limini loyihalar usuli asosida tashkil etish o'quvchining

bilim va malakalarni amaliy qo'llash, tahlil va baholashni nazarda tutuvchi majmualar o'qitishni amalga oshirishga imkon yaratadi. Loyihalash usuli boshqa o'qitish usullarini qo'llashga nisbatan olganda, ta'lim oluvchilar ya'ni o'quvchilar yangi mavzuni o'zlashtirish jarayonida uni yuqori darajada rejalashtirishda, tashkillashtirishda, mavjud natijalarni tahlil qilishda va dars bo'yicha berilgan vazifani bajarish vaqtida o'z-o'zini baholashda ham faol ishtirok etadilar. O'quv loyihalar usuli darsda mavzuni o'zlashtirishdagi aniq vazifalar asosida yechish imkonini bajarishi bilan o'quvchilarni oson tushunishga o'rgatadi. Loyihalash usuli fanlararo, bir fan yoki fan doirasida bo'lishi mumkin.

Loyihalash ikki usulda - shaxsiy va guruhviy asosda amalga oshiriladi. Har ikki yo'nalishning o'ziga xos ijobiy va afzallik xususiyatlari bor. Biologiya darslarida loyihalash metodikasidan foydalanish o'quv jarayonida ta'limning sifati va samaradorligini oshiradi, maktab o'quvchilari aniq reja asosida loyiha ustida ishlashda aniq maqsad uchun mustaqil faoliyat yuritishga yo'naltiradi. Pirovardida biologiya darslarida o'quvchilarning aniq bir loyiha doirasida amalga oshirayotgan tadqiqot ishini bajarish jarayonida quyidagi xususiyatlar shakllanib boradi:

Tadqiqotchilik kompetensiyasi mohiyatini tushunish uchun olimlar tomonidan turli yondashuvlar mavjud bo'lib, ularning bir guruhi[1] tadqiqotchilik kompetensiyasi kompetentlikning asosiy tarkibiy qismi sifatida qabul qilishni ta'kidlaydi, ikkinchi bir guruh mutaxassislar esa [2,6] tadqiqotchilik faoliyatni tashkil etish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar bir butun majmuidir deb hisoblashadi. Bu borada biz o'z tadqiqotimizda tadqiqotchilik jarayoni uchun quyidagi ishchi ta'rifni tavsiya qilamiz.

Tadqiqotchilik kompetensiyasi – deganda biz tanlangan muammoni yechishning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, mustaqil bilishga yo'naltirilgan tadqiqotchilik jarayonida shakllanadigan shaxsiy ko'nikmalar deyish mumkin. Tadqiqotning asosiy g'oyasi faoliyatning dolzarb ilmiy muammolarni ko'rish, shakllantirish va yechish, yangi ijodiy yechimlarni topish va ularni amaliy faoliyatga joriy etishga qobiliyatli o'quvchilarni ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatga jalb etish va ilmiy-tadqiqotchilik faoliyat doirasida ularning uzluksiz innovatsion tayyorgarlik tizimini ishlab chiqishga qaratilgan.

To'g'ri maktab o'quvchilarida ko'nikmalarni kompetensiyada darajasiga aylantirilishi biroz qiyin masaladek tuyuladi, maktab o'quvchilarining bevosita tadqiqotchilik kompetensiyasini egallashi bosqichma-bosqich davom etadi. Ya'ni o'quvchi kichik tadqiqotlarni amalga oshirish davomida o'rganilayotgan ob'ektni tadqiq etish uni mustaqil o'rganish, izlanish, adabiyotlarni o'qish, internet ma'lumotlarini saralash kabi ilmiy faoliyatga yo'naltirish o'qituvchi hamkorligida bajarilganligi bois, o'quvchi har doim o'qituvchisidan ma'naviy ko'makka va e'tiborga

ehtiyoj sezadi.

Bunda o'quvchilarning layoqatlarini va qobiliyatlarni aniqlanadi, ya'ni ularning quyi sinfda o'qish jarayonida, umuman olganda to hozirgi o'quv bosqichiga kelguniga qadar qanday tadqiqotchilik ishi bilan shug'ullanganligi haqida, shuningdek, ulardagi kichik loyihalarni bajara olish bo'yicha motivatsiyalari bor yoki yo'qligi aniqlanadi.

Shundan so'ng ularga umumiy o'rta ta'lim muassasasi ta'lim jarayonida ishtirok etishi yoki bevosita mustaqil bajara olishi mumkin bo'lgan quyidagi tadqiqotchilik faoliyati turto'g'risida tushuntirish ishlari o'tkaziladi va tadqiqotchilik loyihasini tayyorlash ishlari rejalashtiriladi.

Loyihani bajarilishi bevosita o'z faoliyatiga bog'liq ekanligini anglash tushunchasi paydo bo'ladi, bu o'quvchidagi yuqori mas'uliyat hissini yuzaga keltiradi;

Loyihalash usulining barcha bosqichlarini bajarish jarayonida g'oyaning tug'ilishidan yakuniy refleksiyagacha o'quvchilar tajriba orttiradilar;

O'quvchilarda eng muhim bilim va ko'nikmalarini (tadqiqotchilik, baholash, mustaqil fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, taqdimot qilish) rivojlantirishda to'la boshqariladigan jarayonga aylanadi.

O'quv loyihasining metodik pasporti bu – o'quv loyihasining mazmun-mohiyatidan kutiladigan maqsadi, o'quv dasturidagi o'rni to'g'risida qisqacha tavsif hisoblanadi. O'quv loyihasining metodik pasporti quyidagilarni o'zida aks ettiradi:

- fan predmetining o'quv rejasidagi mavzular;
- predmetning ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadlari;
- o'quv-pedagogik vazifalarini;
- o'quvchilarning yoshi xususiyatlarida kelib chiqib o'quv loyiha topshirig'ini;
- loyiha bajarilish muddatini va o'quv loyihasining ish rejimini.

Mavzu tanlash va o'quvchi-o'qituvchi bilan individual ishlashdan so'ng tadqiqot mavzularining omma oldida taqdimoti o'tkaziladi, bu yerda o'quvchilar o'zlarining bo'lajak loyiha ishlarining maqsad va vazifalarini taqdim etishadi va o'z ishlari rejasini gapirib berishadi. Bunday faoliyat psixologik jihatdan o'quvchilarning shaxsiy "men"larini to'g'ri shakllanishiga, o'zyutuqlarini ko'rsata olishga bo'lgan qiziqishlarini tarbiyalanishiga sabab bo'ladi.

Tadqiqotchilikka yo'naltirish asnosida loyiha ishlari mavzularini oldindan o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda kasbga yo'naltirish xususiyatlari asosida tanlashimiz maqsadga muvofiq. Bu borada o'quvchilarning ishni bajara olish ko'nikmalarini rivojlantirib borish va unga mas'uliyatli yondashishni talab qilish zarur. O'qituvchilar o'quvchilarning loyiha ishlarini amalga oshirish bosqichlarini doimiy nazorat qilib borish bilan birga, uni bajarish ko'nikmalarini rivojlanishini kuzatib boradi.

Tanlangan mavzular natijalariga ko'ra har bir o'quvchi uchun individual reja tuziladi. Mazkur reja asosida o'quvchilar biologiyadan zarur adabiyotlarni topish, o'rganish va o'qituvchi bilan tahlil qilish, tajriba ishlarini tashkil etish, laboratoriya xonalarida foydalanish talablarini, eksperimentlarni qo'yish, kuzatish va natijalarni yozib borish, tadqiqot davomidagi natijalarni daftarga ko'chirish vazifalarini bajaraib boradi. Shuningdek, biologiya o'qituvchilari o'quvchini keyinchalik referat, maqola yozishga, tadqiqotchilik ishiga o'rgatish bo'yicha ish olib boriladi.

Loyihani ekspert baholashi uchun ekspert komissiyasi tuziladi. Ushbu komissiya tarkibiga zaruriy malakaga ega bo'lgan ota-onalarni, oliy o'quv yurtlari o'qituvchilarini, maktab o'qituvchilarini kiritish mumkin. Bajarilgan o'quv loyihasi natijalarini baholash jarayonida loyiha sifati, loyiha ustida ishlash jarayoni, ishning natijaviyligi, qiyinchiliklar va uni yengib o'tish yo'llariga e'tibor qaratiladi.

Yuqori sinf o'quvchilarining tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishning yana bir bosqichi – bu o'quvchini tadqiqot ishini yozishga o'rgatish, birinchi navbatda – o'z ilmiy ishi natijasi bo'yicha kichik ilmiy maqolalar yozish san'atini tushuntirish va amalga oshirishdir. O'quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb etishning bunday metodikasi, tadqiqotchilik ishi ko'nikmalarini egallash, o'z ishini taqdim etishga o'rgatish va pirovardida o'z-o'zini boshqarish, egallagan bilim, ko'nikmasini taqdimoti asosida real namoyish etishga o'rgatish ko'nikmasini rivojlanib borishiga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish: O'quv uslubiy qo'llanma. Inno-
vatsion ta'lim texnologiyasi seriyasi. – T.: "Iqtisodiyot" 2012 y.
2. Saidaxmedov N.S. Pedagogik amaliyotda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash namunalarini. -T.: RTM, 2000 y. -46 b.
3. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent, 2015. –B.120.
4. Хуторской А.В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423/htm>
5. Djurayev, R. K., Karakhanova, L. M., & Karimov, K. A. (2022). A systemic factor of increasing the quality of higher education. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(6), 205-214.
6. Kharaxonova L. M. Specific aspects of media education and its use in high schools //Academic research in educational sciences.

- 2021. – T. 2. – №. CSPI conference 3. – S. 278-284.
7. Karaxanova L. M. Эффективное использование электронных образовательных ресурсов в обучении биологии //Наука и образование сегодня. – 2020. – №. 6-1 (53). – S. 41-42.
8. www.google.uz www.Ziyonet.uz

TABIY FANLARNI O'QITISHDA TAJRIBALARNING AHAMIYATI VA LABORATORIYA MASHG'ULOTLARI SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Rahmonova Gulchehra Zokirjon qizi – A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot institutining 2-kurs doktoranti.
e-mail: viniks_llc@inbox.ru , tel: (97) 198 77 22.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiiy fanlarni o'qitishda tajribalarning ahamiyati hamda laboratoriya mashg'ulotlarida o'quvchilar faolligiga ta'sir etuvchi omillar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: tabiiy fanlar, tajriba, qonuniyat, fizik hodisa, o'quv dasturi, fizik qonun, laboratoriya, darslik, aniq fan, ekskursiya

Tabiiy fanlar fanlarning shunday bo'limiki u olamni biror tabiiy qonunlarga bo'ysunadi deb qaraydi va uni ratsional o'rganadi. Tabiiy fanlar uslubiyati ijtimoiy va aniq fanlar uslubiyatidan farq qiladi. Tabiiy fanlar sirasiga astronomiya, fizika, geografiya, kimyo, biologiya fanlari kiradi. Tabiiy fanlarni o'qitish metodikasida o'qitish jarayonini tashkil etishning turli shakllari belgilangan. Ularga dastur talablarini amalga oshiradigan o'qitishning asosiy shakli bo'lgan dars, unga bog'liq holda ekskursiyalar, uy ishlari, darsdan tashqari ishlar va ixtiyoriy ravishda tashkil etiladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlar kiradi. Mazkur o'qitish shakllari birgalikda tabiiy fanlarni o'qitish shakllari tizimini tashkil etadi. O'qitishning asosiy shakli bo'lgan dars, ularning bog'lovchi vazifasini bajaradi va o'qitishda yetakchi o'rinni egallaydi[1]. Dars, ekskursiyalar, uy ishlari, darsdan tashqari ishlar va sinfdan tashqari mashg'ulotlar birgalikda tabiiy fanlarni o'qitishdan ko'zda tutilgan umumiy o'quv maqsadlariga erishishni ta'minlaydi, o'quvchilar tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish, olingan natijalarni tahlil qilishga xizmat qiladi. XXI asrdagi fanlarni o'qitish bo'yicha ko'rsatmalar fizika, geografiya, biologiya, kimyo kabi fanlarni abstrakt yoki tabiiy fanlar sifatida birgalikda qarashni talab qilmoqda. Nyuton mexanikasi va Maksvell qonunlari kabi mavzular darsliklardan yo'qoladi yoki "Yorug'lik va

energiya” [Iordaniya, 2009] yoki “Energiya manbalari va ulardan foydalanish” [Millar, 2011] bilan almashtiriladi. Polshada “Dastur asosi” deb nomlangan maktab dasturining islohoti natijasida biologiya, fizika, kimyo va geografiya fanlari yuqori oʻrta maktabdan olib tashlanib, ularni umumiy fan bilan almashtirdi [Men 2008]. Gumanitar fanlarni oʻz mutaxassisligi boʻyicha tanlagan barcha oʻquvchilarga ushbu fan oʻqitiladi. Yangi dastur 2007-yilda qabul qilingan, biroq oldindan hech qanday darslik yaratilmagan va hech bir universitetda oʻqituvchilar uchun maxsus treninglar tashkil qilinmagan. 2012-yilda maktablarga yangi rezyumelarni zudlik bilan kiritishni hisobga olib, vazirlik toʻrtta fan boʻyicha har qanday oʻqituvchiga butun kursni oʻtashga ruxsat berdi. Shu sababga koʻra fizika va geografiya, fizika va kimyo, geografiya va tarix kabi fanlararo yoʻnalishlarni izlashga zarurat tugʻiladi. Nikolay Kopernik universitetining “Fizika didaktikasi” boʻlimi Torun interaktiv didaktikaning kashshof markazi sifatida tan olingan. Ular biz “oʻyinchoq” deb bilgan oddiy narsalardan ular maktab darslarida bajariladigan tajribalarda foydalanishdi. Polshada ilk bor joriy qilingan fizikani oʻqitishning bu usuli (Karvas, 1998) haqiqatdan ham kutilmagan natijani berdi va milliy fan markazlarigacha bosqichma-bosqich oʻsishga erishdi. Yerning oʻzini katta tajriba maydoni sifatida tasavvur qiladigan boʻlsak, olam undan ham kattaroqdir. Geofizika hodisalariga optika (kamalak, hallo, moviy osmon, saroblar va boshqalar), termodinamika (ob-havo, okean oqimlari, vulqonlar va boshqalar), mexanika (Yerning orbitasi, Yerning Oy bilan oʻzaro taʼsiri, tekislangan globus, togʻ shakllari), radioaktivlik (yoshni aniqlash, radioaktiv energiya balansi) va boshqalar kiradi. Yer laboratoriya tajribalari va fizika qonunlariga boʻysunadi. Atmosfera, gidrosfera va litosferadagi jarayonlarni bir nechta fizik qonunlar aniqlaydi. Bundan tashqari yer-quyosh-oy tizimidagi hodisalar ham fizik tenglamalar yordamida tushuntiriladi. Tenglama qoʻshimcha ravishda vertikal va gorizontallarni ajratish orqali soddalashtirilishi mumkin [Peixoto & Oort, 1984]. Birinchi taxminga koʻra, Yer hodisalari ortidagi matematika murakkab emas. Biz oddiy tajribalarimiz orqali geofizikani tasvirlashda ushbu nazariy koʻrsatkichlardan foydalanamiz. Yerning shaklini va yoshini aniqlashda ham biz fizik qonunlarga murojaat qilamiz. Yerning ellips shaklida ekanligi hozirda koʻpchilikka maʼlum. Bu savol allaqachon Nikolay Kopernik tomonidan berilgan va nima uchun suv sharsimon Yerdan pastga tushmasligini soʻradi. Kopernik Aristotelning fikrlash usulini qoʻllagan – “chunki suv ogʻir, shuning uchun u tuproqdagi boʻshliqlarni toʻldiradi”. Nyutondan keyin toʻgʻri javob markaziy taʼsir qiluvchi tortishish kuchi tufayli ekanligi maʼlum boʻldi [2].

Oʻrta maktabda fan laboratoriyalari har doim fanning muhim qismi boʻlib kelgan. Chunki ular oʻquvchilarga mustaqil fikrlashga, yangi gʻoyalarni tadqiq etishga va mustaqil xulosa chiqarishga

yordam beradi. Bundan tashqari o'quvchilar zamonaviy hayotda duch keladigan muammolarni hal qilishda intellektual va mustaqil ishlash ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Xofshteyn va Lunetta (2004) fanni o'qitishda laboratoriyaning o'ziga xosligini ta'kidlar ekan, tadqiqotlar hali laboratoriya o'rganish nuqtayi nazaridan eng samarali bo'lishi mumkin bo'lgan ta'lim holatlarini aniqlamaganligini ta'kidlaydi. Laboratoriya darslarida o'quvchilar asosan passiv darajada ishtirok etishadi. Laboratoriyada qo'llaniladigan maqsad va usullar asosan o'qituvchi tomonidan tanlanadi. O'quvchilarning ishtiroki asosan o'qituvchi ko'rsatmalari va laboratoriya daftarida ko'rsatilgan ko'rsatmalarga rioya qilish bilan cheklanib qolmoqda. Shuning uchun talabalarda rejalashtirish ko'nikmalari va eksperimentlarni o'tkazish usullari etishmayotganligi ajablanarli emas. Shu o'rinda quyidagi savol tug'iladi: "Qanday qilib biz o'quvchilarning laboratoriyada faol bo'lishlarini ta'minlashimiz mumkin?". Bunga bir qancha omillar ta'sir etishi mumkin. Bizning tadqiqotimizda ishtirok etish o'quvchining fan laboratoriyasida topshiriqlarni bajarish uchun sarflagan vaqti sifatida belgilanadi. Ushbu ta'rifni hisobga olgan holda, o'quvchilarning laboratoriyada ishtirok etishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan o'qitish/o'qituvchi yoki o'quvchilarning xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan bir nechta omillar aniqlandi. O'qitishga kelsak, aytish mumkinki, laboratoriya mashg'ulotlari asosan kichik guruhlarda amalga oshiriladi. Biroq, bunday guruhlash ishtirok etish uchun zararli bo'lishi mumkin, chunki ko'pincha o'quvchilar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinmaydi. Bundan tashqari, laboratoriyadagi xatti-harakatlar qoidalari unchalik qat'iy emas va o'quvchilar tomonidan aniqlangan ustunlik darajasi sekinroq. Laboratoriyada yo'l-yo'riq yo'qligini hisobga oladigan bo'lsak, o'quvchilarning laboratoriyaga tayyorlanishi ularning ishtirokini kuchaytirish uchun muhim bo'lishi mumkin. Demak, o'quvchilarning o'rganilayotgan hodisalar haqidagi tasavvurlarini hisobga oladigan va undan yangi bilimlar yaratishga yordam beradigan munozara ularning laboratoriya mashg'ulotlaridagi ishtirokini o'zgartirishi mumkin.

Bundan tashqari tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'zlashtirishdagi natijalar o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlariga, hattoki jinsiga ham bog'liq. O'g'il bolalarning laboratoriya mashg'ulotidagi ishtiroki qizlarnikiga qaraganda turlicha. O'g'il bolalar va qizlar birgalikda bir jamoa bo'lib ishlashgandagi holatda qizlarning laboratoriyaga ishtiroki sustroq, o'g'il bolalar asboblardan foydalanish va tajriba o'tkazishda asosiy rolni bajarishadi. Yuqorida keltirilgan omillarni hisobga olgan holda Fransiyadagi "Canada high school" da tajriba o'tkazildi. Bunda 102 ta o'quvchi (60 nafar qiz bola, 42 nafar o'g'il bola) tanlab olindi. O'quvchilar 4 ta guruhga ajratildi. O'qitishda ko'p yillik tajribaga ega bo'lgan va yangi ishga kelgan ikkita o'qituvchi ixtiyoriy ravishda o'zlarining ikkita guruhi bilan o'qitish strategiyasini

sinab ko'rishdi. Ishtirok etishni baholash uchun "Tobin" ishtirokini kuzatish tarmog'idan foydalanildi. Bu tarmoqqa ko'ra o'quvchilarning laboratoriya mashg'ulotidagi ishtiroki quyidagi kategoriyalar bo'yicha baholandi: diqqat, faktlarni esga olish, ma'lumotlar to'plash, tushunish, miqdorni aniqlash, rejalashtirish, umumlashtirish, kognitiv bo'lmagan, vazifadan tashqari. Yangi o'qituvchi laboratoriya mashg'ulotidan oldin muhokama o'tkazdi, ikkinchi o'qituvchi esa laboratoriyani an'anaviy tarzda o'tkazdi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning bir laboratoriyaga ishtiroki boshqasidan farq qiladi. Bu farq laboratoriyaga tayyorgarlik, laboratoriyada o'quvchidan so'raladigan topshiriq, ikkita qizlar guruhi laboratoriyada o'g'il bolalardan farqli ravishda ishtirok etishi bilan izohlanishi mumkin. Agar laboratoriyada rejalashtirish va umulashtirish bilan bog'liq bo'lgan topshiriqlar so'ralsa, a'lochi o'quvchining natijalari o'rtacha bilimli o'quvchinikidan farq qilishi mumkin.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida o'quvchilarning laboratoriya mashg'ulotlaridagi faolligiga ta'sir etuvchi bir qancha omillar aniqlandi. Natijada shu ma'lum bo'ldiki, o'quvchilarning akademik yutuqlari ularning laboratoriyadagi ishtirokiga sezilarli ta'sir qilmaydi. Ushbu faktorlar va bog'liqliklarni aniqlash bizga o'quvchilarning laboratoriya mashg'ulotidagi ishtirokini yaxshiroq tushunishga va takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishga yordam beradi. O'quvchilarni chinakam ilmiy yondashishga undaydigan shart-sharoitlarni aniqlash va shu bilan o'rta maktab fanlari o'quv dasturida ko'zda tutilgan ilmiy ko'nikmalarni egallash uchun keyingi tadqiqotlar zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yusupova G. Tabiiy fanlarni o'qitishda sinfdan tashqari ishlarning ahamiyati. "Ustozlar uchun" 41-son fevral 2023.
2. Małgorzata Nodzyńska, Paweł Cieśla, Agnieszka Kania. Experiments in teaching and learning natural sciences. KRAKÓW 2014
3. Fizikani o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish uslubi. O.Q. Quvondiqov. Samarqand-2021

O'QUVCHILARGA KASBGA YO'NALTIRISHNI O'RGATISH MAZMUNI VA UNGA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH

Rixsiyeva Nigoraxon Qodir qizi-Nizomiy nomidagi TDPU, Fizika – matematika fakulteti "matematika va informatika"

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'quvchilarga kasbga yo'naltirishni o'rgatish mazmuni va unga zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash keltirilgan.

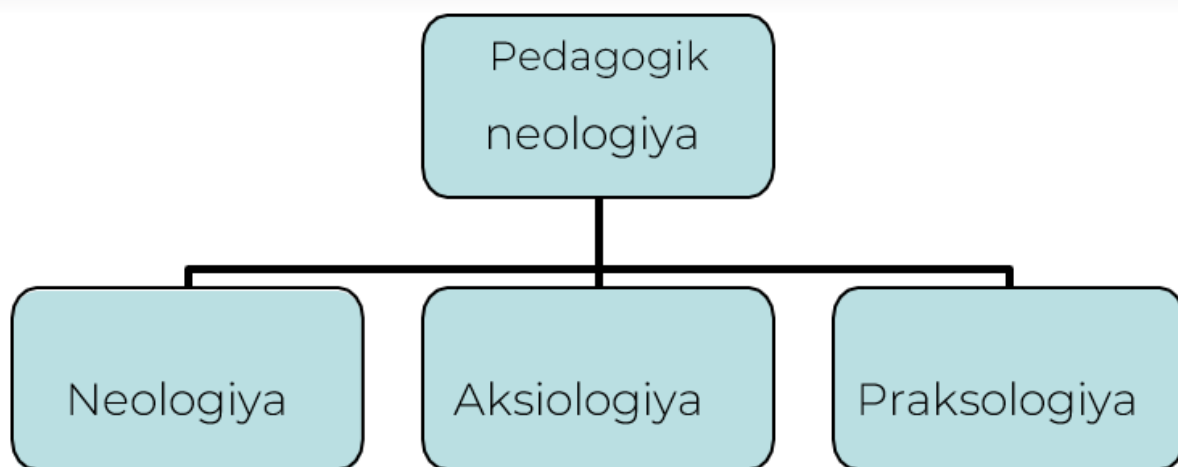
Kalit so'zlar. Pedagogik faoliyat, pedagogik texnologiya, kasbga yo'naltirish, bilim, ko'nikma, malaka, pedagogik-neologiya, aksiologiya, praksologiya, zamonaviy ta'lim texnologiyalari.

Pedagogik faoliyat yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun xalq, davlat oldida javob bera oladigan, bolalarga ta'lim –tarbiya berish ishi bilan shug'ullanadigan, bu ishga maxsus tayyorlangan shaxslarning mehnat faoliyatidir. Ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalarda esa, ularni egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, hatto, xulosalarni o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. Pedagog bu jarayonga shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olish va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimida muvaffaqiyatli qo'llanilib kelinayotgan pedagogik texnologiya tamoyillaridan og'ishmagan holda, majmua nazariyasining barcha qonuniyatlaridan kelib chiquvchi va Respublikamizdagi ijtimoiy-pedagogik sharoitni hisobga olib, hududdagi professor-o'qituvchilar va pedagoglarning ma'rifiy mentalitetidan kelib chiqqan holda, pedagoglar jamoachiligiga tushunarli bo'lgan pedagog texnologiyaning zamonaviy o'zbek milliy modeli yaratildi. Navbatdagi vazifa, pedagogik texnologiyaning milliy modelini ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish yo'lida o'quv fanlarning barcha turdagi mashg'ulotlari loyihalarini tuzish. Loyihalash asosida o'qitish nazariy jihatdan to'la asoslangan bo'lib, bugungi kunda uni ta'lim jarayoniga tatbiq etish dolzarb masaladir.[10]

Sohalargayo'naltiribo'qitishda o'qitishning innovatsion shakl, metod va vositalaridan foydalanish keng qamrovli ravishda foydalaniladi. Pedagogik innovatsiya – bu pedagogik yangiliklar, ularni baholash va pedagogik jamoa tomonidan o'zlashtirish va uni amaliyotda qo'llash to'g'risidagi ta'limot bo'lib uchta: pedagogik-neologiya, aksiologiya, praksologiya yo'nalishlariga ega. (1- sxema)

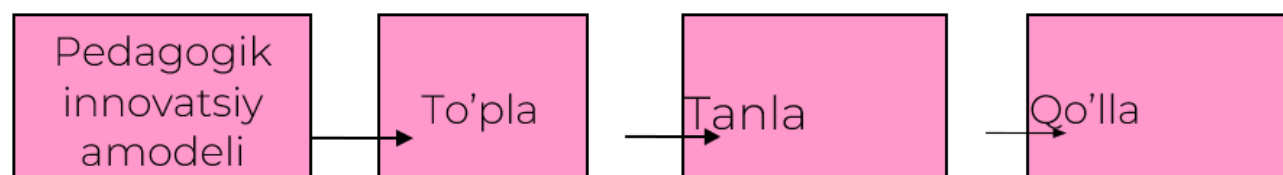
Pedagogik neologiya (yunoncha “neo”- yangi va “logos”- ta'lim bo'lib, yangilik haqidagi ta'limot) deyilib, bunda pedagogika



sohasidagi har qanday yangiliklar o'rganiladi, umumlashtiriladi. Pedagogik aksiologiyada (yunoncha "aksioma" - "isbotlanmaydigan ta'limot" ma'nosini anglatadi) pedagogik yangiliklar ichidan eng ishonchlisi va samaralisi tanlab olinadi.

Pedagogik praksologiya (yunoncha "praks" - "harakat" va "logos" - ta'lim, ya'ni "amaliyotda qo'llash haqidagi ta'limot") ma'nosini anglatib, bunda tanlab olingan pedagogik yangiliklarni amaliyotda qo'llash, muayyan samaraga erishish masalalari tushuniladi.

Pedagogik innovatsiyaning modeli shartli ravishda "To'pla", "Tanla", "Qo'lla" dan iborat. (2- sxema)



Multimedia- o'zlashma qo'shma so'zlardan iborat bo'lib, (lotincha multum – o'zbek tilida ko'p, ancha ma'noni anglatadi), biror narsaning ko'pligini, ko'p qaytarilishini bildiradi hamda bir necha o'quv dasturlarni o'z ichiga olgan ta'limning shakl va vositasidir. Multimedia vositalari asosida o'qitish jarayonida aniq fanlarni kompyuter asosida to'liq o'qitish, ma'ruza matnlarini tahrir qilish, o'quvchilar topshirgan nazorat natijalarining tahlili asosida ma'ruza matnlarini bayon qilish uslubini yaxshilash, o'quvchilarni axborot texnologiyalarini multimedia vositalari asosida animatsiya elementlarini dars jarayonida ko'rishi, eshitishi va mulohaza qilish imkoniyatlariga ega bo'ladi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Pedagogik texnologiyaning monitoringi(Pirovard natijasi)

1- bosqich	o'rganish	esda saqlash
2- bosqich	tushunib yetish	o'zlashtirganini isbotlash
3- bosqich	tatbiq eta olish	qonun –qoidani tanlash, qo'llash
4- bosqich	tahlil eta bilish	qiyoslash, xulosalash, o'zaro bog'lash

5- bosqich sintez
olish

axborotni ijodiy qayta ishlay

6- bosqich baho olish yangi bilimga o'tish

O'qitish jarayonida o'quvchi-talabalarga shaxs sifatida qaralishi, turli pedagogik texnologiyalar hamda zamonaviy metodlarni qo'llanilishi ularni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga har bir masalaga ijodiy yondoshish, mas'uliyatni sezish, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, taxlil qilish, ilmiy adabiyotlardan unumli foydalanishga, eng asosiysi mustaqil o'qishga, o'zi tanlagan kasbiga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytiradi.

Bunday natijaga erishish amaliyotda o'quv jarayonida innovatsion va axborot texnologiyalarni qo'llashni taqozo etadi. Ular juda xilma-xildir va bu metodlar o'qitishning samaradorligini oshirishga yordam beruvchi texnologik treninglar o'quvchi-talabalarining mantiqiy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, kasb tanlash imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Pedagogik texnologiyalardan foydalanilgan holda dars jarayonidagi turli muammolarni hal etishga, ularning kelib chiqish sabablari, tuzatish yo'llarini topishga, o'quvchilarni esa mustaqil fikrlashga, fikrlarini isbot qilishga va turli vaziyatlardan chiqishga o'rgatishda qo'llash mumkin.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da o'sib kelayotgan avlodni mustaqil fikrlaydigan qilib tarbiyalash vazifasi qo'yilgan. Ushbu masalani hal etish ko'p jihatdan o'qitishning interfaol usullarini qo'llashga ham bog'liq. Ma'lumki, "Interfaol (interaktiv)" tushunchasi inglizcha "interact" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "inter" – o'zaro, "act" – ish ko'rmoq, ishlamoq ma'nolarini anglatadi. Interfaol o'qitish, avvalo, muloqotli o'qitish bo'lib, jarayonning borishida o'qituvchi va o'quvchi orasida o'zaro ta'sir amalga oshiriladi. Interfaol o'qitishning mohiyati o'quv jarayonini shunday tashkil etishki, unda barcha o'quvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'lib, erkin va hamkorlikda fikrlash, tahlil qilish va birgalikda natijaviy fikrni hosil qilish imkoniyatlariga ega bo'ladilar. Darslardagi interfaol faoliyat o'zaro tushunishni, hamkorlikda faoliyat yuritishni, mustaqil fikr yuritishni, umumiy, lekin har bir ishtirokchi uchun ahamiyatli masalalarni birgalikda yechishga olib keladigan muloqotli aloqani tashkil etish va rivojlantirishni ko'zda tutadi.

Innovatsion texnologiyalarning yangi va samarali yo'nalishini o'rganishda, kasbga yo'naltirib o'qitish dars mashg'ulotlarini samarali va yuqori saviyada olib borish orqali o'quvchilar bilan zamonaviy dasturlar yordamida kasb sohasiga oid ma'lumotlarni o'rganilayotgan mavzuni o'quvchilarni kelgusida egallaydigan kasbida tutgan o'rnini yoritish asosiy vazifa. MS Word, MS Excel va MS Power Point amaliy dasturlarini o'qitish davrida kasbga oid ma'lumotlar asosida ma'lumotni olish, saqlash, tahlil qilish, animatsiyali taqdimotlar yaratishga, axborotlarni qidirish va kerakli fayllarni qidirib topish va undan foydalanish, umumiy qidiruv tizimlaridan kasbga tegishli domenlar va ulardan

foydalanishga oid vazifalarni bajarish ustida ish olib borish maqsadga muvofiq. Masalan, mexmonxona xo'jaligi servisi tayyorlov yo'nalishida taomnomani ko'rgazmali tayyorlash, joyning imkoniyatlarini yoki ko'rsatiladigan xizmatlar haqida taqdimotlar yaratish mumkin. MS Excel amaliy dasturida maishiy xizmat ma'lumotlarini diagramma asosida tahlil qilish mumkin. Tahlil natijasi foizlarga ajratilishi, statistik ishlov berish va xizmatlarning qaysi turiga talabning yuqoriligini bilish mumkin.

Turli xil bilish faoliyat bosqichlarida o'quvchilarning o'qish faoliyatini faollashtirish vositalaridan biri didaktik o'yinlardir. Didaktik o'yinning maqsadi o'yin xatti-harakatlarining hissiy rang-barangligi hisobidan bilish qiziqishini rivojlantirish bo'lib hisoblanadi. Bunday o'yin harakatlarini o'rganilayotgan hodisa, jarayonlarni ramziy tarzda modellashtirishga asoslanadi. O'yin o'tkazish natijasida o'quvchilarda aniq bilimlar, muayyan qobiliyat, malakalar shakllanadi.

«Informatika va axborot texnologiyalari» fanini didaktik o'yinlardan foydalanib o'qitishda o'quvchilarning ruhiy xolati, bilish qobiliyatlari, nutqi, tengdoshlar vakattalar bilan muloqot tajribasining har tomonlama rivojlanishiga ko'maklashishi, o'quv mashg'ulotlariga qiziqish uyg'otishi, o'quv faoliyati bilim va malakalarini shakllantirishi, natijalarni tahlil qilish va taqqoslash, mavhumlashtirish, umumlashtirishni o'rganishda yordam berishiga e'tibor qaratish lozim. O'yinlarni o'tkazish jarayonida o'quvchining aqliy faoliyati fanlarga nisbatan uning harakatlari bilan bog'liq bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Begimkulov, U. Sh., Djurayev, R. X., Isyanov, R. G., Sharipov, Sh. S., Adashboyev, Sh. M., & Soy, M. N. (2011). Pedagogik ta'limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. Toshkent, 177.
2. Абидова, Ф.Ш., Хамрокулова, Г.Т. анд Темиров, А.А., 2019. Алгоритм быстрого строкового сопоставления сетевых систем обнаружения вторжений. Мировая наука, (4 (25)), pp.170-177.
3. Temirov, A., & Sohobiddinov, A. Information in the education system of our country learning through communication and innovative technologies. WORLD SOCIAL SCIENCE, 15-16.
4. Temirov, A. A., & Salimova, H. R. (2019). Use of modern information and communication technologies in the training of teachers. In Proceedings of the Republican scientific-practical conference» Innovations in the development of information and communication technologies.» Karshi (pp. 170-171).
5. Temirov, A. A., & Habibulloyev, D. S. & G'ulomov, G'.J.(2021). Masofaviy ta'limning boshqaruv tizimlari va xizmatlarining umumiy tuzilishi. Academic research in educational sciences,

O'QITUVCHILARNING KASBBIY KOMPETENSIYASINI OSHIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Samiyeva Dilbar Shukrullayevna-
NavDPI Pedagogika va psixologiya
kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishning ustuvor yo'nalishlari haqida, kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, kasbiy kompetentlik, kasbiy kompetentlik sifatlari, pedagogik kasbiy kompetentlik, o'z-o'zini rivojlantirish, pedagogning o'z ustida ishlashi, pedagogning o'z ustida ishlash bosqichlari, o'z-o'zini baholash.

Bugungi globallashuv jarayonida zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi birinchi navbatda jamiyatning intellektual salohiyatiga, jumladan, ta'lim sohasining rivojlanishiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev: "Oldimizda yoshlarga tarbiya berish, psixologiya va boshqa turli sohalarda kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash bo'yicha murakkab vazifalar turibdi. Yana bir muammoni hal etish muhim hisoblanadi: bu – pedagoglar va professor-o'qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta'lim olish, ma'naviy-ma'rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol ko'mak beradigan muhitni yaratish zarur.." [1] deb ta'kidlab o'tganlar.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasida oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish, talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimlilash, talqin qilish, tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish, o'quv jarayonida kompetentsiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarni keng joriy qilish [2] borasida chora-tadbirlar belgilab berildi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida "pedagog xodimlarning o'quv dasturlari doirasida mualliflik dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish, o'qitish uslubiyotini ishlab chiqish, shuningdek tegishli o'quv fanlari, kurslari, modullaridan foydalanish, ijodiy faollik ko'rsatish huquqiga ega ekanliklari [3] ta'kidlab o'tilgan.

Bugungi kunda o'qituvchilar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratilmoqda, ularning har tomonlama yuksak mahoratli kasb egasi bo'lishlari uchun barcha shart-sharoitlar e'tiborga olinmoqda.

Inglizcha "competence" tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita "qobiliyat" ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa "faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish"ni yoritishga xizmat qiladi

Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi.

Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma'lumotlardan foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo'la olishda

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis:

- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- yangi axborotlarni o'zlashtiradi;
- davr talablarini chuqur anglaydi;
- yangi bilimlarni izlab topadi;

ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi.

O'z tadqiqotlarida A.K.Markova pedagogning kasbiy kompetentligi quyidagi tarkibiy asoslardan iborat ekanligini aytadi:

1. Maxsus yoki kasbiy kompetentlik (kasbiy faoliyatni yuqori darajada tashkil etish).
2. Ijtimoiy kompetentlik (qo'shimcha faoliyatni hamkorlikda tashkil etish).
3. Shaxsiy kompetentlik (o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini namoyon etish).
4. Individual kompetentlik (o'z-o'zini boshqarish, kasbiy rivojlanish va yangiliklar yaratish). [4]

Pedagoglarining kasbiy mahoratlari haqida so'z yuritishdan avval "mahorat" va "pedagogik mahorat" tushunchalarining mohiyati bilan tanishib olish maqsadga muvofiqdir.

Mahorat ("mahorat" – mohirlik, ustalik, epchillik) – bir ish yoki faoliyatni yuksak darajada, hech bir qiyinchiliksiz, o'ta mohirlik bilan bajarish.

Pedagogik mahorat – pedagogning pedagogik jarayonni tashkiliy, metodik, ruhiy va subyektiv jihatdan o'ta mohirlik, ustalik bilan tashkil etish hamda boshqarish qobiliyati va malakasiga egaligi.

Pedagogning mahorati bevosita kasbiy-pedagogik faoliyatda ko'rinadi. Shu sababli u pedagogik jarayonning umumiy mohiyatini chuqur anglay olishi, bu jarayonda ustuvor ahamiyat kasb etadigan qonuniyatlardan xabardor bo'lishi, pedagogik faoliyatni samarali tashkil

etish mexanizmlarini puxta egallay bilishi lozim.

Ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi bo'lgan pedagogning pedagogik mahorati uning shaxsi, ish tajribasi, fuqarolik maqomi, mutaxassis sifatidagi mavqei, u tomonidan pedagogik texnikaning yetarli darajada egallanganligi, kasbiy faoliyatning individualligidan dalolat beradi.

Pedagogik mahorat yaxlit tizim bo'lib, uning tarkibida bir qator sifatlar ko'zga tashlanadi, jumladan: pedagogik bilimdonlik, pedagogik odob, pedagogik qobiliyat, pedagogik muloqot madaniyati, pedagogik relaksatsiya, kommunikativ ta'sir ko'rsatish qobiliyati, pedagogik takt, pedagogik texnika, nutq texnikasi, pedagogik ijodkorlik, pedagogik tajriba, pedagogik madaniyat.

Pedagogik jarayonning qanchalik samarali, muvaffaqiyatli tashkil etilishi o'qituvchining pedagogik qobiliyatga egaligiga bog'liq. Manbalardan birida "qobiliyat" tushunchasi shunday sharhlanadi: shaxsning osonlik bilan biron faoliyatni egallay olishini ta'minlaydigan individual psixologik xususiyatdir. Qobiliyatli pedagoglarda quyidagi noyob qobiliyatlar ham ko'zga tashlanadi;

- bir vaqtning o'zida bir necha faoliyatni bajara olish (eshitish, ko'rish, o'qish, yozish, fikr yuritish, muloqot qilish va b.);
- atrofida kechayotgan ikki yoki bir necha voqelikni birdek qabul qilish (bir talabaning ma'ruzasini eshitgani holda, boshqa talabalarning faoliyatlarini kuzata olish);
- o'taqiziquvchanlik (tabiatvajamiyatda kechayotgan har bir voqea-hodisa (garchi ular eng ahamiyatsiz, e'tiborga tashlanmaydigan bo'lsada) mohiyatini bilishga intilish, haddan ziyod ko'p savollarga javob topishga intilish);
- miya faoliyatining biokimyoviy va elektrik faolligi (miya deyarli to'xtovsiz faoliyat ko'rsatib, nihoyatda kam vaqt "dam oladi", bilish jarayonida noaniqliklar ko'zga tashlansa, ular tezda bartaraf etiladi; uyquchanlik qobiliyatli pedagoglarga xos xususiyat emas);
- nutqi va fantaziyasining boyligi (qobiliyatli o'qituvchilarning aksariyati nihoyatda boy nutqqa ega, ularda fantaziya (tasavvur qilish) qobiliyati beqiyos darajada kuchli);
- kuchli xotira (yirik hajmdagi matnni, m:dostonlarni bir marta o'qish bilan to'laligiga yodlab olib, uni so'zma-so'z qayta hikoya qilib berish qobiliyati)ga egalik. Zamonaviy sharoitda o'qituvchining kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo'lishi, o'z ustida izchil ishlashi, kun sayin yangilanib borayotgan bilimlarni o'zlashtirishga intilishi, o'quv axborotlarini talabalarga qiziqarli tarzda yetkazib berish uchun mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishga ijodiy yondasha olishi talab etilmoqda.

Ta'lim tizimida tom ma'noda oquvchilarga sifatli, foydali, muhim, zarur, kerakli va amaliy ahamiyatga ega ma'lumotlarni tizimli ravishda

yetkazib bera olishi uchun bugungi kun o'qituvchisi, axborotlarni tezkor qabul qilish, qayta ishlash va o'quvchilarga samarali, qiziqarli tarzda yetkazib berishning uddasidan chiqa olishi zarur. Bu esa o'qituvchining kasbiy kompetentlik sifatleri, pedagogik mahorat asoslari hamda kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishi zaruriyat sifatida kun tartibiga olib chiqmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M.Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Toshkent: O'zbekiston. – 2017. -104 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston". 2017. – 488 b.
3. Mirziyoyev Sh.M.Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Toshkent: O'zbekiston. – 2017. -104 b.
4. Markova A.K. Psixologiya professionalizma. – M.: Znaniye, 1996.
5. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish / Monografiya. – T.: Fan, 2004.
6. Muslimov N.A., N.Karimova. Kasb ta'limi o'qituvchilarining amaliy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2012.

ZAMONAVIY O'QITUVCHI UCHUN KASBIY RIVOJLANISH KO'NIKMALARI

Sangirova Zamira Bozorboyevna, Saidov Asliddin Norbobo o'g'li – Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi mutaxassislari, pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD).
e-mail: zamirasangirova1@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada, zamonaviy ta'lim berish jarayonida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish ko'nikmalarini rivojlantirishning eng maqbul yo'llaridan biri bo'lgan hamkorlikda ishlarini tashkil etishning metodologiyasi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: fasilitator, o'qituvchi, kasbiy rivojlanish, interaktiv, hamkorlik.

Hozirgi davrda o'qituvchilarning kasbiy mahorati va malakalarini oshirish, ularda o'qitish amaliyoti va o'quvchilarning natijalari o'rtasidagi ijobiy bog'liqlikni ko'rsatish muhim o'rin tutmoqda. O'quvchilarda 21 asr ko'nikmalarini rivojlantirish, qiyin mavzu mazmunini chuqur

o'zlashtirish, tanqidiy fikrlash, real hayotda muammolarga yechim topish, samarali muloqat va hamkorlik, o'z-o'zini boshqarish, ularda hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun o'qitishning zamonaviy usullari zarur.

Buning uchun albatta o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish jarayonida ularning ehtiyojlariga mos resurslarni taqdim etish maqsadga muvofiq.

Kasbiy rivojlanish nima uchun muhim?

Uzluksiz kasbiy rivojlanish barcha insonlarning o'z bilimlarini va ko'nikmalarini doimiy ravishda oshirishga hamda sohasi bo'yicha yetuk mutaxassis, o'z kasbining ustasi, hozirgi jadal rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar davriga moslashish, yangi texnologiyalar, metodologiyalar bilan ishlash imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi sinfdagi turli xil qobiliyatga ega o'quvchilar bilan ishlash, yangi va sifatli ta'lim berish, o'quvchilarning yuqori marralarga olib chiqish hamda o'zining ishidan qoniqish va motifatsiyani oshiradi. O'qituvchilar qanchalik ko'p o'rganishga intilsalar, ularning o'quvchilari shunchalik ko'p bilim olishga erishadilar.

Ta'lim tizimida o'quvchilarga individual ta'lim va mavzu mazmunni yetkazib berishda o'qituvchilar ularning fikr-mulohazalari va takliflari e'tiborga olishi, o'z ta'lim strategiyalarini va metodikalarini o'zgartirishda muhim ahamiyatga ega. Xuddi shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini takomillashtirishda o'qituvchining malakasini oshirishga yo'naltirilgan va individual ishlashga qaratilgan, shu bilan birga aniq maqsadlar qo'yilgan, ularning ehtiyojlariga inobatga olinishi maqsadga muvofiq.

O'qituvchilar o'quvchilar faoliyatiga beriladigan joriy yoki summativ baholashlar haqida fikr bildirishi mumkin. Xuddi shu narsa o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga yordam beradigan taqdimotchilar va murabbiylar uchun ham amal qilishi zarur. O'qituvchilarning fikr-mulohazalarini to'plash, ularning ehtiyojlariga moslashtirishga qaysi metod va usullar foydali va samarali ekanligini ko'rsatishga imkon yaratadi. Shuningdek, tadqiqotga asoslangan amaliyotlar o'qituvchilar uchun shaxsiy ta'lim va o'qitish strategiyalarini yaxshilash qaratilgan bo'lishi zarur. Agar ishlar rejali amalga oshirilsa, o'quvchilar ham albatta chuqurroq bilim, ko'nikmaga, o'qituvchilar esa kasbiy ko'nikmalarini oshirishga erishadilar.

Buning uchun quyidagi tavsiyalarga rioya qilish muhim:

Maqsad to'g'ri va aniq qo'yilishi:

- O'qituvchilar, o'quvchilar va talabalar uchun maqsadlarni aniq belgilashga alohida e'tibor qaratish kerak. O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini yaxshilashda ham maqsadlarni belgilash muhim. Ushbu jarayonda maqsadlar tinglovchilarning ehtiyojlariga mos bo'lishi kerak. Bunda ijtimoiy fanlar o'qituvchilari

uchun bo'lsa, maqsad o'qituvchilar uchun o'quvchilarga yanada tarixiy tushunchalarni tushunish va qo'llash yo'llarini topish, ingliz tili sohasida esa adabiy tahlil ko'nikmalarini egallash, aniq va tabiiy fanlar yo'nalishida bo'lsa nazariyani amaliyotda qo'llash ko'nikmalaridan qanday foydalanish SMART maqsad qilib olinishi mumkin.

Dars interaktiv bo'lishi:

- O'quvchilar mavzularni oson o'rganishi uchun amaliy va interaktiv ta'lim muhim hisoblanadi. Ular ko'pincha mavzularni loyiha asosida o'rganish, hamkorlikda ishlash, darslarda amaliy ishlarni bajarishga bo'lgan ehtiyojini bildiradilar. Xuddi shuningdek, bu albatta o'qituvchilarga uchun ham zarur hisoblanadi. O'qituvchilar ham o'z kasbdoshlari bilan hamkorlik qilish, interfaol munozaralar o'tkazish va ularni amaliyotda sinab ko'rish, ilg'or tajribalarni ommalashtirish zarurligini bildiradilar. O'qituvchilardan fikr-mulohazalarni yig'ishda fasilitatorlar topshiriqning qaysi shakllari eng ko'p takliflarni yig'ishga va interaktivlikka ko'proq yordam berishi haqida ma'lumot to'plashlari eng yaxshi amaliyotlarni modellashtirish va interfaol muhitda aniq maqsadlarga ega bo'lish o'qituvchining kasbiy mahoratining oshishiga erishish yo'llarini ko'rsatadi.

Reflektiv amaliyotini oshirish

Ta'limda savollar berish uchun hamkorlikda ishlash va fikr yuritish ijodiy muhit yaratishga imkoniyat yaratadi. Bu ta'limning asosiy amaliyoti sifatida aks ettirishda o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida refleksiyaning paydo bo'lishini oshiradi. O'qituvchi va o'quvchilarni ham hamkorlikda o'qitishda ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishga ko'proq moyilligi tadqiqotlarda isbotlangan.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, yuqorida keltirilgan tavsiyalarni e'tiborga olib, PowerPoint taqdimotlarini o'qituvchi, o'quvchilarga taqdim etish orqali muvaffaqiyatli amaliyot natijalarini ko'rib chiqishdan uzoqroqqa bo'lishi kerak. Ta'limni optimallashtirish uchun o'qituvchilar uchun samarali ilg'or tajribalar modellashtirilishi kerak. O'qituvchi boshqa hamkasblariga suhbatdosh hamda o'quvchilarga yaqin bo'lish uchun sinfda ijobiy muhit yaratishi va shunga mos harakatlanishi zarur. Binobarin, o'qituvchining kasbiy ko'nikmasining oshirilishi o'quvchilarga ta'lim va tarbiyaning yuqori sifatini ta'minlash, uning shaxsini har tomonlama rivojlantirishdan iborat.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulina A. Muammo pedagogik mahorat oliy nazariya va amaliyotda o'qituvchi ta'limi. // Boyqushlar. pedagogika. 1976. No 1. S.34-39.
2. LelaTavdgiridze, laKhasaia and NatoSherozia. 2019. Contemporary

education leading to critically minded personality. Conference: 13th International Technology, Education and Development Conference, (2019). 5172--5177. 10.21125/inted.2019.1286.

3. Abulxanova-Slavskaya KA Hayot jarayonida shaxsning rivojlanishi // Shaxsni saqlab va psixologiyasi. M., 1981 yil.

TA'LIMDA TARBIYA TEXNOLOGIYALARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Sobirova Nafisa Yangiboy qizi-Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi.

e-mail: nafisasobirova1995@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'lim jarayonida tarbiya texnologiyalarini to'g'ri tanlash va ularni to'g'ri qo'llash, darsni qiziqarli, maroqli o'tishi va o'quvchilarni dars mobaynida fanga bo'lgan qiziqishini oshirish muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, insonparvarlik tamoyili, tarbiya texnologiyasi, pedagogik faoliyat, komil inson, tarbiyaning tizimliliigi.

Kirish. Hozirgi zamon "Pedagogika" fani o'qituvchi zimmasiga inson, uning jamiyatdagi o'rni va roliga har tomonlama qarash vazifasini yuklaydi. Tarbiyaning maqsadi – yoshlarni komil inson qilish, ularni vatanparvarlik va milliy g'urur ruhida tarbiyalash, ularga insonparvarlik g'oyalarini singdirish, lekin, hammamizga ma'lumki, shaxs salohiyatini rivojlantirishning cheksizligi, etnogenezi haqidagi g'oyalar ijtimoiy g'oyaga muddat bilan kirib kelmoqda va bolalar tabiatini tushunishini ancha kengaytirdi va boyitdi[3]. Shuning uchun maktab ishida pedagogning tarbiyaviy faoliyatida yangicha yondashuvlarga sabab bo'ladi va ularning ma'no-mazmuni yangi insonni tarbiyalashda namoyon bo'lmoqda.

Hozirda olib borilayotgan tadqiqotlarning ko'pchiligi ta'lim jarayonini rivojlantirish asosida amalga oshirilmoqda, shu tufayli ham tarbiy masalasi oqsab qolmoqda. Zero, bizning mentalitetimizda ta'lim va tarbiyani o'zaro teng olib borish lozim[2]. Ta'lim-tarbiya maktab, ota-onalar, mahalla va o'quvchilar jamoasi hamkorligida, demokratiya va tolerantlik tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'quvchilar oddiy ta'lim oluvchilar emas, ta'lim-tarbiya jarayonining teng huquqli, hamkorlik asosida jipslashgan ishtirokchilari bo'lishlariga erishiladi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Agar farzandlarimizga to'g'ri tarbiya bermasak, har kuni, har daqiqada ularning yurish-turishi, kayfiyatidan ogoh bo'lib turmasak, ularni ilm-u hunarga o'rgatmasak, munosib ish

topib bermasak, bu omonatni boy berib qo'yishimiz hech gap emas"[1]. Hozirgi vaqtda tarbiya tajriba va baholovchi mulohazalarning katta avlodlarning kichik avlodga bir tomonlama o'tishi tarzida emas, balki kattalar va bolalarning birgalikda hayot kechirish sohasidagi o'zaro yordami va hamkorligi tarzida tushunilishi va qabul qilinishi lozim.

Tarbiyachining faoliyati – komil inson tarbiyasi yo'lidagi mashaqqatli va fidoyi mehnatdir, bu mehnat chuqur insonparvarlik mohiyatiga ega bo'lib, uni faqat o'z kasbining jonkuyariga ishonib topshirish mumkin. Yosh avlodning ijtimoiy va ma'naviy qurshovi doimo o'zgarib boradi. Ishlab chiqarish, biznes olamida, ijtimoiy hayotda, o'zaro aloqa munosabatlarida o'z o'rnini topa bilish, o'z-o'zini anglash va takomillashtirishni talab etadi. Erkin, komil shaxsni shakllantirish muammosi ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni pedagogik texnologiya relsiga o'tkazishni taqozo etadi. Bu jarayon oson kechmaydi, chunki butun ixtiyoriy ko'rilayotgan va joriy etilayotgan tarbiya tizimini qat'iyon ilmiy asoslangan pedagogik tizimga aylantirish kerak. Aslida ham, ijtimoiy tajriba elementlari (bilim, ko'nikma, ijodiy faoliyat va b.) obyektiv borliqqa munosabatlar – pedagogik jarayon mahsulidir va ma'lum pedagogik tizim doirasida shakllantiriladi. Pedagogik texnologiya esa amaliyotga joriy etilayotgan pedagogik tizim loyihasidir[3].

Tarbiyaning tizimligi - tarbiyaviy jarayonda umumiylikni tashkil etadi, chunki tarbiyaviy jarayonlar bir nechta tizimlarning turli xususiyatlaridan iborat. Aytish mumkinki, tarbiyaviy jarayonlar - bu tarbiyaviy tizim holatlarining ketma-ket almashinuvidir. Tarbiyaviy jarayonni tizimli ravishda ko'rib chiqish, tizim va jarayonning tuzilmaviy xususiyatlarini, shuningdek, ular o'rtasidagi funksional aloqalarning ajratib ko'rsatilishini ifodalaydi. Pedagog uchun har bir tarbiyaviy uslubning o'ziga xos xususiyatini, mohiyatini, birining boshqasiga ta'siri natijasida o'zgarishini anglab yetishi muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, tarbiyalash maqsadi uning mazmunini belgilab beradi, tarbiya ko'rganlik darajasini esa tarbiyalash usullarini tanlashga ta'sir ko'rsatadi va hokazo. Tarbiyaning texnologiyaviyligi ta'lim muassasalarida tarbiyaviy masalalarni amalga oshirish va unga erishishga sharoit yaratadi, nazariy asoslangan uzluksiz davom etadigan tarbiyalash jarayonining shakllari, metodlari, usulari va vositalarini o'qituvchi tog'ri tanlab natijalarga erishishni taminlab beradi.

Xulosa. "Tarbiyachi tarbiyalanuvchi" pedagogik tizimi natijalar samaradorligini baholash mezonlari faqat tarbiyachi ish rejasini mavjudligi, hujjatlarning to'g'ri yuritilishi, bolalar faoliyatining tashkil etilishidan iborat emas, balki, sinf, jamoada har bitta bolaning o'zini tutishi, kirishimligi, o'ziga mos mashg'ulot tanlab olishi, qobiliyati, pedagoglarning bolalarga munosabatidan qoniqishi kabi masalalar ham kiradi. Oxirgi paytlarda bular qatoriga pedagogning ilg'or

texnologiyalar bilan ta'minlanishi qo'shildi, chunki texnologiyaning kasbdagi ahamiyati, shubhasiz, kattadir, pedagogning tarbiyaviy rejasida ushbu muammolar yuzasidan turli xil mavzudagi suhbatlar uyushtirish rejasi o'rin egallashi lozim. Pedagog har tomonlama oqil va oqila bo'lishi kerak. Dars jarayonida o'tkir zehni, tartibli bo'lmog'i lozim, shundagina o'quvchi yoshlarning diqqat e'tiborini darsga qarata oladi. Kelajak avlod har tomonlama bilimli, barkamol bo'lmog'i lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh. Vatanimiz taqdiri va kelajagi yo'lida yanada hamjihat bo'lib, qat'iyat bilan harakat qilaylik. // "Xalq so'zi", 2017-yil, 16-iyun
2. Sobirova N.Y. "Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid qarashlaridan ta'lim jarayonida samarali foydalanish imkoniyatlari" EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. -Ilmiy jurnal, 11-noyabr 2023-yil. <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10266663>
3. Shomirzayev M.X "TEXNOLOGIYA TA'LIMIDA TARBIYA JARAYONINI TEXNOLOGIYALASHTIRISH" Ta'lim va innovačion tadqiqotlar (2021 yil Maxsus son) ISSN 2181-1709 (P)

NATIJAVIY TA'LIM MUHITIDA PEDAGOGNING DIDAKTIK TA'MINOTINING USTUVORLIGI HAMDA NATIJAVIYLIGI

Taylakova Dilnoza Norbekovna-
TSHPYaMOMM "Pedagogika, psixologiya
va boshlang'ich ta'lim metodikasi"
kafedراس mudiri, dotsent
O'z shogirdlarida mehnatdan zavqlanish
xislatlarini uyg'ota bilgan muallim
sharaflarga loyiq.

Xabbard E.

Annotasiya: Mazkur maqolada ta'imda natijaga erishish yo'lida pedagogning kasbiy kompetensiyasini oshirish, ta'limda kompetensiyalarni qo'llash mahorati, didaktika ta'minotining muhimligi bilan bir qatorda uni natijaviyligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, didaktika, o'qitish, materiallar, ta'limiy natijalar, motivatsiya.

Bugungi kunda ta'limning har bir bosqichida ta'lim oluvchilarga nafaqat bilim berish, balki ularni hayotga tayyorlash, ya'ni ularda zaruriy hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish har bir ta'lim maskanining va pedagoglarning o'z oldiga qo'ygan maqsadlaridan biri bo'lib bor

moqda. Bir soʻz bilan aytganda, oʻquvchilarda 21-asr koʻnikmalarini shakllantirish bugungi davr talabi ekanligi oʻz tasdigʻini topib borayotganligi hech kimga sir emas.

Taʼlim sohasida qoʻlga kiritilgan yutuqlar ijtimoiy talablarga muvofiqligini taʼminlashni nazarda tutadi. Shunday ekan, taʼlim sifatini taʼminlashga oid muammolarni turlicha hal etish yoʻllari mavjud.

Birinchi: taʼlim jarayoni sifati hamda taʼlim jarayoni natijasi farqlanadi. Shundan kelib chiqib, taʼlim jarayoni sifati (uni tashkil etish darajasi, oʻqitish metod va vositalarining mosligi, oʻqituvchi malakasi va boshqalar) oʻz-oʻzidan taʼlim sifatini taʼminlashni kafolatlamaydi, uning maqsadi jamiyatning yangi talablariga toʻliq darajada mos kelmasligi mumkin.

Ikkinchi, koʻpincha “taʼlimiy natijalar” tushunchasi bilan almashtiriladi. Zamonaviy pedagogik psixologiya va didaktikada ular shaxsning motivatsion, operatsional va kognitiv resurslarining oʻsishi bilan aniqlanadi, yaʼni ularning yigʻindisi muammolarni ahamiyatli darajada hal etishni tashkil etadi.

Motivatsion salohiyatni rivojlantirish (yoʻnalishni baholay olishi, ehtiyoj va qiziqishlar) taʼlim sohasidagi shaxsiy natijalarni muvofiqlashtiradi, operatsional resurslar (faoliyatni oʻzlashtirish usullari) – metapredmetli xususiyat kasb etadi. Kognitiv imkoniyatlar (bilimlar) predmetlarga oid natijalarni ifodalaydi. Ushbu natijalarning yigʻindisi taʼlimda qabul qilingan kompetentli yondashuvni tavsiflaydi. Yuqorida qayd etilgan resurslarning oʻzi muhim salohiyatlardan iborat boʻladi.

Respublikamizda taʼlim tizimini yuqori malakali raqobatbardosh pedagogik kadrlar bilan taʼminlash maqsadida bir necha yillardan buyon amalga oshirilayotgan harakatlar oqibatida sezilarli natijalarga erishildi. Bugungi kunda taʼlim oluvchilarning mustaqil bilim olish va amaliy faoliyat koʻnikmalarini shakllantirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Oʻquv jarayonining asosiy maqsadi nafaqat bilimlarni oʻzlashtirish, balki oʻquvchilarning bilish qobiliyatlarini rivojlantirish va ijodiy salohiyatini orttirishdan iborat. Taʼlimda shaxsiy natijalarga erishish, taʼlim oluvchilarning motivatsion resurslarini rivojlantirish shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim jarayonini amalga oshirishni, har bir talaba uchun individual taʼlim dasturlari hamda trayektoriyalarini tuzishni talab etadi.

Natijaviylik tamoyili - pedagogik shart-sharoitlarning qulayligi, oz vaqt va kuch sarflash evaziga samarali natijalarga erishishni tavsiflaydi. Natijaviylik ijtimoiy tajriba faoliyat modellari mazmuni, texnologik operatsiyalar, ulari oʻzlashtirish, boshqarish uslublarini tanlash, oʻquv faoliyatining muvofiqligi, taʼlim-tarbiya vositalari, texnologik jarayonda subyektning qisqa vaqt va kuch sarflashi vositasida belgilangan maqsadga erishishni nazarda tutishi lozim.

Didaktika – taʼlim va oʻqitish nazariyasi ekanligi bilan bir qatorda,

Didaktika – pedagogikaning mustaqil tarmog'i ekanligi sir emas. Ta'lim – tarbiya nazariyasi, ya'ni maqsadlari, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. Didaktika pedagogikada ta'lim jarayonining umumiy qonuniyatlarini o'rganuvchi qismidir.

Didaktika grekcha so'z bo'lib, "didasko" – o'qitish, "didaskol" – o'rgatuvchi degan so'zlardan kelib chiqqan. Bu atamani nemis pedagogi V. Ratke (1571-1635) fanga kiritgan. Didaktika nomi ostida nazariy va metodologik asoslarini tadqiq qiladigan ilmiy fanni tushundi.

Didaktika pedagogikaning "Nima uchun o'qitish kerak", "Nimani o'qitish kerak", "Qanday o'qitish kerak", "Qanday hajmda o'qitish kerak", "Kimlarni o'qitish kerak", "Qaerda o'qitish kerak", "Nimadan foydalanib o'qitish kerak" kabi savollariga javob izlaydi.

Umumiy didaktika o'z navbatida ayrim fanlarga oid usullar bilan juda mustahkam bog'langan bo'lib, ularga oid ma'lumotlariga tayanib o'qitishning umumiy qonuniyatlarini ochib beradi va ayni vaqtda har bir o'quv fanini o'qitish usullari uchun umumiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Didaktikaning asosiy vazifasi yosh avlodni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar tizimi bilan qurollantirishdan iborat. Bularning barchasi o'qituvchining ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi vazifalarini amalga oshirishida o'z aksini topmog'i lozim. Ana shu asosdan kelib chiqib aytish mumkinki, ta'lim jarayonida o'qituvchi o'z ta'lim oluvchilariga qo'lga kiritilgan bilimlarni o'rgatadi. O'quv faoliyatida ularni ko'nikma va malakalar bilan qurollantiradi. Shu bilan bir paytda u ta'lim oluvchilarda dunyoqarash va axloq me'yorlarini hosil qiladi, qiziqish va qobiliyatlarni shakllantiradi, ularning bilish faolligini oshiradi. O'qituvchining faoliyati ta'lim oluvchi shaxsining maqsadga muvofiq shakllanishiga katta imkoniyatlar ochib beradi. Yanada aniq qilib aytsak, butun o'quv jarayonini rejalashtiradi, ushbu jarayonda ta'lim oluvchilar bilan birgalikdagi faoliyatni tashkil etadi. Ta'lim oluvchilarga qiyinchiliklarni yengib o'tishda yordam beradi hamda ularning bilimlarini va butun ta'lim jarayonini tashxis qiladi. O'z navbatida ta'lim oluvchilarning faoliyati o'quv jarayonida o'rganishga, bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallashga, o'zini jamiyatga foydali faoliyatga tayyorlashga yo'naltiradi. Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning faoliyati ko'p qirrali yo'nalgan harakatni ifodalaydi va bu harakat bilishga doir vazifalarni hal qilishda ularga katta yordam beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, uzluksiz kasbiy rivojlanish doirasida o'quv fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarni o'zlashtirishida samaradorlikka erishish uchun o'qituvchilarga mustaqil o'quv faoliyatlarini rivojlantirishni kasbiy ta'minlash zarurligi aniqlandi. O'quv faoliyatida didaktik o'quv materiallari va yangi o'quv adabiyotlari yaratishda didaktik tamoyillar bilan bir qatorda didaktik qonuniyatlar va xalqaro baholash tamoyillaridan foydalanish ta'lim muassasalarida xalqaro baholash mezonlari asosida o'qitish metodikasini

takomillashtirish imkoniyatini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI::

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ №289-sonli "Pedagogik ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2022
2. Tolipov O'tkir Qarshiyevich Ro'ziyeva Dilnoz Isomjonovna PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA PEDAGOGIK MAHORAT O'quv qo'llanma Toshkent - "INNOVATSIYA-ZIYO" – 2019
3. Uzluksiz ta'lim tizimi uchun o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish konsepsiyasi. Toshkent. «Sharq». 2002 yil, 2012 yil. Internet saytlari: TRIF.uz; Ziyonet; malaka.uz
4. https://www.eduget.com/news/10_klyuchevyx_navykov_do_2020-go-909

TARBIYANING NEGIZI VA UNING BOSHLANISH DAVRLARI

Urinov Abdubannob Dadajonovich –
Farg'ona viloyati PYMO'MM jismoniy
tarbiya va Chaqiruvga qadar boshlang'ich
tayyorgarlik fanlar metodisti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya, tarbiyaning maqsadi va tarbiyaning bosqichlari tushunchalari ilgari suriladi. O'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash masalalariga to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlari: "Turkiy guliston yoxud axloq", janobi haq, "Men" obrazi, negiz, rasvoi odam.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Yangi O'zbekistonning asosiy ustuni – bilim, ta'lim va tarbiya bo'ladi", "Najot - ta'limda, najot - tarbiyada, najot - bilimda" kabi shiorlari hozirgi kunda ta'limga bo'lgan e'tiborning yaqqol namunasidir.

Ajdodlarimiz ham ta'lim va tarbiya borasida o'z fikrlarini namoyon etib kelishgan, bulardan biri Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida inson kamolotida tarbiyaning o'rnini alohida ta'kidlab, "Janobi haq insonlarning asl xilqatda iste'dod va qobiliyatli, yaxshi ila yomonni, foyda ila zararni, oq ila qorani ayiradigan qilib yaratgan. Lekin bu insondagi qobiliyatni kamolga yetkazmoq tarbiya vositasida bo'ladi. Agar bola yaxshi tarbiya topib, buzuq xulqdan saqlanib, go'zal xulqlarga odatlanib katta bo'lsa, baxtiyor bir inson bo'lib chiqadi. Agar tarbiasiz, axloqi buzilib o'lsa, nasihatni qulog'iga olmaydigan, har xil buzuq ishlarni qiladigan nodon, johil bir rasvoi odam bo'lib chiqadi"-deb ta'kidlaydi.

Tarbiya - tarbiyachi o'zi xohlagan sifatlarni tarbiyalanuvchilar ongiga

singdirish uchun ularning ruhiyatiga ma'lum maqsadga ko'ra tizimli ta'sir ko'rsatishiga aytiladi. Tarbiyaning maqsadi uning ko'zlangan natijasidir. U jamiyat rivojlanishining ehtiyojlarini o'zida aks ettiradi va jamoatchilik hamda davlat hujjatlarida ifodalanadi, pedagogik ta'limotlar va nazariyalarda muayyanlashtiriladi hamda batafsil yoritiladi.

Tarbiyaning maqsadi – shaxsni har tomonlama va uyg'un kamol toptirish, uning ma'naviy, axloqiy, estetik qadriyatlarini shakllantirish, yuksak darajada uyushgan va shakllangan jamoalarni vujudga keltirishdir. Tarbiyaning maqsadlarini oxirgi va oraliq, umumiy va muayyan, asosiy va yo'l - yo'lakay maqsadlarga tasniflash mumkin. Maqsad bilan bir qatorda hal qilinishi, maqsadga erishishni ta'minlaydigan vazifalar ham turadi.

Jahon pedagogikasida "tarbiya" atamasi keng qamrovli tushuncha sifatida baholanganligi tufayli, uning mohiyati xususida turli nazariyalar mavjud. Tarbiyani kattalar (o'qituvchilar, murabbiylar va ota-onalar) ning bolalarga ta'sir ko'rsatish jarayoni sifatida tushunish eng ko'p tarqalgan tendensiyadir. Bu o'rinda kattalar to'g'ri deb hisoblaydigan, baholaydigan ideallar, maqsadlar, vazifalar, normalar va talablarga muvofiq tarzda ta'sir ko'rsatish ko'zda tutiladi, albatta.

Tarbiyani bunday tushunish haqiqatga yaqinroq, biroq u bir tomonlama xususiyatga ega bo'lib, mazkur jarayonning faqat muayyan qismini aks ettiradi, xolos. Tarbiyaga bunday ta'rif berishda bolaga kattalarning ta'siri yo'naltirilgan ob'yekt sifatidagina qaraladi. Pedagogika ham tashabbuskor va mustaqil shaxslarni tarbiyalashni nazarda tutadigan bo'lsa, u tarbiyalanuvchiga pedagogika jarayonida faol harakat qiluvchi sub'yekt rolini beradi.

"Men" obrazining ijtimoiy psixologik ahamiyati shundaki, u shaxs tarbiyasining va uning tarbiyalanganlik darajasi omillaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan olib qarganda, «...tarbiyani shaxsning o'zi va o'z sifatleri to'g'risidagi tasavvurlarining shakllanishi jarayonidir, deb ta'rif berish mumkin". Demak, har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq va to'g'ri anglasa, tasavvur qilsa, unda jamiyatning axloq normalariga zid harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kamayadi.

Tarbiya jarayonida - an'analar, udumlar, rasm-rusumlar roli. Vatan tuyg'usini shakllantirish, ona tilimizga muhabbat uyg'otish, milliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish, ezgulik timsoli bo'lgan yo'lni ulug'lash, umuminsoniy qadriyatlarga, millatlararo totuvlik, bag'rikenglik, dunyoviy ilmlarga intilish va ilg'or madaniyatni shakllantirish, dinning dunyoviylik bilan qarama-qarshi emasligini anglash, huquqiy-madaniyat sog'lom dunyoqarashning muhim omili ekani to'g'risidagi ma'lumotlarni ko'paytirish, ma'rifatning shaxs intellektual salohiyatini oshirishdagi imkoniyatlari kengligini isbotlash kabi tamoyillari to'g'risidagi – bularning barchasiga tarbiya metodlari

orqali erishiladi.

Har tomonlama barkamol, bilimli, malakali yoshlarni voyaga etkazishda quyidagi tarbiya turlarining ahamiyati salmoqlidir:

- **Aqliy tarbiya:** bilim, ilm, malaka, ko'nikma, aql, ong, fahm.
- **Axloqiy tarbiya:** axloq, odob, xulq, yaxshilik, adolat, insof, diyonat, sharm- hayo, vatanparvarlik va boshqalar.
- **Mehnat tarbiyasi:** faollik ishchanlik tadbirkorlik ishbilarmonlik aqliy ish, jismoniy mehnat, foyda, maosh.
- **Jismoniy tarbiya:** chiniqish, sport, o'yinlar, sog'lom tan.
- **Estetik tarbiya:** go'zallik kiyinish, tozalik yurish - turish, saranjom-sarishtalik.
- **Ekologik tarbiya:** tabiat, atrof-muhit, o'simlik va hayvonot dunyosiga ongli munosabat.
- **Iqtisodiy tarbiya:** tejamkorlik bozor iqtisodiyoti, sarf, isrof, foyda, mulk, mulkka egalik.

Huquqiy tarbiya: fuqaro, tenglik, to'g'rilik, halollik, jinoyat, jazo, huquq, burch kabi kategoriyalarni qamrab oladi.

Shaxs dunyoqarashining shakllanishida aqliy tarbiya muhim o'rin tutadi. Aqliy tarbiya shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, uni samarali yo'lga qo'yish asosida dunyoqarash shakllanadi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga aqliy tarbiyani berishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma'qullangan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni mazmunida ham yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanligiga urg'u beriladi. Yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadr bo'lib yetishish mavjud ilmiy, shuningdek, kasbiy bilimlarni puxta egallash demakdir. Binobarin, chuqur bilimlarga ega bo'lish tabiiy hamda ijtimoiy jarayonlarning mohiyatini anglash, ularning ijobiy va salbiy jihatlarni ko'ra va baholay olishga imkon beradi.

Aqliy tarbiya o'quvchilarni ilm-fan, texnika, texnologiya hamda ishlab chiqarish sohalarida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar bilan tanishtirish, ularda ijodiy, erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini hosil qilishga zamin yaratadi.

Xulosa. Tarbiyalashni voyaga yetgandan keyingi bosqichi, ya'ni oila qurishga tayyorgarlik ko'rishdan boshlanadi. U qanday bosqich, bu bosqich yoshlarni oila qurishga tayyorlashdir. Ona bo'lishga tayyorgarlik ko'rish va bolani ona qornida tarbiyalashga o'rgatish demakdir. Bo'lajak ota-ona uchun sharoitlar yaratib berish lozim bo'ladi, onaning salomatligi bola uchun ta'sir doirasi juda katta bo'ladi.

Homiladorlik davrida qanchalik badantarbiya bilan yaxshi shug'ullansa va yaxshi ovqatlansa, ko'p musiqa eshitsa bola rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ota bo'lmish yosh organizm o'zidan yaxshi avlod qoldirish uchun uning organizmi yetilgan bo'lishi shart bo'ladi. Shuning uchun, oila qurish uchun shoshilmagan ma'qul deb o'ylayman. Ota-onalarning o'ttiz, o'ttiz besh yoshlarda ko'rgan farzandlari yoshroq bo'lgan paytidagidan ancha sog'lomroq va kattaroq tug'iladi, shuni inobatga olgan holda erta turmush qurish bo'lajak farzand uchun ham ancha qiyinchiliklar keltirib chiqarar ekan. Bu pedagog jamoasi uchun ham muammolar keltirib chiqarishi aniq. Nosog'lom va nimjon bolani voyaga yetkazish va uni tarbiyalash anchagina muammoli bo'ladi, bolani ma'lumotlarni qabul qilish darajasi pastroq bo'ladi.

Sport yo'nalishida ham monitoring qilib ko'rilganda, sog'lom tug'ilgan farzandlardan jahon chempionlari chiqishi ko'proq kutilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarni aqliy tomonidan ham, axloqiy tomonda ham ertaroq tarbiyalash muhim deb o'ylayman. Yuqoridagi qonun-qoidalarini o'quvchilarga singdirish va ta'lim-tarbiyani mukammal amalga oshirish uchun sog'lom avlod zarur bo'ladi. Tarbiyaning negizi va boshlang'ich davri o'smirlik davridan shakllantirish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'quvchi bolalik davrini boshdan kechirar ekan, u o'ziga katta hayotiy tajriba shakllantira olishi shart bo'ladi. Bu tajribalar hayot zinalarini tashkil etadi va dadil katta hayotga qadam qo'yadi. Ya'ni bosib otilgan yo'l bu tajriba demakdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -T.: "O'zbekiston", 2023-y.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy- tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
5. Sotvoldiyev A. Chaqiriqqacha harbiy ta'limni tashkil etish va uning metodikasi". "Fan va texnologiya" 2010-y.
6. Ishmuxammedov R.J. "Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari" - Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2004

7. Odob-axloq kitobi. Jadid nomayondalari: M.Behbudiy va boshqa. Toshkent. "Yangi asr" 2018
8. Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq". Toshkent. "O'zbekiston" 2016.

PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI BITIRUVCHILARINING KASBIY FAOLIYATIGA TAYYORGARLIGIDAGI ASOSIY MUAMMOLAR

Xummamatova K.X. – Jizzax Davlat
pedagogika universiteti o'qituvchi
e-mail: xikmatilla2016@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogika oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilari bugungi kunda kasbiy faoliyatida duch kelayotgan muammolar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, muammo, zamonaviy o'qituvchi, kasbiy faoliyat.

O'qituvchilik – inson jamiyati tarixi boshlangandan e'tiboran davom etib, shu bilan birga hamma vaqt jamiyat va jamoatchilik tomonidan e'tiborga loyiq e'zozlab kelingan kasbdir.

"O'qituvchi – deydi Al Forobiy, – aql-farosatga, chiroylik nutqqa ega bo'lishi va o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarini to'la va aniq ifodalay olishni bilmog'i zarur." U o'z fikrini davom ettirib: "O'qituvchi va rahbarning vazifasi dono davlat rahbari vazifasiga o'xshaydi, shu sababli o'qituvchi eshitgan va ko'rganlarining barchasini eslab qolishi, aql-farosatga, chiroylik nutqqa ega bo'lishi, o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarini to'la va aniq ifodalab berishni bilmog'i lozim. Shu bilan birga o'z nomusini qadrlashi, adolatli bo'lmog'i lozim. Ana shundagina u insoniylikning yuksak darajasiga ega bo'ladi va baxt cho'qqisiga erishadi," – deb ta'kidlaydi[2].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev tomonidan O'zbekiston Respublikasida Oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida "Oliy ta'limni 2030- yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi" to'g'risidagi PF-5847 sonli Farmoni tasdiqlandi[1]. Ushbu farmonda yuqori malakali kadrlar tayyorlash borasida oliy ta'lim tizimi oldida bugungi kunda o'z yechimini kutayotgan quyidagi bir qator dolzarb muammo va kamchiliklar saqlanib qolinayotganligi qayd etilgan:

- oliy ta'lim muassasalari va kadrlar buyurtmachilari bilan o'zaro hamkorlikda kadrlar tayyorlash bo'yicha ishlar samarali yo'lga qo'yilmaganligi, ish beruvchilarning oliy ta'lim mazmunini shakllantirishdagi ishtiroki yetarli emasligi;
- talabalarda tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalari shakllantirilmaganligi;
- tayyorlanayotgan mutaxassislar malakaviy darajasi mehnat bozorining zamonaviy talablariga etarlicha javob bermasligi;

Bukamchiliklarni bartaraf etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepyaiyasida uzoq istiqboldagi maqsadli vazifalardan kelib chiqib, oliy ta'lim tizimini rivojlantirish quyidagi ustuvor yo'nalishlar asosida amalga oshirilishi belgilab berilgan[1]:

- individual ta'lim traektoriyalariga asoslangan, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan o'quv rejalar ishlab chiqish orqali talabalar qiziqishlari hamda kadrlar buyurtmachilari ehtiyojlariga muvofiq ta'lim dasturlarini shakllantirish;
- mustaqil ta'lim soatlari ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish, bu borada o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarni keng joriy etish;
- pedagogik yo'nalishlarda kadrlar tayyorlash sifatiga e'tiborni kuchaytirish, pedagogik ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari bo'yicha o'quv reja va dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish, mazkur yo'nalishda tahsil olayotgan talabalarda ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish, hududlardagi barcha umumta'lim maktablariga yuqori malakali professional pedagog kadrlarni etkazib berish;
- talabalarning malakaviy amaliyotlarini mazmunli tashkil etish uchun uslubiy bazani ishlab chiqish va rivojlantirib borish;
- kadrlar buyurtmachilari murojaati asosida oliy ta'lim muassasalari bazasida ishlab chiqarishdan tajribali amaliyotchilarni jalb etish yo'li bilan maqsadli ta'lim dasturlari, professional malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslari, treninglar tashkil etish mexanizmlarini yaratish.

Yuqoridagilardan kelib chiqadiki, bugungi kunda butun dunyo shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda zamonaviy o'z ustida ishlaydigan o'qituvchi qanday bo'lishi kerak bo'lajak o'qituvchilarning

kasbiy tayyorgarligi, ularning kasbiy kompetensiyasi, mehnat bozorida raqobatbardoshligi, kasbiy harakatchanligi, faol hayoti va kasbiy pozitsiyasi, rivojlantirishga ko'maklashish uchun u qanday o'zgarishi kerak? degan savollar barchamizni o'ylantirishi va mulohazaga chorlashi lozim.

Pedagogika OTMlari bitiruvchi kurs talabalari bilan malakaviy amaliyot va ish faoliyati davomida duch kelayotgan qiyinchiliklarni aniqlash maqsadida olib borilgan so'rovnomalarga ko'ra talabalar duch kelayotgan quyidagi muammolarni aniqlashga muvaffaq bo'ldik:

- hozirgi kunda texnika jadallik bilan rivojlanishi xisobiga o'quvchilarning darsga qiziqishi susayib ketganligi;
- darsda o'quvchilarni diqqatini jalb qilish qiyinligi;
- o'zlarida muammoli bolalar bilan ishlash ko'nikmasi yo'qligi;
- sinf rahbari sifatida ota-onalar bilan ishlash ko'nikmasi yetishmasligi;
- o'quvchilarning o'qituvchilarga nisbatan hurmatning sustligi;
- darslarda zamonaviy interfaol ta'lim texnologiyalarini maqsadli qo'llash ko'nikmasining yetishmasligi.

Jamiyat uchun o'qituvchining o'rni va roli beqiyos. Ularning saviyasi jamiyatni yo tubanga, yoki yuksakka olib boradi. Zamonaviylik uning majburiysifati, bilimiga qanaday talab bo'lsa, unga hamshunchalik qat'iy talab bo'ladi. Ya'ni bilimni bu zamonga muvofiqlashtirib borilmasa, unga nisbatan talab kamayib boradi. Demak, keng dunyoqarash, hur fikrlash va zamonaviylik – o'qituvchining majburiy kasb talabi.

Bo'lajak o'qituvchilarimiz duch kelayotgan yuqoridagi muammolarni bartaraf etish pedagogika oliy ta'lim muassasalarining oldidagi bugungi kundagi eng dolzarb masalalarlar deb hisoblayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konseptsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi", PF-5847-son Farmoni, lex.uz
2. M. Davletshin. Zamonaviy maktab o'qituvchisining psixiologiyasi.
3. Toshkent, 2003-yil.
4. G.S. Anarbayeva. Zamonaviy o'qituvchi va unga qo'yiladigan talablar. Talqin va tadqiqotlar, 2022.

FIZIKA O'QITISHDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARNI FANLARARO BOG'LANISH ASOSIDA QO'LLASH

Xujanov E. – Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Fizika va uni o'qitish metodikasi kafedrası mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Tel:+99891-137-62-80

e-mail: Arktur2012@mail.ru

Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li, Toshkent davlat texnika universiteti Qo'qon filiali katta o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Tel:+99891-698-16-15

e-mail:baratovjoraqozi@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada uzluksiz ta'lim tizimida fizika o'qitishda matematika, kimyo, biologiya fanlaridan o'rganilgan bilimlardan foydalanish bo'yicha takliflar keltirilgan. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinf fizika darsligining tanlangan mavzulari asosida nostandart topshiriqlarni qo'llash hamda qo'llangan topshiriqlarni mavzulararo bog'lash orqali o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishi oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu tavsiyalar DTStalablarini bajarishda hamda o'quvchilarining mustaqil fikrlashini oshirishga imkon yaratadi.

Kalitso'zlar: nostandart topshiriq, fanlararo bog'lanish, reproduktiv test, produktiv test, ijodiy topshiriq, xulosa chiqarish, analiz, sintez, xulosa qilish.

Adabiyotlar tahlili. Nostandart topshiriq – bu noan'anaviy (aniqlanmagan) tuzilishga ega bo'lgan hamda o'quvchilarni izlanishga, ijodkorlikka yo'naltiradigan tezkor topshiriq hisoblanadi. Nostandart topshiriq tuzilishini tashkil etilishi va metodikasi bo'yicha standart topshiriqlardan ancha farq qiladi. Nostandart topshiriqlar eng muhim o'quv vositalardan biridir, chunki ular o'quvchilarning o'qishga bo'lgan doimiy qiziqishini shakllantiradi, stressni kamaytiradi, o'quv-bilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi, o'quvchilarga hissiy ta'sir ko'rsatadi, shu tufayli ular yanada kuchli va chuqur bilimga ega bo'ladi. Nostandart topshiriqlarning o'ziga xos xususiyatlari o'qituvchilarning o'quvchi hayotini diversifikatsiya qilishga intilishidir: kognitiv muloqotga, darsga, maktabga qiziqish uyg'otish; o'quvchining intellektual, motivatsion, hissiy va boshqa sohalarni rivojlantirishga

bo'lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Bunday topshiriqlarni dars jarayonida qo'llash, o'qituvchilarning topshiriqning tuzilishini yaratishda shablondan tashqariga chiqishga urinishlaridan dalolat berishi ularning ijobiy tomonidir. Ammo, bunday darslardan butun o'quv jarayonini qamrab olish imkonsiz. Ular har bir o'qituvchining ishida o'z o'rnini topishi kerak, chunki bunday topshiriqning noodatiy tuzilishi ularning tajribasini boyitadi. Nostandart topshiriqlarda o'quvchilar nostandart topshiriqlar olishlari kerak. Nostandart topshiriq juda keng tushunchadir. U ushbu turdagi topshiriqlarni an'anaviy (standart) topshiriqlardan ajratib olishga imkon beradigan bir qator xususiyatlarni o'z ichiga oladi [1].

O'quvchilarning dunyoqarashini tarbiyalashda tabiiy fanlar, texnikaga oid fanlar, iqtisod fanlari taraqqiyotida matematik tahlilning ahamiyati katta hisoblanadi. Jumladan, fizika, mexanika, texnika, fanningengmurakkab masalalarini yechishdayangichayondashuvlarni yaratish, matematika fanining imkoniyatlaridan foydalanish yuqori natija beradi [6, 51-bet]. Nostandart topshiriq (test, masala, keys)larni yechish asosida o'quvchilarning olam to'g'risidagi ilmiy tasavvuri shakllanadi hamda barcha tabiiy fanlarning birligi to'g'risida xulosa qilinadi.

Y.M.Kolyagin va V.A.Oganesyanlarning "Masala yechishni o'rganing" qo'llanmasi 8-, 9-sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda o'quvchilarning mustaqil ravishda masalarni yechishning turli usullari haqida so'z yuritilgan. Ushbu qo'llanmada nostandart topshiriqlarni yechish bo'yicha tavsiyalar, sinfda va mustaqil yechish, topshiriqlardan namunalar keltirib o'tilgan. O'quvchilar noma'lum muammoni yechish bilan bog'liq izlanish-qidiruv faoliyatining ba'zi xususiyatlari bilan tanishadilar [2].

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinf darsliklar misolida quyidagi mavzularning o'zaro aloqadorligini ko'rib chiqamiz.

Algebraik ifodalar. Moddaning massasi aniq bo'lganda, undagi modda miqdorini yoki modda miqdori berilganda uning massasini aniqlash. Kinematikaning asosiy tushunchalari.

Matematika:

Biror son o'ylang, uni 4 ga ko'paytiring, hosil bo'lgan natijaga 6 ni qo'shing, topilgan yig'indini 4 ga bo'ling va o'ylangan sonni ayiring. Qanday son hosil bo'ladi?

1) $8 \cdot 4 = 32$; 2) $32 + 8 = 40$; 3) $40 : 4 = 10$; 4) $10 - 8 = 2$. 2 soni hosil bo'ldi. Bu yechimni qiymati 2 ga teng bo'lgan $(8 \cdot 4 + 8) : 4 - 8$ sonli ifoda shaklida yozish mumkin.

$$1) 2,17 + (3,2 - 0,17) = 2,17 - 0,17 + 3,2 = 2 + 3,2 = 5,2$$

$$2) \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{3}\right) \cdot \left(\frac{1}{5} - \frac{1}{4}\right) = \left(\frac{3+2}{2 \cdot 3}\right) \cdot \left(\frac{4-5}{4 \cdot 5}\right) = \frac{5}{6} \cdot \left(\frac{-1}{20}\right) = -\frac{1}{24}$$

$$2. \text{ Hisoblang: } 2 + \frac{81}{64} \cdot \left(7 + \frac{1}{9}\right)$$

Yechim:

$$2 + \frac{81}{64} \cdot \left(7 + \frac{1}{9}\right) = 2 + \frac{81}{64} \cdot \frac{(7 \cdot 9 + 1)}{9} = 2 + \frac{81}{64} \cdot \frac{(63 + 1)}{9} = 2 + \frac{81}{64} \cdot \frac{64}{9} = 2 + 9 = 11$$

Nº	Savol:	Javoblar (+) (-)
1.	Misol to'g'ri yechilganmi?	
2.	Yechishga harakat qildingizmi?	
3.	Menga qiziq emas	
4.	Juda ham sodda	
5.	Oldindan bilardim	

Kimyo:

1-masala. 49 g sulfat kislota dagi modda miqdorini hisoblab toping.

Yechish. 1) $M(\text{H}_2\text{SO}_4) = 2 + 32 + 64 = 98$.

2) Modda miqdori η ni hisoblash. m – massa, M – molar massa.

$$\eta = \frac{m}{M} = \frac{49}{98} = 0,5 \text{ mol}$$

Javob: 49 g sulfat kislota 0,5 mol

2-masala. 5 mol Mis (II)-oksid necha gramm?

Yechish. 1) $M(\text{CuO}) = 64 + 16 = 80$.

2) Modda massasini hisoblash.

$$\eta = \frac{m}{M} \text{ formuladan:}$$

$$m = M \cdot \eta = 80 \cdot 5 = 400 \text{ g} \quad \textbf{Javob:} \text{ 5 mol CuO 400 g.}$$

Masalalarni mustaqil yeching:

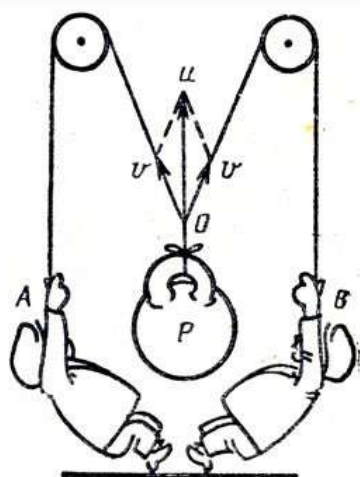
a) 62 g Mg; b) 48 g O₂; c) 1 tonna CaCO₃; d) 1,96 g H₂SO₄; e) 25,2 g HNO₃

Fizika:

P yuki ikkita qattiq blok yordamida ko'tariladi (1-rasm). A va B nuqtalarning tezliklari v ga teng bo'lsin, u tezlikni aniqlash kerak.

Yechim. Chizmadan topamiz:

$$u = 2g \cos \alpha$$



Ammo kichik burchak ostida (bloklar bir-biriga yaqin joylashgan) $u \approx v$ bo'lishi kerak, natijada olingan formula.

Matematika-fizika-kimyo fanlarining o'zaro bog'liqligini quyidagi matnni o'qish davomida noodatiy topshiriqlarga duch keladilar, bunday topshiriqlarni bajarish uchun ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishiga o'z hissani qo'shadi. Nostandart topshiriqlar o'quvchi va o'qituvchilarning ish faoliyatlarida hamda kelgusidagi ishlarida katta

ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim sifati rivojlanishi uchun imkon yaratib beradi.

Topshiriq. Yil boshida akademik Mitislav Vsevolodovich raisligida Keldishning so'zlariga ko'ra, yig'ilish bo'lib o'tdi, unda odamning parvozi masalasi allaqachon muhokama qilingani aniq edi, to'g'ridan-to'g'ri: "A uchishi kerak? (raketa massasi)" "Bunday narsa uchun", dedi u keyin Sergey Pavlovich Korolyev, - uchuvchilar eng yaxshilari o'qitiladi: B ularning yoshi bo'lishi kerak, Parvozdan ko'p emas, balandligi C cm dan oshmasligi kerak, massasi D kg gacha. Komissiyaga ko'proq E nomzodlar taklif qilindi, lekin faqat bir nechatasi orqali olishga muvaffaq bo'ldi. Mashg'ulotlar davomida guruh tuzildi F kishilardan iborat. Parvozga tayyorlash guruhini tashkil qilgandan so'ng, Sergey Pavlovich Korolyev kosmonavtlarni tayyorlashga ko'proq e'tibor bera boshladi, Shaharcha Zvezdnyga keldi, simulyatorlarni ko'zdan kechirdi, kosmonavtlar bilan suhbatlashdi. Va bir yil ichida kelajak Kosmonavtlari imtihon topshirishdi. Ular orasida Yuriy Alekseevich Gagarin ham bor edi.

Quyidagi jadvaldagi matematik amallarni bajarish orqali o'quvchilarning mavzulararo bog'liklikni shakllantirish imkonini beradi.

2-jadval

A	B	C	D	F	E
$2 \cdot (1000 - 20,5)$	$-4,4 \cdot 9 + 69,6$	$-7 \cdot (-10)^3 + 6,83 \cdot (-10)^3$	$\frac{-7 \cdot 3}{-0,3}$	$\sqrt{9 \cdot 10^6}$	$\frac{(2^3)^2 \cdot 3}{2^5}$

Keling, matnda nima borligini o'qib chiqaylik!

Savol: Qaysi matematik bilimlarni foydali deb topdingiz?

Fizika o'qituvchisi: 1960-yil 12-aprelda kosmik asr boshlandi va hozirgacha davom etmoqda. Keling, ikkinchi vazifani bajaramiz. Bu

matn bilan ishlash va kichik-laboratoriya ishdır. Sizning stolingizda raketa modeli va uning tavsifi. Bu raketalarning haqiqiy balandligi aniqlash kerak.

Xulosa. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarini o'qitishda nostandart topshiriqlardan foydalalanish ularni fanlarga bo'lgan qiziqishini orttirib faqat fizikani emas, balki matematika, kimyo, biologiya fanlaridan o'rganilgan bilimlarni hamda ular orasidagi bog'liqlikni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Колягин, Ю.М. Учис решат задачи / Ю.М.Колягин, В.А.Оганесян. – М.: Просвещение, 1980. – С. 5–7.
2. Колягин Ю. М. Учебные математические задания творческого характера // Роль и место задач в обучении математике / Под ред. Ю. М. Колягина. – М.: Просвещение, 1973. –С.112.
3. Baratov J. Uzluksiz ta'lim tizimida fizika o'qitishda nostandart topshiriqlardan foydalalanish. Journal of Pedagogical Inventions and Practices ISSN NO: 2770-2367 <https://zienjournals.com>: 25-11-2023. – P 53-60.
4. Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li. Bo'lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatini rivojlantirishda nostandart topshiriqlarning roli va ahamiyati./ Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. – T.: № S/5 (3)-2023. 272-277-b.
5. Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li, The use of non-standard tasks in teaching physics in the system of continuing education. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development Volume-23, December, 2023 ISSN (E): 2754-9291.
6. Гнеденко Б.В. Формирование мировоззрения учащихся в процессе обучения математике / Б. В. Гнеденко. – М.: Просвещение, 1982. – 144 с. – (Б-ка учителя математики).

JISMONIY TARBIYA ATAMASI PEDAGOGIK JARAYON SIFATIDA

Yaxyayev Dilmurod - Toshkent shahar, Uchtepa tumani 238-sonli umumiy o'rta ta'lim maktab, I-toifali jismoniy madaniyat fani o'qituvchisi

Yaxyayev Dilmurod - Toshkent shahar, Uchtepa tumani 238-sonli umumiy o'rta ta'lim maktab, I-toifali jismoniy madaniyat fani o'qituvchisi

e-mail: dkya-83@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada jismoniy madaniyat fani o'qituvchilariga zarur bo'lgan jismoniy tarbiya va jismoniy madaniyatning asosiy tushuncha haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, jismoniy tarbiya, nazariy bilimlar, faol harakat.

Mamlakatimizda umumiy o'rta ta'lim sohasida ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatli yangi avlod kadrlarini tayyorlash, maktab bitiruvchilarini zamonaviy kasb-hunar egalari bo'lishlari uchun ularda zarur ko'nikma va bilimlarni shakllantirish, bunda maktabni mamlakatda olib borilayotgan barcha islohotlarning asosiy o'chog'iga aylantirishga qaratilgan chora-tadbirlar Davlat siyosati darajasida amalga oshirilmoqda.

Shu o'rinda, maktab ta'limini rivojlantirishni umumxalq harakatiga aylanishi zarurligi, eng muhimi – jamiyatda o'qituvchilarning salohiyati, malakasi, o'quv jarayonini samarali tashkil etish va o'quv jarayoniga ta'lim sifati oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda maktabgacha va maktab ta'limi tizimi xodimlari o'rtasida o'zaro tajriba almashishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumta'lim maktablarining jismoniy madaniyat fani o'qituvchilariga bir qancha qo'yilgan asosiy vazifalaridan biri – mutaxassisligi bo'yicha nazariy bilimlarga ega bo'lishdir.

Jismoniy tarbiya – bu harakatlarini maqsadga muvofiq ravishda takrorlash va ular bilan bog'liq munosabatlarni ko'paytirish (neyrofiziologik va biokimyoviy, fazoviy-ob'yektiv va motor-xulq-atvor) orqali harakat faoliyati sohasida zarur bo'lgan qobiliyat va xususiyatlarni shakllantirishning pedagogik ravishda tashkil etilgan jarayoni. Ushbu munosabatlar vosita faoliyatining zarur tarkibiy qismlaridan biridir. Jismoniy tarbiyani boshqa tarbiya turlaridan ajratib turadigan xususiyati shundaki, bu jismoniy sifatlarni optimallashtirish bilan bir qatorda harakat qobiliyatlari va ko'nikmalarini tartibli shakllantirishni ta'minlaydigan qonunlar asosida davom etadigan jarayon bo'lib, ularning kombinatsiyasi insonning jismoniy imkoniyatlarini belgilaydi. L.P. Matveev shunday deb hisoblaydi: «jismoniy tarbiya - bu harakatlarni o'rgatish va insonga xos bo'lgan jismoniy fazilatlarni tarbiyalash, ular asosida qobiliyatlarning yo'naltirilgan rivojlanishini kafolatlaydi». Ushbu ta'rif jismoniy tarbiyaning o'ziga xos asosiy vazifalariga muvofiq berilgan. Bu butun tarkibni cheklamaydi, aksincha uning o'ziga xosligini tavsiflaydi.

Jismoniy tarbiyaning mohiyatini tushunish uchun jismoniy tarbiya va jismoniy rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni aniq tushunish kerak. Ontogenezda organizmning morfofunksional xususiyatlarini o'zgartirish jarayoni sifatida jismoniy rivojlanish uning tabiiy

qonuniyatlariga muvofiq sodir bo'ladi: yosh ketma-ketligi va notekis rivojlanish, rivojlanishning genetik va atrof-muhit omillarining o'zaro ta'siri va tana funktsiyalaridan tashkil topgan. Inson voyaga etganida tana vazni va kattaligi o'nlab marta, funktsional tizim va jismoniy sifatlarning ba'zi ko'rsatkichlari 20-30 marta o'zgaradi.

Tabiiy qonunlarga tayangan holda, insonning jismoniy rivojlanish jarayoni bir vaqtning o'zida ijtimoiy hayot sharoitlari, faoliyati va jismoniy tarbiyasi bilan bog'liq. To'g'ri tashkil etilgan jismoniy tarbiya jismoniy rivojlanish dinamikasiga ta'sir qilishi, muhim jismoniy fazilatlarning yo'naltirilgan rivojlanishini ta'minlashi, organizmning funktsional imkoniyatlarini va ijtimoiy foydali faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mehnat qobiliyatining umumiy darajasini oshirishi va qarish bilan bog'liq bo'lgan yoshga bog'liq involyatsiya shartlarini keyinga qoldirishi mumkin. Shunday qilib, inson rivojlanishi va jismoniy tarbiya bir-biri bilan chambarchas bog'liq jarayonlardir.

Jismoniy tarbiyada boshqaruv keng qamrovli emas, chunki, jismoniy rivojlanish, shuningdek, ijtimoiy va tabiiy omillar va sharoitlarning, shu jumladan genetik omillarning o'zaro ta'sirining butun majmuiga bog'liq.

Yuqorida keltirilgan ta'riflar jismoniy tarbiyaning o'zigaxos vazifalarini o'zida aks ettiradi. Shu bilan birga, jismoniy tarbiya jarayonida, har qanday ajralmas pedagogik jarayonda bo'lgani kabi, umumiy vazifalar ham hal qilinadi, ular ham umuman ijtimoiy ta'lim tizimiga xosdir. Insonning jismoniy va ma'naviy rivojlanishining birligi ob'ektiv ravishda ta'limning barcha turlarini, shu jumladan jismoniy, aqliy, axloqiy, estetik, irodaviy aloqalarni oldindan belgilab beradi. Jismoniy tarbiyaning o'ziga xosligi uning vositalari - jismoniy mashqlar bilan belgilanadi.

Jismoniy tarbiya mazmuni - bu ikki tomonning birligida (insonning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish va harakatlar madaniyatini rivojlantirish) individual rivojlanish jarayonining uch darajasida - biologik, aqliy va ijtimoiy rivojlanayotgan tinglovchilarning faol harakat faoliyatlariga ajratiladi. Ularning nisbati jismoniy tarbiyaning uchta asosiy qismini tashkil etadi, ularning har biri ushbu tomonlarning birligida amalga oshiriladi:

1. Harakat maktabi (jismoniy sifatlarni tarbiyalash va harakatlarga o'rgatish);
2. Faoliyat maktabi (hislar va aqlni rivojlantirish, oqilona harakat qilish ko'nikmalarini shakllantirish);
3. Xulq-atvor maktabi (xarakterlar tarbiyasi va inson xulq-atvorining shakllanishi).

Bo'limlarni taqsimlash shartli hisoblanadi, chunki jismoniy tarbiya, qoida tariqasida, individual rivojlanishning uchta darajasida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, ma'lum bir rivojlanish darajasida yuzaga keladigan faol motorli faoliyat turlarini qayd etish mumkin. Shunday

qilib, yengil va og'ir atletika, suzish va eshkak eshish, gimnastik mashqlarining bajarilishi asosan organizmning biologik rivojlanishiga yordam beradi; sport o'yinlari va jang san'atlarida ishtirok etganlarning biologik va aqliy rivojlanishi teng darajada sodir bo'ladi.

Jismoniy ta'limning mazmuni - Jismoniy tarbiya bu tug'ilishdan keyingi odamning ontogenezinin (individual rivojlanishi) barcha davrlariga qadar cho'ziladigan uzoq muddatli jarayon. Ushbu jarayonning mazmuni va shakllari organizm rivojlanishining yosh qonuniyatlariga, hayot va faoliyat sharoitlariga, mantiqqa qarab o'zgaradi.

Ijtimoiy ishlab chiqarish taraqqiyoti insonning ijtimoiy mehnat faoliyatidagi o'rni va funktsiyalarini belgilaydi, u jismoniy mehnatning xususiyatini o'zgartiradi, lekin jamiyat a'zolarining optimal jismoniy tayyorgarligi talabini saqlab qoladi.

Jismoniy tarbiyaning maqsadi - jismonan ijodiy ishlarga va Vatan himoyasiga tayyor, sog'lom, barkamol insonlarni tarbiyalash. Jismoniy tarbiya yuqori ko'rsatkichlarni ta'minlaydi va moddiy ishlab chiqarishni tashkil etishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI::

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz – Toshkent: "O'zbekiston", 2017. – 592 b.
2. Tursunaliyev, I. A., Sport o'yinlari. - T.: Umid Design, 2021. - 325 b.
3. Rafiev.H. Jismoniy madaniyat atamalarining ruscha-o'zbekcha lug'ati. Samarqand-2016.
4. Azizov N.N. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. - T.:ITA – PRESS,2014.
5. Yaxyayev D. Jismoniy tarbiya va sportga oid tushuncha va atamalar. - T.: ILM-ZIYO-ZAKOVAT, 2023. – 45 b.

TALABALARIDA RAHBARLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA BOSHQARUV-PEDAGOGIK MENEJMENTNING O'ZIGA XOSLIGI

Yusupov Srojiddin Soporboevich – Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zMU "Pedagogika va umumiy psixologiya" kafedrası, erkin tadqiqotchi Tel: 90-996-98-99.

Annotasiya: Har bir inson jamiyatda yashar ekan, albatta o'z o'rniga va o'z mavqiga ega bo'lgan inson sifatida shakllanib, obro'li, salohiyatli rahbar sifatida boshqarishni orzu qiladi. Mazkur maqolada

talabalarida rahbarlik madaniyatini rivojlantirishda boshqaruv-pedagogik menejmentning o'ziga xosligi, hozirgi davrdagi maqsad va vazifalari, boshqarish turlari, boshqarish uslublarini nazariy hamda amaliy asoslariga to'xtalib jamiyatdagi boshqaruv madaniyati haqida yoshlarga dastlabki ma'lumrtlarni berishga va uni kenroq yoritishga harakat qilingan. Talabalarida rahbarlik madaniyatini rivojlantirishda boshqaruv-pedagogik menejmentga to'xtalib ichki boshqaruv tizimida rahbarlik uslubi, madaniyati, fazilati va obro'-e'tibori, boshqarishning pedagogik-psixologik yo'nalishlari, uni rejalashtirish, o'quv- tarbiyaviy ishlarga va xodimlar bilan ishlashga rahbarlik qilish madaniyati o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: *Boshqaruv, rahbar, menejment, amaliy menejment, innovation menejment, strategik menejment, marketing menejmenti, moliya menejmenti, texnologik menejment, ma'muriy menejment, ta'lim menejmenti, maqsad, vazifa, bosqichlari*

*Adolatli rahbar boshqaruvi,
yurt farovonligi garovidir.*

Maqol

Ushbu maqolaning **kirish qismida** rahbarlikning o'ziga xos xususiyatlariga to'xtalar ekanmiz, eng avvallo hayotda rahbar bo'lishni orzu qilmaydigan inson bo'lmasa kerak. Rahbar bo'lish mumkin, ammo rahbarlik qilish qanchalik qiyin ekanligini boshidan o'tkazganlar yaxshi bilishadi desak haqiqatga yaqin bo'ladi.

Keyingi yillarda rahbar va rahbarlik haqida tez-tez gapiradigan bo'lib ro'znomalarda onda-sonda bo'lsa ham katta-kichik maqolalar bosilib chiqmoqda. Maqolalarda mazkur mavzu to'g'risida turli toifadagi kishilarning fikr-mulohazalari bildirilmoqda. Jamiyatda esa har kim bu masalaga o'z bilganicha, o'z dunyoqarashi asosida yondashib, uni o'zicha talqin etmoqda. Bildirilayotgan fikr-mulohazalar nihoyatda xilma-xil bo'lib, yoritilayotgan mavzuning u yoki bu jihatlarigina tilga olinadi. Rahbar haqida har kim o'z bilganicha o'z fikrlarini aytmoqchi bo'ladi. Biz bu yerda ularni tanqid va tahlil qilmoqchi emasmiz. Niyatimiz rahbarlik haqidagi fikr-mulohazalar davom etdirib, bu muammoning ibtidosiga murojaat qilish. Chunki bu masala kecha, bugun yoki yaqindagina paydo bo'lgan emas. U anchadan buyon insoniyatni qiziqtirib keladi. Buning o'ziga xos tarixiy jihatlar mavjud bo'lib, talabalarida rahbarlik madaniyatini rivojlantirishda boshqaruv-pedagogik menejmentning o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor qaratib, rahbar xususiyatlikni turlicha tahlil etiladi.

“El-yurtga, xalqqa, millatga» rahnomalik qilish bilan bog'liq muammolar juda qadimdan buyon o'z zamonasining yetuk bilimdonlari, olimu fozillari diqqatini jalb qilib kelgan va ular shu haqda turli tillarda, asosan, fors, arab, turk va boshqa tillarida qator qo'llanmalar yaratishgan.

Buyuk mutafakkirlar tomonidan bizga qoldirgan dono fikrlari va pandu-nasihatlari asosida, xususan, rahbarlik ishlariga endigina tayinlangan, binobarin hali bu sohada zarur tajriba, malakaga va ko'nikmaga ega bo'lmagan yoshlarimizni anashug'oyalarning ayrimlari bilan tanishtirish, rahbar va rahbarlik bobida ular qanday masalalarga e'tibor qilishi zarurligini yana bir sidra habardor qilish o'rinli bo'ladi, - degan umid bilan, ko'hnada tariximizning turli zamonlaridan bizgacha yetib kelgan boy merosimiz namunalaridan ba'zilari haqida qisqacha to'xtalib o'tmoqchimiz.

O'rta Osiyo mintaqasida, shuningdek mamlakatimizda davlatchilik hamda davlat boshsaruvi an'analari miloddan avvalgi birinchi ming yillik boshlaridayoq vujudga kelgan. Tarixiy ma'lumotlar o'sha davrlardayoq bu xududlarda Xorazm, Baqtriya, Sudiyona, Margiyona, Parfiya kabi davlat tuzulmalari mavjud bo'lganidan dalolat beradi. Tarixchilarning qayd etishlaricha, ushbu davlatlar nafaqat xududiy va tashkiliy jihatdan, balki boshqaruv tizimining tuzilishi jihatidan ham bir-birlariga juda yaqin turgan. Shuningdek, hokimiyatni tashkil etish masalasida ham bu davlatlarning an'analari bir-biriga juda o'xshash bo'lgan. Masalan, tarixchi olim, A.Sagdullayev «Avesto» asosida jamiyat qurilishini kuyidagicha ta'riflaydi: «Miloddan avvalgi VII-VI asrlarda O'rta Osiyo jamiyatining asosi kichik-kichik oilalardan iborat bo'lib, har bir kichik oila 5-6 nafar kishidan tashkil topgan. Ular katta patriarxal oila a'zolari hisoblangan. Katta oila esa 20–25 nafar kishidan tashkil topgan bulib, umumiy uy-joyda yashagan.

«fargard»laridan birida Axura Mazd nomidan murojat qilinib:

«Ruxoniylar ushbu varjovand mansarasini (iloxiy kalom talabalarini) odamlarga urgatsinlar», deyiladi³.»Mansur yashtlar»bulmida esa "ezgu

fikrli, ezgu suzli, ezgu amalli, ezgu dinli» bulish va unga beriladigan mukofotlar xakida fikrlar bildiriladi."Gox" "Yasna"bulimlarida esa mamlakat va qabilalar ittifoklarini boshkargan kator shaxslar ta'riflanib, ularning Axura Mazda tomonidan exson etilgan kator xislatlari, insoniy fazilatlar xakidagi kaydlarga duch kelish mumkin. Bular rahbar shaxslarga Yaratgan tomonidan amo etilgan xususiyatlar va insonning uzida bulishi kerak bulgan boshkaruv kobiliyatining namunavii kurinishlari sifatida e'tirof etiladi.

Asarda hukmronlikning vorisiyligi masalasiga doyr karashlar ham mavjud. Unda jamiyat tartibini saklash, mamlakatni idora kilish masalalariga yunaltirilgan karashlarga kura, shuningdek shu davrlarni urgangan olimlarning fikricha, Markaziy Osiyoda ilk Hokimiyat tizimining shakllanishi davrlarida aloxida davlat xududi va xalqalk muammolari bilan bogliq ichki va tashqi masalalar jamoa, oksokollar kengashi, diniy va harbiy rahbarlar karorlariga ko'ra haletilgan. Miloddan oldingi II–I ming yilliklarda Markaziy Osiyoni qamrab olgan Arshak

va Kengaras davlatlarida siyosi hokimiyat va boshqaruv tizimining g aoliyati anashunday tartibda amalga oshirilgan. Shuni ham aytish kerakki, "Avesto" qoidalari asosida yo'lga qo'yilgan boshqaruv tartiblari butunligig butunligiga "Avesto»da .siyosiy maqsad va siyosiy kadr tanlashni saylovlar vositasida amalga oshirishga da'vat qilinganini ham hisobga olsaq, dastlabki siyosiy hokimiyat va unga egalik shakllari o'z-o'zidan oydinlashadi, ya'ni siyosiy hokimiyat va uning siyosiy kadrlari o'zi boshqaradigan jamoa tomonidan saylangani ma'lum bo'ladi. "Avesto»dan anglash mumkinki, siyosiy hokimiyatni tashkil etishda din vakillari muhim rol o'ynagan. Chunki jamiyat tartibi «Avesto»da bayon qilingan qonunlar vositasida nazorat qilingan.

VIII asrdan boshlab boshqaruv tizimida musulmon huquqi va tartib-qoidalari keng o'rin tuta boshlagan. Arab xalifaligi tashkil topgan vaktdanoq jamiyat tartibini Qur'oni Karim va hadislar asosida shakllantirishgan va bosib olingan o'lkalarning barchasida ana shu talab doirasida ish olib borishga intilgan. Ayni vaqtda boshqaruv hamda ijtimoiy tartib-qoidalarni yanada mukammallashtirish ehtiyojini yuzaga keltirgan. Shu asosda musulmon fiqiqshunosligi va hadisshunosligi avval ilm sifatida shakllandi, keyinroq esa bu ilm materiallari ijtimoiy-siyosiy hayot tartib-qoidalari sifatida amalga joriy etila boshladi.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkiston xududida jadidchilik harakati keng tarqaldi. Jadidlarning asosiy maqsadi Turkiston xalqlarini mustaqilliq madaniy, ijtimoiy, texnik taraqqiyot g'oyalariga jalb etish edi. Asosan ziyolilarii qamrab olgan bu harakat vakillari xalq ongini uyg'otish, milliy tarakqdiyot, hududiy butuilik va ozodlikka intilishni targ'ib qilar ekan, yangi maktablar ochish, xalq farzandlarini rivojlangan mamlakatlarda o'qitish, mamlakatga yangi texnologiyalar olib kelish, turli gazeta va jurnallar, kitoblar iashrini yo'lga qo'yish, xullas, jaxon yangiliklari mamlakatda joriy etish maqsadida siyosiy hokimiyatni har tomonlama isloh qilish edi.

Biz quyida rahbarlikka bevosita daxldor bo'lgan, bir necha asrlar davomidagi tajribalarni o'zida umumlashtirgan ayrim manbalarni ushbu fan nuqtayi nazaridan tahlil etishga harakat qilamiz.

Hikoyamizni, eng avvalo, IX asrning oxirgi choragi – X asrning birinchi yarmida yashab o'tgan buyuk allomalardan biri Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asaridan boshlashni maqsadga muvofiq – deb o'ylaymiz.

Abu Nasr Forobiyni jamiyat, tuzum va rahbar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar to'g'risidagi karashlariga to'xtalar ekanmiz, Forobiyning rahbarshunoslikka doir qarashlari davlat va jamiyat qurilishi nuqtayi nazaridan bildirilgan fikrlari bayon etilgan. U o'z asarlarida bu masalalarni bir butunlikda tahlil qiladi. Jamiyat haqida so'z yuritdimi, unga egalik qiluvchi siyosiy hokimiyat, uning tuzilishi, siyosatni amalga oshirish yo'llari va tartiblari, boshqaruvchi amaldorlarning shaxsiy va kasbiy

xarakteri amal qilish xususiyatlari haqida ham mulohazalarini bayon qiladi. Forobiy nazdida, barcha turdagi va har qanday siyosiy tashkilot, butun hukmron tabaqa, amaldorlar, rahbarlar va ularning faoliyatlari bir butun hodisa bo'lib, asoslari davlat va jamiyat taraqqiyoti asoslariga bog'lanadi. Bu qarash, nazarimizda, Forobiyning hokimiyatshunoslik va siyosat bilan bog'liq barcha fikrlarini qamrab olgan.

Forobiy butun faoliyati davomida fanning qaysi yo'nalishida bo'lishidan qat'i nazar, o'zi tadqiq etayotgan yoki sharhlayotgan masala, hodisa yoki ashyo to'g'risida mulohazalarini bildirish davomida, dastavval, ularning mohiyatiga e'tibor qaratadi. Abu Nasr Forobiyning "Fozillar odamlar shahri" asarida jamiyatda adolat o'rnatish, shahar, davlatni boshqarish yo'llari, yurtboshi, shahar hokimi qanday kishi bo'lishi kerakligi, boshliq uchun zarur xislat-fazilatlar haqida qimmatli fikr-mulohazalar keltirilgan.

Uning fikricha, "Fozillar shahri"ning boshlig'i o'n ikkita xislat-fazilat egasi bo'lishi kerak.

Avvalo, birinchidan, to'rt muchasi sog'-omon bo'lishi, kasal bo'lmasligi, sog'ligi o'z zimmasidagi vazifalarni bekami-ko'st ado etishga xalaqit bermasligi lozim.

Ikkinchidan, tabiatan nozik, farosatli bo'lishi, kim bilan muloqotda bo'lmasin, suhbatdoshining so'zlarini, fikrlarini tez va to'g'ri tushunib, maqsadini ilg'ab oladigan bo'lishi, gap nimada ekanligini aniq tasavvur qila olishi zarur.

Uchinchidan, ko'rgan, eshitgan, anglagan narsalarni to'la-to'kis yodida saqlay oladigan, hech nimani esdan chiqarmaydigan darajada yaxshi xotiraga ega bo'lishi darkor.

To'rtinchidan, u zehni o'tkir, zukko bo'lish bilan birga, har qanday narsaning bilinar-bilinmas alomatlarini va ular nimani anglatishini tez bilib, seza oladigan bo'lsin.

Beshinchidan, chiroyli so'zlaydigan, fikrini aniq-ravshan tushuntira oladigan, notiqlik sa'atidan xabardor bo'lishi zarur.

Oltinchidan, u ta'limga tashna, bilim, ma'rifatga havasli, o'qish-o'rganishda har qanday qiyinchiliklardan qo'rqmaydigan, hormay-tolmay ishlashga o'rgangan bo'lishi kerak.

Yetinchidan, ovqatlanishda, ichishlikda, qimoryoki boshqa o'yinlarda o'zini tiya oladigan, me'yorini bilib ish qiladigan bo'lishi lozim.

Sakkizinchidan, haq va haqiqatni, odil, haqgo'y odamlarni sevadigan, yolg'onni va yolg'onchilarni yomon ko'radigan bo'lishi darkor.

To'qqizinchidan, o'z qadriga yetadigan, qadr-qimmatini ardoqlaydigan, or-nomusli, pastkashlardan yuqori turuvchi, tug'ma oliy himmat, ulug' ishlarga intiladigan odam bo'lishi kerak.

O'ninchi, boylik mol-dunyo ketidan quvmaydigan, bu dunyo boyliklari, (so'm, dollar, yevro va rubllar)ga qiziqmaydigan bo'lishi lozim.

O'n birinchidan, adolatparvar, odil odamlarni sevadigan, o'z odamlari

va begonalarga ham haqiqat qiluvchi, barchani adolatga chaqiruvchi, istibdod va jabr-zulmni, mustabid va zolimlarni yoqtirmaydigan, noqaq jabrlanganlarga ko'maklashuvchi, barchaga yaxshilikni va o'zi suygan-go'zalliklarni ravo ko'ruvchi bo'lishi zarur. U har qanday haqsizlik va razolatlarga murosasiz bo'lishi kerak. Haq ish oldida o'jarlik qilmay, odil ish tutishi lozim.

O'n ikkinchidan, o'zi zarur deb hisoblagan chora-tadbirlarni amalga oshirishda qat'iyatli, sabotli, jur'atli, jasur bo'lishi, qo'rqqoqlik va hadiksirashlarga yo'l qo'ymasligi darkor.

Abu Nasr Forobiynish fikricha, ana shu o'n ikki fazilatga ega bo'lgan kishigina shaharga, xalqqa boshchilik qilishi ma'qul bo'ladi. Shunday rahbarga ega bo'lgan shahar aholisi osuda va farovon hayot kechirishi, yurtida adolat hukm surishi mumkin deydi.

Ammo, deb afsuslanadi Abu Nasr Forobiy bunday kishilar jamiyatda juda kam bo'ladi. Bunday nodir insonlar topilmasligi ham mumkin. U holda, yuqorida sanab o'tilgan fazilatlariing bir qanchasiga ega bo'lgan insonlarni qidirish kerak. "Fozillar shahri" aholisi orasidan aqlli besh yoki olti ana shunday fazilatlarga ega bo'lgan kishi ham aql va zakovatda benazirligi tufayli "Fozillar shahri"ga raqbarlik qilishi mumkin, deb uqtiradi.

Oldingi rahbar o'rniga kelgan keyingi rahbar ham yuqorida ko'rsatib o'tilgan fazilatlar sohibi bo'lishi shart. Keyingi rahbar quyidagi olti fazilatli inson bo'lmog'i lozim:

Birinchidan, donishmandlik.

Ikkinchidan, avvalgi rahbarlar joriy qilgan qonunlar va tartiblarni xotirada yaxshi saqlab qolishi va ularga amal qila borishi zarur.

Uchinchidan, kuchli muhofazaga qilish quvvatiga ega bo'lishi, maboda avvalgi rahbarlar davrida inson ma'faatlari uchun zarur bo'lgan biror qonun-qoidalar qolgan bo'lsa, bunday qonunni ushlab turish uchun harakat qilishi, yoki yangisini ijod, ixtiro qilish quvvatiga ega bo'lish lozim.

To'rtinchidan, hozirgi haqiqiy ahvolni tez payqab olish va kelgusida yuz beradigan, avvalgi rahbarlar ko'zda tutmagan voqealarni oldindan ko'ra bilish uchun bashoratgo'ylik hislatlariga ega bo'lishi zarur.

Beshinchidan, avvalgi rahbarlar o'rnatgan qonunlarga, shuningdek, avvalgilardan ibrat olib, o'zi to'qib chiqargan qonunlarga xalq amal qilishi uchun qizg'in so'zlash - notiqlik xislatiga ega bo'lishi.

Oltinchidan, zarur bo'lgan hollarda harbiy ishlarga mohirona rahbarlik qilish uchun yetarli jismoniy quvvatga ega bo'lishi, ya'ni ham jang qilish, ham sarkarda sifatida jangu-jadalga rahbarlik qilish uchun harbiy san'atni yaxshi bilishi kerak.

Abu Nasr Forobiy kimlar rahbarlik qilishga munosib bo'lishi mumkin degan masala xususida o'z fikr-mulohazalarini davom ettirib, ta'kidlaydiki, mabodo shu olti xislatning barchasini o'zida jamlagan bir

odam topilmasa, “Fozillar shahri”ga rahbarlikka ana shunday fazilatli ikki kishini (biri – donishmand, ikkinchisi qolgan xislatlar sohibi bo’lsa) qo’yish zarur. Agarda qayd etilgan xislatlar bir emas, bir necha kishilarda bo’lsa (ya’ni birida u, ikkinchisida bu, uchinchisida yo to’rtinchisida boshqa hislatlar mujassam bo’lsa), ana shu fozil insonlar guruhini yurt rahbarligiga ko’tarish ma’qul deb maslahat beradi. Uning fikricha, ana shu guruh insonlar hamjihat bo’lib, o’zaro bamaslahat, kelishib ishtutsa, shahar yaxshi boshqariladi, har bir fozil hokim bo’lishi mumkin. Lekin, “Fozillar shahri”ga hokimlik qilayotgan kishilar barcha zarur xislatlarga ega bo’lsa-yu, ammo, donishmandlik bo’lmasa, “Fozillar shahri” yaxshi hokimsiz qoladi, bunday shahar halokatga yuz tutadi.

Shunday qilib, Abu Nasr Forobiy rahbar uchun eng muhimi - bu donishmandlik degan g’oyani hamma fazilatlardan ustun qo’yadi. Faqat shunday inson bosh-qosh bo’lgan, rahnomalik qilayotgan shahargina chinakam fozil kishilar shahri bo’lishi mumkin.

Abu Nasr Forobiyning rahbar va rahbarlik haqidagi bu fikr-mulohazalari uzoq yillar davomida ko’pchilik podsho, xon, amir, sulton, bek, hokimlar uchun bir uslubiy qo’llanma, dasturulamal bo’lib kelgan bo’lsa ajab emas. Bu borada bugungi talabalarida rahbarlik madaniyatini rivojlantirishda boshqaruv-pedagogik menejmentning o’ziga xosligi bilish zaruriy holat hisoblanadi.

Bugungi kunda O’zbekiston Respublikasidagi ko’pgina ta’lim muassasalarining barcha sohalarida, zamonaviy talablar asosida qayta shakllantirish, darsliklarni yangi avlodlarini yaratish bo’yicha bir qator islohotlar olib borilmoqda.

Ta’lim muassasalarini boshqarish tushunchasi bugungi kunda “Menejment” “Menejer” tushunchalari bilan boyitildi. “Menejment” atamasining ko’plab tariflari mavjud. “Menejment” inglizcha “menejment”, “menejer” so’zi esa ishlab chiqarishini tashkil etuvchi shaxs sifatida, ishlab chiqarishini samaradorligini oshirish, foydani ko’paytirish maqsadida boshqaruv usullariga vositalariga tamoyillariga va shakllari majmuidir. Pedagogik menejmentining maqsadi esa aniq vazifalarni qo’rib chiqish, menejmenti inson faoliyatning barcha ishlab chiqarishi va ijtimoiy turlariga tegishli degan xulosaga kelishga imkon berishini ifodalaydi.

Prezident Sh.M. Mirziyoyevning “Oliy majlisga va o’zbek xalqiga qilgan murojaatnomasida 2024-yilni “Yoshlar va biznesni qo’llab-quvvatlash” yili deb e’lon qilinishi bo’lajak yosh rahbarlarga ta’limning sifatiga e’tibor berish kerakli ta’kidlandi. Mamlakatimizda boshqaruv qonunlari ildizlari uzoq o’tishga jumladan, Amir Temur o’z davrida “Temur tuzuklari” ya’ni o’z davrining boshqaruv kodeksi insonparvarlik

¹Sh.M.Mirziyoyev xalq ta’limi tizimini rivojlantirish pedagogning malakasini va jamiyatda nufuzini oshirish yosh avlod manaviyatini yuksaltirish masalalariga bag’ishlangan nutqi. 2019 23 avgust “Novosti Uzbekistana” Gazeta UZ

²A.Temur. Temur tuzuklari. -T.: Fan.1984 y.

g'oyalari va boshqaruv demokratik ruhi bilan sug'orilgan.

Menejment – inglizcha so'z bo'lib, o'zbek tilida boshqaruvni tashkil etish (boshqarish, boshqaruv hokimiyati, tashkil etish), rahbarlik qilish (rejalashtirish, tartibga solish-muvofiqlashtirish, nazorat qilish) ma'nolarini anglatadi. Menejment – bu ko'zlangan maqsadlarga erishish uchun faoliyatni, ya'ni insonlar yoki ularning guruhlarini faoliyatini muvofiqlashtirish hamda boshqarish usullari, shakllari va vositalari majmui.

Menejment, eng avvalo, insonlarni boshqaradi, ularni o'z faoliyatiga qiziqtirish, tadbirkorlikka, mehnatga ijodiy yondashish, o'ziga ishonish tuyg'ularini shakllantirish, sohalar bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni egallashiga ko'maklashish, yangilikka va ijodkorlikka chorlash, insonlarning faoliyatini boshqarish demakdir.

Pedagogik menejmenti – bu ilmiy asosda tashkil etilgan, o'ziga xos pog'onaviylikka asoslangan boshqaruv: rahbar, pedagogik jamoa, ta'lim oluvchilar jamoasi. Shunga ko'ra boshqaruvni turli xil modellar asosida amalga oshirish mumkin.

“Boshqaruv” so'zi, odatda, aniq bir maqsadga erishish uchun boshqariluvchi tizim (yoki boshqaruv obyekti)ga faol ta'sir ko'rsatish to'g'risida gapirilganda qo'llaniladi. Xorijiy tadqiqotchilar boshqaruv haqida turli ta'riflar berishgan.

Respublikamiz hukumati tomonidan mustaqillikning ilk yillaridanoq, jismoniy sog'lom, ma'nan yetuk shaxs yaratishga e'tibor berila boshlandi.

Bu o'rinda jamoa rahbari jamoaning axloqiy birligini tashkil qiluvchi unsurlarning har biri haqida ma'lumotlarini yig'ib, ularni zarur yo'nalishda tahlil qilib turar ekan, bu bilan u jamoaning boshqarilish darajasini oshirib boradi.

Xulosa qilib aytganda, har qanday boshqaruv tizimining omilkorligi ushbu jamoada yuz beradigan noxush, kutilmagan voqealarning naqadar oldindan oldi olinganligi bilan belgilanadi. Jamoada guruhbozlik, fisqu- fasod va boshqa noxush yumushlar bilan shug'ullanuvchi kishilarning paydo bo'lishi jamoa uchun qimmatga tushadi. Shuning uchun ham Amir Temur janoblari o'z “Tuzuk” larida shunday deb yozib qoldirgan: “Qaysi vazir g'iybat gaplarni aytsa, uydirma gaplarga quloq solsa, jabr-zulm qilsa, o'ziga yoqmagan kishilarni yo'qotish payiga tushsa, uni vazirlikdan tushirish lozim.” Odatda, jamoada paydo bo'lgan noxushliklarini bartaraf qilishdan ularning oldini olish ancha oson kechadi. Shunday ekan, jamoada axloqiy noxushliklarning, ruhiy muhit buzilishining doimo oldini olib bormoq zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017.

- 488 б.

2. Ш.М.Мирзиёев халқ таълими тизимини ривожлантириш педагогнинг малакасини ва жамиятда нуфузини ошириш ёш авлод манавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган нутқи. 2019 23 август “Новости Узбекистана” Газета УЗ.
3. Алижон Каримжонов “Педагогик тизимни бошқариш” Тошкент-2008, Низомий номидаги ТДПУ. - Б 176.
4. Герчикова И.Н. Менеджмент: Учебник. – 4-э изд., перераб. и доп. – М.:
5. ЮНИТИ-ДАНА, 2009.
6. Р. Х. Джураев ва С.Т.Турғунов. “Таълим менежменти” -Т.:Ворис Нашриёт. 2006.
7. Веснин В.Р. Менеджмент в схемах и определениях. Учебное пособие. – М.: Проспект, 2009. – 120 с.
8. Данилин В.И.Финансовый менеджмент:задачи, тесты, ситуации. Учебное пособие. – М.: Проспект, 2009. – 360 с.
9. Лвов Л.В.Педагогик менежмент: дарслик. -Челябинск: ЧГАУ, ЮУНОТСРАО, 2008. – 178 с.
- 10.Форобий “ Фозил одамлар шахри”Г.А.Қодирий номидаги “Халқ меъроси” нашриёти 1993 йил 204 бет.
11. ХудайкуловХ.Ж.Бошқарувда раҳбарлик маданияти. -Т.: Инновация-Зиё. 2022 й.
12. Шарифхўжаев М., Абдуллаев қ. Менежмент. Даслик. - Т.: Ўқитувчи, 2001.
13. Ғуломов С.С. Менежмент асослари. - Т.: Ўқитувчи. 2002.
14. www.gov.uz; www.lex.uz ;www.традингесономисс.com; www.сспи.уз.

FEATURES OF THE CONTINUITY IN DEVELOPING CIVIL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Yuliya.V. Zemlina-candidate of pedagogical sciences (PhD), The highest category primary school teacher, school No. 51, Tashkent **e-mail:**ura-la@mail.ru

Annotation. *The article reveals the features of the principle of continuity in the process of developing the competence of active citizenship among primary school students. The forms of organization of the process of development of citizenship, implemented through the principle of continuity, are considered.*

Key words: *citizenship, key competencies, continuity, morality,*

lesson.

The issue of developing citizenship is an acute and timely task for all participants in the educational process. This is due to political, economic, historical, educational, moral, and social factors [1, 2]. The development of civic competence is especially in the field of view of primary school teachers, since their role in building the moral foundation of the individual cannot be underestimated.

That is why any research related to this topic is of great interest to scientists. At the same time, some aspects of work in this area raise a number of questions, in particular, civic competence is a sensory phenomenon. In this regard, it requires participants in its development to comply with certain conditions and principles. The main conditions are the time component and the participants themselves. The principles include the following:

- principle of value orientation
- the principle of interaction between various public institutions
- the principle of education based on traditions: general cultural, labor, military
- the principle of a person-oriented approach
- the principle of historicism
- principle of complexity
- principle of information security
- principle of interdisciplinary
- principle of integrativeness
- the principle of continuity [3].

Let us dwell in more detail on the principle of continuity, and reveal its essence and significance in the process of developing the competence of active citizenship.

The continuity of the educational process today is considered as a factor in the integrity of education and upbringing. As you know, education in our republic is continuous according to the program of seven levels. A gradual transition from one level to another allows the teacher to develop skills and abilities relative to age trends and focus on the constant improvement of competencies.

Such competencies include not only subject competencies, but also meta-competencies that are formed in the process of all educational activities, especially during school education. Primary school contributes to solving a number of problems related to the development of key competencies of students. The competence of active citizenship is no exception.

Let's consider 4 options for the environment for the formation of this competence in school education:

- Studying subjects aimed at directly developing civic competencies among students;

- Extracurricular educational work;
- Cooperation with institutions (families, mahallas, higher educational institutions, etc.);
- Integrated lessons with an educational goal of developing civic competencies.

In each of these areas, it is impossible to carry out educational activities without the principle of continuity. Let's consider each direction separately.

1. Among the subjects related to the development of civic competencies in primary school, the subject "Education" can be distinguished. The program for this subject is designed to be studied for one hour per week. In the program we can observe a cycle of topics that increase in the volume of understanding, improve in the methodological approach, and become more complex from a theoretical point of view, depending on the class. However, the same topic of citizenship appears in all four years of the subject.

Thus, the formation of civic competence in the first grade begins with the introduction of concepts about the Motherland, the study of basic concepts, and symbols of Uzbekistan. By the second year of study, students are already starting from primary knowledge and moving on to a sensory perception of citizenship (the topic includes the word "pride", and in order to be proud, you need to know, understand and be able to feel). Next, students are invited to create their own situations, participate in debates, and solve dilemma questions. Here we see how consistently the same topic becomes more complex, ramifies, and progresses, which, of course, is impossible to imagine without the continuity of teaching this course.

2. Extracurricular and out-of-school educational work also presupposes continuity of activity. It manifests itself in two aspects: systematic and cyclical.

Systematicity should be perceived as a repeated targeted educational impact on the object (student). Here you can remember the schedule of trips to theaters, museums, and cinema; - conducting plan of educational hours; working with calendar dates (birthdays of great people, celebrating national holidays, etc.).

Cyclicity is the annual repetition of thematic events based on the complication of educational topics.

The key point of systematic and cyclical extracurricular activities is their continuity.

3. Cooperation with social institutions is the most vulnerable factor of educational influence from the point of view of continuity. For full-fledged work on cooperation in social institutions, schedules and topics for work with schools are introduced. Thus, higher educational institutions can invite specialists to general education organizations to

carry out advertising activities, and students as trainees in production. In the case of primary schools, students are given the opportunity to conduct career guidance classes, when teachers invite specialists from various institutes to talk about their profession and visually show the results.

These can also be on-site events at factories that produce products for children - confectionery, toy, household, etc.

4. Integrated lessons have the greatest ability to introduce educational material into the educational process, in our opinion. The problem with such lessons is the lack of methodological material used for systematic application. In this case, the effectiveness of this work can be increased by the new generation of textbooks, which use so-called "cross-cutting topics" in their educational purposes. This approach allows you to address moral topics daily, systematically and effectively.

Thus, the principle of continuity is noted as one of the leading ones for achieving effective results in all forms of developing civic competencies among primary school students. Failure to adhere to this principle implies a violation of systematicity, cyclicity and effectiveness. To achieve a full result, we offer the following recommendations for maintaining continuity of action when working on developing the competence of active citizenship:

1. Program material on educational subjects should be developed taking into account the complexity of civil topics - from simple to complex, from concepts to feelings.

1. Extracurricular and extracurricular activities need to be systematized and maximally introduced civic topics into educational programs. You should leave your choice in favor of plays, cinema, and attend exhibitions in which the theme of citizenship is the theme of the storyline.

2. It is advisable for the class teacher to continuously conduct excursions to manufacturing enterprises that reveal the full power and show the capabilities of our country's industry.

3. In methodological work, use instructions for introducing educational topics into the subject content of the lesson.

BIBLIOGRAPHY

1. Bakholskaya N. A. et al. Formation of civil competence of students in a multicultural environment //European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. – 2017. – T. 26.
2. Asgarov S. et al. Theoretical approaches to the formation of civil competencies of students of a technical college.
3. Drogin E. Y., Barrett C. L. Civil Competencies //Handbook of Psychology, Second Edition. – 2012. – T. 11.

ВАЖНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ РЕАЛИЗАЦИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

ДЖУРАЕВ Р.Х.,

УзНИИПН, зав.отд. «Менежмент образование» д.п.н., академик АНРУз

Часто говорят: дайте нам ясное определение понятия «качество образования», без этого, мол, ничего путного не выйдет. Говоря об определениях, нужно иметь в виду, что не все понятия можно определить через другие. Есть группа первичных понятий – их Аристотель назвал категориями, – которые не сводимы к другим понятиям и являются аспектами (основными понятиями), через которые мы и постигаем все остальное сущее. К категориям относятся, например, место (где), время (когда), отношение, положение и т.д. К ним относятся понятия «количество» и «качество». Таким образом, говорить об определении понятия «качество» в обычном смысле нельзя. Можно только описать его употребление. В нашем случае – это качество образования. А полное описание употребления, возможно, и будет представлять полное определение.

Понятие «качество» может употребляться либо дескриптивно, то есть описательно, в смысле свойств какой-либо вещи, либо перскриптивно, то есть нормативно, в смысле «уровня» или «добротности» вещи. В последнем случае в связи с диагностикой качества требуется известный стандарт, называемый критериями, в сравнении с которыми и определяется актуальное качество чего-либо, например урока, преподавания, образования или работы данной школы в целом. Стандарт или критерии качества как совокупность показателей всегда основываются на договоренностях, то есть являются общественными конвенциями, и поэтому принципиально зависимы от определенного ценностного контекста.

На уровне конкретных действий качество можно определить как совокупность показателей, от соотнесения с которыми зависит деятельность и отдельные действия организации, оказывающей какого-либо рода услуги. Эти признаки отвечают на вопросы: чего мы хотим достичь (качество результата)? Что мы должны для этого делать (качество процесса)? Какие средства нужны для этого (структурное качество)? Словом, качество – это то, что в случае какого-либо действия может быть «лучше» или «хуже».

Таким образом, аспект качества какой-либо вещи или процесса труда можно лучше всего схватить, если задаться вопросом: что является сущностным свойством данной вещи (в нашем случае –

образования) или действия (совокупности действий), благодаря которому мы надеемся достичь определенной цели, уровня, ценности? Для определения этого мы спрашиваем, что может быть сделано лучше, что сделано хуже, что соразмерно цели, а что не соответствует ей.

Из сказанного ясно, что какого-то единого понятия качества образования для всех и каждого быть не может. Хотя этот вопрос в развитых странах является одной из центральных тем дискуссии. Варианты решения весьма различны, но тем не менее можно говорить о некоторых общих тенденциях развития. Первое, что необходимо отметить: само понятие образования претерпевает изменение. Оно тесно связано с тем, как мы понимаем перспективы ближайшего развития современной цивилизации и как описываем это развитие. Дискуссия о качестве образования тесно связана с рефлексией тех социально-цивилизационных изменений, которые происходят на наших глазах и находят много разных броских обозначений: постиндустриальное общество, информационная цивилизация, глобализация, гражданское общество и т.д. Трансформация способов жизни цивилизации ведет и к переосмыслению смысла и задач образования. Определять образование из каких-то сугубо теоретических позиций, оторванных от реальной истории, с точки зрения современного мирового образования – анахронизм. Школа должна обеспечить жизнеспособность человека в новых условиях цивилизации. С этим связано исследование качеств личности, необходимых для успешной жизни в этих условиях. Эта тема находит свое выражение в определении основных, базовых качеств личности. Их называют ключевыми компетентностями, необходимыми в современном обществе, и речь идет о поисках путей, каким образом школа может способствовать развитию этих компетентностей.

Второе, что необходимо отметить: система образования не просто реагирует на изменения общества, находясь как бы вне его. Она сама является частью этого изменяющегося общества. Например, телевидение и компьютер совершенно изменили потоки информации, доступные ученикам, а это непосредственно отражается на ситуации в классе.

Создаются различные формы участия родителей в управлении школой (школьные советы), а также расширяются права граждан учреждать учебные заведения. Менеджмент качества (система обеспечения) тесно связан с поисками новых форм управления школой в гражданском обществе.

С этой позиции важным параметром качества работы школы становится степень участия родителей и общественности в управлении, как и вообще укорененность школы в социальной жизни.

.. Развитие школьного дела эмпирически показало, что управляемая извне, государственная школа не в состоянии полноценно выполнять возложенные на нее задачи, то есть обеспечить надлежащее качество образования. Это стало особенно очевидно именно в последние годы, когда в связи с усложнением условий традиционная школа оказалась неспособной к необходимым изменениям. Было установлено, что все - попытки реформировать школу со стороны государства, извне при самых благих намерениях и самых замечательных программах не приводят ни к чему. Приведем несколько примеров, подтверждающих наш тезис.

Ситуацию в Шотландии прекрасно иллюстрирует цитата из книги Д. Равена «Педагогические измерения»: * «Инспекция школ Ее Величества – орган, отвечающий за контроль качества обучения в Шотландии, – обнаружила, что, несмотря на все изданные ею приказы и постановления, за последние сорок лет в школах мало что изменилось».

В ФРГ, как минимум, начиная с 60-х годов школьная система под-вергается самой острой критике, и политики всех уровней говорят о не-обходимости реформ. Однако идея государственно-управляемой школы как таковая не подвергалась сомнению. Сокрушительный удар, который привел в волнение всю общественность, был нанесен имиджу системы образования ФРГ исследованиями сначала ТИММС, а затем ПИЗА, по которым Германия показала весьма скромные результаты. Сейчас опять задается вопрос: почему, несмотря на все попытки осуществить школьную реформу, она все-таки не удастся? И ответ, который кажется в настоящее время единственно возможным, гласит: реформа школы, осуществляемая государством по отношению к школьной системе извне, невозможна. **На**

вопрос, как может школа стать педагогически лучше, эффективней и экономней, есть только один ответ: школа должна стать самостоятельной.

Можно привести еще много примеров такого рода, но в этом нет необходимости. Важно четко представлять себе, что современные дискуссии о качестве образования нельзя оторвать от задачи сделать школу самостоятельной, ответственной единицей. С этим согласны все. А вот о путях к такой самостоятельной, гражданской школе существуют серьезные разногласия. Одни считают, что школу нужно понимать как предприятие сферы услуг. Англо-американский подход характеризуется верой во всесильность рыночных механизмов и направлен на либерализацию образования. В большинстве европейских стран такая безграничная вера в рынок в области образования вызывает сдержанное отношение. В ряде исследований подчеркивается, что либеральная модель, базиру-

ющаяся на рыночной идеологии, неприменима к сфере образования. Для реализации либерального принципа в образовании нужно открыто отказаться от идеи социального государства и равенства шансов для всех, на что не идет ни одно современное европейское государство. Это серьезное разногласие нужно иметь в виду, когда мы знакомимся с иностранными, в основном с англоязычными, материалами о современном развитии образования. Идея рынка образовательных услуг не является бесспорной для развитых стран и подвергается критике. Рыночный принцип хотя и позволяет решить ряд важных проблем, но не в состоянии справиться с другими, не менее важными. Знать о наличии этих противоречий и понимать их суть важно для всех людей, связанных с принятием решений в области образования. Итак, требование самостоятельной, ответственной школы не идентично требованию либерализации школьного дела в духе чисто рыночных отношений.

Проиллюстрируем сказанное на примере конкретной страны. Как известно, школьная система в ФРГ является одной из самых жестких в отношении государственного управления. Убеждение, что именно государственно-управляемая школа является наиболее эффективной, прочно укоренилось в умах немецких политиков, которые до недавнего времени были горды своей, конечно же, лучшей системой. Статус учителя в ФРГ – это статус государственного служащего – чиновника, который служит прежде всего государству. Этот статус очень высок, с ним связан целый ряд привилегий. Школа буквально повязана системой регламентаций и инструкций, которые пишутся очень квалифицированными специалистами. Но вот последние документы школьной политики отдельных земель ФРГ свидетельствуют о том, что происходит поворот в сознании – становится очевидным факт невозможности соединить внешнюю регламентацию школы с обеспечением качественного образования. Самая консервативная и жесткая система образования в Европе, немецкая, сдает свои позиции перед лицом несостоятельности идеи государственно-управляемой школы. Проводится политика поступенчатого и осторожного отпущения школы на свободу, что, однако, предполагает выстраивание другой системы обеспечения качества образования.

Именно поэтому опыт ФРГ для нас особенно ценен, так как там школа не имеет таких давних демократических традиций, как в других странах, а похожие процессы происходят и у нас. В то же время для Германии характерна идея социального государства, от которой никто не собирается отказываться, то есть отпущение школы на свободу не означает приватизации школьного дела путем насаждения рынка. Министерства образования большинства

земель приняли поправки к законодательствам, обязующие или способствующие тому, чтобы школы приступили к работе над разработкой собственных школьных программ, к выявлению своего индивидуального педагогического профиля. Это радикальный поворот к организованному самоопределению школы, к переносу акцента на самообеспечение качества образования на уровне отдельной школы, что соответствует практике обеспечения качества любым предприятием сферы обслуживания.

Вышесказанное, однако, не следует понимать так, будто государство вовсе отказывается от управления качеством. Напротив, тема качества и разработка адекватных моделей системы его обеспечения является одной из самых животрепещущих задач образовательной политики. Это хорошо видно опять-таки на примере ФРГ, где до недавнего времени система обеспечения качества функционировала на основе выпускаемых мини-стерствами образования земель инструкций и циркуляров, обязательных для исполнения школами и казавшихся до ТИММС и ПИЗА весьма эффективными.

В настоящее время адекватной и перспективной считается тема, которая называется «обеспечение качества путем школьной программы». Ее суть состоит в том, что каждая школа разрабатывает свою программу, определяет свой профиль, разрабатывает систему внутришкольного контроля. Школьная программа согласуется с местными органами управления, которые затем проверяют исполнение того, что школа определила для себя сама.

Итак, у нас есть три основных формы или системы обеспечения качества: инструкции, предписания и проверки (управление качеством сверху); исследования сравнительных достижений учащихся типа ТИММС или ПИЗА; обеспечение и развития качества через школьную программу.

Следует учесть, что когда речь идет о первом пункте, то есть традиционном, привычном нам управлении через инструкции, методички и т.д., то эти инструкции разрабатываются – по крайней мере, на Западе – очень квалифицированными специалистами и содержат в большинстве своем совершенно правильные вещи. Однако данная стратегия, которую можно назвать стратегией «разработчика» и «внедрения», просто не работает.

Мы сосредоточимся главным образом на последней модели, как наиболее прогрессивной и современной форме обеспечения качества образования, хотя вторая форма, называемая Benchmarking – весьма актуальна и перспективна. Benchmarking – это установление отношений между результатами собственной работы и внешними данными, которые делают возможным какое-то осмысленное сравнение. Benchmarking возможен на разных

уровнях, например: ученик – класс, школа – другая, сравнимая школа. Benchmarking является важным инструментом системы обеспечения и развития качества. Участие в национальных и международных исследованиях по учебным достижениям – значимый показатель качества школы и составляет существенную часть системы обеспечения качества в стране.

В заключение приведем общую схему работы над качеством на уровне отдельной школы.



Из приведенной схемы видно, что систематическая работа над развитием качества в школе приводит к циклическому движению, которое, если оно успешно, ведет постепенно по спирали вверх. Рефлексия и обсуждение, планирование, реализация и оценка результатов постоянно циклически сменяют друг друга. Конкретная школа может войти в этот процесс в каком-либо его месте. Но так или иначе школа, которая работает над качеством в той или иной форме, проходит все эти основные этапы. Иными словами, вступление в процесс данной работы означает, выражаясь просто, начало разговора, обсуждения коллегами того, что означает качество в нашей конкретной специфической ситуации. Каковы наши представления, стремления, импульсы, желания? Какова реальность в нашей школе? Что и как мы об этом знаем? Если такая дискуссия ведется честно и всерьез, то начало уже положено и путь начат. Станет ли школа приглашать эксперта, искать новые идеи и импульсы, составлять планы или она ограничится протоколом о наличной ситуации – вопрос открытый. Проблема качества во многом означает движение от фиксации наличного состояния к

школьной программе, определению конкретных шагов по реализации и поиску

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажегимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Халқ таълими тизимини ривожлантириш педагогининг малакасини ва жамиятда нуфузини ошириш ёш авлод манавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган нутқи. 2019 23 август “Новости Узбекистана” Газета УЗ.
3. Герчикова И.Н. Менеджмент: Учебник. – 4-э изд., перераб. и доп. – М.:
4. ЮНИТИ-ДАНА, 2009.
5. Джураев Р. Х. ва Турғунов С.Т. “Таълим менежменти” -Т.:Ворис Нашриёт. 2006.
6. Веснин В.Р. Менеджмент в схемах и определениях. Учебное пособие. – М.: Проспект, 2009. – 120 с.
7. Данилин В.И.Финансовый менеджмент:задачи, тесты, ситуатсии. Учебное пособие. – М.: Проспект, 2009. – 360 с.
8. Лвов Л.В.Педагогик менежмент: дарслик. -Челябинск: ЧГАУ, ЮУНОТСРАО, 2008. – 178 с.
9. Форобий “ Фозил одамлар шаҳри”Г.А.Қодирий номидаги “Халқ меъроси” нашриёти 1993 йил 204 бет.
- 10.ХудайкуловХ.Ж.Бошқарувда рахбарлик маданияти. -Т.: Инновация-Зиё. 2022 й.
11. Шарифхўжаев М., Абдуллаев қ. Менежмент. Даслик. - Т.: Ўқитувчи, 2001.
12. Ғуломов С.С. Менежмент асослари. - Т.: Ўқитувчи. 2002.
13. www.gov.uz; www.lex.uz ;www.традингесономисс.com; www.сспи.уз.

III. NATIJAGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM MUHITI, VOSITALARI VA DIDAKTIK TA'MINOTI

FIZIKA FANIDAN LABORATORIYA ISHLARINI O'TKAZISHDA NATIJAGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM VOSITALARI

Axunjanova Shirmonoy Isroiljonovna

– Farg'ona viloyati PYMO'MM metodik
xizmat bo'limi metodisti.

e-mail: shirinaxunjanova95@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablari fizika darslarida zamonaviy yondashuv asosida laboratoriya ishlarini o'tkazishda ta'lim vositalaridan foydalanishni samarali usullari haqida fikr mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Kollaboratsiya, kreativ, kritik, kommunikativlik

Bizga ma'lumki, rivojlanish har qanday inson faoliyatining ajralmas qismidir. Tajriba to'plash, harakatimizning usullari va ushbu usullarni takomillashtirish, shu asnoda qobiliyatlarini kengaytirish orqali inson doimo rivojlanib, yuksalib boradi. Xuddi shu jarayon insonning har qanday faoliyatiga, shu jumladan pedagogik faoliyatiga ham tegishli. O'z taraqqiyotining turli bosqichlarida jamiyat har doim yangi me'yorlar va mehnat talablarini taqdim etar ekan, bu ta'lim tizimini ham rivojlantirishni taqazo etadi. Bunday rivojlanish vositalaridan biri zamonaviy texnologiyalar, ya'ni pedagogik faoliyat natijalariga samarali erishishni ta'minlaydigan o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tubdan yangi usullari hisoblanadi. Bizga ma'lumki, yangi o'quv yilidan boshlab o'quvchilar 4K tamoyili bo'yicha ta'lim oladilar. Ya'ni bu tamoyilda quruq ma'lumotlarni yodlatish bilan cheklanilmay, nazariy bilimlarni amaliyotga qo'llay olishni ta'minlaydi. O'quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganadi.

4K yondashuvi o'z nomi bilan 4 ta tamoyilni o'z ichiga oladi:

Kollaboratsiya. Darsliklar o'quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o'quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o'zaro qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini o'rganishga ko'maklashadi.

Kommunikativlik. O'quvchilar o'z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma'lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o'rganadi.

Kreativ fikrlash. O'quvchilar o'z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo'llashni o'rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi.

Kritik (tanqidiy) fikrlash: Ushbu metodologiya o'quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o'z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. O'quvchilarning muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o'rganadi va kreativ fikrlash asosida o'z nuqtayi nazarini shakllantiradi.

Yangi innovatsion yondashuvni O'zbekiston maktablarida joriy etishdan oldin xorijiy tajribalar ham o'rganildi. Singapur, Xitoy, Angliya, Finlandiya, Estoniya kabi ta'limi ilg'or mamlakatlar o'quvchilarda 4K tamoyilini o'z ichiga olgan XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga asosiy e'tibor qaratadi. PISA, PIRLS kabi xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallagan davlatlar ta'limida o'quvchilarda "4K"ni o'z ichiga olgan muloqot, tadqiqot, yaratuvchanlik kabi ko'nikmalarga alohida urg'u berilgan va shuning uchun ham ular xalqaro reytinglarda katta natijalarga erishishyapti. "4K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuv maktablarda qo'llash uchun alohida sharoitlarni talabetmaydi. Masalan, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko'nikmasi esa savol-topshiriqlar, mashg'ulotlar hamda ularni bajarishda o'zaro hamkorlikni amalga oshirish orqali rivojlanadi. Maktablarda bu usullarni ishlatish uchun sharoit yo'q deb aytish noto'g'ri.

Yangi innovatsion yondashuv natijasini o'quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rish mumkin. XXI asr o'quvchisi portretida XXI asr ko'nikmalari bo'lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo'llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat. Zamonaviy ta'lim bola va o'qituvchi o'rtasida demokratik sheriklik asosida insonparvarlik aloqalarini o'rnatish, shuningdek, o'quvchilar shaxsiyatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratib beradi. Sog'lom zamonaviy muhit ta'lim berishda muhim hisoblanadi. Shunday ekan, zamonaviy texnologiyalarning maqsadi ham o'z o'quv va bilim faoliyatini mustaqil ravishda tuzishga va sozlashga qodir kelajakdagi mutaxassisning faol, ijodiy shaxsini yaratishdan hamda shakllantirishdan iborat.

Fizika fanidan laboratoriya ishlari samaradorligini oshirishda ta'lim vositalari va didaktik ta'minotni ahamiyati katta. Ta'lim vositalari – o'quv materialini ko'rgazmali taqdim etish va shu bilan birga o'qitish samaradorligini oshiruvchi yordamchi materiallar hisoblanadi.

1. Ta'limning texnik vositalari - o'quv materialini ko'rgazmali namoyish etishga, bilish, qo'llash, mulohazaga oid topshiriqlarini bajarishlari uchun yordam beradi.
2. Yordamchi ta'lim vositalari - grafiklar, chizmalar, jadvallar va boshqalar.
3. O'quv-uslubiy materiallar - o'quv materiallar, o'zlashtirilgan o'quv materiallarini mustahkamlash uchun mashqlar. Bular

o'quvchilarning mustaqil ishlarini faollashtirishga yordam beradilar.

O'qituvchi faoliyatining maqsadi	Fizika fanidan laboratoriya ishlarini o'tkazishda natijaga yo'naltirilgan ta'lim vositalari
Maqsadga erishish metodlari	• Tajribani o'tkazish • Tajribani tahlil qilish
Maqsadga erishish vositalari	• Virtual laboratoriya • Jadval

Laboratoriya ishini tashkillashda avvalo o'quvchilarni jamoalarga bo'linadi. Jamoalarga laboratoriya ishini bajarish bo'yicha topshiriqlar beriladi. Bu bosqichma bosqich amalga oshiriladi.

1. O'quvchilar virtual tarzda laboratoriya ishini kuzatadi;
2. Jamoa bilan birgalikda o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni bajaradilar: a) laboratoriya ishining maqsadi o'rganiladi; b) kerakli jihozlar bilan tanishadilar; c) ishni bajarish tartibi bilan tanishadilar; d) har bir guruh jadval tayyorlaydi va to'ldiradi; e) jamolarga mulohazali savol va topshiriqlar beriladi.
3. Xulosa chiqaradilar.

Xulosaqilibshuniaytishmumkinki,fizikafanidanlaboratoriyaishlarini o'tkazishda 4K tamoyili asosida o'qitish o'quvchilarni muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o'rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o'z nuqtayi nazarini shakllantiradi. Ta'lim vositalarisiz 4K tamoyili bo'yicha o'qitish laboratoriya ishlarini samaradorligini kamaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Fizika fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar (o'quv-uslubiy majmua). – Toshkent, 2018
2. Djoraev M. Fizika o'qitish metodikasi (umumiy masalalar). – Toshkent.:TDPU, 2013
3. Ishmuhamedov R. O'quv jarayonida interfaol uslublar va

pedagogik texnologiyalarni qo'llash uslubiyati. – T.: RBIMM, 2008. – 68 b.

4. Kun.uz/news/ elektron sayti.

UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMIDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN FOYDALANISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI

Ismoilov Nodirbek Kodirjonovich

– O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bosh mutaxassisi

e-mail: nodirbekismoilov89@gmail.com

Xudayberganov Otaxon Faxriddinovich

– O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bosh mutaxassisi

e-mail: otaxonfaxriddinovich@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqola umumiy o'rta ta'lim muassasalarida virtual laboratoriyalarni qo'llashdagi muammo va yechimlarni tahlil qiladi. Virtual laboratoriyalar bilan bog'liq muammolar, ularni yechish yo'llari, xorijiy tajribalar va taklif etilayotgan milliy platforma loyihasi to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: virtual laboratoriya, ta'lim, muammo, yechim, milliy platforma, simulyatsiya, STEM ta'limi.

Kirish. Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida virtual laboratoriyalar asosan tabiiy fanlar (kimyo, biologiya, fizika, geografiya)ni o'qitishda qo'l keladi. Virtual laboratoriyalar o'quvchilarga real hayotdagi tajribalarni xavfsiz va arzon usulda bajarishga, turli ko'rgazmali ob'ektlar, animatsiyalar, tovush effektlaridan foydalanishga hamda o'qitishning interfaol va qiziqarli usulda tashkil etish imkonini beradi. Shu sababli, virtual laboratoriyalar zamonaviy ta'limning ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Shu bilan birga, umumiy o'rta ta'limda virtual laboratoriyalarni joriy etishda quyidagi muammo ham mavjud:

1. moddiy-texnik baza yetarli emasligi - zamonaviy kompyuterlar, texnika va internet tarmog'idagi uzilishlar;
2. pedagoglarning virtual laboratoriyalardan foydalanish bo'yicha malakasi yetishmasligi;
3. mahalliy sharoitga mos virtual laboratoriya dasturlarining yetishmasligi;
4. virtual laboratoriyalardan foydalanish bo'yicha uslubiy

qo'llanmalarning kamligi.

Virtual laboratoriyalardan foydalanishda yetakchi davlatlar qatoriga AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Yaponiya kabi rivojlangan davlatlar kiradi. Ushbu davlatlarda virtual laboratoriyalar keng qo'llanilib, o'quv jarayonini modernizatsiya qilishga xizmat qilmoqda. Lekin, ushbu davlatlarda ham virtual laboratoriya bo'yicha yuqoridagi muammolar kuzatilgan.

Raqamli texnologiyalar davrida virtual laboratoriyalar zamonaviy ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashning muhim vositasi sifatida yechim hisoblanmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi tomonidan virtual laboratoriyalar sohasida xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalari o'rganib chiqildi. Hususan, virtual laboratoriyalar AQShda keng tarqalgan bo'lib, Labster, LabXchange, PhET kabi platformalar ta'lim muassasalarida faol qo'llaniladi. Shuningdek, bunday platformalar Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya va Yaponiya kabi rivojlangan davlatlarda keng foydalanilmoqda.

Shu bilan birga, STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) yo'nalishi ham hozirgi kunda aksariyat rivojlangan mamlakatlarda joriy qilingan. Masalan, STEM AQShda eng avval joriy qilingan bo'lib, bu yerdagi ko'plab maktab va universitetlarda STEM dasturlari mavjud. Singapurda STEM bo'yicha milliy strategiya qabul qilingan bo'lib, barcha o'quv dasturlari STEM bilan integratsiyalashtirilgan. Yaponiyada esa asosan robototexnika va dasturlash bo'yicha STEM yo'nalishlari rivojlangan. Xulosa qilib aytganda, STEM yo'nalishi ham hozirgi zamon fan va texnologiyalarini rivojlantirishning kalitlaridan biri hisoblanadi.

Virtual laboratoriyaning imkoniyatlari

- Qimmat laboratoriya asboblari sotib olishga ehtiyojning yo'qligi
- Laboratoriya shart-sharoitlarida bajarilishi prinsipial mumkin bo'lmagan jarayonlarni modellashtirish imkoniyati
- Xavfsizlik
- Vaqt va resurslarning tejallishi
- Bajarilgan laboratoriya natijalarining avtomatik tarzda hisoblanishi
- Virtuallaboratoriyalarnimasofaviy ta'limda qo'llash imkoniyatining mavjudligi
- Virtual jarayonni boshqarish kompyuterning zimmasiga tushishini hisobga olib, kiritilayotgan parametrlarni o'zgartirib, tajribalar seriyasini o'tkazish imkoniyati mavjudligi
- O'tkazilayotgan laboratoriya tajribasini vaqtning boshqa masshtablarida kuzatish mumkinligi.
- Bundan tashqari, virtual axborot-ta'lim laboratoriyasi sharoitida o'quv modellashtirish orqali bilimning yangi sohalarini o'rganishda

o'quvchilarning atrof olamdagi hodisalarni bilishga oid mustaqil faolligi ortadi, hayotiy faoliyati davomida yuzaga keladigan muammolarning yechimi variantlarini mustaqil topish malakasi, olingan bilimlarni amaliyotda qo'llashga tayyorlik shakllanadi.

O'zbekistonda ham virtual laboratoriyalardan keng foydalanish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash va izlanish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bir nechta ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan,

Virtual laboratoriyalar sohasida xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalaridan kelib chiqib, eng maqbul variant Kolorado Boulder universitetining Phet platformasi deb hisoblaymiz.

Hozirgi kunda Phet platformasida 120 dan ortiq turli tillardagi simulyatsiyalarni topish mumkin, xususan, ushbu simulyatsiyalarning 108 tasi o'zbek tiliga, 91 tasi rus tiliga, 80 tasi qozoq tilida, 38 tasi tojik tiliga va 100 tasi turkman tiliga tarjima qilingan.

PhET platformasidagi simulyatsiyalardan fizika, matematika, geografiya, kimyo va biologiya fanlaridan dars mashg'ulotlarida namoyish tajribalari sifatida, virtual laboratoriya mashg'ulotlarini tashkillashtirishda keng foydalanish mumkin.

PhET umumiy o'rta ta'lim muassasalarida foydalanish uchun qiziqarli, interaktiv tadqiqotga asoslangan simulyatsiyalarni taqdim etadi. O'quvchilarning nazariy bilimlarni vizual tarzda tushunishlariga yordam berish uchun PhET interaktiv simulyatsiyalari grafika va intuitiv boshqaruv vositalaridan foydalanish orqali ko'zga ko'rinmaydigan mikroolamni jonlantiradi. Miqdoriy tadqiqotlarni yanada rag'batlantirish va tushunarli bo'lishi uchun simulyatsiyalarda o'lchov asboblari, jumladan barometr, voltmeter, termometr va boshqa ko'plab o'lchov asboblari taklif qiladi. Barcha simulyatsiyalar keng qamrovli sinovdan o'tkaziladi va baholanadi.

Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi tomonidan ta'lim jarayoniga yangi pedagogik va axborot texnologiyalarni joriy etish maqsadida hozirgi kunda ko'plab xorijiy tashkilotlar va ta'lim platformalari vakillari bilan hamkorlik qilish, mavjud platformalarni o'rganish va tahlil qilish, maqbullarini O'zbekistonda ta'lim jarayoniga jalb qilish bo'yicha bir qator ishlarni amalga oshirish bo'yicha istiqbolli loyihalarni ishlab chiqmoqda.

1-bosqich. Xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish.

Ushbu bosqichda xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali xorij tajribalaridan keng foydalanishni nazarda tutadi. Xususan, AQShning Kolorado Boulder universiteti korporativ boshqaruv kengashi o'rtasida o'zaro anglashuv memorandumini imzolandi. Mazkur hujjatga ko'ra, tomonlar innovatsion tajribalar va pedagogik dasturiy vositalar orqali o'qitish usullarini modernizatsiya qilishda yaqindan hamkorlik qilishadi.

Shuningdek, Physics Aviary platformasi asoschisi Frank Mak

Kalley bilan onlayn uchrashuv o'tkazildi. Uchrashuvda fizika fanidan virtual laboratoriya mashg'ulotlari uchun yaratilgan resurslardan samarali foydalanish masalalari bo'yicha hamkorlik rejalari muhokama qilindi hamda platformadagi virtual laboratoriya mashg'ulotlari simulyatsiyalarni mahalliyashtirish va bosqichma bosqich qardosh tillarga ham tarjima qilish bo'yicha kelishib olindi hamda hamkorlik ishlari olib borilmoqda.

2-bosqich. Platformalardagi simulyatsiyalarni mos kelish darajasini o'rganish.

Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi tabiiy fanlari (kimyo, biologiya, fizika, geografiya)dagi taqvim mavzu rejalarga mos kelish darajasi o'rganib chiqilmoqda. Bunda, avvalo, umumiy o'rta ta'limdagi tabiiy fanlar bo'yicha davlat ta'lim standartlarini va o'quv dasturlarini chuqur o'rganib, taqvim rejalardagi har bir fan va sinf uchun mavzularni aniqlab olindi. Eng ommabop platformalardagi (masalan, PhET, LabXchange, Labster va h.k.) simulyatsiyalarni fan va mavzular kesimida tahlil qilib chiqildi. Har bir fan va sinf uchun taqvim rejasidagi mavzularga to'g'ri keluvchi simulyatsiyalarni aniqlanmoqda.

Kelgusida, simulyatsiyalarning mavzuga mosligi, to'liqligi va sifatini baholash mezonlarini ishlab chiqish, tanlangan simulyatsiyalarni amaliyotda sinab ko'rish va ularning ta'lim samaradorligini baholash, olingan natijalar asosida statistik tahlillar o'tkazish va xulosalar chiqarish rejalashtirilgan. Bunday yondashuv platformalardagi simulyatsiyalarning o'quv rejalarga mosligini aniqlash imkonini beradi.

3-bosqich. Mahalliy platformani ishga tushirish.

Virtual laboratoriyalar tizimini yaratish bo'yicha mahalliy platformani ishga tushirish uchun quyidagi ishlarni amalga oshiriladi. Dastlab, tizimni loyihalashtirish ishlari amalga oshiriladi. Bunda, dasturiy ta'minot, server va domen, ma'lumotlar bazasi kabi texnik jihatlarini ishlab chiqiladi. Shuningdek, fanlar va sinflar kesimida zarur bo'lgan virtual laboratoriyalar ro'yxatini shakllantiriladi. Multimediya muharrirlari va dasturchilar jalb qilish orqali virtual laboratoriyalarni yaratiladi.

Shuningdek, milliy ekspertlar guruhini shakllantirish orqali eng ommabop platformalardagi simulyatsiyalarni milliy ekspertlar guruhi yordamida tarjima qilish va ularni rag'batlantirish choralari ko'rib boriladi.

Virtuallaboratoriyalarniyaratishjarayoninitashkiletish,boshqarishva ularning sifatini nazorat qilish Markazning Pedagogik texnologiyalarni, o'qitishning samarali shakl va metodlarini joriy etish boshqarmasi tomonidan amalga oshiriladi. Keyingi bosqichlarda tayyor virtual laboratoriyalarni yangi ishlab chiqilgan Milliy platformaga joylashtirish va tajriba-sinovdan o'tkazish ishlari amalga oshiriladi.

Tajriba-sinovdan o'tkazilgan platformani ishga tushirish va ta'lim jarayoniga bosqichma bosqich tatbiq etish yo'lga qo'yiladi. Markaz

tomonidan platformadan foydalanish samaradorligi monitoring qilib boriladi hamda yangi simulyatsiyalar ishlab chiqish orqali rivojlantirib boriladi.

Natijada, o'quv jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo'llash imkoniyati vujudga keladi. Bu ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ta'lim muassasalari o'qituvchilariga qulay va arzon vosita sifatida mahalliy resurslardan bemaolol foydalanish imkoni yaratiladi. O'quvchilar uchun milliy mentalitet va mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan elektron resurslar taqdim etish mumkin bo'ladi. Ta'lim resurslarini ishlab chiqish va ta'lim jarayoniga tatbiq qilish orqali mahalliy mutaxassislar salohiyati oshiriladi. O'zbek va qardosh tillarda ta'lim resurslari yaratish imkoniyati paydo bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, mahalliy platforma ta'lim tizimini rivojlantirish va modernizatsiya qilishning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Mahalliy platformani ishga tushirish orqali o'quv jarayonida zamonaviy AKTlarni keng qo'llash imkoniyati yaratiladi. Bu ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, o'qituvchilar uchun qulay va arzon vosita sifatida mahalliy resurslardan foydalanish imkoni yaratiladi, o'quvchilarga esa milliy mentalitet va mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan elektron ta'lim resurslari taqdim etiladi. Bu bilan bir qatorda, mahalliy mutaxassislar salohiyati oshadi va o'zbek va qardosh tillarda ta'lim resurslari yaratish imkoniyati paydo bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rittinghouse J., Ransome J., Cloud Computing: Implementation, Management, and Security. – CRC Press, 2010.
2. Савинов И.А., Савкина А.В. Виртуальные лаборатории как средство обучения студентов. В сборнике: Проблемы и достижения в науке и технике сборник научных трудов по итогам ИИИ международной научно-практической конференции, 2016. – S. 14-16.]
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 20 apreldagi "Ilmiy-metodik va tadqiqot ishlari sifatini oshirish orqali ta'lim tizimini kompleks rivojlantirishni jadallashtirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/docs/6438903>

KONCHILIK MUTAXASSISLARI UCHUN "MEXANIKA" BO'LIMIDAN O'QUV MASHG'ULOTLARINI OLIB BORISH

Fazliddin Xusenovich Baychayev–
Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar
universiteti, pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (Phd)
e-mail: bfazliddin1983@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada konchilik mutaxassislari tayyorlaydigan texnika oliy ta'lim muassasalarida fizika fanini o'qitishni buyurtmachi korxonalar talab va ehtiyojlari asosida tashkil etish, hamda "Mexanika" bo'limidan o'quv mashg'ulotlari olib borish uchun kerakli tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim muassasasi, ta'lim, o'quv mashg'uloti, ishlab chiqarish, fizika, mutaxassis, sharli tegirmon.

Bugungi kunda hurmatli Prezidentimizning olib borayotgan oqilona siyosatlari tufayli, barcha sohalar kabi oliy ta'limda ham katta o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Buni biz ilmiy jihatdan salohiyatli oliy ta'lim muassasalariga o'z faoliyatini mustaqil yuritish, fanlarni o'qitishni kredit-modul tizimida olib borish, ta'lim muhitida raqobatni rivojlantirish uchun bir qancha xususiy oliy ta'lim muassasalarining ochilishi bilan ko'rsatishimiz mumkin.

O'sib kelayotgan yosh avlodning egallagan ilmiy salohiyati – "Yangi O'zbekiston"da uchinchi renessansni boshlab berishda muhim omil hisoblanadi. Shuning uchun ham bugungi kunga kelib, oliy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ta'lim sifatini yanada oshirishda, o'qitilayotgan har bir fanning o'qitishda buyurtmachi korxonalar talab va ehtiyojlarini hisobga olish, ularga mos o'quv adabiyotlarni yaratish vazifasini qo'yimoqda.

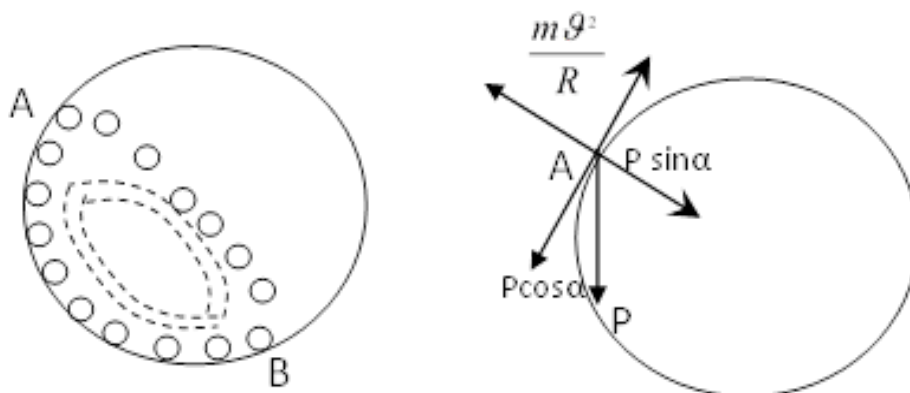
Mamlakatimizning iqtisodiy qudratini yuksaltirishda kon-metallurgiya sanoati alohida o'ringa ega. Kelajakda yer osti boyliklarini qazib olish, qayta ishlash va yangi texnologiyalardan foydalanish, sifatli mahsulot ishlab chiqarish eng avvalo bo'lajak mutaxassislarning kasbiy salohiyatiga uzviy bog'liq. Hozirgi vaqtda ish beruvchilar bo'lajak mutaxassisning nafaqat bilimiga, balki o'z sohalari bo'yicha mavjud texnika va texnologiyalarning qay darajada bilishiga katta e'tibor qaratishmoqda[1]. Shu o'rinda aytish joizki, konchilik sanoatida ishlayotgan har bir mutaxassis fizika fanini puxta bilishi talab etiladi. Hozirgi kunda ham texnika oliy ta'lim muassasalarida tabiiy fanlar blokida fizika fani o'qitib kelinmoqda. Bu fandan olib boriladigan o'quv mashg'ulotlarini, faqat an'anaviy ko'rinishda emas, balki konchilik sohasida qo'llaniladigan fizik hodisa va jarayonlarni tushuntirish asosida tashkil etish natijaga yo'naltirilgan ta'lim berishning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu esa, fizika fani o'quv dasturi nuqtayi nazaridan mutaxassislik fanlaridagi ma'lumotlarni o'rganish va ularni chuqur tahlil qilishni taqazo etadi[2]. Olib borilgan tahlillar natijasida fizikaning "Mexanika" bo'limi mavzularining konchilik sohasida qo'llanilishi asosida mutaxassislikka yo'naltirilgan o'quv mashg'ulotlari olib borish imkoniyatlari ishlab chiqildi (1-jadval).

Nº	Mavzular	Konchilik sohasida qo'llanilishi
1.	Kinematika. Ko'chishi, tezligi, tezlanish.	Karyerlarda va shaxtalarda qurilmalarning harakatini organish.
2.	Dinamika. Nyuton qonunlari. Kuch.	Konveyer va yuk mashinalarida rudalarni tashish.
3.	Mexanikada kuchlar. Og'irlik kuchi. Ishqalanish kuchi. Elastiklik kuchi.	Rudalarining konveyerdagi harakati. Tog' jinslarining mustahkamligi, mo'rt va qattiqliklari tahlili.
4.	Mexanikada saqlanish qonunlari.	Tegirmonda rudalarni yanchishda sharlarning harakati.
5.	Garmonik tebranishlar.	Tebranishlarning geologik qidiruv ishlarida qo'llanilishi.
6.	Mexanik to'lqinlar.	Tog' jinslarida to'lqinlarning tarqalish tezligi va energiyasi.
7.	Suyuqliklar va gazlar mexanikasi.	Shaxtalarda havo harakati. Rudalarni boyitish.

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan mavzular bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini tashkilotishga oid sharli tegirmonda rudani yanchishni ko'rib chiqaylik (1-rasm).

Rudalarni yanchishda maxsus po'lat sharli tegirmonlarda foydalaniladi. Tegirmon ishlash tamoyili gorizontaal yo'nalishda aylanma harakat qiluvchi baraban ichidagi po'lat sharlarning olgan energiyasi hisobiga rudalarni "un"dek maydalanilishiga asoslangan. Bunda m massali sharlar rudalar bilan uzluksiz to'qnashib, baraban aylanishidan olgan kinetik energiyasini rudani yanchish ishiga sarf etiladi [3].

$E_e = \frac{m^2}{2}$ bu yerda m va v - po'lat sharining tezligi va massasi.



1-rasm

Shuningdek, katta tezlik bilan aylanayotgan tegirmon barabani markazdan qochma kuchlar ta'sirida sharlarni ichki yuzaga tirab, rudalar bilan birga aylantira boshlaydi. (2)

bu yerda m - po'lat sharning massasi, R - tegirmon barabanining tezligi, R tegirmon barabani radiusi.

Barabanning A nuqtasiga bo'lgan sharga ta'sir etayotgan og'irlik kuchini ikkita tashkil etuvchiga, ya'ni radius bo'yicha yo'nalgan $F_1 = P \sin \alpha$ va urinma bo'yicha yo'nalgan $F_2 = P \cos \alpha$ kuchlarga ajratsak, shar baraban

devoridan tushmasligi uchun, $\frac{P g^2}{g} \geq P \sin \alpha$ yoki $\frac{g^2}{g} \geq \sin \alpha$ shart bajarilishi kerak.

Bu paytda birinchi qatlamdagi sharlar rudalar yanchilishida qatnashmaydilar, barabanning bunday aylanishga mos tezlik kritik tezlik deb ataladi.

Agar $\alpha = 90^\circ$ deb olsak, u holda tegirmon barabanining kritik tezligi ifoda bilan topiladi:

$$g = \sqrt{2gR} \quad (3)$$

Tegirmonning aylanish chastotasini aylana/minutlarda olsak, tegirmonning aylanish tezligi

$$g = \frac{2\pi R}{T} = \frac{\pi D}{t} \text{ bo'ladi. Bu yerda } D - \text{ tegirmon barabani diametri.}$$

U holda (3) va (4) ifodalarni tenglashtirib,

$$g^2 = \left(\frac{\pi D}{t} \right)^2 = g \frac{D}{2} \quad 2\pi^2 D^2 n^2 = 6^2 g \quad \text{tegirmon barabanining kritik aylanishlar}$$

$$\text{sonini nkr topamiz: } n_k = \sqrt{\frac{6^2 g}{2\pi^2 D}}$$

Fizikaning "Mexanika" bo'limidagi mavzularni konchilik mutaxassislari talabalariga qiziqarli va tushunarli o'rgatishda ularning egallayotgan mutaxassisliklariga bog'liq bo'lgan o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish, ishlab chiqarishda fanning ahamiyatini ochib berishga hamda o'z ixtisoslik fanlarini chuqur o'rganishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Baychayev F.X. Kasbiy yo'naltirilgan masalalar asosida kompetentlikni takomillashtirishning dolzarbligi// SamDU Ilmiy axborotnoma. – Samarqand, 2021-yil, 4-son. 102-106-betlar.
2. Bazarova S.Dj., Baychayev F.X. Fizika fanidan "Konchilik ishi" talabalari uchun oquv jarayonini tashkil etish// "Academic Research in Educational Sciences (ARES)" ilmiy jurnal. Vol 4, No 10, (4-tom 10-son) 2023. 27 – 32 – betlar.
3. F.X. Baychayev. Bo'lajak kon-metallurgiya sanoati tizimi mutaxassislari kompetentligini kasbiy yo'naltirilgan masalalar yechish orqali

KIMYOVIIY LABORATORIYA MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNING AMALIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

Otamirzayev Samadjon Olimjon o'g'li –
Namangan muhandislik-qurilish instituti
mustaqil izlanuvchisi.
e-mail: otamirzayev.92@gmail.com

Annotatsiya: Kasb-hunar maktablari o'quvchilarining kimyo laboratoriya mashg'ulotlarida amaliy kompetentlik komponentlarini rivojlantirishda amaliy kompetentlik, kreativ kompetentlik, axborot kompetentlik, maxsus (amaliy kasbiy) kompetentlik, texnologik kompetentlik, raqamli kompetentlik hamda loyihalash kompetentliklarini amaliyotga tadbqiq etish usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: amaliy kompetentlik komponentlari, kreativ kompetentlik, axborot kompetentlik, maxsus (amaliy kasbiy) kompetentlik, texnologik kompetentlik, raqamli kompetentlik, loyihalash kompetentlik.

Hozirda o'quvchilarni maktab yoshidan kasbga yo'naltirishni tashkil etish maqsadida Respublikamizda ko'plab kasb-hunar maktablari faoliyat yuritmoqda. Kasb-hunar maktablarida kimyo fanini o'qitish va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish dolzarb hisoblanadi. Shuning uchun olib borayotgan tadqiqot ishimizda belgilangan maqsad va vazifalar hamda pedagogik shartlardan kelib chiqqan holda natijaga erishish maqsadida o'quvchilarning amaliy kompetentligi komponentlari aniqlangan.

Ular quyidagilar: kreativ kompetentlik, axborot kompetentlik, maxsus (amaliy kasbiy) kompetentlik, texnologik kompetentlik, raqamli kompetentlik, loyihalash kompetentlik:



Kreativ kompetentlik – o'quvchilar tomonidan amaliy topshiriqlarni bajarishda, muammoli vaziyatlarni bartaraf etishda ijodkorona yondasha olish, fikrlash qobiliyati yuqoriligi, o'z-o'zini isloh qila olish kabi xususiyatlarida namoyon bo'ladi.

Axborot kompetentlik – mashg'ulotlarda kerakli ma'lumotlarni tezkor tahlil qila olishi va uni amaliyotga qo'llashida namoyon bo'ladi.

Maxsus (Amaliy kasbiy) kompetentlik – kimyoviy moddalar, ularning xossalari hamda kimyoviy jarayonlar kabi kimyo faniga doir maxsus bilimlarga ega bo'ladi.

Texnologik kompetentlik – kimyoviy laboratoriya jarayonlari olib boriladigan jihozlar va kimyoviy hodisalar hamda sohaga doir texnologik jihatdan bilimga ega bo'ladi.

Raqamli kompetentlik – sohaga oid faoliyatni tashkil etishda raqamli texnologiyalar vositalarida foydalanish bo'yicha bilim sohasiga ega bo'ladi.

Loyihalash kompetentligi – nazariy va amaliyot integratsiyasini ta'minlagan holda o'quv jarayonida amalga oshiriladigan faoliyatni uzviylik asosida tashkil eta olish jarayonini nazarda tutadi.

O'quvchilarda mustaqil ta'lim va tadbiq etish faoliyati, ya'ni laboratoriya ishlarini mustaqil bajarish orqali amaliy kompetentligini rivojlantirish jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1-bosqich. Bunda o'quvchilar o'zlariga berilgan vazifani (laboratoriya ishini) maqsadini aniqlab oladilar.

2-bosqich. O'quvchilar kerakli bosqichlarni o'zlari alohida yoki guruh bo'lib belgilaydilar, ya'ni laboratoriya ishini qanday bajarishni rejalashtiradilar.

3-bosqich. O'quvchilar o'z rejalariga asosan laboratoriya ishini bajarish uchun nazariy bilimlarga ega ekanliklarini sinab ko'radilar.

4-bosqich. O'quvchilar o'z ish rejalariga asosan laboratoriya ishlarini bajaradilar.

5-bosqich. O'quvchilar laboratoriya ishini bajarishda o'zlarini faoliyatlarini o'zlari baholaydilar.

1-bosqich. Maqsadni belgilash. (Axborot kompetentlik) Bunda o'quvchilar o'zlariga berilgan laboratoriya ishini bajarishda o'zlari muayyan maqsadni belgilaydilar. Demak, maqsad eritmalarini elektr tokini o'tkazishini aniqlash.

O'quvchilar eritmalar, suyuqlanmalarni elektr tokini o'tkazish yoki o'tkazmasligini nazariy bilimlarga asoslangan holda qanday aniqlash mumkinligini va bu tajribani bajarish uchun kerakli jihozlar va reaktivlarni aniqlaydilar.

1. Kerakli jihozlar: 150-200 ml sig'imli stakan, elektrodlar, lampochka, elektr manbai, voltmetr va ampermetr, probirkalar, indikator qog'ozi.

2. Kerakli reaktivlar: distirlangan suv, shakarli eritma, sulfat kislota, o'yuvchi natriy, sirka kislota, ammoniy gidrooksidning 0,1n li eritmaları,

O₂ni xlorid va sirka kislota eritmalari, rux bo'lakchalari, natriy konsentrati kristali.

O'qituvchi esa o'quvchilarga o'z maqsadlarini belgilashlari uchun harakatlar majmuini, kerak bo'ladigan materiallar va vaqtni aniqlashda ko'maklashadi hamda o'z maslahatlarini beradi.

2-bosqich. Rejalashtirish. (Loyihalash kompetentlik) O'quvchilar laboratoriya ishini qanday bajarishni belgilaydilar, ya'ni rejalashtiradilar. Bunda ishni bajarish uchun kerakli asbob-uskunalar, laboratoriya jihozlari, didaktik materiallar mavjudligi tekshirib chiqadilar va ishchi holatga keltiradilar. Laboratoriya jihozlarini sonini hisobga olgan holda, bir vaqtning o'zida necha kishi ishni bajarish mumkinligiga qarab, har bir o'quvchi ishni bajarish rejasini alohida ishlab chiqadilar (o'quvchilar daftarlariga bajariladigan ishlar ketma-ketligi va usullari) ya'ni bu ularning loyihalash qobilyatini shakllantiradi, bunda laboratoriya ishlarini bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar asos bo'ladi.

O'qituvchi o'quvchilarga kerakli axborot manbaalarini izlab topish bo'yicha o'z maslahatlarini beradi va zaruriyatga qarab, ularga kerakli bo'lgan ma'lumotlarni o'zi berishi mumkin.

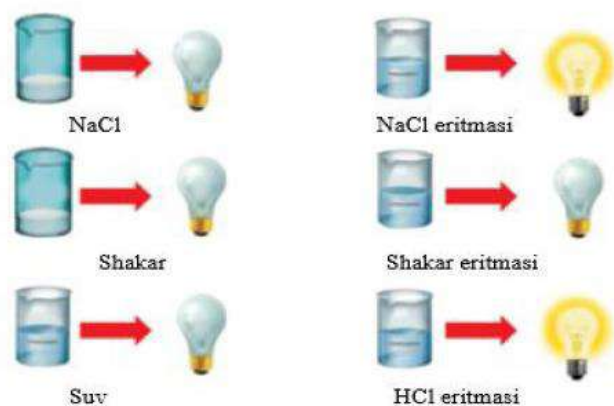
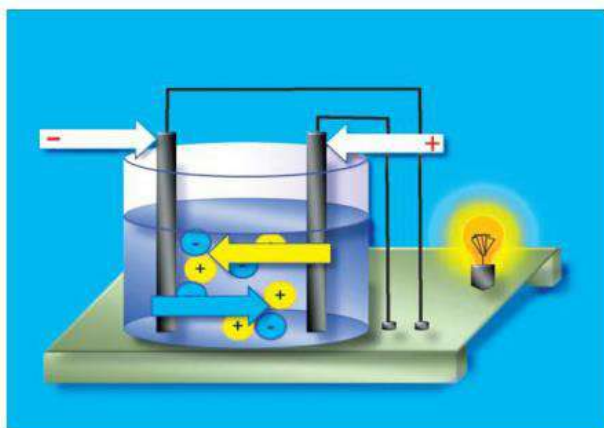
3-bosqich. Sinash. (Raqamli kompetentlik) O'quvchilar o'zlarini laboratoriya ishini bajarishga tayyor ekanliklarini sinab ko'radilar, bunda laboratoriya ishlarini bajarish uchun kerak bo'ladigan raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha yo'riqnomalar bilan tanishib sensor va ekranlarda aks etuvchi axborotlarni bir tekshirib ko'radilar. Tajribalar bo'yicha uslubiy ko'rsatmalarda berilgan ma'lumotlardan foydalanadilar. O'quvchilar o'z rejalari bo'yicha biror qarorga kelgach, mazkur qaror bilan o'qituvchini tanishtiradilar. O'qituvchi qarorda mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan xato va kamchiliklarni aniqlaydi hamda o'quvchiga ushbu xato va kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha o'z maslahatlarini beradi.

4-bosqich. Bajarish. (Maxsus amaliy kompetentlik) O'quvchilar laboratoriya ishlarini bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalarda keltirilgan ishni bajarish tartibiga amal qilgan holda ishni bajaradilar.

150-200 ml sig'imli stakanga distirlangan suv quyib, ikkita elektrod tushiradilar va ularga ketma-ket qilib lampochka ulanadi. Asbobni elektr manbaiga ulaganda, lampochka yonadimi?

Asbobni elektr manбайдan uzib, elektrodلarni distirlangan suv bilan yaxshilab yuvib tashlanadi. Stakanga shakarli eritma quyiladi va uning elektr o'tkazuvchanligini tekshiriladi. Shu tajribalarni navbatma-navbat sulfat kislota, o'yuvchi natriy, sirka kislotasi, ammoniy gidrooksidning 0,1n li eritmalari bilan o'tkazib ko'riladi. Eritmalarning elektr o'tkazuvchanligi to'g'risidagi xulosalarni har bir o'quvchi alohida tahlil qilib daftariga yozib boradi va o'z harakatlarini hamda erishayotgan natijalarini monitoring qilib boradilar.

Turli xil eritmалarni elektr o'tkazuvchanligi tasvirlangan



O'qituvchi o'quvchilarning ishni bajarish jarayonlariga faqat uskunalarni ishlatishda xavfli vaziyat vujudga kelsa (yoki kelishi mumkin bo'lsa), o'quvchilar xavfsizlik texnikasi qoidalariga amal qilmasalar yoki belgilangan maqsad yo'lidan sezilarli darajada og'ib ketsalargina aralashadilar.

5-bosqich. Baholash. (Kreativ kompetentlik) O'quvchilar laboratoriya ishlarini bajarish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalarda keltirilgan formulalardan foydalanib hisob-kitob ishlarini amalga oshiradilar, tajribada olingan natijalarni nazariy ma'lumotlar bilan taqqoslaydilar va tegishli jadvallarni to'ldirgan holda kerakli grafik, chizma yoki diagrammalarni chizadilar. O'tkazilgan tajriba natijalarini shakllantirib nazariy ma'lumotlar bilan taqqoslaydi.

Erishilgan natijalar bo'yicha o'z fikrlarini bayon etadi. Bunda o'quvchilar yana qanday moddalar (eritmalar)ni tajribalarda sinab ko'rish mumkin ekanligi haqidagi o'z mustaqil fikrlarini, qarashlarini yozma bayon qilishlarini talab etiladi. Bu ularni ijodiy fikrlashga undaydi va natijada o'quvchilarda kreativ kompetentlik shakllanadi va rivojlanadi.

Topshiriqni, ya'ni laboratoriya ishini qanday bajarilgani bo'yicha boshlang'ich bahoni avval o'quvchilarning o'zlari beradilar. Buning uchun ular o'qituvchi tomonidan tayyorlangan baholash varaqalarini to'ldiradilar.

So'ngra ushbu baholar o'qituvchi tomonidan ko'rib chiqiladi va zaruriyatga qarab o'zgartirilishi ham mumkin. Bundan tashqari, o'quvchilar bajargan ishlari va uning natijalari bo'yicha hisobot (taqdimot) tayyorlaydilar hamda uni yakka tartibda yoki guruhlariga bo'lingan holda o'qituvchiga topshiradilar.

Xulosa shuni ko'rsatadiki, agar bilim mustaqil anglangan, his etilgan, qiyinchiliklarga duch kelib o'rganilgan bo'lsa, unda bu bilim to'la va chuqur o'zlashtirilgan bo'ladi. Bularning barchasi o'rganilayotgan fanga doir o'quvchilarning amaliy kompetentligini rivojlantiradi, ish faoliyatini rejalashtirishda vaqtdan unumli foydalanishga, o'z-o'zini

nazorat qilishga, xatolarni tuzatishga, mustaqil fikrlashga hamda ishlashga undaydi. O'quvchi tomonidan doimiy aqliy faoliyat bilan shug'ullanish aqliy faoliyatga ehtiyojni rivojlantiradi va o'quvchilarni vaqtni tejab, saralab ishlatishga o'rgatadi.

Professional ta'lim tizimida o'quvchilarni mustaqil ishlash ko'nikmalarini va amaliy kompetensiyalarini shakllantirishning samaraliroq va uncha ko'p vaqt talab etmaydigan usuli bu o'quvchilarni mustaqil izlanish va o'rganishga undashdir. O'qitishning mustaqil o'rganishga undovchi usuli juda samarali bo'lib, bunda o'quvchilarning barcha ma'lumotlarni o'zlari mustaqil tarzda o'qib o'rganishlari talab etiladi, bunda o'qituvchilar o'quvchilarning topshiriqlarni bajara olishlari uchun mavzu bo'yicha keng qamrovli ma'ruzalar va maslahatlar berib boradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Otamirzayev S.O. Professional ta'lim o'quvchilarining kimyo faniga doir amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ilmiy-pedagogik muammolar va ularni bartaraf etish usullari. Ta'lim, fan va innovatsiya manaviy-marifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. № 3. 2023 yil. 447-449 betlar.
2. Otamirzayev S.O. "Selfed" metodi qo'llash orqali professional ta'lim o'quvchilarini amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish. "Aholifarovonligini oshirishdayoshlar va xotin-qizlarni tadbirkorlik savodxonligini oshirish" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya Materiallar to'plami. Professional ta'limni rivojlantirish instituti, 27 sentyabr, 2023 y. 109-112 betlar.
3. Otamirzaev S.O. Interfaol usullarni qo'llash orqali kimyo fanidan talablarning amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish. "Kimyo texnologiya, kimyo va oziq-ovqat sanoatidagi muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Materiallar to'plami. NamMTI, 18-19 noyabr, 2022 yil. 373-377 betlar.
4. Ergashev B.B., Otamirzayev S.O. Professional ta'lim tizimi o'quvchilarini kimyo faniga oid kompetensiyalarini rivojlantirish usullari. Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnali. № 6, 2022 yil. 78-81 betlar.

JAMOAT SALOMATLIGI TEXNIKUMI TALABALARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Tojiyeva O'ktamxon Xurshidovna
Professional ta'limni rivojlantirish instituti
mustaqil izlanuvchisi
Telefon: +998 91 147 38 00.

Annotatsiya: Hozirgi vaqtda diagnostika va davolash jarayonining barcha bosqichlarida individual bemorga yo'naltirilgan yondashuvning roli ortib bormoqda. Shu munosabat bilan hamshiradan nafaqat yuqori kasbiy mahorat, balki muloqot psixologiyasini ham bilish talab etiladi. Ushbu tezisdan kommunikativ kompetentsiyani bo'lajak hamshiralarning kasbiy faoliyatidagi ahamiyati, shakllantirishning mazmuni, usul va shakllari hamda metodikasini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirishga yo'naltirilgan muammolar bo'yicha nazariy asoslangan yondashuvlarini umumiy tahlili bayon qilingan.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetentsiya, kommunikativ trening, shaxs va shaxslararo munosabatlar psixologiyasi, samarali muloqot, nutq moduli.

Jahonda yetakchi tibbiy oliy ta'lim muassasalari hamda ilmiy tadqiqot markazlarida talabalarining kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning kompleks chora-tadbirlarni ko'zda tutuvchi ijtimoiy dasturlar ishlab chiqish va ushbu jarayonda huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ta'lim va sog'liqni saqlashga doir ustuvor vazifalarni aniq belgilash borasida amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bo'lajak tibbiyot xodimlarida kommunikativ kompetensiyalarni tayanch layoqatlar bilan o'zaro uyg'unligini ta'minlash orqali kasbiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, kasbiy faoliyatda samarali muomala usullarini qo'llay olish malakasini shakllantirish muhim dolzarblik kasb etadi. Dunyoda fanlararo integratsiya asosida talabalarni kreativ fikrlashga o'rgatish orqali yetuk mutaxassis sifatida voyaga yetkazish jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishining asosiy omillaridan biri sifatida qaraladi va bugungi kunda sotsiologiya, pedagogika, psixologiya va boshqa tegishli mutaxassislik fanlarining doimiy tadqiqot muammosi hisoblanadi. Hozirgi kunda jamoat salomatligi texnikumlarida ta'limida-serqirra va chuqur bilimga ega, yuksak insonparvar, kreativ fikrlovchi, o'zgaruvchan shart-sharoitlarga tez moslashuvchan xususiyatlar mujassamlashgan hamshiralarni kasbiy rivojlantirish asosiy maqsad bo'lib qolmoqda. Mamlakatimizda ijtimoiy hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning maqsadi-inson va uning manfaatlarini, xavfsizligi va farovonligini ta'minlash hamda barkamol avlodni voyaga yetkazishga qaratilgan. Respublikamizda intellektual salohiyatli bo'lajak hamshiralarni tayyorlash masalasi ham davlat ahamiyatiga molik bo'lib, ushbu masalani hal qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari

imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish vazifasi belgilangan. Shuning uchun ham bo'lajak hamshiralarni integrativ yondashuv negizida kasbiy faoliyatga tayyorlashni takomillashtirish, ularga mos innovatsion metod va texnologiyalarni ishlab chiqarish, shuningdek, ilmiy-metodik ta'minotni tayyorlash, ushbu sohaning dolzarb yo'nalishlaridan hisoblanadi. Bunda ushbu sohadagi davlat siyosatini e'tiborga olgan holda tayyorlangan bo'lajak shifokorlar mamlakatimiz barcha jabhalarini intellektuallashtirishga munosib hissa qo'sha oladigan mutaxassislar bo'lib yetishadi.

O'rta kasb-hunar ta'limi O'zbekiston ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, kadrlar, xususan, hamshiralar bilan ta'minlashning dolzarb muammosini hal qiladi. Ta'lim samaradorligi talablariga asoslangan kompetentsiyaga asoslangan yondashuv ushbu muammoni hal qilishning asosiy usullaridan biridir.

Mutaxassisning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish muhim masala bo'lib, jamoat salomatligi texnikumlar bitiruvchisining kasbiy faoliyatida, uzluksiz ta'limda, shaxslararo ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatli o'zini o'zi belgilashiga yordam beradi, lekin eng muhimi shaxsning haqiqiy rivojlanishi va o'zini o'zi anglashi, bu asosiy shartlardan biridir. Shuning uchun jamoat salomatligi texnikumlaridagi o'quv jarayonining vazifasi mutaxassisning kasbiy tayyorgarligining bir qismi sifatida kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishdir.

Eng umumiy shaklda jamoat salomatligi texnikumlar bitiruvchisining kommunikativ kompetensiyasi shaxsning kasbiy sohada va jamiyatda muvaffaqiyatli ishlashi uchun zarur bo'lgan shaxslararo va boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarning kasbiy tajribasini rivojlantirishning ma'lum darajasi sifatida tavsiflanishi mumkin.

Kommunikativ kompetentsiya psixologlar tomonidan odamlarning bevosita o'zaro ta'siri sharoitida shakllanadigan va yangilanadigan odamlar o'rtasidagi muloqotning rivojlanayotgan va ko'p jihatdan ongli tajribasi (shaxslararo tajriba) sifatida belgilanadi. Birgalikda shakllangan va amalga oshirilgan shaxslararo tajriba bir vaqtning o'zida individual xususiyatdir. Yangicha fikrlashni boshlagan shaxsning kommunikativ malakasining birinchi va asosiy belgisi uning kommunikativ kompetentsiya shunchaki individual sifat emas, balki bir-birini tushunishga harakat qiladigan odamlarning ma'lum ong holati ekanligiga ishonchidir.

Tibbiyot xodimining kommunikativ kompetensiyasi kasbiy ko'nikmalarni qo'llash sohasiga mos keladigan nuanslarga ega. Shuningdek, u tibbiyot xodimlarining ma'lum kasbiy qarashlari va e'tiqodlariga ega bo'lishini, uning shaxsiy fazilatlaridan qat'i nazar,

bemorga nisbatan hissiy jihatdan ijobiy munosabatda bo'lishini nazarda tutadi. Shu sababli, kommunikativ kompetentsiya tushunchasi tibbiy yoki farmatsevtika yordamiga murojaat qilganlar bilan samarali hamkorlik qilish uchun zarur bo'lgan kommunikativ ko'nikmalar va qobiliyatlarning butun majmuasini o'z ichiga oladi.

Jamoat salomatligi texnikumlari bitiruvchisining kommunikativ kompetensiyasi tarkibiga quyidagilar kiradi: umumiy va tibbiy psixologiya sohasidagi asosiy bilimlar yig'indisi, kasbiy faoliyatning turli sohalarida kommunikativ jarayonning xususiyatlarini tushunish, kommunikativ madaniyat, muloqot qobiliyatlari va o'zlari. nihoyat, bilim va ko'nikmalarni takomillashtirish, o'zgargan turmush sharoitlari va kasbiy faoliyat bilan bog'liq holda ularni tuzatish bo'yicha doimiy ishlash imkonini beruvchi bir qator shaxsiy fazilatlar.

Kommunikativ kompetentsiya nafaqat ma'lum psixologik bilimlarning mavjudligini (masalan, shaxsiyat turlari, temperament turiga qarab turli odamlarda stressni boshdan kechirish va ularga javob berish usullari haqida), balki ba'zi bir maxsus ko'nikmalarni shakllantirishni ham nazarda tutadi: aloqa o'rnatish, tinglash, muloqotning og'zaki bo'lmagan tilini «o'qish», suhbat qurish, savollarni shakllantirish.

Hamshiralar, feldsherlar, doylar va boshqa sog'liqni saqlash xodimlari uchun o'zlarining his-tuyg'ularini nazorat qilish, o'ziga ishonchni saqlash qobiliyati, reaksiyalari va umuman xatti-harakatlarini nazorat qilish muhimdir. Adekvat muloqot bemorni to'g'ri tushunishni va uning xatti-harakatiga mos munosabatni nazarda tutadi. Bemorning ruhiy holati qanday bo'lishidan qat'i nazar, u g'azab yoki qayg'u, tashvish, tashvish yoki umidsizlikni boshdan kechiradimi, shifokorlar u bilan o'zaro munosabatda bo'lishlari, munosabatlarni etarli darajada o'rnatishlari, kasbiy muammolarning echimiga erishishlari kerak. Shu munosabat bilan, tibbiyot xodimining kasbiy jihatdan ahamiyatli sifati bu kommunikativ bag'rikenglik (kommunikativ kompetentsiyaning jihatlaridan biri sifatida) - bag'rikenglik, yumshoqlik va boshqalar.

Bo'lajak tibbiyot xodimining kasbiy faoliyatidagi kommunikativ kompetentsiya nafaqat bemor bilan psixologik jihatdan to'g'ri munosabatlarni qurish qobiliyatini, balki ushbu munosabatlar davomida kasbiy rol doirasida qolish qobiliyatini ham anglatadi.

Kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish bosqichma-bosqich jarayondir. U muloqotni tashkil etish, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish va muloqot qobiliyatlarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Kutilgan natija ma'lum darajadagi kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishdir.

Kommunikativ-dagnostik bosqichda quyidagilar nazarda tutiladi: zarur ko'nikmalarni rivojlantirishning haqiqiy darajasini diagnostika qilish, kommunikativ funktsiyalarni amalga oshirishdagi qiyinchiliklar

va qarama-qarshiliklarni tushunish uchun ichki motivatsiyaga erishish, muloqotda zaruriy ko'nikmalarni rivojlantirishning kelajakdagi darajasini rejalashtirish.

Kommunikativ-faollik bosqichi talabalarning kommunikativ qobiliyatidagi boshqariladigan o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Muloqot ko'nikmalarini shakllantirish o'qituvchi tomonidan ham guruhda, ham individual ravishda amalga oshirilishi mumkin. Guruhda uchta muammo yo'nalishini ajratish mumkin:

- aloqaning nazariy muammolari (muloqotning tuzilishi, muloqotdagi to'siqlar (shaxsiy, ijtimoiy-psixologik, ijtimoiy), guruh ichidagi o'zaro ta'sirning qonuniyatlari);

- o'zaro munosabatlarning qiyin vaziyatlarida xatti-harakatlarning o'ziga xos usullari (nizoli vaziyatlar, tanqidni engish, omma oldida nutq so'zlash, notanish odamlar bilan aloqa qilish, dushman odamlar bilan muomala qilish zarurati, hokimiyatdagi odamlar bilan aloqalar va boshqalar);

- muloqot jarayonida o'z shaxsiyatini bilish (boshqalar meni qanday qabul qiladi, men boshqalarga muloqotda qanday ta'sir qilaman, muloqotimdagi qiyinchiliklar va boshqalar).

Talabalarning kompetentsiyasini aniqlash ta'lim va tarbiyaning eng muhim vazifalaridan biri bo'lib, uning yechimi insonning asosiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ushbu boshqama'lumotlarni tahlil qilib, biz «Muloqot psixologiyasi» kursini o'rganishda talabalarning kommunikativ kompetentsiyasining rivojlanish darajasini aniqlashga va uning rivojlanish tendentsiyalarini bashorat qilishga muvaffaq bo'ldik.

Xulosa. Professional ta'limning mazmunini modernizatsiyalashdan ko'zlanadigan asosiy maqsad jarayon sub'yektlarining kreativlik xususiyatlarini rivojlantirishdan iborat. Bu ta'lim oluvchilar kasbiy faoliyatining bir cho'qqisidan ikkinchisiga qarab harakatlanishlari, yetuklikning turli darajalarida mahorat cho'qqisiga erishishlari, sog'lom fikrlashlari va kreativ kasbiy faoliyat ko'rsatish tajribasini egallashlari uchun muhim hisoblanadi.

Jamoat salomatligi texnikumi o'quvchilarining kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda quyidagilar muhim ahamiyatga ega: har tomonlama rivojlangan shaxs va ijtimoiy faoliyat sub'yekti sifatida professional ta'lim jarayoni sub'yektlarining o'ziga xosligini o'rganish, ularda muvaffaqiyat qozonish mayllarini hosil qilish va rivojlantirish, intellektual hamda kreativ quvvatlarini ro'yobga chiqarish uchun qulay pedagogik sharoit yaratish, ularning yuqori natijalarga erishishga bo'lgan intilishlarini rag'batlantirish tizimini ishlab chiqish hamda kreativ yaratuvchilik faoliyatlarini tashkil etish, integrallashgan mezonlar asosida ta'lim sifatini baholash mexanizmlari, professional ta'limning asosiy maqsadiga erishish strategiyasini ishlab chiqish, ta'lim

oluvchilarning kasbiy madaniyati va ma'naviyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sh.T.Yuldashovna. "Tibbiyot oliy ta'lim muassasalari talabalarini o'qitishning integrativ-kreativ imkoniyatlari" Avtoreferat: 13.00.02.// Buxoro-2023
2. Асимов М.А., Нурмагамбетова С.А., Игнатов Ю.В. Коммуникативные навыки: Учебник. - Алматы.-2008.
3. Василева Л. А. Компетентностная модел выпускника медицинского колледжа [Текст] / Л. А. Василева // Проблемы и перспективы развития образования: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Перм, апрел 2011 г.). – Перм: Меркурий, 2011/
4. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых сосиално-экономических условиях // Вопросы психологии. 2004 - №4
5. Стрелникова А.Н. Зачем медсестре самооценка. // Медсестра. 2000.- №1
6. Хуторской А.В. Ключевые компетентности как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. 2003.№ 2

TA'LIMDA UYALI TELEFON VA INTERNETDAN FOYDALANISH ODOBLARI

Xudayqulov Xol Jumaevich-Mirzo Ulug'bek nomidangi O'zMU "Pedagogika va umumiy psixologiya" kafedrasi pedagogika fanlari doktori, professor.
e-mail:xol.xudayqulov.51@mail.ru.
Tel: 90-128-47-10.

Annotasiya: Ushbu maqolada bugungi zamonaviy ta'limda uyali telfon va internetni ijobiy va salbiy jihatlari, uning o'ziga xos foydalanish odobi haqida ma'lumotlar beriladi. Ta'limda yoshlariga uyali telefonii man qilish haqida ta'kliflar qanchalik zaruriy holat ekanligi, yoshlarni ilm olishdan, haqiqiy ma'rifatli va madaniyatli bo'lishdan boshqa tarafga burayotgan narsalar ichida uyali telefon va internetning ham borligi nihoyatda achinarli holat ekanligi yoritilgan bo'lib, ta'lim sifatida nihoyatda achinarli va ayanchli holatlarga sabab bo'lishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Uyali telfon, internet, ovoz yozish, qisqa maktublar (CMC), suratga olish, ovozni yozish, yoshlar tarbiyasi, ta'lim sifati, ruxsatsiz yozuvlar, Internetda chat, forum, feysbuk, twitter aloqa vositalari,

elektron pochta.

Bugungi XXI asrda inson hayotini uyali telefon yoki internetsiz tassavvuretish juda og'ir bir holat hisoblanadi, ammo uning jamiyatdagi o'рни va ahamiyati nihoyatda katta ekanini har bir inson tushunib etishi zaruriy xolatdir. «Telefon» so'zi xorijiy tildan olingan bo'lib, ovozni uzoq masofaga uzatish ma'nosini bildiradi. Keyingi 1–1,5 asrda telefon aloqasi va texnikasi juda tez rivojlana borib, misli ko'rilmagan taraqqiyotga erishildi. Bugungi kunga kelib bizda «uyali telefon» deb nomlanayotgan, boshqa xalqlarda «cho'ntak telefoni», «qo'l telefoni», «harakatlanuvchi telefon» kabi turli nomlar bilan atalayotgan telefon turi keng tarqaldi. Natijada telefon nafaqat ovozni uzoq masofaga uzatish vositasi, balki surat va videotasvirga tushirish, ularni boshqalarga yuborish, ovoz yozish, qisqa maktublar (CMC) yuborish, internetga kirish, hatto ta'limda video tasvirlar va prezintasiyalarni ko'rsatish kabi bir qancha ishlarni amalga oshirish vositasiga ham aylanib ulgurdi. Odatda telefonda so'zlashganda kishi avval «Assalomu alaykum» deydi va shundan keyin gapini aytadi. Agar telefon qilishsa, salomiga alik olib, o'zini tanishtirib, muloyim so'zlash kerak. Adashib qo'ng'iroq qilgan odamga do'q – po'pisa qilmay, «kechirasiz, boshqa joyga tushdingiz» deya madaniy muomala qilmoq zarur.

Ma'lumki, er yuzining ko'pgina joylarida telefondan foydalanganda «allo» deb murojaat qilinadi. Aslida, «allo» degani inglizcha «xello» – salom degan so'zning buzilgan holda o'zlashtirilgan ko'rinishidir. Demak, ingliz tilida ham, telefonda so'zlashuv salomdan boshlanar ekan. Telefonlar asosan avtomat stansiyasi (ATS) orqali ulanganligi uchun unda so'zlanayotganda haqoratomuz gaplar, ichki siringiz, sevgi izhoretish kabi munosabatlar qilinmaydi. Chunki Sizning telefoningizga ATS bir vaqtning o'zida bir necha telefonlarni ulab qo'yishi va Sizning gapingizni ko'pchilik eshitib turishi mumkin.

Telefonda hech qachon «aytib qo'ying, chaqirib qo'ying» kabi buyruqlar bermang. Ehtimol, dastakni ko'targan odam Sizdan yoshi katta ulug'odamlar, ota–onalar bo'lishi mumkin. Bu beodoblikka kiradi. Hamma – vaqt «iltimos», «kechirasiz», «aybga buyirmaysiz», «tashakkur», «rahmat», «marhamat» kabi iltifotli so'zlarni qo'llash kerak. Shu bois ham bugun telefonda suhbatlashishni tartibga solish, telefon orqali bo'ladigan aloqalarning me'yori va odoblarini bayon qilish zarurati tug'ildi. Afsuski, bu ish bilan deyarli hech bir odam yoki guruh jiddiy shug'ullanmayotir. Muammolar esa borgan sari ko'payib bormoqda.

Foydali narsalarning o'ziga yarasha ziyon tarafi ham bo'lganidek, uyali aloqa vositasining ham manfaatli va zararli tomoni bor. Agar uni manfaat yo'lida ishlatib, zararli taraflaridan saqlanilmasa, ne'matga nisbatan noshukrlik bo'ladi, kishi o'zining dunyosi uchun ham, oxirati uchun ham ziyonga ishlaydi. Bu borada ta'lim tizimida foydalanishga bo'layotgan juda achinarli holatlar shakllanib bormoqdaki, kelajak avlod

bitmas-tugamas ayanchli holatlarga duch kelishi mumkin. Tasavvur qiling! O'quvchilar tanafus paytida bir-birlarini suratga olishayapti. Siz maxsus joyda nimagadir tayyorlanayotgan edingiz. Shunda bir guruh yoshlar qo'llariga telefonlarini olib, suratga olishni boshlab yuborishadi. Ulardan ba'zilar boshqalarning elkalari osha, turtib – surinib oldinga o'tishga intilishmoqda. Boshqa birlari cho'kkalab olishgan. Uchinchi toifasi esa o'tirgan joyida bo'ynini cho'zib, qo'lidagi telefonini baland ko'tarib turishibdi. Ba'zi birovlar esa bezovta bo'lib, asabiylashishmokda. Ba'zilar haligi yigitlarni tartibga chaqirib, o'tirishga chorlashadi. Eng asosiysi, surat va ovozni yozmoqchi bo'layotgan yoshlar Sizdan ruxsat so'rashni hayollariga ham keltirishmaydi. Ularning fikricha, suratga yoki ovoz yozishga shaylangan kishi hammadan yuqori turadi, unga birov xalaqit bermasligi lozim.

Odobli insonlarga shu munosibmi? Yo'q! Bu ish o'ta odobsizlikdir!

...Bir odamning to'y marosimidamiz. To'yga kelganlar uchun keng joyga dasturxon tuzalgan. Biz o'tirgan chorpoya atrofini ko'p sonli «telefonchilar» o'rab olib, surat olishni va ovoz yozishni boshlab yuborgan. Boshqa mehmonlar to'silib qolganlari sababli, tik turib, bo'yin cho'zishmoqda yoki «telefonchilar»ni «O'tir–o'tir», deb tartibga chaqirishmokda. «Telefonchilar» esa bunga parvo ham qilmay, o'z faoliyatlarini davom ettirish, bir–birlarini itarish–turtish bilan ovoralar. Bu ishlar insonga mutlaqo to'g'ri kelmaydi. Inson boshqa insonlarni, xususan, ayollarni yashirincha suratga olmaydi. Hatto birovni o'ziga bildirib bo'lsada, ruxsatisiz suratga tushirmaydi. Aytaylik, ta'lim olish, kasb–hunar o'rganish uchun auditoriyada o'tirgan talabaning telefonii bexosdan jiringlab qoldi, hammaning diqqati o'shanga qaratiladi, talaba esa erkin holda unga javob bera boshdaydi. Bu qanchalik hurmatsizlik va bedodlik.

O'qituvchi yozma ish yoki oraliq nazorat olishmoqda, ammo uyali telfondan foydalanish qattiy taqiqlanadi. O'quvchi yoki talaba shunchalik ustokorlik bilan uyali telfon va internetdan foydalanib ishni talab darajasida bajaradiki, unga o'qituvchi faqat a'lo baho qo'yishga majbur bo'ladi. Birinchidan yaxshi o'g'irlik holati shakllandi, ammo u o'zini qanchali salbiy holatini namayon etish bilan birga o'zini–o'z savodsizlikka olib kelganini anglab etmaydi. Bu fojia emasmi?

«...Yosh – yosh bolalardan ko'pchiligining qo'lida ham uyali telefon», deya shikoyat qildi bir tanishimiz. Ularning o'qib ta'lim olish o'rniga telefon o'ynab, turli behayo surat va sahnalarni tomosha qilishlariga qanday chidash mumkin?! Maktab bolalariga uyali telefonii man qilish haqida gap – so'zlar yuribdi... Bolalarni, yoshlarni ilm olishdan, haqiqiy ma'rifatli va madaniyatli bo'lishdan boshqa tarafga burayotgan narsalar ichida uyali telefonning ham borligi nihoyatda achinarli holdir!

Yuqorida zikr qilinganiga o'xshash afsuslanarli holatlar hayotda anchagina bor. Bularni to'g'rilashimiz kerak. Bu kabi muammolarni

xal etishda man qilish, taqiqlash kabi majburiy choralar qisman va vaqtincha foydali bo'lishini yaxshi anglashimiz lozim. Man qilish va taqiqlashlar avvalo chetlab o'tiladigan narsalar, qolaversa, ular yo'q bo'lishi bilan ko'pchilik yana man qilingan narsaga o'zini urishi turgan gap. Bu muammoni hal qilish uchun asosan, odob – axloqni, ta'sirchan ta'lim – tarbiyani yo'lga qo'yishimiz kerak. Oldinlari oddiy telefon, hozirda esa uyali aloqa vositasi (telefoni) sotib olishda bir-birga nisbatan o'quvchi o'z do'stlarini tabaqalarga ajratishi, kamsitishi nihoyatda achinarli holatdir.

Shuning uchun ham: Telefon sotib olishda uni yaxshiliklarga, manfaatli narsalarga ishlatish, yaqin kishilarning holidan xabardor bo'lish, ularga yaxshi so'z va tilaklarni taqdim etish, o'z xojatini tezroq bitirish orqali vaqtni tejash yoki so'zlashuv vositasining imkoniyatlaridan foydalanish niyatini qilish kerak. Uyali aloqa vositasi o'zgaga tegishli bo'lsa, uning ruxsatisiz olish, undan birovga qo'ng'iroq qilish, uning ichidagi narsalarni ochib ko'rish mutlaqo mumkin emas.

Aks holda, o'zgalarning sirlariga, yashirilishi lozim bo'lgan ishga aralashgan bo'ladi. Bu albatta katta xiyonatdir. Xiyonat esa haromdir.

Bu kabi beodobliklarga chek qo'yilishi lozim. Ayniqsa bolalarga uyali aloqa jihozini olib berishga shoshilmaslik, olib berganda ham, faqat zarurat yuzasidan ishlatilishini yo'lga qo'yish lozim. Shu bilan birga, bolalarning jihozlarini nazorat qilib, ichidagilarini tez-tez tekshirib turish lozim. Uyali aloqa vositasida so'zlashish davomida kavshanib turish, shuningdek, ovozini sohtalashtirib gapirish yoki yolg'on xatlar yozib, o'zgalarni masxara qilish ham o'taketgan beodoblikdir.

O'zaro so'zlashuvni tamomlagach, go'zal so'zlar va ezgu tilaklar bilan xayrlashish kerak. Birovning telefon raqamini uning ruxsatisiz boshqalarga bermaslik talab etiladi. Chiqimdan qochib, birovning telefoniga raqamini chiqarib ya'ni «gudok» tashlab ko'yish va uning javob qaytarishini kutish beodoblikdir. Agar o'sha odamning o'zi shuni taklif qilgan bo'lsa, joiz. Chunki insonning o'z hojati uchun o'zini ayab, o'zgani tanglikka solishi baxillikning eng xunuk ko'rinishidir.

«Internet» so'zi xorijiy tildagi qisqartirilgan jumla bo'lib, tilimizda «xalqaro ma'lumotlar turi» degan ma'noni anglatadi. Ammo bu nom ixtiyor qilinganidan keyin internet tizimining jadal tinmay rivojlanishi oqibatida u faqat ma'lumotlar taqdim va qabul qilish bilan cheklanib qolmay, bundan ham katta hajmdagi ishlarni olib borishga xizmat qiladigan bo'lib ketdi. Tasavvur qilish uchun birgina misol keltirishning o'zi kifoya. Havo yo'li bilan safarga chiqmoqchi bo'lgan inson oddiygina chipta olish uchun chiptaxonaga borishi, navbatda turib, chipta olishi, agar chipta u istagan kunga topilmasa, ortiga qaytib ketishiga to'g'ri keladi. Xuddi shu ish internet orqali amalga oshirilsa, juda ko'p foyda ko'riladi, ya'ni uyda o'tirib, chipta sotib olinadi. Vaqti kelganda, aeroportda uchishdan oldin avtomatdan elektron chiptasini oladi. Bu

ish avvalgisiga solishtirib ko'rilsa, vaziyat ayon bo'ladi. Chiptaxonaga borib, ovora bo'linmaydi. Navbatga turilmaydi. Ustiga-ustak, arzonga tushadi. Shu bilan birga, internetga bog'liq muammolar ham ko'payib va jiddiylashib, uning foydali va zararli tomonlari ham aniq ko'rinib qolmoqda. Xususan, bugun Internetda aqidaga putur etkazuvchi, fohishabozlik va behayolikni targ'ib qiluvchi, axloqsizlikni tarqatuvchi va shunga o'xshash inson zotiga or keltiruvchi ishlarni targ'ib qiladigan saytlar ko'payib bormoqda. Ba'zi odamlar internet orqali bir-biriga tuhmat qilmoqda, haqoratlab, so'kishmoqda, bir – birini sharmanda qilmoqda va hokazo.

Quyida internetdan foydalanishning ba'zi umumiy odoblarini keltiramiz: Internetda ko'riladigan, o'qiladigan va eshitaladigan narsalarning barchasi inson odobiga mos va xos bo'lgan narsalar bo'lishi shart. Ammo ming afsuslar bo'lsinki, saytga kiradigan ba'zi odamlar hayotda o'zlariga ravo ko'rmaydigan narsalarni bemalol ko'rishadi. Odamlar ko'rmasa ham, vijdonni esdan chiqarmaslik lozim. Demak, fahsh va beodoblikni targ'ib qiluvchi, befoyda mashg'ulotlarga, vaqtni behuda o'tkazadigan narsalarga ixtisoslashgan saytlarga kirmaslik talab etiladi.

Xulosa qilib shuni aytmoqchimizki, bugungi kunda ta'lim tizimida uyali telefondan dars paytida foydalanish turli salbiy holatlarni keltirib chiqarmoqda. Hozirgi vaqtda Internetda chat, forum, feysbuk, twitter kabi o'zaro aloqa olib borishga xizmat qiluvchi vositalar orqali kishilar bir – birlari bilan yozishma, so'zlashma, suratli muloqotlar olib borish imkoniyatlariga ega bo'lishgan. Ular ushbu imkoniyatlarni ishga solib, ko'pgina hojatlarni ro'yobga chiqarish, ma'lumot almashish, bilmaganini so'rab o'rganish, yangi do'st va sheriklar orttirish kabi ko'pgina manfaatlarga ega bo'lishmokda. Ammo, boshqa sohalarda bo'lgani kabi bu sohada ham o'ziga yarasha muammolar, mushkulotlar va ko'ngilsiz voqealar paydo bo'lmokda.

Afsuski, mazkur aloqalarning barchasidai inson odobiga xilof bo'lgan, qonunbuzarlik hisoblangan ishlar to'lib – toshib yotibdi. Turli axloqiy, moddiy, ma'naviy jinoyatlar sodir etilmoqda. Binobarin, befoyda ishlardan o'zimizni hamisha chetda tutishimiz kerak. Zero, odobli insondan vaqti, kuchi, aqli va zehn – zakovatini faqat foydali narsalarga sarflash talab etiladi. Elektron pochta esa uyingizdan chiqmay istalgan hajmdagi maktub yoki kitobni dunyoning eng olis burchagiga ham bir zumda etkazish mumkin. Ha, elektron pochta juda katta qulaylik ammo, ming afsuslar bo'lsinki, ushbu ne'matning qadrini bilmagan ba'zi noshukrlar mazkur elektron pochtdan foydalanishda suiiste'molga yo'l qo'yishayapti. Oqibatda aldov yo'li bilan chiptaga ketadigan pulga ega bo'lib olishadi va hatto kartadagi pullaringizni echib oladilar. Albatta, bunday ishlarga chek qo'yish, ayniqsa yoshlarni to'g'ri yo'l yo'naltirish va maktabda dars paytida uyali

telfondan foydalanishga chek qo'yish zaruriy holat deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. Toshkent.: 2020 y 23 sentyabr
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi. Toshkent, "O'zbekiston", 2017y.
3. Mirziyoyev Sh.M.O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi. –T.:“O'zbekiston”,2017y
4. Karimov I.A."Barkamol avlod" – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: "Sharq".1997y.
5. Karimov I.A.Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. – T.: Ma'naviyat,2008 y.
6. Abu Nosir Forobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent.: A.Qodiriy nomidagi nashriyoti. 1993 y.
7. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston – yoxud axloq. Toshkent.: "O'zbekiston", 1992 y.
8. Ziyomammedov Bo'ri. Komillika eltuvchi kitob. Toshkent.: "Turon iqbol" nashriyoti. 2006 y.
9. Inomova N. Oilada bolalarning ma'naviy – axloqiy tarbiyasi. Toshkent.: "Fan", 1999 y.
10. Kaykovus. Qobusnoma. Toshkent.:“O'qituvchi”, 2011 y.
11. Tohir Malik. Odamiylik mulki. Toshkent.: Istiqlol. 2005 y.
12. Xudoyqulov X.J.O'zbekning g'ururi – uning odobida.Toshkent, Fan. 2008 y.
13. Xudoyqulov X.J. Milliy g'urur – ma'naviy komillik mezon. Toshkent, Dzayin – Press.2011 y.
14. Xudoyqulov X.J. Jamiyatda muomala va muloqot odobini shakllantirishda ota – ona, o'qituvchi va rahbar mas'ulligi. Toshkent.: TTYMI.2009 y.
15. Xudoyqulov X.J. Komil inson fazilatlari. -T.: Innovasiya-Ziyo .2022 y.
16. Xudoyqulov X.J. Sharq mutafakkirlari iqtisod odobi to'g'risida, Toshkent.:TTYMI. 2005 y.
17. Xudoyqulov X.J. Odob – axloq va tarbiya durdonalari. Toshkent.: TTYMI. 2008 y.
18. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig. Toshkent.:“Yulduzcha”. 1990 y.

FIZIKA O'QITISHDA STEAM YONDASHUVDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Xujanov Erkin Berdiyevich-Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti p.f.f.d. (PhD), dotsent,
e-mail: arktur2012@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada STEAM ta'lim texnologiyasi, uni ta'lim jarayonida qo'llashning afzalliklari hamda fizika o'qitishda STEAM yondashuvdan foydalanish istiqbollari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: STEAM, ijodiy fikrlash, robototexnika, fizika, integratsiya, tarbiya, konsepsiya, rivojlanish, markaz, kompetensiya.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari, fan va texnikaning rivojlanishi inson hayotining farovonligini oshirish bilan bir qatorda ta'lim tizimiga va mazmuniga qo'yiladigan talablar kundan-kunga oshib bormoqda.

Zamonaviy maktab o'quvchilari robototexnika, dasturlash, modellashtirish, 3D dizayn bilan jiddiy qiziqishadi. O'quvchilarning ushbu qiziqishlari asosida ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil qilish uchun maktab o'qituvchilarini o'zlari avval ushbu talablarga mos bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi zarur. Tanqidiy fikrlash, o'zaro ta'sir va muloqot qilish qobiliyati, berilayotgan masalaga ijodiy yondashish kerak. O'quvchilarda faqatgina bilim va malakalarini shakllantirmasdan ularni tadqiqotchilik, ijodiy fikrlashga yo'naltirish muhimdir. Bir vaqtning o'zida bir so'z bilan birlashtirilishi mumkin bo'lgan fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi asosiy akademik sohalarida – STEM (science, technology, engineering and mathematics) rivojlanishi kerak.

Ushbu qisqartmaga A (arts) harfini qo'shish orqali: gumanitar fanlar, chet tillari, rasm, raqs, musiqa, biz san'at va dizayn bilan bog'liqlikni kuzatishimiz mumkin. STEAM – bu dunyo ta'limidagi tendensiyalardan biri bo'lib, u o'quvchilarga kundalik hayotda ilm-fan va san'atni qanday bog'lashni aniq ko'rsatib beradi va chet tili bu fanlarning barchasini bog'laydi. Shu sababli integratsiyalashgan ta'limda yetakchi o'rinni chet tili (bizning holatlarimizda – ingliz tili) darslari egallaydi.

Bugungi kunda O'zbekistonda yuqoridagi sanab o'tilgan fanlarni o'zaro integratsiyalashgan holda o'qitish, ta'lim jarayonini tashkil etish bo'yicha juda ko'p amaliy ishlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimizda umumiy o'rta ta'lim maktablarida fizika o'qitish metodikasi bo'yicha bir qator muammolar o'z yechimini kutmoqda. Bu muammolarning aksariyati, fizikadan berilayotgan bilim, ko'nikma malakalarning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish darajasi bugungi

kun talabiga mos emasligi bilan bog'liq. Binobarin yurtimizda fizika va uni o'qitish metodikasini takomillashtirish maqsadida "Umumta'lim muassasalarida fizika fanini o'qitish sifatini oshirish", "Fizika fani o'qituvchilarining tayyorgarlik darajasi, dars berish mahorati, fizika fanini o'rgatish metodikasini bilish darajasini muntazam oshirib borish", "Fizika fanlari yo'nalishlarida amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqotlar va innovatsiya ishlarining natijadorligini oshirish", "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida fizika fanini o'qitish sifatini oshirish, darsliklar va o'quv qo'llanmalarini takomillashtirish", "Ta'lim jarayoniga zamonaviy o'qitish uslublarini, shu jumladan axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy qilish" kabi ustuvor vazifalar belgilab berildi. Hozirgi kunda bu muammolarning dolzarbligi yanada oshib, ta'lim sohasida ota-onalar hamda o'quvchilar tomonidan ta'lim mazmuniga qo'yiladigan zamonaviy talablar ta'limni innovatsion usullarda yangi mazmun bilan to'ldirish zarurligini taqozo etadi.

Fizikadan o'tiladigan mavzular insonning kundalik hayoti bilan bog'liqligi bilan boshqa fanlardan yaqqol farq qiladi. Fizika amaliy ahamiyatga ega bo'lgan ya'ni bevosita tajribaga asoslangan fan hisoblanadi. Bugungi kunda maktab darsliklarida fizikadan loyiha ishlari darsliklarga kiritilib, o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida yoki o'zlari mustaqil ravishda loyiha ishlarini bajarmoqdalar. O'quvchilarni fanga qiziqtirish va rag'batlantirish uchun axborot texnologiyalari, internet saytlari, turli dasturlardan foydalanish ijobiy natija beradi. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda o'qitish yangilangan dastur bo'yicha olib borilmoqda, uning asosiy maqsadi o'quvchilarni baholash emas, balki, ularda amaliy bilimlarni shakllantirish, o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish, ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirish hisoblanadi. Bu yerda har bir o'quvchining javobini hisobga olish muhim hamda har bir topshiriq o'quvchi bajarishi kerak bo'lgan bir qator talablarni o'z ichiga oladi. Ushbu talablarga ko'ra, o'quvchi topshiriqlarni bajaradi va bajarilgan algoritmgaga ko'ra o'quvchi nima uchun va qanday qilib ball olishini tushunadi.

Ta'limda STEM yondashuvidan foydalanish iqtidorlilik belgilari bo'lgan bolalar sonining ko'payishiga olib kelishi mumkin, chunki bu intellektual qobiliyatlarni, qiziqishlarni, turli xil fikrlash turini rivojlantirishning qo'zg'atuvchisi bo'lib, kognitiv ehtiyojlarga muvofiq ta'lim faoliyatini amalga oshirishni ta'minlaydi. Ushbu yondashuv bilan kompetensiyalar talabalar tomonidan oson o'rganiladi va o'z tadqiqot amaliyotini oshirish orqali ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Ushbu talabalar bilan ishlashda o'qituvchilar har bir bolaning individual qobiliyatlarini namoyon qilish va rivojlantirish uchun maksimal imkoniyat yaratadigan sharoitlarni yaratishga e'tibor berishlari kerak. Bu o'quv materialining o'tish tezligini tezlashtirish, tarkibiy qismlarni chuqurlashtirish, faoliyat usullarini batafsil bayon qilish, shuningdek ta'limni individuallashtirish bo'lishi mumkin.

Iqtidor belgilari bo'lgan bolalar psixologik yordamga muhtoj. Qo'llab-quvvatlash, individual xususiyatlarga qarab, 3 xil bo'lishi mumkin: qo'llab-quvvatlash hissiy, intellektual va harakatni qo'llab-quvvatlash.

Fizikadan mavzularni STEAM ta'limi asosida tashkil etilishi natijasida quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

1. Dars davomida STEAM ta'limi quyidagi fanlarning fanlararo integratsiyasi orqali amalga oshiriladi: fizika va matematika, fizika va adabiyot, fizika va biologiya, fizika va ingliz tili, fizika va tarix.
2. Dars jaraynida ijodiy fikrlash texnologiyasi muvaffaqiyatli qo'llaniladi, bu o'quvchilarga dars mavzusini shakllantirish uchun sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish orqali imkon beradi.
3. Eksperimental topshiriqni bajarishda guruhlarda ishlar tashkil etiladi, bu muammoli savolga javobni eng samarali izlashga yordam beradi.
4. Nazariy bilimlarni mustahkamlash miqdoriy muammoni ingliz tilidagi shart bilan hal qilish natijasida yuzaga keladi, bu esa o'quvchilarga kerakli ma'lumotlarni ajratib, matnni o'qishga yanada mazmunli yondashishga imkon beradi.
5. O'quvchilarni baholashda ballar yig'ib boriladigan baholash tizimi usuli qo'llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Pardayev M., Sangirova Z. va boshq. Maktab o'quvchilarida hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish. Tabiiy fanlar O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent, Baktria press, 2021. – 160 b.
2. Sangirova Z.B. STEAM o'quvchilarda izlanuvchanlik qobiliyatini rivojlantirishda vosita sifatida //Uzluksiz ta'lim//– Toshkent, 2020, №6. – B.54-57.
3. Sangirova Z.B. Umumta'lim maktablarida zamonaviy ta'lim muhitini yaratishda o'quv-loyiha ishlarining o'рни // O'zMU xabarlari// – Toshkent, 2021, №6. – B.181-183.
4. Хужанов Э.Б.. Преподавание физики в общеобразовательных школах на основе статистического метода / Проблемы современного образования. Электронный журнал. <http://www.пмеду.ру> – М., 2019. – № 1.
5. Хужанов Э.Б., Баратов Ж. Молекуляр физика ва термодинамика асосларидан ностандарт дарсларни мусобақа шаклида ташкиллаштириш методикаси / Фан ва жамият – Нукус, 2021 – № 1 (2-серия).
6. Джораев М., Хужанов Э.Б. Мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси / Ўқув қўлланма – ТДПУ, Тошкент., 2021. - 248 б.
7. Джораев М., Хужанов Э.Б. Изучение курса физики 9 класса в общеобразовательных школах Узбекистана на основе статистического метода // ЖАРЧЫСЫ ВЕСТНИК, «Актуальные проблемы образовательного процесса в школе и ВУЗе», КНУ име-

ни Ж.Баласагына. – Бишкек, 2015. – С. 298–301.

8. Джораев М., Хужанов Э.Б. Совершенствование формата изучения курса молекулярной физики в общеобразовательных школах на основе статистического метода // ЛВИИ Международная (заочная) научно-практическая конференция «Психология и педагогика в системе современного гуманитарного знания ХХІ века» (ПП-57). – Казан, 2018. – С. 239–242.

KIMYO FANINI O'QITISHDA MUHIM VOSITALAR VA DIDAKTIK O'YINLAR

Yaxshiyev Sh.B.-TVPYMO'MM Aniq va tabiiy fanlar metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kimyo fanini o'qitishda didaktik o'yinlarning o'rne haqida so'z borgan, bunda bir qator didaktik masalalar muhokama qilinadi, tasnifi, tanlash talablari va mezonlari ko'rsatib o'tilgan, kimyo darsining turli bosqichlarida didaktik o'yinlardan foydalanish variantlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: kimyo, didaktik o'yin, o'yin shakllari, o'yin turlari.

Kirish. Biz bugungi kunda ilmiy-texnika taraqqiyoti, axborot - kommunikatsion texnologiyalar rivojlangan va rivojlanayotgan davrida yashayapmiz. Bularning barchasini kimyo taraqqiyoti siz amalga oshirish mumkin emas. Kimyo eng gumanistik yo'naltirilgan tabiiy fanlardan biridir: uning muvaffaqiyatlari doimo insoniyat ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan. Kimyoni o'rganish o'quvchilarning dunyoqarashini va dunyoning yaxlit ilmiy tasavvurini shakllantirishga, kundalik hayot muammolarini hal qilish uchun kimyoviy ta'lim zarurligini tushunishga, atrof-muhitga hurmatni tarbiyalashga yordam beradi[1,2].

Inson butun umri davomida intellectual qobiliyatini rivojlantirishga harakat qiladi va uning rivojlanishida maktab, u o'rganadigan fanlar katta rol o'ynaydi. Har bir darsda, o'rganilayotgan mavzuni fikriy shakllantirish va rivojlantirish uchun esa bu fanga qiziqish uyg'otish talab etiladi. Kimyoni o'qitishda o'yin vaziyatidan foydalanish, muammoni muvaffaqiyatli hal qilishga yordam beradi[3].

Bu bosqichlar boshqa fanlar bilan bog'liqligini ko'rsatishi, tabiatni bilish usullarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lishi, o'quvchilarni bilimlarni amaliyotda qo'llashning eng muhim yo'llari va usullari bilan tanishtirishi, talabalarda zamonaviy texnika va ishlab chiqarishga bo'lgan qiziqishini rivojlantirishi, kelajakdagi kasbni tanlash, vatanimiz ravnaqiga o'z hissasini qo'shishi kerakligini anglatib turishi zarur[4].

Kimyo o'qituvchisining vazifasi o'quvchilarda bilimga intilish istagini rivojlantirishdan iborat. Buning uchun ushbu intilishlarni

rivojlantirishga yordam beradigan va kimyo fanidan bilim olishda faol harakatlarning namoyon bo'lishiga yordam beradigan yangi usullarni, vositalarni qo'llash kerak. Ushbu usullardan biri didaktik o'yindir[5].

METODOLOGIYA

Uzoq vaqt davomida nazariya va amaliyotda didaktik o'yin o'qitish usuli sifatida ko'rib chiqilgan va darslarning bir qismi yoki o'rganish bilan bog'liq bo'lmagan o'yin faoliyati sifatida mavjud edi. Oxirgi tadqiqotlar didaktik o'yinlarni o'rganish shakli sifatida qo'llash imkonini beradi[6].

Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, aqliy faollikni oshirish va intellektual salohiyatni rivojlantirish vositalaridan biri didaktik o'yindir.

Didaktik o'yinlar ularning birligida fikrlash va nutqni rivojlantirish uchun alohida ahamiyatga ega. O'yinning mazmuni va qoidalari bolalarni ob'ektlarni aniq va to'g'ri nomlash va tavsiflashga, nutqning grammatik tuzilishini o'zlashtirishga o'rgatish imkonini beradi.

Turli mazmundagi ob'ektlar orasida umumiy xususiyatni hisoblash qobiliyati murakkab analitik-sintetik faoliyatni talab qiladi. Didaktik o'yin ham o'quvchilarda bunday faollikni keltirib chiqaradi - tahlil qilish, turli xususiyatlarni o'zaro bog'lash, umumlashtirish, amaliy harakatlarni tashkil qilish qobiliyati[7].

Aqliy tarbiyada o'yinlarning o'rnini katta bo'lib, ular ba'zi ob'ektlar yoki xususiyatlarni boshqalar bilan taqqoslashni, o'xshashlik va farqlarni aniqlashni talab qiladi. Ular orasida: «Nima etishmayapti?», «Nima bir xil va nima farq qiladi?», «Keraksizini toping» kabi o'yinlar. Ushbu o'yinlar nafaqat fikrlash jarayonlarini, balki reproduktiv tasavvurni ham rivojlantirishga qaratilgan[8].

Didaktik o'yinning funktsiyalari: didaktik o'yin o'quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtirishga yordam beradi, bolalarda katta qiziqish uyg'otadi va o'quv materialini o'zlashtirishga yordam beradi; o'yin texnologiyalari maktab o'quvchilarida kognitiv jarayonlarni rivojlantiradi, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlaydi; rivojlantiruvchi o'yinlar jamoaviy, o'qituvchi rahbarligidagi sinfdagi o'quv faoliyatini tashkil etish shaklidir; didaktik o'yinlarda bola ob'ektlarni kuzatadi, taqqoslaydi, yonma-yon qo'yadi, ma'lum mezonlarga ko'ra tasniflaydi, unga tahlil va sintezni taqdim etadi, umumlashtirishlar qiladi; o'quvchilarda e'tibor va xotira kabi intellektual jarayonlarning individualliklari shakllanadi; o'yin texnologiyalari o'quvchilarda zukkolik, topqirlik, zukkolikni rivojlantiradi; o'yin ixtiyoriy harakatlarni rag'batlantiradi: tashkilotchilik, chidamlilik, yaratilgan qoidalarga rioya qilish, o'z manfaatlarini jamoa manfaatlariga bo'ysundirish.

O'yin - bu raqobat, raqib bilan yoki o'zi bilan kurash. Bu nisbatan qisqa vaqt ichida o'z qobiliyatlarini namoyon qilish imkonini beradi: aqlning fazilatlarini, reaksiya tezligi[9].

Kimyoni o'rganishda didaktik o'yinlardan foydalanish quyidagi vazifalarni hal qilish imkonini beradi: fanni o'rganishga qiziqish

uyg'otish; o'quvchilarning ortiqcha yuklanishini kamaytirish;

Demak, didaktik o'yinlarning asosiy roli shundan iboratki, ular o'quv maqsadlarida, aniq va umumlashirilgan bilimlarni shakllantirish va ularni turli sharoit va sharoitlarda qo'llash uchun ishlatiladi.

MUHOKAMA: Fakultativ bosqichlarda mashg'ulotlarning o'yin shakli o'quvchilarni kimyoviy faollikka undash, rag'batlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladigan o'yin texnikasi va vaziyatlar yordamida yaratiladi.

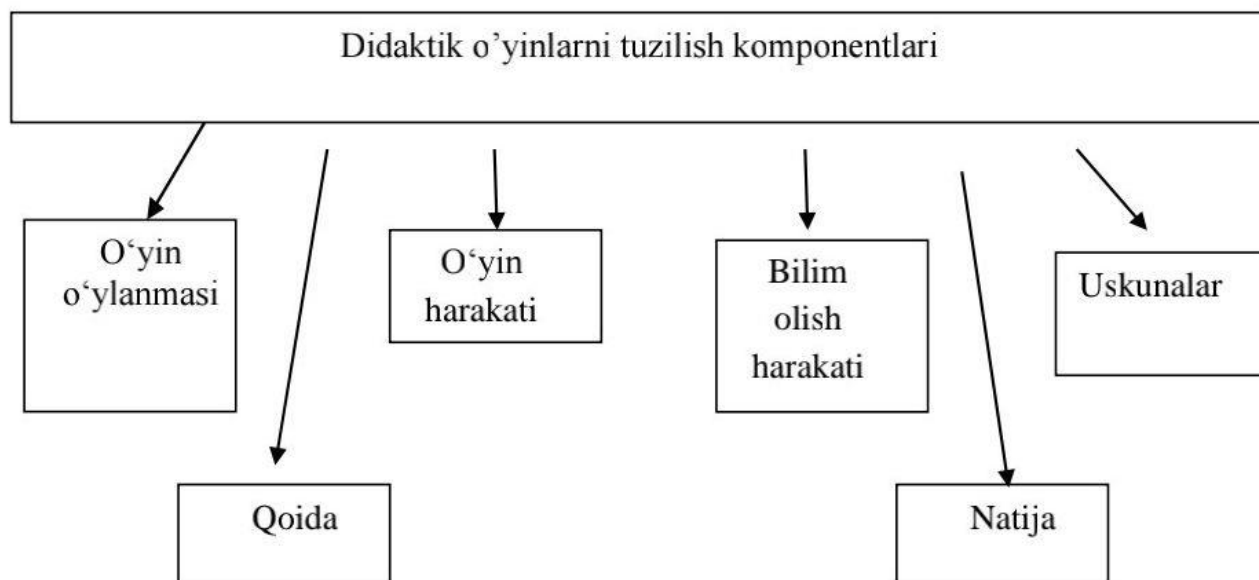
O'yin texnikasini amalga oshirish quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi: o'quvchilar oldiga o'yin topshirig i shaklida didaktik maqsad qo'yiladi; o'quvchilarning o'quv faoliyati o'yi qoidalariga bo'ysunadi; o'quv materiali o'yin vositasi sifatida ishlatiladi o'quv faoliyatiga dialektik vazifani va o'yinni tarjima qiladigan raqobat elementi kiritiladi; didaktik topshiriqning muvaffaqiyati o'yin natijasi bilan bog'liq.

Didaktik o'yinning o'ziga xosligi, uning muhim xususiyati nimada?

Birinchidan, dars - didaktik o'yin nol blokda keltirilgan quyidagi bosqichlardan iborat.

Ikkinchidan, o'yin boshqa faoliyatdan farq qiladigan o'zining barqaror tuzilishiga ega. Umumiy o'yinlardan farqli o'laroq, didaktik o'yin muhim xususiyatlarga ega: aniq belgilangan o'quv maqsadining mavjudligi; pedagogik natija.

O'yinning tarkibiy qismlari asoslanishi, ta'lim va kognitiv yo'nalish bilan tavsiflangan aniq shaklda ta'kidlanishi mumkin.

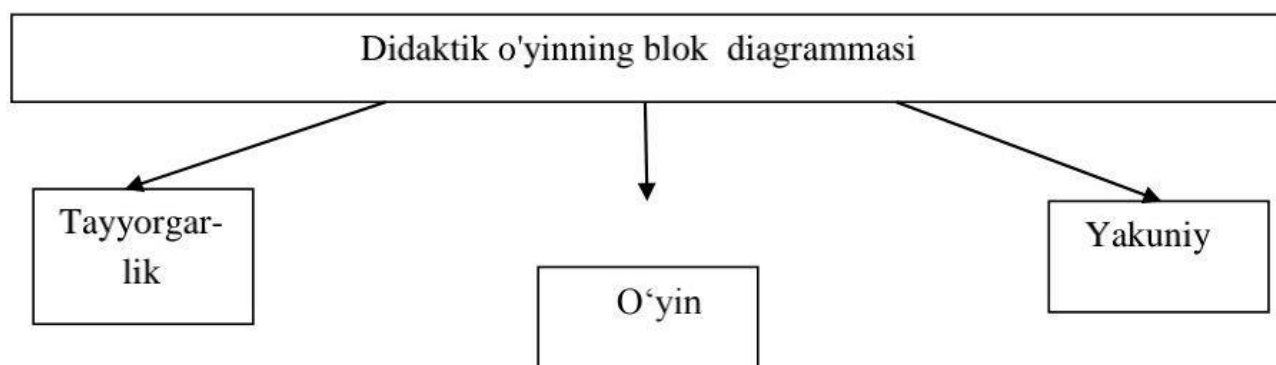


O'yin tushunchasi, qoida tariqasida, o'yin nomida ifodalanadi, o'quv jarayonida hal qilinishi kerak bo'lgan didaktik vazifaga kiritilgan, savol sifatida ishlaydi, go'yo bilimga nisbatan ma'lum talablarni loyihalashtiradi. Qoidalar o'yin davomida o'quvchilarning xatti-harakatlaridagi harakatlar tartibini belgilaydi, darsda ish muhitini

yaratishga yordam beradi. O'yin harakatlari o'yin qoidalari bilan tartibga solinadi, o'quvchilarning kognitiv faolligiga hissa qo'shadi, ularga o'z qobiliyatlarini namoyon qilish imkoniyatini beradi.

Natija - o'yin yakuni bo'lib, unga to'liqlik beradi, qo'yilgan ta'lim muammosini hal qilish shaklida harakat qiladi va ma'naviy va ruhiy qoniqish beradi, o'quvchilarning bilimga erishish yoki o'zlashtirish shartlari yoki ularni qo'llash ko'rsatkichi..

Didaktik o'yin qat'iy belgilangan tuzilishga ega, uning buzilishi yoki yo'qligi o'yinni buzadi. O'yin tushunchasi va o'yin harakatlari tartibga solinadigan qoidalarsiz didaktik o'yin yo mumkin emas yoki o'ziga xos shaklini yo'qotadi, ko'rsatmalar, mashqlar bajarilishiga aylanadi.



Tayyorgarlik bosqichi - bu ishga munosabat, taklif qilingan vazifalar bilan tanishish. O'yin bosqichi - o'yinni o'tkazish, u tadqiqot xarakteridagi vazifalarni o'z ichiga oladi. Yakuniy bosqich - yakuniy nutq, o'yinni muhokama qilish, hujumchilarni mukofotlash.

Ko'pgina didaktik o'yinlar o'quv jarayoniga hech qanday yangilik keltirmaydigan ko'rinadi, lekin ular o'quvchilarni yangi sharoitlarda bilimlarni qo'llash yoki aqliy vazifani qo'yishga undashi bilan juda foydali.

XULOSA

Zamonaviy sharoitlar ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish, bolaning shaxsiyatiga murojaat qilish, uning eng yaxshi fazilatlarini rivojlantirish, ko'p qirrali va har tomonlama shaxsni shakllantirish bilan tavsiflanadi. Ushbu vazifani amalga oshirish ob'ektiv ravishda bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, butun ta'lim jarayonini

tashkilotlashga sifat jihatidan yangi yondashuvni talab qiladi. Shu munosabat bilan ta'limning o'yin shakllari, xususan, didaktik o'yinlar alohida ahamiyatga ega. Didaktik o'yin yaxlit pedagogik jarayonning bir qismi bo'lib, o'qitish va tarbiyaning boshqa shakllari bilan birlashtirilgan va o'zaro bog'liqdir. Shu asosda nazariy tadqiq olib borildi va nazariy muammolar hal qilindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Данченко Т. Игровые технологии в начальной школе / Т. Данченко // Учитель. – 2007. – № 6. – С. 44 – 46.
2. Татяченко Д.В. Развитие общеучебных умений школьников. / Д.В. Татяченко, С.Г.Воровщиков // Народное образование. – 2003. – № 8 – С. 115–126.
3. Павлова Н.С., Обучающие игры на уроках химии//Химия в школе. - 2000. - № 6.- С.35
4. Акимова Т.А. Интеллектуальные игры с химическим содержанием// Химия в школе.- 1996.- №5. - С.71.
5. Габриелян О.С. Теория и практика элективных курсов.// Химия в школе.- 2006. - №4. – С. 2-4. 6.Omonov N.T., Xo'jaev N.X., Madyarova S.A., Eshchonov E.U. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. -T.,Moliya, 2012.- 199 b.
6. Raxmatullaev N.G., Omonov X.T., Mirkomilov Sh.M. Kimyo o'kitish metodikasi.Toshkent. Nizomiy nomidagi TDPU, Elektron versiyasi 2008.
7. Аллаев Ж. Курбанова А.Дж., Комилов К.У. Педагогические технологии как дидактический инструмент при подготовки специалиста в техническом ВУЗе. Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: Инновациялар ва истиқболлар мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари/ Ташкент, 2018. 364–366 бетлар.
8. Аллаев Ж. Использование личностно-ориентированного обучения на занятиях химии. Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: Инновациялар ва истиқболлар мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари/ – Ташкент, 2018. – Б. 366-368 бетлар.

IV. BOB. O'QUV NATIJALARINI BAHOLASH VA TA'LIM

SIFATNI MONITORING QILISHNING DOLZARB MASALALARI. MILLIY BAHOLASH DASTURI: MUAMMOLAR, YECHIMLAR, ISTIQBOLLAR

Abdiraimov Shohruh Samad o'g'li
Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-
metodik markazi bosh mutaxassisi,
ped.f.f.d.(PhD)

Annotatsiya. Milliy ta'lim taraqqiyotini kuzatib borish va tizimning xalqaro standartlarga mos kelishini ta'minlash, raqobatbardoshligini oshirish, ta'lim tizimimizning yutuq va kamchiliklarini hududlar va regionlar miqyosida aniqlash, mavjud resurslarini to'g'ri va maqsadli yo'naltirish, hududlardagi mavjud yutuqlarimizni aniqlab, ularni yanada rivojlantirish, kamchiliklarimizni erta aniqlab, vaqtida bartaraf etish choralarini ko'rish, tizim doirasida hududiy boshqarmalarda, maktablarda, o'qituvchilarda va ota-onalarda ta'limga daxldorlik, hisobdorlikni oshirish, pedagoglarda muntazam malaka oshirishiga ehtiyojni paydo qilish, ota-onalarning farzandlari bilan ishlashini ta'minlash, oliyta'lim uchun raqobatbardosh yosh avlodlarni yetishtirib chiqarish bugungi zamonaviy maktab ta'limi oldida turgan muhim vazifalaridandir. Ushbu tezisda milliy baholash dasturini ishlab chiqish va joriy etish, bu boradagi xorijiy tajribalar hamda amalda holatimiz, mavjud muammolar tahlilga tortilgan. Milliy baholash dasturini ishlab chiqishdan kutilayotgan natijalari, uning ta'lim tizimidagi o'rnini borasidagi qarashlar aks etgan.

Kalit so'z: milliy baholash dasturi, ta'lim sifati, xalqaro baholash dasturlari nazorat qilish, baholash

Kirish.

Jahon miqyosida maktab ta'limida o'quvchilarni hayotga tayyorlash, ularni har tomonlama rivojlantirish hamda yaxlit baholash ta'lim tendensiyaga aylanib bormoqda. Buning yorqin ifodasini PIRLS, PISA, TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlari mazmunida ham ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, dunyoning rivojlangan va aksariyat rivojlanayotgan davlatlari ta'lim tizimida milliy baholash tadqiqotlarini yo'lga qo'yayotgani, baholash jarayoni tizimlashtirilayotgani ham bejiz emas. Chunki davlatlar ta'limida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, xalqaro miqyosda tengqurlari bilan har jabhada tenglasha oladigan yosh avlodni yetishtirib berishni bosh maqsad sifatida belgilashmoqda. Bu esa dunyo ta'limida o'ziga xos "poyga" ketayotganini aks ettirmoqda.

O'zbekiston ham rivojlanayotgan davlatlar qatorida maktab o'quvchilari ishtirokida o'tkaziladigan xalqaro baholash dasturlarida ilk

bor ishtirok etib mavjud darajasini aniqlab olmoqda.

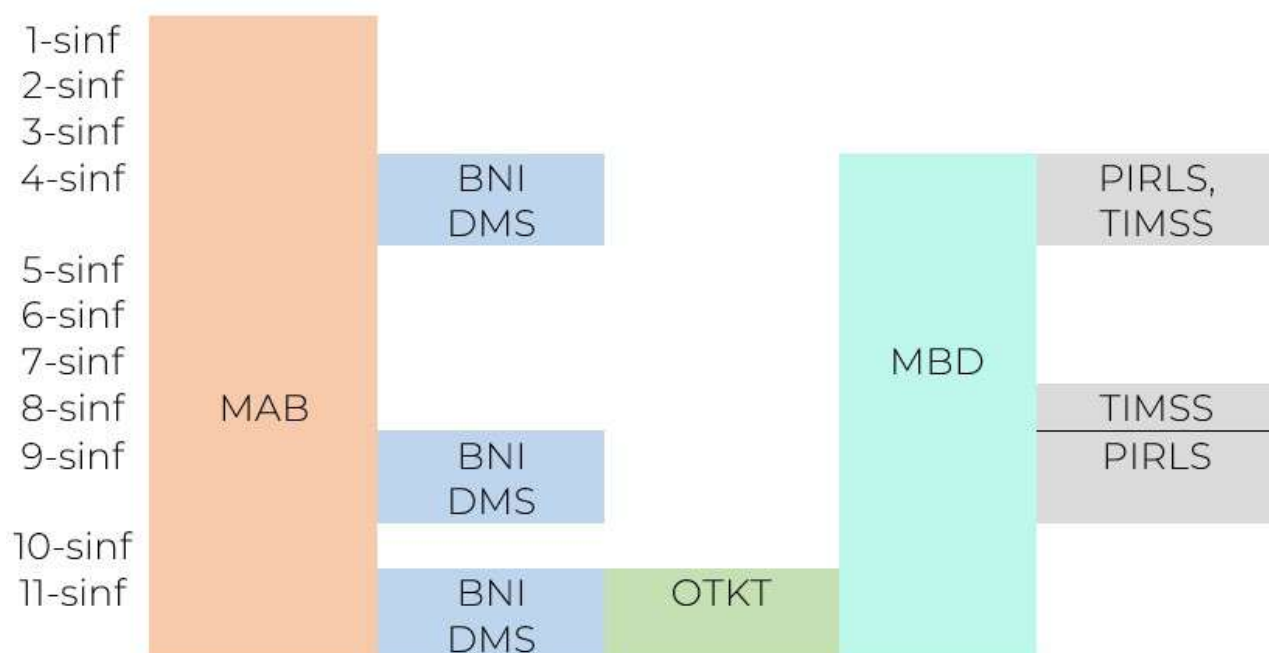
Asosiy qism.

Mamlakatimizning maktab ta'limidagi mavjud ta'lim sifati bo'yicha darajasini tahlilga tortdik. Ma'lumki, maktabdagi ta'lim sifati haqida obyektiv xulosa ta'lim sifatini aniqlash bo'yicha o'tkaziladigan tashqi baholash va monitoringlarda aks etadi. O'zbekistonda maktabdagi ta'lim sifatiga yalpi baho beradigan tashqi baholash tizimi mavjud emas. Shu asosida milliy darajada maktabdagi ta'lim sifatida faqatgina oliy ta'limga kirish sinovlarida abituriyentlarning natijalaridan kelib chiqib, birlamchi xulosa berishimiz mumkin. Bu boradi natijalarni o'rganib chiqdik. Ko'rinadiki, 2021/2022-o'quv yili uchun o'tkazilgan oliy ta'limga kirish test sinovlarida ishtirok etgan abituriyentlarning qariyb 36 %i 57,6 ball, ya'ni umumiy to'plash mumkin bo'lgan ballning 30 %ini ham to'play olmagan. 2022/2023-o'quv yili uchun qabul sinovlarida esa bu ko'rsatkichi keskin tushib ketib, 51,2 %ni tashkil etgan bo'lsa, 2023/2024-o'quv yilida esa 50,6 %ni tashkil etgan.[5,6] Shuni ta'kidlashimiz kerakki, oliy ta'limga kirish sinovlarida foydalaniladigan test topshiriqlari umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va darsliklari asosida shakllantiriladi. Bu esa maktab ta'limida o'qitish sifati nihoyatda pastga tushib ketgan deyishimizga birlamchi asos bo'la oladi.

O'zbekistonning xalqaro baholash tadqiqotlaridagi natijalari ham, dastlabki xulosani tasdiqlamoqda. Bunga ko'ra PIRLS 2021 tadqiqotida 57 davlat ichida umumiy hisobda 437 ball bilan 49-o'rinni qayd etdik. [2] PISA 2022 tadqiqotida esa matematikadan 81 davlat ichida 364 ball bilan 72-o'rinni, tabiiy fanlardan esa 355 ball bilan 80-o'rinni hamda o'qish savodxonligi bo'yicha ham 336 ball bilan 80-o'rinni egalladik. [3]

Mazkur natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'limni rivojlantirish borasida amalga oshirishimiz lozim bo'lgan bir qator vazifalar bor. Muammoni asl sababini aniqlash maqsadida O'zbekiston ta'lim tizimida baholash tizimining ta'lim sifatida ta'sirini o'rgandik. Tahlillarimiz shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda maktab ta'limi sifatini baholashning yagona tizimini joriy etish borasida bir qator muammolar yig'ilib qolgan. Jumladan, maktab ta'limida baholash jarayonini tartibga solish bilan bog'liq huquqiy-normativ bo'shliqlar mavjud, maktab ichki monitoringlarini tizimli tashkil etish, Yagona va asosiy davlat imtihonini joriy etish, Ta'lim sifati bo'yicha milliy tadqiqotlarni o'tkazish, respublika bo'ylab Yalpi imtihon sinovlarini tashkil etish borasida amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlar kutmoqda.

Tadqiqotimizda Milliy baholash dasturi, uning ta'lim sifatiga ta'siri, bu boradagi xorijiy tajribalar hamda maktabda milliy baholash tadqiqotini o'tkazishdan kutilayotgan natijalar haqida o'rganishlar olib bordik. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekistonda maktabda quyidagi baholash turlari va usullaridan foydalaniladi.(1-chizma)



1-chizma. O'zbekistonda maktab ta'limi sifatini baholashning tizimi

MAB – maktab o'qituvchilar tomonidan amalga oshiriladigan an'anaviy baholash.

BNI – 4- va 9- sinfda maktab tomonidan o'tkaziladigan bosqichli nazoratlar.

YDA – 11-sinf o'quvchilari maktabni tamonlayotganda topshiridagi yakuniy davlat attestatsiya sinovlari.

DMS – 4-, 9- va 11-sinf o'quvchilari tomonidan attestatsiya va akkreditatsiya sinovlari.

OTKT – oliy ta'limga kirish test sinovlari.

PIRLS – 4-sinf o'quvchilar o'rtasida o'tkaziladigan xalqaro baholash tadqiqoti.

TIMSS – 4- va 8-sinf o'quvchilar o'rtasida o'tkaziladigan xalqaro baholash tadqiqoti.

PISA – 15 yoshli o'quvchilar o'rtasida o'tkaziladigan xalqaro baholash tadqiqoti.

MBD – xalqaro baholash dasturi asosida ishlab chiqiladigan milliy baholash dasturi. Hozirda mavjud emas.

Ko'rinadiki, asosan, maktabdagi ta'lim sifatida o'quvchilarga dars berayotgan o'qituvchilarning o'zi baho beradi. Ma'lumki, ta'lim sifati nazorati o'qituvchilar zimmasida qoldirilishi natijasida berilgan baho, qabul qilingan xulosa obyektiv bo'la olmaydi. Buni yuqorida qayd etilgan milliy yoki xalqaro miqyosdagi tashqi nazoratlarda qayd etilgan natijalar ham ko'rsatmoqda.

Mavjud huquqiy-normativ asoslarni va joriy amaliyotlarni o'rganib

chiqqanimizda quyidagi muammolar aniqlandi:

- umumiy o'rta ta'lim sifatini ta'minlash va muntazam nazorat qilishning markazlashgan mexanizmi mavjud emas;
- umumiy o'rta ta'lim sifatini nazorat qilish va baholash bo'yicha huquqiy-normativ jihatdan bo'shliqlar kuzatiladi;
- jamoatchilikning umumiy o'rta ta'limdagi ehtiyojlari muntazam o'rganilishi yo'lga qo'yilmagan;
- hududlar va regionlar miqyosida benchmarking qilish imkoniyati mavjud emas;
- xalqaro baholash tadqiqotlari asosida milliy baholash tizimini takomillashtirish choralari amalga oshirilmayapti;
- baholash nazariyasi ilm-fan tarmog'i sifatida rivojlantirilmagan, metodik ta'minot yaratilmagan;
- oliy ta'limga kirish va yakuniy davlat attestatsiyasi sinovlari uchun yagona imtihon tizimi mavjud emas;
- to'g'ridan to'g'ri manfaatdor bo'lmagan tashkilot tomonidan tashqi baholashni amalga oshirish tizimi yo'lga qo'yilmagan;
- o'rta ta'lim tizimi uchun yuqori ta'sir kuchiga ega imtihonlarni tartibga soluvchi Milliy baholash kengashi mavjud emas.

Shuning uchun maktab ta'limida muntazam tashqi nazoratni o'tkazadigan yagona baholash tizimiga ehtiyoj mavjud. Bu borada xorijiy tajribalarni o'rgandik. Xususan, AQSh, Rossiya Federatsiyasi, Kanada, Singapur va Avstraliya kabi davlatlar.

Amerika Qo'shma Shtatlarida o'quvchilarni fanlarda o'zlashtirish darajasini tashqi baholash va monitoring qilish maqsadida Ta'lim taraqqiyotining milliy bahosi dasturi – "The National Assessment of Educational Progress" (NAEP) joriy etilgan. Ushbu dasturda davlat va nodavlat (xususiy) maktablarning 4-, 8- va 12-sinfo'quvchilarining o'qish, matematika va tabiiy fanlardan savodxonligi muntazam baholanadi. [7]

Rossiya Federatsiyasida o'quvchilarni fanlarda o'zlashtirish darajasini tashqi baholash va tadqiqot olib borish maqsadida Ta'lim sifati bo'yicha milliy tadqiqoti – "Nasionalnoe issledovanie kachestva obrazovaniya" (NIKO) joriy etilgan. Bu dastur xalqaro baholash tadqiqotlari (PIRLS, PISA, TIMSS v.b.) talablari asosida ishlab chiqilgan bo'lib, unda 4 – 10-sinflar o'quvchilarining turli fanlardan reja-grafik asosida savodxonligi muntazam baholanadi. [4]

Kanadada esa Pan-Kanada baholash dasturi – "Pan-Canadian Assessment Program" (PCAP) yo'lga qo'yilgan. Bu dasturda 8-sinf o'quvchilarining o'qish, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilim va ko'nikmalari baholanadi. Bu dastur har 3 yilda bir bor o'tkaziladi. [8]

Avstraliyaning tajribasini o'rganganimizda, ular ham Milliy baholash dasturini – NAPLAN (National Assessment Program – Literacy and Numeracy) ishlab chiqib, joriy etgan. Unda asosan 3-, 5-, 7- va 9-sinf

o'quvchilarining ona tili va matematika fanlaridan savodxonligi muntazam baholanadi. [9]

So'nggi yillarda ta'lim reytinglarida yuqori o'rinlarni qayd etib kelayotgan Singapur tajribasini ham o'rgandik, ular har bir bosqich uchun alohida tashqi baholash tizimidan foydalanadi. O'quvchilar tayanch ta'limni tamomlayotganda GCE (General Certificate of Education – Umumiy ta'lim sertifikat) O-daraja, o'rta ta'limni tamomlayotganda esa A-daraja imtihonlarini topshirishadi. [10]

Yuqorida keltirilgan ilmiy asoslar va xorijiy tajribalar asosida umumiy o'rta ta'lim bosqichlari: boshlang'ich ta'lim, tayanch ta'lim va o'rta ta'lim bitiruvchilari ishtirokida fundamental fanlardan davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablarini bajarganligini nazorat qilish va baholash uchun Milliy baholash dasturini ishlab chiqish va joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Milliy baholash dasturi baholash instrumentlari va so'rovnomadani iborat bo'ladi. Baholash topshiriqlari xalqaro baholash talablari asosida shakllantirilib, o'quvchilarda 21-asr ko'nikmalarining shakllanganlik darajasini tekshiradi. So'rovnoma yordamida o'quvchilarning oiladagi ta'lim muhiti, ota-onalarning, jamoatchilikning ta'limdagi ehtiyoji, ta'lim tizimi haqidagi fikr-mulohazalari o'rganiladi.

Umuman, Milliy baholash dasturini joriy etish orqali quyidagi natijalarga erishiladi:

- umumiy o'rta ta'lim tizimida markazlashgan tashqi baholash o'tkazish orqali to'g'ridan to'g'ri o'qitish sifati ta'minlanadi;
- maktabda davlat ta'lim standarti talablarini bajarilishini ta'minlash orqali vakolatli idoralar, hududiy boshqarmalar, maktab rahbariyati, o'qituvchilar va ularning ota-onalarida hisobdorlik, javobgarlik hissini oshiriladi;
- milliy baholash dasturi natijalari asosida ta'lim uchun ajratilgan resurslarni manzilli taqsimlanishi, ta'lim sohasidagi islohotlarni samaradorligi, davlat ta'lim siyosatini to'g'ri loyihalashtirish ta'minlanadi;
- o'quvchilarni xalqaro baholashtirishdagi ta'lim tizimlari bilan taqqoslashga xizmat qiladi, ular 21-asr ko'nikmalarini shakllantirishga bilvosita ehtiyoj sezadi, pedagoglarda esa muntazam malaka oshirishiga ehtiyojni paydo qiladi;
- respublika va hududlar miqyosida benchmarking qilish imkoniyatini beradi, hududlarning umumiy o'rta ta'limdagi yutuqli jihatlarni kuzatib borish, takomillashtirish, sohadagi bo'shliqlarni to'ldirishga imkon yaratadi;
- milliy davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi va o'quv metodik materiallarni ishlab chiqishda ilmiy asoslangan dalillarga tayanib qarorlar qabul qilishga imkon beradi;
- jamoatchilikning maktab ta'limidagi ehtiyojlarini o'rganib, milliy

ta'lim falsafasini ishlab chiqish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, milliy baholash dasturi asosida milliy ta'lim hisobotini muntazam e'lon qilib borish bizga, ko'p qirrali ta'lim trayektoriyalarini shakllantirishga, hech bir o'quvchi "boshi berk ko'chaga" (no dead ends) kirib qolmasligi "hech kim ortda qolmasligi" (no child left behind) tamoyilini amalda qo'llashga imkoniyat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jaap Scheerens. Cees Glas, Sally M.Thomas. Educational evaluation, assessment, and monitoring. A systemic approach. Lisse abingdon exton (pa) Tokyo.
2. Ina V.S. Mullis, Matthias von Davier, Pierre Foy, Bethany Fishbein, Katherine A. Reynolds, and Erin Wry. PIRLS 2021 International Results in Reading. [DOI: 10.6017/lse.tpisc.tr2103.kb5342]
3. PISA 2022 Results The State of Learning and Equity in Education. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1235_1235421-gumq51fbgo&title=PISA-2022-Results-Volume-I
4. Edinaya sistema osenki kachestva shkolnogo obrazovaniya v Rossii. [https://obrnadzor.gov.ru/wp-content/uploads/2020/12/esoco_rus_print.pdf // 2024.10.03]
5. Abituriyentlarning deyarli yarmi 56,7 ball ham to'play olmagan. [<https://yuz.uz/uz/news/abituriyentlarning-deyarli-yarmi-567-ball-ham-toplay-olmagan>. // 2024.10.03]
6. Abituriyentlarning qariyb 36 foizi o'tish bahosini to'play olmagan. [<https://www.gazeta.uz/oz/2021/09/16/exam/> // 2024.10.03]
7. The National Assessment of Educational Progress [<https://nces.ed.gov/nationsreportcard/> // 2024.10.03]
8. Pan-Canadian Assessment Program [[https://www.cmec.ca/240/Programs-and-Initiatives/Assessment/Pan-Canadian-Assessment-Program-\(PCAP\)/Overview/index.html](https://www.cmec.ca/240/Programs-and-Initiatives/Assessment/Pan-Canadian-Assessment-Program-(PCAP)/Overview/index.html) // 2024.10.03]
9. National Assessment Program – Literacy and Numeracy. [<https://www.nap.edu.au/naplan> // 2024.10.03]
10. General Certificate of Education. [<https://www.seab.gov.sg/home/examinations/gce-a-level> // 2024.10.03]

INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDA SUN'IY INTELLEKT VA ROBOTOTEXNIKA ASOSLARINI O'QITISH DOLZARBLIGI

Abdujalilov Javlonbek Adilovich-
Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-
metodik markazi Ta'lim standartlari va
dasturlarining samaradorligini tahlil
qilish bo'limi boshlig'i

Doniyorbek Ahmadaliev – Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi O'quv-metodik komplekslar va multimedia resurslarining samaradorligini tahlil qilish bo'limi boshlig'i
Email: javlontuit@gmail.com,
ilmiyor@outlook.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada biz O'zbekiston va turli xorijiy mamlakatlardagi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Informatika va axborot texnologiyalari" fanida sun'iy intellekt va robototexnika mavzularini o'qitishning muhimligi tahlilini o'tkazdik. Tadqiqotlarimiz asosida umumiy o'rtata'limdagi informatika va axborot texnologiyalari fanida sun'iy intellekt va robototexnika asoslariga doir mavzularni o'qitish o'quvchilarda raqamli kompetensiyalarni shakllantirishga yordam berishini aniqladik. Dasturlash va sun'iy intellektga doir mavzularni o'quvchilarga qay darajada qiziq ekanligini o'rganish maqsadida 95 nafar o'quvchilarni fikrlarini tahlil qildik.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, robototexnika, dasturlash.

Kirish. Jahonda sun'iy intellekt ta'lim sohasini o'zgartirishga qodir istiqbolga ega ekanligi e'tirof etilmoqda. Jumladan, o'quv jarayonida avtomatlashgan sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish va ularni o'qitish individual ta'limni yaxshilashga yordam berishi mumkinligi ta'kidlanmoqda. Aslini olganda ta'lim yoki boshqa sohalarga sun'iy intellektning kirib kelishi va uni yoshlarga o'rgatish jarayonining dolzarblashuvi uning insonlar hayotida qanchalik muhimligi bilan o'lchanadi.

Sun'iy intellekt va robototexnikaning ta'lim tizimiga kirib kelishi yangicha ta'lim muhitini yaratib borayotganligi YUNESKO tashkiloti tomonidan e'tirof etilgan [1]. Unga ko'ra 2022-yil oxirida sun'iy intellekt asosidagi ekspert tizimi (ChatGPT) ishga tushirilishi bilan omma e'tiborini tortdi, bu tarixdagi eng tez rivojlanayotgan ilovaga aylandi. Matn, tasvirlar, videolar, musiqa va dasturiy ta'minot kodlari kabi natijalarni ishlab chiqarish uchun inson imkoniyatlariga taqlid qilish kuchi bilan ushbu ChatGPT ilovasi shov-shuvga sabab bo'ldi. Axborot kommunikatsiya texnologiyalari rivojlanib ilm-fan, ta'lim, ishlab chiqarish sohaslariga kirib kelishi natijasida ko'plab ishlab chiqarish obyektlarida robototexnika qurilmalaridan foydalanish, sun'iy intellekt tizimlarni joriy etish orqali ishlab chiqarish jarayonlarning avtomatlashtirishga erishilmoqda. Ushbu globallashtirish va axborotlashtirish jarayonida umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarga sun'iy intellekt va robototexnikani o'qitish orqali ularning raqamli kompetensiyalarini shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Dunyoning yetakchi mamlakatlari umumiy o'rta ta'lim maktablarida informatika fani doirasida sun'iy intellekt va robototexnika mavzularini tatbiq etish orqali o'quvchilarning muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni o'z ichiga olgan bir qator ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan turli ilmiy tadqiqot ishlari olib bormoqda. Mazkur tadqiqotlarning zamonaviy tendensiyalaridan kelib chiqib, umumiy o'rta ta'lim o'quv jarayoniga innovatsion ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish va maqsadli yo'naltirish, informatika va axborot texnologiyalari fanida sun'iy intellekt va robototexnika mavzularini o'qitish orqali o'quvchilarning o'rgangan bilimlarini amaliyotga joriy etish ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida umumiy o'rta maktab tizimida o'quvchilarning sun'iy intellekt va robototexnikaga qiziqishini orttirish orqali raqamli kompetensiyalarga ega kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda yangi O'zbekistonni barpo etish jarayonida Axborot texnologiyalari sohasidagi kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va aholining kundalik hayotiga keng joriy etishni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Bu vazifa ta'lim tizimining barcha darajalariga qo'yiladigan talablarni shakllantirishga ta'sir qiladi. Xususan, umumiy o'rta maktab o'quvchilari uchun muhandislik va raqamli mutaxassisliklarning bo'lajak vakillari sifatida oldindan kasbiy tayyorgarlikka, sun'iy intellekt sohasida ularning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga talab yuqoriligini bildiradi.

Yuqorida qayd etilgan holatlar umumiy o'rta ta'lim tizimida 10-11-sinf informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitish metodik tizimining tarkibiy qismlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish zarurligini belgilaydi, bunda sun'iy intellekt va robototexnika sohasidagi zamonaviy yutuqlar va imkoniyatlarni samarali qo'llash ehtiyoji yuzaga kelgan.

Adabiyotlarni tahlili. O'quvchilarga metakognitiv fikrlash va 21-asr ko'nikmalarini rivojlantirish uchun sun'iy intellekt va dasturlashni o'rgatish muhimdir. Yuqorida sanab o'tilgan omillar STEM (Science Technology Engineering and Math) va AKTni ilgari surish elementlarini o'z ichiga oladi. Maktab ta'limida STEMni o'qitishni loyihaga asoslangan vazifalar bilan qiziqarli tashkil qilish mumkin [2]. Ta'lim robototexnika bu o'quvchilarni robototexnika faoliyatini qurish va loyihalashtirishga ilhomlantiradigan o'quv muhiti [3]. Dasturlashtiriladigan robotlarni yaratish orqali o'quvchilar guruhlarini o'yinlik hamkorlikda muammolarni hal qilish faoliyati bilan shug'ullanadilar. Robototexnika o'quvchilarga dasturlash fanini chuqur o'rganish va yangi bilimlarni o'zlashtirishda yordam beradi, bu ularga texnologiya sohalarida keng ko'laml

mavzularni o'rganish imkonini beradi [4].

Sun'iy intellekt – bu aqlli mashinalarni, ayniqsa aqlli kompyuter dasturlarini yaratish ilmi va muhandisligi. Bu inson aql- zakovatini tushunish uchun kompyuterlardan foydalanishga o'xshash vazifa bilan bog'liq, ammo Sun'iy intellekt biologik kuzatilishi mumkin bo'lgan usullar bilan cheklanishi shart emas. Sun'iy intellekt – bu dunyodagi maqsadlarga erishish qobiliyatining hisoblash qismi. Aqlning har xil turlari va darajalari odamlarda, ko'plab hayvonlarda va ba'zi mashinalarda uchraydi [4].

Robototexnika shuningdek, o'quvchilar ijodini rivojlantirish va kognitiv qobiliyatlarini yaxshilashga yordam beradi, ayniqsa fan, texnologiya, muhandislik va matematika (STEM) [5]. Bundan tashqari, ushbu robotlar o'quvchilarga turli ko'nikmalarni, jumladan, o'z-o'zini baholash va o'z-o'ziga ishonish, shuningdek, dasturlash va texnologiya haqida ko'p narsalarni o'rganishga yordam beradi [6]. Maktabda o'quvchilarga Robototexnikani o'rgatish bolalar va o'smirlarni ushbu fanlarni yanada davom ettirishga ilhomlantiradi. Bu, albatta, o'quvchilarning robotlarni soddalashtirish orqali dasturlash tillarini boshqarish qobiliyati va imkoniyatlarini yaxshilash uchun to'g'ri keladi [7]. Shunday qilib, o'quvchilarning o'rganishi yanada qiziqarli bo'lishi muhim hisoblanadi [8].

Tadqiqot obyekti va metodologiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 2-fevraldagi “Ta’lim sohasidagi islohotlarni jadallashtirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi PQ-54-sonli qarori 3-ilovasida Toshkent shahri Uchtepa tumanidagi 129-sonli umumiy o’rta ta’lim muassasasi faoliyatini qayta ko’rib chiqish, undagi ta’lim sifatini oshirish maqsadida ushbu muassasa Ta’limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markaziga biriktirilgan. Ushbu maktabda tajriba sinov tariqasida Informatika va Axborot texnologiyalari fanida 10-11-sinf o’quvchilariga Dasturlash va Sun'iy intellektni o'qitishni rejalashtirganmiz. Ushbu rejani amalga oshirishdan avval o'quvchilar, o'qituvchilar, maktab ma'muriyati va ota-onalar (vasiylar)ning bu haqida fikrlarini o'rganish maqsadida so'rovnoma tashkil etdik.

Tahlil va natijalar. So'rovnomaning shakllantirishda “Dasturlash va sun'iy intellektni o'qitish holati” va “Dasturlash yoki sun'iy intellektni o'qitishni qo'llab-quvvatlashning zarurati va yo'nalishi” ni aniqlash bo'yicha savollar ishlab chiqildi (1-jadval).

1-jadval. So'rovnomalardagi Savollar soni.

Savollar turi	Har bir ishtirokchi uchun savollar soni			
	O'quvchi	O'qituvchi	Maktab ma'muriyati	Ota-ona (Vasiy)
Dasturlash va sun'iy intellektni o'qitish holati	3	6	1	2
Dasturlash yoki sun'iy intellektni o'qitishni qo'llab-quvvatlashning zarurati va yo'nalishi	5	4	9	3
Umumiy	8	10	10	5

O'quvchilarning dasturlash va sun'iy intellektni o'rganishga qiziqishlarini o'rganish maqsadida 129-maktabning 95 nafar 10-11 sinf o'quvchilaridan so'rovnoma taklif qilindi va quyidagi 2-jadvalda keltirilgan savollarga o'quvchilarni javoblari jamlandi.

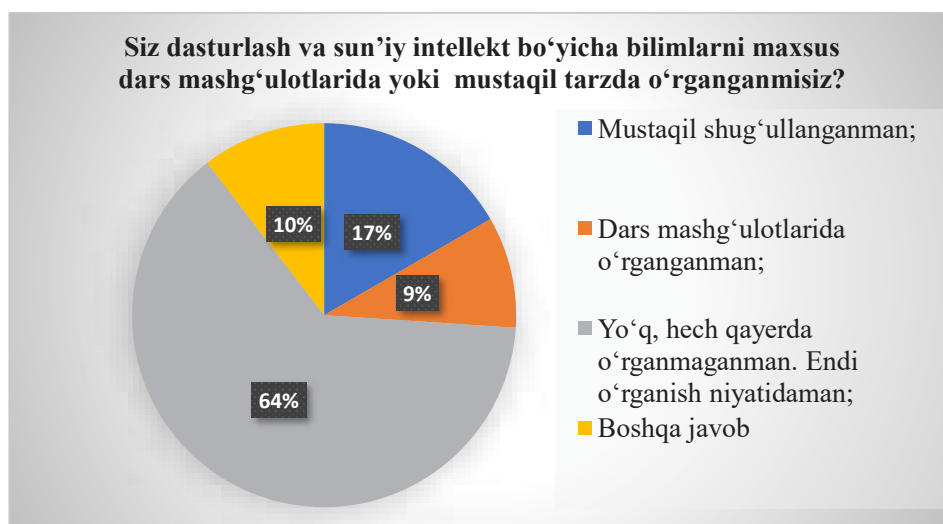
2-jadval. So'rovnomalardagi savollarga berilgan javoblar soni.

O'quvchilarni javoblari		
S1	Siz dasturlash va sun'iy intellekt bo'yicha bilimlarni maxsus dars mashg'ulotlarida yoki mustaqil tarzda o'rganganmisiz?	Soni
A	Mustaqil shug'ullanganman;	16
B	Dars mashg'ulotlarida o'rganganman;	9
C	Yo'q, hech qayerda o'rganmaganman. Endi o'rganish niyatidaman;	61
D	Boshqa javob:	10
S2	Agar maxsus dars mashg'ulotida qatnashgan bo'lsangiz, u nima haqida edi?	
A	Arduino, botlar bilan ishlagan va konstruktorlar yasash haqida (Aqlli Uy, aqlli shahar, va h.k);	7
B	Sun'iy intellekt bilan ishlash, unda ekspert tizimlar, yuzni tanib olish (va h.k) bo'yicha ishlash;	10
C	Dasturlash bo'yicha (turli algoritmlar, o'yin dasturlarini yaratish)	32
D	Boshqa javob:	46
S3	Agar maxsus dars mashg'ulotida qatnashgan bo'lsangiz, u qayerda bo'lgan?	

A	Maktabning informatika va axborot texnologiyalari xonasida;	27
B	Maktabning maxsus robototexnika bilan jihozlangan mashg'ulot xonasida;	2
C	Maktabning texnologiya xonasida;	3
D	Xususiy o'quv kurslarida;	17
E	Boshqa javob:	43
S4	Agar dasturlash yoki sun'iy intellekt bo'yicha mashg'ulot tashkil etilsa, unda ishtirok etishni xohlaysizmi?	
A	Ha;	74
B	Yo'q.	17
S5	Agar siz ishtirok etishni xohlasangiz, dasturlash va sun'iy intellekt bo'yicha bilimlarni o'rganishdan maqsadingiz nima?	
A	Dasturlashga juda qiziqaman: mashg'ulotda men turli o'yin dasturlarini yozgan bo'lardim;	41
B	Sun'iy intellektga ko'proq qiziqaman, unda men zamonaviy va aqlli konstruktorlarni qurar edim yoki sun'iy neyron torlarini o'rganib "yuzni tanish", "human language processing" yoki "ekspert tizimlar" kabi ilovalaridan foydalangan bo'lardim.	33
C	Boshqa javob:	20
S6	Sizningcha, dasturlash va sun'iy intellekt bo'yicha mashg'ulotlar kelajakda sizga yordam bera oladimi?	
A	Ha, yordam bera olishiga ishonaman;	74
B	Yo'q, bu bir keraksiz tushuncha, kelajakka nafi yo'q;	4
C	Boshqa javob:	15
S7	Siz ushbu dars-mashg'ulotlarini qaysi shaklda o'tkazilishini xohlar edingiz?	
A	Yuzma-yuz;	81
B	Onlayn;	5
C	Boshqa javob:	10
S8	Dasturlash va sun'iy intellekt mashg'ulotlarida ishtirok etayotganingizda qaysi o'quv vositalaridan ko'proq foydalanishni xohlaysiz?	
A	Kompyuter, smartfon yoki planshet;	73
B	Arduino kits, lego, botlar;	3

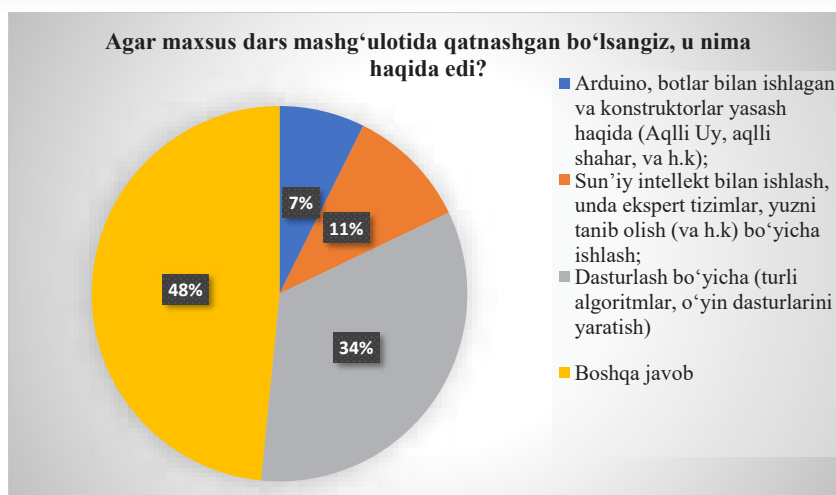
C	Dasturlash bo'yicha cheetsheetlar, snippedlar, va h,k.;	6
D	Boshqa javob:	13

Siz dasturlash va sun'iy intellekt bo'yicha bilimlarni maxsus dars mashg'ulotlarida yoki mustaqil tarzda o'rganganmisiz degan savolga o'quvchilarning 17% (16 nafar) mustaqil shug'ullanganman, dars mashg'ulotlarida o'rganganman deb javob berganlar 9% (9), yo'q, hech qayerda o'rganmaganman lekin endi o'rganish niyatidaman deb javob berganlar ulushi eng katta bo'lib 64% (61) ni tashkil etdi. Qolgan 10% (10) o'quvchilar ushbu mavzularga qiziqmasligini boshqa kasblarni o'rganayotganligini bildirishdi (1-rasm).

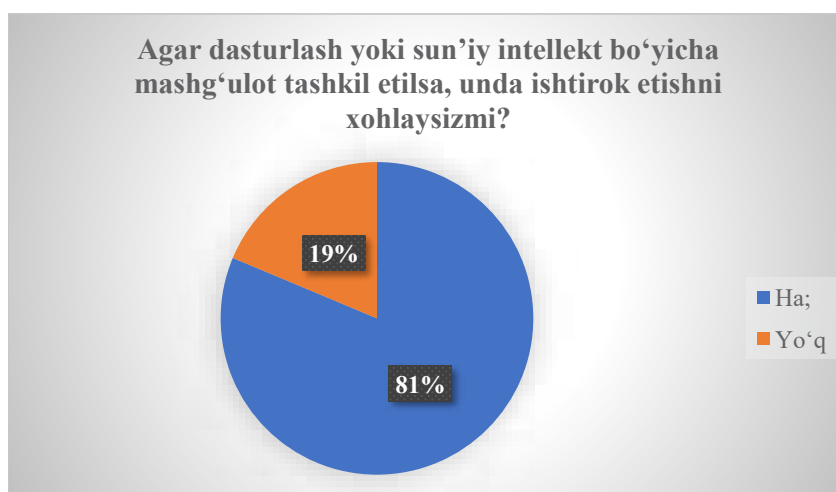


1-rasm. O'quvchilarni dasturlash va sun'iy intellektni oldin o'rganganligi

O'quvchilardan sun'iy intellekt va dasturlash, robototexnikaga oid o'rgangan mavzularini aniqlashtirish maqsadida, agar maxsus dars mashg'ulotida qatnashgan bo'lsangiz, u nima haqida edi deb berilgan savolga so'rovnomada ishtirok etga o'quvchilarni 7% (7 nafar) Arduino, botlar bilan ishlagani va konstruktorlar yasash haqida (Aqlli Uy, aqlli shahar, va h.k) o'rganganini, Sun'iy intellekt bilan ishlash, unda ekspert tizimlar, yuzni tanib olish (va h.k) bo'yicha ishlashni o'rganganini 11% (10 nafar), Dasturlash bo'yicha (turli algoritmlar, o'yin dasturlarini yaratishni o'rganganini 34% (32 nafar), qolgan o'quvchilar umuman bu mavzulardan xabarsizligini 48% (46 nafar) bildirgan (2-rasm).



2-rasm. Oldin o'rganilgan mavzularini aniqlashtirish



3-rasm. Dasturlash va sun'iy intellektni o'rganishga qiziquvchi o'quvchilar

O'quvchilarni dasturlash va sun'iy intellektni o'rganishga qiziqishini aniqlash bo'yicha berilgan savolga 81% (74 nafar) o'quvchilar ushbu mavzularni o'rganishga qiziqish bildirgan. O'quvchilarning 19% (17 nafar) hozirda ular boshqa fanlar bo'yicha Oliy ta'lim tashkilotlariga o'qishga tayyorgarlik ko'rayotganligini bildirgan (3-rasm).

Xulosa va tavsiyalar.

Axborot texnologiyalarining o'qitilishini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, mehnat bozorining malakali IT-mutaxassislarga bo'lgan talabini qondirish maqsadida ushbu maqolada umumiy o'rta ta'limning yuqori sinf o'quvchilari uchun sun'iy intellekt va robototexnikani o'qitish bo'yicha mavjud informatika va axborot texnologiyalari fani dasturini takomillashtirish yuzasidan tadqiqot olib borildi. Natijada o'quvchilarning dasturlash va sun'iy intellektni o'rganishga qiziqishi aniqlandi, kelgusida ushbu yo'nalishdagi mavzular informatika va axborot texnologiyalari fani dasturiga kiritilishi belgilab olindi, hamda tajriba-sinov tariqasida 129-maktab bitiruvchi

sinf o'quvchilariga o'qitish rejalashtirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Guidance for generative AI in education and research, Published in 2023 by UNESCO, ISBN 978-92-3-100612-8
2. Doniyorbek Ahmadaliev, Ahmed Hosny Saleh Metwally. The Effects of Educational Robotics on STEM Students' Engagement and Reflective Thinking. 2022 IEEE Frontiers in Education Conference.
3. B. Sisman and S. Kucuk, "An Educational Robotics Course: Examination of Educational Potentials and Pre-Service Teachers' Experiences," International Journal of Research in Education and Science, vol. 5, no.2, pp. 510-531, 2019.
4. G. K. Wong, X. Ma, P. Dillenbourg and J. Huan, "Broadening artificial intelligence education in K-12: where to start?,". ACM Inroads, vol.11, no. 1, pp. 20-29, 2020.
5. McCarthy, J. What is artificial intelligence? // Computer Science Department, Stanford University. November 12, 2007.
6. T. Sapounidis and D. Alimisis, "Educational robotics for STEM: A review of technologies and some educational considerations," In Science and mathematics education for 21st century citizens: Challenges and ways forward. Hauppauge, NY, USA: Nova Science Publishers, September 2020, pp. 167-190.
7. M. Çetin and H. Ö. Demircan, "Empowering technology and engineering for STEM education through programming robots: A systematic literature review," Early Child Development and Care, vol.190, no. 9, pp. 1323- 1335, 2018.
8. L. Negrini, "Teacher training in educational robotics," In Robotics in Education, Cham, Switzerland: Springer International Publishing, pp. 92- 97, 2019.
9. M. Chevalier, C. Giang, A. Piatti, and F. Mondada, "Fostering computational thinking through educational robotics: a model for creative computational problem solving," International Journal of STEM Education, vol. 7, no. 1, 2020.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNI XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA TAYYORLASHNING YUTUQ VA KAMCHILIKLARI

Abduxoliqova Marjona Ixtiyor qizi – Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti, Maktab menejmenti yo'nalishi 2-kurs talabasi.
e-mail: abduxoleqovamarjona@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz jahonning eng rivojlangan top mamlakatlari o'z ta'lim tizimlarini rivojlantirishda amalda sinab kelayotgan STEAM ta'lim texnologiyasi bilan tanishamiz. Va ta'lim samaradorligini o'lchash uchun yaratilgan xalqaro baholash dasturlarining O'zbekistondagi natijaviy tahlillarini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'z: ta'lim sifati, STEAM, PISA, PIRLS, TIMS, TALIS, baholash, tahlil, bilim, malaka, ko'nikma.

Kirish. Xalqaro baholash dasturlari – butun dunyo bo'ylab ta'lim samaradorligini va o'quvchilarning savodxonliklarini tahlil qiluvchi test va shunga o'xshash topshiriqlar majmuidir¹⁴. Dasturlar turli yosh ko'rsatkichlarida va fan turkumlarida o'z tadqiqotlarini olib boradi. Xolbuki uning bir nechta turlarini ko'rib chiqamiz:

1.PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study)- boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash tizimidir. Davriy ravishda har 5 yilda o'tkaziladi: 2001, 2006, 2011, 2016 va 2021. Unda baholash 3 ta darajaga bo'linadi: yuqori daraja -550 ball; o'rta daraja -475 ball; quyi daraja -400 ball. Xalqaro baholash dasturlari ichida O'zbekistonda birinchi bo'lib PIRLS tadqiqoti o'tkazilgan bo'lib sababi shuki dastur ta'lim tizimiga to'laligicha mos kelardi¹⁵.

2.PISA (The Programme for International Student Assessment) -15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonliklarini amaliyotda qo'llay olish darajasini baholovchi tizim. PISA tadqiqoti testdan iborat bo'lib, unda bir necha xil test turlari mavjud: bir javobli, bir nechta javobli, qisqa yoki batafsil javob yoziladigan, biror muammoning yechimi bo'yicha fikrlar keltiriladigan. Tadqiqot har 5 yilda bir marotaba tashkil etiladi. O'zbekistonda bu dastur birinchi marotaba 2021-yil sinov tariqasida, 2022-yil esa rostakamiga o'tkazildi. Buning natijalari esa bir yildan so'ng, ya'ni joriy yil oxirida e'lon qilinadi.

¹⁴https://uz.wikipedia.org/wiki/Xalqaro_o%CA%BBquvchilarni_baholash_dasturi

¹⁵<https://uz.wikipedia.org/wiki/PIRLS>

3.TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study)– 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan o'zlashtirish darajasini baholovchi dastur bo'lib, tadqiqot ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan tashkil etiladi. Dastur har 7 yilda o'tkaziladi va hozirgacha 7 marotaba tashkil etilgan bo'lib, navbatdagi 8-tadqiqot 2023-yilda o'tkazilishi ko'zda tutilgan. Natijalar 1000 ballik shkalada o'lchanib, o'rtacha natija 400-500 ball.

4.TALIS (The Teaching and Learning International Survey)– rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganuvchi dastur.

Asosiy qism. Dastlab xalqaro baholash dasturlari nima uchun ishlab chiqildi va butun dunyo bo'ylab sinov tadqiqotlari olib borilmoqda? Bizga ma'lumki, bozoriqtisodiyoti rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar boshqa sohalar qatorida ta'lim tizimini ham tubdan isloh qilishib, hozirgi XXI asr texnika va texnologiya davrining ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim tizimlarida STEAM texnologiyasini qo'llashmoqda. STEAM ta'lim texnologiyasi amaliyotga joriy etilgach uning qay darajada samara berganini baholash uchun Xalqaro baholash dasturlari ishlab chiqilgan. Va tadqiqotlar bosqichma-bosqich olib borilmoqda. Xo'sh STEAM ta'lim texnologiyasi nima? STEAM – an'anaviy ta'limdan farqli ravishda bilimlarni alohida emas, o'zaro mutanosib holda olib borishni ta'minlab, tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini uyg'unlikda olib boruvchi o'qitish uslubi.

Bizning ta'lim tizimida STEAM ta'lim texnologiyasi “Fin ta'limi “ negizida shakllanib, hali adaptatsiya davridan samarali o'tib olganicha yo'q. Sababi xalqaro baholash dasturlaridan yuqori natijalarni olib kelayotgan Finlandiya ta'lim tizimi bilan bizning ta'lim tizimida anchagina farqlar bo'lib, ularni amaliyotda to'laligicha qo'llash imkoniyati bizda mavjud emas. Balki shuning uchundur, qilayotgan sa'y-harakatlarimiz biz kutgan natijani berganicha yo'q.

Amaliyotda ta'lim samaradorligini va xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik jarayonlarini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi amalga oshiradi va nazorat qiladi. Milliy markazning bajarishi zarur bo'lgan vazifalari:

- xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining vakili sifatida ishtirok etish;
- ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish;

- ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish;
- ta'lim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar o'tkazish;
- ta'lim sifatini baholash bo'yicha tadqiqotlarni ilmiy va uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;
- umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash;

O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash juda muhim hisoblanadi. Sababi 2030-yilgacha top 30 talikka kirish va ta'lim samaradorligini 50 % ga oshirish eng muhim vazifa etib belgilangan. Vaholanki bu jarayon hozirga qadar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda va erishilgan yutuqlarimiz quyidagilar:

1. Xalqaro standartlarga rioya qilish: ta'lim tizimining barcha bosqichlarida xalqaro standartlarga mos o'quv reja va dasturlar, qo'llanmalarning ishlab chiqilishi, ular orqali o'quvchilarning savodxonliklarini oshirish va kompetensiyalarni shakllantirish;
2. Multimedialar va texnologiyalar: texnologik vositalar va AKT dan foydalanib samarali dars jarayonini tashkil qilish va turli multimedialar, internet resurslari, interaktiv darsliklar yaratish va ular yordamida ta'lim oluvchilarni qiziqtirish;
3. Xalqaro hamkorlik: umumiy o'rta ta'lim maktablarida xalqaro hamkorlik muhim ahamiyatga ega bo'lib, mahalliy o'qituvchilar bilan bir qatorda xorijlik o'qituvchilarni jalb qilish va ular bilan yaqin aloqalar o'rnatish.

Biz bu kabi yutuqlardan quvonar ekanmiz, shu qatorda kamchiliklar tahlilini ham keltirishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi:

4. O'rganish tillari: xalqaro baholash dasturlari uchun o'quvchilar ingliz tilini yaxshi bilishi talab qilinadi. Agar o'quvchilarning til bilish darajasi past bo'lsa, tabiiyki bu test natijalariga ham o'z ta'sirini o'tkazadi.
5. Resurslar: xalqaro ta'lim resurslarning kamligi va ularni o'zbek tiliga o'girish ehtiyojining yuqoriligidir. Bu muntazam ravishda xorij adabiyotlaridan tanishib borishni taqozo etadi.
6. Qayta tashkil etish: bu eng dolzarb muammo hisoblanadi. Biz shu vaqtgacha baholash dasturlariga tayyorlanib kelamiz. Lekin natija hali ham yuqorilagini yo'q. Vaholanki xalqaro baholash dasturlarida birinchiliklarni egallab kelayotgan mamlakatlar esa hech qachon tayyorgarlik ko'rishmaydi. Balki, ta'lim sistemalarini moslashtirishgan va shu orqali yuqori natijalarga erishganlar. Bizning eng katta muammomiz ham ta'lim sistemasini xalqaro

baholash dasturlariga moslamaganimizdir.

Xulosa. Xulosa o'rnida shularni aytishimiz mumkinki, xalqaro baholash dasturlarida qatnashish yaxshi, ammo ta'lim sifatini ham e'tibordan chetda qoldirmasligimiz kerak. Buning uchun avvalo yuqori sinf o'quvchilaridan emas, boshlan'ich 1-sinf o'quvchilaridan boshlab ta'lim tizimini tubdan isloh qilish va yangi avlod darsliklarini jahon standartlariga mos ravishda ishlab chiqish zarur. Yana ular xorijiy tillardan bir nechtasini egallashi, AKT dan va ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanish kompetensiyasini o'zida shakllantirishi zamon talabadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. X.Ibraimov, M.Qurbonov. Umumiy pedagogika. –T.:TDPU nashriyoti,2023
2. A.B.Radjiev va boshqalar. O'quvchilar savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar dasturi. Qo'llanma, Toshkent-2019
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.04.2019 yildagi PF-5712-son “ O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi “ Farmoni...
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-son “O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi “ Farmoni...
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/PIRLS>
6. https://uz.wikipedia.org/wiki/Xalqaro_o%CA%BBquvchilarni_baholash_dasturi
7. <https://uz.wikipedia.org/wiki/TIMSS>
8. <https://lex.uz/docs/-4097073>

BIOLOGIYA FANIDAN O'TKAZILGAN TEST SINOV NATIJALARINING ICHKI VA TASHQI MOSLIK STATISTIKALARI

Boyxonov I.A. – O'zbekiston respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Bilim va malakalarni baholash agentligi huzuridagi Ilmiy-o'quv amaliy markazi,

e-mail: islombekboykhonov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada biologiya fanidan o'tkazilgan test sinovi natijalari Rash modeli asosida tahlil qilinib, ichki va tashqi moslik statistiklari o'rganildi. Test topshiriqlarining va sinaluvchilar qobiliyat

darajalarining ichki va tashqi mosligi tahlil qilindi. Statistik tahlillar Rash modeli test variantlarini shakllantirish, standartlik va xavfsizlikni ta'minlash, kalibrovkalangan test topshiriqlari bazasini yaratish va qobiliyatlarni obyektiv baholash uchun muhim ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: *Rash modeli, qiyinlik darajalari, qobiliyat darajalari, ichki va tashqi moslik statistiklari.*

Bizga ma'lumki, sinaluvchilar uchun o'tkaziladigan barcha baholash jarayonlarida imkon qadar obyektivlikka erishish talab etiladi. Bunda obyektiv o'lchashlarga to'liq erishib bo'lmasada, turli o'lchov jarayonlarida tanlangan obyektidan va o'lchov vositalaridan holi bo'lishi lozim. Bilimlarni baholashda bu kabi muommolar juda ko'p kuzatiladi. Masalan, bitta test varianti qiyinlik darajalari ikkita guruhda har xil darajalarni ko'rsatadi, bunda test topshiriqlari qiyinlik darajalari invariantligi muommosi kelib chiqadi, ya'ni qiyinlik darajalari sinaluvchilar qobiliyatiga bog'liq bo'lib qoladi. Bitta guruhga ikki xil variant berilganda esa, qobiliyat invariantligi muammosi yuzaga chiqadi, ya'ni qobiliyatlar test topshiriqlarining qiyinlik darajasiga bog'liq bo'lib qoladi. Bundan tashqari o'lchashlar obyektivligiga erishish uchun bir o'lchovli shkalalar talab etiladi, ya'ni aniqlanayotgan xususiyat ajratib olingan holda talqin qilinishi lozim. Bu tarkibiy qismlarni butunlay ajratib olish imkoni yo'q. Shuning uchun bir o'lchovlilikni ta'minlash deganda barcha test topshiriqlari birgalikda ahamiyati katta bo'lgan qobiliyat darajalarining tarkibiy qismlarini yaxshi ajratib olishi tushunilishi lozim. Test sinovlarida ham turli xil sinaluvchilarning qobiliyat darajalariga mos bo'lgan turli xil qiyinlik darajadagi test topshiriqlari mavjud bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bunday darajadagi test topshiriqlari taqsimoti to'g'ri bo'lishi uchun qiyinlik darjasi bo'yicha kalibrovkalangan test bazalari yaratilishi va bu test bazalarida test topshiriqlarining sifati ham statistik usullar orqali tahlil qilinishi lozim. Bunday muommolarni hal qilish uchun Rash modelidan [1-3] keng foydalaniladi. Bu modelda yuqorida keltirilgan, invariantlik va bir o'lchovlilik xususiyatlari hisobga olingan. Bir o'lchovlilikni ta'minlash mushkul bo'lishiga qaramasdan, uni ta'minlash uchun oldindan tayyorgarlik ishlarini amalga oshirish va bu ishlar qanchalik amalga oshirilganini empirik usullar bilan tekshirish imkoni mavjud. Chiziqli mavhum shkalaga esa Rash modelida logit birliklari orqali o'tiladi. Rash modelining muhim xususiyati u shunchaki ma'lumotlarni tahlil qilish uchun statistik usul emas, balki u o'lchovni nimaligini, ta'lim tizimida o'lchovlarni qanday sifatli amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Ushbu maqolada biologiya fanidan umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinf bitiruvchi o'quvchilaridan ilmiy tadqiqot uchun olingan test sinovi natijalarining Rash modeli tahlili asosida ichki (infit) va tashqi (outfit) moslik statistiklari ko'rib chiqilgan.

Umuman olganda ichki moslik (infit) statistikasida qobiliyat

darajalarining javoblar namunasiga va aksincha javoblar namunasining qobiliyat darajasiga sezgir bo'ladi [4]. Test topshiriqlarining ichki mosligi aniqlangan mezonlardan katta bo'lsa, Gutman namunasi [5] to'g'risida, mezonlardan kichik bo'lsa muqobil o'quv dasturi bilan bog'liq ma'lumotlar beradi.

Tashqi moslik (outfit) statistikasi ananaviy χ^2 usuliga asoslangan. U test topshiriqlari qiyinlik darajalari qobiliyat darajasidan va aksincha qobiliyat darajasi qiyinlik darajasidan tashqaridaligini ko'rsatadi. Test topshiriqlari uchun esa tashqi moslik uning uchun aniqlangan mezonlardan katta bo'lsa, maqsadga muvofiq bo'lmagan javoblarni, kichik bo'lsa tasodifiy yoki ehtiyotsizlik bilan berilgan javoblarni bildiradi.

Tashqi va ichki moslik statistikasi quyidagi formulalar bilan hisoblanadi [6]:

$$Outfit_i = \frac{\sum_s (X_{si} - E(X_{si}))^2}{n_i}, Infit_i = \frac{\sum_s (X_{si} - E(X_{si}))^2}{\sum_s Var(X_{si})},$$

$$Outfit_s = \frac{\sum_i (X_{si} - E(X_{si}))^2}{n_s}, Infit_i = \frac{\sum_i (X_{si} - E(X_{si}))^2}{\sum_i Var(X_{si})},$$

bu yerda $E(X_{si})$ - X_{si} ning matematik kutilishi, $Var(X_{si})$ – dispersiya, n_i – test topshiriqlari soni, n_s – sinaluvchilar soni.

Ko'p tadqiqotlarda tashqi va ichki moslik darajasining quyi va yuqori chegarasi mos ravishda 0,7 va 1,3 oralig'ida belgilab olinadi. Linacre [7] tahlillardan so'ng bu chegaralarni 0,5 va 1,5 qilib olish ham mumkinligini ko'rsatdi.

1-jadval. Test topshiriqlarining qiyinlik darajalari, ichki (infit) va tashqi (outfit) moslik statistikalari

Nº	ID	β	Infit	Outfit
1	B00000002	-2,63	1,0	0,7
2	B00000001	-1,98	0,8	0,5
3	B00000015	-1,90	0,8	0,6
4	B00000042	-1,81	0,9	0,7
5	B00000009	-1,57	1,0	1,1
6	B00000024	-1,41	0,9	0,7
7	B00000033	-1,28	0,9	0,8
8	B00000023	-1,17	0,9	0,8
9	B00000010	-1,14	0,8	0,7
10	B00000030	-1,13	0,9	0,8
11	B00000003	-1,03	0,9	0,8
12	B00000035	-0,95	0,7	0,6

13	B00000012	-0,95	0,9	0,8
14	B00000014	-0,92	0,8	0,7
15	B00000006	-0,92	0,8	0,7
16	B00000029	-0,86	1,0	0,9
17	B00000007	-0,85	1,0	1,0
18	B00000032	-0,85	0,9	0,9
19	B00000018	-0,84	0,9	0,8
20	B00000013	-0,78	0,9	0,8
21	B00000039	-0,73	0,9	0,9
22	B00000027	-0,69	0,9	0,8
23	B00000019	-0,64	1,1	1,0
24	B00000025	-0,62	0,9	0,8
25	B00000020	-0,61	0,9	0,8
26	B00000034	-0,55	1,0	1,0
27	B00000008	-0,55	0,9	0,8
28	B00000041	-0,53	0,9	0,9
29	B00000044	-0,49	1,2	1,2
30	B00000045	-0,47	1,1	1,1
31	B00000004	-0,45	1,0	1,0
32	B00000026	-0,18	0,8	0,7
33	B00000017	-0,12	0,9	0,8
34	B00000021	0,00	0,8	0,7
35	B00000038	0,02	1,0	1,0
36	B00000011	0,09	1,0	1,1
37	B00000005	0,14	0,9	0,9
38	B00000031	0,20	1,1	1,1
39	B00000036	0,30	0,8	0,7
40	B00000016	0,53	1,2	1,3
41	B00000028	0,72	0,9	0,9
42	B00000037	0,81	1,3	1,6
43	B00000043	0,84	1,1	1,2
44	B00000040	1,18	1,2	1,5
45	B00000046	1,24	0,8	0,6
46	B00000047	1,68	0,8	0,6
47	B00000022	1,76	0,9	0,7
48	B00000048	2,41	0,9	0,7

1-jadvaldantesttopshiriqlariichki moslik 0,7-1,3oralig'idantashqariga chiqmaganligini, bu esa ushbu variantda Gutman namunasi va o'quv dastur bilan bog'liq muammolar mavjud emasligini ko'rsatadi.

1-jadvaldan qiyinlik darajasi bo'yicha 2 (B0000001)-, 3 (B0000015)-, 12 (B0000035)-, 45 (B0000046) va 46 (B0000047)- o'rinda turgan test topshiriqlarining tashqi mosligi 0,7 dan kichik, faqatgina 42 (B0000037)- test topshirig'ining tashqi mosligi 1,3 dan katta ekanligini ko'rish mumkin. Moslik statistikasi mezonlari doirasida bo'lmagan test topshiriqlari asosan qiyinlik darajasi past va yuqori bo'lgan test topshiriqlariga to'g'ri kelishini ko'rish mumkin. Qiyinlik darajasi bo'yicha 42 (B0000037) - o'rinda turgan test topshirig'ining tashqi mosligi 1,3 dan katta, ya'ni test topshirig'iga javoblar mutanosib emas, 2 (B0000001)-, 3 (B0000015)-, 12 (B0000035)-, 45 (B0000046) va 46 (B0000047)- o'rinda turgan tashqi mosligi 0,7 dan kichik test topshiriqlarining javoblari ko'proq tasodifiy va ehtiyotsizlik tufayli bo'lganligini anglatadi.

Test variantlarini shakllantirish hamda standartlik va xavfsizlikni ta'minlash uchun kalibrovkalangan test topshiriqlari bazasidan foydalanish va qobiliyatlarni baholash Rash modeli bo'yicha amalga oshirish lozim. Bilimlarni baholashda taxminiy ballardan voz kechib, zamonaviy test nazariyasi bilan baholash usullariga o'tish juda muhimdir.

Biologiya fanidan umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinf bitiruvchi o'quvchilaridan ilmiy tadqiqot uchun olingan test sinovi natijalarining ichki (infit) va tashqi (outfit) moslik statistikalarini o'rganildi. Natijada test topshiriqlarining ichki (infit) mosligi qiymatlari belgilangan mezonlardan tashqariga chiqmaganligini, bu esa ushbu variantda Gutman namunasi va o'quv dastur bilan bog'liq muammolar mavjud emasligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ivailo Partchev. A visual guide to item response theory, Friedrich-Schiller-Universitat Jena. 2004.
2. Baker, Frank. The Basics of Item Response Theory, ERIC Clearinghouse on Assessment and Evaluation, University of Maryland, College Park, MD. 2001.
3. Rasch G., Probabilistic models for some intelligence and attainment tests, Copenhagen, Danish Institute for Educational research. 1960.
4. M. Dj. Ermamatov, A. R. Sattiyev, A. B. Normurodov, Z. O. Olimbekov, A. A. Baratov. Fizika fanidan o'tkazilgan test sinovi natijalari: Rayt xaritasi, ichki va tashqi moslik statistikalari, Rash modeli bilan moslik, Axborotnoma N1, 2023
5. Guttman, L. (1950). The basis for scalogram analysis. In Stouffer et al. Measurement and Prediction. The American Soldier Vol. IV.

New York: Wiley.

6. Marianne Mueller. Item fit statistics for Rasch analysis: can we trust them? Journal of Statistical Distributions and Applications (2020) 7:5.
7. Linacre, M.: Teaching Rasch measurement. Trans. Rasch Meas. 31, 1630–1631 (2017).

FORMATIV BAHOLASHDA 4K RUBRIKALARINING O'RNI

Egamberdiyev Shohruh Sirojiddinovich-
Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-
metodik markazi yetakchi mutaxassisi.

Annotatsiya: 4K rubrikalari orqali o'quvchilarni baholashda ulardan foydalanishda e'tibor qaratish zarur bo'lgan jihatlar muhokama qilinadi. 4K rubrikalaridan foydalanishning ahamiyatli taraflari shuki, o'quvchini ma'lum vaqt kuzatish natijasida to'plangan ma'lumotlarni o'qituvchi maktab rahbariyati, o'quvchi va ularning ota onalari bilan muhokama qilishi va qayta aloqa mexanizmini takomillashtirishdir. Formativ baholashda dunyo hamjamiyatida ommalashgan 4K rubrikalari solishtirish va tahlil qilish orqali ta'lim auditoriyasiga foydali ma'lumotlar yetkazish maqsad qilingan.

Kalit so'zlar: Formativ baholash, 4K, rubrika, konvergent fikrlash, divergent fikrlash, sinxron muloqot, asinxron muloqot.

Kirish. O'quvchilarni maktab va maktabdan tashqari muhitda qanchalik ta'lim olib rivojlanib borayotganliklarini aniqlash uchun formativ baholash tizimi zarur bo'ladi. Ushbu tizim orqali baholash jarayonidagi uzviylik, bolaning rivojini kuzatib boorish orqali fikr bildirish, oqsayotgan sohalari bo'yicha qo'shimcha maslahatlar berish yoki kuchli o'zlashtirish sohasiga qarab jamoada ishlash imkonini beruvchi topshiriqlarni berish orqali ta'minlanadi deyish mumkin. Shu jihatlarni inobatga oladigan bo'lsak formativ baholashda 4K – “Kritik fikrlash”, “Kommunikatsiya”, “Kollaboratsiya” va “Kreativlik” komponentlarini baholash juda muhim hisoblanadi.

O'quvchilardagi ushbu 4K komponentlarini aniqlash, rivojlantirish va baholash uchun dunyoda bir qancha tavsiyaviy rubrikalar ishlab chiqilgan bo'lib, umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlarini qamrab oladi. 4K rubrikalaridan foydalanishning zarurati nimada? Hozirgi davrda alohida e'tibor qaratilayotgan holistik development, ya'ni yaxlit rivojlanishni baholashda o'quvchini yuqoridan turib barcha qirralarini ko'rish imkonini beradi.

Asosiy qism. Odatda, 21-asr ko'nikmalari 4K deb atalishiga ko'p bora guvoh bo'lganmiz. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida 4K kritik fikrlash, kreativ fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiyadan iboratligi hech

kimga sir emas. Bu ko'nikmalar o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini baholashda, shu bilan birgalikda maktabda va undan tashqari muhitlarda muvaffaqiyatga erishish ko'rsatkichlarini kuzatib borishda asqotadigan muhim formativ baholash instrument hisoblanadi.

Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o'qitish metodikasini takomillashtirish vazifasi belgilangan. Shunga muvofiq, hozirgi kunga qadar darsliklarni yangilash bo'yicha muayyan ishlar bajarildi. Xususan, ilg'or xorijiy tajribalar asosida 1-4-sinf darsliklari yangidan "4K" modeli asosida tayyorlandi. "4K" modelidan foydalanish ko'plab sinovlardan o'tgan, muhimi, zamonaviy yondashuvdir. Biz avvallari bolalarning yozuviga ko'proq e'tibor qaratganmiz, diktantlar yozdirganmiz.

Yangi tajriba bilan esa o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, o'z fikrini erkin bayon eta olishiga ko'proq ahamiyat beriladi. Bu metodologiya bolalarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, to'rt asosiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi.

Kritik fikrlash - Tanqidiy fikrlash muammolarga yangicha qarash va masalaning "qanday qilib" va "nima uchun" degan savollar berish orqali tahlil qilishdir. Ushbu turdagi fikrlash qobiliyatlari misollari dalillarni solishtirish, da'volarni baholash va oqilona qarorlar qabul qilish uchun ma'lumotlarni ko'rib chiqish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Tanqidiy fikrlash bizga taqdim etilgan ma'lumotlardan tashqariga chiqishga imkon beradi va buning o'rniga ma'lumot manbasini, axborot vositasini, da'vo kimga foyda keltiradi va hokazolarni ko'rib chiqadi. Bu va barcha holatlarga tahliliy yondashish bizga muammoning ildiziga kirishga va oqilona choralar ko'rishga yordam beradi.

Qisqacha qilib aytganda, tanqidiy fikrlash kompetensiyasi kerakli ma'lumotlarni to'plash, baholash va tahlil qilish, mulohaza yuritish, tizimli fikrlash, aniq xulosalar va qarorlar qabul qilish, ma'lumotlarni tahlil va talqin qilish kabi kichik ko'nikmalar jamlanmasi bo'lishi mumkin.

Kreativ fikrlash – o'quvchilarning tasavvurlarni ta'sirchan tarzda ifodalash, bilim olishga undovchi, o'ziga xos va samarali yechim topishga yo'naltiruvchi g'oyalarni shakllantirish, baholash va takomillashtirish kompetensiyasi.

O'quvchilarning Kreativ fikrlashini baholashda ulardan berilgan mavzu, muammo yoki topshiriqqa doir turli, yangi, o'ziga xos - noyob g'oyalarni yaratish, shu bilan birga, berilgan biror g'oya yoki fikrni baholash va uni takomillashtirish so'ralishi mumkin.

Kreativ fikrlashning individual omillari sifatida konvergent va divergent fikrlash omillari ham mavjuddir. Konvergent fikrlash – odatda javob berishda an'anaviy va mantiqiy izlanish, eslab qolish va to'plangan ma'lumotlarga nisbatan qaror qabul qilish strategiyasi sifatida izohlanadi. Buning aksi o'laroq, divergent fikrlash – yangi

yondashuvlardan foydalanish, mavjud ma'lumotlardan kutilmagan kombinatsiya hosil qilish, g'oyalarni ilgari surish va ifoda qilish jarayonini mazmundor hamda ravon tarzda amalga oshirish kabi qobiliyatlardan foydalanib, yangicha g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyati sifatida izohlanadi.

Bundan tashqari "Kreativ divergent fikrlash" hamda "Tanqidiy konvergent fikrlash"ning maxsus rubrikasi ham mavjud bo'lib, unda divergent fikrlash – innvatsion tarzda "qutidan tashqarida" fikrlash va konvergent fikrlash – tahlillar orqali, biror narsaga maxsus e'tibor qaratib fikrlash deb ta'rif berilgan.

Kommunikatsiya – har doim muhim bo'lib kelgan, ammo 21-asrda fikrlarni aniq ifodalash, yetkazish, izchil ko'rsatmalar berish va nutq orqali boshqalarni rag'batlantirish qobiliyati tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Muloqot uchun hozirgi va rivojlanayotgan texnologiyalardan qanday foydalanishni o'rganish professional va shaxsiy muvaffaqiyat uchun juda muhimdir.

Ushbu kompetensiyani baholash uchun o'quvchilardan boshqalar bilan ijobiy munosabatlar o'rnatish va hamkorlikda o'rganish, interaktiv va samarali muloqot qilish o'z fikrlarini aniq va ravshan ifodalash, suhbatdoshni tinglash va tushunish, ma'lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishni o'rganadilar.

21-asr ko'nikmalarini albatta ilg'or texnologiyalardan foydalanish qobiliyatisiz tasavvur qilish qiyin albatta. Shu o'rinda muloqot qilish kompetensiyasining texnologiyalardan foydalanish bo'yicha 2ta: sinxron va asinxron muloqot usullariga ajratish va o'quvchining shu qobiliyatlarini ham baholashga e'tibor qaratish zarur. Ijtimoiy manbalardagi texnik lug'atlarda berilgan ta'riflarga ko'ra sinxron muloqot – bu ikki yoki undan ortiq tomonlar o'rtasida real vaqt rejimida amalga oshiriladigan aloqa – odamlar o'rtasidagi interaktiv, «jonli» ma'lumot almashinuvi.

Asinxron muloqot – nutq ishtirokchilari darhol javob berishlari shart bo'lmagan aloqatur. Ya'ni, sinxron muloqotlar video, konferensiyalardagi qurilmalar orqali joriy vaqtda sodir bo'ladigan, asinxron esa elektron pochta va shu kabi boshqa xabar yuborish yoki muloqot qilish mumkin bo'lgan vositalar orqali ma'lum vaqt o'tgandan so'ng muloqotni davom ettirish mumkin bo'lgan muloqot turlari hisoblanadi.

Kollaboratsiya – bu maqsadga erishish uchun birgalikda ishlash va turli, bir-birini to'ldiradigan ko'nikmalar, tajriba va malakalarni birlashtirish amaliyoti. Dunyo tobora rivojlangani sayin, hamkorlik qilish mahorati ishchi kuchi uchun ham, jamiyat a'zolari uchun ham muhim bo'lib bormoqda. Hamkorlik qilish – jamoadagilarning ko'nikmalari, bilimlari va tajribalariga asoslanish orqali muvaffaqiyatga erishish degani.

Hamkorlik kompetensiyasi o'quvchilarning butun umri davomida

odamlar bilan ishlashi, kirishib keta olishi, muzokaralar olib borishlari uchun asqatadi. Maktablarda o'quvchilarga hamkorlik va jamoada ishlashni baholashga doir topshiriqlar berish kelajakda muammoni qanday hal qilish, yechimlarni taklif qilish va eng ma'qul reja bo'yicha harakat yo'nalishini tanlashni tushunishga yordam beradi.

Hozirgi kunga qadar dunyo hamjamiyatidagi ta'lim tizimida sifatni baholash bo'yicha tadqiqotlar o'tkazadigan tashkilotlar, bir qancha ta'lim institutlari, mustaqil izlanish olib boradigan, tadqiqotchilar formativ baholashda 4Kning o'rnini va uni qanday baholash bo'yicha izlanishlar, tadqiqotlar olib borib ta'lim siyosatini olib boruvchi mas'ullarga xulosalar taqdim etib kelmoqda. Shunday xulosalardan biri bu 4Kni rubrikalar tahlil qilish va baholash usulidir. Yuqorida aytib o'tganimizdek rubrikalardan foydalanish orqali o'quvchining yaxlit (holistik) rivojlanishini kuzatib borish yoki nisbatan kichikroq sohada, ya'ni, maxsus mavzu, topshiriq va loyiha ishi bo'yicha tahlil amalga oshirish mumkin.

Rubrikalar – bu o'quvchilar ishini baholashda izchillikni ta'minlash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan ko'p o'lchovli ko'rsatmalar to'plami. Rubrika berilgan topshiriq bo'yicha aniq komponentlar va taxminlarni baholovchi ball ko'rinishidagi qo'llanmaning bir turi. Shuningdek, ular insho, tadqiqot ishlari, guruh yoki individual loyiha ishlari, portfoliolar va taqdimotlarni baholash uchun ishlatilishi mumkin.

4K rubrikalari – 21 asrda o'qitish va ta'lim olish jarayonida taqdim etilayotgan 4K rubrikalari o'qitish va ta'lim olish tizimlarida 4K komponentlarini har tomonlama baholashda yordam beradi. Hozirda ko'p qo'llanilayotgan “EdLeader”, “Weebly”, “North Salem Central School” kabilar tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyaviy 4K rubrikalari umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlari, ya'ni boshlang'ich (ISCED I), tayanch (ISCED II) hamda o'rta ta'lim (ISCED III) o'quvchilarini qamrab oladi. Mazkur rubrikalar o'quvchilarni 4ta boshlang'ich, rivojlanayotgan, malakali va namunali darajalar orqali tasniflaydi. Bu rubrikalarni o'qituvchilar, mutaxassislar, o'quv dasturlari loyihalovchilari, baholash mutaxassislari o'z yo'nalishlariga moslashtirishlari mumkin.

Ushbu umumiy rubrikalar quyidagi maqsadlar uchun mo'ljallangan:

- 4K ning har bir yo'nalishi bilan bog'liq o'zlashtirish sohalarini aniqlash;
- 4K ning har bir yo'nalishi bilan bog'liq fikrlashning muhim sifat va qobiliyatlarini aniqlash;
- O'quvchilarni formativ baholashda topshiriqlarga tenglik, adolatlilik, tushunarlilik tamoyillari asosida 4K ni singdirish.
- Har bir toifada o'zlashtirish davomiyligini, jumladan, darslarga namunali qatnashish tartibini tasvirlash;
- 4K bo'yicha manfaatdor tomonlar uchun umumiy, tushunish oson bo'lgan lug'atni taqdim etish;

- Turli sinf darajalarida va asosiy o'quv fanlari sohalarida foydalanish uchun qo'llash;
- O'qituvchilarga o'quvchilarning 21-asr ko'nikmalarini egallashga imkon beruvchi murakkab vazifalarni bajarishni baholashga yordam berish.

Mazkur tavsiyaviy rubrikalar maxsus fan, yo'nalish yoki mavzuga asoslangan emas – dizayniga ko'ra ular biron bir asosiy o'quv faniga mos kelmaydi. Foydalanuvchilarga mazkur rubrikalarni o'z yo'nalishi yoki maxsus mavzuga moslashtirishlari tavsiya etiladi.

Ushbu 4K rubrikalarida ifodalangan o'quvchini ta'lim olishda va yaxlit rivojlanishini tasniflab beruvchi 4ta darajasi quyidagicha ta'riflanadi:

Boshlang'ich – asosiy malaka darajasiga erishishda muhim yordam talab qiladigan o'quvchilar faoliyatini tavsiflaydi;

Rivojlanayotgan – malakali o'zlashtirish darajasiga yaqinlashayotgan o'quvchilar ishini tavsiflaydi;

Ilg'or – o'quvchilar faoliyatining “malakali” darajasini tavsiflaydi;

Namunali – o'quvchilarning namunali va malakalidan yuqori bo'lgan faoliyatini tavsiflaydi.

Tavsiyaviy 4K rubrikalarida har bir kompetensiya ichida kichik qobiliyat yoki malaka bo'yicha o'quvchining rivojlanish darajalari bo'yicha ta'riflar berib boriladi. Masalan: Kritik fikrlashda axborot talqini, tahlil yuritish, muhokama qurish, muammolarga yechim taklif qilish, mulohaza yuritish, o'z-o'zini nazorat qilish/aks ettirish malakalari bo'yicha yosh va rivojlanish darajalari bo'yicha tasniflanadi.

Kreativ fikrlash rubrikasida esa, g'oya yaratish, kreativ mahsuldorlik, g'oyalarni loyihalash va takomillashtirish, yangilik yaratishga ochiqlik va ishtiyoq, jamoada kreativ ishlash, o'z-o'zini nazorat qilish/aks ettirish kabi kichik malaka sohaları yosh va rivojlanish darajalari kesimida tasniflanadi.

Kollaboratsiya rubrikasida esa, hamkorlikni boshlash, mas'uliyat va tashabbus, moslashuvchanlik, sinxron/asinxron hamkorlik, o'z-o'zini nazorat qilish/aks ettirish kabi kichik qobiliyat sohaları tasniflanadi.

Kommunikatsiya rubrikasida esa, o'gzaki taqdimot qilish, yozma ifodalash, tinglash, turli huhitlarda muloqot qilish, kommunikatsiya vositalaridan foydalanish, o'z-o'zini nazorat qilish/aks ettirish kabi qobiliyatlar rivojlanib borish va yosh darajalari bo'yicha tasniflanadi.

Xulosa. Yuqorida qaydetilganlardan xulosa qiladigan bo'lsak, formativ baholash joriy ta'lim tizimida mavjud emas, hozirga qadar tajriba sinov tariqasida sanoqli maktablarga yangi (aslida dunyo hamjamiyatida allaqachong'i) baholash tizimini sinab ko'rmoqda. Keyinchalik alohida formativ va summativ baholash tizimi joriy qilinadigan taqdirda 4K rubrikalaridan foydalanish, o'quvchilar faoliyatini an'anaviy baholash tizimi bilan solishtirilganda tubdan farq qilishi mumkin. Zero, hozirgi holatda ham yuqorida sanab o'tilgan o'quvchining qobiliyatlarini

baholash, kuzatib borish, yo'naltirishda mazkur 4K rubrikalari tayyor kalit bo'lib xizmat qilishi mumkin.

4K rubrikalaridan samarali foydalanishda o'quvchilarga ijtimoiy yoki ilmiy jihatdan yondashish mumkin bo'lgan va yozma yoki og'zaki ifoda etish talab etiladigan, shuningdek topshiriq qamroviga ko'ra individual yoki jamoaviy ishlash mumkin bo'lgan topshiriq berish lozim. Agarda, ushbu jihatlar e'tiborga olinmasa va faqat kichik bir mavzu doirasida topshiriq yoki savol so'raladigan bo'lsa, 4K elementlarini yaxlit baholashning imkoni bo'lmasligi mumkin. Masalan, hisob kitob ishlari va yozma yoki og'zaki ifoda etishni talab etadigan ijtimoiy yoki ilmiy sohadagi biror muammoni fan kesimida mavzulashtirib topshiriq qilib berish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda o'quvchi zarur hollarda qanday qilib jamoada yoki individual ishlashi mumkinligini, bir necha urinishlar bilan bo'lsa ham turli xil yondashuvlarni amalga oshirish orqali yechim taklif qilish, ilmiy yoki ijtimoiy muammoni tahlil qilish orqali o'z mulohazalarini ilgari surishi va nihoyat uni og'zaki yoki yozma tarzda bayon qilish tamoyillarini o'zlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A. Ismailov, X.Daminov, Z.Kosimova, Kreativ fikrlashni baholash qo'llanma. – Milliy markaz, Toshkent, 2021-yil.
2. Weebly, EdLeader21, P21 Network 4K rubrikalari
3. <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/barchasi-maktab-partasidan-boshlanadi-boshlangich-sinfda-4k-modeli-zamonaviy-talimga-innovation-yondashuv>
4. <https://newsroom.unl.edu/announce/csmce/5344/29195>
5. https://www.northsalemschools.org/cms/lib/NY50000167/Centricity/Domain/34/030316_NSalemCreatCritRubric.pdf
6. <https://www.northsalemschools.org/Page/430>
7. <https://www.battelleforkids.org>
8. <https://www.edutopia.org/assessmentguiderubrics>
9. What are the 4 C's of 21st-century learning skills? | Torrens University.

KOMPYUTER SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA ONLAYN KURSLARNING AHAMIYATI (“BIR MILLION DASTURCHI” LOYIHASI MISOLIDA)

Sunatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li – Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, “Kompyuter tizimlari” kafedrasida o'qituvchisi.

e-mail: jurabek.sunatov6666@mail.ru

Sunatov Alibek Turg'unbek o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Milliy Gvardiyasi
Qashqadaryov viloyati Qo'riqlash boshqarmasi,
Tarbiyaviy va mafkuraviy ishlar bo'limi
inspektori, leytenant.

Maxmanazarov Ozodbek Hamza o'g'li
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
Axborot tizimlari va texnologiyalari yo'nalishi
talabasi.

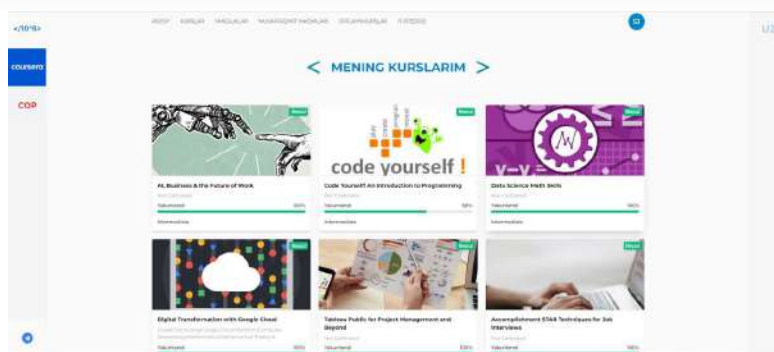
e-mail: ozodbekmaxmanazarov93@gmail.
com

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompyuter savodxonligini oshirishda onlayn kurslarning ahamiyati haqida bayon etilgan. Onlayn kurslarni tahlil qilishni "Bir million dasturchi" loyihasi misolida ko'rib o'tilgan. Undagi foydali jihatlar va kamchiliklari o'rganib chiqilgan. Loyihaga qo'shimcha qilish mumkin bo'lgan ishlar, fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: "Bir million dasturchi" loyihasi, onlayn kurslar, miting, yig'ilish, uchrashuv, axborot texnologiyalari, uzbekcoders.uz, courser.org.

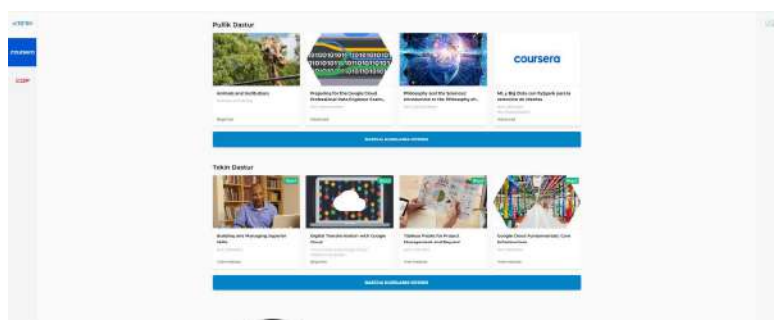
Mulohaza. Hozirgi kunda dunyoda barcha davlatlar, mamlakatlar kun sayin, soat sayin rivojlanib, turli xil yo'nalishlarda rivojlanish amalga oshirilmoqda. Hoh u iqtisodiy soha bo'lsin, hoh ijtimoiy, hoh siyosiy soha bo'lsin, davlatlar o'zaro bir-biri bilan aloqalarni mustahkamlashmoqda. O'zaro aloqalarni mustahkamlashda turli xil kelishuvlar, davra uchrashuvlari, mitinglar, yig'ilishlar bo'lib o'tmoqda. Bunday yig'ilishlarda, mitinglarda o'z navbatida axborot texnologiyalarining o'rnini beqiyosdir, ya'ni ikkala tomon ham albatta axborot texnologiyalaridan foydalanishadi. Buning natijasida axborot texnologiyalarining o'rnini va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Hozirgi kunda hamma shahar qishloqlarda axborot texnologiyalarini o'rganishga bo'lgan talab oshib bormoqda, turli onlayn va oflayn kurslar, loyihalar tashkil etilmoqda.





2-rasm. “Bir million dasturchi” loyihasidagi faol kurslar

Shunday onlayn kurslardan biri bu – “Bir million dasturchi” loyihasidir. Bu loyiha doirasida o’quvchilar uzbekcoders.uz dan va coursera.org dan ro’yxatdan o’tishadi. So’ngra o’zlari istagan yo’nalishlar bo’yicha onlayn kursni tanlab, boshlashadi. Kurslar soni juda ko’p. Lekin ular ichida 8tasi bepul, tekin kurslardir. Bepul kurslarni o’qishda hech qanday to’lov amalga oshirilmaydi. Bepul kurslarning qiyinlik darajasi 2ga bo’linadi: beginner va intermediate (1ta beginner va 7ta intermediate). Bu 8ta kurslarning o’qish, o’rganish davomiyligi 1hafta, 4 hafta, 8hafta turlarga bo’linadi.



3-rasm. “Bir million dasturchi” loyihasidagi pullik va tekin kurslar Takliflar.

“Bir million dasturchi” loyihasi juda yaxshi loyiha hisoblanadi. Chunki undagi onlayn videodarslar va testlar juda yaxshi tashkillashtirilgan. Garchi videodarslar ingliz tilida bo’lsa ham videoda subtitle (ma’lum tilda aytilayotgan gapni boshqa tilda videoning tagiga yozish) mavjud. Bu narsa esa axborot texnologiyani ma’lum bir sohasini o’rganishda onlayn kursda o’qiyotgan o’quvchiga boshqa chet tilini bilmasdan turib videoni tushunib olish imkonini beradi.



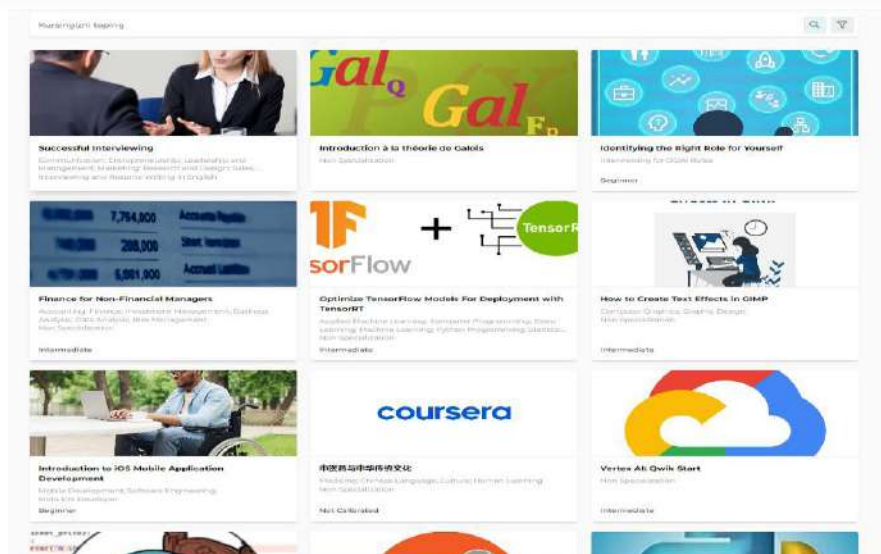
4-rasm. Kursni o'rganishda videodarslarni ko'rish jarayoni (subtitledan foydalangan holda)

Ushbu kurslardan birini tanlab, videodarslarni ko'rib chiqilsa, har bir mavzular to'plamiga doir testlar o'quvchiga namoyish etiladi. Testlarda kamida 75% yoki undan yaxshiroq natija ko'rsatilsa, testni ishlangan hisoblanadi va keyingi mavzular bo'limiga o'tiladi. Barcha videodarslar va testlar tugagach siz kursni muvaffaqiyatli tugatganligingiz to'g'risida elektron pochtaingizga xabar keladi. Shu xabarga kirib, undagi havolaga o'tganingizda sizga kursingiz bo'yicha elektron sertifikat chiqadi. Bu sertifikatni boshqa kishiga jo'natishingiz yoki yuklab olishingiz mumkin. Bu loyihaning yaxshi jihatlaridan yana biri shundaki, siz bitta kursni oxiriga yetib, sertifikatni qo'lga kiritmasdan turib, boshqa kursni boshlash imkoniyatiga egasiz.



5-rasm. "Bir million dasturchi" loyihasi doirasida qo'lga kiritilgan sertifikat.

Ushbu loyiha juda yaxshi tashkil etilgan. Keyinchalik bu loyihani yanada takomillashtirib, ko'proq kurslarning qo'shish lozimdir. Bepul bo'lgan 8ta kurslarning sonini oshirib borilsa, loyiha doirasida olinadigan sertifikatlar soni ham, o'rganiladigan axborot texnologiyalari yo'nalishlari soni ham oshib boradi. O'rganuvchilarning qiziqishi ortib boraveradi.



6-rasm. Pullik kurslar ro'yxati.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, hozirgi vaqtda axborot texnologiyalari dunyo miqyosida eng ommalashgan yo'nalishlardan biriga aylanib bormoqda, Ularni o'rganishga bo'lgan talab ham, o'rgatuvchi o'quv kurslar va markazlar ham tobora ortib bormoqda. Onlayn va oflayn kurslarning tashkil etilganligi esa axborot texnologiyalarini o'rganuvchi o'quvchilarga qaratilgan e'tiborning yuqori darajada ekanligidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Raxmanov Xoshim Erdanovich. Sunatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li (2022). O'ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO'NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. "KOMPYUTER LINGVISTIKASI: MUAMMOLAR, YECHIM, ISTIQBOLLAR" Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 221-225.
2. Sunatov J. (2023). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the Topic: "Priority Areas for Ensuring the Continuity of Fine Art Education: Problems and solutions", 1(01). 457-460.
3. Сунатов, Ж. Т. у., & Файзиева, Ш. Ю. к. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Innovative Development in Educational Activities, 3(3), 73–79.
4. <https://lex.uz/docs/-6252503>
5. <https://my.gov.uz/oz/service/523>

O'QUVCHILAR VA TALABALARNING KOMPYUTER SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA KURSLARNING AHAMIYATI

Sunatov Jo'rabek Turg'unbek o'g'li,

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
"Kompyuter tizimlari" kafedrası
o'qituvchisi

e-mail: jurabek.sunatov6666@mail.ru

Shamatova Gavhar Muradovna,

Qarshi shahar 6-umumiy o'rta ta'lim
maktabi, ona tili va adabiyot fani
o'qituvchisi

e-mail: gavharshamatova@gmail.com

Asrorov Mirjahon Tolmas o'g'li,

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
Xorijiy til va adabiyot (ingliz tili) yo'nalishi
talabasi

e-mail: mirjahonasrorov111@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchi va talabalarning kompyuter savodxonligini oshirishda kompyuter kurslarining ahamiyati haqida ma'lumot keltirilgan. Kompyuter kurslarini tashkil etish va olib borish haqida, kurslar doirasida yana qanday ishlarni amalga oshirish mumkin va kerakligi to'g'risida maqolada bayon etilgan. Kompyuterga bo'lgan talabni oshib borayotganligini hisobga olgan holda kursda qanday ishlarni bajarishga doir fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kompyuter kurslari, onlayn kurslar, oflayn kurslar, o'qituvchi, o'quvchi, talaba, fundamental bilim, test, daraja.

Mulohaza. Hozirgi XXI asr – axborot texnologiyalari asrida nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyoda axborot texnologiyalaridan, kompyuterdan foydalanish juda ommalashmoqda. Shu bilan birga kompyuterni o'rganishga bo'lgan talab oshib bormoqda. Kompyuterni o'rgatuvchi kurslar va darslar ham kun sayin ortib, insonlarning kompyuter savodxonligini oshirishda katta hissa qo'shmoqda. Bunday kurslarni onlayn hamda oflayn kurslarga ajratishimiz mumkin.

Oflayn o'quv kursi bu o'quv markazlariga qatnagan holda kompyuterdan foydalanib, bajarib o'rganishdir. Oflayn o'quv kurslarini o'rganishdajuda ko'plab o'quvchilar, talabgorlar qatnamoqda. Kurslarni o'rganishda talabgorlarning ko'pligi, ayniqsa, yoshlarning ko'pchilikni tashkil qilishi ko'zni quvontiradi. Oflayn kurslarni o'rganishda yoshlardan tortib keksa yoshgacha bo'lgan barcha inson qatnashmoqda. Bu esa ularning bu sohaga qiziqishining yuqori ekanligini ko'rsatadi.



1-rasm. Oflayn o'quv kurslari.



2-rasm. Kompyuter kurslariga qatnashayotgan keksa insonlarning kurs jarayonlaridan lavha.

Takliflar. Hozirgi vaqtda barcha davlatlarda, barcha shaharu tumanlarda va qishloqlarda o'quvchilarni o'qitishga ixtisoslashgan kompyuter kurslari tobora ko'payib bormoqda. Shunga qarab ulardagi o'qiydigan o'quvchilarning soni ham kun sayin oshmoqda.

Bunday o'quv kurslarini tashkil etgandan so'ng o'quvchilarni darslarga qatnashishidan avval o'quvchini test sinovidan o'tkazmoq kerak. Chunki o'quvchilarning bilimni oshirishdan oldin ularni kompyuter bo'yicha bilimi qay darajada ekanligini aniqlab olish muhimdir. O'rganuvchida fundamental, ya'ni boshlang'ich bilimlar bo'lmasdan turib yuqori darajali bilimlarni o'rgatishning imkoni yo'q. Ularni testlashda qiziqadigan yo'nalish bo'yicha bir nechta test savollaridan tuzilgan testlar to'plamini tarqatish kerak. Bunda testlarni darajasi "oson", "o'rtacha" va "qiyin" bo'limlarga bo'linishi maqsadga muvofiqdir.

1-jadval. Test javoblarini belgilash shabloni.

Oson	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Javob										
Baho										
O'rtacha	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Javob										
Baho										
Qiyin	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Javob										
Baho										

Uchchala darajadagi testlarning natijasiga ko'ra o'quvchilarning ro'yxati shakllantiriladi hamda darslarni boshlab yuboriladi. Bunday saralashni amalga oshirish darslar boshlangach o'qituvchilar va o'quvchilar uchun juda foydalidir. Sababi o'quvchi o'rganishda qiynalmaydi. Darslarni o'z vaqtida tushunib boradi. Boshqa qatnovchilardan ortda qolib ketmaydi. O'qituvchilar ham o'quvchiga ta'lim berishda barchani birdek olib ketadi, ya'ni qaysidir o'quvchiga qayta-qayta o'rgatish uchun ortiqcha vaqt va ortiqcha energiya sarflamaydi.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, hozirgi kunda kompyuter savodxonligini o'rganish har bir inson uchun kerakli hisoblanadi. Chunki dunyoda kompyuter texnologiyalari kirib bormagan soha deyarli qolmagan. IT sohasini o'rganishda kurslarning onlayn yoki oflayn turlarining umuman ahamiyati yo'q. Eng muhimi bu sohada chuqur bilim va tajribaga ega bo'lishdir. Har bir inson kurslarning o'ziga qulay bo'lgan ta'lim shaklini tanlamog'i hamda IT sohasida ma'lum bir yo'nalishni tanlasa, aslo qiynalmaydi. Kelajakdagi barcha ishlarida asqotadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Raxmanov Xoshim Erdanovich. Sunatov Jo'rabek Turg'unbeko'g'li (2022). O'ZBEK TILI KOMPYUTER LINGVISTIKASI YO'NALISHIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR. "KOMPYUTER LINGVISTIKASI: MUAMMOLAR, YECHIM, ISTIQBOLLAR" Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. 221-225.
2. Sunatov J. (2023). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the Topic: "Priority Areas for Ensuring the Continuity of Fine Art Education: Problems and solutions", 1(01). 457-460.
3. Сунатов, Ж. Т. у., Файзиева, Ш. Ю. к. (2024). АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ИХ ВОЗМОЖНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ. Инновативе Де-

ANIQ FANLARNI O'QITISHDA O'QUV LOYIHA ISHLARINI TASHKIL ETISH VA BAHOLASH

Turanova Dilrabo Ulug'bek qizi-
Toshkent shahar Pedagoglarni yangi
metodikalarga o'rgatish Milliy markazi
Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi
matematika fani metodisti

Annotatsiya: Natijaga yo'naltirilgan uzliksiz ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish. Loyiha ishlarini baholash.

Kalit so'zlar: loyiha ishi, loyihalashtirish, mezon, tahlil, nazorat.

Loyiha ishi - amaliy faoliyat ko'zgusi. O'quvchilarda tayanch va fan bo'yicha amaliy faoliyat kompetensiyalarini shakllantirish, kichik o'quv tadqiqotlarni bajarish orqali umumta'lim fanlarini o'rganishga qiziqishni kuchaytirish maqsadida fan o'quv dasturlariga loyiha ishi kiritildi. Bu holat nafaqat muayyan o'quv fani bo'yicha o'zlashtirish sifatini yaxshilaydi, balki fanlararo va fanning kundalik turmush bilan bog'lanish imkoniyatlarini ochadi va ta'lim samaradorligini oshiradi.

O'quv loyihasi – bu uzoq vaqtga mo'ljallangan, o'rganilgan mavzu yoki bo'limni yana-da, chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan, ta'lim jarayoniga tajriba, amaliy faoliyat asosida yondashuvga imkon beruvchi, tadqiqotchilik va izlanishga doir metodlardan foydalanishni talab etuvchi ta'limni tashkil etish shakli.

Loyihalashtirish – real natijaga olib keluvchi, qat'iy tartibga solingan harakatlar izchilligini o'z ichiga oluvchi muammoni o'zgartiruvchi faoliyatni anglatadi.

Hozirgi vaqtda ta'lim amaliyotida o'quv loyihasining xilma-xil turlaridan foydalaniladi. Yetakchi faoliyat turiga ko'ra loyihalar: axborotli, amaliy yo'naltirilgan va tadqiqot turlarga bo'linadi.

Masalan, agar o'qituvchi o'quvchida axborotlar bilan ishlash malakalarini, matnni tahlil etish, turli manbalardagi ma'lumotlarni tasniflash va tekshirish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ysa, u holda axborotli tavsifdagi o'quv loyihasidan foydalanishi maqsadga muvofiq. Axborotli tavsifdagi loyihaaning maqsadi aynan ma'lumotlarni to'plash, axborotlarni rasmiylashtirish va taqdim etishdan iborat. Albatta, o'quv loyihasining istalgan turida axborot to'plash bosqichi bor, biroq bu yerda u o'quv ishi vositasi bo'lib xizmat qiladi, axborot tavsifdagi loyihada esa, asosiy maqsad sifatida belgilanadi. Mazkur holatda o'quvchi faoliyati aynan axborotlar bilan ishlashga yo'naltiriladi. Shu bilan birgalikda o'quvchida ma'lumotlar bilan ishlash

kompetentligini rivojlantirish asosiy vazifa sifatida belgilanadi. Ma'lum bir fan yoki fanlarga doir amaliy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish zaruriyatipaydobo'lganda amaliyyo'naltirilgan loyihalardan foydalanish yaxshi samara beradi. Eng oddiy holatda, o'qituvchi o'quvchilardan muayyan muammoning matematik modelini tuzish va uni yechish, fanga doir o'quv va tarqatma materiallarni yoki glossariy yaratish topshirig'ini buyurishi mumkin. Amaliy yo'naltirilgan loyihalar bilan ishlash jarayonida o'quvchilarda nafaqat fanga doir bilim, ko'nikma va malakalar rivojlanibgina qolmay, balki matematik modellashtirish, muammoni hal qilish kabi amaliy faoliyatga doir kompetentlik ham qaror topadi. O'quvchilarning analitik, tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, idrok etishning mantiqiy usullarini o'zlashtirish va katta hajmdagi axborotlarni qayta ishlash maqsad qilib qo'yilsa, tadqiqotchilikka doir o'quv loyihasidan foydalanish maqsadga muvofiq. Mazkur o'quv loyihasining maqsadi loyiha farazini asoslab berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun tajriba-sinov ishlari o'tkazish, olingan natijalarni tahlil etish, umumlashtirish, taqqoslash, rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash, bundan tashqari xulosalar chiqarish, o'z nuqtayi nazarini asoslash zarur. Ana shu tarzda tadqiqotchilikka doir o'quv loyihasida asosiy e'tibor mulohaza yuritish kompetentligini rivojlantirishga qaratiladi.

O'quv loyihasida eng katta e'tibor o'quvchilarda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratiladi. Aynan loyihalar o'quvchilarga o'zini namoyon eta olish, istalgan janrdagi asarni yaratish imkonini beradi. Shuningdek, loyihalar o'quvchilarni guruhdagi maqomining oshishi, o'z-o'zini baholashga imkon berishi orqali ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Har qanday ijodiy ish uni taqdim etish va sinf jamoasi bilan qayta aloqani taqozo etadi.

Shu sababli loyihalar o'quvchilarda ma'lumotlar bilan ishlash, matematik modellashtirish, muammoni hal qilish, mulohaza yuritish, muloqot qilish kabi amaliy faoliyat kompetenisyalarni rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi.

Loyiha ishi bo'yicha o'quvchilar faoliyatini tashkil qilish.

O'quvchilar bir o'quv yilida o'zlari qiziqqan fani yoki ta'lim sohasidan faqat bitta loyiha ishini bajarishlari tavsiya etiladi. Loyiha ishi mavzulari o'qituvchilar tomonidan bitta yoki bir necha o'quv fanlari doirasida muammoli vaziyat yoki keys sifatida tanlanadi. Loyiha ishi mavzusi ustida o'quvchilar alohida-alohida yoki qiziqishlariga qarab 3-4 kishilik guruh bo'lib ishlashlari ham mumkin. Loyiha ishi o'quv yili oxirida o'tkaziladigan himoya bilan tugaydi. Himoyani bitta yoki bir necha o'quv fanlari doirasida konferensiya tarzida o'tkazilishi mumkin.

Loyiha ishi ustida o'quvchilarning individual yoki guruh bo'lib ishlashi quyidagi o'quv faoliyatlarni o'z ichiga olgan ishlab chiqish bosqichlaridan iborat bo'lishi mumkin:

tayyorgarlik bosqichi: o'z izlanish faoliyatlarini rejalashtirish, motivatsiya, muammoli vaziyatni aniqlash, tadqiqot mavzuni tanlash;

- loyihalash bosqichi: loyihaning maqsadini belgilash, faoliyatni amalga oshirishning aniq rejasini tuzish, vazifalarni o'zaro taqsimlab olish,
- amaliy bosqich: muammoni tadqiq etish, kerakli ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash, muammo matematik modelini yaratish, matematikani qo'llash, muqobil yechimlarini aniqlash va ulardan eng maqbulini tanlash hamda uni asoslash,
- tahlil va talqin bosqichi: zarur hollarda so'rovlar yoki tajribalar o'tkazish, rejalashtirilgan ishlar va olingan natijalarni taqqoslash, tahlil qilish, real muammoga nisbatan talqin qilish, umumlashtirish va xulosalash;
- nazorat va baholash bosqichi: o'z faoliyatlarini tahlil qilish va baholash, ijobiy natijalarni va yo'l qo'yilgan xatolarni tahlil etish, xatolarni to'g'rilash yo'llarini izlash, real holat bilan bog'liqlikda loyihaga o'zgartirishlar kiritish;
- natijalarni rasmiylashtirish bosqichi: loyiha ishi natijalari bo'yicha hisobot tayyorlash,
- yakuniy bosqich: loyiha ishi himoyasi uchun taqdimot tayyorlash va uni himoya qilish.

O'quvchilar loyiha ishi bo'yicha izlanishlarini odatda darsdan tashqari mustaqil mashg'ulotlarda olib borishadi. Dasturda belgilangan dars soatlarida esa, turli loyiha ishlaridan namunalarni muhokama qiladilar, birgalikda muayyan loyiha ishi bo'yicha guruhlarda ishlashadi, shu bilan birga o'z loyiha ishlari mavzusi bo'yicha maslahatlar oladilar.

Yuqoridagilarda ko'rinib turibdiki, loyiha ishi bo'yicha o'quvchilar faoliyati an'anaviy ta'limdan tubdan farq qiladi. Zero, bunda, birinchidan, o'quvchilarga bilimlar tayyor holda uzatilmaydi, balki muammo tarzida qo'yiladi, o'quvchilar qo'yilgan muammoni o'zlari mustaqil yechadilar. Bilimlar o'qitishning maqsadi bo'lmay, muammoni yechish vositasiga aylanadi. O'quvchilar yangi bilimlarni o'zlashtirishning o'zlari uchun qanchalik zarur ekanini his qiladilar, bu esa ularda motivatsiyaning sezilarli darajada o'sishiga olib keladi. Ularning o'quv-amaliy faolligi kuchayadi. Avvalo, mustaqil ishlash darajalari ortadi. O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, muammoni aniqlab oladilar, uni hal qilish uchun qanday manba va bilimlar kerakligini belgilaydilar, mazkur manbalar bilan ishlaydilar, muammoni hal etishning olingan variantini umumlashtiradilar. Bunda o'qituvchi shunchaki jimgina kuzatib turuvchi bo'lmay, zarur paytda o'quvchilarga kerakli maslahat va yordamini berib turadi.

Loyiha ishini baholash mezonlari. Loyiha ishi haqida yuqorida batafsil ma'lumot berildi. O'quvchilarning loyiha ishi bo'yicha faoliyati birgalikda baholanadi. Loyiha ishi ham 100 balli tizimda baholanadi va

yuqoridagi shkala yordamida baholarga o'tkaziladi. Har bir o'quvchiga loyiha ishi uchun qo'yilgan umumiy baho qo'yiladi. Quyida loyiha ishini baholash mezonlari va ularga mos maksimal ballar keltirilgan:

Nº	Baholash mezonlari	Ballar
1.	Loyiha ishida o'rganilgan muammolarning ahamiyatliliigi va dolzarbligi hamda o'rganilayotgan mavzuga mosligi	5
2.	Tuzilgan matematik modelning o'rganilayotgan muammoga mosligi	10
3.	Foydalanilgan tadqiqot usullari va olingan natijalarni qayta ishlash usullarining muammoni o'rganishga muvofiqligi	20
4.	Muammoga zaruriy va yetarlicha chuqur kirish, boshqa sohalardan bilimlarni jalb etish imkoniyatlaridan foydalanganlik	20
5.	Oraliq va yakuniy xulosalarning asoslanganligi, natijalarning muammo yechimiga yaqinligi	10
6.	Loyiha ishtirokchisilarining hamkorlikdagi faolligi	10
7.	Bajarilgan loyiha natijalarini rasmiylashtirish sifati;	5
8.	Taqdimot sifati, taqrizchilar savollariga javob bera olish, guruh har bir ishtirokchisi javoblarining asoslanganligi.	20
	Jami	100

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mal Coad and other. Mathematics for the international student: Mathematical Studies SL second edition. Haese and Harris Publications 2010.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'QUV-TARBIYA JARAYONIDA MATEMATIK O'YINLARINI OLIB BORISH METODLARI

Yaqubova Nodira Ruslanovna – Urganch Innovatsion Universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar va pedagogika fakulteti o'qituvchisi va Urganch tumanidagi 24-sonli maktab boshlang'ich sinf

o'qituvchisi,
Abdullayeva O'g'iloy Abdirahman qizi-
Urganch davlatpedagogika instituti,
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(maktabgacha ta'lim) mutaxassisligi
1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Maktabgachata'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonida matematik o'yinlardan foydalanish, bolalarda ta'lim faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim vositalarini ishlab chiqish va amalga oshirish orqali o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi va kognitiv rivojlanish darajasini aniqlash yuzasidan fikrlar bayon qilingan, tajriba-sinov ishlari qisqacha yoritilgan.

Shuningdek maqolada o'yinli texnologiyaga misollar keltirilib, uni ta'lim jarayonida qo'llash (tajriba va amaliyot) uchun metodlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Matematik o'yin, o'yinli texnologiya, faoliyat, matematik rivojlanish, erta rivojlanish, topshiriq, jarayon, yangiliklarni qo'llay olish.

Bolalarning elementar matematik bilimlarni o'rganishi va rivojlanishi so'nggi o'n yil ichida rivojlanib borayotgan yangicha mavzuga aylandi, chunki ta'lim tizimining boshlang'ich bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi elementar matematik bilimlar va ko'nikmalar ta'limning keyingi bosqichi bo'lgan maktabdagi matematik natijalarining asosi ekanligi ko'rsatilgan va isbotlangan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning elementar matematik bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish kelgusidda assosiy matematikani o'rgatishning muhim tarkibiy qismi bo'ladi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, ushbu maqola bilan biz turli xil raqamlar va o'yinlarni o'ynash orqali bolalarning son haqidagi bilim va ko'nikmalariga ta'sirini o'rganish va bolalarning matematikani erta o'rganishi va rivojlanishi haqidagi tushunchalarini oshirishga hissa qo'shishga harakat qilamiz.

Raqamlar o'yini aralashuvi bo'yicha ikkita tadqiqot o'tkazildi va 5 va 6 yoshli bolalarning turli xil raqamli topshiriqlar bo'yicha testdan oldingi va keyingi ishlashini o'rganish orqali uchta turli raqamlar o'yin shartlarining (chiziqli son, aylana va chiziqli bo'lmagan son) ta'siri o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli o'yinlarini o'ynash bolalarda raqamlar bo'yicha bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, bunda maxsus o'quv natijalari qo'llaniladigan raqamlar o'yinining turiga qarab har xil ta'sir qiladi.

Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga raqamlarni tasvirlashini turli xil ko'rgazmali materiallar va turli xil didaktik o'yinlar orqali o'rgatilib kelinmoqda. Bolalarning elementar

matematik bilimlarni o'rganishi va rivojlanishi so'nggi o'n yil ichida ortib borayotgan qiziqish mavzusiga aylandi, chunki erta matematik bilim va ko'nikmalar keyingi matematika natijalarining kuchli bashoratchisi ekanligi ko'rsatilgan. Bolalarning matematik bilim va ko'nikmalarini qanday rivojlantirishi va ularni erta o'rganishda qanday qo'llab-quvvatlash mumkinligini tushunish yanada rasmiy matematikani o'rganishni rivojlantirishning muhim tarkibiy qismi bo'lishi mumkin.

Bolalarning raqamlarni tasvirlashini tushuntirish uchun ularning ikki xil son qatoridagi topshiriqlarni bajarishi yashirin sinf modellashtirish usuli yordamida tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, 5 va 6 yoshli bolalarning raqamlar chizig'ini baholashda hotirjamlik mavjud va turli baholash shakllarini ko'rsatadigan bolalar kichik guruhlar ajratilgan. Bundan tashqari, bolalarning raqamlar qatorini taxmin qilishlari ularning son bilimlari bilan bir qatorda bog'lanishi mumkinligi ko'rsatilgan.

Ushbu maqolada keltirilgan xulosalar muhokamaga yordam beradi. Bundan tashqari, bolalarning raqamlar qatorini taxmin qilishlari ularning son bilimlari bilan bir qatorda topshiriqning o'ziga xos jihatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkinligi ko'rsatilgan.

Bolalarning elementar matematik bilimlarni o'rganish va rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun ongli ravishda o'yin faoliyatini tanlash zarur. Matematikaning ming yillarga cho'zilgan uzoq tarixi bor. Insonning qiziqishi va dunyoni tushunish uchun yangi bilimlarni zabt etish va rivojlantirish istagi matematikaning rivojlanishiga ta'sir qildi. Bugungi jamiyatda biz raqamlar bilan o'ralganmiz va biz har kuni, ko'p marta bexabar holda raqamlar va matematikadan foydalanamiz. So'nggi o'n yillikda bizning zamonaviy jamiyatimizda matematik bilim va ko'nikmalarning kundalik hayot uchun ahamiyati ortib bordi va bu maktabgacha va maktab o'quv dasturlariga ham kiritilgan. Bugungi kunda bolalar matematik bilim, ko'nikmalarni o'rganishlari, rivojlantirishlari va ularni turli kontekst va vaziyatlarda qo'llashlari kerak. Boshlang'ich maktabda bolalar kundalik hayotda va keyingi tadqiqotlar uchun matematikani tushunish va undan foydalanish qobiliyatini rivojlantirishlari kerak. Shu munosabat bilan bugungi kunda yosh bolalarning dastlabki va elementar matematik bilimlari va ko'nikmalariga e'tibor berish va ularni qo'llab-quvvatlash muhimligini va ularning maktabgacha ta'lim davrida ham matematikani, ham tayyorgarlik, ham umrbod ta'limdan o'rganish istagi ta'kidlanib kelinmoqda.

XXI-asrning boshidan boshlab yosh bolalarning matematikani erta o'rganishi va rivojlanishi tobora ko'proq rivojlanmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, yosh bolalar maktabga kirishdan oldin matematikaga ko'pincha o'z-o'zidan qiziqish bildiradilar va bolalar matematik faoliyatining katta qismini o'yin o'z ichiga oladi. Boshqa

tomondan, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, barcha yosh bolalar o'z-o'zidan raqamlarga e'tibor bermaydilar ularda matematikani keyingi davrlarda o'rganish va rivojlantirish uchun muhim bo'lgan rasmiy matematik bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon berish uchun matematikaga tabiiy qiziqishni qo'lga kiritish muhimligini ta'kidlaydilar.

Bog'cha davrida ko'pchilik bolalar (matematik) tajribalar hosil qiladilar va rasmiy matematikani o'rganish uchun asos bo'ladigan raqamli bilim va ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Matematik asosga ega bo'lgan maktabga kirgan bolalar nafaqat matematika, balki fan, savodxonlik va texnologiya sohalarida ham qo'shimcha o'rganishda foydali bo'lganligi sababli, bolalar elementar matematik bilimlar jumladan son sanoq bo'yicha bilim va ko'nikmalar muhim ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatilgan. Matematikani keyingi va murakkabroq o'rganishga ko'maklashish niyatida bolalarni ongli ravishda raqamli bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishga undaydigan vayordam beradigan samarali faoliyatni o'rganish muhimdir. Biroq, bu rivojlanishni o'rnatishga yordam beradigan faoliyat va tajribalarni aniqlash aniq va oson emas.

Bolalarning son bilimlari va ko'nikmalarini va erta matematik tushunchalarini o'rganishi va rivojlanishining negizida qanday mexanizmlar yotadi?

Yosh bolalarning matematikani ongli va tizimli o'rganishini qanday qo'llab-quvvatlashimiz mumkin?

Kichkina bolalar (matematik) tajriba o'tkazishlari, tillarini rivojlantirishlari va og'zaki sanash so'zlari va yozma arab raqamlari bilan ramziy sanoq tizimi bilan tanishishlari bilan, ramziy sanoq tizimi asta-sekin raqamlarni ifodalash qobiliyatiga mos keladi, deb ishoniladi bolalarda ularning kattaligiga bog'liq ravishda fazoviy tarzda taqdim etilgan raqamlar bilan (ramzli) aqliy son chizig'i rivojlanadi. Aqliy raqamlar chizig'ining rivojlanishi rivojlanish uchun muhim qadam sifatida tasvirlangan.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, raqamlarni o'z ichiga olgan stol o'yinlarini o'ynash, ayniqsa raqamlar vizual-chiziqli tuzilishda taqdim etilgan o'yinlar, kelgusida bolalarning asosiy matematik bilimlari va ko'nikmalarini rag'batlantiradi va yaxshilaydi. Bolalarning raqamlar chizig'ini taxmin qilishlari, shuningdek, ularning hisoblash qobiliyatlari va arifmetik qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liq ekanligi aniqlandi.

Ushbu tajribaning umumiy maqsadi bolalarning raqamlar haqidagi bilim va ko'nikmalariga turli xil raqamlar o'yinlarini o'ynashning ta'sirini o'rganish va bolalarning raqamlarni raqamlar chizig'i vazifalarida tasvirlashini o'rganish orqali kichik yoshdagi bolalarning matematikani o'rganish va rivojlanishini tushunishga hissa qo'shish hisoblanadi.

Yuqorida aytib o'tilganidek, aqliy son chizig'i raqamni kodlash va ifodalash haqida fikr yuritishda metafora sifatida ishlatilishi mumkin.

Aqliy raqamlar chizig'i haqiqiy son tushunchasi uchun og'zaki bo'lmagan mexanizmni ta'minlaydi. Kichkintoylar va yosh bolalar og'zaki sanash so'zlarini va yozma arab raqamlarini o'rganishdan ancha oldin ular, masalan, beshta olma to'plamini yoki besh tonnadan iborat to'plamni aqliy raqam chizig'idagi bir xil holatga o'zgartirishi mumkin. Ya'ni, ular og'zaki sanash so'zi "besh" va arabcha yozma "5" raqamini keyinchalik bog'lash mumkin bo'lgan "beshlik" ni tan oladilar. Bolalar ramziy sanoq tizimi bilan tanishish va tajriba o'tkazish jarayonida ular bilimga ega bo'ladilar va raqamlar haqida yangi fikrlash usullarini rivojlantiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бабаева Т.И. Готовность ребенка к школе как педагогическая проблема / Педагогика детства: Петербургская научная школа / под ред. М.В.Крулехт, А.Г. Гогоберидзе. - СПб., 2005
2. Белогай К.Н. Некоторые аспекты изучения гендерных различий в структуре родительского отношения Перинатальная психология и психология родительства. - 2004. - № 2.
3. Djurayeva R, Tojiboyeva H.M, Nazirova G.M "Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari" Toshkent 2015-yil.
4. G'ulomov X., R.Raimov va boshqalar."Ta'lim tarbiya sifati va qirralari" T; "Fan texnologiyalari".2004-y.

INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANI MAZMUNINI SUN'IY INTELLEKT VA ROBOTOTEXNIKAGA OID MAVZULARNI KIRITISH ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Feruza Zakirova Maxmudovna-
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi
Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti, Axborot ta'lim texnologiyalari
kafedrası, professori

Abdujalilov Javlonbek Adilovich-
Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-
metodik markazi Ta'lim standartlari va
dasturlarining samaradorligini tahlil
qilish bo'limi boshlig'i

e-mail: javlontuit@gmail.com, ilmiyor@
outlook.com

Annotatsiya. Informatika va axborot texnologiyalari fani mazmunini sun'iy intellekt va robototexnikaga oid mavzularni kiritish maqsadida mavjud qarorlar, buyruqlar va dasturlar tahlil qilindi. Xorijiy davlatlarning umumta'lim maktablarida o'quvchilarga Sun'iy intellekt va robototexnikaga oid mavzular o'qitilishi o'rganildi. Ushbu yo'nalishda yurtimizda kadrlarni tayyorlash maqsadida tajriba sinov tariqasida Veb-frilanser yo'nalishidagi tanlov sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fani doirasida Sun'iy intellekt va robototexnikaga oid mavzularni o'qitishni boshlash va natijalarni tahlil qilish rejalashtirildi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, robototexnika, dasturlash, Informatika va AT.

Kirish. Bugungi kunda umumta'lim maktablarida ta'lim olayotgan o'quvchilarda raqamlashtirilgan muhitda ta'lim olishi, yashashi va ishlashi uchun zarur ko'nikmalarni shakllantirish dolzarb masalaga aylandi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari so'nggi yillarda jamiyatni o'zgartirdi. Shu bilan birga katta mehnat migratsiyasi, rivojlanmagan ijtimoiy infratuzilma qashshoqlik va ishsizlikning yuqori darajasi, infratuzilmaning eskirganligi, kadrlar kompetensiyalarining kasbiy rivojlanish strategik maqsadlariga nomuvofiqligi, intellektual mulkni himoya qilish muammolari, oliy ma'lumot olish imkoniyatlarining, yuqori texnologiya va ilm-fanga asoslangan ishlab chiqarishning rivojlanmaganligi, malakali xodimlarning yetishmasligi, o'rta bo'g'in rahbar va xodimlarning past darajadagi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari AKTdanda foydalanish malakasi, ishchilarda mehnatga nisbatan rag'batning kamligi, ishchi va muhandis-texnik kasblar obro'sining tushgani, eskirgan ish usullaridan foydalanish kabi muammolar o'z yechimini kutmoqda [1].

Jamiyatda raqamli texnologiyalarning yangi to'liqlini kutilmoqda, bu esa barcha sohalarni innovatsiyalarning rolini kuchaytiradi. Raqamli texnologiyalarni rivojlantirishda kechikish milliy iqtisodiyotning raqobatdoshligini pasaytirishi, shuningdek, o'sib borayotgan geosiyosiy raqobat sharoitida uning zaifligini oshirishi mumkin.

Xususan, jamiyatda kutilayotgan raqamli texnologiyalar sharoitida umumta'lim maktablarida "Informatika va AT" fanini o'qitish o'quvchilarda kreativ axborot-kommunikatsion kompetensiya, innovatsion ko'nikmalarni shakllantirish, ularda maktabdan keyingi ta'lim bosqichiyoki mustaqil hayotga qadam qo'yishda zarur bo'ladigan tayanch kompetensiyalar va dunyoqarashlarni shakllantirishda asosiy yechim bo'lib xizmat qiladi.

"Informatika va axborot texnologiyalari" fanini o'zlashtirgan umumta'lim maktablari bitiruvchilari mustaqil hayot va ishlab chiqarishning barcha tarmoqlarida zamonaviy axborot kommunikatsion

texnologiyalar asosida innovatsion tadqiqot va hayotiy muammolarni yechish ko'nikmalarini yanada rivojlantirish, bir so'z bilan aytganda kreativ va innovatsion, yuqori raqobatbardosh dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqarishda "yetakchi" rolni bajarishi zarur.

Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya, AQSh, Isroil, Janubiy Koreya, Xitoy Xalq Respublikasi va boshqa rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida ham "Informatika va axborot texnologiyalari" fani umumta'lim maktablarining asosiy bo'g'ini hisoblanib, jahon bozoriga malakali mutaxassislar tayyorlashning muhim bosqichlari va tashkil etuvchilaridan biri deb qaraladi [2].

Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitish bo'yicha Vazirlik buyruqlari va dasturlar, adabiyotlarni tahlili. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2023-yil 15-maydagi "Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun 2023-2024-o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv rejani tasdiqlash to'g'risida"gi 125-sonlibuyrug'ibilantasdiqlangan "Ta'limo'zbektilidaolibboriladigan umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun 2023-2024 o'quv yiliga mo'ljallangan tayanch o'quv reja"ga asosan Aniq Fanlar modulidagi Informatika va Axborot texnologiyalar fani 1- va 5-8-sinflarda haftasiga 1 soat, 9-11 sinflarda haftasiga 2 soatdan dars o'tiladi. Ushbu buyruqqa asosan 2023-2024-o'quv yili davomida umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarida quyidagi zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan:

- kollaboratsiya – jamoa bo'lib ishlash qobiliyatini shakllantirish;
- kommunikativlik – muloqot qilish ko'nikmasini rivojlantirish;
- kreativ fikrlash – o'z maqsadiga erishish yo'lida yangiliklarga qo'l urish, yangi g'oyalar ishlab chiqish va muammolarni hal qilish;
- tanqidiy fikrlash – o'z mustaqil fikriga ega bo'lish va uni ifoda etish, masalaga tanqidiy yondashish.

Maktabgacha va maktab ta'lim vazirligi tomonidan 2023-2024 o'quv yilda umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv rejasida sinflar kesimida Informatika va Axborot texnologiyalari faniga ajratilgan soatlar quyidagi jadvalda keltirilgan.

Fan nomi	Haftalik o'quv soatlari (sinflar kesimida)											Haftalik umumiy soat
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Informatika va axborot texnologiyalari	1				1	1	1	1	2	2	2	11

Maktablarda 1-8 sinf o'quvchilarga Informatika va Axborot texnologiyalari faniga ajratilgan yillik 34 soat fanda berilgan nazariy va amaliy mashg'ulotlarni to'liq qamrab olish uchun yetarlik emas, buning sabablaridan biri Informatika xonalarida kompyuter texnikalarini yetishmasligi sabab qilib ko'rsatilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2023-yil 19-iyuldagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 2023-2024-o'quv yiliga mo'ljallangan variativ o'quv rejalarini tasdiqlash to'g'risida" 213-sonli buyrug'i 2-ilovasida "Ta'lim o'zbek tilida bo'lgan umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun 2023-2024-o'quv yiliga mo'ljallangan veb-frilanser yo'nalishidagi variativ o'quv rejasi va tushuntirish xati"ga asosan:

1. Veb-frilanser yo'nalishidagi tanlov sinfida "Informatika va axborot texnologiyalari", "Chet tili" va "Matematika" fanlari tanlov fanlari hisoblanadi;

2. Tanlov fanlari uchun ajratilgan soatlar quyidagi taqsimot asosida o'qitiladi:

- 7-8-9-sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fani 1 soatdan, "Chet tili" fani 0,5 soatdan, "Matematika" fani 0,5 soatdan o'qitiladi. Bunda, 7-8-9-sinflarda "Matematika" faniga ajratilgan 0,5 soatda "Algebra" fani o'qitiladi.

- 10-11-sinflarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fani 5 soatdan, "Chet tili" fani 2 soatdan, "Matematika" fani 2 soatdan o'qitiladi. Bunda, 10-11-sinflarda "Matematika" faniga ajratilgan 2 soatning 1 soatida "Algebra", 1 soatida "Geometriya" fani o'qitiladi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida veb-frilanser yo'nalishidagi variativ o'quv rejada Informatika va axborot texnologiyalari uchun ajratilgan soatlar quyidagi jadvalda keltirilgan.

T/r	Fan yoʻnalishlari va nomlari	Haftalik oʻquv soatlari (sinflar kesimida)				
		7	8	9	10	11
Tanlov fanlari						
1	Informatika va axborot texnologiyalari	1	1	1	5	5

Tadqiqot obyekti va metodologiyasi. Ushbu tadqiqotning maqsadi Informatika va axborot texnologiyalari fani mazmunini sun'iy intellekt va robototexnikaga oid mavzularni kiritish asosida takomillashtirish. Buning uchun biz ajratilgan soatlar va mavzularni tahlil qilib, belgilangan mavzulardan tashqari qo'shimcha soat ajratish orqali sun'iy intellekt va robototexnikaga oid mavzularni dasturga kiritish uchun o'quvchilar

Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitish maqsadini tahlil qilamiz.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishning asosiy maqsadi [2]:

- O'zbekiston Respublikasining rivojlanishida raqamli savodxonlik va madaniyatni tanqidiy fikrlash hamda kreativ axborot-kommunikatsion kompetensiyalarni yosh avlodlarda shakllantirish uchun sharoit yaratish;
- umumta'lim maktablari o'quvchilarida XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish orqali mustaqil hayotga tayyorlash, ijodkorlikni shakllantirish va jamoa bo'lib ishlashni o'rgatish, nostandart sharoitlarda to'g'ri, iqtisodiy, ekologik trendlarga mos adekvat yechimni topish, xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etib yuqori natijalarni ko'rsata oladigan yoshlarni tarbiyalash;
- o'quvchilarni mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan xalqaro baholash dasturi (PISA, TIMSS) talablariga mos keladigan topshiriqlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy va mustaqil mashg'ulotlar bajarishga hamda ijodiy fikrlashga undovchi amaliy topshiriqlar bilan ishlashni ko'zda tutadi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishning asosiy vazifalari:

- umumiy o'rta ta'limning barcha bosqichlarida "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini uzluksiz ta'limda o'qitish tizimini yaratish;
- "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini o'qitishning zamonaviy shakl, usul va texnologiyalari, mazmuni, uning moddiy-texnik ta'minotini modernizatsiyalash va kadrlar salohiyatini oshirish;
- intellektual salohiyat va raqamli madaniyatni shakllantirish;
- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida hayotiy muammolarni yechish, loyihalashtirish, modellashtirish va boshqarish kabi universal faoliyatlarni o'zlashtirish;
- raqamli jamiyatlardagi masalalarni yechishda samarali texnologiyalarni tanlash;
- kreativ fikrlash va innovatsion faoliyat yuritish ko'nikmasini shakllantirish orqali maqsadli axborot tizimlarini va mehnatga ta'sir o'tkazishning innovatsion usullarini yaratish;
- ta'lim jarayonida tayanch bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni egallash orqali mustaqil hayotda zarur bo'ladigan bo'lajak kasbni to'g'ri tanlash;
- yangi bilimlarni egallash, mukammallikka erishish uchun raqamli texnologiyalar asosida o'z ustida mustaqil ishlash va faoliyat yuritish;

- umri davomida tahsil oladigan yoshlarni tarbiyalash;
- “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishning zamonaviy texnologiyalarini va ilg‘or amaliyotini ommalashtirish hamda rag‘batlantirish.

Tahlil va natijalar. Mamlakatimizdagi ta'lim tizimi uni tashkil etish prinsiplari, mazmuni, ta'lim tarbiya jarayonining shakl va usullarini yangi ta'lim texnologiyalari talablari darajasida tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda. Informatika va axborot texnologiyalari ta'limining amaldagi joriy holati va to‘plangan tajribalar tahliliga ko‘ra, bir qator muammolar borligi ma'lum bo‘ldi. Umumiy o‘rta ta'limda 11 yillik ta'lim joriy qilinishi va o‘rta maxsus kasb-hunar ta'limi tizimining funksiyalari o‘zgarishi hisobiga “Informatika” fanini o‘qitishning institutsional rivojlanishida ayrim bo‘shliq va kamchiliklar yuzaga kelgan [3], jumladan:

- iqtisodiy rivojlanish strategik maqsadlariga nomuvofiqligi, intellektual mulkni himoya qilish muammolari, yuqori texnologiya va ilm-fanga asoslangan ishlab chiqarishning rivojlanmaganligi;
- umumta'lim maktablarida o‘qitiladigan amaldagi Informatika va AT fani mazmuni, mustaqil hayotda qo‘llash imkoniyati bo‘lgan raqamli savodxonlikni va madaniyatni, tanqidiy fikrlash va kreativ axborot kommunikatsion kompetensiyalarini shakllantirish uchun yetarli emas;
- informatika va AT fanini o‘qitishda fanlararo kompetensiyalar va fanlararo bog‘liqlik, uzviylik va uzluksizlikning ta'minlanmaganligi;
- informatika va AT fanining o‘quv metodik ta'minoti (o‘qituvchi kitobi, multimedia ilovalar, didaktik materiallar va boshqa) yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;
- informatika va AT fanining mazmuni, o‘ziga xos xususiyatlari, malaka talablari va shakllantiriladigan kompetensiyalardan kelib chiqqan holda baholash tizimini ishlab chiqilmaganligi;
- informatika va AT fani mazmuniga elektron kutubxona, virtual va intellektual borliq, Sun'iy intellekt, robototexnika, arduino, masofadan o‘qitish, ta'lim kontentini boshqarish tizimlari, to‘ldirilgan borliq, hisoblash matematikasi, ijtimoiy tarmoqlar, internet tijorat, raqamli axborotlar bilan ishlash va ularni qayta ishlash texnologiyalari kabi O‘zbekiston iqtisodiyoti rivoji uchun zarur bo‘ladigan elementlarning kiritilmaganligi bo‘lajak maktab bitiruvchisi va mutaxassislarning kasbiy sifatlariga salbiy ta'sir ko‘rsatmoqda;
- ta'lim olishga kuchli motivatsiyani shakllantirish uchun bugungi kunda mustaqil hayotga qadam qo‘yish, ta'limning keyingi bosqichiga o‘tish uchun zarur kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan o‘quv metodik, didaktik, dasturiy ta'minot, jihoz va uskunalarning yetishmasligi;
- pedagoglarning metodik ta'minotini yaxshilash, informatika

fani o'qituvchilari va mentorlari uchun masofadan o'qitish, LMS, MOOC kurslarining joriy etilmaganligi;

2021 yilda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tavsiya etilgan Umumiy o'rta ta'limda 11-sinf o'quvchilari uchun Informatika va axborot texnologiyalari darsliklari ishlab chiqilgan. Ushbu darsliklarda Sun'iy intellekt va Robototexnika mavzulari qo'shilgan biroq ushbu mavzular juda ham nazariy Sun'iy intellekt to'g'risida umumiy ma'lumotlar berilgan. Berilgan quyidagi mavzulardagi ma'lumotlar tahlil qilinganda o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi, dasturlash, hamkorlikda loyihalarni bajarishga oid ma'lumotlar berilmaganligi aniqlandi:

- Sun'iy intellekt tushunchasi va uning rivojlanish tarixi
- Sun'iy intellekt xususiyatlari
- Sun'iy intellekt turlari va tarmoqlari
- Pythonning sun'iy intellekt texnologiyalaridagi o'rni
- Yuqorida keltirilgan mavzularda sun'iy intellekt haqida yuzaki ma'lumotlarni o'rganish orqali o'quvchi amaliyotda qanday qilib ushbu texnologiyadan foydalanish to'g'risida tushunchaga ega bo'la olmaydi.

Xitoyda K-12 Sun'iy intellekt (Artificial Intelligence-AI) o'quv dasturiga ko'ra [4] umumiy o'rta ta'limda AI va robototexnika bilan bog'liq quyidagi mavzular o'qitiladi:

- Robotlar yoki aqlli agent bilan tanishish uchun o'chirilgan harakatlar (masalan, ifoda qo'shig'i, uyg'onish qo'shig'i, kiyinish qo'shig'i, kichik oyna, parkda sayr qilish, stullar, stol, kichik ko'prik, kichik qo'y va hk.);
- Scratch va Python bilan asosiy dasturlash (masalan, Arduino yordamida atrofdagi muhitni sezish, turli xil robotlar bilan tanishish (masalan, AI roboti, mototsikl roboti, svetofor) robot va boshqalar);
- Sun'iy intellekt boshlang'ich, Sun'iy intellektni idrok etish, Ko'p sensorlardan foydalanish, Ma'lumotlar va algoritmlar orqali muammolarni hal qilish;
- AI ilovalari, AI asoslari, AI tarixi, kuchli AI zaif AI, AI etikasi, sun'iy intellekt tili, nutq qismlari, tabiiy tilni qayta ishlash, so'z vektorlari, sintaksisni tahlil qilish, ma'lumot olish, bilimlar xaritasini tushunish Muammoni hal qilish, Tanib olish asoslari, Qidiruv tizimlari;
- AI laboratoriyasi (masalan, robot, yuzni tanish va ovozni tanish). "AI +" sinfi (masalan, "musiqa tinglash", o'yin o'tkazish faoliyati va "ovozni aniqlash" texnikasining oddiy prinsipi). Python (asosiy dasturlash va qo'llash).

Koreyadagi K-12 AI o'quv dasturiga ko'ra [4] umumiy o'rta ta'limda AI va robototexnika bilan bog'liq quyidagi mavzular o'qitiladi:

- Alni o'rganing (masalan, AI ta'riflari va misollari, turli xil ma'lumotlar

turlari, obyektlar tasnifi, AI robotini yaratish va Alning kundalik hayotdagi ta'siri);

- AI bilan o'ynang (masalan, kuchli va kuchsiz AI, raqamlarni taxmin qilish o'yini, vaziyat va sharoitda berilgan reaksiyani taxmin qilish, nazorat ostida va nazoratsiz o'rganish, inson va AI o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar);
- Alni yaratish (masalan, inson va ai, berilgan ma'lumotlarni bashorat qilish, qarorlar daraxtlari bilan obyektlarni tasniflash, AI loyihasi va AI etikasi);
- Alning ilovalari (masalan, AI tarixi va kelajagi, AI va muammolarni hal qilish o'rtasidagi farq, muammolarni hal qilish uchun ma'lumotlarning ahamiyati, ma'lumotlar va mashinani o'rganish, takliflar mantig'i bilan xulosa qilish va bilimlarni taqdim etish, nazorat ostida, nazoratsiz va mustahkamlovchi o'rganish, Aldan o'rganish loyiha darsliklari, axloqiy masalalar va Alning ijtimoiy ta'siri);
- Mavzu (masalan, razvedka agenti nima?, AI bilan nima qilishimiz mumkin, AI nima va nima emas?, tushunchalarni taqqoslash va aqlni simulyatsiya qilish uchun turli AI usullari misollari, ma'lumotlar xususiyatlari, ma'lumotlarni umumlashtirish misollari, tushunish mashinani o'rganish jarayoni, mashinani o'rganish modellarini o'rgatish, Alning jamiyatga ta'siri kelajagi va AI etikasi);
- Qoidalarga asoslangan o'yinlar yaratish (qoidalar va xulosalar), nazorat ostida o'rganish modellari (mashinada o'rganish) yordamida kodlash loyihalarini bloklash, nazorat ostida o'rganish modellari yordamida real hayotdagi muammolarni hal qilish uchun ilovalar yaratish (mashinalarni o'rganish), evristik Tic-Tac-Toe o'yinini yaratish qidiruv algoritmlari (Qidiruv algoritmlari).

Xulosa va tavsiyalar. O'zbekistonda o'quvchilarni 21-asr texnologiyalaridan foydalanish, va 4-avlod sanoatida texnologiyalarni avtomatlashtirish jarayonlari uchun kadrlarni tayyorlash uchun hozirdanoq Informatika va Axborot texnologiyalari dasturlariga Sun'iy intellekt va robototexnikaga oid mavzularni kiritish muhimdir. Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitish bo'yicha Vazirlik buyruqlari va dasturlar, adabiyotlarni tahlillari natijasida hozirda mavjud Veb-frilanser yo'nalishidagi tanlov sinfida "Informatika va axborot texnologiyalari" fani 10-11 sinflar uchun haftasiga 5 soat dars qo'yilgan, ushbu sinflarga Sun'iy intellekt va robototexnikaga oid mavzularni tajriba sinov tariqasida o'qitishni boshlash va natijalarni tahlil qilish orqali kelgusida barcha umumiy o'rta ta'lim maktablarida Informatika va Axborot texnologiyalari dasturiga Sun'iy intellekt va robototexnikaga oid mavzularni kiritish rejalashtirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Orishev J.B. Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda axborot texnologiyalarining o'rni // Tafakkur ziyosi. Ilmiy metodik jurnal. 2020.N^o2, B.216-218.
2. Informatika va Axborot texnologiyalari fani Milliy o'quv dasturi 2022/2023-o'quv yili.
3. Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasining Informatika fani bo'yicha "Maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim tizimlarida o'quv dasturlarining uzviyligini ta'minlash konsepsiya"si, 2021 yil.
4. Kim, S., Jang, Y., Choi, S., Kim, W., Jung, H., Kim, S., & Kim, H. (2021). Analyzing teacher competency with TPACK for K-12 AI education. KI. Künstliche Intelligenz (Oldenbourg), 35(2), pp. 139–151.

ВНЕДРЕНИЕ В СИСТЕМУ СРЕДНЕГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ЗАДАНИЙ PISA ПО ФИЗИКЕ

Абсальямова Ильмира Илдаровна – Ташкентский университет информационных технологий имени Мухаммада аль-Хорезми, ассистент
e-mail: absalyamova@tuit.uz

Аннотация. В данной статье приводится методика внедрения в систему среднего общего образования по стандарту PISA. Раскрывается эффективность использования тестовых заданий типа PISA на уроках физики, описывается преимущество использования таких задач наряду с традиционными.

Ключевые слова: программа PISA, предмет физика, ситуация, случай.

В качестве школьного предмета физика вносит основной вклад в формирование естественнонаучной картины мира школьников и предоставляет наиболее ясные образцы применения научного метода познания, то есть способа получения достоверных знаний об окружающем мире. Наконец физика – это предмет, который наряду с другими естественнонаучными предметами, должен дать школьникам представление об увлекательности научного исследования и радости самостоятельного открытия нового знания.

Физика – объективно трудный учебный предмет. Физику нельзя просто выучить, ее надо понимать, а для этого школьнику необходимо прикладывать серьезные интеллектуальные усилия. Но усилия прикладываются только если есть заинтересованность, мотивация.

В настоящее время меняется взгляд на то, какой должна быть

подготовка выпускника основной школы. Основной целью составлению и проведению тестов PISA является выявления изменения в системе образования, определение степени учащихся навыками анализа, умение делать выводы на основе реальных событий и также насколько хорошо система образования адаптируется к этим изменениям. Тесты основываются на знаниях школьников самых основных понятий, базовых знаний и навыков в области физики, которые они могут применять в реальных жизненных ситуациях. Также дает оценку возможности школьников руководствоваться здравым смыслом и логикой при выполнении нестандартных задач.

Наряду с формированием предметных знаний и умений, школа должна обеспечивать развитие у учащихся умений использовать свои знания в разнообразных ситуациях, близких к реальным. В дальнейшей жизни эти умения будут способствовать активному участию выпускника школы в жизни общества, помогут ему приобретать знания на протяжении всей жизни. Исследование PISA ставит своей целью проверку наличия таких умений, то есть подготовку молодежи к «взрослой» жизни, что отличает его от других международных исследований, основной целью которых являлась проверка определенных школьными программами предметных знаний и умений, в основном, с помощью выполнения учебных заданий мало или совсем не связанных с реальной жизнью [1].

В формате тестов PISA учителю позволяет решить одновременно несколько задач:

- оценить уровень развития письменной компетенции учащихся, т. е. насколько ученик в состоянии разобраться в тексте и достать из него необходимую информацию;
- оценить уровень развития предметных знаний и умений;
- оценить уровень развития общеучебных умений и навыков (интеллектуальных, познавательных, культуру письменной и устной речи и т. д.).
- оценить способность самостоятельно приобретать знания и выбирать способы деятельности, необходимые для успешной адаптации в современном мире, т. е. результативно действовать в нестандартных ситуациях;
- формировать познавательный интерес к предмету через развитие исследовательской компетенции;
- способствуют сравнению прогресса учащихся в отношении каждого учебного предмета и образования в целом;
- определяют пути для понижения различий между текущими и ожидаемыми результатами [2].

На первый взгляд, задачи типа PISA могут показаться гораздо более простыми, но сложность заданий типа PISA для наших

школьников в том, что в них обозначена проблема, но нет указания на то, какие научные знания нужно использовать для ее решения. Бытовые явления школьники не могут идентифицировать с изученными научными понятиями, законами и теоретическими выводами. Им гораздо легче решить сложную задачу по готовой формуле, чем объяснить простое явление, в котором нужно «увидеть» управляющую этим явлением (изученную!) закономерность.

Для примера можно привести один из тестов:

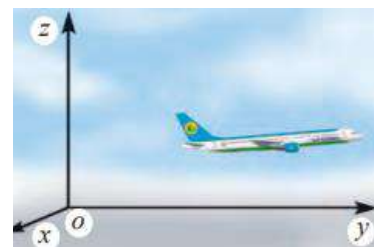
На каком рисунке изображено прямолинейное движение в одномерной системе координат.



1)



2)



3)

Специфика задач PISA заключается во многом в том, что условия и вопросы заданы, как самостоятельные, и на первый взгляд не связаны друг с другом. Связать условия и вопросы – задача ученика. Для подобного «связывания» необходимо привлечение личного опыта, дополнительной информации, необходима работа с контекстом. Отсюда и дизайн задач PISA – они чаще всего представляют собой описание ситуации (кейс), взятые из реальной жизненной практики. Ни условия задачи, ни форма вопроса не привязаны жестко к предметной ситуации. Напротив, перевод жизненной ситуации в предметную и составляет трудность задач. Каждая задача – ситуация, случай, требующие решения. Вопрос и условия задачи соотносятся с личным опытом, дополнительной информацией из других разделов, следовательно, задачи PISA являются интегрированными.

Задачи PISA позволяют сформировать: умения давать развернутый ответ на поставленный вопрос, давать ответ в свободной форме; умение переходить от одного вида текста к другому; умение привлекать дополнительную информацию; умение использовать научно-практические знания для решения жизненных ситуаций. Использование программы PISA актуальна в образовательной системе, ведь умение учеников применять школьные знания в жизни – это важнейший аспект грамотности и навыков XXI века [3].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гончарова, Н. Л. Категория «компетентность» и «компетентность» в современной образовательной парадигме [Текст]/Н.Л.

- Гончарова // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия «Гуманитарные науки». - 2007. - № 5 // <http://www.ncstu.ru/>
2. Ковалев, Г.С. Новый взгляд на грамотность [Текст]/Г.С. Ковалёв. По материалам международного исследования PISA-2000.
3. PISATest // OECD. – URL: <https://www.oecd.org/pisa/test/>.

V-BOB: TA'LIMDA RAQAMLASHTIRISH: MUAMMOLAR, IMKONIYATLAR, AFZALLIKLAR

TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALAR VA INNOVASION YONDASHUVLAR

Abduraimov Dostonbek Egamnazar o'g'li – Guliston davlat universiteti katta o'qituvchisi.

Monasipova Renata Fidanovna-Guliston davlat universiteti o'qituvchisi

Annotasiya: Bugungi kunga kelib ta'lim jarayonida faqat pedagogning faol mehnat qilishi etarli samara bermay qoldi. O'qitish, o'rganish jarayonida o'quvchilarning faolligini oshirish, ularning mustaqil fikrlay olishi, mustaqil o'rgana olishi, mustaqil masalalar echa olishi ta'lim samaradorligini o'quvchilarning mustaqil bilim olishlarining ahamiyati katta. Maqolada informatikada dars samaradorligini oshirishda innovasion usullardan foydalanishning ayrim xususiyatlarini ochib berish, axborot kommunikasion texnologiyalarning o'rnini ko'rsatib berish va innovasion usullardan foydalanib dars samaradorligini oshirish yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Innovasiya, intellektual, diagramma, texnologiyalar, operasiya, topshiriqlar, klaster, sinkveyn, komponentlar, reproduktiv.

Mustaqil rivojlanish yo'lidan borayotgan Respublikamizda yangi iqtisodiy sharoitlar ro'yobga keldiki, bu xalq xo'jaligining barcha sohalarida, xususan, ta'lim tizimida ham qator islohotlarni amalga oshirishni taqozo etadi. Fan va texnika taraqqiyotining jadal kechayotgani, kompyuter texnikasining keng qo'llanilayotganligi, o'quvchilarga berilishi lozim bo'lgan bilimlar ko'lamining tobora oshib borayotganligi, ta'limni tubdan yaxshilashni, fanlar bo'yicha milliy va mahalliy sharoitlarga mos keladigan hamda malakali mutaxassislarni tayyorlash imkonini beradigan dastur va darsliklar, ta'limning zamonaviy metodlarini ishlab chiqishni talab qiladi. Informatikadan dars samaradorligini oshirishda innovasion usullardan foydalanish, innovasion yondashuv va uning usullarini mukammal egallash muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda fan mashg'ulotlarini bosqichma-bosqich tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Birinchi bosqichda u fan haqida asosiy ma'lumotlar keltiriladi.

Ikkinchi bosqichda odatda davr talablarining eng dolzarb, munozarali masalalari muhokama qilinadi. (Izlang, fikrlang ijod qiling, tarzida ish ko'riladi).

Uchinchi bosqichda nazariy qoidalar ilgari surilgan chuqurlashtirilgan darajada bayon qilinadi.

O'quv maqsadlarini aniqlash mumkin bo'lmagan darajalarda, ularni nisbatan umumlashgan shaklda ifodalab, test topshiriqlari tuzish imkoniyati tug'iladi. Yoki, avval o'quv maqsadlari taksonomiya toifalari bo'yicha umumiyroq shaklda aniqlanib, so'ngra ularga mos keluvchi va yakuniy natijani yaqqolroq ifodalovchi fe'l tanlanib, so'ngra test topshiriqlari tuzish mumkin. Materialni ijodiy darajalarda o'zlashtirilganligini aniqlovchi–ochiq, bir necha to'g'ri javobni yopiq, muvofiqlikni aniqlovchi kabi test shakllaridan foydalanish muhimdir.

Ochiq testlar. Agar test topshirig'i matnida uning tayanch so'zlari yoki gap tushirib qoldirilgan bo'lsa, bunday topshiriq ochiq (tugallanmagan) test deb ataladi. Bu shakldagi testlarda o'quvchilarning bitta, ikkita so'zdan iborat qisqa va aniq javob berishlari taxmin qilinadi.

Yopiq testlar. Bunday testlar savol va bir nechta javoblardan iborat bo'ladi, bu javoblardan biri to'g'ri, qolganlari to'g'riga o'xshash, biroq noto'g'ri bo'ladi. Taklif qilinadigan javoblar soni ikkitadan beshtagacha va undan ko'proq bo'lishi mumkin;

Masalan: Muvofiqlikka oid testlar. Bu testlarning mohiyati bir ko'p sonli elementlarning boshqalariga muvofiqligini aniqlash zaruratiga asoslangan. Bu topshiriqlar "muvofiqlik aniqlansin" degan ikkita so'zdan iborat konstruktsiya asosida tuzilishi lozim. Innovatsion ta'lim texnologiyalari majmuaviy integrativ tizimlar bo'lib, ta'lim maqsadi bilan belgilangan kasbiy ko'nikma, malaka shaxs xislatlarini o'rganuvchilar tomonidan egallanishi, bilimlar o'zlashtirishga yo'naltirilgan operatsiya va harakatlarning tartiblashtirilgan to'plamini o'z ichiga qamrab oladi.

Informatikadan dars samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish o'qituvchilar mahoratini oshirish avvalo ularning maxsus kasbiy salohiyatiga bog'liq. Informatikadan dars samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish o'qitiladigan fanlarning soati ko'pligini inobatga olgan holda ular bilimini oshirish muammosini ham har xil yo'llar bilan hal qilish zarur. Ammo, ularning metodik mahorati shunday universal komponentlarni o'z ichiga qamrab oladiki, ushbu komponentlardan turli o'quv fanlari pedagoglari foydalana oladilar va bu yo'nalishda ular tez vaqtda yaxshi natijaga erishishlari mumkin.

Salohiyat aniq fan yo'nalishida aniq ishni samarali bajarish uchun zarur bo'lgan o'ziga xos xususiyatni bildiradi. Salohiyat tushunchasi o'z ichiga maxsus bilimlar, o'ziga xos ko'nikmalar, fikrlash usullarini va o'z harakatlariga javobgarlikni tushunishni qamrab oladi. Yana shu ham ma'lumki, bakalavr o'qituvchilar o'tkazilayotgan mashg'ulotlardan, o'zi qilayotgan ishidan qoniqish hosil qilishi ham juda katta ahamiyatga ega.

Mahoratni egallash uchun ko'p narsani bilish va qila olish

kerak. Tarbiyalash qonunlari va tamoyillarini uning tarkibiy qismlarini bilish kerak. Ta'lim-tarbiya jarayonining samarali texnologiyalaridan foydalanishni bilish, har bir aniq holat uchun ularni tanlash, jarayonni berilgan daraja va sifatida loyihalashni bilish kerak. Bakalavr o'qituvchilarning mahorati shunda ifodalanadiki, unda eng avval u o'quv jarayonini shunday tashkil qiladiki eng qiyin barcha sharoitlarda ham o'zining talabalarining zaruriy tarbiyalanganlik darajasi, rivojlanishi va bilimlarga ega bo'lishga erishishadi. Haqiqiy o'qituvchi har qanday savolga nostandart javob topadi, o'quvchi (talaba) ga alohida yo'l topa oladi, fikrini uyg'otadi, uni to'liqlantiradi. Bunday o'qituvchi o'z fanini chuqur biladi, zamonaviy adabiyot, madaniyat, sport yangiliklarini biladi, xalqaro voqealarni tahlil qila oladi.

Shunday qilib, Informatikadan dars samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish maqsad va vazifalarini qayta ko'rib chiqish, ularni zamonaviylashtirish bugungi kun talabi. Chunki, hozirgi kunda bu ta'lim muassasalarida yaratilayotgan sharoitlar, chuqur bilimli, o'z qobiliyati va imkoniyatlarini to'la ishga sola biladigan o'qituvchilarni faoliyat ko'rsatishini talab qilmoqda. Shunday ekan, o'qituvchilar tayyorlash faoliyati va uning me'yoriy-

huquqiy asoslarini; bakalavr o'qituvchilarni tayyorlash metodlari, vositalari va shakllarini; ular faoliyatini baholash mezonlarini ishlab chiqishni, ta'lim olishga bo'lgan tashabbuskorlik-ijodiy munosabatni shakllantirishni; ularning o'z salohiyatini namoyon etishiga sharoitlar yaratib berishni innovatsion yondashuvlar asosida amalga oshirilsa albatta kelajak uchun bilimli, malakali, fidoiy, o'z kasbining ustasi bo'lgan o'qituvchilarni yetishtirib chiqarish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Мазкур китобдан Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2016 йил 1 ноябрдан 24 ноябрга қадар Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри сайловчилари вакиллари билан ўтказилган сайловолди учрашувларида сўзлаган нутқлари ўрин олган. -Тошкент, Ўзбекистон, 2017. 488-б.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ахборот технологиялари ва коммуникацияларининг жорий этилишини назорат қилиш, уларни ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида қарори, 21.11.2018 йилдаги ПҚ-4024-сон.

3. Ишмуҳамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагогик-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Тошкент: Истеъдод, 2008.

4. Исамитдинов С. Таълим ва инновацион усуллар. Услугий тавсиянома ва Тошкент: РТМ, 2005.

TA'LIMGA VEB PLATFORMALARNI JORIY ETISHNI TAHLIL QILISH

Asrorov Oybek Asror o'g'li – Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'limga axborot texnologiyalarini joriy etish hamda, ta'limni veb platformalar orqali boyitishning bosqichlari, imkoniyatlari va afzalliklari yoritilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, veb sayt, platforma, kontent, tizim, CMS, domen, host.

Kirish. Ta'lim tizimida AKT katta burilish yasadi, hozirda xalqaro hamkorlik yoki talabalarning faoliyatini AKT larsiz idrok qilib bo'lmaydi. AKT ni ta'lim jarayonlariga joriy etish bo'yicha apparat ta'minoti ham dasturiy ta'minotlar ham shakllanib bormoqda.

AKT joriy etishdan maqsad ta'lim jarayonini samarali qilishdir. Lekin, aksariyat hollarda ta'lim muhitini kompyuter texnikalari bilan ta'minlashga, o'qituvchi va talabalarning kompyuter texnikasini o'rganishlariga katta e'tibor qaratiladi. Kompyuterdan samarali foydalanish esa murakkab masala bo'lib hisoblanmoqda.

Kompyuter texnikasi eng avvalo ta'lim dasturlari va o'quv rejalariga, o'qituvchilarning malakasini oshirishga, ta'lim jarayonini boshqarishga va qo'shimcha infrastrukturallarga joriy etilishi lozim.

Kompyutertexnikasinita'limtizimigatatbiqetishbo'yichao'tkazilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, har bir o'quvchini yoki talabani noutbook bilan ta'minlagandan ko'ra ta'lim muhitini to'liq kompyuterlashtirish, auditoriyalarda, koridorlarda, talabalar ko'p to'planadigan joylarda umumiy kompyuterlarni joriy etish o'quvchilarning kompyuter texnikasini tezroq o'rganib olishlariga yordam berar ekan.

Kompyuterni ta'lim jarayoniga tatbiq qilish jarayonida 2 xil masala paydo bo'ladi – kompyuterni o'rganish kerakmi, yoki kompyuter vositasida bilim olish kerakmi? Shuni aytish kerakki, kompyuterning o'zi talabaga hech narsa bermaydi. U talabani chalg'itishi, ortiqcha vaqtini o'g'irlashi, ma'lum ma'noda jamoaviy faoliyatdan ajratib qo'yishi mumkin. Ish yuritish jarayonlari, hujjatlar va hattoki qog'ozbozlik oldingidan ham ko'payib ketadi. Kompyuter texnikasi yordamida ta'lim muhitini samarali qilishga kelganda esa yetarli e'tibor bermaymiz.

Yoshlar, jumladan talabalar va yosh o'qituvchilar kompyuterni o'rganishni ilmning kaliti deb bilishadi, lekin, bu narsa ularni juda qattiq chalg'itadi, ular keksa avlodning tajribasini o'rganish masalasiga biroz befarq qarashadi. Bu esa yoshlarni no'noq qilib qo'yadi. Buning

oqibatida ilm-fanda o'lg'a siljish bo'lmaydi, lekin, ancha vaqt o'tib odamlar kasbiy faoliyatda kompyuterdan samarali foydalanishni o'rganib olishadi. Shu sababli, AKT ni ta'lim jarayoniga tatbiq etishdan oldin, o'qituvchilarning undan samarali foydalanishga o'rgatish juda zarurdir. Amalda ko'pchilik o'qituvchilar AKT ni talabalardan yaxshi bilmasliklari sababli, uni ishlatishdan o'zlarini olib qochishadi. O'qituvchilar ta'lim muhitini jadallashtiruvchi har qanday vositani chuqur egallab olishlari zarur.

Birgina, o'quv adabiyotlarini qog'oz shaklidan elektron variantga o'tkazish talabalarning axborot makonini keskin kengaytirib yuboradi. OTM da mahalliy yoki Internet tarmog'ining, o'quv platformalarining mavjud bo'lishi zamonaviy ta'limdagi asosiy shartlardan biridir.

Veb platformalarni ta'limga joriy etish hozirda kundan kunga rivojlanib borayotgan internet texnologiyalari orqali amalga oshiriladi. Jumladan ta'limda olib boriladigan dars jarayonlari to'liq onlayn veb platformalar orqali olib boriladi. Bularga misol qilib hozirgi kunda Moodle, Hemis, LMS kabi veb platformalarni aytish mumkin, bu tizimlar orqali ham talaba ham o'qituvchini faoliyati onlayn olib boriladi.

Bunda o'qituvchi fanga oid barcha ma'lumotlarni jumladan ma'ruza, amaliy, laboratoriya mashg'ulotlarini, mustaqil ta'lim mavzularini, kurs ishi mavzularini va fanga oid joriy, oraliq, yakuniy nazorat ishlarini joylashi va bundan tashqari ilmiy faoliyatiga oid ma'lumotlarni joylashi mumkin. Bir vaqtning o'zida ham veb platformada turib fanni boshqarish va fan o'tiladigan ta'lim yo'nalishlari talabalarini ham tizimda boshqarish imkoni paydo bo'ladi.

Talabalar o'qituvchi tomonidan kiritilgan fan materiallaridan ilm olishda foydalanishlari hamda topshiriqlarni bajarib, tizimga yuklash orqali ballar to'plashlari va boshqa imkoniyatlarga ega bo'lishadi.

Yuqoridagiga o'xshash imkoniyatlar va afzalliklarga erishish uchun ushbu veb platformalarni yaratishda kontentni boshqarish tizimlaridan foydalanish mumkin, sababi ushbu kontentni boshqarish tizimlarida veb platformani boshqarish oson va ushbu platformalar orqali veb saytlar yaratish va ushbu jarayonlarni talabalarga o'rgatish ham osonroq hisoblanadi.

Kontentni boshqarish tizimlariga Wordpress, Joomla, Tilda, Google Sites kabi platformalarni misol qilib aytish mumkin. Ushbu veb platformalarni yaratishga imkon beruvchi tizimlarda tayyor shablonlardan foydalanib bir necha soatlar ichida ko'plab imkoniyatlar beradigan beradigan veb platforma yaratish imkoni mavjud.

Wordpress – erkin tarqatiladigan ochiq manbali veb-sayt kontentini boshqarish tizimi. U PHP da yozilgan bo'lib, ma'lumotlar bazasi serveri – MySQL. GNU GPL 2-versiyasi ostida chiqarilgan. Qo'llash doirasi sifatida bloglardan juda murakkab yangiliklar manbalarigacha foydalanish mumkin. O'rnatilgan "mavzular" va "pluginlar" tizimi muvaffaqiyatli

arxitektura bilan birgalikda keng funksional murakkablikdagi loyihalarni yaratish imkonini beradi.

Joomla – PHP va JavaScript-da yozilgan, MySQL DBMS yoki boshqa standart sanoat relyatsion DBMS ma'lumotlar bazasini saqlash sifatida ishlatadigan kontentni boshqarish tizimi (CMS). Bu GNU GPL litsenziyasi ostida tarqatilgan bepul dasturiy ta'minot hisoblanadi.

Tilda Publishing – dasturlash ko'nikmalarini talab qilmaydigan veb-sayt yaratuvchisini bloklash. Veb-saytlar, onlayn-do'konlar, ochilish sahifalari, bloglar va elektron pochta xabarnomalarini yaratishga imkon beradi.

Google sites – wikiga asoslangan soddalashtirilgan bepul xosting. Google ilovalarining bir qismi sifatida foydalanish mumkin. Ma'lumotga tezda muhtoj bo'lgan odamlarga kirish uchun wiki texnologiyasidan foydalanish imkonini beradi. Sayt foydalanuvchilari Google Docs, Google Calendar, YouTube, Google Photos va boshqa manbalar kabi Google ilovalaridan hamkorlik qilishlari va ma'lumotlarni qo'shishlari mumkin.

Sayt yaratuvchisi boshqa foydalanuvchilarni saytda hamkorlik qilishga taklif qilishi va ularning materiallarga kirishini nazorat qilishi mumkin. Saytdan shaxsiy rejimda foydalanish mumkin, masalan, shaxsiy viki-daftarni tashkil qilish yoki faqat avtorizatsiyadan so'ng ma'lumotlarga kirish huquqiga ega shaxsiy loyiha bo'yicha yozuvlarni saqlash.

Saytda ishlash vizual muharrirda amalga oshiriladi. 6 ta mavzu va bir nechta tayyor shablonlardan tanlash mumkin. Bo'sh qog'oz varag'idan foydalanib, o'zingizning dizayningizni yaratishingiz ham mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki biz ta'limga AKT ni joriy etish, ushbu sohada ishlaydigan barcha xodimlar va hatto o'quvchilarning ishini osonlashtiradi, ortiqcha qog'ozbozlikdan ozod bo'lish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Telekommunikasiya uzatish tizimlari" R.I.Isayev, R.K.Atametov, R.N.Radjabova. «Fan va texnologiya», 2011, 520 bet;
2. Isayev R.I. Asrorov O.A. "Abonent kirish optik tarmoqlarida qo'llaniladigan texnologiyalar tahlili". Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya. – Urganch, 2021. – 56-58 b.
3. Asrorov O.A. Isayev R.I. "Abonent kirish optik tarmoqlarining arxitekturasini tadqiq qilish". Respublika ilmiy-amaliy anjumani. Samarqand-2021. – 167-169 b.
4. Asrorov O.A. "Talabalarga fanlarni o'qitishda dasturlash tillaridan foydalanish". "Fan, innovatsion texnika va texnologiyalarning rivojlanish istiqbollari" Respublika ilmiy-amaliy anjumani 2-qism. – Qarshi, 2023. – 336-339 b.

MAKTAB INFORMATIKA DARSLIGIDAGI DASTURLASH ASOSLARI KURSINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH METODIKASI

Badalov Azamat Obil o'g'li – Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotasiya: Bugungi kunda yurtimizda har bir sohada axborot texnologiyalarini qo'llash, ko'plab sohalarni raqamlashtirish va avtomatlashtirish kabi masalalarga juda katta e'tibor berilmoqda. Ushbu maqolada maktab informatika darsligidagi "Dasturlash asoslari" bo'limini o'qitishda duch kelinadigan muammolar, ularni bartaraf etish yo'llari, ushbu bo'limni raqamli texnologiyalar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish, raqamli texnologiyalar asosida shakllantirish tamoyillari, ularning tasnifi keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Dasturlash, modellashtirish, algoritm, axborot texnologiyalari, raqamli texnologiya, san-boks, dasturlash asoslari, metodika, tamoyil.

Yurtimizda har bir sohada axborot texnologiyalarini qo'llash, ko'plab sohalarni raqamlashtirish va avtomatlashtirish kabi masalalarga ham katta e'tibor berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmonida umumiy o'rta ta'lim muassasalarida darsliklarni yangilash dasturini amalga oshirish uchun davlat byudjetidan yuqori miqdori mablag' ajratilishi, yangi maktablar qurilishi, xususiy maktablarni ko'paytirish, ta'lim sifatini oshirishni nazarda tutuvchi milliy dasturni ishlab chiqish va amalga oshirish, maktablarda ta'lim sifatini oshirish, pedagog kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish, xalq ta'limi tizimi tuman bo'limlari faoliyatini to'liq raqamlashtirish hisobiga optimallashtirish kabi maqsadlarning qo'yilishi xalq ta'lim tizimini takomillashtirish bo'yicha dolzarb masalalar mavjudligini ko'rsatib beradi. O'rta maktablarda o'qitilayotgan fanlar ichida Informatika va axborot texnologiyalari fani alohida ahamiyatga ega. Bugungi axborot asrida yoshlarni axborot va u bilan bog'liq bo'lgan masalalar: uni qabul qilish, uzatish, saqlash, himoyalash, axborot xavfsizligini ta'minlash, axborot hujumlarini bartaraf etish kabi jarayonlarga tayyorlash zamonaviy kadrlar tayyorlashning asoslaridan biri hisoblanadi.

Informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishda bir qancha muammolar mavjudligini ko'rish mumkin:

1. Boshlang'ich sinflarda informatika va axborot texnologiyalari fanining kiritilmaganligi.

2. Informatika va axborot texnologiyalari fani oliy o'quv yurtlaridagi

mos yo'nalishlarda kirish imtihonlaridan o'rin olmaganligi.

3. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida infor-matika va axborot texnologiyalarifani bo'yicha kabinet va moddiy texnika' minotning etarli emasligi.

4. Informatika va axborot texnologiyalari darslarida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanilmasligi.

5. Haftalik va yillik yuklama bo'yicha o'quv soatlarining kam ajratilganligi

6. O'qituvchilarning doimiy yangilanib boradigan "Informatika va axborot texnologiyalari" darsligi va dasturiga moslasha olmasligi.

Informatika va axborot texnologiyalari fanidan har bir sinf bo'yicha quyidagi tartibda o'qitishni belgilangan (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Informatika va axborot texnologiyalari fani uchun sinflar kesimida ajratilgan haftalik va yillik yuklamalar

Sinflar	1	5	6	7	8	9	10	11
Haftalik o'quv yuklama	1	1	1	1	1	2	2	2
Yillik o'quv yuklama	34	34	34	34	34	68	68	68

Ko'rib turganimizdek, informatika va axborot texnologiyalari fanining haftalik yuklamasi mazkur sinf uchun beriladigan haftalik jami yuklamaga nisbatan 4-8% ni tashkil qiladi. Yuqoridagilardan ko'rinadiki, informatika va axborot texnologiyalari fanini maktabda o'qitishda ayrim yondashuv va tamoyillarni qayta ko'rib chiqish, zamon talabiga moslashtirish zarur. Maktabda informatika va axborot texnologiyalari fanini o'qitishda Dasturlash asoslari bo'limi quyidagi holatda taqsimlangan (2-jadvalga qarang):

2-jadval.

Sinf	O'qitiladigan dasturlash tili	Yillik yuklama	Dasturlash mavzulariga ajratilgan yuklama
1-sinf	Kirish	34	10
5-sinf	Scratch	34	7
6-sinf	Scratch	34	10
7-sinf	Malumotlar bazasidan maqsadli foydalanish	34	12
8-sinf	Kompyuter tarmoqlaridan maqsadli foydalanish	34	12
9-sinf	Veb sayt yaratish	68	18
10-sinf	Veb uchun dasturlash	68	18
11-sinf	Veb uchun dasturlash	68	18

Ushbu jadvaldan ko'rishimiz mumkinki, yangi tahrirdagi informatika va axborot texnologiyalari darsliklarida yuqori sinflar uchun dasturlashni o'qitishga nisbatan e'tibor kamroq.

Dasturlashni o'quvchilarga o'rgatishda mavzularning tizimliliigi, sinfdan sinfga o'tishda yangi mavzular o'tilgan mavzularning mantiqiy davomi bo'lishi muhim hisoblanadi. O'quvchilarga yoshligidan dasturlash asoslarini tizimli o'rgatib borilsa, kelajakda qaysi kasb egasi bo'lishidan qat'i nazar axborot texnologiyalarini o'z sohasida qo'llay oladigan shaxs bo'lib yetishadi. Dasturlash asoslari mavzulari asosan informatika va axborot texnologiyalari sohasiga mo'ljallangan auditoriyada o'qitiladi.

O'quvchi dasturlash asoslari bo'limini o'rganish jarayonida bir muncha qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Ko'p holatda o'tilayotgan mavzularning mohiyati, maqsadi, nima uchun o'rganishi kerakligi tushuntirilmaydi. Misol uchun Scratch dastur kompilyatori o'tilayotganda uning nima uchun kerakligi, qanaqa ko'rinishdagi dasturlar tuzish mumkinligi, ushbu dasturlash tili nimalarga qodirligi ko'rsatib berilsa, o'quvchida qiziqish ortib o'rganishi osonroq bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, jamiyatda faoliyat olib borilayotgan har bir soha axborot texnologiyalariga bevosita bog'liq bo'lib qolmoqda va bu bog'liqlik yillar o'tgan sari rivojlanib mustahkamlanib boraveradi. Bu esa o'z navbatida axborot texnologiyalari sohasidagi bilimlarga ega bo'lgan yoshlarni tayyorlash zarurligini bildiradi. Yurtimizda olib borilayotgan islohotlar tarkibida axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish, yoshlarni shu sohaga qiziqtirish siyosati olib borilayotganligining guvohi bo'lmoqdamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son.
2. Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 06.10.2020 yildagi PQ-4851-son.
3. Kasimov F.F., Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali. <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.9.09.033>. 2022 yil № 9.
4. Бадалов, А. О. (2023). ПРОБЛЕМЫ МЕТОДОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ОСНОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ В ШКОЛЬНОМ ИТ-УЧЕБНИКЕ. Экономика и социум, (12 (115)-1), 951-957.
5. Badalov A. Theoretical basis of the methodology of teaching fundamentals of programming in the school it classroom. O'zbekiston Milliy universiteti xabarlari, 2023, [1/12/2], ISSN 2181-7324. 76-78.

THE IMPACT OF DIGITAL LEARNING ON EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

Boymurodova Feruza Ziyot qizi –
MA International Education Teacher,
Uzbekistan State World Languages
University,

Abdurashidova Madina Sharifjon Qizi –
Second course student at the UzSWLU,
English Philology faculty

Abstract: *While personalized learning through digital tools allows students to learn at their own pace and in a way, that suits their individual needs, collaboration in virtual environments promotes communication skills, critical thinking, and teamwork. The access to a vast array of resources online has transformed the traditional classroom into a dynamic, interactive space where students can explore diverse perspectives and engage with multimedia content. Innovative teaching methods, such as, virtual reality, and flipped classrooms, have also emerged as effective ways to enhance student engagement and motivation. These approaches leverage technology to create immersive learning experiences that cater to different learning styles and preferences. However, challenges such as the digital divide persist, with disparities in access to technology and internet*

connectivity affecting students' ability to fully benefit from digital learning. Additionally, the need for ongoing professional development and training for educators to effectively integrate technology into their teaching practices remains crucial to ensure that online education is of high quality and impactful. Addressing these challenges and embracing the opportunities presented by digital learning can lead to a more inclusive, innovative, and effective education system in the 21st century.

Key words: *Digital learning, education, 21st century, personalized learning, collaboration, access to resources, innovative teaching methods, digital divide, teacher training, and online education.*

The impact of digital learning on education in the 21st century has been transformative, revolutionizing the way students learn and teachers teach. With the rapid advancement of technology, digital learning has become an integral part of the educational landscape, offering new opportunities for personalized learning, collaboration, and access to a wealth of resources. Digital tools and platforms allow for adaptive learning experiences tailored to individual student needs and learning styles. This enables students to learn at their own pace, receive immediate feedback, and access resources that cater to their specific interests and abilities. As a result, digital learning has the potential to enhance student engagement and motivation, leading to improved learning outcomes. Furthermore, digital learning has expanded access to education, breaking down barriers of time and space. Online courses and virtual classrooms enable students to learn from anywhere in the world, providing opportunities for those who may not have access to traditional educational settings. This has been particularly beneficial during the COVID-19 pandemic, where remote learning has become essential in ensuring continuity of education. In addition, digital learning has facilitated collaboration and communication among students and teachers. Online platforms allow for real-time interaction, discussion forums, and group projects, fostering a sense of community and shared learning experiences. This collaborative approach not only enhances student engagement but also develops important 21st-century skills such as communication, teamwork, and digital literacy. Another significant impact of digital learning is the abundance of resources available to both students and teachers. Online libraries, educational websites, multimedia content, and interactive tools provide a wealth of information and learning opportunities. Teachers can access a wide range of teaching resources, lesson plans, and assessment tools to enhance their instructional practices. Students, on the other hand, can explore diverse topics, engage with multimedia content, and conduct research beyond traditional textbooks.

Moreover, digital learning has opened up new possibilities for

innovative teaching methods and pedagogical approaches. Virtual reality, augmented reality and simulations are just a few examples of how technology can be used to create immersive and interactive learning experiences. These tools not only make learning more engaging but also help students develop critical thinking skills, problem-solving abilities, and creativity.

Despite its numerous benefits, digital learning also presents challenges that need to be addressed. One of the main concerns is the digital divide; where disparities in access to technology and internet connectivity hinder some students' ability fully participate in online learning. Ensuring equitable access to digital resources and devices is crucial in promoting inclusive education and reducing educational inequalities. Furthermore, there are concerns about the quality of online education and the need for effective teacher training in utilizing digital tools effectively. Teachers play a critical role in facilitating digital learning experiences and supporting students in navigating online platforms. Professional development opportunities that focus on integrating technology into instruction, designing engaging online activities, and assessing student learning are essential for enhancing teacher capacity in the digital age.

In conclusion, the impact of digital learning on education in the 21st century is profound and far-reaching. It has transformed teaching and learning practices, providing new opportunities for personalized learning, collaboration, access to resources, and innovative pedagogical approaches. While there are challenges to overcome, the potential benefits of digital learning in enhancing student engagement, improving learning outcomes, and preparing students for success in the digital age are undeniable. As we continue to embrace technology in education, it is essential to ensure that all students have equal opportunities to thrive in a digitally-driven world.

LIST OF REFERENCES

1. Abdurashidova Madina, Feruza Boymurodova The role of innovative technologies in learning a foreign languages. International scientific and practical conference "Economics, management and digital innovation in education: modern trends and approaches" (pp. 250-253) 2024.
2. Boymurodova F. Contemporary approaches and methods in teaching English language. In International Scientific Review of the Problems of Philosophy, Psychology and Pedagogy (pp. 55-59), 2019.
3. Boymurodova F. Features of reflective writing and its influences on students' language learning. II Interuniversity Scientific and Practical Conference Materials,(pp- 40.).

4. Delia Dumitrica Erasmus University of Rotterdam, dumitrica@eshcc.eur.nl Paulina Jarmula Wrocław University of Science and Technology, paulinajarmula@gmail.com.(9-13-2022) Teaching Qualitative Research Methods in Media and Communication: The Benefits and Limitations of Digital Learning Objects.

TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Mamatov Alisher Shavkat o'g'li –
O'zbekiston Respublikasi Ta'limni
rivojlantirish respublika ilmiy-metodik
markazida bo'lim boshlig'i, O'zbekiston
Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat
boshqaruvi akademiyasi dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim jarayoniga tatbiq etish va uning samaradorliklari bo'yicha ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilingan. Shuningdek, sun'iy intellekt vositalarini bosqichma-bosqich uzluksiz ta'lim olish jarayonlarida foydalanish amaliyotini yo'lga qo'yish bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, sun'iy intellekt, virtual yordamchilar, moslashuvchan va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ta'limni boshqarish tizimi (LMS) va interfaol ta'lim resurslari.

Globalashuv jarayonida raqamli texnologiyalar davlat boshqaruvi, iqtisodiyotning real sektori, qishloq xo'jaligi, tibbiyot kabi ustuvor sohalar bilan bir qatorda ta'lim sohasida ham ko'plab imkoniyatlarni tatbiq etmoqda. Eng avvalo raqamli texnologiyalar barcha ta'lim oluvchilar uchun istalgan joy va vaqtdan qat'i nazar ta'lim resurslaridan teng foydalanishni qo'llab-quvvatlasa, ikkinchidan ta'lim xizmatlaridan masofadan turib foydalanish hamda ta'lim tizimini samarali boshqarish maqsadida ta'lim muassasalari tomonidan amaliyotga tatbiq etilmoqda.

Raqamli ta'lim nafaqat masofaviy yoki onlayn ta'limni tashkil etishda, balki, dars jarayonlarini mazmunli, qiziqarli va interfaol shaklda tashkil etishda ham ko'plab samaradorliklar keltirmoqda. Pedagogik dasturiy vositalar, onlayn platformalar, ta'lim o'yinlari (Gamification), mualliflik vositalari (Authoring tools), virtual va to'ldirilgan reallik (VR, AR), sun'iy intellekt hamda shu kabi raqamli ta'limda keng foydalanib kelinayotgan zamonaviy texnologiyalar pedagog kadrlarga darslarni yanada qiziqarli tashkil etish va interfaol ta'lim resurslarini yaratish imkoniyatini taqdim etmoqda.

Shu o'rinda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari ta'lim jarayoniga

yangi innovatsiya va imkoniyatlarni olib kelmoqda desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki SI bugungi kunda ta'lim oluvchining shaxsiy o'quv trayektoriyasini aniqlash, moslashuvchan va shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish, o'quvchilarni zaif va kuchli tomonlari, shu jumladan, o'zlashtirish darajasi va qiziqish doirasidan kelib chiqib kasbga yo'naltirish, pedagog kadrlarga metodik yordamchi, ta'limda katta hajimdagi ma'lumotlarni (Big Data) tahlil qilish orqali qaror qabul qilish va shu kabi ko'plab ta'lim jarayonlariga texnologik yechim sifatida qaralmoqda.

Shuningdek, SI maktabgacha, maktab, professional va oliy ta'lim tizimini o'zaro integratsiya qilish orqali uzluksiz ta'limni rivojlantirish hamda zamonaviy bilim, qobiliyat, mahorat va ko'nikmalarga ega bo'lgan pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash hamda ularning uzluksiz malakasini oshirish uchun ham ko'plab innovatsion imkoniyatlarni taqdim etmoqda.

AQSHning Amerika tadbirkorlik instituti professori John Bailey tomonidan 2023-yilda choq etilgan ilmiy maqolada¹⁶ SIning ta'lim jarayoniga tatbiq etish ko'plab xavflarni keltirib chiqarishi mumkin, lekin uning afzallik tomonlaridan foydalanish orqali ta'limda ulkan muvaffaqiyatlarga erishish mumkinligini keltirib o'tadi. Shu bilan birga, ChatGPT, Microsoft Bing Chat, Google Bard, Anthropic Claude 2 kabi virtual yordamchilardan ta'lim jarayonida foydalanish, ta'lim oluvchilar va beruvchilar, shu jumladan, barcha ta'lim ishtirokchilari uchun ko'plab muammolarga yechim topishda hamda faoliyati davomida kompetensiyalarini mustahkamlab borishda o'z hissasini qo'shishi bo'yicha taklif va tavsiyalarni keltirib o'tadi.

Bundan tashqari Janubiy Koreyalik tadqiqotchilar Woongbin Park va Hyuksoo Kwon o'zlarining "Koreya Respublikasining o'rta maktab texnologik ta'limida sun'iy intellekt bo'yicha o'quvlarni joriy etish" nomli maqolasida SI yordamida ishlab chiqilgan 16 soatlik o'quv dasturi asosida texnologiya fanini bir nechta o'rta maktablarda sinov-tajriba sifatida amaliyotga tatbiq etishadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqilgan SI dasturi texnologik ta'lim va kasbga yo'naltirishda samarali ekanligi ilmiy jihatdan tasdiqlanadi.

Shveytsariyaning Kalaydos amaliy fanlar universiteti professori Yoshija Walter tomonidan 2023-yilda chop etilgan ilmiy maqolada SIning ta'lim sharoitlarida o'zgaruvchan ta'siri ko'rib chiqiladi, bunda SI savodxonligi, muhandislik malakasi va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari zarurligiga e'tibor qaratiladi. Tadqiqotchi SIning ta'limga joriy etilishi an'anaviy o'qitish usullaridan sezilarli darajada farq qilishi, u asosan

¹⁶<https://www.educationnext.org/a-i-in-education-leap-into-new-era-machine-intelligence-carries-risks-challenges-promises>.

shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va turli xil ta'lim talablari, shu jumladan alohida ehtiyojli ta'lim oluvchilar uchun qo'shimcha imkoniyatlar taqdim etishini ta'kidlab o'tadi. Shuningdek, SI texnologiyalarini sinflarda foydalanish uchun pedagog kadrlarda SI savodxonligini shakllantirish juda muhim ekanligini, ushbu ko'nikmalarni o'quv dasturlari va pedagogik amaliyotlarga kiritish bo'yicha amaliy takliflar beradi.

SI, virtual haqiqat (VR) hamda 6G asosidagi smart va immersiv sinflarni tashkil etish to'g'risida Y. Sharrab, N. Almutiri, M. Tarawneh, F. Al-Ghuwairi va D. Al-Fraihatlar tomonidan hammualliflikda chop etilgan ilmiy maqolada kelajakda bunday innovatsion texnologiyalar ta'limda katta o'zgarishlarni olib kelishini hamda ularni qanday qilib ta'limga integratsiya qilish bo'yicha taklif va tavsiyalar berib o'tishadi. Ulardan biri SIning chuqur o'rganish (Deep Learning) texnologiyasidan foydalangan holda, robot sinf o'qituvchilariga o'quvchilarning darajasiga qarab shaxsiylashtirilgan qo'shimcha mavzularni tanlashda yordam berishi mumkinligini keltirib o'tib, misol tariqasida, ingliz tili sinfida, o'quv yilining boshida, robot har bir ta'lim oluvchi uchun tilni yaxshilash va darsni oson o'rganish uchun qo'shimcha haftalik mashg'ulot materiallarini taqdim etishi yoki yanada murakkabroq o'zlashtirishi uchun sinfda ularning bilimiga mos topshiriqlarni taqdim etishi mumkinligini keltirib o'tishadi.

Yuqorida keltirib o'tilgan ilmiy maqolalarni tahlil qilish va ushbu sohada ilmiy izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilarning yondashuvlaridan kelib chiqib, SI texnologiyalarini ta'lim jarayonlariga tatbiq etish nafaqat ta'lim beruvchi ustozlarimizga qo'shimcha metodik yordam, balki, ta'lim oluvchilarga ham ularning qiziqish va o'zlashtirish doirasidan kelib chiqib ta'lim olish trayektoriyasini aniqlashda juda ko'plab imkoniyatlarni taqdim etishini ilmiy asoslarini ko'rishimiz mumkin.

1-jadval

Ilg'or xorijiy davlat va tashkilotlarning ta'lim jarayoniga SI texnologiyalarini tatbiq etish bo'yicha hujjatlari

T/r	Xorijiy davlat yoki tashkilot	Hujjat nomi	Qabul qilingan vaqti	Maqsadi
1	UNESCO	Education in the age of artificial intelligence	2023-yil	2030-yilga qadar ta'lim jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha taklif va tavsiyalar berish

2	Yevropa Ittifoqi	European AI Strategy	2018-yil	Sun'iy intellekt ta'limi va ko'nikmalarini rivojlantirish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, ta'lim oluvchilar va tadqiqotchilar uchun imkoniyatlar yaratish
3	AQSH	AI for K-12 Initiative	2016-yil	Sun'iy intellekt tushunchasini 12 yillik ta'limga (K-12) integratsiya qilish, ta'lim oluvchilarni STEM sohalari bo'yicha kelajakdagi mehnat bozorlariga tayyorlash
4	Kanada	Canadian AI Strategy	2017-yil	Kanadani sun'iy intellekt tadqiqotlari va ta'lim sohasidagi ustuvor ishlanmalari bo'yicha jahon yetakchisiga aylantirish
5	Buyuk Britaniya	AI Skills and Education Taskforce	2018-yil	Ta'lim oluvchilar va mutaxassislarning o'qitish imkoniyatlarini kengaytirish orqali sun'iy intellekt bilan bog'liq sohalardagi ko'nikmalarni rivojlantirish
6	Xitoy	National AI Development Plans	2017-yil	2030-yilga qadar sun'iy intellektni rivojlantirish uchun ta'lim infratuzilmasini yaxshilash, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va tadqiqot loyihalarini qo'llab-quvvatlash
7	Hindiston	National AI Strategy and Policy	2018-yil	Sun'iy intellekt ta'limini va tadqiqot institutlarini rivojlantirish, o'quv

				dasturlarini ishlab chiqish hamda malaka oshirish dasturlarini qo'llab-quvvatlash
8	Singapur	AI Singapore Initiatives	2017-yil	Sun'iy intellekt bo'yicha o'quv dasturlari, stipendiyalar va ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni ta'minlash, ta'lim oluvchilar hamda mutaxassislarni sun'iy intellekt bo'yicha ko'nikmalarini rivojlantirish
9	Yaponiya	AI and Society	2012-yil	Raqamli ta'limni sun'iy intellekt texnologiyalari orqali rivojlantirish va ijtimoiy muammolarni hal qilish
10	Rossiya	National AI Development Strategy	2019-yil	Sun'iy intellekt ta'limi va tadqiqotlarini rivojlantirish, stipendiyalar, grantlar va loyihalarni qo'llab-quvvatlash

Rivojlangan davlatlar bugungi kunga kelib SI texnologiyalarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish bo'yicha bir necha amaliy loyihalarni taqdim etmoqda. Shu o'rinda SI texnologiyalari asosida ishlaydigan quyidagi platformalarni keltirishimiz mumkin:

Skillsoft turli sohalardagi korxonalarga xodimlarni o'qitish va malakasini oshirish uchun mahsulotlar va yechimlarni taqdim etadi. Uning Percipio platformasi kurslar va boshqa o'rganish tajribalari uchun moslashtirilgan tavsiyalarni kuchaytirish uchun Aldan foydalanadi. Skillsoft shuningdek, CAISY deb nomlangan suhbat AI simulyatorini taklif etadi, bu esa foydalanuvchilarga biznes aloqalari ko'nikmalarini mashq qilish imkonini beradi.

Blueprint Test Prep - bu MCAT va LSAT kabi imtihonlarga tayyorlanayotgan talabalarga xizmat qiluvchi raqamli o'quv platformasi hisoblanadi. MCAT ning tanqidiy tahlil va fikrlash bo'limi uchun Blueprint AI o'qituvchisini yaratdi va joylashtirdi. U 24/7 ishlaydi va har bir talabaning o'ziga xos ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun mo'ljallangan. Kompaniya shuningdek, savollarni tanlaydigan va talabaning kuchli va

zaif tomonlariga asoslangan o'quv yo'riqnomasini taklif qiluvchi sun'iy intellektga asoslangan savollar bankini taklif qiladi.

Age of Learning bog'chadan 2-sinfgacha bo'lgan o'quvchilar uchun matematika, o'qish va boshqa asosiy savodxonlikni beradi. Sun'iy intellektga asoslangan interfaol ta'lim o'yinlardan foydalangan holda, kompaniya ilovalari o'quvchilarning mahoratiga qarab qiziqarli va shaxsiylashtirilgan o'rganish yo'llarini yaratishga qodir. Age of Learning-da uyda o'qitish imkoniyatlari bilan bir qatorda sinflar uchun matematika va o'qish bo'yicha o'quv dasturlari ham mavjud.

Duolingo til o'rganish ilovasi 40 dan ortiq global tillar uchun tinglash, o'qish va gapirish mashqlarini taqdim etadi. Ilovada SIni qo'llash orqali darslar har bir ta'lim oluvchi uchun ularning o'zlashtirish natijalaridan kelib chiqib moslashadi. Duolingo maktablar uchun sinf versiyasini hamda Duolingo Math deb nomlanuvchi matematika ta'limi ilovasini ham taklif etadi.

Nuance ta'lim oluvchilar va o'qituvchilar tomonidan daqiqasiga 160 tagacha so'zni transkripsiya qilish uchun ishlatiladigan nutqni aniqlash dasturini yaratadi. Bu platforma asosan texnologiya, ayniqsa, yozishda qiynalayotgan yoki harakatchanligi cheklangan ta'lim oluvchilar uchun foydalidir. Shuningdek, u imlo qobiliyatini va so'zni aniqlashni yaxshilaydi.

Shu o'rinda O'zbekistonda ham SI asosida ishlaydigan Muxlisa nomli virtual ovozli yordamchi loyihasi ishga tushirilgan. U o'zbek tilidagi so'zlarni tushunish orqali biron bir buyruqni bajarishi yoki ovozni matnga o'girishi mumkin.

Amira Learning - yosh ta'lim oluvchilar o'qishni tushunishni tezlashtirishlari uchun yaratilgan virtual o'rganish ilovasi hisoblanadi. Unda SI texnologiyasidan foydalangan holda, ta'lim oluvchilarga hikoyalarni ovoz chiqarib o'qishga va og'zaki o'qishning ravonligini baholashga, shuningdek, yaxshilanish joylarini aniqlashga yordam beradi. Amira o'qituvchilar va ota-onalar uchun ta'lim oluvchilarning muvaffaqiyati haqida hisobotlar hamda disleksiya xavfini tekshirish kabi xizmatlarni taqdim etadi.

Albatta yuqorida sanab o'tilgan SI texnologiyalar asosida ishlaydigan ta'lim platformalari va ilovalarining soni hamda imkoniyatlari kundan kunga ortib bormoqda. Bundan tashqari ta'lim ishtirokchilari uchun ko'plab qulaylik va afzalliklar taqdim etayotgan virtual yordamchilarni ham keltirib o'tishimiz zarur. Ta'lim jarayonida foydalanib kelinayotgan virtual yordamchilar soni bugungi kungacha kelib 200 dan ortiq hisoblanadi. Shuningdek, ularning imkoniyati kundan-kunga kengayib, soni ham ortib bormoqda. Ularga misol tariqasida AQSHning OpenAI ilmiy tadqiqot instituti tomonidan 2022-yil noyabr oyida ishlab chiqilgan ChatGPT eng mashhur SI virtual yordamchilaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, Microsoft Copilot, Cortana, Socratic, Leena AI, ELSA

Speak va shu kabi SIga asoslangan virtual yordamchilarni keltirishimiz mumkin.

Ta'lim jarayonida SI texnologiyalaridan foydalanish afzalliklari:

Shaxsiylashtirilgan ta'lim – SI har bir o'quvchi uchun shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasini beradi. Bunda ta'lim oluvchining o'zlashtirish natijalarini tahlil qilish orqali SI algoritmlari ta'lim dasturi va o'quv rejalarini shaxsga yo'naltiradi, shu jumladan, bilim darajalariga mos ta'lim kontentlarini taklif etadi.

Mashina o'rganishi (Machine Learning) – bu sun'iy intellektning kichik to'plami bo'lib, u ma'lumotlarga asoslangan tushunchalar bilan ta'limni sifatini yaxshilash uchun tahliliy materiallar tayyorlash va xulosalar berishga yordam beradi. Shuningdek, mashina o'rganishi ta'lim oluvchining natijalarini oldindan tahlil qiladi (Predictive analytics) va ta'lim natijalarini yaxshilaydi.

SIga asoslangan ta'lim o'yinlari – ta'limda bunday o'yinlar o'quvchilarni ta'lim olishini qiziqarli va samarali qilishning ijodiy usulidir. Bu o'yinlar o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini, o'rganish uslubi va tezligini baholash uchun SI algoritmlaridan foydalanadi.

Ta'limda vazifalarni avtomatlashtirish – SIning vositalari va dasturiy ta'minoti ma'muriy, o'qitish va baholash jarayonlarini avtomatlashtirish orqali, o'qituvchilar zimmasiga tushadigan yukni minimallashtiradi.

Virtual sinflar – SI masofaviy o'qitish orqali atrof-muhitimizga ijobiy ta'sir ko'rsatdi hamda virtual ta'limda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kamchiliklarni to'ldiradi.

Aqlli kontent yaratish – SI va mashinali o'qitish texnologiyalari pedagogik kadrlar va tadqiqotchilarga raqamli resurslarni yaratishda yordam beradi. Shuningdek, 2D va 3D vizuallashtirilgan kontentni SI yordamida yaratish, ta'lim oluvchilarga murakkab tushunchalarni tushunishga yordam beradi.

Imtihon jarayonini boshqarish – SIga asoslangan dasturiy ta'minot va amaliy yechimlar ko'p jihatdan imtihonlarni inson ishtirokisiz ochiq va shaffof shaklda o'tishini ta'minlaydi. Bunda SI dasturlari odamlarni veb-kameralar, mikrofonlar va veb-qidiruvlar orqali kuzatib borib, chuqur tahlilni amalga oshiradi hamda avtomatik shaklda harakat tizimni ogohlantiradi.

Yuqorida keltirib o'tilgan SIning ta'lim jarayoniga tatbiq etilishidan tashqari ta'limni boshqarish tizimlari (LMS), ommaviy ochiq onlayn kurs (MOOC), interfaol ta'lim resurslarini yaratish va shu kabi bugungi kundagi raqamli ta'limni rivojlantirishda murakkab jarayonlarga raqamli yechimlar topish imkoniyatlarini taqdim etmoqda.

Xulosa va takliflar

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tishimiz joizki, SIning ta'limidagi kelajagi faollikni oshirish, o'rganishni innovatsion usullarida baholash va shaxsga yo'naltirish, ta'lim kontentlarini moslashtirish, immersiv

o'rganish tajribasini yaratish uchun dinamik vositalarni taklif qiluvchi ulkan imkoniyatlarni tatbiq etadi. Shuningdek, SI texnologiyalarini ta'lim jarayoniga bosqichma-bosqich tatbiq etish bo'yicha quyidagi takliflarni keltirib o'tamiz:

- SI texnologiyalarini ta'limni boshqarish tizimlari (LMS) lar bilan integratsiyasini kuchaytirish orqali, ta'lim oluvchilarga moslashuvchan va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim kontentlarini taklif etish imkoniyatini yaratish;
- ta'lim oluvchilarning odob-axloqi, ta'lim muassasalaridagi zo'ravonlik (bulling) holatlari haqida avtomatik xabardor qiluvchi aqlli kamera vositalarini amaliyotga joriy etish;
- ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajalarini tahlil qilish va qiziqish doirasidan kelib chiqib, kasbga yo'naltirish jarayonlarini to'liq avtomatlashtirish orqali har bir yosh avlodni kelajakda kamol topishi uchun ularning shaxsiy ta'lim olish trayektoriyasini aniqlash;
- pedagog kadrlar va ta'lim oluvchilarda SI texnologiyalaridan to'g'ri foydalanish etikasini shakllantirish va raqamli fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirib borish;
- ta'lim tizimida qarorlar qabul qilishda ilmiy tadqiqotlarga asoslanish va katta hajmdagi ma'lumotlarni (Big Data) tahlil qilish orqali kelajakdagi amalga oshiriladigan ishlarni belgilash.

Yuqorida keltirib o'tilgan takliflarni amalga oshirish orqali SI texnologiyalarini ta'lim jarayonlariga integratsiya qilinishini jadallashtirish va buning natijasida ta'limda sifat va samaradorlikni yanada oshirishda bunday innovatsion texnologiyalarni o'rni beqiyos ekanligiga alohida e'tibor qaratishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bailey, J. (2023). AI in Education: The leap into a new era of machine intelligence carries risks and challenges, but also plenty of promise. *Education Next*, 23(4), 28-35.
2. Park, W., Kwon, H. Implementing artificial intelligence education for middle school technology education in Republic of Korea. *Int J Technol Des Educ* 34, 109–135 (2024). <https://doi.org/10.1007/s10798-023-09812-2>.
3. Walter, Y. Embracing the future of Artificial Intelligence in the classroom: the relevance of AI literacy, prompt engineering, and critical thinking in modern education. *Int J Educ Technol High Educ* 21, 15 (2024). <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00448-3>.
4. Sharrab, Y., Almutiri, N.T., Tarawneh, M., Alzyoud, F., Al-Ghuwairi, A.-R. F., & Al-Fraihat, D. (2023). Toward Smart and Immersive Classroom based on AI, VR, and 6G. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 18(02), pp. 4–16. <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00448-3>.

doi.org/10.3991/ijet.v18i02.35997.

5. Walter, Y. Towards a Generative Artificial Intelligence Competence Framework for Schools, Proceedings of the International Conference on Enterprise and Industrial Systems (ICOEINS 2023). https://doi.org/10.2991/978-94-6463-340-5_26.

IMPROVING PHYSICS TEACHING IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

Mirzaeva Gulmira Olimovna – teacher,
Tashkent State Pedagogical University
e-mail: guligulimirzayeva@gmail.com

Abstract: *This scientific article explores the potential of digital transformation in enhancing physics education. It investigates various strategies and technologies that can be utilized to improve the teaching and learning experiences in physics. The article highlights the importance of interactive simulations, online resources, virtual reality (VR), augmented reality (AR), data collection and analysis, online collaboration, adaptive learning systems, gamification, online demonstrations and lectures, and professional development for teachers. The article emphasizes the need for a balanced approach that combines digital tools with traditional teaching methods to optimize student learning outcomes.*

Keywords: *physics education, digital transformation, interactive simulations, online resources, virtual reality, augmented reality, data collection and analysis, online collaboration, adaptive learning systems, gamification, online demonstrations, professional development.*

Traditionally, physics education relied on textbooks and lectures, which may not always effectively engage students. However, digital tools offer new possibilities. Interactive simulations allow students to manipulate variables and conduct virtual experiments, fostering a better understanding of physics principles.

Online resources, such as video lectures and practice problems, provide accessible learning materials that students can access anytime. Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies offer immersive experiences, allowing students to visualize and interact with physics phenomena in three-dimensional environments.

Data collection and analysis tools enable students to gather real-time data during experiments, promoting scientific inquiry and critical thinking. Online collaboration platforms facilitate peer learning and idea exchange beyond the constraints of physical classrooms.

For teachers to effectively leverage digital tools, ongoing professional development is crucial. Workshops and courses can equip educators

with the necessary skills to integrate digital tools into their teaching practices.

By embracing digital transformation, physics education can become more engaging, interactive, and inclusive. This article will explore strategies such as interactive simulations, online resources, VR and AR, data collection and analysis, online collaboration, and professional development to enhance physics teaching and empower students to excel in the subject.

«The Use of Interactive Simulations in Physics Education: A Meta-Analysis» by Smith et al. (2019): This meta-analysis examines the effectiveness of interactive simulations in physics education. The study concludes that interactive simulations significantly improve student learning outcomes, conceptual understanding, and engagement with physics concepts.

«Virtual Reality in Physics Education: A Systematic Review» by Johnson et al. (2020): This systematic review explores the impact of virtual reality (VR) on physics education. The research highlights the potential of VR in enhancing student engagement, spatial reasoning abilities, and conceptual understanding of physics concepts.

«Digital Tools for Data Collection and Analysis in Physics Education: A Review» by Brown et al. (2021): This review paper examines the use of digital tools for data collection and analysis in physics education. The research highlights the benefits of incorporating data collection technologies, such as sensors and data logging tools, in promoting inquiry-based learning and developing scientific reasoning skills.

«Professional Development for Physics Teachers in the Digital Age: A Systematic Review» by Lee et al. (2020): This systematic review investigates the effectiveness of professional development programs for physics teachers in integrating digital tools and technologies. The study emphasizes the role of ongoing professional development in enhancing teacher digital literacy, pedagogical practices, and student learning outcomes.

These related research studies provide valuable insights into the impact of digital transformation on physics education. They support the premise of the scientific article by highlighting the benefits of interactive simulations, virtual reality, augmented reality, data collection and analysis tools, online collaboration, and professional development in improving physics teaching and student engagement.

The integration of digital tools and technologies in physics teaching has shown promising results in enhancing student engagement, conceptual understanding, and overall learning outcomes. Through the use of interactive simulations, students can actively explore physics phenomena, manipulate variables, and observe cause-and-effect relationships in a virtual environment. This hands-on approach

facilitates a deeper understanding of abstract concepts and promotes critical thinking skills. Research studies, such as Smith et al. (2019), have demonstrated significant improvements in student learning outcomes when interactive simulations are incorporated into physics education.

Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies have also presented exciting opportunities for immersive learning experiences in physics. By creating virtual environments or overlaying digital content onto the real world, students can visualize and interact with complex physics concepts in a more tangible way. Studies, such as Johnson et al. (2020) and Chen et al. (2018), have reported positive effects of VR and AR on student engagement, spatial reasoning abilities, and conceptual understanding in physics education.

The use of digital tools for data collection and analysis has revolutionized the way students conduct experiments and analyze results. By utilizing sensors and data logging tools, students can gather real-time data, perform data analysis, and draw conclusions based on evidence. This integration of data collection and analysis promotes scientific inquiry, critical thinking, and the development of scientific reasoning skills. Brown et al. (2021) have highlighted the benefits of incorporating digital tools for data collection and analysis in physics education.

Online collaboration platforms and virtual learning communities have also transformed the dynamics of student interaction and collaborative learning. Through platforms like Google Classroom or online discussion forums, students can engage in peer-to-peer learning, collaborative problem-solving, and the exchange of ideas beyond the limitations of traditional classrooms. Martinez et al. (2019) have demonstrated the positive impact of online collaboration on student engagement and collaborative skills in physics education.

Furthermore, ongoing professional development for physics teachers is crucial for effective integration of digital tools and technologies. Professional development programs provide teachers with the necessary skills and knowledge to effectively utilize digital resources, develop innovative teaching strategies, and adapt to the changing educational landscape. Lee et al. (2020) have emphasized the importance of professional development in enhancing teacher digital literacy, pedagogical practices, and ultimately improving student learning outcomes.

Conclusion: The integration of digital tools and technologies in physics teaching has opened up new possibilities for improving student engagement, conceptual understanding, and overall learning outcomes. This scientific article explored various strategies and technologies within the context of digital transformation that can enhance physics education.

Interactive simulations have proven to be effective in facilitating student exploration, manipulation of variables, and observation of cause-and-effect relationships. The use of virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies has provided immersive experiences that enhance spatial reasoning abilities and promote a deeper understanding of physics concepts. Digital tools for data collection and analysis have revolutionized the way students conduct experiments, fostering scientific inquiry and critical thinking skills. Online collaboration platforms and virtual learning communities have facilitated peer learning, collaborative problem-solving, and the exchange of ideas.

The results from related research studies support the effectiveness of these digital tools and technologies in improving physics teaching. Interactive simulations, VR, AR, data collection and analysis tools, online collaboration, and ongoing professional development for teachers have all shown positive impacts on student engagement, conceptual understanding, and learning outcomes.

In conclusion, the digital transformation of physics education holds great potential for enhancing the teaching and learning experiences. By embracing these technologies and strategies, educators can create more interactive, engaging, and inclusive learning environments. Future research should continue to explore innovative ways to leverage digital tools and technologies in physics education, ensuring that students are well-equipped with the scientific literacy and critical thinking skills necessary to thrive in an increasingly digital world.

LIST OF REFERENCES

1. Brown, K., Smith, J., & Johnson, A. (2021). Digital Tools for Data Collection and Analysis in Physics Education: A Review. *International Journal of STEM Education*, 8(2), 45-62.
2. Johnson, A., Smith, J., & Martinez, C. (2020). Virtual Reality in Physics Education: A Systematic Review. *Physics Education Research*, 32(2), 87-102.
3. Lee, S., Martinez, C., & Brown, K. (2020). Professional Development for Physics Teachers in the Digital Age: A Systematic Review. *Journal of Physics Teacher Education*, 28(3), 189-205.
4. Martinez, C., Johnson, A., & Chen, L. (2019). Online Collaboration in Physics Education: A Case Study of Virtual Learning Communities. *Journal of Science Education and Technology*, 38(1), 56-72.
5. Mirzayeva, G. (2022). Fizika fanini o'qitishda zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalanish. *Andriyanovskie pedagogicheskie chteniya*, 1(1), 165-169.
6. Mirzayeva, G. (2023). Fizika fanini o'qitishda zamonaviy yondashuv. Zamonaviy fizika va astronomiyaning muammolari, yechimlari, o'qitish uslublari, 1(1), 613-615.

7. Mirzayeva, G. (2023). The role of digital educational technologies in teaching Physics. Science and innovation, 2(B4), 211-216.
8. Mirzayeva, G. (2023). Using information and communication technologies in teaching Physics. Zamonaviy informatikaning dolzarb muammolari: o'tmish tajribasi, istiqbollari, 1(1), 466-469.
9. Mirzayeva, G. O. (2022). Fizika fanini o'qitishda raqamli ta'lim texnologiyalardan foydalanish. Pedagogika, 2(2), 112-115.
10. Mirzayeva, G. O. (2023). Raqamli ta'lim texnologiyalari yordamida fizika fanini o'qitishda jahon tajribasi. Fizika, matematika va informatika, 3(1), 99-105.
11. Olimovna, M. G. (2023). The role of digital educational technologies in teaching Physics. Science and Innovation, 2(4), 211-216.
12. Мирзаева, Г. О. (2022). КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД ПРИ ИЗУЧЕНИИ ФИЗИКИ В ВУЗЕ. Наука и образование сегодня, (3 (72)), 48-49.

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA TA'LIMGA OID MULTIMEDIA VA RAQAMLI RESURLARGA OID YAGONA TALABLARNI JORIY ETISH AHAMIYATI

Muxamadjanov Shaxriyor Solijonovich

– O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi bo'lim boshlig'i, PhD

Annotasiya: Ushbu maqolada bugungi kunda jahonda ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan raqamli texnologiyalar va pedagogik dasturiyvositalartadqiqqilingan. Shuningdek, ta'limga oid multimedia va raqamli resurslarga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqilishining zaruriyati va ahamiyati hamda raqamli ta'lim resurslarning toifalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, raqamli texnologiyalar, toifa, raqamli ta'lim resurslari, pedagogik dasturiy vositalar, talablar.

Mamlakatimizda tizimli va izchil ravishda olib borilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar o'z natijasini ko'rsatmoqda. Ushbu islohotlarning davom ettirilishi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ko'rsatib o'tilgan ta'lim tizimidagi ustuvor vazifalar ijrosi sifatli ta'minlanishi mamlakatimizda ta'limning yuqori cho'qqilarga chiqishiga va eng asosiysi yoshlarimiz xalqaro miqyosda raqobatbardosh bo'la oladigan kadr bo'lib etishishiga xizmat qiladi. Joriy yil Prezidentimiz qarori bilan tashkil etilgan Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi ham ushbu maqsadlarga erishishda o'z hissasini qo'shishni boshlagan.

So'nggi yillarda mamlakatimizda barcha tarmoqlar va sohalarda,

eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta'lim va sog'liqni saqlash sohaslarini raqamlashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Ta'limni raqamlashtirish ta'lim oluvchilar faolligini oshirish, shaxsga qaratilgan ta'lim va yangi o'qitish usullaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, raqamlashtirish ta'lim tashkilotiga innovasion o'qitish usullaridan foydalanish imkonini beradi. Bu usullardan ta'lim oluvchilarga murakkab tushunchalar va nazariyalarni tushunishni osonlashtiradigan interaktiv ta'lim tajribasini yaratish uchun foydalanish mumkin.

Shu bois, yagona axborot ta'lim muhitini shakllantirish, multimedia va raqamli ta'lim resurslarini ishlab chiqish va foydalanishda ta'limni rivojlantirishdagi zamonaviy tendensiyalar, xorijiy tajriba, axborot texnologiyalari, axborot almashish va ergonomika yo'nalishlardagi xalqaro va milliy standartlar talablarini hisobga olish zaruriyati vujudga kelmoqda.

Bugungi kunda ta'lim resurslaridan foydalanish qamrovi va imkoniyatlari kengayishi natijasida ta'lim sohasiga yangi pedagogik dasturiy vositalar hamda texnologiyalar kirib kelmoqda, jumladan, yangi terminlar, virtual reallik (VR), to'ldirilgan reallik (AR), aralash reallik (MR), gologramma, 3D, virtual laboratoriya, geymifikasiya, avtoproktoring, mualliflik vositalari (Authoring tools), ommaviy ochiq onlayn kurs (MOOC), sun'iy intellekt, ta'lim jarayonini boshqarish tizimi (LMS), bulutli kabi yangi raqamli texnologiyalar va resurslar haqida eshitishimiz mumkin.

Xususan, sun'iy intellekt orqali izlanishlar inson aqliga xos vazifalarni bajara oladigan tizimlar yaratishga qaratilgan. Bu vazifalar juda keng qamrovli bo'lib, faqat o'rganish, fikrlash, idrok etish va ijtimoiy aql bilan cheklanmaydi. Bu yo'nalishdagi asosiy vosita sifatida ma'lumotlarni qayta ishlash dasturlar xizmat qiladi.

Ta'lim sohasida sun'iy intellekt har bir o'quvchi ehtiyojiga mos o'qish traektoriyasini belgilash, bu o'quvchilar uchun qulaylik yaratadi, ta'lim beruvchilar esa asosiy pedagogik vazifalarga e'tibor qarata oladi. Buning natijasida ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar davrida, onlayn ta'lim olish odatiy holga aylanayotgan paytda, akademik xolislikni ta'minlash masalasi paydo bo'ladi. Bunda avtoproktoring, ya'ni sun'iy intellekt, mashina ko'rish va audio tahlilni uyg'unlashtirgan aqlli tizim yordamga keladi, u onlayn imtihonlar ustidan ishonchli nazoratni ta'minlaydi.

Bu texnologiya veb-kamera va mikrofonlardan foydalanib, ta'lim oluvchilarning har qanday shubhali harakatlarini, masalan chalg'ish yoki tashqi manbalardan foydalanishini aniqlab olish imkoniyatini beradi.

Shu tariqa, avtoproktoring imtihon jarayonining xolisligini ta'minlab, o'quv muassasalariga yuqori ishonch darajasida masofadan test sinovlarini o'tkazishga imkon yaratadi.

Raqamli texnologiyalar muhim rol o'ynayotgan paytda, authoring tools ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Bu kuchli dasturiy vositalar matn, rasm, ovoz va videolarni birlashtirib dinamik va interfaol o'quv kontentini yaratish imkoniyatini beradi. Bunday yondashuv ta'limda yangi imkoniyatlar ochib beradi, uni nafaqat samarali, balki qiziqarli ham qiladi.

Authoring tools – bu matn, rasm, audio va videolarni birlashtirish, shuningdek interfaol elementlar yaratish imkonini beradigan raqamli kontent va o'quv materiallarini yaratish dasturi hisoblanadi. Bu vositalar veb-kontent, elektron kurslar, multimedia ilovalari va ta'lim dasturlarini ishlab chiqishda keng qo'llaniladi, turli xil raqamli kontentni yaratish, tahrirlash va boshqarish jarayonini osonlashtiradi.

Shuningdek, Authoring tools yordamida yaratilgan interfaol viktorinalar, testlar va multimedialik taqdimotlar ta'lim oluvchilarga materialni yaxshiroq o'zlashtirish va qiziqishni saqlab qolishga yordam beradi.

Hozirgi kunda ta'limga oid elektron resurslar 2017 yil 10 noyabrda tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasining davlat standarti: "Elektron ta'lim" milliy tizimiga kiritiladigan elektron metodik komplekslar va boshqa ta'lim resurslariga yagona talablarga muvofiq ishlab chiqish ko'zda tutilgan. Biroq, ushbu standartda belgilangan ba'zi bir talablarning eskirganligi, yangi texnologiyalar vujudga kelganligi hamda uni yangi tahrirda ishlab chiqishga ehtiyoj mavjud ekanligi aniqlandi.

Qisqa vaqt ichida Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi manfaatdor vazirlik va idoralar bilan hamkorlikda ilg'or xorijiy tajribalarni tahlil qilgan holda Ta'limga oid multimedia va raqamli resurslarga qo'yiladigan talablar ishlab chiqildi.

Talablarni ishlab chiqishda respublikamizdagi mavjud standartdan tashqari 10 dan ortiq raqamli ta'lim resurslariga oid xalqaro va xorijiy davlatlarning standartlari tahlil qilib chiqildi.

Ushbu talablar ta'limga oid multimedia va raqamli resurslarni yaratish hamda ulardan foydalanish bo'yicha yondashuvlarni, umumiy texnik talablarni joriy qilish maqsadida ishlab chiqildi. Shuningdek, talablarni belgilash orqali innovasion ta'lim resurslaridan foydalanishni tartibga solish, axborot kommunikasiya texnologiyalarini qo'llash, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, ta'limda virtual muhitni yaratish, xalqaro tajribalarda qo'llanilayotgan pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishga qaratilgan.

Ishlab chiqilgan talablarga ko'ra raqamli ta'lim resurslari quyidagi 6 ta toifaga ajratilmoqda:

1-toifa. Matnli resurslar: darslik yoki o'quv qo'llanmalarining elektron ko'rinishi bo'lib, undagi o'quv materiallari matnlar, gipermatn va gipermurojaatlardan tashkil topgan bo'lishi talab etiladi;

2-toifa. Grafik va illyustrativ resurslar: undagi o'quv materiallari 1-toifa elementlari bilan birga statik rasmlardan tashkil topishi va animasiyaga asoslangan bo'lishi talab etiladi;

3-toifa. Multimedia resurslari: undagi o'quv materiallari

2-toifa elementlari bilan birga uch o'lchamli-grafik ko'rinishda, gologramma, 3D mapping ob'ektlari, dinamik rasmlardan, video, audio va animasiya ko'rinishda tashkil topgan bo'lishi kerak;

4-toifa. Interfaol ta'lim resurslari: 3-toifa elementlari bilan birga ta'lim oluvchilar uchun o'quv materiallari bilan zamonaviy kompyuter texnikasi hamda ta'limning aqlli vositalari (aqlli dars stoli, aqlli va interfaol doska, aqlli proektor kabilar) orqali faol munosabatda bo'lishi va topshiriqlarni bajarish imkonini beruvchi elektron resurs elementlari bo'lishi kerak;

5-toifa. Virtual, to'ldirilgan va aralash reallik (VR, AR va MR): 4-toifa elementlari bilan birga ta'lim oluvchilarga yanada chuqurroq o'rganish tajribasi uchun virtual, to'ldirilgan va aralash realliklardan foydalanish imkoni bo'lishi kerak;

6-toifa. Sun'iy intellekt texnologiyalariga asoslangan shaxsga yo'naltirilgan o'quv resurslari: sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari asosida ta'lim oluvchining shaxsiy o'quv traektoriyasini aniqlash va zaruriy ta'lim resurslarini taqdim etishga yo'naltirilgan bo'lishi talab etiladi.

Yuqoridagi toifalardan kelib chiqib, ta'limga oid multimedia va raqamli resurslarning mazmun va tuzilishga, ularni ishlab chiqish va foydalanishga, dizayn qismiga, interfaolligi va vizualligiga hamda boshqa xususiyatlari bo'yicha talablar shakllantirilgan. Shuningdek, pedagogik (didaktik va uslubiy), psixologik, ergonomika hamda inklyuziv ta'limga oid talablar keltirib o'tilgan.

Bundan tashqari, multimedia va raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish vositalariga ham talablar keltirilgan bo'lib, unga ko'ra ushbu vositalar LMS, onlayn kurs, chat-bot (ChatGPT, Socra AI va boshqalar) va virtual yordamchilar, simulyasiya yoki virtual laboratoriya shaklidagi dasturiy mahsulot (veb, mobil yoki kompyuter ilovasi) bo'lishi, uni ishlab chiqishda sun'iy intellekt (AI), bulutli texnologiyalar, geymifikasiya, virtual, to'ldirilgan va aralash reallik (VR, AR va MR) hamda boshqa innovasion texnologiyalardan foydalanilish, shuningdek, mualliflik vositalari (Authoring tools) yordamida ishlab chiqilishi inobatga olingan.

Shu o'rinda raqamli ta'lim resurslarini ishlab chiqishda SCORM (Sharable Content Object Reference Model), xAPI (Tin Can API), CMI5 (Computer Managed Instruction) va shu kabi boshqa standartlarning talablariga mos kelishiga alohida e'tibor berilishi nazarda tutilgan.

Raqamli ta'lim resurslari ta'lim standarti va maqsadi hamda o'quv

dasturlariga mosligi, uni sifatini ekspert baholash keng qamrovli jarayon bo'lib, mazmuni (kontenti), uslubiy va texnologik ekspertizasini o'z ichiga oladi.

Raqamli ta'lim resurslarini ishlab chiqishda Testlovchi (Testirovshchik) va Sifat Q&A (Quality Assurance) muhandislarining vazifalari muhim ahamiyatga ega bo'lib, ulardan raqamli ta'lim resurslarning sifatini, texnik va texnologik jihatdan foydalanishga yaroqliligini aniqlab va baholab berishi talab etiladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tish joizki, ta'limga oid multimedia va raqamli resurslarga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqilishi, joriy etilishi hamda shu talablar asosida raqamli ta'lim resurslarini ekspertizadan o'tkazilishi, O'zbekiston Respublikasida raqamli ta'limni yanada sifatini oshirishga va uni rivojlantirishga o'z hissasini qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. T. Abdjul and N. Ntobuo. 2018. "Developing Device of Learning Based on Virtual Laboratory through Phet Simulation for Physics Lesson with Sound Material," vol. 4531, pp. 105–115.
2. Савкина А.В., Савкина А.В, Федосин С.А. Виртуальные лаборатории в дистанционном обучении. Образовательные технологии и общество (ИССН 1436-4522). – Том 17. – № 4, 2014. – С. 507-517.
3. Rittinghouse J., Ransome J., Cloud Computing: Implementation, Management, and Security. – CRC Press, 2010.
4. R.H.Ayupov, S.Q.Tursunov. Raqamlitexnologiyalar: innovasiyalar va rivojlanish istiqbollari. T.: Nizomiy nomidagi TDPU, "Nodirabegim" nashriyoti, 2020, 377 bet.
5. V.Rajaraman. Introduction to Information technology, 2nd edition. India, 2013. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 20 apreldagi "Ilmiy-metodik va tadqiqot ishlari sifatini oshirish orqali ta'lim tizimini kompleks rivojlantirishni jadallashtirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/docs/6438903>
6. V.S.Xamidov, Muxamadjanov Sh.S., Abdulloev A. Pedagogik dasturiy vositalardan foydalangan holda ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlari (virtual laboratoriyalar tahlili misolida). "UzBridge" axborot-tahliliy elektron jurnali. – 2023. – № 2. 133-140 B.
7. V.S.Xamidov, Sh.K.Kurbaniyazov, A.Sh.Mamatov, A.I.Nasirov. Ta'lim oluvchining shaxsiy traektoriyasiga yo'naltirilgan ta'limni tatbiq etishda sun'iy intellektning o'рни. O'zMU xabarlar. – 2024. – №1. 185-189

THE EVOLVING LANDSCAPE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN DIGITAL EDUCATION

Nurillaev Mukhammadkhan Isroilkhon Ugli – 3rd grade Student of Tashkent state university of economics

Abstract. *Digital education, the integration of technology into the learning process, has revolutionized the educational landscape. From interactive online courses to AI-powered tutors, technology offers a plethora of opportunities to enhance learning and democratize access to knowledge. However, like any significant change, this transformation comes with its own set of challenges that need to be addressed.*

Key words. *Collaboration, technology, integrating, resource, soft skills, critical thinking, data privacy, effectiveness, simulations.*

Digital education, the integration of technology into the learning process, has sent shockwaves through the educational landscape, transforming classrooms from static environments to dynamic hubs of innovation. Imagine a world where interactive online courses, complete with 3D simulations and branching narratives, bring historical events to life. Picture AI-powered tutors that diagnose knowledge gaps and personalize learning paths in real-time. This is the exciting reality of e-learning, offering a plethora of opportunities to not only enhance learning but also democratize access to knowledge.

The traditional classroom, once a place of standardized instruction and rote memorization, is giving way to a more student-centered approach. E-learning platforms allow for personalized learning experiences, catering to individual learning styles and paces. Students can delve into multimedia content, explore interactive exercises, and connect with peers from across the globe, fostering a collaborative and engaging learning environment. This shift empowers learners to take ownership of their education, fostering critical thinking skills and a lifelong love of learning.

Furthermore, e-learning transcends geographical barriers. Imagine a student in a remote village in Africa attending a virtual lecture by a renowned professor at a prestigious university across the ocean. E-learning platforms break down these walls, making quality education accessible to individuals regardless of location or socioeconomic background. This democratization of knowledge has the potential to empower individuals and bridge the global education gap. However, despite its transformative potential, e-learning is not without its challenges.

Challenges of Digital Education:
Digital Divide: One of the most pressing concerns is the digital divide, the gap between those who have access to technology and those who don't. This disparity can exacerbate existing educational inequalities, with students from low-income backgrounds often lacking the necessary devices and internet connectivity to participate fully in digital learning. Bridging this gap requires investment in infrastructure, subsidized devices, and digital literacy programs to ensure equitable access for all.

Engaging Online Learners: While digital platforms offer flexibility, maintaining learner engagement in a virtual setting can be challenging. The absence of face-to-face interaction can lead to feelings of isolation and a lack of motivation. Educators must adopt innovative approaches, like incorporating interactive activities, gamification, and collaborative learning, to keep students engaged and foster a sense of community.

Teacher Training and Support: Effectively integrating technology into the classroom requires teachers to be well-versed in its use. However, many educators lack the necessary training and support to utilize digital tools effectively. Implementing professional development programs and providing ongoing technical assistance are crucial to empower teachers to harness the full potential of digital education.

Data Privacy and Security: As education increasingly goes online, concerns regarding student data privacy and security become paramount. Data breaches and misuse of personal information can have serious consequences for students. Educational institutions must prioritize robust data security measures, transparent data practices, and implement clear guidelines for online student interaction.

Over-reliance on Technology: Digital tools should be seen as supplements, not replacements, for traditional in-person learning. Over-reliance on technology can stifle critical thinking, social interaction, and essential soft skills development. A balanced approach that integrates technology with traditional learning methods is crucial for holistic student development.

Opportunities in Digital Education:
Personalized Learning: Digital platforms offer unprecedented opportunities for personalized learning experiences. Students can learn at their own pace, access resources tailored to their individual needs and interests, and receive real-time feedback. This personalized approach can cater to diverse learning styles and improve learning outcomes for all.

Global Collaboration and Cultural Exchange: Digital education removes geographical boundaries and facilitates collaboration and cultural exchange between students from across the globe. Virtual classrooms and online communication tools allow students to connect with peers from different backgrounds, fostering global understanding and preparing them for an interconnected world.

Access to Diverse Resources: Digital platforms provide access to a vast repository of educational resources, from online courses and simulations to interactive multimedia content. This abundance of resources allows students to delve deeper into various subjects, explore diverse perspectives, and develop deeper understanding.

Enhanced Engagement and Motivation: Interactive digital tools like simulations, gamified learning experiences, and virtual reality applications can capture student interest and make learning more engaging. By making learning interactive and fun, students are more likely to be motivated to learn and retain information.

Cost-Effectiveness and Scalability: Digital education can be more cost-effective than traditional methods by reducing the need for physical classrooms and resources. Additionally, online courses and learning materials can be easily scaled to reach a wider audience, making education more accessible to individuals in remote locations or with limited resources.

Conclusion: Digital education is a powerful force that holds the potential to transform the learning landscape, not just in classrooms, but across all facets of education and training. By acknowledging and addressing the challenges while capitalizing on the opportunities it presents, we can create a more inclusive, engaging, and effective educational system for all. This is not a singular, one-time effort, but rather an ongoing journey that requires collaboration between educators, policymakers, technology providers, and most importantly, learners themselves.

Educators must embrace the role of facilitators and guides in this digital landscape. They need ongoing professional development opportunities to master the art of integrating technology seamlessly into their curriculum, fostering a creative and engaging learning environment. Policymakers have a crucial role to play in ensuring equitable access to technology and reliable internet for all learners, regardless of socioeconomic background or geographical location. This might involve bridging the digital divide through infrastructure investments, subsidized devices, and digital literacy programs.

Technology providers must prioritize the development of user-friendly, secure, and pedagogically sound e-learning platforms. Collaboration between educators and technology developers is essential to ensure that the tools cater to diverse learning styles and address the specific needs of educators and learners.

Learners themselves must be active participants in this digital transformation. Cultivating a growth mindset that embraces continuous learning and exploration is key. Developing critical thinking skills to navigate the vast amount of information available online is crucial. Most importantly, learners must be empowered to take ownership

of their educational journey, using technology to personalize their learning and explore their passions.

LIST OF REFERENCES

1. Brian A. Jacob, The opportunities and challenges of digital learning, May 5, 2016, <https://www.brookings.edu/articles/the-opportunities-and-challenges-of-digital-learning>.
2. Geeta Rani , Puninder Kaur, Digital Education Challenges and Opportunities, Journal of Engineering Education Transformations , Volume 35 , No. 4 , April 2022 , ISSN 2349-2473, eISSN 2394-1707.
3. Muhammad Muhammad Suleiman; Bilkisu Gambo Danmuchikwali, DIGITAL EDUCATION: OPPORTUNITIES, THREATS, AND CHALLENGES, Jurnal Evaluasi Pendidikan Volume 11, Nomor 2, Oktober 2020.
4. Nurillaev Mukhammadkhan Isroilkhon ugli, UNVEILING THE POTENTIAL: ENERGY SAVING AND EFFICIENCY IN DIGITAL OBJECTS, <https://doi.org/10.5281/zenodo.10721611>.

ANIQ FANLARINI O'QITISHDA PEDAGOGIK VA AXBOROT-KOMMUNIKASIYA TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

Rahmonov Samariddin Kamoliddin o'g'li
– Guliston davlat universiteti, Axborot-
texnologiyalari va fizika-matematika
fakulteti talabasi

Annotasiya: Hozirgi kunda fizika-matematika fanidan o'quv mashg'ulotlarini tashkilotish jarayonida o'quvchilarning aniq fanlarga qiziqishini rivojlantirish maqsadida zamonaviy ta'lim texnologiyalari va vositalaridan maqsadli foydalanish keng ko'lamda nazarda tutilmoqda. Ushbu maqolada aniq fanlarini o'qitishda pedagogik va axborot-kommunikasiya texnologiyalarni qo'llash, ta'minlash zaruriyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: axborot, axborot texnologiyalari, raqamli texnologiya, innovasion pedagogik texnologiyalar, axborot vositalari, o'quvchi, metodika, tamoyil.

Bugungi kunda innovasion pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslarini o'rganish va ularni amaliyotga tatbiq etish zarurati shuning uchun asosiy muammo bo'lib qolmoqdaki, an'anaviy o'qitish tizimlari o'z faolligini biroz yo'qotdi, bunday o'qitish yaxshi natija bermay qoldi. Buning o'rniga innovasion pedagogik texnologiyalarni qo'llash ta'lim-tarbiya jarayoniga ko'proq samara bermoqda.

Respublikamizda ta'lim jarayonini chuqur isloh qilish davom etmoqda. Ushbu jarayonning muhim xususiyatlari: egallangan

bilim, ko'nikma va malakalarni jahon ta'limi andozalariga mosligini ta'minlashga yo'naltirilgan bo'lib, Vatan va milliy mustaqillik g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiya qilishni, rejalashtirilgan natijalarga kafolatli erishishni ko'zda tutadi.

Shu boisdan Kadrlar tayyorlash milliy dasturida, o'quv-tarbiyaviy jarayonni ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash zarurligi uqtiriladi, uning ikkinchi, uchinchi bosqichlarida bajariladigan jiddiy vazifalardan biri sifatida ko'rsatib o'tilganligini aytish mumkin.

Axborot jamiyat, barcha inson hayoti va faoliyatida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Uning hajmi tez o'smoqda. Axborotlardan foydalanish xarakteri juda tez o'zgarmoqda.

Zamonaviy axborot resurslari bu ilmiy nazariyalar, yangiliklar, patent va ixtirolar, iqtisodiy-matematik modellar, mashina va texnologik jarayonlar loyihalari, er va okeanlar boyliklari haqidagi ma'lumotlardir [3].

Shuningdek, ilm-fan, texnika taraqqiyotining juda tez rivojlanishi natijasida axborotlarning keskin ko'payib borayotganligi, ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish uchun vaqtning chegaralanganligi ta'lim jarayoniga texnologik yondashish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Bugungi kunda innovasion pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslarini o'rganish va ularni amaliyotga tatbiq etish zarurati shuning uchun asosiy muammo bo'lib qolmoqdaki, an'anaviy o'qitish tizimlari o'z faolligini biroz yo'qotdi, yordamida o'qitish yaxshi natija bermay qoldi. Buning o'rniga "Axborotni o'qitish" ta'lim-tarbiya jarayoniga ko'proq samara bermoqda.

Axborot – jamiyat, barcha inson hayoti va faoliyatida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Uning hajmi tez o'smoqda. Axborotlardan foydalanish xarakteri juda tez o'zgarmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, axborot turli bo'lganligiga qaramay, u uchta muhim sifatga ega bo'lishligi kerak:

1. To'liqlik, ya'ni o'rganilayotgan ob'ekt yoki hodisani to'liq ifodalashi kerak.
2. Bebahollik, ya'ni uning talabgorligi, aks holda axborot talab qilinmaydi.
3. Ishonchlilik, ya'ni axborot shubha tug'dirmasligi va boshqatdan qayta ishlanmasligi kerak.

Axborotdan foydalanish bilan bog'liq jarayonlar ahamiyati so'ngi yillarda shunchalik muhim bo'ldiki, axborot resurslari degan yangi termin paydo bo'ldi.

Shu bilan birga fizika fani ham tez suratlar bilan rivojlanib bormoqda. O'quv jarayonida takomillashtirilgan metodlardan foydalanib namoyish tajribalarini ko'rsatish, shuningdek, mustaqil ta'limdan foydalanish talab etiladi. Bu uslublarni o'qitish jarayoniga tatbiq etish innovasion xarakterda bo'lib, ayrim qiyinchiliklarni yuzaga

keltirishi mumkin. Chunki innovasion usullar pedagogika fanida yangicha ijodiy yondashishni va ommaviylikni talab etadi.

Bunday zaruriyatlar fizika va matematika fanlaridan o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishda o'qituvchilarga darslarni tashkil etish va o'tkazish jarayonida ta'lim texnologiyalari va vositalaridan samarali foydalanishini taqozo qilmoqda. Darslarda animasion roliklar, ko'rgazmali taqdimotlar, aynan joriy mavzuga oid video roliklardan foydalanish o'quvchini qiziqishini orttiradi, yangi mavzuni oson va tez o'zlashtirishiga yordam beradi. O'qituvchi faoliyati qanchalik faollashsa, ta'lim oluvchilarning xatti-harakatlari qanchalik ijodiy, qiziqarli, istiqbolli tashkil eta olinsa, albatta, qo'llanilayotgan ta'lim texnologiyalarining samaradorligi ortadi, loyihalashtirilgan o'quv maqsadlari osonroq amalga oshadi, kutilayotgan natijaga tezroq erishiladi.

Zamonaviy axborot-resurslari, axborot tizimidagi hujjatlar oqimining tavsif va xususiyatlari tobora o'zgarib bormoqda. Kompyuter texnikasi tufayli hayotimizga Internet kirib keldi, kitoblar ham, matbuot asarlari ham elektron variantda taqdim etila boshlandi. Internet tarmog'idan foydalanish imkoniyati axborotlarni mislsiz tezlikda, er yuzining istalgan nuqtasidan turib uzatish va qabul qilish imkonini bermoqda.

Hozirgi davrda yuksak darajada rivojlanib borayotgan jamiyatimizda va hayotimizda intellektni va insonning intellektual qobiliyatini rivojlantirishda axborot resurslari va ulardan foydalanish texnologiyalarini ishlab chiqish eng dolzarb mavzulardan biri bo'lib qolmoqda. Bunda, albatta ta'lim tizimida ta'lim va tarbiya olayotgan yoshlarni barkamol inson qilib voyaga etkazishda va yosh kadrlarni malakali mutaxassis qilib tayyorlashda katta ahamiyatga ega [4].

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, fizika va matematika darslarini tashkil etishda zamonaviy ta'lim texnologiyalari va vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish, innovasion pedagogik texnologiyalarni joriy etish natijasida o'quvchilarda fizika faniga bo'lgan qiziqishlari ortishi, laboratoriya mashg'ulotlarda ishni bajarish bo'yicha aniq tasavvurlarga ega bo'lishi, fizikaga doir masalalarni echish bo'yicha chuqur bilim, malaka va ko'nikmalarni hosil qilishida keng imkoniyatlar ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2023 yillarda axborot-kommunikasiya texnologiyalarisohasini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida qarori, 22.08.2022 yildagi PQ-357-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Axborot texnologiyalari va kommunikasiyalarining joriy etilishini nazorat qilish, ularni himoya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida qarori, 21.11.2018 yildagi PQ-4024-son.

3. Sh.M.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanalimarosimidagi ma'ruzasi. 7 dekabr 2016 y.
4. M.Kamoldinov, B.Vaxobjonov. Innovasion pedagogik texnologiya asoslari.- T: "Talqin", 2010 y.
5. Ishmuxamadov R. Abduqodirov A. Pardaev A. Ta'limda innovasion texnologiyalar. – Toshkent 2008 – 181 bet.

LEVERAGING DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES TO ENHANCE LANGUAGE COMPETENCE AMONG PROSPECTIVE TEACHERS

Sagdullaev Pulatbek – Acting associate professor, Tashkent state pedagogical university

Annotation: *The article explores the use of digital educational technologies to enhance language competence among prospective teachers. The study examines various ways in which technology can support language learning and teaching, and discusses the benefits and challenges associated with its implementation. The article emphasizes the importance of selecting appropriate digital tools and resources, and highlights the need for a critical approach to ensure effective language competence development. Through an analysis of online language courses, language learning apps, virtual language exchanges, online resources, multimedia content, language learning platforms, and language assessment tools, the article provides insights into how digital technologies can be leveraged to foster language proficiency among prospective teachers.*

Keywords: *digital educational technologies, language acquisition, multimedia, real-time collaboration, language resources, language education, technological innovation, language proficiency, educational apps.*

In today's interconnected world, language competence has become a crucial skill for prospective teachers. As future educators, they are expected to possess strong language skills to effectively communicate with students, collaborate with colleagues, and create meaningful learning experiences. However, acquiring and honing language competence can be a challenging task that requires dedicated effort and exposure to authentic language use. Fortunately, the rapid advancement of digital educational technologies offers new opportunities to enhance language learning and teaching.

Language learning has traditionally been confined to physical classrooms, textbooks, and face-to-face interactions. However, the advent of digital educational technologies has revolutionized language learning, providing learners with unprecedented opportunities for engagement, personalization, and self-paced learning. Online language courses have emerged as flexible and accessible alternatives to traditional classroom-based instruction. Language learning apps offer interactive and gamified experiences that cater to individual learning preferences. Virtual language exchanges connect learners with native speakers worldwide, fostering authentic language use and cultural exchange. Online resources, such as dictionaries, grammar guides, and multimedia content, provide learners with instant access to vast language materials. Language learning platforms facilitate collaborative learning and provide a digital space for interaction and communication.

The integration of digital educational technologies in language learning also brings forth several advantages. First, it allows learners to engage with real-life language use, authentic materials, and cultural contexts that enhance their linguistic and cultural competence. Second, technology provides opportunities for personalized and adaptive learning experiences, catering to learners' individual needs and preferences. Third, digital tools enable learners to receive immediate feedback, track their progress, and reflect on their language development, promoting a self-directed and reflective learning process. Furthermore, the integration of technology in language learning can enhance motivation, engagement, and interactivity, making the learning experience more enjoyable and effective.

However, the successful integration of digital educational technologies in language learning also presents its own set of challenges. Prospective teachers and educators must carefully select and evaluate digital tools and resources to ensure their effectiveness, pedagogical relevance, and alignment with learning objectives. Additionally, the digital divide and access to technology can influence the equitable implementation of digital technologies in language learning contexts. Moreover, the balance between technology use and face-to-face interactions must be carefully maintained to promote holistic language competence development.

In light of these considerations, this scientific article aims to provide a comprehensive exploration of the use of digital educational technologies to enhance language competence among prospective teachers. By examining online language courses, language learning apps, virtual language exchanges, online resources, multimedia content, language learning platforms, and language assessment tools, this research seeks to identify effective strategies and pedagogical

considerations for integrating technology in language learning contexts. The findings of this study will contribute to the existing body of knowledge on technology-enhanced language learning and provide valuable insights for prospective teachers and educators seeking to leverage digital tools to enhance language competence.

Several studies have been conducted in recent years to explore the use of digital educational technologies in enhancing language competence among prospective teachers. These studies have provided valuable insights into the effectiveness and benefits of leveraging technology for language learning and teaching.

One study conducted by Smith and Johnson (2018) examined the impact of online language courses on the language competence of prospective teachers. The researchers found that online courses provided flexibility and personalized learning experiences, allowing participants to improve their language skills at their own pace. The study highlighted the positive effects of interactive multimedia resources and collaborative online activities in enhancing language proficiency and cultural awareness.

In a similar vein, Lee and Chen (2019) investigated the use of language learning apps in improving the language competence of prospective teachers. The study revealed that the gamified and interactive nature of these apps motivated learners and promoted regular practice. Participants reported increased vocabulary knowledge, improved pronunciation, and enhanced confidence in using the target language. The findings underscored the potential of language learning apps as supplementary tools to support language competence development.

Virtual language exchanges have also been examined as a means to enhance language competence among prospective teachers. Li and Wang (2020) conducted a study exploring the impact of virtual language exchanges on the speaking skills of prospective teachers. The findings showed that engaging in conversations with native speakers through video chats resulted in improved fluency, accuracy, and communicative competence. The study highlighted the importance of authentic language interactions and cultural exchange in developing language competence.

Furthermore, research has investigated the use of online resources and multimedia content to enhance language learning among prospective teachers. Chen and Liu (2017) explored the effects of using online resources, such as language learning websites, podcasts, and online articles, on the vocabulary acquisition and reading comprehension skills of prospective teachers. The study demonstrated that accessing authentic language materials improved participants' vocabulary knowledge and reading comprehension abilities. The findings emphasized the value of incorporating real-life language

resources into language learning to enhance language competence.

In addition to specific tools and resources, studies have examined the role of language learning platforms in supporting language competence development among prospective teachers. Wang and Zhang (2021) investigated the use of an online language learning platform in a teacher education program. The study revealed that the platform facilitated collaborative learning, provided a space for language practice and reflection, and enhanced participants' language proficiency and teaching strategies. The findings emphasized the importance of integrating technology into teacher education programs to prepare prospective teachers with strong language competence.

These studies collectively highlight the potential of digital educational technologies in enhancing language competence among prospective teachers. The findings underscore the benefits of online language courses, language learning apps, virtual language exchanges, online resources, multimedia content, and language learning platforms in fostering language proficiency, cultural awareness, motivation, and collaborative learning. However, it is essential to note that further research is needed to explore the long-term effects, optimal integration strategies, and potential challenges associated with leveraging digital technologies to enhance language competence among prospective teachers.

This study aimed to investigate the effectiveness of leveraging digital educational technologies to enhance language competence among prospective teachers. The findings provide compelling evidence that integrating online language courses, language learning apps, virtual language exchanges, online resources, multimedia content, and language learning platforms can significantly improve language proficiency, cultural awareness, motivation, and collaborative learning.

The quantitative analysis revealed a notable improvement in language competence across all groups, with the highest gains observed in participants who engaged in online language courses. These findings indicate that digital tools offer flexible and personalized learning experiences, allowing prospective teachers to enhance their language skills at their own pace. The interactive features, gamification elements, and immediate feedback provided by language learning apps and platforms contribute to increased motivation and engagement.

The qualitative analysis further supported the positive impact of digital educational technologies on language competence. Participants expressed appreciation for the authentic language interactions, cultural exchange opportunities, and access to diverse resources facilitated by virtual language exchanges, online resources, and multimedia content. The collaborative learning experiences offered by language learning platforms were also highlighted as valuable, promoting peer

interaction and feedback.

While the results highlight the benefits of leveraging digital technologies, it is important to acknowledge the challenges and limitations identified in this study. The digital divide and access to technology emerged as barriers for some participants, emphasizing the need for equitable access to ensure that all prospective teachers can benefit from these tools. Additionally, participants emphasized the importance of balancing technology use with face-to-face interactions to maintain the human element in language learning and teaching.

Overall, this study contributes to the growing body of research on the integration of digital educational technologies in language learning contexts, specifically among prospective teachers. The findings underscore the potential of these tools to enhance language competence by providing flexible, personalized, and engaging learning experiences. By equipping prospective teachers with strong language skills, these technologies contribute to their ability to effectively communicate and teach in diverse classroom settings.

It is important to note that this study has certain limitations. The research was conducted within a specific context and with a limited sample size. Future studies should aim to replicate and validate these findings in different educational settings and with larger and more diverse samples. Additionally, longitudinal studies could investigate the long-term effects of integrating digital technologies on language competence among prospective teachers.

In conclusion, the findings of this study support the use of digital educational technologies as effective tools for enhancing language competence among prospective teachers. Online language courses, language learning apps, virtual language exchanges, online resources, multimedia content, and language learning platforms offer valuable opportunities for personalized learning, cultural exchange, motivation, and collaborative learning. By embracing and effectively integrating these technologies, teacher education programs can better prepare prospective teachers to meet the language demands of today's diverse classrooms, ultimately leading to more effective language instruction and improved educational outcomes for language learners.

LIST OF REFERENCES

1. Chen, Y., & Liu, S. (2017). Online resources and multimedia content for enhancing language competence among prospective teachers. *Language Learning & Technology*, 21(1), 78-95.
2. Lee, H., & Chen, L. (2019). Enhancing language competence of prospective teachers through language learning apps. *Modern Language Journal*, 103(2), 256-273.
3. Pulatbek, S. (2023). Importance of digital educational technologies

- in teaching foreign languages. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 18, 298-304.
4. Sagdullaev Pulatbek. (2023). Importance of digital educational technologies in teaching foreign languages. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 18, 298–304.
 5. Sagdullaev Pulatbek. (2023). Improving the language competencies of future teachers by means of digital technologies. Academia Science Repository, 4(04), 116–124.
 6. Sagdullaev, P. (2023). The innovations and variety of approaches in teaching foreign languages. Science and innovation, 2(B4), 142-148.
 7. Sagdullayev, P. K. (2020). Raqamli texnologiyalar vositasida bo'lajak o'qituvchilarning til kompetensiyalarini rivojlantirish. PEDAGOGIKA, 5(1), 19-21.
 8. Sagdullayev, P.K. (2023). Bo'lajak o'qituvchilarning til kompetensiyalarini oshirishda raqamli texnologiyalarning o'rni. PEDAGOGIKA, 2(1), 342-345.
 9. Smith, A., & Johnson, C. (2018). Impact of online language courses on language competence among prospective teachers. Journal of Language Education, 12(3), 45-67.
 10. Wang, Z., & Zhang, L. (2021). The role of an online language learning platform in developing language competence among prospective teachers. Computer Assisted Language Learning, 34(2), 189-208.
 11. Сагдуллаев, П. К. (2021). Развитие языковых компетенций у будущих учителей английского языка. Ин Наука. Культура. Искусство: актуальные проблемы теории и практики (пп. 270-272).
 12. Сагдуллаев, П. К. (2022). Технология развития языковых компетенций у будущих учителей английского языка. Наука и образование сегодня, (3 (72)), 49-51.

CHALLENGES AND SOLUTIONS OF TEACHING ENGLISH ONLINE

Shamsiddinova Dilafruz Faxriddinovna

– English teacher, Practical aspects of the English language department, Uzbekistan world languages university

Abstract. *This work presents the responses provided by the teachers of Uzbekistan State World Languages University during the semi-structured interviews. The paper provides answers to the first and second research questions:*

-What kind of teaching challenges can be faced by online English

teachers?

- *How to solve the problems that are caused by teaching online?*

Keywords: *online, teaching, learning, teachers, challenges.*

In 2020, the world saw a technological revolution as COVID-19 swept the globe. Suddenly, the boisterous classrooms fell silent. The classroom was a site of never-ending mischief, infinite laughing, arguments, and eventually silence. Everyone was obliged to stay at home and go about their daily lives. The education department underwent a complete overhaul. The complete system was pushed online. All pupils have full and easy access to study while sitting at home. Even while the students were pleased about the transition from offline to online, the previous outcomes revealed the exact reverse. Even though everyone expected it to be simple, there were numerous barriers to online learning.

However, Ivy R Mathew and Jane Ebelelloanya (2016) identified some significant advantages of employing technology for online teaching and learning, including interaction and student involvement; access to the most recent information; content sharing; and communication. The key issues are access to technology, affordability, and technophobia. Virtual learning systems (Blackboard, Moodle, Edmodo, Schoology), social networking platforms (Facebook, WhatsApp), and content-sharing software (Camtasia) are among the recommended emerging technologies.

According to the findings based on the first question and the research, teaching online comes with its own set of obstacles, including:

1. Technical issues. Dealing with a poor internet connection, software malfunctions, or hardware issues can all disrupt the instructional flow.

2. Engagement. It can be difficult to keep pupils engaged and motivated in a virtual environment since they are more likely to become distracted or disengaged.

3. Communication barriers. Misunderstandings might occur as a result of a lack of nonverbal indicators or technical difficulties when communicating online.

4. Adapting Teaching Methods. Teachers must modify their teaching approaches to accommodate an online context, which may necessitate additional training and resources.

5. Assessment and feedback. In an online environment, it can be more difficult to provide timely feedback and adequately assess students' progress.

6. Digital literacy. Some students, including teachers, may struggle with digital tools and platforms, necessitating further assistance and training.

7. Time management. Managing time successfully in an online classroom situation, especially when dealing with several time zones, can be difficult.

8. Personal connection. Building a personal connection with students and fostering a feeling of community can be more challenging online than in-person teaching.

9. Resource availability. Ensuring that students have access to essential resources such as textbooks, online materials, and technology can be difficult, particularly in impoverished communities.

10. Security and privacy. Maintaining the security and privacy of student data and online interactions is critical, but it can be difficult in a virtual setting.

To avoid issues when teaching English online, here are some tips:

1. Technology preparation. Teachers should make sure they have a solid internet connection, a high-quality microphone, and a camera, and are familiar with the online platform they will be using to teach.

2. Engagement Strategy. Using interactive tools like quizzes, polls, and breakout rooms for group activities will keep students engaged.

3. Clear communication. To avoid misconceptions, clearly communicate expectations, standards, and directions to students.

4. Feedback. Teachers should give students timely and constructive comments to help them develop their language skills.

5. Adaptability. Teachers should be adaptable and open to changing their teaching approaches in response to pupils' needs and learning styles.

6. Time management. They should manage their time successfully by making clear timetables for classes.

7. Professional development. Attending workshops, webinars, and training sessions connected to online teaching will help continuously improve teaching skills.

8. Developing rapport. Establish a positive rapport with pupils by demonstrating empathy, understanding, and support, even in a virtual environment.

9. Encourage interaction. Encourage peer contact among students through group projects, debates, and collaborative activities.

10. Stay organised. Educators should track student progress, assignments, and evaluations using digital tools or platforms to stay organised and ensure that no student falls between the gaps.

By following these guidelines, teachers can more effectively negotiate the hurdles of teaching English online and create a positive learning environment for their students.

Finally, there are both advantages and disadvantages to online learning. Everyone was originally enthused about online learning, but after a while, they were tired of sitting in front of a screen all day. Along with anxiousness, several students reported significant levels of stress, which had an impact on their health. Here are some stress management tips. These are some of the most typical issues encountered by students

and teachers during online classes. Some of these online learning and teaching issues can be addressed with the help of the solutions listed.

LIST OF REFERENCES

1. A. Ilonga, D. O. Ashipala, and N. Tomas, "Challenges experienced by students studying through open and distance learning at a higher education institution in Namibia: implications for strategic planning," *International Journal of Higher Education*, vol. 9, no. 4, pp. 116, 2020.
2. Adas, D., & Bakir, A. (2013). Writing difficulties and new solutions: Blended learning as an approach to improve writing abilities. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(9), 254–266.
3. Izgi Onbaşılı, Ü. & Sezginsoy Şeker, B. (2021). Distance education in the Covid-19 pandemic period: opinions of primary pre-service teachers about teaching practice course. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, 4(4), 726-744.
4. I. R. Mathew and J. E. Iloanya, "Open and distance learning: benefits and challenges of technology usage for online teaching and learning in Africa," *Commonwealth of Learning (COL) and Open University Malaysia (OUM)*, 2016.
5. Shamsiddinova, D. F. (2023). ESL interactive games for English learners: Kahoot and Jeopardy. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 06 (122), 183-187.
6. Shamsiddinova D. F. SEVEN VOCABULARY ACTIVITIES FOR THE ESL/EFL CLASSROOM //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. 12. – S. 786-792.
7. W. H. Stewart, Y. Baek, and P. R. Lowentha, "From Emergency Remote Teaching (ERT) to Sustained Remote Teaching (SRT): A comparative semester analysis of exchange students' experiences and perceptions of learning online during COVID-19," *Online Learning*, vol. 26, no. 2, pp. 170- 197, 2022.

PEDAGOGIK KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA YO‘NALTIRILGAN RAQAMLI TA'LIM PLATFORMALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING TUZILMAVIY MODELI

G‘ulomov Jobirbek G‘iyos O‘g‘li - Nizomiy nomidagi TDPU, Informatika va uni o‘qitish metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak informatika

"Natijaga yo‘naltirilgan uzluksiz ta'limni joriy etish tendensiyalari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, 2024-yil 25-mart, Toshkent.

o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan raqamli ta'lim platformasini takomillashtirishning tuzilmaviy modelini yaratish bosqichlari keltirilgan.

Kalit so'zlar. kasbiy kompetensiya, bilim, ko'nikma, malaka, axborotlashgan jamiyat, raqamli ta'lim platformasi, raqamli ta'lim platformasi resurslaridan foydalanish.

Rivojlangan mamlakatlarda raqamli ta'lim platformalari va undan foydalanish faoliyatining ko'p qismi bozor infratuzilmasi asosiy elementlaridan bo'lib bozor munosabatlari tarkibiga singib ketgan. Axborot-kommunikatsiyalar texnologiyalari bozorining bozor infratuzilmasi sifatida shakllanishi XX-asrning ikkinchi yarmidan boshlandi. Hozirgi kunda bozorning ushbu tarmoq har bir mamlakat milliy iqtisodining asosiy negizi bo'lib hisoblanmoqda. Chunki global iqtisodiyotni tarkib toptirish uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari infratuzilmasi talab etilmoqda. Ishbilarmonlik faoliyatining maqbul muhitini shakllantirishda zarur bo'lgan turli axborot, tahliliy materiallar va ularni tezkor usulda olish axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanib borayotganligi evaziga erishilmoqda. Mamlakatimizda axborotlashgan jamiyat qurish yo'lidagi asosiy masalalardan bo'lib axborot maydonining barcha tarkibiy qismlarini rivojlantirish va undagi boshqaruv subyektlari faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan davlat axborot siyosatini ishlab chiqarish hisoblanadi.

Respublika kutubxonalari, oliy ta'lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot institutlari va vazirliklarda to'plangan katta miqdordagi axborot resurslariga ega. Biroq ushbu manbalarga integratsiyalashgan holda kirish usuli hali yo'lga qo'yilmagan. Chunki, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning yangi darajasiga o'tish, jahon axborot mahsulotlari va xizmatlariga chiqish yuqorida keltirilgan manbalarga turli aholi guruhlarining tez suratda kirib borishini tashkil qilish muammo bo'lib turibdi. Jumladan jamiyatni axborotlashtirishning past darajadaligi, axborot texnologiyalari rivojlanishi uchun zarur resurslarning yetarli darajada emasligi, hisoblash texnikasi va aloqa vositalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, lokal va hudud tarmoqlarini qo'llash va rivojlantirish borasidagi qoloqlik, texnologik ma'lumotlar va bilimlar bazalarining sust qo'llanilishidir. Shu maqsadda raqamli ta'lim platformalari yordamida o'qitish natijasida, o'quvchilar tomonidan dars davomida tayyor akademik bilimlarni o'rniga mustaqil faol bilish faoliyati keladi. Shuni ta'kidlash kerakki, pedagogik faoliyatning samaradorligini ko'tarish uchun zamonaviy o'qituvchi o'zining predmetini o'qitishda raqamli ta'lim platformalaridan foydalanishi lozim. 1-rasmda raqamli ta'lim muhitida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning tuzilish modeli ko'rsatilgan.



1-rasm. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish uchun raqamli ta'lim platformasining tuzilish modeli.

Taklif va tavsiyalar. Ushbu raqamli ta'lim platformasi o'qitishni individuallashtirish va tabaqalashtirish g'oyasini amalga oshirish imkoniyatini beradi. Tayyorlangan raqamli ta'lim platformasidagi elektron resurslar interfaollikka, ya'ni o'quvchi bilan o'zaro aloqa qilish qobiliyatiga ega. Dars va darsdan tashqari paytlarda ushbu elektron ko'rinishdagi resurslardan to'laqonli foydalanish imkoniyati mavjud bo'lib, shu bilan bir qatorda har bir bo'lim tugallanganda ko'p qirrali testlar va darajali topshiriqlar orqali bilimlarni tekshirish hamda baholash mumkin. Ushbu jarayonda o'quvchilarda kelajakda zarur bo'lgan asosiy axborot kompetentlik shakllanadi. Bunda kuchsiz o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malaka darajasi ko'tariladi, kuchli o'quvchilar esa e'tibordan chetda qolmaydilar.

Tahlil va natijalar. Zamonaviy kompyuter texnologiyalarini darsdan tashqari mashg'ulotlarda ham foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, predmet bo'yicha zarur musiqa, illyustratsiyalar, savollar, jamoalar uchun vazifalar kiritilgan taqdimotlardan foydalanilgan holda turli viktorinalar o'tkazish mumkin. Bunday tadbirlar barchaga: ishtirokchilarga ham, muxlislarga ham, jyuriga ham qiziqarlidir. O'qitishda raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish bo'yicha turli o'quvchilar sinflarida o'tkazilgan tadqiqotlarning natijalari: 84 % o'quvchilar bunday darslar qiziqarli, 7 % qiziqarli emas va 9 % o'quvchilar javob berishi qiyinligini ko'rsatdi.

Pedagogik qobiliyatlar xarakter xislatlari bilan bog'langan. Uyushqoqlik, qat'iylik, haqqoniylik pedagogik faoliyat darajasining

ortishiga olib keladi, aksincha, uyushmaganlik, ko'ngilchanlik, adolatsizlik pedagog faoliyati natijalarini pasaytiradi. Fundamental matematik kurslarni o'qishi jarayonida bo'lajak informatika o'qituvchisining kasbiy kompetentligini quyidagilar asosida shakllantirish va rivojlantirish maqsadga muvofiq:

- talabaning o'quv faoliyatini, informatika o'qituvchisining kasbiy faoliyatiga o'zgartirish. Bu talabaning ma'ruza taqdimotining bir qismini tayyorlash, amaliy mashg'ulot uchun ma'lum mavzuga oid topshiriqlarni tuzish, o'quv loyihasini ishlab chiqish, raqamli ta'lim platformalari uchun elektron o'quv resurslarini tayyorlash kabi ko'rinishdagi faoliyati bo'lishi mumkin;
- amaliy mashg'ulotlarda kasbiy yo'naltirilgan matematik-dasturlash masalalarni yechish, pedagogik dasturiy vositalar mazmuni va metodlari orqali;
- o'qitishning faol shakl va metodlari (keys, tadqiqotchilik, loyihalash metodlari, o'quv-metodik vaziyatlar tahlili va boshq.) dan foydalanish. Masalan, AKT vositalari yordamida o'quv loyihasini tayyorlashda bilimlarni mustaqil egallash va bo'lajak informatika o'qituvchisining kasbiy ahamiyatli shaxsiy sifatlarini takomillashtirish uchun real sharoit yaratiladi, ular talabaning pedagogik amaliyot o'tash davridayoq namoyon bo'la boshlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Begimkulov, U. Sh., Djurayev, R. X., Isyanov, R. G., Sharipov, Sh. S., Adashboyev, Sh. M., & Soy, M. N. (2011). Pedagogik ta'limni axborotlashtirish: nazariya va amaliyot. Monografiya. Toshkent, 177.
2. Abidova, F.Sh., Xamrokulova, G.T. and Temirov, A.A., 2019. Алгоритм быстрого строкового сопоставления сетевых систем обнаружения вторжений. Мировая наука, (4 (25)), pp.170-177.
3. Temirov, A., & Sohobiddinov, A. Information in the education system of our country learning through communication and innovative technologies. WORLD SOCIAL SCIENCE, 15-16.
4. Temirov, A. A., & Salimova, H. R. (2019). Use of modern information and communication technologies in the training of teachers. In Proceedings of the Republican scientific-practical conference» Innovations in the development of information and communication technologies.» Karshi (pp. 170-171).
5. Temirov, A. A., & Habibulloyev, D. S. & G'ulomov, G'.J.(2021). Masofaviy ta'limning boshqaruv tizimlari va xizmatlarining umumiy tuzilishi. Academic research in educational sciences, 2(1), 203-212.

TA'LIMNI RAQAMLASHTIRISH ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Xasanova Gulmira Xoshimjonovna –
Namangan viloyati Yangi Namangan
tumani maktabgacha va maktab ta'limi
bo'limiga qarashli 63-maktabning
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqola mazmunida O'zbekiston respublikasining ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan raqamlashtirish jarayonining oliy ta'lim tizimiga tatbiq etish va ushbu raqamlashtirish jarayonining bo'lajak o'qituvchilar kasbiy kompetensiyasiga tasir etadigan ijobiy mulohazalar keltirilgan. ta'limni raqamlashtirishga oid tizimning asosiy komponentlari yoritilgan va tahlil etilgan.

Kalitso'zlar: ehtiyoj, innovatsiya, mantiqiy joylashish, kompetensiya, simulyator, raqamli ta'lim.

Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatadiki bugungi kunda amalga oshirilayotgan ijobiy o'zgarishlarning asl mohiyati jamiyatning o'zgarishlarga bo'lgan ehtiyoji sabab bo'ladi. Tizimida faoliyat olib borayotgan mutaxassislariga qo'yiladigan talablar doim o'zgarib turadi. Bugungi kundagi innovatsiyalar o'quv jarayoniga mazmuniga tatbiq etilmoqda, ular bir tomondan bo'lajak o'qituvchilarni doimiy ravishda o'z bilimlarini, ko'nikmalarini, malakalarini rivojlantirib borishga, boshqa tomondan o'quv jarayonida innovatsiyalarning ko'payib borishi o'qituvchilardan yangi yechimlarni izlashda hamkasblari bilan hamkorlik qilish zaruriyatini va eng muhimi tavsiya etilayotgan ma'lumotning ishonchliligi, mantiqiy joylashish nuqtayi nazaridan tanqidiy baholash qobiliyatini talab qiladi.

Hozirgi kunda o'qituvchilarning kasbiy kompetentligining bir qismi sifatida qaraladigan samarali hamkorlik asosida ma'lumot to'plash, ma'lumotlarni saralash, tartibga solish, baholash va ulardan foydalanish imkoniyatlariga ega bo'lishi zarur. Shu sababli bugungi kunda zamonaviy o'qituvchi kompetent mezon elementlari va o'qituvchilik faoliyatida zaruriy sharti sifatida axborotdan foydalanish madaniyatiga ega bo'lish mediya madaniyat zarurligi haqida gapirish mumkin. Bu axborotdan foydalanish madaniyatini shakllantirishda esa Oliy ta'lim muassasalari eng muhim vazifalardan birini bajarib beradi. Bugungi kun talabalari o'zgaruvchan sharoit va talablarga moslashishi zarur. Yaqin vaqtgacha biz ta'limni axborotlashtirishga harakat qildik. Ushbu atama ta'lim va tarbiya jarayoniga axborot mahsulotlarini, vositalarini, texnologiyalarini joriy etish asosida pedagogik jarayonlarni

o'zgartirish bo'yicha chora-tadbirlar majmuasi sifatida tushunilgan. Bu tushunchani keng ma'noda yuqoridagidek talqin qilsak, tor ma'noda-ta'lim muassasalariga axborot-kommunikatsiya texnologiyasiga asoslangan axborot vositalarini, shuningdek, ushbu vositalarga asoslangan axborot mahsulotlari va pedagogik texnologiyalarni joriy etish ma'nosida tushunishimiz ham mumkin. Ta'limni raqamlashtirish atamasining aniq ta'rifi mavjud emas, ammo u ba'zi bir fanlarni talabalar tomonidan ayrim virtual ishlanmalar, real obyektlar va boshqa ko'plab texnologiyalardan foydalanish orqali ko'plab ma'lumotlardan foydalanishni va ko'p jihatdan ular asosida o'quv jarayonini avtomatik moslashtirishni o'z ichiga oladi. Raqamlashtirish atamasining o'zi axborot- kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan bog'liq holda paydo bo'ldi. Birinchi raqamli inqilob 1960-1980 yillarga to'g'ri kelib uni sanoatning rivojlanishida ko'rgan bo'lsak, 1982-yilda internetning yaratilishi ortidan onlayn o'yinlar, uni real dunyoga bog'lovchi ijtimoiy tarmoqlar kabi yangi aloqalar bilan to'ldirilgan virtual dunyo shakllanmoqda. Ta'limni raqamlashtirish an'anaviy ta'limdagi muammolarni bartaraf etishga imkon beradi. Ta'lim oluvchilar uchun dasturning o'zlashtirilishining tezligi, o'qituvchi, o'quv materiali, o'quv shakli va usullarini tanlashi imkoniyatining mavjudligi yanada ham qulaylik yaratadi. Ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali o'qitish samaradorligini oshishiga, o'rgangan bilimlarni turli sohalarda individual yondashuvni amalga oshirishga imkon beradi.

Maktablardagi sifatli ta'lim ko'p jihatdan yaratilayotgan darsliklarga bog'liq. Ya'ni u ta'lim standartlariga javob berish bilan birgalikda o'quvchini qiziqtirish va fanga bo'lgan mehrini uyg'otishi kerak. Boshlang'ich sinf darsliklarining tubdan yangilangani nafaqat o'quvchi va ustozlarni, balki ota-onalarni ham quvontirdi. Ammo ular borasidagi tanqidiy fikrlar ham yo'q emas. Xo'sh, 2023/2024-o'quv yilida taqdim etilgan darsliklar avvalgilaridan nimasi bilan farq qiladi? Bu savolga javob olish maqsadida soha mutaxassislari va ota-onalarning fikrlari bilan o'rtoqlashdik.

Bu yil taqdim etilgan boshlang'ich sinf darsliklari o'qituvchilar uchun yangilik bo'ldi. O'quvchilar kitoblar berilgan kun qanchalik quvonishganini so'z bilan ta'riflab berib bo'lmaydi. Haqiqatan ham hozirgi kitoblar avvalgilaridan ancha ustun. Kitobning ko'rinishi va rang-barang suratlari har bir o'quvchini o'ziga qarata oladi. Avvalgi kitoblar ancha qalin va og'ir edi. Ayni o'sish davridagi bola uchun bu qator qiyinchiliklarni tug'dirardi. Yangi darsliklarning choraklarga bo'lingani o'quvchini yil davomida ortiqcha yukni ko'tarib yurishdan xalos qildi.

1-4-sinflar uchun yaratilgan yangi zamonaviy maktab darsliklari 4K modeliga asoslangan innovatsion yondashuvni taqdim etilgan. Ushbu metodologiya bolalarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, quyidagi asosiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi: Kollaboratsiya,

kommunikatsiya, kreativ fikrlash va kritik fikrlash o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 726-qaroriga muvofiq ta'lim muassasalarining matbaa mahsulotlarini texnik reglament asosida ishlab chiqariladi. Yangi boshlang'ich sinf darsliklari ana shu texnik reglamentning eng maksimal darajasidan ham yuqori sifatda ishlab chiqarilgan. Bu o'z navbatida darslikdan uzoq yil foydalanishga sabab bo'ladi. Ular sifati va chidamlilik darajasi bo'yicha Yevropa poligrafiyasi standartlariga to'liq javob beradi. Darslikning vazni, o'lchami, shriftlari bo'yicha reglament tasdiqlangan va shu talablardan kelib chiqqan holda ishlab chiqarilgan, - deydi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi direktori Vohid Hamidov.

Yangi darsliklar borasida ota-onalarning fikri qanday? Albatta, fikrlarning rang-barang bo'lishi tabiiy, ammo Shahnoza Abilova bepul berilayotgan yangi darsliklardan quvonayotganini aytib o'tdi. Darsliklar ikki yildan buyon ijara to'lovisiz berilayotgandan juda quvonyapman. Ilgari xorij tilidagi darsliklar bo'yicha yetishmovchiliklar bo'lardi. O'qituvchilar darslikka qo'shib, qo'shimcha adabiyotlar ham sotib olishimizni so'rashardi. Bu yil bunday muammo umuman bo'lgani yo'q. Bundan tashqari, kitoblarning rang-barangligi barcha o'quvchilar qatori, 3-sinfda o'qiydigan qizimni ham quvontiryapti. Hatto, 1-sinfda o'qiyotganida ham har kuni og'ir kitoblarni ko'tarib maktabga kelardi. Hozir ba'zan yengil papkasini ko'rib, "Kam o'qiysanmi?" deb hayron bo'laman. Keyin yangi darsliklarning qismlarga bo'lingani va o'quvchiga qo'shimcha yengillik yaratilgani yodimga tushadi. **Yangi darsliklarni yaratishda bolalar psixologiyasi ham hisobga olingan.** Darsliklarni ishlab chiqishda bolalar ruhiy holati ham hisobga olinadi. Ularda ijodkorlar va fikrlash qobiliyatini oshirish uchun rasmlar va illyustratsiyalardan keng foydalanilgan. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bola matnlarga nisbatan, tasvirlar orqali ma'lumotni tezroq qabul qiladi. Shu bois yangi darsliklarni yaratishda matnlar bilan birga, rang-tasvirlarga ham alohida e'tibor qaratilgan. Yangi darsliklarda oltita grafik qahramonlar bor. Ular dars jarayonida o'quvchilar bilan g'oyibona suhbatlashadi. Aslida matematikada faqat misol va masalalar emas, balki to'g'ri qaror qabul qilish ham muhim ahamiyatga ega. Buning uchun o'quvchi mantiqiy va tanqidiy fikrlashi kerak. Kitobda shunday o'yinlar borki, ular o'quvchini jamoaviy bo'lib ishlashga o'rgatadi. Jamoada o'z fikrini ifodalay olishi esa bolada liderlik qobiliyatini oshiradi. Avvalgi darsliklarda pul bilan bog'liq mavzular yo'q edi. 3-sinfning matematika darsligiga esa ana shunday mavzu ham kiritilgan. Undagi masalalar hayotiy misollar bilan berilgani esa o'quvchini yanada qiziqitiryapti. Ular nafaqat pulning son qiymatiga, balki uni qayerda ishlab chiqarilishi va unda nimalar tasvirlanganiga

ham e'tibor berishadi.

Keyingi paytlarda ijtimoiy tarmoqlarda darsliklar borasidagi tanqidiy postlar ham ko'zga tashlanyapti. Ba'zi ota-onalar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tuzilgan matematika darsliklarining o'ta murakkabligi, undagi masalalar ota-onalar uchun ham qiyinchilik tug'dirayotgani haqida yozishmoqda. Xo'sh, bu borada soha mutaxassislarining fikri qanday?

Matematika darsligidagi masalalar tabaqalashtirish ko'rinishida berilgan, ya'ni ular osonidan bosqichma-bosqich murakkablashib boradi. O'zim ham ko'p yillar davomida maktabda dars berganman. Tabiiyki, o'quvchilarning bilim darajalari turlicha bo'ladi. Oson ko'rinishidagi masalalar ko'p bo'lgani uchun o'zlashtirishi yaxshi bo'lgan iqtidorli o'quvchilar uchun qo'shimcha adabiyotlardan foydalanishimizga to'g'ri kelardi. Yangi chop etilgan matematika darsligida esa o'qituvchi o'quvchisining bilim darajasiga qarab, misollarni taqsimlab berishi mumkin. Har bir o'quvchi barcha masalalarni yechimini topishi shart emas. Ularni darsdan tashqari, mustaqil bajarsa ham bo'ladi, - deydi **Ta'limni rivojlantirish Respublika ilmiy-metodik markazi direktori Vohid Hamidov.**

Matematika faqatgina misol va masalaga asoslangan fan emas. Unda tanqidiy fikrlab, mulohaza yuritib qaror qilinishi kerak bo'lgan jihatlar ham bor. Bu borada eski darsliklar sayoz edi. O'quvchilarimiz ijod yoki Prezident maktablariga tayyorlanayotganda qiynalardi. Ularni imtihonga tayyorlashda qo'shimcha adabiyotlarni izlashga majbur edik. Yangi darsliklar esa matematikaning barcha ustunliklarini o'z ichiga olgan. Faqatgina o'qituvchi o'z ustida ishlab, uni o'quvchiga to'g'ri tushuntira olishi kerak.

Rivojlanishning tezlashishiga, ishlab chiqarishning yangi turlarining yaratilishiga, bo'lajak o'qituvchi ehtiyojlarini ta'minlanish samaradorligini oshishiga yo'naltirilgan bo'lib, bu o'qituvchilarning barcha toifalarining o'z bilimlarini doimiy rivojlantirib borishga, individual o'quv jarayonlarining turli ko'rinishlarini tashkil etishga, o'qituvchilar o'zlarining o'quv natijalarini boshqarishga, o'quv natijalarini mustaqil baholay olishlariga yordam beradi. Hozirgi kunga kelib bu jarayonni yakuniy bosqichga yetdi. Barcha darajadagi ta'lim muassasalariga zamonaviy axborot vositalari bilan jihozlandi, o'qituvchilar o'quv jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalariga ega bo'ldi. Bizningcha hozirgi kunda Oliy ta'lim muassasalariga o'zuv jarayonlarini mustaqil tashkil etish borasidagi imkoniyatlardan kelib chiqib ta'limda axborot texnologiyalarini qo'llashning asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni belgilashimiz mumkin:

ta'lim berishni samarali tashkil etish uchun o'quv dasturlarini yaratishda bugungi zamonaviy axborot vositalaridan keng foydalanish;
ta'lim berishga asoslangan raqobatbardosh, ko'p tarmoqli Veb-

saytlar tayyorlash;

talabalar mustaqil foydalanishlari uchun uslubiy va didaktik materiallarni kreativ fikrlash, axborot madaniyatini shakllantirish maqsadlari asosida ishlab chiqish;

talabalarning axborotlardan foydalanishda uning realligini ta'minlash imkoniyatlarini oshirish;

virtual modellar bilan kompyuter tajribalarini tashkil etish va o'tkazish;

maqsadli axborot izlashni tizimli tashkil etish.

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi bugungi kunda asosiy vazifalardan biri raqamli ta'lim sifatni muntazam takomillashtirish uchun sharoit yaratishga, uzluksiz ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan 4 modul asosida: ma'muriy, o'quv, ilmiy, va moliyaviy tashkil etmoqda. Joriy etilgan raqamli ta'lim maydoni, onlayn ta'limning mavjudligi tufayli amalga oshiriladi va aralash ta'limni tashkil etish, individual ta'lim yo'nalishlarini qurish, o'z-o'zini tarbiyalash hamda norasmiy ta'limga yo'naltirilgan.

Xulosa. Xulosa sifatida raqamlashtirish talabalar bilim olishining ijtimoiy paradigmasini o'zgartirib, takomillashtirish, ufqni kengaytirish imkoniyatlarini ochadi. Zamonaviy dunyodagi raqamli texnologiyalar nafaqat vosita, balki yangi imkoniyatlarni ochadigan mavjudlik muhiti: har qanday qulay vaqtda o'rganish, uzluksiz ta'lim imoniyatini oshiradi. Ta'limni raqamlashtirish talabalar tomonidan mobil va Internet texnologiyalaridan foydalanishni, ularning bilim doirasini kengaytirishga imkoniyat yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabedagi PF-6079 sonli Raqamli O'zbekiston 2030 strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risidagi Farmoni.
2. Введение в «Цифровую» экономику / А. В. Кешелава, В. Г. Буданов, В. Ю. Румянцев [и др.] ; под общ. ред. А. В. Кешелава ; гл. «сифр.» конс. И. А. Зимненко. – ВНИИ Геосистем, 2017. – 28 с.
3. Шарон Й.В. Дигитализатион оф течнологиес ин хигхер анд профессионал эдусатион: фром персоналитй-ориентед смарт дидастисс то блоскчаин ин нетворк траининг оф спесиалистс // модерн проблемс оф ссиенсе анд эдусатион. – 2019

“YANGI O‘ZBEKISTON-TARAQQIYOTNING YANGI BOSQICHI”DA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA YANGICHA YONDASHUVLAR VA INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISH

Yo‘ldosheva Zuxraxon Xolmirzayevna-
Namangan viloyati Yangiqo‘rg‘on tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo‘limiga qarashli 16-sonli umumiy o‘rta ta'lim maktabning Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada birinchi va ikkinchi renessanslarning tarixiy sharoiti va davri talablari, imkoniyatlarini haqqoniy baholangan, uchinchi yangi Renessansning tarixiy sharoitlari va talablari mutlaqo o‘zgacha ekanini, maqsadga muvofiq ekanligi, ta'lim tizimidagi amalga oshirilayotgan islohotlar kabi masalalari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *akademiya, observatoriya, noyob kutubxona, modernizatsiya, birinchi renessans, ikkinchi renessans, avtomatlashtirish, robotlashtirish, kommunikatsiya, texnologiya, ilm-fani, san‘ati, adabiyot.*

Bugun jahon miqyosida yurtimiz haqida so‘z ketganda, “Yangi O‘zbekiston” iborasi tilga olinmoqda. Bu keyingi yillarda taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo‘yganmiz, erishayotgan zalvorli yutuqlarimizning munosib e‘tirofidir. “Yangi O‘zbekiston”da Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish uchun ta'lim tizimidagi islohotlarni tubdan takomillashtirish zarur bo‘ladi.

Vatanimizda kechgan buyuk sivilizatsiyalar xalqimiz milliy xarakteridagi bosh xususiyatlar yakdillik, hamjihatlik va hamkorlikdan kuch olgan. Ana shu o‘zak fazilatlarimiz esa ichki va tashqi xavflarni daf etish, biqlikdan hamkorlik va integratsiyaga, ilm va ma‘rifatga erishishning asosi hisoblangan mustahkam birlashishga bo‘lgan intilishni kuchaytirgan. Prezidentimiz uchinchi Renessansga erishish uchun imkoniyatlarimiz yetarlisini alohida ta’kidladi. Xususan, “Oldimizga qo‘ygan ulug‘ maqsadlarga erishish uchun barchamiz birlashib, bir yoqadan bosh chiqarib, birgalikda harakat qilishimiz kerak” [1, 21.] ligiga alohida urg‘u berdi. Birlashish darajasi qancha yuqori bo‘lsa, yuz bergan vaziyatlarda maqbul yechimlarga kelish imkoniyati ham katta bo‘ladi. O‘zbekiston Prezidenti mamlakatimizda keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirishda aniq tartibot va tizim bo‘lishini va har bir ish ilm-fan yutuqlariga asoslanmog‘ini, milliy taraqqiyotimizni innovatsion texnologiyalar, raqamli bilimlar va raqamli iqtisodiyotga

tayangan holda jadal yuksaltirishning eng maqbul yo'llarini ko'rsatib berdi.

“Zamonaviy ta'lim bugungi kunning asosiy muammolaridan biridir. O'qitish usullarini o'zgartirish kerak, aks holda kelajakda bizni jiddiy muammolar kutmoqda. Ikki yuz yil oldin bizga hozirgiday o'rgatilgan. Bu bilimga asoslangan usul. Ammo bolalarga mashinalar bilan raqobatlasha oladigan juda ko'p ma'lumot bera olmaymiz. Shuning uchun, biz ularga hech qanday mashina qila olmaydigan narsalarni o'rgatishimiz kerak.

Dunyo ITdan DTga qarab harakatlanmoqda. Ko'pchilik DT nima ekaninitushunmaydi(xuddishundayITnimaekaniniko'pchilikbilmaydi). Axborot texnologiyalari (IT) asta-sekin ma'lumotlar texnologiyasi (data technology, DT) tomon ildam ketmoqda. Gap endi boshqa texnologik yangilanishlar haqida ketmayapti, gap falsafa haqida, vazifalarni bajarishga bo'lgan yondashuvimiz haqida ketmoqda.

Agar kelajakka tayyorlanmoqchi bo'lsangiz, kechagi o'quv metodlaridan voz keching: ko'r-ko'rona yodlab olishga urinmang – kompyuter ko'proq narsani eslab qoladi. Tezroq hisoblashga urinmang – siz uchun buni kompyuter amalga oshiradi. Ijodkor va konstruktiv bo'lishni o'rganing”.

Darvoqe, shunday. Bu gaplarni men emas, axborot va texnologiyalar asri, deb bong uradigan bugunimiz haqida shu sohaning eng old mutaxassisi aytayotir. Afsuski, bizda keyingi yigirma besh yil ichida nafaqat Ma aytayotgan istiqboldagi rejalarga yaqin o'ylash, balki rivojlangan dunyo amal qilayotgan ta'lim standartlaridan ham bir necha o'n yil ortda qolib ketdik. Yillar davomida bebaho merosimiz bo'lgan, Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan bobolarimizdan qolgan nodir qo'lyozmalardan yetarli darajada foydalana olmayotganimiz esa yurakda bir darddir. Ayni shu masalani davlatimiz rahbari ham o'z ma'ruzalarida o'kinch bilan tilga oldi:

“Tan olish kerakki, biz ana shunday bebaho merosga ko'pincha faqat tarixiy yodgorlikka qaraganday munosabatda bo'lib kelmoqdamiz. Bunday tengsiz boylikni amaliy hayotimizga tatbiq etishda beparvolik va e'tiborsizlikka yo'l qo'ymoqdamiz. Vaholanki, bunday noyob meros kamdan-kam xalqlarga nasib etgan. Birgina Fanlar akademiyasining Sharqshunoslik instituti fondlarida saqlanayotgan 100 mingdan ortiq nodir qo'lyozmalarga dunyo ahli havas qiladi. Biz bu haqiqatni har tomonlama teran anglashimiz zarur.

Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma'naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Bu o'lmas meros hamisha yonimizda bo'lib, bizga doimo kuch-quvvat va ilhom bag'ishlashi lozim. Avvalambor, milliy ta'lim tizimini ana shunday ruh bilan sug'orishimiz kerak. Buning uchun olim va mutaxassislarimiz, hurmatli ulamolarimiz bu ma'naviy xazinani bugungi avlodlarga sodda

va tushunarli, jozibali shakllarda yetkazib berishlari zarur”.

Ta'lim va ilm sohasiga bunday yondashuv, albatta, mamlakat hayoti va turmushimizda o'z izini qoldirdi. Buning ta'sirini hayotimizda, kundalik turmushimizda ko'rib turibmiz. Shu ma'noda, bugun Prezident Mirziyoyevning yangi O'zbekiston kelajagini maorif va ta'lim hamda ilm-u fanda ko'rayotgani, Uchinchi Renessans masalasini strategik vazifa sifatida kun tartibiga qo'yib, uni milliy g'oya darajasiga ko'tarayotgani mamlakatimiz tom ma'noda yangi yo'lga o'tayotganini, tarixiy shavkati olamni larzaga solgan tuproqlarimizda yana qudratli bir davlat va dunyo sahnasida o'z so'zini ayta oladigan, jahon ahlini o'ziga qarata oladigan buyuk bir millat kamol topishiga qo'yilgan dadil qadam bo'ldi desak, mubolag'a qilmagan bo'lamiz. [2,1]

Dunyoda 2 milliardni tashkil etadigan jahon yoshlari muammolari yechimini topishga xalqaro maydonda hamkorlikda harakat qilishga da'vat etdilar hamdayoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyani ishlab chiqishni taklif etdilar: “Bizning asosiy vazifamiz yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilish uchun zarur sharoitlar yaratish, zo'ravonlik g'oyasi “virusi” tarqalishining oldini olishdir. Buning uchun yosh avlodni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasidagi ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish lozim, deb hisoblaymiz.

Shu munosabat bilan O'zbekiston globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanib borayotgan bugungi sharoitda yoshlarga oid siyosatni shakllantirish va amalga oshirishga qaratilgan umumlashtirilgan xalqaro huquqiy hujjat BMTning Yoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyasini ishlab chiqishni taklif etadi”,- deb Prezidentimiz Xalqaro Hamjamiyatga murojaat qildilar. [3,252]

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasini buyuk Imom Buxoriyning “Al Jome as Sahih” asarining boshlanishidayoq keltirilgan “Barcha ezgu amallar niyatga bog'liq, har bir kishiga faqat niyat qilgan narsasi beriladi” degan hadisni keltirish bilan boshlaganliklari bejiz yemas. Negaki, 2019 yil “Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili”da ham mamlakatimiz aholisining qariyb yarmini tashkil etadigan yoshlar bilan ishlash masalasi ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolishi ta'kidlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida (2018-yili 28-dekabr) Yoshlar masalasida yana quyidagi vazifalarni ilgari surdilar:

- Yoshlarni tadbirkorlikka keng jalb yetish, ularning bandligini ta'minlash maqsadida “Yoshlar kelajagimiz” jamg'armasi faoliyatini kengaytirish zarur;
- 2019 yilda jamg'arma uchun 2 trillion so'mdan ziyod mablag' ajratish va shu orqali 50 mingdan ortiq yangi ish o'rni yaratish

lozim;

- Farzandlarimizning turli radikal va zararli g'oyalar ta'siriga tushib qolishiga yo'l qo'ymaslik- asosiy vazifamizdir. Bu boradagi ishlarni yangicha yondashuvlar bilan davom ettirishimiz kerak;
- Jumladan, davlat xususiy sheriklik asosida yangi madaniyat va istirohat bog'larini tashkil yetish, ularni zamonaviy yoshlar maskanlariga aylantirish choralarini ko'rish zarur. Ushbu bog'lar tarkibida birinchi navbatda sport maydonchalari, amfiteatr va kichik sahnalar, kutubxona, "Kitob kafelari" bo'lishi lozim; Bugungi kunda yoshlarimizning bilim va ma'lumot olishning asosiy manbai Internet ekani hech kimga sir yemas.

Shu sababli tadbirkorlarni qo'llab- quvvatlagan holda, jamoat joylarida bepul "wi-fi" hududlarini tashkil yetish choralarini ko'rishimiz kerak.

2020-yil 25-dekabrda O'zbekiston tarixida ilk bor yoshlar forumi o'tkazildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yoshlar oldida turgan ustuvor vazifalarni va ularga beriladigan imtiyozlar haqida fikr yuritdilar.

Bugungi kunda yoshlar oldida turgan muhim vazifalarni belgilab berdilar. Eng muhim vazifa-yoshlar tashabbuskor, O'zbekiston kelajagi uchun fidoiylik ko'rsatuvchi ijtimoiy qatlam sifatida tilga olindi. Shuningdek, keyingi yildan oliy ta'lim muassasalariga kirish imtihonlarida yeng yuqori ball to'plagan 200 nafar yosh uchun Prezident granti joriy etilishi, ikki va undan ortiq farzandi oliy o'quv yurtida shartnoma asosida o'qiyotgan oilalarga imtiyozli ta'lim krediti berish yo'lga qo'yilishi aytiladi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi xalqi va Oliy Majlisiga Murojaatnomasi . "Xalq so'zi, 2022- yil, 21- dekabr.
2. Mirziyoyev Sh.M. Mustaqillik-ezgu niyatlarimiz, buyuk maqsadlarimiz ro'yobi yo'lida qudrat manbai. Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. "Yangi O'zbekiston", 2020- yil, 1- sentabr.
3. Shavkat Mirziyoyev. Inson manfatlari va huquqlarini ta'minlash demokratik jamiyat asosidir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72 sessiyasidagi nutqi. Nyu York shahri, 2017 yil 19 sentabr. "Xalqimizning roziligi – bizning faoliyatimizga berilgan yeng oliy bahodir", Asarlar, 2 jild, T, " O'zbekiston" 2018 yil, 252 bet.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ

Зулфкоров Х. З. – Магистрант Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами
Шахмурова Г. А. – Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами, доктор биологических наук, профессор

Аннотация: настоящая статья посвящена актуальной теме формирования концептуальных направлений в процессе подготовки будущих учителей, основанных на анализе зарубежного опыта. Исследование фокусируется на выявлении и анализе инновационных подходов и методик в педагогическом образовании, используемых в различных странах.

В работе проведено сравнительное исследование различных международных образовательных систем с целью выявления наиболее эффективных и инновационных практик.

Статья предлагает ряд выводов и рекомендаций по оптимизации процесса обучения будущих учителей, акцентируя внимание на необходимости гармонизации образовательных стандартов, усиления практической направленности обучения и постоянного профессионального развития педагогов.

Ключевые слова: подготовка учителей, инновационные методы, педагогическое образование, педагогические инновации, компетенции учителя, международное образовательное сотрудничество.

В современном мире образование играет ключевую роль в социальном и экономическом развитии страны. Качество образовательной системы напрямую зависит от подготовки и компетенции педагогических кадров. В этом контексте особую актуальность приобретает вопрос формирования эффективной системы подготовки будущих учителей, которая способна отвечать современным требованиям и вызовам.

Целью данной статьи является анализ концептуальных направлений процесса подготовки будущих учителей, основанный на изучении и сопоставлении зарубежных образовательных практик. Рассматривается, каким образом различные страны подходят к вопросу образования учителей, какие инновационные методы и подходы используются в мировой педагогической практике, и как эти методы могут быть адаптированы и интегрированы в отече-

ственную систему образования.

Исследование основывается на анализе научных работ, отчетов международных образовательных организаций и практических примеров из разных стран. Целью исследования является выявление наиболее перспективных и эффективных практик, которые могут быть использованы для оптимизации и улучшения процесса подготовки учителей в Узбекистане, г. Ташкент.

Таким образом, данная статья представляет собой комплексный анализ международного опыта в области подготовки учителей, направленный на обогащение и развитие отечественной системы образования.

Концептуальные направления подготовки будущих учителей в контексте цифровизации образования, особенно на основе зарубежного опыта, могут быть связаны с анализом существующих вызовов и перспектив в Узбекистане. Рассмотрим эти аспекты на примере биологии или естественных наук:

Вызовы цифровизации образования в Узбекистане

1. Недостаток ресурсов:

1.1. Техническое оборудование: Во многих школах Узбекистана может наблюдаться недостаток современного технического оборудования и высокоскоростного интернета, что является серьезным препятствием для эффективного использования цифровых технологий в обучении биологии.

1.2. Образовательные ресурсы: Существует нехватка качественных цифровых образовательных ресурсов на узбекском и русском языках, включая интерактивные учебные пособия и виртуальные лаборатории по биологии и естественным наукам.

2. Недостаточная подготовка учителей:

1.1. Учителям естественных наук часто не хватает навыков и знаний для эффективного использования цифровых технологий в учебном процессе.

1.2. Отсутствие интегрированных подходов

1.3. Интеграция цифровых технологий в учебный процесс естественных наук требует комплексного подхода, включающего изменения в учебных планах, методиках преподавания и оценке знаний.

Перспективы цифровизации образования

1. Улучшение качества образования: Цифровые технологии могут значительно повысить интерес и мотивацию учащихся к изучению биологии и естественных наук, сделать обучение более интерактивным и практико-ориентированным.

2. Развитие навыков 21 века: Интеграция цифровых технологий способствует развитию критического мышления, информационной грамотности и исследовательских навыков у учащихся.

3. Глобальное взаимодействие: цифровизация образования открывает возможности для международного сотрудничества и обмена знаниями в области биологии и естественных наук.

Анализ существующих вызовов в Узбекистане

Для преодоления этих вызовов необходим комплексный подход, который включает:

1. Инвестиции в техническую инфраструктуру и образовательные ресурсы.

2. Программы повышения квалификации учителей в области цифровых технологий.

3. Разработку интегрированных учебных программ, адаптированных к современным требованиям и технологиям.

В итоге, цифровизация образования в Узбекистане, особенно в контексте биологии и естественных наук, представляет собой область с большими вызовами, но и значительными перспективами. Преодоление этих препятствий потребует скоординированных усилий правительства, образовательных учреждений и международных партнеров.

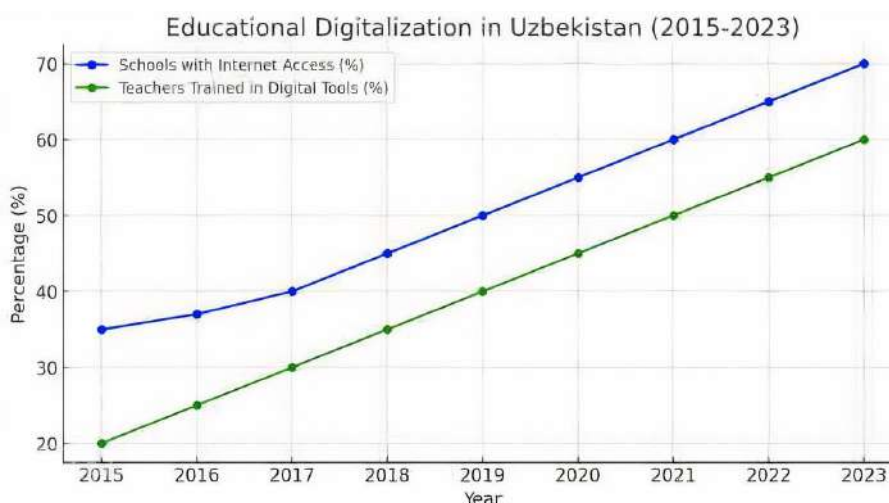


Рис 1. Сравнительный график цифровизации школ и уровень владения цифровыми технологиями учителей

График, представленный выше, является иллюстративным и демонстрирует предполагаемую динамику увеличения доступа к интернету в школах и уровня подготовки учителей в Узбекистане в области цифровых технологий. Однако, эти данные являются гипотетическими и должны рассматриваться исключительно как пример.

Разработка стратегий преодоления проблем в сфере цифровизации образования в Узбекистане, особенно в контексте биологии и естественных наук, может включать следующие ключевые направления:

1. Улучшение технической инфраструктуры:

1.1. План по обеспечению школ и образовательных учреждений современным оборудованием и высокоскоростным интернетом.

1.2. Создание виртуальных лабораторий и интерактивных платформ для обучения биологии и естественных наук.

2. Профессиональное развитие учителей:

2.1. Организация курсов повышения квалификации для учителей с акцентом на цифровые технологии и инновационные методы преподавания естественных наук.

3. Разработка и интеграция обновленных учебных программ:

3.1. Адаптация учебных планов под цифровую эру, включение модулей по информационным технологиям и компьютерным наукам.

4. Сотрудничество с международными организациями и индустрией:

4.1. Установление партнерств с ведущими образовательными и технологическими организациями для обмена знаниями и лучшими практиками.

4.2. Привлечение инвестиций и финансирования от международных доноров и частного сектора.

Рекомендации

1. Усиление инфраструктуры и ресурсов:

1.1. Приоритетное инвестирование в развитие технической инфраструктуры школ, включая обеспечение доступа к современным компьютерам и высокоскоростному интернету.

1.2. Создание и распространение цифровых образовательных ресурсов, адаптированных к узбекскому образовательному контексту.

2. Обучение и поддержка учителей:

2.1. Реализация программ постоянного профессионального развития учителей, направленных на повышение цифровой грамотности и методической компетентности в преподавании естественных наук.

2.2. Введение системы менторства и поддержки для учителей, адаптирующихся к новым технологиям.

3. Реформа учебных программ:

3.1. Актуализация учебных программ, включая разработку новых модулей, фокусирующихся на практическом применении цифровых технологий в естественных науках.

3.2. Внедрение проектно-ориентированных и исследовательских методов обучения, которые способствуют развитию критического мышления и научного подхода у учащихся.

4. Сотрудничество и партнерства:

4.1. Поощрение сотрудничества между образовательными

учреждениями, правительственными органами, частным сектором и международными организациями для обмена опытом, ресурсами и лучшими практиками.

4.2. Привлечение международного финансирования и инвестиций для поддержки инновационных проектов в области образовательной цифровизации.

5. Мониторинг и оценка:

5.1. Разработка системы мониторинга и оценки для отслеживания эффективности внедрения цифровых технологий в образовательный процесс.

5.2. Регулярный анализ и корректировка стратегий в соответствии с меняющимися потребностями и условиями, а также на основе обратной связи от учителей, учащихся и родителей.

Применение этих рекомендаций потребует координированных усилий на всех уровнях образовательной системы Узбекистана. Это включает в себя не только правительственные инициативы, но и активное участие образовательных учреждений, учителей, учащихся, родителей, а также местных и международных организаций. В результате, можно ожидать существенного улучшения качества образования и подготовки учащихся к требованиям современного мира.

Заключение

Цифровизация образования в Узбекистане, особенно в контексте биологии и естественных наук, представляет значительные вызовы, но в то же время открывает обширные перспективы для развития. Ключевыми препятствиями являются недостаток технической инфраструктуры, необходимость в повышении квалификации учителей, и необходимость интеграции цифровых технологий в учебные программы. Однако, с правильным подходом и стратегией, эти препятствия могут быть преодолены, что приведет к существенному улучшению качества образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Umaraliyeva M.T., Abduraxmonova I.Y. The role of electronic textbooks in teaching biology // Asian Journal of Multidimensional Research \ DOI: 10.5958/2278-4853.2021.00073.2
2. Умаралиева М.Т. Муаммоли таълим – ўқувчиларни мустақил билим олишга йўналтириш асоси // “Фармацияда таълим, фан, ишлаб чиқариш интеграцияси” мавзусидаги Республика илмий – амалий конференцияси (халқаро иштирокда) материаллари. - Тошкент, 2011. – Б. 86 – 88.
3. Зулфоров Х. З., Шахмурова Г. А. Методы и средства обеспечения связи теории с практикой в курсе анатомия и физиология человека для студентов на дистанционном обучении

ПРЕИМУЩЕСТВА И ВЫЗОВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ОБЗОР И ПЕРСПЕКТИВЫ

Хисматова Халиса Фаитовна -Преподаватель кафедры «Химия и методика её преподавания» ТГПУ имени Низами
Тождиддинова Манижа Ёкубалиевна-Студентка II курса естественного факультета, направление «Химия»

Аннотация: данная статья рассматривает проблемы и перспективы цифровизации в сфере образования, сосредотачиваясь на возможных путях решения проблем. Анализируются препятствия, связанные с неравным доступом к высокоскоростному интернету и современным цифровым устройствам, а также указывают на нехватку квалифицированных специалистов, способных эффективно внедрять цифровые методики в учебный процесс. Заключительная часть статьи предлагает ряд образовательных программ, которые могут помочь сделать цифровизацию образования более успешной и эффективной.

Ключевые слова: цифровизация, образование, преимущества, проблемы, образовательные программы, перспективы.

В современном мире цифровизация проникает во все сферы нашей жизни, включая образование. Рассмотрим какие преимущества и вызовы существуют при внедрении цифровых технологий в образовательный процесс, а также какие перспективы открываются перед образованием в цифровой эпохе.

Цифровизация образования открывает огромные возможности для улучшения доступности, качества и эффективности обучения. Одним из главных преимуществ является расширение доступности образования благодаря онлайн-курсам, электронным учебникам и другим цифровым ресурсам. Это позволяет студентам из различных регионов и социальных слоев получать качественное образование, преодолевая пространственные и временные ограничения.

Кроме того, благодаря цифровому образованию: интерактивным учебным материалам, мультимедийным элементам и игровым подходам нынешнее обучение более увлекательное и эффективное, способное стимулировать активное участие студентов.

Однако на пути к успешной цифровизации образования возникают и некоторые проблемы. Одна из них – неравенство доступа к цифровым технологиям, т.к. не все студенты имеют равный доступ к высокоскоростному интернету и современным устройствам, что может усугубить различия в образовательных возможностях. Это происходит по ряду причин:

Во-первых, не все семьи могут себе позволить высокоскоростной доступ в интернет или современные цифровые устройства. Стоимость интернета и компьютеров или ноутбуков может быть слишком высокой для некоторых семей.

Во-вторых: в некоторых регионах доступ к высокоскоростному интернету может быть ограничен из-за инфраструктурных ограничений или географических факторов. В отдаленных или сельских районах могут отсутствовать инфраструктура и услуги, обеспечивающие широкополосный доступ в интернет.

В-третьих, некоторые семьи могут испытывать технологическое отставание из-за недостатка знаний или опыта в использовании цифровых технологий. Это может быть особенно верно для более старших людей или тех, кто проживает в местах с ограниченным доступом к технологиям.

В-четвертых: школы в некоторых районах могут быть лучше оснащены цифровыми устройствами и доступом в интернет, чем школы в других районах.

В целом, эти факторы вместе создают неравенство в доступе к высокоскоростному интернету и современным цифровым устройствам, что может создавать проблемы при реализации цифровизации образования и увеличивать глубину цифрового разрыва.

Для решения данной проблемы неравного доступа к высокоскоростному интернету и современным цифровым устройствам в сфере образования можно предложить следующие меры:

- Можно разработать общественные проекты по созданию и расширению инфраструктуры сети интернет в местах, где она отсутствует или недостаточно развита. Примером может служить строительство вышек и установку сетевого оборудования для расширения охвата интернетом.

- Необходимо разработать образовательные программы:

1. Курсы и программы по цифровой грамотности, которые могут включать в себя основы работы с компьютером, интернетом, электронной почтой, а также безопасность в онлайн-среде.

2. Программы повышения квалификации для преподавателей помогут им освоить современные цифровые методики обучения и узнать о последних новшествах в области образования. Данные программы могут включать в себя обучение использованию интерактивных учебных платформ, созданию цифровых учебных мате-

риалов и другие аспекты цифрового образования.

3. Для подготовки специалистов в области цифровых технологий можно разработать курсы по программированию, веб-разработке, анализу данных и другим смежным областям. Эти курсы могут быть доступны как студентам, так и взрослым, желающим переквалифицироваться или улучшить свои навыки.

4. Создание мастерских и лабораторий, оборудованных современным цифровым оборудованием и программным обеспечением, позволит студентам и преподавателям практически освоиться с новыми технологиями и методиками. Это может включать в себя лабораторные работы по программированию, созданию цифровых медиа-контента, робототехнике и другим областям.

5. Для широкой аудитории студентов можно создать онлайн-курсы по различным аспектам цифровой грамотности, программированию, информационным технологиям и другим темам. Эти курсы могут быть доступны бесплатно или по номинальной плате и предоставлять возможность получить образование в любое удобное время и место.

Данные образовательные программы могут помочь расширить доступ к образованию и подготовить специалистов в области цифровых технологий, что способствует успешной цифровизации образования.

- Партнерство с частным сектором: образовательные организации могут сотрудничать с частными компаниями и интернет-провайдерами для разработки программ по расширению доступа к интернету и предоставлению современных цифровых устройств по льготным условиям.

Важным аспектом является также развитие цифровой грамотности среди преподавателей [1]. Для успешной цифровизации образования требуются квалифицированные педагогические кадры, обладающие достаточными знаниями и навыками в области цифровых технологий. Недостаток подготовленных специалистов может также стать серьезным препятствием для эффективного внедрения новых цифровых методик и инструментов в образовательный процесс. Не всегда в школах и учебных заведениях имеются специалисты с достаточными знаниями и навыками в области цифровых технологий, которые могли бы помочь в разработке и внедрении новых цифровых методик и инструментов.

Для преодоления этих препятствий необходима целенаправленная поддержка и обучение преподавателей, создание условий для их профессионального развития и уверенности в использовании цифровых технологий. Это может включать в себя организацию обучающих курсов и семинаров, предоставление доступа к ресурсам и экспертной поддержке со стороны специалистов в об-

ласти цифровых технологий. Также важно уделить внимание развитию инфраструктуры и ресурсов, необходимых для успешного внедрения новых цифровых методик и инструментов в учебный процесс.

В заключении хотелось бы отметить, что несмотря на вышеупомянутые проблемы, перед цифровым образованием открываются многообещающие перспективы, ведь в современном мире цифровизация образования играет все более важную роль в повышении доступности, качества и эффективности обучения. Развитие онлайн-образования, использование новых технологий, таких как искусственный интеллект и виртуальная реальность, а также глобализация учебного процесса – все это может значительно улучшить качество и доступность образования в цифровую эпоху.

В целом, цифровизация образования представляет огромный потенциал для совершенствования обучения и подготовки будущих поколений. Однако для успешного внедрения новых цифровых методик и инструментов необходимо преодолеть существующие препятствия и стратегически развивать образовательную сферу в цифровую эпоху.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Хисматова, Х. (2024). Преподавание наук в цифровую эпоху: проблемы и решения. Модерн Ссиенсе анд Ресеарч, 3(1), 1–3. Ретриевед фром <https://инлибрарй.уз/индекс.пхп/ссиенсе-ресеарч/артислe/view/28016>.

VI. INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

INKLYUZIV TA'LIM XALQARO TADQIQOTLAR NIGOHIDA

Alimova Gulmira Kabuljanovna–Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi, Ixtisoslashtirilgan pedagogika va inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'limi boshlig'i

Annotatsiya. Maqolada PISA orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ta'lim tizimini takomillashtirish, aniqlangan muammolar yuzasidan aniq rejalar ishlab chiqish hamda amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar tahlillari keltirilgan.

Kalit so'zlar: PISA, inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar, inklyuziv ta'lim sinfi, maxsus pedagog, korreksion, kontekst, kompetensiya.



1. PISA nima?

PISA o'quvchilar yutuqlarini monitoring qilish xalqaro dasturidir (Programme for International Student Assessment). Testlar o'qish, matematik savodxonlik va ilmiy savodxonlikka qaratilgan, ammo PISA ma'lum maktab o'quv dasturini o'zlashtirish o'rniga o'quvchilarning maktabda olgan bilimlarini

hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini tekshiradi.

O'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy fanlardan savodxonligini baholashga qaratilgan xalqaro baholash dasturi bo'lib, uning natijalari asosida dunyo mamlakatlari o'quv dasturlarida mavjud talablar doirasida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlarini aniqlashga qaratilgan. Shu bilan birga, bu hech qanday o'quv dasturini belgilamaydi, targ'ib qilmaydi va umumiy e'tirof etishni taqozo etmaydi.

Metodlar

PISA asosiy yo'nalishlari:

O'qish savodxonligi: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga matn shaklida berilgan ma'lumotlarni tushuna olish va ularga reaksiya bera olish ko'nikmasi, jamiyatga moslashish, hayotida faol qatnashish jarayonida o'qigan ma'lumotlaridan o'z maqsadlari yo'lida foydalana olish, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqatidir.

Bunda o'qish savodxonligi tushunchasi keng ma'no kasb etadi. Bu yo'nalish maqsadi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning berilgan

badiiy asardan parcha, biografiya, xat, hujjat, gazeta va jurnallardan olingan maqolalar, turli qo'llanmalar, geografik kartalar kabi rang-barang tematikadagi, tarkibida matnni ochib berishga mo'ljallangan diagrammalar, rasmlar, kartalar, didaktik materiallar, grafik va jadvallar berilgan matnni tushunishi, mazmuni haqida fikr yuritish, matn mazmuniga baho berish va o'qiganlari haqida o'z fikrini bera olishi kabi kompetensiyalarini aniqlash hisoblanadi.

Matematik savodxonlik: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning matematikaning o'zi yashayotgan olamdagi o'rnini bilishi, matematik jarayonlarni to'g'ri va to'liq asoslay olishini tekshiradi. Shaxsning matematikadan yaratuvchan, qiziquvchan va fikrlovchi insonning hozirgi va kelajakdagi matematik bilimlarga bo'lgan ehtiyojini qondira oladigan darajada foydalana olishini ta'minlash bu bo'limning asosiy maqsadidir.

Bu bo'limdagi savodxonlik terminidan bu bo'lim maqsadi odatda maktab dasturida beriladigan bilimlarni qay darajada o'zlashtirganini aniqlash emasligini ko'rsatish uchun foydalanilgan. Asosiy e'tibor matematik bilimlardan turli xil hayotiy vaziyatlarda fikrlash va intuitiv qaror qabul qilish talab qilinadigan turli uslublaridan qo'llagan holda foydalana olish nazarda tutiladi. Lekin bu turdagi savollarga javob berishda maktab dasturida beriladigan bilim va ko'nikmalar zarur bo'lishi mumkin.

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligi: Hayotiy hodisalarda ilmiy usulda hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash, kuzatuv va tajribalar asosida xulosalar chiqarish kompetensiyasi. Bu xulosalar atrofimizdagi olamni tushunish va inson faoliyati natijasida unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglab yetish, shunga ko'ra kerakli qarorlar qabul qila olish ko'nikmasini rivojlantirish bu bo'limning asosiy maqsadidir.

2. Tadqiqot kim tomonidan amalga oshiriladi?

PISA tadqiqoti Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) tomonidan amalga oshiriladi. Tadqiqot ilk bora 2000-yili o'tkazilgan va 3 yilda bir marotaba o'tkaziladi.

3. PISA tadqiqotlari nima uchun har 3 yilda o'tkaziladi?

PISAning asosiy vazifasi a'zo mamlakatlarni ta'lim siyosatiga oid ma'lumotlar bilan ta'minlash, qarorlar qabul qilishda ularni qo'llab-quvvatlashdan iborat. Tadqiqotning har uch yilda o'tkazilishi esa mamlakatlarga siyosiy qarorlar va tegishli dasturlarning ta'sirini hisobga olish uchun ma'lumot va tahlillarni ichiga olgan holda o'z vaqtida axborot berish imkoniyatini yaratadi.

Shu bilan birga, mamlakatlar bu davr davomida o'z ta'lim tizimida kelajakda erishish ko'zda tutilgan maqsadlarni aniqlab olishiga imkon beradi.

4. PISA tadqiqotlarida nega aynan 15 yoshli o'quvchilar qatnashadi?

Tadqiqot aynan 15 yoshli o'quvchilar doirasida o'tkazilishining asosiy sababi Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT) ga a'zo aksariyat davlatlarda 15 yosh majburiy ta'lim bosqichining yakuniy davri hisoblanadi.

5. Savodxonlikni baholashda qanday kompetensiyalarga asoslanadi?

Ushbu kompetensiyalarni o'quvchilarning tabiiy fanlardan savodxonligini aniqlashda qo'llaniladigan kompetensiyalar misolida ko'rib chiqamiz:

1. Hodisalarni ilmiy jihatdan tushuntira olish kompetensiyasi;
2. Ilmiy-tadqiqotlarni loyihalash va baholash kompetensiyasi;
3. Ma'lumotlar va dalillarni ilmiy talqin qilish kompetensiyasi.

6. Kontekst nima?

Kontekstlar – PISA topshiriqlarining asosi sanaladi. Kontekst hayotiy muammoli vaziyatlar aks etgan topshiriqlar. O'z navbatida, kontekstlar shaxsiy, mahalliy va milliy (global) darajalarga bo'linadi.

7. PISA topshiriqlari darajalariga qanday talablar qo'yiladi?

Topshiriqni bajarish uchun talab etiladigan intellektual va fikrlash qobiliyatiga ko'ra ular uchta kognitiv darajaga ajratiladi:

1. Quyi daraja – bir bosqichli amallar;
2. O'rta daraja – hodisalarni tavsiflash;
3. Yuqori daraja – murakkab ma'lumotlarni tahlil qilish.

Yuqorida tilga olingan PISA tomonidan maqsad qilingan ta'lim falsafa mazmuni va uslublar bo'yicha inklyuziv ta'limga mos keladi.

PISAda inklyuziv ta'limning maqsadi: matematika, o'qish va tabiiy fanlar bo'yicha barcha o'quvchilarning sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi va maktabda olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini boshlang'ich darajaga erishish.

PISA ta'limdagi tenglikni ilgari suradi. O'quvchilarning kelib chiqishidan qat'iy nazar, o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun adolatli imkoniyat beradi.

PISA 2022 tahlillari shuni ko'rsatadiki, ta'limdagi kuchli natijalar va tenglik bir-birini inkor etmaydi. OECD (Organisation for Economic Co-operation) mamlakatlarida o'quvchilarning o'rtacha matematika **69%**, o'qish **75%**, tabiiy fanlar bo'yicha taxminan **61%** inklyuziv ta'limda boshlang'ich darajaga yetganligi aniqlangan.

PISAda ta'lim inklyuziyasi barcha o'quvchilarga ularning kelib chiqishidan qat'iy nazar, amalda bu ko'proq kam ta'minlangan yoki an'anaviy marginal (ikki yoki undan ortiq ijtimoiy guruhlar, tizimlar va madaniyatlar o'rtasidagi chegara holatida bo'lgan shaxsdir) guruhlardan bo'lgan bolalarni qamrab olish aytib o'tilgan.

Umumta'lim tizimida **15 yoshli** bolalarning aksariyati maktabda

ta'lim tarbiya olib, jamiyatda to'liq ishtirok etishi uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarga ega bo'lishi inklyuzivlik hisoblanadi.

Asosan PISA ning hisobotlarda har birmamlakatlarida past natijalarga erishgan o'quvchilar ulushi maktab darajasiga qarab belgilanadi.

PISA maktabdagi barcha **15 yoshli** o'quvchilar orasida har bir o'quvchida rivojlanish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishiga kafolat bermaydi. PISA tadqiqotlari natijasi tahlillari adolatli va inklyuziv jamiyat qurish yo'lidagi zarur qadamdir.

1. PISA inklyuziv ta'lim ham barcha bolalarni kelib chiqishidan qat'iy nazar matematika, o'qish, tabiiy fanlarni rivojlantirishda adolatni maqsad qiladi.

2. Bolalarning ta'lim olishi o'zaro bog'liq bo'lishi kerak, real va ijtimoiy hayotga, ijtimoiy integratsiyaga qaratilgan bo'lishi kerak.

PISA bu akademik qobiliyat. Bu xuddi inklyuziv ta'lim sharoitida ham shunday namoyon bo'ladi.

3. Bolalarning o'rganishi turli odamlar bilan o'zaro aloqada bo'lishiga bog'liq bo'lib, ushbu muammolarni birgalikda hal qilish uchun odamlar davrasi kengayadi va mavzuga chuqurroq kiradi.

PISA uslubidagi akademik qobiliyat ijtimoiy va real hayotdagi muammolarni hal qilishga hamda jamiyatdagi odamlar bilan muloqot qilish, turli odamlarning ijtimoiy va madaniy kelib chiqishini tushunish va turli odamlar bilan hamkorlikda ishlashga yo'naltirilgan. Biz esa shu kabi muammolarni hal qilishni maqsad qilishimiz zarur.

Inklyuziv ta'lim sharoitida ham, bu jarayon namoyon bo'ladi. Bunda odamlar emas sog'lom bolalar, o'qituvchilar va boshqa o'quvchilar bilan muloqotda bo'ladi hamda hamkorlik o'rnatadi.

Bir qancha davlatlar PISA testi yuzasidan inklyuziv ta'lim bo'yicha bir qancha bahsli nuqtalar mavjudligini va bu borada yaxshilanishlar zarurligini ta'kidladi.

1. PISA testlariga kirish.

PISA testi kompyuter yordamida onlayn tarzda o'tkazilganligi sababli, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun testga kirish qiyinligi ta'kidlandi. Ba'zilar esa boshqa davlatlar axborot ta'limini kuchaytirayotganligini jumladan, kompyuterlarni ishlatish, internetdagi ma'lumotlardan foydalanish oddiy darslarga ham kirib kelayotganligi ta'kidlandi.

2. O'qishni tushunishdagi yondashuv. Intellektual rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalar o'qish va yozishdagi muammolari aytiladi.

Yechim sifatida esa tuzilgan savollarning elektron ko'rinishda qisqa va sodda ekanligi aytiladi.

3. Kurslararo ta'lim berish uchun ba'zi g'oyalar.

Bu vaziyatda PISA da uchraydigan muammolarni tuzatish uchun muammoning individuallashtirish, optimallashtirish hamda zukkolik

talab qiladigan jihatlar ustida ishlanishi zarur.

4. Turli tashxisli bolalar orasida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish.

PISA ni inklyuziv ta'lim tizimida ham rivojlantirish uchun umumta'lim maktablariga turli toifadagi bolalarni qabul qilish va o'qitish mazmunini ishlab chiqish, tushunish, anglashni o'rgatish.

Natijalar va munozara

PISA-2022 tadqiqotlari natijasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha aniqlangan muammolar va ularning yechimlari

1. Inklyuziv ta'limga oid normativ huquqiy hujjatlarni takomillashtirish;

Natijada: Tajriba sinov tariqasida amalga oshirilgan ishlar yuzasidan kelib chiqib amalga oshirilgan ishlarda kelib chiqib aniqlangan muammolar yuzasidan mavjud normativ hujjatlar takomillashtiriladi. Xalqaro tashkilotlar hamda rivojlangan davlatlar tajribasi inobatga olinadi va amaliyotga tatbiq etiladi.

2. Ta'lim tashkilotlari uchun yaratilgan davlat talablari, davlat ta'lim standartlari hamda o'quv reja va dasturlariga, inklyuzivlikni to'liq singdirish;

Natijada: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarorining **"Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limini 2025-yilgacha rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari (indikatorlari)"**larida 2025-yilda inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan umumiy o'rta ta'lim muassasalarini 51 foizga chiqarish belgilangan. Ushbu ko'rsatkichdan kelib chiqib ta'lim jarayoniga taalluqli bo'lgan barcha davlat talablari, davlat ta'lim standartlari hamda o'quv reja va dasturlariga, inklyuzivlikni to'liq singdirish natijasida pedagog kadrlar, barcha o'quvchilar hamda jamiyatni xabardorligi ortadi.

3. Inklyuziv ta'limda faoliyat olib boradigan pedagoglarga kasbiy faoliyatini tashkil etish va inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qo'yiladigan talablar ishlab chiqish;

Natijada: Inklyuziv ta'limni rivojlantirish, jamiyatni inklyuziv ta'limga tayyorlash va shu jarayonda pedagoglarni inklyuziv ta'limga bo'lgan mas'uliyatini oshirish maqsadida talablar ishlab chiqiladi. Bu orqali to'g'ri yo'nalish tanlanadi va shunga qarab pedagoglar o'z ustida ishlaydi va mas'uliyati ortadi.

4. Inklyuziv ta'lim tashkil etilgan umumta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga darsliklardan foydalanishda yondashuv metodikasi ishlab chiqish;

Natijada: inklyuziv ta'lim sinfi – maktabdagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning boshqa (sog'lom) bolalar bilan teng huquqli va birgalikdagi ta'lim olishlari shaklida tashkil etilgan sinfi ekanligi inobatga olinadi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar individual ta'lim rejalari orqali sog'lom bolalar bilan birgalikda bitta darsliklar,

o'quv reja va dasturlardan foydalanishidan kelib chiqib alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga darsliklardan foydalanishda yondashuv metodikasi ishlab chiqiladi.

5. O'qituvchi, o'quvchi, ota-ona, jamoat tashkilotlari mutaxassislari, keng jamoatchilik uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha o'quv-uslubiy majmualar va ommabop nashrlar yaratish;

Natijada: inklyuziv ta'lim tashkil etilgan umumta'lim maktablari qamrab olingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uyidan kelib ketishini inobatga olib jamiyat a'zolarini ularga boshqacha qarashlarini, ota-onalarini esa faqat o'qituvchilar berayotgan ta'lim-tarbiya bilan qanoatlanib qolmasdan o'z ustida ishlashi, berilgan mashg'ulotlarni uzviy davom ettirish maqsadida o'quv-uslubiy majmualar va ommabop nashrlar yaratiladi.

7. Inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirish yo'riqnomalar ishlab chiqish;

Natijada: Inklyuziv ta'limga jalb qilingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, tabiat bilan do'st tutinishi, yashirin qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish, zamonaviy kasblarga bo'lgan motivatsiyasini oshirish maqsadida tavsiya hamda yo'riqnomalar ishlab chiqiladi.

8. Inklyuziv ta'lim jarayonida maxsus pedagoglarning o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, ijtimoiy hayotga moslash, bolaning jismonan sog'lom shakllanishiga erishishda (bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olib) ular bilan (zarurat tug'ilganda) korreksoin mashg'ulot rejalashtirish (Individual ta'lim rejasi tuzishni bilishi)ni ta'minlash;

Natijada: har bir alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning shaxsiy qiziqish hamda psixologik xususiyatlaridan kelib chiqib individual ta'lim rejalarini ishlab chiqishi hamda korreksion mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etish ta'minlanadi.

9. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlari ishlab chiqish;

Natijada: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish hamda inklyuziv ta'limni rivojlantirish maqsadida inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlari ishlab chiqiladi. Shu asosida tizimda uchrayotgan muammolarga yechib topilib, baholanib boriladi.

10. Inklyuziv ta'lim tashkil etilgan ta'lim tashkilotlari (maktabgacha ta'lim tashkiloti, umumiy o'rta ta'lim muassasasi, maxsus ta'lim muassasasi hamda oliy ta'lim muassasasi,) orasida tajriba almashish metodini yo'lga qo'yish tartibini ishlab chiqish;

Natijada: Tajriba almashish, maktabgacha ta'limdan maktab ta'limiga o'tish mexanizmini uzviyligini ta'minlash, ustoz shogird

an'alarini yo'lga qo'yish maqsadida ochiq eshiklar kunlari tashkil qilinadi. Bu orqali oliy ta'lim muassasalaridan o'rganiladi va amaliyot bilan xabardor qilinadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari har bir bolaning tarixini yetkazib beradi. Maxsus maktab, maktab-internati maxsus pedagoglari esa qanday korreksion mashg'ulotlar olib borish yuzasidan master-klasslar namoyish qilishadi.

11. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash, rivojlangan mamlakatlarning ilg'or tajribalari asosida inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan ta'lim muassasalarida bolalar o'rtasida zo'ravonlik (bullying)ning oldini olishga qaratilgan metodikalar ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish.

Natijada: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga qulay inklyuziv muhit yaratish, atrofdagilarni ularga nisbatan munosabatini yaxshilash, sog'lom munosabat muhitini yaratish, turli xildagi zo'ravonlik hamda bullyingni oldini olish maqsadida barcha uchun ommabop hamda tushunarli bo'lgan metodikalar ishlab chiqiladi va amaliyotga tatbiq etiladi.

Xulosa

Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun huquqiy asos bo'lgan xalqaro bola huquqlari deklaratsiyasi (BMT, 1959), Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (BMT, 1989), alohida ehtiyojga ega shaxslarni ta'lim olish tamoyillari, siyosati va amaliyoti to'g'risidagi Salamanka deklaratsiyasi (Alohida ehtiyojli shaxslar ta'limi bo'yicha Butunjahon konferensiyasi, Salamanka, Ispaniya, 1994-yil), nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya (BMT, 2006) hujjatlari asosida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori qabul qilindi. Hukumat qarorlari asosida umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni tashkil etish yo'lga qo'yildi. Ushbu hujjatlarda har bir insonning jinsi, irqi, dini, madaniy, etnik yoki lingvistik mansubligi, sog'liq holati, qochqin, immigrant, majburiy migrant maqomini kamsitmasdan ta'lim olish huquqini mustahkamlangan.

PISA orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga o'qish, matematika va tabiiy fanlar orqali ilmiy savodxonligi oshiriladi. Bolalar maktab o'quv dasturini o'zlashtirish o'rniga maktabda olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyati oshiriladi. Bu esa ularni ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topib ijtimoiylashuviga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. PISA 2022 Results The State of Learning and Equity in Education Publication Volume.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston

Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son qarori.
4. "Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning yechimlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. "Lesson-Press" nashriyoti, Toshkent-2021.
5. <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/>;
6. <https://www.nier.go.jp/kokusai/pisa/>;
7. https://uz.wikipedia.org/wiki/Xalqaro_o%CA%BBquvchilarni_baholash_dasturi#2018-yil;
8. http://marifat.uz/marifat/v_pomosh_uchitelu-marifat/savol/4237.htm.

INKLYUZIV TA'LIMNING ASL MOHIYATI VA DOLZARBLIGI

Achilova Dilafruz Qosim qizi – Navoiy viloyati Karmana tumani 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi maxsus pedagogi

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, huquq, konvensiya, ta'lim, konferensiya, nogiron, deklaratsiya, maktab, imkoniyat, mazmun*

Inklyuziv ta'lim – Aqliy va jismoniy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni umumta'lim maktablari olib kirish ma'nosida qo'llanib, integratsiyadan farqli ravishda "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyaga muvofiq tarzda barcha bolalarning ta'lim olishdagi huquqlarini ta'minlashga qaratilgan. Barcha bolalarning birgalikda ta'limi ularning har biriga individuallashtirilgan ta'lim asosida amalga oshirilib, o'quvchi har doim o'rganilinadi, kuzatib boriladi xulosalarga asosan muntazam ravishda korreksiya qilinadi. Ya'ni u yoki bu jihatdan rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar barcha sog'lom bolalar bilan birgalikda ta'lim olsada, ular o'z imkoniyatlari doirasidagi bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollanadilar. Ushbu hamkorlikda olib borilayotgan ta'lim barcha bolalar uchun ta'lim barcha bolalar uchun ikki tomonlama ijobiy xislatlarga ega. Agar, ushbu jarayon orqali alohida e'tiborga muhtoj bo'lgan bolalarning o'z oilalari, mahalladoshlari bilan birga o'sib ulg'ayishlari ta'minlansa, sog'lom bolalarning rivojlanishlarida muammolari bo'lgan bolalarning imkoniyatlarini ko'rib, ular ham nuqsonli emas, balki o'zgacha rivojlanishga ega bo'lgan bolalar ekanliklarini anglashimiz mumkin bo'ladi. Shuning uchun ham bunday ta'limning g'oyasi – "Inklyuziv maktablardan –

inklyuziv jamiyat sari” shiori asosiga qurilgan. Pedagogik integratsiyada bolaning qobiliyatlarini o‘quv rejaga moslashtirish nazarda tutiladi. Maxsus yordamga muhtoj bo‘lgan bolalar ta’lim-tarbiyasi ularni o‘qish va yozishga o‘rgatish muammolarini ijtimoiy hayotga moslashtirishga ko‘mak berish, bu ishlarni samarali amalga oshirish, maxsus soha xodimlari hamda nogiron bolalar ota-onalariga amaliy yordam berish kabi mas’uliyatli ishlarni tizimli ravishda yo‘lga quyilsa, aqliy va jismoniy imkoniyati cheklangan kishilar jamiyatdan ajralib qolishmaydi.

Inklyuziv ta’lim (ingliz tilidan olingan bo‘lib, inclusive, inclusion–uyg‘unlashmoq, uyg‘unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma’nolarini bildiradi) bu nogiron va maxsus ehtiyojli bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etish, maxsus ta’limga muhtoj bolalar va o‘smirlarni rivojlanishidagi nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat’iy nazar, oilaning faol ishtirokida, xususan bolaning ehtiyojini qondirishga va ijtimoiy hayotga moslashtirishga qaratilgan umumta’lim tizimiga to‘liq qo‘shishni ifodalovchi ta’lim shaklidir.

Maxsus yordamga muhtoj bolalar asosiy muammolarini ular o‘zlari yashab turgan muhitdan, oiladan uzoqda ta’lim tarbiya berish bilan hal qilib bo‘lmaydi, oiladan uzoqlashish nafaqat bolalarning ruhiyatiga balki aqliy faoliyatiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmasdan qoldirmaydi. Jamiyat o‘z a’zolariga javobgarlikni o‘z bo‘yniga olmas ekan, cheklab qo‘yilgan huquq va imkoniyatlar qaytarib berilmas ekan ijtimoiy integratsiyaga erishish qiyin.

Maxsus ehtiyojli bolalarni ta’lim tarbiyasida teng huquqlilik muammosini hal etish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Ammo bugungi kunda ham juda ko‘plab bolalar turli xildagi sabablarga ko‘ra ta’limdan chetda qolib ketmoqdalar. Inklyuziv ta’limga jalb qilishning tashkiliy, ilmiy-uslubiy choralari ko‘rib chiqish ya’ni mutaxassislarini tayyorlash, malakasini oshirishga oid tadbirlarni ishlab chiqish lozim. Alohida yordamga muhtoj bolalarni umumta’lim muassasalariga jalb qilishning ikki asosiy omili bor.

Birinchidan, alohida ehtiyojga ega bo‘lgan bolalar ham sog‘lom bolalar bilan birgalikda o‘zaro faoliyat ko‘rsatishlari mumkin. Inklyuziv ta’lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa, maxsus ehtiyojli bolalar ijtimoiy tomondan himoyalanaдилar, sog‘lom bolalar esa ijtimoiy adolat va tenglikning tan olinishi buyukligini nogiron bolalarga nisbatan yanada mehribon va e’tibor bilan munosabatda bo‘lishni his etadilar. Ikkinchidan, nogiron bolalar ham sog‘lom tengdoshlari bilan yonma-yon o‘qish, tarbiyalanish huquqiga ega ekanligi. Bu ishlarni muvaffaqiyati har bir davlatning qonunlarida aks etilishi zarur. Chunki, qonunlar, ularni kerakli moddiy va ma’naviy resurslar bilan ta’minlanishini amalga oshirishni kafolatlaydi. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarga ta’lim berishda, ota-onalar, mahallalar pedagoglar, mutaxassislar hamkorligida faoliyat ko‘rsatishlarini talab

qilinadi va majburiy hisoblanadi.

Alohida ehtiyojli bolalar ham sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'z qobiliyat darajasida faoliyat ko'rsatish, ta'lim olishi, kasb-hunar o'rganishi va rivojlanishi mumkin. Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa maxsus yordamga muhtoj bolalar ijtimoiy tomondan himoyalanganlar, ijtimoiy hayotda teng huquqliligini, o'z tengdoshlari bilan birga bilim olishlari mumkinligini his etadilar. Alohida ehtiyojli bolalar uchun tashkil etilgan maxsus, yopiq turdagi muassasalarda bolalardagi mavjud nuqsonlar ancha-muncha yuqori darajada korreksiyalansada, ammo bolalarning maktab jamoasidagi tor doiraga tushib qolishlari natijasida ijtimoiy jamiyatga moslashishi, kelajakda normal rivojlanishdagi bolalar qatori faoliyat yuritishlarida juda katta qiyinchiliklarga duch keladilar. Maxsus yopiq turdagi muassasalarda tarbiyalanayotgan bolalar nafaqat oila a'zolaridan balki bevosita jamiyatsidan ham uzilishadi. Maxsus maktablar mana shu jihatlari bilan juda katta kamchiliklarga ega. Bundan tashqari, maxsus ehtiyojli bolalarni barcha qatori keng jamoatchilik davrasidan ajratgan holda yashashlari ham demokratiya nuqtayi nazariga to'g'ri kelmaydi. Maxsus ehtiyojli bolalar ham barcha qatori haq-huquqlarga ega. Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb etishga bo'lgan ehtiyoj shunda namoyon bo'ladiki, ta'lim tizimidan butunlay chetda qolib ketayotgan maxsus ehtiyojli bolalarni ta'limga jalb etish, maxsus muassasalarga borishga yashash joyi juda uzoqda bo'lganligi yoki moddiy mablag'ning etishmasligi yoki ota-onalarning o'z farzandini maxsus muassasaga borishini xohlamasligi oqibatida qiynalayotgan ota-onalarga ko'mak berish, maxsus ehtiyojli bolalarni ijtimoiy jamiyatga erta va to'laqonli moslashtirish, teng huquqlilik masalasini hal etish, kamsitishlarni oldini olishdadir. Inklyuziv ta'lim masalasi 90-yillarning diqqat markazi bo'lib qoldi. Janubiy Afrika va Janubiy Sharqiy Osiyodagi integratsiyalashgan ta'lim dasturlari asosida yakuniy ish hujjatlari o'rganilib chiqildi. Natijada barcha davlatlarning ta'lim vazirliklarida maxsus maktablar qoshidagi maxsus bo'limlarga muqobil sifatida inklyuziv ishlash uslublari qabul qilindi. Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyoj uning jamiyatga va maxsus ehtiyojli bolalar uchun quyidagi foydali jihatlari mavjudligidan kelib chiqadi:

- inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli bolalarga doimo o'z oilasi mahallasi va qarindosh-urug'lari davrasida bo'lishga imkon beradi;
- bolalarni oilasidan, uyidan uzoqda bo'lgan internatlarga joylashtirish ularning uyi, oilasi ham jamiyat hayotida ishtirok etish huquqiga to'sqinlik qiladi. Uyidan, oilasidan, ota-ona mehridan uzoqda bo'lgan bola diydasi qattiq bo'lib o'sadi. Chunki oila tarbiyaning bosh markazi, mehr o'chog'i hisoblanadi;
- inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi;

- inklyuziv ta'lim ta'lim sifatini yaxshilashga olib keladigan katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkin. Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga qabul qilinishi o'quvchilarni yanada bolaga qaratilgan faolroq va ko'proq o'quvchilarni qamraydigan yangi o'qitish uslublarni ishlab chiqishga undaydi. Buning har bir bolada ko'rinadi;
- inklyuziv ta'lim kamsitishlarni oldini olishga yordam beradi. Jamiyatda nogironlarga nisbatan yanglish fikr va munosabat juda yuqoridir. Ular haqida ma'lumotlarning kamligi va ularni yoshligidan maxsus muassasalarda yopiq tarzda ta'lim-tarbiya berilishi bunga sabab bo'lishi mumkin. Bunday munosabatni yo'qotish yoki kamaytirish ancha mushkul ishdir. Lekin tajribadan shu narsa ma'lumki, kattalarga nisbatan bolalar farqli va o'xshashlik jihatlarni tezroq anglar ekanlar. Agarda maxsus ehtiyojli bolalar normal rivojlanishdagi bolalar bilan birgalikda ta'lim tarbiya olsalar, bu barcha bolalarni nogironlarga nisbatan o'zlari singari bola ekanliklarni anglab, kamsitmasliklarini ta'minlagan bo'lar edi.

Alohida yordamga muhtoj bolalar va o'smirlarga nisbatan g'amxo'rlik, ularning huquqlarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ta'lim-tarbiya jarayonini bu bolalarning ehtiyoji va qobiliyatiga mos ravishda tashkil etish, sog'lom jamiyatga tenglashtirish ishlari bugungi kunning o'ta dolzarb masalalardan biridir. Hozirgi kunda Respublikamizda maxsus maktabgacha ta'lim muassasalari va maktab-internatlar, imkoniyati cheklangan shaxslar uchun kasb-hunar maktablari mavjud bo'lib, ushbu ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan bolalar uchun barcha shart-sharoitlar mavjud. Ammo ko'plab sabablarga ko'ra ayrim imkoniyati cheklangan bolalar uyda yakka tartibda o'qishmoqda yoki ayrimlari esa batamom ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Bundan tashqari maxsus maktabgacha ta'lim va tarbiyaning korreksion-pedagogik ish sifati yuqori darajada bo'lsada, biroq aynan alohida ehtiyojli bolalarning sog'lom muhitda ta'lim-tarbiya olmayotganliklari sababli ijtimoiy hayotimizga moslashishlarida ko'plab qiyinchiliklar va muammolarga duch kelmoqdalar. Shuning uchun ham imkoniyati cheklangan bolalarning yopiq-maxsus ta'lim tizimida o'qitilishining ko'plab salbiy oqibatlarini yuzaga keltirishi jahon hamjamiyati tomonidan ham tan olindi.

Zero, BMT tomonidan 1949-yilda qabul qilingan "Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi"da "Ta'lim olish har bir insoning asosiy va ajralmas huquqi" ekanligi alohida e'tirof etilgan. Shuningdek, BMT 1975-yilda "Nogiron shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Deklaratsiyani qabil qildi. Mazkur Deklaratsiyada ta'kidlanishicha: "Nogironlar shaxsiyatini hurmat qilish huquqi ularda tug'ilishi bilan mavjud bo'ladi. Nogironlikning kelib chiqishi, tabiati va jiddiylik darajasidan qat'iy

nazar, fuqaro o'z yoshidagi tengdoshlari bilan bir xil huquqlarga egadir, shu bilan birga ular mumkin qadar to'laqonli yaxshi hayot kechirish huquqiga ham ega" ("Nogiron shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Deklaratsiya (3-modda). BMT tomonidan

1989-yilda qabul qilingan "Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya" barcha bolalarning huquqlarini hamma joyda amalga oshirish maqsadida ishlab chiqarilgan inson huquqlari borasidagi xalqaro shartnoma hisoblanadi. "Ta'lim hamma uchun" Umumjahon Deklaratsiyasi har bir bolaning to'laqonli va mukammal ta'lim olishini kafolatlaydi. Ushbu Deklaratsiyada quyidagicha bayonot qilingan: "Maktablar bolalarning imkoniyatiga qarab emas ish sifati va maktab ta'limiga javob berishi bilan xarakterlanadi.

Ular quyidagilardan iborat:

- har bir bolaning huquqi ommaviy maktabda ta'lim tarbiya olishni talab etadi;
- o'qitishning metod va metodikalari bolaning nuqsoniga qarab tanlanadi;
- maktabda to'laqonli korreksion pedagogik yordam tashkil etiladi;
- bolalar to'g'risidagi qaror kompleks tarzda qabul qilinadi;
- bolaning har bir shaxsiy huquqi kafolatlanadi;
- maktabda integratsiya tamoyiliga o'quv rejaning asosi sifatida qaraladi;
- inklyuziv maktablarning moddiy ta'minoti yaxshilanadi".
- Yuqorida keltirilgan me'yoriy hujjatlar asosida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni ham umumta'lim muassasalarida teng-huquqlilik asosida o'qitish va tarbiyalash masalasi huquqiy jihatdan kafolatlanadi. Chunki alohida ehtiyojlari bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limining samarali tashkil etilishi natijasida:
- imkoniyati cheklangan farzandlari mavjud bo'lgan oilalarning moddiy va ma'naviy muammolariga barham beriladi va mahallarda ajratish iskanjasidan qutulishga imkon yaratiladi;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni maktablar va jamoatchilik orasida; kamsitishlarning oldi olinadi, bolalar o'rtasida teng-huquqlilik ta'minlanadi, do'stona munosabatlar shakllanadi;
- maxsus ehtiyojli bolaning o'z oilasi va jamiyat davrasida bo'lishdek ulkan imkoniyat yaratiladi;
- jamiyatning yanada inklyuzivlashuviga olib keladi;
- barcha uchun ta'lim sifati yanada yaxshilanadi;
- imkoniyati cheklangan bolalar sog'lom tengdoshlari orasida tabiiy sharoitlarda yashash va mehnat qilishga moslashadilar;
- imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy jamiyatga erta va

samarali moslashishlari ta'minlanadi, ya'ni jamiyatda boshqalar ko'magiga qaramlar soni kamayadi.

Yuqorida samaradorlikka erishish uchun inklyuziv ta'limda quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- barcha ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan o'quvchilarning ta'lim olishlari uchun zarur moddiy-texnik, psixologik-pedagogik va korreksion yo'naltiruvchi sharoitlarni yaratish;
- o'quvchilar o'rtasidagi ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlash;
- imkoniyaticheklangan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajramagan holda yashash huquqini ta'minlash;
- jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan do'stona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirish;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;
- jamiyat rivojining faol ishtirokchilarini ko'paytirish, ishsizlar sonini yanada kamaytirish;
- barcha uchun ta'lim sifatini oshirish asosida davlat iqtisodini o'stirish va xalq ma'naviyatini yuksaltirish.

Imkoniyati cheklangan bolalar inklyuziv ta'limi asosan umumiy, maxsus ehtiyojli bolalarning yashash joyigayaqin bo'lgan muassasalarda tashkil etiladi. Bunday muassasalar barcha bolalarning turli jismoniy ehtiyojlari, yakka xususiyatlari, ularning qobiliyatlari, o'qitish usullari va ta'lim bosqichlaridagi farqlarni aniqlaydi hamda ularning imkoniyatlari, o'zlashtirish darajalarini inobatga olgan holda, tabaqalashtirilgan ta'lim-tarbiya tizimini tashkil etadi.

Navoiy viloyati Karmana tumani 6-umumiy o'rta ta'lim maktabida 2022-2023-o'quv yilida "Inklyuziv ta'lim" tashkil etildi, ikki nafar (daun sindromi, ruhiy rivojlanishdan orqada) o'quvchi ushbu ta'limga jalb qilindi. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki "Inklyuziv ta'lim" tizimi nafaqat alohida ta'limga ehtiyoji bor bolalar uchun balki sog'lom bolalar uchun, maktabimiz uchun ham foydali, manfaatli bo'ldi. Faoliyatim davomida alohida ta'limga ehtiyoji bor bolalarga ularning imkoniyatidan kelib chiqqan holda individual ish reja tuzdim. Avval o'quvchilarni maktabga moslashishi uchun sinf rahbar, ota-onaning yordamidan foydalandim, bunda albatta sinfdosh o'quvchilarning ham hissasi katta. Biz maktab jamoasi nafaqat alohida ta'limga ehtiyoji bor bolaning sinfdoshlari balki bizning maktabda tahsil olayotgan ko'plab o'quvchilarda alohida ta'limga ehtiyoji bor bolalarga nisbatan insonparvarlik, qo'llab-quvvatlash, ko'maklashish kabi fazilatlarini bir necha bor guvohi bo'lganmiz. 2023-2024-o'quv yilida yana ikki nafar o'quvchi "Inklyuziv ta'lim" ga qamrab olindi. Bugungi kunda maktabimizda jami to'rt nafar o'quvchi tahsil olishadi. "Inklyuziv

ta'lim" tizimidan sinf rahbarlaridan, maktab jamoasidan ota-onalar ham mamnun. Ular farzandlarida ko'plab ijobiy xislatlar, o'zgarishlar kuzatishlarini, bolalarning o'z imkoniyat doirasida mustaqil ravishda bir qancha faoliyatlarni bajarayotganliklarini ta'kidlashadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Белтюков В.И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи (в норме и патологии) – М.: Педагогика. 1997.
2. Bogdanova T.G. Surdopsixologiya. – M., 2002.
3. L.Mo'minova, Sh.Amirsaidova va boshqalar. Maxsus psixologiya -T.: Fan va texnologiyalar, 2013.
4. P.Po'latova, L.Nurmuxamedova, Sh. Amirsaidova. Maxsus pedagogika – T.: Fan va texnologiyalar, 2014.

ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI INKLYUZIV MUHITGA MUVAFFAQIYATLI MOSLASHTIRISH MASALALARI

Axmedov Sayfullo – O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi inklyuziv ta'lim bo'limi boshlig'i

Annotatsiya. Maqolada inklyuziv ta'limga jalb etilgan maktabgacha yoshdagi bolalar, ularning oilalari va ta'lim tashkilotlari xodimlarining ta'lim jarayonida duch keladigan qiyinchiliklari hamda ularga yaratilishi lozim bo'lgan shart-sharoitlar haqida materiallar keltirilgan. Ta'kidlash joizki alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning inklyuziv muhitga muvaffaqiyatli moslashishi muayyan shartlarni talab etadi, agar ushbu shart sharoitlar o'z vaqtida va to'g'ri tashkil etilsa inklyuziv ta'limda ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Tayanch iboralar: alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar, inklyuziv ta'lim, adaptatsiya (moslashish) jarayoni.

Hozirgi kunga kelib ta'limning ustuvor yo'nalishlari tubdan o'zgarmoqda. Bu zamonaviy jamiyatda insoniyatning rivojlanishi, uning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish haqidagi qarashlarining o'zgarishi bilan izohlanadi. Jamiyatdagi bu o'zgarishlar ta'lim jarayonida yangi tushunchalar paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Ushbu tushunchalardan biri "inklyuziv ta'lim" dir. Inklyuziv ta'lim bu hamkorlikdagi ta'lim tizimi bo'lib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida tan olingan. [4]. UNESCO inklyuziv ta'limga «yaxlit hodisa» degan umumiy ta'rifni berdi va bu istisnosiz barcha bolalarning

sifatli ta'limdan teng foydalanishni nazarda tutadi. [3] Ushbu ta'lim gumanizmga, aql va ijodkorlikni rivojlantirishga, fiziologik, hissiy, etnik, shaxsiyat tarkibiy qismlarining muvozanatiga asoslangan.

Tarixiy rivojlanish davrida nogiron bolalarning ta'lim tizimi izolyatsiyadan inklyuzivgacha bo'lgan yo'lni bosib o'tdi. [2]. Mamlakatimizda inklyuziv ta'lim shakllanish bosqichida, shuning uchun mamlakatimiz uchun bunday ta'lim tizimini o'rnatish davlat darajasidagi masala sifatida qaraladi.

Inklyuziv ta'limni joriy etishdagi masalalar bugungi kunda ayniqsa maktabgacha ta'lim tizimiga tegishli. Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimiga inklyuziv ta'limni joriy etish yangilik hisoblanadi va bu jarayon asta sekinlik bilan bosqichma bosqicha amalga oshirish lozim. Aynan inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga jamiyatda eng to'liq integratsiya va moslashish uchun zarur bo'lgan, sog'lom tengdoshlari bilan teng rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etadi va bu jarayon qancha erta boshlansa hamda amalga oshirilsa ijobiy yutuqlarga erishish ehtimoli shuncha ortadi. Ushbu jarayonni amalga oshirish uchun kompleks o'zaro hamkorlik zarur. Bu jarayonda ta'lim tizimini, pedagog xodimlarni, ota-onalarni tayyorlashimiz, to'g'ri ijtimoiy munosabatni shakllantirishimiz oldimizdagi asosiy masalalardan biri bo'lib turibdi. [5]

Maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni tashkil etishda bir qancha qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Birinchi masalalardan biri bu maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha me'yoriy-huquqiy jarayonni hali yaxshi rivojlanmaganligi hamda tegishli dasturlar ishlab chiqilmaganligidir.

Ikkinchi qiyinchilik bu maktabgacha ta'lim muassasalarining inklyuziv guruhlarni tashkil etish uchun kerakli jihozlar hamda o'quv vositalari bilan ta'minlanmaganligidadir.

Uchinchi qiyinchiliklardan biri bu o'qituvchi-tarbiyachilarning malakalari yetarli emasligi va nogiron bolani qabul qilishga psixologik tayyorgarliklarining yo'qligi.[1]. Ushbu muammolarning yechimlaridan biri bu o'qituvchi-tarbiyachilarning malakasini oshirish, ularda "maxsus" bolaga nisbatan xolis munosabatni shakllantirish, uni bolalar jamoasining qolgan a'zolari bilan teng ravishda qabul qilish qobiliyatini tarbiyalash bo'yicha tegishli ishlarni bajarish kerak.

To'rtinchidan, nogiron bolalar ta'lim faoliyatini to'g'ridan-to'g'ri tashkil qilishda zarur maxsus uslubiy adabiyotlarning yo'qligi.

Beshinchidan, sog'lom rivojlanayotgan bolalarning ota-onalari va nogiron bolalarning ota-onalarining maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni joriy etishga munosabati muhim muammo hisoblanadi.

Ko'pgina hollarda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ota-onalari bolalarning rivojlanishida o'z ishtirokini butunlay to'xtatib,

barcha mas'uliyatni o'qituvchi-tarbiyachilarga tashlab qo'yadilar. Ushbu muammoni ota-onalar, o'qituvchi-tarbiyachilar va maktabgacha ta'lim muassasalari mutaxassislari bilan o'zaro hamkorlikda hal qilish kerak.

Normada rivojlanayotgan bolalarning ota-onalari har doim ham o'z farzandlarini nogiron bolalar bilan bir guruhda bo'lishini istamaydilar va bu vaziyatga psixologik jihatdan tayyor bo'lmaydilar. Hech kimga sir emaski imkoniyati cheklangan bolalarga tengdoshlarining munosabati aynan kattalarning xatti-harakatlariga bog'liq. Inklyuziv ta'limda ota-onalarning dunyoqarashi va munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirish muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Umumiy qilib aytadigan bo'lsak maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ta'lim tashkiloti maxsus bir qancha shartlarga rioya qilishlari kerak.

Bular: o'quv xonasining me'yoriy ta'minoti; zarur rivojlanish muhiti; o'quv jarayonini yanada qulayroq qilish uchun maxsus uskunalar va trenajyorlar; malakali mutaxassis o'qituvchilar, tarbiyachilar tarkibi; normal rivojlanayotgan sog'lom bolalarning ota-onalari va tengdoshlarining inklyuziv ta'limni joriy etishga va alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarga adekvat munosabati. Agar ushbu shartlarga rioya qilgan holda ta'lim-tarbiya jarayoni tashkil etilsa, inklyuziv ta'limni joriy qilinishida ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Ammo, mavjud bo'lgan barcha qiyinchiliklarga qaramay, xorijiy va mahalliy tajriba shuni ko'rsatadiki, maxsus shart-sharoitlarni yaratish, alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarni erta inklyuziv ta'limga moslashtirish va mustaqilligini rivojlantirish atrof-muhit, jamiyatning ularga bo'lgan munosabatini o'zgartirishga undaydi. Sog'lom tengdoshlarining imkoniyati cheklangan bolalarni o'zlari bilan teng ko'rishlariga va ularga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishlariga turtki bo'ladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda maktabgacha ta'lim muassasalarini tayyorlash inklyuziv ta'lim jarayonini tashkil etishdagi asosiy mavzulardan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu masalaga alohida e'tibor qaratilib, aholini ongi hamda saviyasini oshirish, pedagoglarning ilmiy salohiyatini oshirish uchun Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi "O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi" tomonidan turli xil seminar, o'quv dasturlar, o'quv kurslar tashkil etilmoqda.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'limni tashkil etish jarayonida jahon xalqaro tajribasi keng o'rganilib amaliyotga tatbiq etish uchun bir necha loyiha hamda hamkorliklar tashkil etilib borilyapti.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Гусеева Т.Н.. Инклюзивное образование. Методические ре-

"Natijaga yo'naltirilgan uzluksiz ta'limni joriy etish tendensiyalari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, 2024-yil 25-mart, Toshkent.

- комендасии по организации инклюзивного образовательного процесса в детском саду /2010.
2. Миняйло.А.И. “Условия успешной адаптации дошкольников с ОВЗ к инклюзивной среде дошкольной образовательной организации”/2009.
 3. Малофев Н.Н “Специальное образование в меняющемся мире” /2010.
 4. S.Mo‘minov, Sh.Axmedova, G.Alimova “Inklyuziv sinfdagi maxsus o‘qituvchining alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi” nomli metodik qo‘llanma 2022.
 5. Стребелева Е.А. “Традиционные и новые организационные формы коррекционной помощи детям дошкольного возраста с нарушением интеллекта” / Дефектология. – 2009.
 6. шшш. росучебник.ру.

INKLYUZIV SINFLARDA DARS MASHG‘ULOTLARINING O‘ZIGA XOSLIGI

Axmedova Sh.- O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi metodisti

Annatatsiya: Maqolada alohida ta’lim ehtiyojli bolalarni inklyuziv ta’limda o‘qitish uchun o‘quv-dastur materialini, tarbiyaviy xulq-atvor modelini ishlab chiqish, ATEB bolalarning qobiliyatlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda *дарсни тўғри ташкил этиш, коррексion(tuzatish)-rivojlantirish ishlarini olib borish va mavjud kamchiliklarni maxsus pedagogik va psixologik texnikalar bilan tuzatishga qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar, korreksion, maxsus pedagog.

O‘qituvchining metod va usullari-uning dars vazifalarini hal etishga erishish vositasidir.

Inklyuziv ta’lim – bu alohida ta’lim ehtiyojli bolalar (ATEB) va sog‘lom bolalarni birgalikda o‘qitish va tarbiyalashdir.

Inklyuziv ta’limning sakkizta tamoyili mavjud:

1. Insonning qadr-qimmati uning qobiliyati va yutuqlariga bog‘liq emas;
2. Har bir inson his qilish va fikrlash qobiliyatiga ega;
3. Har bir inson muloqot qilish va uni eshitish huquqiga ega;
4. Hamma odamlar bir-biriga muhtoj;
5. Haqiqiy ta’lim faqat haqiqiy munosabatlar sharoitida amalga oshirilishi mumkin;

6. Hamma odamlar tengdoshlarining yordami va do'stligiga muhtoj;
7. Barcha o'quvchilarning rivojlanish jarayonini takomillashtirish uchun ular qila olmaydigan narsadan ko'ra ko'proq bo'lishi mumkin;
8. Xilma-xillik inson hayotining barcha jabhalarini oshiradi.

O'qituvchiko'pvaqtinibolalarbilano'tkazadiganasosiyqahramondir. Uning ishi mashg'ulotlar, bayramlar, ekskursiyalar o'tkazishni o'z ichiga oladi.

Pedagogik muloqotning har qanday shakli aniq belgilangan maqsadlarga ega bo'lishi kerak:

- o'quv dastur materialini ishlab chiqish muammosini hal qilishi kerak.

- tarbiyaviy xulq-atvor modelini ishlab chiqish muammosini hal qilishi kerak.

Korreksion (tuzatish)-rivojlantiruvchi o'qituvchini barcha bolalarning qobiliyatlari va imkoniyatlarini rivojlantirishga va mavjud kamchiliklarni maxsus pedagogik va psixologik texnikalar bilan tuzatishga aniq yo'naltirishi kerak.

O'qituvchining metod va usullari uning dars vazifalarini hal etishga erishish vositasidir. Ular mohirlik bilan tanlanishi va ishlatilishi kerak. Vositalar va usullarni shunday birlashtirish yoki o'zgartirish kerakki, bir vaqtning o'zida o'quvchilarning faoliyat turlari o'zgaradi, dominant analizator o'zgaradi, shuning uchun ish paytida materialni idrok etish jarayonida eshitish, ko'rish, motorika, xotira va mantiqiy fikrlash analizatorlar iloji boricha ko'proq jalb qilinadi. o'quvchilarning xususiyatlarini hisobga olish nafaqat darsning shakli va mazmunini, uni o'tkazish usullarini, o'quvchining yutuqlarini baholashning me'yoriy emas, balki shaxsiy xususiyatlarini ham o'z ichiga oladi.

Albatta, alohida ta'lim ehtiyojli bolalar bilan ishlashda ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olish kerak. Bunda alohida urg'u berish kerak bo'lgan vaziyatlar quyidagilar:

1. O'qiyotganda bolaga darslikni ochishga, kerakli sahifani topishga, qayerda o'qishimizni ko'rsatishga, o'qiyotganda, qayerni o'qiyotganimizni ko'rsatishga yordam berish kerak (bolalar diqqatini ushlab turolmaydi).

Bunday lahzalar har qanday sinfda sodir bo'ladi, lekin bu holda bola mumkin, lekin ba'zi sabablarga ko'ra darsga ergashishni istamaydi va tanbehga loyiqdir.

Inklyuziv sinfda bolalar darsni kuzatib bora olmaydilar, shuning uchun ularga yordam kerak.

2. Dars davomida siz topshiriqlarni bajarish vaqtini qisqartirishingiz kerak (agar bu matn uchun savollar bo'lsa, unda siz 3, 4 savolni muhokama qilishingiz mumkin, matnni to'liq o'qimagaslik ham tavsiya etiladi, chunki bolalar tez charchashadi).

3. Savollarga javob berishda o'quvchiga o'ylash uchun biroz ko'proq

vaqt berish kerak (bolalar reaksiyasi sekin bo'lishi mumkin).

4. Yozma ish, testlar ko'proq vaqtni oladi, bunda o'qituvchining yordami kerak:

-Vazifa og'zaki va yozma shaklda tuzilishi kerak; vazifa qisqa, aniq, bitta fe'l bo'lishi kerak; bolaning yonida turib vazifani shakllantirishga yordam bering; o'quvchiingizga boshlagan ishini oxiriga yetkazing.

Bolani to'g'ri baholash uchun quyidagi jihatlarni hisobga olgan holda taklif qilish mumkin:

1. Bolaning yomonligini emas, yaxshi xulq-atvorini rag'batlashga harakat qiling.

2. Intizomning juda jiddiy bo'lmagan buzilishlariga e'tibor bermang.

3. Bolaning xatti-harakati dori bilan bog'liq bo'lishi mumkinligiga tayyor bo'ling.

4. Qandaydir «biror bir maxsus» so'zni o'ylab toping, uni talaffuz qilgandan so'ng, bola to'g'ri harakat qilmayotganini tushunadi.

5. Maqsadga erishish uchun oraliq baholashdan foydalaning.

6. O'quvchingizga yaxshi baho olish uchun ishni qayta yozishga ruxsat bering (kelajakda qayta ishlangan ish uchun bahoni hisobga oling).

7. Bolaning o'sishi va rivojlanishini baholashda: (zachet-nezachet) muvoffaqiyatli-muvofaqiyatsiz baholash tizimidan foydalaning.

Agar «AETB» bolaning butun sinfga javob berishi qiyin bo'lsa, unga kichik guruhda bajarilgan vazifani taqdim etish imkoniyati beriladi. Guruhlarda ishlash bunday o'quvchilarga o'z tengdoshlaridan o'z bilimlarini ochishga imkon beradi.

O'quvchilardan biri boshqasiga o'rnak bo'lishi uchun topshiriqlarni bajarish uchun o'quvchilarni juftlarga taqsimlash ham yaxshi natijadir. Ammo «AETB» bolaga doimo yordam berish xato bo'ladi, unga ba'zi hollarda mustaqil qaror qabul qilish, maqtash va shu bilan muammolarni hal qilishga o'rgatish kerak.

Alohida ta'lim ehtiyojli bolalar (ATEB) bo'lgan inklyuziv sinfdagi dars materialni o'zlashtirishni va idrok etishni soddalashtirish uchun ko'plab didaktik va ko'rgazmali vositalardan foydalanish kerak. Sababi, aqli zaif bolalar materialni idrok etishda o'zlari saqlab qolgan vizual-majoziy tafakkurga tayanadilar. Ular og'zaki va mantiqiy fikrlashni to'liq ishlata olmaydilar, chunki bu holat ularda sekinlashgan bo'ladi.

Hozirgi vaqtda maktab ta'limining vazifasi bitiruvchilarni, shu jumladan aqliy rivojlanishi sustlashgan bolalarni, zarur zamonaviy bilim, ko'nikma va shaxsiy xususiyatlar to'plamiga ega bo'lgan, keyingi bosqichga o'tishda muvaffaqiyatli moslashishga imkon beradigan va mustaqil hayotda o'z ehtiyojlarini amalga oshirishga imkon beradigan shaxsiy xususiyatlarni tayyorlashdan iborat.. Uni hal qilish uchun yangi pedagogik texnologiyalar, bolani faol o'quv va kognitiv (познавательный) faoliyatga jalb qiladigan o'quv jarayonini tashkil etishning samarali

shakllari talab qilinadi. Ulardan biri AMO (активных методов обучения). texnologiyasi (faol o'qitish usullari).). Faol o'qitish usullari bolaning shaxsiy va motivatsion rivojlanishining universal vositasidir. Darsning har bir bosqichida ushbu bosqichning aniq vazifalarini hal qilishda ularning faol usullaridan foydalaniladi.

Faol o'qitish usullaridan foydalanishning dolzarbligi shundaki, ATE o'quvchilar quyidagilarga muhtoj:

- maxsus yondashuv;
- ATE o'quvchilarni jamiyatga integrasiya qilish, ularni ijtimoiy moslashtirish zarurati;
- ta'lim jarayoni yanada qulayroq va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'ladi.

Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning aqliy sohasining notekis rivojlanishi mavjud: og'zaki va mantiqiy muammolarni hal qilishda aniq qiyinchiliklar bilan, bolalar vizual-majoziy va vizual-samarali xarakterdagi vazifalarni nisbatan yaxshi bajara oladilar.

Foydalanish kerak:

Birinchi navbatda, guruh mashg'ulotlari elementlari bilan tabaqalashtirilgan yondashuv. Bu erda juda mashhur texnikani qo'llash yaxshidir: yangi mavzuni tushuntirishda sinf juftliklarga, guruhlariga bo'linadi. Kuchli o'quvchi zaif o'quvchiga mavzuni yana bir bor tushuntirishi kerak. Nazorat sifatida yozma va og'zaki individual topshiriqlar beriladi.

Ikkinchidan, o'yin texnikasidan foydalanish. Har bir o'qituvchi shunday vaziyatga duch keldiki, o'quvchilar hech narsa qilishni xohlamaydilar: men o'qimayman, yozmoqchi emasman, gapira olmayman va hokazo. Bunday holda, darsning faoliyati va shaklining kutilmagan o'zgarishi yordam beradi (ekskursiya, o'yin, viktorina.) Dars o'z mohiyatiga ko'ra dars bo'lishni to'xtatadi. Biroq, didaktik o'yin va turli boshqa o'yinlar o'rtasidagi farqni his qilish kerak.

Uchinchidan, shaxsiy rivojlanish jarayonini takomillashtirishga e'tibor qarating. Turli xil kognitiv qobiliyatga ega bo'lgan bolalar o'qiydigan sinflarda har bir bolaning yutuqlarini kuzatib borish kerak.

Darslarimizda biz quyidagilardan foydalanamiz:

- individual hisoblangan rag'batlantiruvchi yordam: o'quv faoliyatidagi kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha ish mantig'i har bir o'quvchiga keyingi mustaqil harakatlarga e'tibor qaratgan holda aniq o'quv vazifalarini hal qilishda zarur o'lchovli yordamni ko'rsatishdan iborat bo'lib, bu erda o'qituvchi vazifalarni belgilaydi, yana murojaat qiladi. O'quv vazifalariga ba'zi misollar;

- yo'naltiruvchi yordam: bu yordam bolalarni noto'g'ri javobdan to'g'ri javobga yetakchi savollar yordamida olib boradi;

- tarbiyaviy yordam: u bolalarga tushuntirishdan iborat, masalan: topshiriqni to'g'ri bajarish nima uchun yozuvdan ko'rib chiqilgan jumalarning ikkinchi va to'rtinchisini tanlashni talab qiladi.

Kuzatishlardan ko'rinib turibdiki, eng katta ta'lim yordami ko'rsatilganda ham, bolalar o'qituvchiga mexanik ravishda ergashmaydilar, balki o'ylab ko'rishadi, u taklif qilgan yechimlar va javoblarni tushunadilar.

Shunday qilib, xulosa qilaylik:

1. Bolalarni rivojlanish darajasidan qat'iy nazar o'rgatish kerak.
2. Bolaning ijtimoiy moslashuvi osonroq.
3. Imkoniyati cheklangan bolalar bo'lgan sinflarda an'anaviy ish usullari va shakllaridan foydalanish mumkin emas.
4. Mashg'ulotlarning individual marshrutlarini tuzish va monitoring qilish zarurati tug'iladi.

Nazorat va o'quv vazifalarining tavsiya etilgan shakllari:

1 murakkablik darajasi: topshiriqning yopiq shakli bo'lgan testlar (aniq va ko'p qiymatli javoblar tanlovi bilan); identifikasiya testlari; og'zaki va yozma so'rov; muvofiqlik testlari; ma'lumotlarni guruhlash uchun topshiriqlar bilan testlar; topshiriqlar ketma-ketligi bilan testlar; qo'shimcha testlar; ortiqcha narsalarni yo'q qilish uchun topshiriqlar bilan testlar; o'zaro tanlov testlari; tasniflash; oralig'i;

2-chi murakkablik darajasi: simulyasiya mashqi, tezis, matnni rejalashtirish, eslatma olish, izohlash; har xil turdagi ma'lumotlarni tahlil qilish; muammoli tuzilish, tarixiy tahlil, eksperiment;

3-bosqich: insho, loyiha

Ushbu usul va usullardan foydalanish quyidagilarga yordam beradi:

- o'quvchilarning nutqiy-kognitiv faoliyatini rag'batlantirish;
- nutqni rivojlantirish, so'z boyligini kengaytirish;
- o'rganilayotgan materialga qiziqishni oshirish;
- tasavvurni rivojlantirishni rag'batlantirish;
- darsda hissiy-axloqiy vaziyatlarni yaratish;
- o'quvchilarning hissiy sohasini rivojlantirish;
- maxsus tuzatish sinflari o'quvchilarining kognitiv faoliyatini faollashtirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. R.Sh.Shomaxmudova "Maxsus va inklyuziv ta'lim" uslubiy qo'llanma.-Toshkent, 2011
2. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: Молия, 2002.
3. Ziyomuhammedov B. Ilg'or pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. –T.: Ibn Sino. 2001.
4. Гонеев, А.Д. Проблема подготовки будущих педагогов к реализации инклюзивного образования детей с особыми образовательными потребностями / А.Д. Гонеев, Е.Г. Самарцева // Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2013. – № 4.

– С. 341-345.

5. Крыжановская Л.М. Психологическая коррекция в условиях инклюзивного образования. Пособие для психологов и педагогов. – М.: “Владос”, 2013.

INTERAKTIV USULLAR –INKLYUZIV TA'LIM O'QUVCHILARINING QOBILIYATINI RIVOJLATIRISH OMILI

Axrorova Gulsara Abdumajidovna –
Sirdaryo viloyati Mirzaobod tumani 1-sonli
umumiy o'rta ta'lim maktabi oliy toifali
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim o'quvchilarga bilim berishda turli usullardan foydalanib darslarni tashkil etish va ularning aqliy salohiyatini oshirish uchun turli manbalardan foydalanish usullari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, samaradorlik, ko'rgazmalar, natija

O'quvchilarni har tomonlama yetuk inson bo'lib yetishishida biz pedagoglarning o'rnimiz beqiyos. Bugungi kun o'qituvchisi faqatgina darslikdan foydalanib qolmasdan ta'bir joiz bo'lsa, har bir dars uchun o'zi ham kichik kashfiyotlar yaratishi kerak. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni kamsitish, ularga salbiy muomalada bo'lishning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshish maqsadida ular bilan do'stona munosabatda bo'lish va dars jarayonini turli musobaqa-o'yin shaklida tashkil etish samaradorlikka asos bo'ladi, chunki zamon ilgarilab borayotgan hozirgi davr bolasini qirq besh daqiqa dars mobaynida diqqatini faollashtirib bilim berish murakkab jarayon. Shuning uchun turli ko'rgazmalar va o'yinlar orqali bolalarga dars berish, ularning nutqini rivojlanishiga, fikr doirasi kengayishiga imkon beradi. Eng asosiysi darsda katta samaradorlikka erishiladi. Jamoa bo'lib bajarish uchun inklyuziv va boshlang'ich tayanch korreksion sinf o'quvchilari bilan darsdan tashqari yakka ishlashda mavzuni idrok etish osonlashadi va hech kim zerikmaydi. Fikrlay olish bolalar o'yinlarida ham, o'qishda, mehnatda ham rivojlanadi. Fikr esa inson oldida eng oddiy bo'lsada biror muammo yoki vazifa turgandagina paydo bo'ladi. Bunda ko'p narsa insonning aql-zakovatiga, uning intellektual qobiliyatiga ham bog'liq.

Zamonaviy pedagogik texnologiyaning asosiy talablaridan biri har bir dars jarayonida turli, mazmunli, dars mohiyatini ochib beruvchi, o'quvchilarni zerikarli tinglovchidan faolishtirokchiga aylantira oladigan o'yinlardan foydalanib, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini, fanlarga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirishdan iborat.

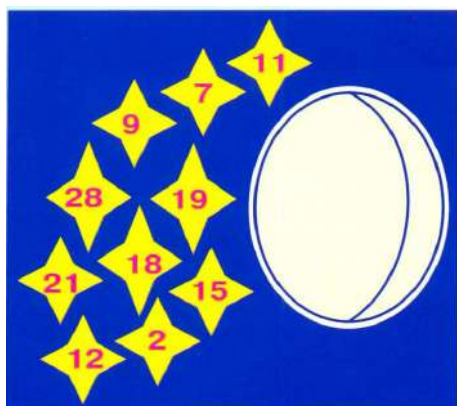
Yangi pedagogik texnologiya dars o'tish shakllari va usullarini

o'zgartirib, ularni xilma-xil qilib, o'qituvchi o'quvchini o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Taraqqiyotning zamonaviy darajasiga mos kelishga intilayotgan jamiyatga avvalambor olgan bilimlari asosida qandaydir yangi narsani yaratadigan, ishga ijodiy yondosha oladigan, mustaqil fikrlaydigan shaxslar kerak.

Ta'lim berishning yangi, samarador takomillashgan usul va texnologiyalarini yaratish, uni tajribada sinash barkamol shaxsni tarbiyalashning asosiy omili hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida yuksak salohiyatli barkamol shaxsni tarbiyalashga asos bo'lib xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga, ularning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga qaratilgan choralar ko'rish maqsadida korreksion boshlang'ich sinflarning ona tili darslarida harflarning joylashish tartibi, harflardan so'z hosil qilishni o'rganishda quyidagi ko'rgazmalardan foydalanish mumkin

“Oy va yulduzlar o'yini”



Alifboda harflar joylashgan tartib raqamdan foydalanib, oy harflari yordamida so'z hosil qiling. Masalan: 2- oy, alifboda 2-son ostida “B” harfi joylashgan. Javob: boy, 7- oy, 9- oy, 11- oy, 12- oy, 15- oy, 18- oy, 19- oy, 21- oy, 28- oy Alifbodagi harflar joylashgan tartib raqamidan foydalanib, osh so'zi yordamida so'zlar hosil qiling.

Javob: 2-bosh, 3-dosh, 12-mosh, 16-qosh, 19-tosh, 27- shosh.

Archa o'yinchoqlarini ilish uchun alifboda harflar joylashgan tartib raqamdan foydalanib, archa yordamida so'zlar hosil qiling.

Javob: 27-sharcha, 15-parcha, 3-darcha, 2-barcha.



Alifbodagi joylashgan harflarning tartib raqami orqali soʻz hosil qilamiz.

Masalan: 22-X-xol ,18--S-sol, 19-T-tol ,2-B-bol ,6-G-gol ,11-L-lol , 12-M-mol ,16-Q-qol , 28-Ch-chol.

Alifbodagi joylashgan harflarning tartib raqami orqali soʻz hosil qilamiz. Masalan: 28-Ch-choʻz , 18-S-soʻ , 10-K-koʻz , 2-B-boʻz.



“Koinot” koʻrgazmasi

1-4-sinflarda ona tili darsining “Alifbo”, “Unli harf va tovushlar”, “Nutq va gap” kabi mavzularni oʻtganda qoʻl keladi. Bunda alifbodagi joylashgan harflarning tartib raqami orqali soʻz hosil qilamiz.

Masalan: 3-D-don , 9-J-jon , 10-K-kon, 13-N-non, 18-S-son, 22-X-xon, 23-Y-yon, 27-Sh-shon.

Ushbu soʻzlar hosil qilingach, oʻquvchilar yoshiga qarab ushbu soʻzlar ishtirokida guruhlariga boʻlinib, gaplar tuzishi ham mumkin. 3- sinf oʻqish darslarida “ Vatan haqida qoʻshiq “ Ulugʻbek Hamdam she'rini oʻrganishda qoʻllash mumkin. She'rni yaxshi yod olgan oʻqigan oʻquvchilar “Istiqlol” kemasida koinotga sayohat uyushtirishi



mumkinligi aytiladi. Gul barglaridan soʻz hosil qiling” oʻyini.

Bu oʻyin oʻquvchilarning soʻz va shakllarni ilgʻash koʻnikmasini oʻstirishga yordam beradi.

Javob: non, lol, bob, dod, qoq, yoy. “Q” harfidan soʻz oʻyini.

Bir xil unli harflarni qoʻyib soʻz hosil qiling.

Javob: qiziq, quruq, qiliq, qoloq, qipiq, qitiq, qisiq, quyuq, quruq.

Bola huquqlari xalqaro Konvensiya hamma bolalarning ehtiyojini hisobga olgan, huquq va qobiliyatlarini hurmat qiladigan ta'lim tizimini yaratish gʻoyasini



ilgari surdi. Chunki har bir bolada – u sog'lommi yoki nogironmi – takrorlanmaydigan xarakter, qiziqish, imkoniyat va bilimga ehtiyoj bor. Ta'lim sifatini yaxshilash ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq va undan katta mas'uliyat talab etadi. Darslarda ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali o'qituvchi nazariy ma'lumotlar, o'quv materiallarini zamonaviy usullar vositasida namoyish etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil fikr yuritishi, har tomonlama ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish, o'zlashtirishida yuqori samaradorlikka erishishni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Boshlang'ich ta'lim " jurnali 10-son ,2012-yil ,10-11- sahifalar (G.Axrorova maqolasi);
2. G.Axrorova "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini faollashtiruvchi vositalar" metodik qo'llanma –Mirzaobod 2019-yil.
3. "Pedagogika texnologiya asoslari". Toshkent "O'qituvchi", 2004.
4. <https://lex.uz/acts/-5044711>.

MALAKA OSHIRISH TIZIMIDA IJTIMOY-EMOTSIONAL TA'LIM OLISHGA OID MASHG'ULOT: IJTIMOY XABARDORLIK, INKLYUZIVLIKNI TASHKIL ETISH SAMARADORLIGI

Djurayeva Perdegul Saidovna – Navoiy viloyat pedagoglari yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi dotsenti

Annotatsiya. *Kitobxonlik madaniyati orqali bolalar bilan do'stona munosabat o'rnatish, malaka oshirish tizimida ijtimoiy-emotsional ta'lim olishga oid mashg'ulot, ijtimoiy xabardorlik, inklyuzivlik strategiyalar.*

Kalit so'zlar: *Kitobxonlik madaniyati, ijtimoiy-emotsional ta'lim, bolalar adabiyoti, muhokama, mulohaza, xabardorlik, inklyuzivlik.*

Kirish. Barqaror rivojlanish maqsadlariga asoslangan ta'lim – xalqaro va milliy normativ-huquqiy hujjatlarga tayanib, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish, qabul qilish, nazorat qilish va boshqarish tartibi hamda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish, uning bosqichlari, yuzaga keladigan muammo va yechimlarni o'z ichiga qamrab oladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni, 2019-

yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni, Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining 2023-yil 14-noyabrdagi 540-son buyrug‘i asosida o‘tkazilgan diagnostik test natijalariga ko‘ra, inklyuziv ta’limga qadriyatli munosabat, XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish: 4K – tanqidiy va kreativ fikrlash, hamkorlikda ishlash, kommunikativ ko‘nikmalarini shakllantirish hamda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish bo‘yicha kurs tinglovchilarining o‘quv moduli bo‘yicha tegishli yangi bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan. Pedagog kadrlar malakasini oshirishning ilg‘or va shaffof tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tatbiq etish yo‘li bilan umumiy o‘rta ta’lim tizimida kadrlar siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy etish bo‘yicha belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda, zamonaviy talablar asosida ta’limning zamonaviy tendensiyalari va ularning ta’lim sifatiga ta’siri, ta’lim samaradorligini ta’minlash bo‘yicha ilg‘or tajribalarni tahlil qilish, uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda ularning kasbiy kompetentligini muntazam oshirishni nazarda tutadi.

Izlanish materiallari va metodologiyasi.

O‘quvchilarda ijtimoiy xabardorlikni, hamdardlikni rivojlantirish va inklyuzivlikni oshirish uchun bolalar adabiyotidan foydalangan holda natijaga yo‘naltirilgan ta’limni joriy etish istiqbollari va yo‘nalishlarini belgilash maqsadida ijtimoiy-emotsional ta’lim olishga oid mashg‘ulotni tashkil etish – asosiy maqsadimizdir. Sinf darajasi: boshlang‘ich (turli o‘rganish darajalari uchun moslashtirilishi mumkin). Didaktik materiallar: ijtimoiy xabardorlik va inklyuzivlik mavzulariga bag‘ishlangan yoshiga mos bolalar adabiyoti kitoblari. Doska yoki oq qog‘oz; markerlar. Mulohaza uchun ish qog‘ozlari (oldindan tayyorlangan). Mashg‘ulotni boshlashdan oldin bir-birimizni qo‘llab-quvvatlovchisinfjamoasi hamda jamiyatni yaratishda ijtimoiy xabardorlik va inklyuzivlikning ahamiyatini tushuntiring. Inklyuzivlik tushunchasini, u qanday qilib boshqalarning qarashlari va kechinmalarini tushunish hamda baholashni o‘z ichiga olishini muhokama qiling.

Izlanish natijalari. Kitob tanlash va o‘qish – ijtimoiy xabardorlik va inklyuzivlik mavzusidagi bolalar kitobini tanlang va uni sinfga baland ovozda o‘qib bering. Hikoyani o‘qish davomida kerakli joylarda to‘xtang va o‘quvchilarni qahramonlarning kechinmalariga va his-tuyg‘ulari haqida fikr yuritishga undang. Masalan, “Besh barmoq” usulida 1-vaziyat: badiiy matn tahlili; 2-vaziyat: axborot matni tahlilida ko‘rib chiqamiz. **Kirish:** Tinglovchilarni guruhlariga tajribasi va mahoratiga mos holda tabaqalashtirish. **Asosiy qism:** 1-bosqich – **“Besh barmoq” usuli: Badiiy matn tahlili** – Qahramonlar – Zamon va makon – Muammo – Voqea-hodisa – Yechim; Masalan, 4-sinf “Ona tili va o‘qish savodxonligi”

yangi avlod darsligining 1-qismida 15-16-betida “Mehr ulashgan bog’” hikoyasi asosida tinglovchilar bilan o’tkazilgan amaliy mashg’ulotimda 4 ta guruhga bo’lingan holda 5 ta bosqich bo’yicha ushbu usul bilan tahliliy mashg’ulot o’tkazdim va 4K modeli ko’nikmalariga xos ilmiy tasnifiy fikr-mulohazalar mavzu doirasida o’z mohiyatini ochishga harakat qilingani ularda metodga nisbatan qiziqish shakllantirdi. Hikoya qahramonlari, ularning o’ziga xosligi, qaysi zamon va makonda bo’layotganligi, asosiy muammo kim yoki nimaga qaratilganligi, ustoz, ona, bobo, Dilshod va uning sinfdoshlarining o’zini tutishi, mehrli nigoh, do’stona muhit, oila, maktab hamkorligi, boquvchisini yo’qotgan yoki keksa yoshli insonlarga g’amxo’rlik g’oyasi, maktab hovlisidagi mevali bog’ va Dilshodning uyi, voqea-hodisalarning uzviy bog’liqligi, kreativ yondashuv tahlili, tanqidiy fikrlar xilma-xilligi kabi eng kichik epizod, hodisalarga nisbatan har xil qarashlarning mavjudligi ushbu kichik birgina hikoya zamirida to’laqonli tasniflanishiga e’tibor qaratdim. Albatta bu kabi ijodiy yondashuv tinglovchilar va dars kuzatuvchilari tomonidan iliq kutib olindi va samarali tashkil etilganiga e’tirof etildi. Hikoya asnosida yakuniy xulosalar, yechim sifatida taqdim etilgan fikrlar qabul qilindi. 2- bosqich: “Besh barmoq” usuli: Axborot matni tahlili – Mavzu – Bosh g’oya – 1-ma'lumot – 2-ma'lumot – 3-ma'lumot – Yechim;

Alohida ehtiyojli bolalar orasidan ham iqtidorlilarini kashf etish mumkin

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olishi qiyin. Ammo ularga ham yetarlicha e'tibor berilsa, ular orasidan ham iqtidorlilarini kashf etish mumkin. Poytaxtimizdagi 215-sonli umumta'lim maktabining inklyuziv sinf o'quvchisi Muhammadxon Daun sindromi bilan dunyoga kelgan. Ota-onasi bor e'tiborini “Quyoshli farzand”ni rivojlantirishga qaratdi. Muhammadxonning ham sog'lom bolalardek o'z orzulari, rejalari bor. U sportni sevadi. Bo'sh vaqtlarida qo'shiq ham kuylab turadi. Muhammadxon Turkiya maxsus sportchilar sport federatsiyasi tomonidan bu yil ilk bor tashkil etilgan “Turk dunyosi” maxsus sportchilar sporti va madaniyat festivalida ishtirok etdi. U Turkiya, Ozarbayjon, O'zbekiston, Qozog'iston, Vengriya va Qirg'izistondan tashrif buyurib, tennis va yengil atletika bo'yicha g'olib bo'lgan sportchilar qatoridan joy oldi. Jamiyatda Muhammad singari imkoniyati cheklangan bolalar ko'pchilikni tashkil qiladi. Aksariyat ota-onalar tengdoshlarining kamsitish va haqoratiga duchor bo'lmasligi uchun ularning umumta'lim maktablarida ta'lim olishini istamaydi yoki alohida ehtiyojli bola sog'lom bolalardek bir xil e'tiborda o'qishi lozim deya hisoblamaydi. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, ta'lim nogironlar uchun yashash quroli sanaladi. Chunki ularda jismoniy mehnat bilan shug'ullanish imkoniyati kam bo'ladi. Shuning uchun bu kabi bolalarning o'qishini ta'minlash ularning jamiyatda munosib

o'rin topishiga, o'z ehtiyojlari uchun daromad topishiga xizmat qiladi.

3-bosqich: Hayoliy go'zallik" strategiyasi. Tarqatma materiallar ustida ishlash. Har bir tinglovchi uchun alohida so'z, gap tuzish, ifodalash, jamoa bo'lib matn yaratish, matnga sarlavha berish; Masalan,



4-bosqich: 4K modeli asosida xulosaviy fikr-mulohazalarini taqdim etish.

Xulosa: Blum taksonomiyasi asosida: tafakkurning rivojlanishini bilish, tushunish, qo'llash, tahlil, umumlashtirish, baholash darajalarida mulohaza yuritish;

Guruh a'zolari alohida yakka tartibda mushohada bildiradi;

Guruh ishi jamoaviy tarzda mushohada bildiradi;

4 ta guruh bitta sarlavha negizida umumiy mushohada yuritishi lozim;

Fanlarni o'qitishda 4K modeli ahamiyati (inklyuziv ta'lim misolida).

Baholash mezon: Assesment metodi, Keys-stadi metodi, "Esse usuli" da uyga vazifa berish. Mavzuga oid esse yozish va keyingi o'quv yiliga tayyor mulohazalarini taqdim etishga o'z oldiga maqsad qo'yish.

Munozaralar. Frayer modeli (Frayer diagrammasi) – grafik organizator. U birinchi marta Doroti Frayer va uning Viskonsin universitetidagi hamkasblari (Ueyn Fredrik va Gerbert Klausmeyer) tomonidan 1969 yilda ixtiro qilingan. Frayer modelining maqsadi (Frayer, 1969; Buehl, 2001) notanish tushunchalar va lug'atni aniqlashdir. Frayer modeli so'zlarning ma'nosi va tuzilishini aniqlash, aniqlashtirish va tahlil qilish uchun to'rt kvadratli modeldir. Tanlangan diqqat so'zi varaq yoki qog'ozning o'rtasiga oval shaklida yoziladi. Ba'zan gapning bolaga ovalga kiradi. Ismi

Sana _____

TA'RIF	XUSUSIYATLARI
<u>fr.</u> <i>Inclusif</i> – qamrab olaman, <u>lot.</u> <i>Include</i> -kiritaman, qo'shaman. Ing. Inclusive, inclusion – uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirmoq, qo'olmoq.	inklyuziv ta'lim maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar sinfda oddiy bolalar bilan o'qitilganda.
INKLYUZIV TA'LIM ASOSLARI	
Bu barcha bolalar, jismoniy, aqliy, intellektual va boshqa xususiyatlaridan qat'iy nazar, umumiy ta'lim tizimiga kiritilgan o'quv va tarbiya jarayoni. Ular nogiron bo'lmagan tengdoshlari bilan, ularning maxsus ta'lim ehtiyojlarini inobatga olgan holda, jamiyatdagi asosiy maktablarda o'qiydilar. MISOLLAR	Imkoniyatlarning teng emas - To'siqlari mavjud muhit; - Noto'g'ri tashxis qo'yish; - Tizimlilik yo'q; - Resurs o'qituvchi mavjudligi inobatga olinmaydi; - Jamiyatning xabardorligi shart emas, faqat ta'limga jalb etilsa bo'lgani; Noto'g'ri misol/sinonim-antonim/illyustratsiyalar

Xulosalash.

XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishda 4K ko'nikmalarini shakllantirish hamda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish bo'yicha kurs tinglovchilari bilan o'quv moduli bo'yicha tegishli yangi bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirishda **butun sinf bilan munozara** – tasvirlangan ijtimoiy xabardorlik va inklyuzivlik mavzulari haqida munozara olib boring, muhokama qilingan asosiy g'oyalar, tushunchalarning vizual ko'rinishini yaratish uchun doska yoki oq qog'ozdan foydalaning. O'quvchilarning fikrlari, munosabati va hikoyaning ularga aloqador joylarini o'zaro o'rtoqlashishga undang. **Kichik guruh mashg'ulotida** – o'quvchilarni kichik guruhlarga bo'ling, har bir guruhga ijtimoiy xabardorlik va inklyuzivlikni targ'ib qiluvchi turli bolalar kitoblarini bering. Guruhlarga o'zlari uchun tayinlangan kitobni birgalikda o'qishni va mavzular, qahramonlar va inklyuzivlik g'oyalarini muhokama qilishlarini ayting. O'quvchilardan hikoyadagi qahramonlar boshqalarga nisbatan hamdardlik, hamfikrlik va hurmatni qanday namoyon qilishiga oid muayyan misollar topishlarini so'rang. **“Galereya bo'ylab sayr” strategiyasi va mulohaza yuritish**

- har bir guruhni kitob muqovasi, qisqacha xulosa hamda ijtimoiy xabardorlik va inklyuzivlik mavzulariga oid illyustratsiyalarga ega plakat yoki ko'rgazma yaratishga yo'naltiring. Guruhlar aylanib, bir-birlarining ko'rgazmalarini ko'zdan kechirishi uchun "Galereya bo'ylab sayr" o'tkazing. **Individual mulohaza yuritish** – mulohaza uchun ish varaqlarini har bir o'quvchiga taqsimlang. O'quvchilardan kitoblarda muhokama qilingan ijtimoiy xabardorlik va inkluzivlikka oid mavzularda hamda o'zlarining inklyuzivlik borasidagi tajribalari haqida fikr yuritishlarini so'rang. Ulardan sinfda va jamiyatda yanada inklyuziv va empatik (o'zgalarning his-tuyg'ularini tushunish) muhitni yaratishga qanday qilib hissa qo'shishlari mumkinligini haqida so'rang. **O'rtoqlashish va yakunlash** – bir necha o'quvchilarga fikrlarini sinf bilan bo'lishish imkonini bering. Mashg'ulot davomida muhokama qilingan asosiy fikrlarni umumlashtiring, ijtimoiy xabardorlik, hamdardlik va inklyuzivlikning ahamiyatini ta'kidlang. O'quvchilarni ijtimoiy xabardorlik va inkluzivlik haqidagi tushunchalari o'zaro munosabatlarida va harakatlarida qo'llashga, yanada inkluziv va empatik muhitni rivojlantirishga undang. Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limning asosiy qismi – bolalarga bilim olish uchun do'stona munosabat va o'qishga imkon beruvchi muhitni yaratishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bolalarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo'yicha metodik qo'llanma. Peyshens Soya, Zuxra Saliyeva, Dिल्фуза Karimova. T.: 2023.
2. "Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning yechimlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. "Lesson-Press" nashriyoti, Toshkent-2021.
3. www.google.kz.

BO'LAJAK MAXSUS PEDAGOGLARNI PEDAGOGIK AMALIYOT JARAYONIGA TAYYORLASH

Ibadullayeva Sharofat Nurillayevna –
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maxsus pedagogika kafedra o'qituvchisi

Pedagogika amaliyotiga bo'lajak maxsus pedagoglarni tayyorlashning shunday bosqichiki, bunda har bir o'quvchiga ta'lim-tarbiya berishda oliy o'quv yurtida to'plagan bilim hamda o'quvlarining hammasidan kompleks tarzda foydalanishga to'g'ri keladi.

Shuning uchun pedagogik amaliyot vaqtida o'qish jarayonidagi barcha kamchiliklar yaqqol ochilib qoladi. Shunday qilib, pedagogik amaliyot o'ziga xos imtihan hisoblanadi.

Amaliyotchi-talabaning yoshi u rahbarlik qilishga to'g'ri keladigan

o'quvchilar yoshidan juda kam farqlanadi. Bunday vaziyatda birinchi kundanoq to'g'ri yo'l tanlash, ya'ni o'quvchilar bilan munosabatga kirish usullarini to'g'ri tanlash juda muhimdir. Tajribalarning ko'rsatishicha, amaliyotchi o'quvchilar bilan to'g'ri munosabatda bo'lsa, ya'ni ularga hayrixoxligi va kamtarligini namoyon qilsagina u tezda o'quvchilar bilan inoqlashib ketadi.

O'quvchilar amaliyotchining ham o'quvchi (talaba) ekanligini yaxshi bilishadi va unga har tomonlama yordam berishga harakat qilishadi.

Bu davrda amaliyotchining tashqi qiyofasi ham muhim rol o'ynaydi, u o'quvchilarga namuna bo'lishi kerak.

Amaliyotchi-talabaning sinfda bo'ladigan barcha tadbirlarda qatnashishi, uning o'quvchilar bilan yaxshi munosabat o'rnatish garovidir.

Oliy ta'lim muassasalari talabalari ish joylariga dastlabki taqsimlashni bitiruvchi kurs oxirida emas, balki mos ravishda ikkinchi va uchinchi kurslarda tahsil olayotgan davrda o'tkazish va barcha turdagi amaliyotlarni ishga yo'llanma oladigan korxona, tashkilot yoki muassasada o'tashini yo'lga qo'yish tavsiya etiladi.

Malaka amaliyoti OTMning qabul qiluvchi tashkilotlar bilan belgilangan tartibda tuzilgan shartnomalari asosida tashkil qilinadi.

OTM va qabul qiluvchi tashkilot malaka amaliyotini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha shartnomada shartnoma predmeti, taraflarning huquq va majburiyatlari, qabul qiluvchi tashkilotning ish faoliyati xususiyatlaridan kelib chiqqan holda malaka amaliyotini tashkil etish tartibini, shartnomaning amal qilish muddatini, shartnomani bekor qilish asoslarini, shuningdek taraflarning javobgarligini kelishib oladi.

Talabalar va malaka amaliyoti rahbarlarining faoliyatini tartibga soluvchi asosiy hujjat malaka amaliyoti dasturi hisoblanadi.

Malaka amaliyoti dasturi quyidagi asosiy bo'limlardan tarkib topadi:

- malaka amaliyotining maqsad va vazifalari;
- malaka amaliyoti mazmuni;
- malaka amaliyoti reja-jadvali;
- malaka amaliyotini baholash mezonlari;
- malaka amaliyoti bo'yicha hisobotga talablar.

OTMdanda malaka amaliyoti rahbarining malaka amaliyotidagi o'quv yuklamasi soatlari ishchi o'quv rejada ko'rsatilgan haftalar, talabalar guruhi va sonidan hamda qabul qiluvchi tashkilot joylashgan hududdan kelib chiqib aniqlanadi.

Talaba:

- malaka amaliyotini o'tash joyi, reja-jadvali, dasturi va tartibi bilan oldindan tanishish;
- malaka amaliyotini o'tkazish bo'yicha o'z fikr-mulohazalarini bildirish;
- malaka amaliyotini o'tash yuzasidan zarur axborotlar olish;

- malaka amaliyoti bo'yicha uslubiy materiallar bilan tanishish hamda malaka amaliyoti rahbarlaridan yo'l-yo'riqlar olish huquqlariga ega.

Talabaga:

- malaka amaliyoti reja-jadvali va dasturida nazarda tutilgan barcha topshiriqlarni belgilangan muddatlarda, to'liq hajmda va sifatli bajarish;
- malaka amaliyoti kundaligini har kuni va tartibli yuritish;
- OTM va qabul qiluvchi tashkilotdan tayinlangan malaka amaliyoti rahbarlarining dasturda ko'zda tutilgan ishlarga oid barcha topshiriqlarini bajarish;
- hisobotga tegishli hujjatlarni o'z vaqtida rasmiylashtirish;
- qabul qiluvchi tashkilot xodimlari faoliyatini tartibga soluvchi hujjatlar va ichki mehnat tartib-qoidalariga rioya qilish majburiyatlari yuklatiladi.

Pedagogik amaliyot mazmunini takomillashtirish, oddiy hisobotlar uchun mo'ljallangan tizimdan, amaliyyo'nalgan va kasbiyyo'nalganlikni namoyon etishga motivatsiyalovchi jarayonga o'tish biz tanlagan muammoning bosh ilmiy mo'ljali hisoblanadi. Shuning uchun maxsus pedagogika yo'nalishida sifatli kadrlar tayyorlash imkonini beruvchi individual yo'nalgan ta'limiy faoliyatni pedagogik amaliyot jarayonida tashkil etishning shakl va usullarini tanlashda oliy ta'lim pedagoglaridan kasbiy sezgirlik va pedagogik mas'uliyat taqozo etiladi.

Maxsus pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash masalasini tahlil etish negizida shu nomdagi fanning mohiyatiga oid ma'lumotlarning sharhini keltiramiz.

Maxsus pedagogika korreksion pedagogika deb ham ataladi. Ushbu fan asosan XIX asrning o'rtalarida rivojlana boshladi. Bu davrda fanning nomi Defektologiya deb yuritilgan. Fanning konseptual asosda tan olishida 1925 yilda Moskva shahrida eksperimental defektologiya institutining tashkil etilishi muhim o'rintutadi. Mazkur institutni professor L.S.Vigotskiy boshqardi. L.S.Vigotskiy imkoniyati cheklangan bolalar ta'limi, diagnostikasi va boshqa yo'nalishdagi rivojlanish jarayonlarini tadqiq etgan. Uning izlanishlarida rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar anomal bolalar deb atalgan. L.S.Vigotskiyning fanga qo'shgan ulkan hisssasi sifatida "nuqsonning murakkab tuzilishi" haqidagi ta'limotni e'tirof etish lozim. Olim o'zining "Korreksion pedagogikaning asosiy muammolari" kitobida anomal bolalar bilan ishlashning rivojlantiruvchi yondashuvlari, nuqsonni tuzatish (korreksiya), o'rnini to'ldirish (kompensatsiya) usullari va ulardan foydalanishning turli yo'llarini ko'rsatib berdi.

L.S.Vigotskiy anomal bolada nafaqat "yetishmovchilik (kamchilik)", balki o'ziga xos "uchqun (ijobiy)" tomonlarni kuzatdi, o'rgandi va aniqladi. Kuzatuvlarga tayangan holda va bolalarda mavjud potensial

qobiliyatning mavjudligini inobatga olib, ta'lim-tarbiya ishlarini tizimli tashkil etish zarurligiga e'tibor qaratdi. L.S.Vigotskiy olib borgan tadqiqot ishlarida bir qator soha olimlari ham ishtirok etgan. Ularning har bir yangiligi fanda bir o'ziga xos yondashuvlarni amaliyotga joriy etishga turtki bo'lgan. Shuning uchun L.S.Vigotskiy haqli ravishda defektologiya fanining asoschisi sanaladi [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Maxsus pedagogikaning rivojlanishida alohida o'ringa ega olimlardan yana bir atoqli psixolog L.V.Zankovdir. U 1935 yildan L.S.Vigotskiy bilan hamkorlikda tadqiqot ishlari olib bordi. Bu olimlarning ilmiy faoliyati sobiq sovet psixologiyasi va defektologiyasining nazariy jihatdan shakllanishida katta ahamiyatga ega. L.V.Zankov aqliy qoloq bolalar psixologiyasi, ruhiy rivojlanish qonuniyatlarini o'rgandi. Olim L.S.Vigotskiy va boshqa izdoshlari bilan birgalikda "rivojlanishning to'xtash nazariyasi", "chegara degeneratsiya nazariyasi", "ma'naviy defektli" kabi g'ayri ilmiy, reaksiya nazariyalarni fosh etdilar. Natijada har qanday bola shaxs sifatida shakllanish, hayoti davomida rivojlanish imkoniyatiga egaligi va bunda pedagoglarning faoliyati muhim omil ekanligi haqidagi qarash o'zining hayotiyligi va haqqoniyligini namoyon etdi.

Eksperimental defektologiya va eksperimental psixologiya laboratoriyalarida pedagog va psixologlar faoliyati orqali, ya'ni korreksion-rivojlantiruvchi ta'lim ta'siri ostida anomal bolalarning aqliy, ruhiy, jismoniy, ijtimoiy rivojlanishi qanday o'zgarib borishini o'rganish, mavjud nuqsonlarning bartaraf etilishi yoki yumshatilishini hamda bolalarda namoyon bo'luvchi ijobiy va salbiy tomonlarni aniqlashga doir qiyosiy eksperimental tadqiqotlar o'tkazildi. Mazkur tadqiqotlar sog'lom bolalarning rivojlanish qonuniyatlariga nisbatan tahlil asosida olib borildi.

Ta'kidlab o'tilgan tadqiqotlarga asoslangan holda maxsus pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida pedagogik prognozda ijobiy natijalarga mo'ljall olish kerak degan xulosaga tayanildi. Chunki maxsus pedagoglar o'zining kasbiy faoliyatida imkoniyati cheklangan bolalarni davriy diagnostika qiladi, ulardagi ijobiy o'zgarishlarni tahlil qiladi va kelgusi rejalarni tuzadi. Demak, ularning kasbiy faoliyatida L.S.Vigotskiy va L.V.Zankov hamda ularning izdoshlari olib borgan tadqiqotlar natijasida asoslab berilgan ilmiy ta'limotlar ustuvorlik qilishi tabiiy.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ibadullayeva, S. N. (2023). QUALIFIED PRACTICE PERIOD IN PREPARING FUTURE SPECIAL TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 12, 13-16.

2. Ibadullayeva, S. N. (2023). Pedagogical Practice in the Process of Complex Preparation of Students for Professional Activity. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 20, 9-12.
3. Ibadullayeva, S. N. (2023). BO 'LAJAK MAXSUS PEDAGOGLARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA MALAKAVIY AMALIYOT DAVRI. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 14, 347-350.
4. Ibadullayeva Sh.N. Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak maxsus pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning mexanizmlarini takomillashtirish// Mug'allim hem uzliksiz bilimlendiruo'. *Ilmiy-metodikalıq jurnal* 2023. 2/1.105-110 b.
5. Ibadullayeva Sh.N. Pedagogik amaliyot talabalarni kasbiy faoliyatga kompleks tayyorlash jarayonida// Mug'allim hem uzliksiz bilimlendiruo'. *Ilmiy-metodikalıq jurnal* 2023. 3/3.156-161 b.
6. Ibadullayeva Sh.N. Bo'lajak maxsus pedagoglar uchun amaliyotning o'rni / "Ta'lim va tarbiya jarayonida shaxs kreativ qobiliyatini shakllantirishning dolzarb masalalari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Jizzax, 47-49 b.
7. Ibadullayeva Sh.N. Bo'lajak maxsus pedagoglarni kasbga tayyorlashda amaliyotning ahamiyati / "Ta'lim va tarbiya jarayonida shaxs kreativ qobiliyatini shakllantirishning dolzarb masalalari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Jizzax, 443-446. b.
8. Ibadullayeva Sh.N. Bo'lajak maxsus pedagoglar uchun pedagogik amaliyotning vazifalari / "Ta'lim va tarbiya jarayonida shaxs kreativ qobiliyatini shakllantirishning dolzarb masalalari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Jizzax, 67-69. b.
9. Ibadullayeva Sh.N., Bo'ranboyeva Sh.Q. Imkoniyati cheklangan shaxslar uchun yaratilgan imtiyozlar / "Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Navoiy, 320-323. b.
10. Ibadullayeva Sh.N., Bo'raiyeva D.A. Xozirgi kunda rivojlanib borayotgan surdopedagogika / "Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Navoiy, 228-231. b.
11. Ibadullayeva Sh.N., Boqiyeva S. Mohir mutaxassis bo'lib yetishishda kasbiy amaliyotning ahamiyati / "Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Navoiy, 111-114. b.
12. Ibadullayeva Sh.N., To'rayeva J. O'qitib -o'zimiz ham o'rganamiz / "Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning

amaliyasoslari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Navoiy, 365-369.b.

13. Ibadullayeva Sh.N., Mahkamova.N. Inklyuziv ta'lim: muammo va yechimlari / “Ta'lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Navoiy, 365-369.b.
14. Ibadullayeva Sh.N., Rixsitillayeva.O'. Maxsus pedagogika yo'nalishida sifatli ta'lim berishining o'ziga hosligi / “Sifatli ta'lim-taraqqiyot poydevori” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Aprel, 366-370.b.
15. Ibadullayeva Sh.N., Abduazizova.Sh. Sifatli ta'lim berishda inklyuziv ta'limning o'ziga xosligi/ “Sifatli ta'lim-taraqqiyot poydevori” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Aprel, 7-10.b.
16. Ibadullayeva Sh.N., Axrarova.G. Talabalarga sifatli ta'lim berishda kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan amaliyot davrining ahamiyati / “Sifatli ta'lim-taraqqiyot poydevori” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Aprel, 146-149.b.
17. Ibadullayeva Sh.N. Yetuk mutaxassis bo'lib yetishishda pedagogik amaliyotning o'rni / “Inson faravonligi o'rganishda fanlararo yondashuv” mavzusidagi respublika ilmiy konferensiya, 2023, Oktyabr, 176-179.b.
18. Ibadullayeva Sh.N., Safarova.F. Talabalarni kasbiy amaliyotga yerta va maqsadli tayyorlash / “Sifatli ta'lim-taraqqiyot poydevori” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya, 2023, Aprel, 186-188.b.
19. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2022). Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash. Pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri, 1(1), 350-352.
20. Ibadullayeva, S. N., Masaliyeva, S. (2022). Inkluyziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari. Inklyuziv ta'lim, 1(2), 111-113.
21. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Nogironligi bo'lgan ota-ona qaramogida bo'lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.
22. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Ta'lim klasteri sharoitida erta inklyuziyaga erishish ko'zlar implantli bolalar ijtimoiylashuvining eng optimal omili. Yangi O'zbekistonda xalq ta'limi xodimlarini malakasini oshirishda zamonaviy yondashuvlar, 1(1), 55-65.
23. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Ta'limda tolerantlikka erishish kelajak o'qituvchisini inklyuziv ta'limga tayyorlashga erishish sharti sifatida. Zamonaviy maktabda va jamiyat

aloqadorli, 1(1), 61-65.

24. Ibadullayeva, S. N., Jurayeva, Z. (2021). Kar va zaif eshituvchi o'quvchilarni inklyuziv ta'limga tayyorlashda korreksion mashg'ulotlarning ahamiyati. Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari, 1(1), 35-70.
25. Sh.N.Ibadullayeva magistrlik dissertasiya " Ta'lim klasteri asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning samarali omillarini aniqlash"2022 y

INKLYUZIV TA'LIMDAN INKLYUZIV JAMIYATGA

Jurayeva Zamira – Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining Respublika ta'lim markazi Maxsus pedagogika bo'limi boshlig'i

Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni ta'lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida tashkil etishning huquqiy – me'yorlari ishlab chiqilgan. "Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish maqsadida ta'lim muassasalari moddiy texnika bazasini mustahkamlash, o'quv dasturlarini adaptivlashtirish, sog'lomlashtiruvchi sifatli ta'lim xizmatlari hajmini oshirish hamda bu jarayonga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash" kabi muhim vazifalar belgilandi. Zero, jamiyat va davlatda insonparvarlik tamoyilining hayotga tatbiq etilgani, u yerda yashaydigan nogiron bolalar va kattalarning ijtimoiy himoyalaniishi, ularga bo'lgan qo'llab-quvvatlovchi e'tiborning darajasiga bog'liqdir. Davlatimizda mazkur toifa insonlar uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Shu sababli, jamiyatning to'liq a'zosi sifatida bu toifa insonlar jamiyatning turli munosabatlarida faol ishtirok etib, o'zi va oilasining farovonligi uchun kasb-hunar bilan shug'ullanish imkoniyatlariga ham egadir.

Imkoniyati cheklangan bolalarning huquqini himoyalash, ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mamlakatimizning muhim siyosiy yo'nalishlaridan sanalib kelingan bo'lib, uzoq tarixga borib taqaladi.

Demak, tarixdan ma'lum bo'lgan bu kabi keskin harakatlar imkoniyati cheklangan bolalar ta'limi jarayonida inklyuziya g'oyalarini joriy qilish maxsus ta'limning rolini yo'qqa chiqarmaydi, balki almashtiradi degan xulosani asoslashga xizmat qiladi. O'z-o'zidan boshlang'ich sinf o'quvchilarini inklyuziv ta'limga tayyorlashda, aynan so'g'lom tengqurlari qatorida ongli bilim olish imkoniyatiga ega bo'lgan bolalargina ta'limga jalb etiladi. Aksincha, sog'lom bolalar bilan uyg'un ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lmagan (bir necha nuqsonli) bolalar

maxsus ta'lim muassasalariga jalb etilishi lozim. Aks holda umumta'lim maktab o'qituvchilari inklyuziv ta'limdan cho'chib qoladilar. O'qituvchi ta'lim berishdan qo'rqmasligi, aksincha, u ishtiyoq bilan yondashishi lozim. Shundagina inklyuziv ta'lim samarali tashkil etiladi. Uning ishtirokchilari jarayondan manfaat topadi.

Imkoniyati cheklangan bolalar uchun klaster sharoitida ta'lim shakllarini belgilashda amaliyotdagi to'siqlarning sabablari hamda jahon tajribalariga tayanilgan. Ma'lumki, O'zbekistonda olib borilgan qator loyihalar va ilmiy tadqiqotlar jarayonida amaliyotchilar, keng jamoatchilik tomonidan "Inklyuziv ta'limga qanday toifadagi bolalar qabul qilinadi?" – degan savol muntazam ko'tarilib kelingan. Aynan mana shu kabi inklyuziv ta'limni tashkil etishga doir savollarga huquqiy jihatdan javob sifatida e'tirof etiluvchi hujjat bu – O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12 oktyabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori hisoblanadi. Mazkur qaror bilan inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarish tartiblari belgilab berildi. Jumladan: inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qaysi toifadagi bolalar qabul qilinishi aniq qilib ajratib berildi. Unga ko'ra: "Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar (eshitish qobiliyatining yo'qotilishi 60 Db gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar); ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar (ko'rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar); somatik kasalliklar (psixofizik va nutqning rivojlanish darajasi yoshiga mos kelmaydigan bolalar); nutqida og'ir nuqsonlar bo'lgan bolalar (alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizartriya, psixik-nutqiy rivojidagi sustlik, duduqlanish); tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo'lgan bolalar (bolalar serebral falaji, skolioz, poliomieli, miopatiya, osteomieli, amputasiya, bo'y o'sishining yetishmovchiligi pakanalik); aqliy rivojlanishi saqlangan holda tayanch-harakat tizimidagi buzilishi bo'lgan bolalar; aqliy rivojlanishi saqlangan yoki ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar (o'zi harakat qila oladigan yoki qo'shimcha moslamalar va nogironlik aravachasida harakatlana oladigan bolalar serebral falaji); intellektual rivojlanishning potensial buzilmagan imkoniyatlari bilan ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar; xulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar; intellektual rivojlanishi saqlanib qolgan, tutqanoq holatida bo'lgan bolalar (agar bola antikonvulsant dorisini qabul qilganda, tutqanoq 1 oyda 1 martadan oshmagan paytda)". Ko'rinib turibdiki, imkoniyati cheklangan bolalarning aynan sog'lom bolalar bilan teng va bir xil, biroq moslashuvchan inklyuziv ta'lim sharoitida o'qishga imkoni bor bolalar va albatta, atrofga xalaqit qilmaydigan va o'zi hamda o'zgalarga

turli darajadagi ziyonlarni yetkazmaydigan o'quvchilar qabul qilinishi sanab o'tilgan.

Bizning fikrimizcha, inklyuziya umumiy va maxsus ta'lim tizimlari o'rtasidagi chegarani shaffoflashtirilgan holda bu ikki tizimni yaqinlashtiruvchi ta'lim shaklidir.

Nogiron bola ta'lim muassasasining istalgan turida o'zining ta'lim olish huquqini amalga oshirishi va bunda o'zi uchun zarur bo'lgan ixtisoslashtirilgan yordamni olish imkoniga ega bo'lishi lozimligi mamlakatimiz qonunchiligida belgilab qo'yilgan.

Inklyuziv ta'limning qanchalik huquqiy me'yorlari tizimli ravishda amaliyotga joriy etilgan bo'lsa, shunchalik ta'lim klasteri ham keng miqyosda tadqiqqa tortilgan hamda hukumat hujjatlarida o'zining tartiblariga ega bo'lgan.

Shuning uchun inklyuziv ta'lim qanchalik erta boshlansa, bu jarayonga pedagoglar maqsadli tayyorlansalar, jamiyatda ham inklyuziyaning samarador effektlariga erishiladi.

Shuning uchun inklyuziv ta'limning maqsadi: Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli umumiy o'rta ta'lim berishni ta'minlashdan iboratdir.

Vazifalari esa:

rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;

jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;

ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;

barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;

o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etish insonparvarlik, umuminsoniy

qadriyatlar, bag'rikenglik, oshkoralik tamoyillariga asosan amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Muminova L.R., Shomaxmudova R. Sh. Imkoniyati cheklangan bolalarni individual korreksion-rivojlantirish dasturining metodik asoslari. –T.: “Razzoqov O.J. bosmaxonasi”. 2007.-27 b.
2. Kyzmina C.O. Podgotovka pedagogov k pabote v ycloviyax inklyuzivnogo obpazovaniya: dic.kand. ped. nauk : Omck, 2015. 318s.
3. Alexina C.V. Inklyuzivnoe obpazovanie dlya detey s ogpanichennymi vozmojnostyami zdopovya. Cib. fedep. yn-t, Kpac. goc. ped. yn-t im: 2013.71–95st
4. Malofeev N.N. Cpesialnoe obpazovanie v menyayuyemcya mipe. P : ycheb. pocobie dlya ctydentov ped. vyzov. – M: Pprocveщenie, 2010. 319s
5. Qodirova F. Imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning samarali texnologiyalari. Pedagogika fanlari doktori (dss) dissertatsiyasi.2020
6. Matupayeva Sh.Z. Teashing elementary teachers to use asademis sase slusters in the ssienses. Asian Journal of Multidimensional Research ISSN: 2278-4853, Vol. 11, Issue 11, November 2022, SJIF 2022 = 8.179.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNI KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Kasimova Mashxura Maxamadaliyevna
–Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti
o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh davrlari psixologiyasida kichik maktab yoshi davri deb yuritiluvchi 6 yoshdan 10 yoshgacha boshlang'ich sinf o'quvchilarini kommunikativ qobiliyatlari rivojlantirish, shaxslararo munosabatlarni shakllantirishda yuzaga kelayotgan muammolar yuzasidan nazariy tahliliy ma'lumotlar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, boshlang'ich sinf, kommunikatsiya, ta'sir, muloqot

Jismonan sog'lom, ma'nan yetuk, mustaqil fikrlaydigan, chuqur bilim va zamonaviy dunyoqarashga ega Vatanimizning taqdiri va kelajagi uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan barkamol yosh avlodni tarbiyalash hamda voyaga yetkazish uchun mamlakatimizda keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim siyosatining asosiy vazifasi ta'limning yangi, zamonaviy sifatiga erishish, uning shaxs, jamiyat va davlatning hozirgi va kelajakdagi ehtiyojlariga mos kelishidir. O'quvchining shaxsiyati, uning individualligi asosiy qadriyat bo'lib, u bilan bog'liq holda o'quv jarayonining barcha boshqa qismlari ishlab chiqilgan. Kommunikativ muammolari uzoq vaqtdan beri ko'tarilgan.

Ilk yoshdan boshlab bola ikkita kommunikativ munosabatlar tizimi shakllanadi: kattalar bilan munosabatlar va bolalar bilan munosabatlar (kattalar, kichiklar yoki tengdoshlar). Bolani dastlabki kommunikativ munosabatlarini maktabgacha yoshdagi davridan shakllana boshlaydi. Maktabgacha yoshidan boshlab ijtimoiy-kommunikativ rivojlanishning asosiy maqsadi bolani qabul qilingan muloqot normalari, tengdoshlar va kattalar o'rtasidagi munosabatlar, shuningdek, oilada qabul qilingan umumiy madaniy an'analar bilan tanishtirish orqali uni og'riqsiz va o'z vaqtida ijtimoiylashtirishdir.

Kichik maktab yoshi: rivojlanish xususiyatlari

Kichik maktab yoshi bolalikning cho'qqisi deb ataladi. Ruhiy rivojlanishning zamonaviy davriyligi 6-7 yoshdan 9-11 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi.

Fiziologik nuqtayi nazardan, bu bolalar jismoniy o'sish davrida nisbatan uyg'un o'sadi, uning bo'yi va og'irligi, o'pkasining hajmi mutanosib rivojlanadi.

Biroq, bolaning suyaklari (ko'krak qafasi, tos, qo'l suyaklari), umurtqa pog'onasida hali tog'aysimon to'qimalar uchraydi, bu esa uning suyak tizimi takomillashib bo'lmaganini ko'rsatadi. Yurak muskullari tez o'sadi, qon tomirlarining diametri sal kattaroq bo'ladi, miyaning og'irligi boshlang'ich sinflarda 1250–1400 grammni tashkil etadi. Miya po'stining analitik-sintetik faoliyati takomillashadi, qo'zg'alish bilan tormozlanish o'rtasidagi munosabat o'zgaradi, lekin qo'zg'alish nisbatan ustunlikka ega bo'ladi.

Bu davrda bolalarda charchoqning kuchayishi, xavotirlanish kuchayishini kuzatishimiz mumkin. Shuning uchun bolaning to'g'ri o'sishiga g'amxo'rlik qilish, toliqishining oldini olish, o'qish va dam olish rejimiga qat'iy rioya etish zarur.

Bu yoshda imij va turmush tarzi yangi talablar, yangi muhit, o'quvchining ijtimoiy roli, faoliyatning prinsipial jihatdan yangi turi – ta'lim faoliyatlari o'zgaradi. Maktabda u nafaqat yangi bilim va ko'nikmalarni egallaydi, balki muayyan ijtimoiy maqom. Bolaning qiziqishlari, qadriyatlari, tushunchalari munosabatlar tizimidagi o'rni o'zgaradi. Bola o'zini yangi davr chegarasida topadi. Maktabga kirgan bola avtomatik ravishda insoniy munosabatlar tizimida butunlay yangi joyni egallaydi: ta'lim faoliyatida u bilan bog'liq doimiy mas'uliyat bo'ladi. Qarindoshlar, kattalar, o'qituvchi va begonalar bilan muloqot qilishadi. Kichik maktab yoshidagi bola noyob shaxs sifatida majburiyat, va o'z

zimmasiga olgan vazifalarini shaxs sifatida anglab yetishni boshlaydi.

Muloqot bolaning aqliy rivojlanishining asosiy shartlaridan biridir, uning shaxsini shakllantirishning eng muhim omili, insonning yetakchi turi, boshqalar orqali o'zini bilish va baholashga qaratilgan faoliyatidir. Muloqot ishtirokchilar(muloqot subyektlari)ning o'zaro ta'siri jarayoni sifatida qaraladi, ularning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, bo'ysunuvchi muayyan maqsad, amalga oshirishning xarakterli usuli va vositalariga ega bo'lgan va natijaga erishishni nazarda tutadi.

Kichik maktab yoshidagi bolaning aqliy rivojlanishida muloqotning roli (boshqacha qilib aytganda kommunikatsiya) ni bir necha bor N.M. Aksarina, L.I. Bozovich,

L.S. Vygotskiy, M.I. Lisina, V.S. Muxina, E.O. Smirnova, N.M. D.B.Elkonin va boshqalar o'rganganlar.

Psixologiya nuqtayi nazaridan L.V.Zankov muloqotni maqsadli jarayon sifatida psixologik jihatdan bevosita yoki bilvosita ta'minlashni o'rnatish bir-biri bilan qandaydir tarzda bog'langan odamlar o'rtasidagi boshqa aloqa vositalari deb qaraydi. M. I. Lisinaning fikricha, sa'y-harakatlarni muvofiqlashtirish va birlashtirishga qaratilgan ikki yoki undan ortiq odamlarning o'zaro ta'siri, munosabatlarni o'rnatish va umumiy natijaga erishish kommunikatsiya deb hisoblanadi.

Kichik maktab o'quvchilarining kommunikativ qobiliyatlari odatda yetarli rivojlanmaydi. Sinflarda ijtimoiy faolligi past bo'lgan bolalar bor, ular o'qishni, qurilish to'plamlarini yig'ishni, o'tirishni va o'ylashni yaxshi ko'radilar.

Ayrim bolalar tengdoshlari bilan munosabatlarda unchalik muvaffaqiyatli ijtimoiylasha olmaydilar. 6-10 yosh bolalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ular bir-birining xulq-atvorini nazorat qilish va baholashni o'rganishlari, dialog o'tkazish va hokazolar bolani shakllantirishda kommunikativ qobiliyatlarining yetakchi rolini belgilaydi. Shunday qilib, kichik maktab yoshidagi bolalarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirish maktab o'quvchilari, oldidagi juda dolzarb muammo sifatida qabul qilinadi. Bu ijtimoiylashuv va umuman shaxsiyatni rivojlantirish ko'nikmalari nafaqat bolalarning ta'lim samaradorligiga, balki ularning faoliyat jarayoniga ham ta'sir qiladi.

Kichik maktab yoshida kommunikativ ko'nikmalarini egallashga, o'yin yordam beradi. Bola o'zini, boshqalarni, atrofidagi dunyoni o'rganishga, turli rollarda harakat qilishga imkon beradi va ularning dunyoqarashi, baholash tizimi va qadriyatlarini shakllantirishga ham hissa qo'shadi.

Boshlang'ich sinflarda o'quv faoliyatini boshida (1-2 sinflarda) o'yin faoliyati o'zining muhim rolini yo'qotmaydi. Shuning uchun kommunikativ ko'nikmalarini o'zlashtirish bo'yicha ishlarni olib borish tavsiya etiladi.

L.V.Zankov ta'kidlaganidek, ta'lim va rivojlanish yagona jarayon bo'lib, o'yin bu jarayonning barcha tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi.

Erta bolalik davrida bolalarni rivojlantirish vositasi sifatida o'yinlardan foydalanish zarurati maktab yoshidagi bolalarda bir qator sabablarga ko'ra amalga oshiriladi:

- o'quvchilar muammolarni vijdonan hal qilishni, o'yinda qatnashish, muloqot qilishni o'rganish, o'rtoqlarning fikrini ham hisobga olishni o'rganadilar.
- o'quvchilar jamoaviy muammolarni hal qilishda turli imkoniyatlardan foydalaniladi;
- amaliy faoliyatda bolalar o'ylab ehtiyotkorlik bilan va tanqidiy munosabatlarga kirishish borasida tajriba orttiradilar va tez anglab etadilar;
- trening yoki o'yin davomida shaxslararo munosabatlarni mustahkamlash borasida yanada ko'p ko'nikmalar shakllantiradilar
- trening yoki o'yinda har bir o'quvchi o'zini, bilimi, ko'nikmasi, xarakteri, kuchli irodali fazilatlar, faoliyatga, odamlarga bo'lgan munosabatlarini namoyon qila oladi.
- har bir treninglar yoki o'yinlar maqsadga erishish (g'alaba) va maqsadga erishish yo'lini tushunish yaqin natijaga erishish (o'yinning oxiri), o'quvchini rag'batlantiradi
- o'yindajamoalari yoki individual o'quvchilardastlab tenglashadilar (a'lochi ikkichi o'quvchilar degan tushuncha olib tashlanadi, trening ishtirokchilari o'yinchilar deyiladi). Natija o'quvchining qobiliyat, chidamlilik, ko'nikma, xarakter xususiyatlariga bog'liq.
- bolaning muvaffaqiyat holati har bir insonning shaxsiyatini rivojlantirish uchun qulay zamin yaratadi.

O'yinlardan jismoniy tarbiya daqiqalari, o'qituvchi-psixolog bilan guruh mashg'ulotlarida darsdan tashqari mashg'ulotlarda, tanaffus paytida, mashg'ulotlar vaqtida foydalanish mumkin.

Kichik Maktabda bu munosabatlar tizimlari saqlanib qoladi, lekin ular o'zgartiriladi. O'qituvchi va bola o'rtasidagi munosabatlar uslubi, ayniqsa ta'limning dastlabki bosqichida, bolaning ota-onalarga ham, bolalarga ham munosabatini belgilaydi, shuning uchun o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi haqiqiy hamkorlik va sheriklik o'rtasidagi hamkorlikni shakllantirishning muhim shartidir. Kichik maktab yoshi – bu aqliy rivojlanishning barcha sohalarida ijobiy o'zgarishlar davri. Bu vaqtda ijtimoiylashuv jarayoni bolaning ijtimoiy tabiatini intensiv rivojlantirish va boyitish asosida sodir bo'ladi. Shuning uchun har bir bolaning ma'lum bir yosh bosqichida erishgan kommunikativ yutuqlari darajasi juda muhimdir. O'quvchi qanchalik ijobiy o'zlashtirishga ega bo'lsa, uning zamonaviy dunyoga moslashishi osonroq bo'ladi. Tengdoshlar bilan muloqot bilimlarni o'zlashtirish sifatini yaxshilaydi

va o'quvchining reflektiv fikrlash, uning imkoniyatlarini baholash va bilim sohasini jaholatdan ajratish qobiliyatini rivojlantirishda yaxshi ko'rsatkichlar beradi, bu uning o'z-o'zini o'zgartirish va motivatsiyasini rivojlantirish uchun juda muhimdir.

“O'quvchi-o'qituvchi” yoki “o'quvchi-o'quvchi” tizimlaridagi kommunikativ faoliyat o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Tengdoshlar bilan hamkorlikda munosabatlar tengdir, shuning uchun ular maktab o'quvchilarida tanqidiylik va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga ko'proq yordam beradi. Binobarin, o'quvchilar tomonidan birgalikda va maxsus tashkil etilgan (jamoat taqsimlangan) kommunikativ faoliyat samaraliroq bo'ladi va uni ta'lim hamkorligi sifatida qurish darsning shaxsni ijtimoiylashtirish shakliga aylanishiga imkon beradi. Kichik maktab yoshidagi bolaning kommunikativ qobiliyatlari individlararo o'zaro ta'sirning eng muhim omili bo'lib, uni kommunikativ harakat nazariyasining asosiy elementlaridan biriga aylantiradi

Ushbu konsepsiyani tushuntirish kerak, chunki ijtimoiy tabiatning yangi tushunchasi uni shaxslararo muloqot jarayoni bilan bog'laydi. Kichik maktab yoshidagi bolaning kommunikativ qobiliyatlarini mavzulashtirish va muammolashtirishning bir xil darajada muhim jihati o'zini ekzistensial va ijtimoiy borliqning yo'li sifatida anglash konsepsiyasidir. Shaxsning kommunikativ tabiatini o'rganish zamonaviy ijtimoiy falsafaning markaziy tushunchasi sifatida ma'no muammosini yangicha tarzda yangilash imkonini beradi. Shunday qilib, bu mavzu nafaqat ijtimoiy-psixologik, balki sof nazariy ahamiyatga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A. Raxmonov, Yo. Jumanazarov, S. Akbarov “Yosh davrlari psixologiyasi” (muammoli maruzalar matni). Namangan 2009 yil. 228 bet
2. Алесенко.О. Приключения веселых человечков/ Школьный психолог .- 2002. №48
3. Арефеева О.М. К проблеме формирования коммуникативных умений детей младшего школьного возраста.// Начальное образование.- 2010г. № 3. 52 с.
4. Выготский Л.С. Психология развития ребенка / Л.С. Выготский. – М.: Смысл, 2004. – 512 с.
5. Зайцева К.П. Формирование коммуникативных способностей младших школьников в учебно-воспитательной деятельности/ К.П. Зайцева// Начальная школа плюс до и после. – 2011. – № 4. -С. 78-83.
6. Леонтев А.А. Психология общения/А. А. Леонтев. – М., 1997. – 346с.
7. Хухлаева О.В., Хухлаев О.Э., Первушина И.М. Тропинка к свое-

му Я: как сохранит психологическое здоровье дошкольников. – М.: Генезис, 2004. – 175 с.

8. Читоркина М. М. Возможности развития коммуникативных способностей младших школьников // Всероссийский фестиваль педагогических идей «Открытый урок» 2007-2008 уч. г. Режим доступа: <http://фестивал.1сентябрь.ру>.

O'SMIRLAR IJTIMOYIY ROLINI SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI GENDER XUSUSIYATLAR

Mirvaliyeva Maxliyo Yoqubjon qizi - Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti tayanch doktoranti,

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlik, o'smirlik davridagi ijtimoiy rol, gender tushunchasi, gender tenglikning kelib chiqishi tarixi o'rganilgan. Gender tenglikning ijtimoiy-psixologik xususiyatlariga alohida urg'u berilgan hamda mamlakatimizda gender tenglik masalasi qonun normativ hujjatlari orqali asoslanganligi ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiylashuv, o'smirlik, ijtimoiy rol, gender, gender xususiyatlar.

So'nggi paytlarda gender tadqiqotlar va izlanishlar zamonaviy fanning eng faol rivojlangan sohalaridan biri bo'ldi. Hozirgacha psixologiyada gender va genderning o'ziga xosligi kabi asosiy tushunchalarning umumiy qabul qilingan ta'riflari aniq mavjud emas. Qadim zamonlardan beri inson nimani chinakam erkak va nima ayol ekanligi, birinchisining maqsadi nima, ikkinchisi nima ekanligi bilan qiziqqan. Ushbu savollarga javob izlashga Platonning asarlari misol bo'la oladi. Eng qadimiy mifologik tuzilmalarda va ilk falsafiy tizimlarda erkak va ayol o'rtasidagi farqlarni tushuntirishga urinishlar bo'lib, unda jinsiy farqlarning tabiati, ayol anatomiyasi, fiziologiyasi, psixologiyasi, homiladorlik va tug'ilish, erkak va ayolning xususiyatlari haqida eng boy g'oyalar mavjud edi¹⁸.

O'smirlik tushunchasi hamda o'smirlik davri inqirozli va og'ir davrlardan biri bo'lib, aynan gender xususiyatlar mana shu davrdan boshlab shakllanadi. Gender – bu shaxsning jamiyatlardagi xatti-harakatlari va bu xatti-harakat qanday idrok etilishini belgilaydigan ijtimoiy jins. Gender erkaklar va ayollar o'rtasidagi biologik farqlar bilan bog'liq bo'lgan madaniy va ijtimoiy ma'nolarni bildiradi, ular mos ravishda erkaklik va ayollik bilan tavsiflanadi. Gender ta'lim, kasbiy faoliyat, hokimiyatni boshqarishga kirish uchun individual imkoniyatlarni belgilaydigan ijtimoiy mavqeni tavsiflaydi. Keng ma'noda gender shaxsning biologik jinsi, uning tarbiyalangan jinsi

yoki jamiyatda shakllangan jinsi bilan mos kelishi shart emas. "Gender" tushunchasining paydo bo'lishi jinsning biologik xususiyatdan ijtimoiy-psixologik xususiyatga aylanishi bilan bog'liq. "Gender" atamasi fanga birinchi marta psixoanalitik R. Stoller tomonidan 1958-yilda kiritilgan. R.Stoller D.Moni bilan birgalikda biologik jins va ijtimoiy jins kabi tushunchalar orasidagi farqlarni kiritdi. 1963-yilda Stokgolmda bo'lib o'tgan psixoanalitiklar kongressida so'zlagan nutqida R.Stoller ijtimoiy-jinsiy (gender) o'z-o'zini anglash tushunchasi haqida ma'ruza qildi¹⁹. Gender bilan bog'liq masalalarni o'rganishda biologik va madaniy komponentlarni ajratish taklifi zamonaviy gumanitar bilimlarda alohida yo'nalish – gendershunoslikning shakllanishiga sabab bo'ldi. Keyinchalik gender tushunchasi 1950-1960-yillarda ijtimoiy fanlar vakillari tomonidan rivojlantirildi.

XX-asrda bu atama erkaklar va ayollarning xulq-atvori va shaxsiyatida uchraydigan farqlarning ijtimoiy va madaniy shart-sharoitlarini ta'kidlash zarur bo'lgan hollarda qo'llaniladi. „Gender“ atamasi „tur“ va „jins“ kabi toifalarga qarshi edi. Bu toifalar tabiiy va barqaror. Gender jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va yaratilgan. Agar jins tushunchasi ayol va erkak o'rtasidagi jismoniy, tana farqlari bilan bog'liq bo'lsa, unda „gender“ tushunchasi ularning psixologik, ijtimoiy va madaniy xususiyatlariga ta'sir qiladi. Jins va gender o'rtasidagi farq juda muhim, chunki ayollar va erkaklar o'rtasidagi ko'plab farqlar tabiatda biologik bo'lmagan sabablarga bog'liq. Agar shaxsning jinsi biologik jihatdan aniqlangan bo'lsa, gender madaniy va ijtimoiy jihatdan belgilanadi.

Gender lotincha genus (inglizchada gender) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, o'zbek tilida jins ma'nosini beradi. Fanga genderlik tadqiqotlari tushunchasi XX asr o'rtalarida kirib kela boshladi. Gender terminini 1952-yilda Yangi Zelandiyalik ruhshunos olim Jon Mani o'z ilmiy tadqiqotlarida birinchi qo'llagan. Keyinchalik 1963-yilda Stokgolmda ruhshunoslarning xalqaro anjumanida AQShlik olim Robert Stoller jamiyatda ijtimoiy jinsning o'z-o'zini anglash tushunchalari to'g'risidagi ma'ruzasi orqali gender terminini ilm ahliga taqdim etdi hamda jinsni biologik va madaniy turlarga bo'lib o'rganishni taklif qildi.

R.Stoller, biologik jinsni (inglizcha sex) biologiya va fiziologiya, madaniy jins (gender), ya'ni genderni ruhshunoslik va jamiyatshunoslik sohalari tadqiqot obyekti sifatida o'rganish maqsadga muvofiq deb hisoblagan. Shuningdek, 1972-yilda ingliz sotsiologi Enn Oukli ham "Jins, gender va jamiyat" nomli ilmiy ishida bu terminni izohlab o'tgan. Gender konsepsiyasi biologik jins bilan (inglizcha – sex) ijtimoiy jins (inglizcha – gender) farqlanishiga hamda jinslar orasidagi ijtimoiy munosabatlar faqat erkaklar va xotin-qizlarning biologik o'ziga xosligi bilan belgilanmasligi, ular o'rtasidagi ijtimoiy rollar fiziologik farqlardan sezilarli ravishda kengligini anglashga qurilgan. Jins anatomik, fiziologik tushuncha, ya'ni individning biologik jinsga oidligini belgilovchi biologik

xususiyatlar birligidir.

Biroq odamlar o'rtasida yana bir muhim – biologik farqlardan tashqari ijtimoiy rollar, har xil faoliyat turlari, xatti-harakat va psixologik xarakteristika jihatidan ham bo'linish mavjud. Jinsdan farqli o'laroq, gender – psixologik, madaniy va ijtimoiy vositalar bilan shakllanadi. Gender terminining fanga kiritilishi shuni anglashga yordam beradiki, “jamiyatdagi erkaklar va xotin-qizlar rollari ijtimoiy jihatdan tashkil topadi va belgilanadi”. Gender, avvalo erkak va ayol, o'g'il va qiz bolalar munosabatlarining ijtimoiy-psixologik hamda pedagogik tomonlarini qamrab oladi. Bu tushuncha yangi ijtimoiy qarashlar va madaniyatga bog'liq holda rivojlanib boradi.

Tarixdagi matriarxat yoki patriarxat tushunchalari ham bunga yaqqol misoldir. Ta'lim-tarbiya yo'nalishida gender tushunchasi faqat qizlarga taalluqli emas, chunki u o'z xususiyatiga ko'ra o'g'il va qiz bolalar orasidagi munosabatlarni tavsiflab ta'riflaydi, ya'ni, ijtimoiy rollar, faoliyat shakllarining bo'linganligi, xatti-harakat va individlarning psixologik xarakteristikalarida o'ziga xosliklar mavjudligini o'rganadi. Ko'rinib turibdiki, olimlarning gender so'zini termin sifatida o'rganishni taklif qilishlari nafaqat psixoanalitika yoki jamiyatshunoslik, balki turli sohalar, jumladan pedagogika va tilshunoslikda ham keng qo'llanishiga yo'l ochib berdi. Bugungi kunda bu yo'nalishlar tarkibida gender pedagogikasi va tilshunosligi shakllanib, gender munosabatlari, gendercha tahlil, gendercha tenglik kabi mavzularda tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ma'lumki, biologik va ijtimoiy xususiyatlardan tashqari gender omillarga madaniy xususiyatlar ham ta'sir ko'rsatadi.

Muayyan madaniyat insoniyat tomonidan dunyo haqidagi bilimlarni anglash va tartibga solish davomida vujudga kelgan narsa predmet, voqeliklar bo'lib, u milliy gender qarashlar shakllanishida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Genderchilikda gender farqlarning tashkil topish jarayoni odatda ijtimoiylashtirish jarayoni bilan bog'lanadi. Ijtimoiylashtirish – bu, individ tomonidan jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida faoliyat yuritish imkonini beruvchi bilim, me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish jarayonidir. Ijtimoiylashtirish o'z ichiga ta'sir etishning ijtimoiy nazorat qilish jarayonlarini qamrab oladi. Masalan, ta'lim-tarbiya, yoki uning shakllanishiga ta'sir qiluvchi tabiiy jarayonlar. Bugun ijtimoiylashtirishning muhim qismi bo'lgan gender munosabatlar psixologiya, sotsiologiya, pedagogika kabi fanlar tomonidan jadal o'rganilayotganligi bu yo'nalishda qilinishi kerak bo'lgan ishlar ko'pligidan darak beradi. Genderning sotsiumdagi rollaridan kelib chiqadigan ijtimoiy tabaqalanish, va ayni paytda nutq, uslub, kiyim va xatti-harakatlarda namoyon bo'luvchi jihatlar ham bu yo'nalishning muhim sifatlarini tashkil etadi.

Gender rollar erkaklar va ayollarning mehnati, vazifalariga doir qarashlarning bo'linishida ham namoyon bo'ladi. So'ngi yillarda

O'zbekiston Respublikasida ham ayollarning boshqaruv organlariga tayinlanishiga bo'lgan e'tiborning o'sishi yuqorida ta'kidlangan sotsial tenglik balansini me'yorga keltirmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonunining 13-moddasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash masalalari bo'yicha tadbirkorlik subyektlarining, shuningdek, fuqarolar o'zini-o'zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlarning va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining vakillari ishtirokida maslahat kengashlarini tuzish mumkinligi belgilangan. Mazkur normaga asoslanib, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligida, shuningdek, barcha oliy ta'lim muassasalarida tuzilgan xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalari bo'yicha maslahat kengashi – gender tenglikni ta'minlashning samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalari bo'yicha maslahat kengashi – gender tenglikni ta'minlash hamda jinsi bo'yicha bevosita yoki bilvosita kamsitilishini bartaraf etish maqsadida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalari bo'yicha tuzilgan kollegial maslahat organi hisoblanadi.

Maslahat kengashining faoliyati qonuniylik, xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi, jinsi bo'yicha kamsitishga yo'l qo'ymasligi, ochiqlik va shaffoflik tamoyillari asosida olib boriladi. Xususan, O'zbekistonda ijtimoiy hayotda gender masalalari, gender tenglik munosabatlari berilayotgan chuqur e'tiborni amalga oshirilayotgan qator loyihalarda ko'rish mumkin. Masalan, 2019-yil 2- sentabr, O'RQ-562-sonli "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonunning qabul qilindi, unga ko'ra, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari, xotin-qizlarni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, onalik, otalik va bolalikni himoya qilish tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning erkaklar bilan teng ravishda ijtimoiy va ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish yuzasidan va hokazo. chora-tadbirlar olib borilmoqda. Shu qatorda, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanishning Beshinchi maqsadi – Gender tenglikni amalga oshirish doirasida O'zbekistonda gender tenglikni ta'minlash hamda barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishga oid to'qqizta vazifa ishlab chiqilganligini ham ta'kidlash mumkin.

U 2030-yilga kelib barcha xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarning har qanday shakliga barham berish, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotda qarorlar qabul qilishning barcha darajalarida ayollarning to'liq va samarali ishtirokini ta'minlash va yetakchilik qilish uchun teng imkoniyatlarni yaratish zarurligini o'z ichiga oladi. Gender munosabatlarda xalqaro standartlarga haqiqiy yaqinlashuvga erishish,

eng muhimi, ayollarni jamiyatning barcha jabhalarida faol ishtirok etishi uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash bo'yicha qator oddiy, ammo samarali chora-tadbirlar mavjudligini ta'kidlash mumkin. Mamlakatimizda, kvota tizimining ayollarga yo'naltirilganligining ortib borayotganligini, ayniqsa, oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan voqeliklar, magistraturaga qabul qilingan xotin-qizlarga kontrakt to'lovlarini to'liq davlat tomonidan qoplanishi haqidagi amaliy chora-tadbirlarniyaqqol misol tariqasida keltirish mumkin. Shuningdek, xotin-qizlarning mahalliy darajada va ijroiya hokimiyatida vakilligining oshib borishi, ularning parlament faoliyatidagi faol ishtirokini ham ta'kidlash zarur. Xulosa qilib aytganda, davlatimizda gender siyosatining muhim strategik maqsadi millat oilasida xotin-qizlarning o'rnini, ularning moliyaviy ahvolini va ijtimoiy farovonligini yaxshilashga qaratilgan.

Oilada gender tengligiga erishish, ya'ni ayol kishini kamsitilishi kabi illatlarni yo'qotishga erishish turli ijtimoiy institutlar va sohalarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishga olib keladi. Ta'kidlash kerakki, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning kuchayishi kundalik hayot va mehnat faoliyati sohasidagi gender munosabatlariga yetarlicha e'tibor bermaslik bilan ham bog'liq. Zero, gender tenglikka erishish nafaqat demokratik qadriyatlardan biri, balki ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi. Jahon miqyosida orttirilgan tajriba shundan dalolat beradiki, aynan erkaklar va ayollar uchun teng imkoniyatlar mavjud davlatlarda aholi turmush farovonligi va ijtimoiy-siyosiy faolligi yuqori darajada bo'lib, islohotlar muvaffaqiyati ta'minlanadi.

Umuman olganda, O'zbekistonda gender sohasidagi o'zgarishlarning huquqiy va institutsional asoslari yaratildi. Mamlakatda gender siyosatini har jihatdan amalga oshirishda davlat organlari va xotin-qizlar tashkilotlari birgalikda harakat qilib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Platon. Sobr. s.: 4 jildda – T. 3. – M.: Fikr, 1994. – 477 b.
2. Ilyenkov, E. V. Falsafa va madaniyat [Matn] / E. V. Ilyenkov. – M.: Politizdat, 1991. – 374 p. Ilyenkov, E. V. Shaxs nima [Matn] / E. V. Ilyenkov. – M.: Politizdat, 1984. – 358 p.
3. Kletsina, I.S. Gender munosabatlari psixologiyasi. Nazariya va amaliyot [Matn] / I. S. Kletsina. – Sankt-Peterburg: Aleteyya, 2004. – 408 p.
4. Gapova, E. Gender nazariyasi antologiyasi [Matn] / E. Gapova. – Minsk.: Propylaea, 2000. 8 – 9 p.
5. Федеральное агентство по образованию ГОУ ВПО «Красноярский государственный педагогический Университет им. В.П. Астафеева» «Ж.Г. Дусказиева» Гендерная психология Учебное пособие

6. Mirvaliyeva, M. (2022). Oiladagi shaxslararo munosabatlarda shaxs agressivligi MUAMMOSI. FRANCE International Scientific-Online Conference.: <https://doi.org/https://doi.org/10.5281/zenodo.651889>
7. Tursunboyev Bunyodjon Rustamjon o'g'li, & Mirvaliyeva Maxliyo Yoqubjon qizi. (2023). Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi . Образование наука и инновационные идеи в мире, 16(1), 30–37. Ретриевед from <https://newjournal.org/index.php/01/article/view/3779>
8. Stati v Akademii
9. Психологические механизмы повышения чувства патриотизма у молодежи (<https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=4578034647122035804&btnI=1&hl=ru>) GR Mansurova, ME Mirvalieva, BR Tursunboev – Redakcionnaya kollegiya, 2022
10. Mirvaliyeva, M. (2021). O'smirlar sotsial statusini shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar. markaziy harbiy okrug huzuridagi "ilmiy tadqiqot" ilmiy-amaliy va uslubiy markazi.
11. Mirvaliyeva, M. (2023). Ta'lim tizimida psixologik xizmatning rivojlanishi. termiz davlat pedagogika instituti.
12. Mirvaliyeva, M. (2022). ADDIKTIV XULQ PSIXOLOGIYASI. Namangan Davlat Universiteti.

MAXSUS TA'LIMDAN INKLYUZIV JAMIYAT SARI (ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN ESHITISH BILİYATINING YO'QOTILISHI 60 DB GACHA BO'LGAN RIVOJLANISHIDA QO'SHIMCHA BUZILISHLAR BO'LMAGAN BOLALAR MISOLIDA)

Mo'minov Sulton Akbar o'g'li -
O'zbekiston Respublikasi Ta'limni
rivojlantirish respublika ilmiy-metodik
markazi, Ixtisoslashtirilgan pedagogika
va inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'limi
bosh mutaxassisi

Anotatsiya. Maqolada maxsus ta'limdan inklyuziv ta'limga o'tish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limida ota-onalarning ishtiroki, inklyuziv ta'lim, inklyuziv ta'limni tashkil etish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish maqsadida amalga oshirilayotgan ishlar tahlillari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Maxsus ta'lim, inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar, inklyuziv ta'lim sinfi, boshlang'ich tayanch korreksion sinfi, maxsus pedagog, koxlear implantatsiya.

Kirish. Har qanday davlatning ijtimoiy siyosatida voyaga etmagan, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ayniqsa ularga ta'lim berish, alohida e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatish, shuningdek, ularni jamiyatda o'z o'rinlarini egallashlariga ko'maklashish alohida ahamiyat kasb etadi.

So'ngi yillarda O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash borasida muayyan ishlar amalga oshirilmoqda.

Diqqatga sazovor tomonlaridan biri esa alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limidir. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'z sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda umumta'lim maktablarida bilim olishi, do'stona muhitni, teng huquqligining kafolatlanishi, turli xil zo'ravonlik hamda kamsitishlikka yo'l qo'ymaslik, shu bilan birga bir sinfda bir xil sharoitda ta'lim-tarbiya olishi ko'zda tutilgan.

Bola tug'ilganidan uning muammosi va ehtiyojini aniqlash uchun dastlabki harakat ota-onalar va shifokorlar zimmasida bo'ladi. Ana shu ikki tomon, avvalo ota-ona, buni kechiktirilmasligi lozim. Bolaning kamchiligi qanchalik erta aniqlansa, tarbiyasi bilan shug'ullanish ham shuncha erta boshlanishi mumkin.

Sog'lom bola singari alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning o'z oilasida yashab tarbiyalanish huquqini ta'minlash maqsadida ta'limning ustuvor shakli sifatida umumiy, ya'ni inklyuziv ta'lim belgilangan. Bu ta'lim alohida ehtiyojli bolalarga oilada yashash, ota-ona mehridan bahramand bo'lib o'z mahallasida tengqurlari orasida umumiy ta'lim olish imkonini beradi.

“Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya” alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ham barcha huquqlarini kafolatlar ekan, “barcha huquqlar – barcha bolalarga” tamoyilini e'tirof etadi.

O'zbekistonda bolalar baxtiyor, jipslashgan jamoa bo'lib kamol topishi uchun hamma sharoitlar yaratilgan.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ham barcha bolalar kabi, teng huquqli bo'lib ular bilan bir jamoada yashash va birgalikda ta'lim olish huquqiga egadirlar.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaning maxsus maktab, maktab-internatlarda ta'lim olishi bu huquqni cheklaydi va o'z-o'zini namoyon qilish imkoniyatlaridan mahrum qiladi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ularning cheklangan imkoniyatlari tufayli alohida o'qitilishi ularning ijtimoiylashuvini chegaralab, mustaqil hayotga tayyor bo'lishini qiyinlashtirishga olib keladi.

Hali juda ko'p bolalarning ota-onalari bola uchun qulay sharoiti mavjud, deb hisoblagan maxsus maktab-internatlarda o'qitishi tarafdori bo'lib kelmoqda, lekin “qulay, imtiyozli sharoitda, hamma

narsa tayyor” bo‘lgan sharoitdan chiqqach, tashqariga moslashish, o‘z o‘rnini topish mashaqqati uzoq yillar davom etadi.

Metodlar

Inklyuziv ta'limning maxsus ta'limdan afzalliklari:

Inklyuziv ta'limda alohida ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga bo‘lgan munosabatlar o‘zgaradi; ta'lim-tarbiya berish bilan bir qatorda reabilitatsiya qilish ham ketadi;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ham barcha sog‘lom bolalar qatori oilada ota-onasining tarbiyasini olib maktabda tengdoshlari qatori ta'lim olish huquqiga ega bo‘ladi;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ham barcha bilan teng muloqot qilish, fikr bildirish huquqiga ega bo‘ladi;

ota-onalar farzandingizni kelajagini o‘ylagan holda ularga har tomonlama yaqindan yordam berib, qilayotgan xatti-harakatlari erishayotgan yutuqlarini kuzatib qo‘llab-quvvatlashi zarur va ular:

inklyuzivni ta'limni joriy etish faqat muassasa infrastrukturasini yaratish, tegishli jihozlar bilan jihozlashdan tashqari kadrlar tayyorlash, malakasini oshirish, ota-onalar hamkorligi;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan hamda sog‘lom bolalar bilan birgalikda ta'lim olishi uchun barcha ota-onalar, mahallalar, jamoatchilik tayyor bo‘lishi;

sog‘lom bolalar ham, alohida ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar, ularning imkoniyatlari, xususiyatlari, ehtiyojlari haqida bilishi va psixologik jihatdan tayyor bo‘lishi;

shahar, qishloq muhiti (transport vositalari ham) alohida ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ehtiyojlari bilan tanish bo‘lib, unga moslashgan bo‘lishi zarur.

Maxsus maktab-internat:

o‘ziga o‘xshagan alohida ta'lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar bilan ta'lim olishga majbur;

ota-ona mehriga to‘liq erisha olmaydi;

maxsus maktab, maktab-internat dasturlari asosida ta'lim oladi;

maxsus sharoitlar yaratilgan bo‘lsada o‘quvchilar umumta'lim maktablaridagi imkoniyatlardan foydalana olmaydilar (ta'limiy tomondan);

bola ijtimoiy hayotga moslashishda qiyinchiliklarga uchraydi;

o‘z imkoniyatlarini to‘liq bayon qilib bera olmaydi;

Bola chegaralangan muhitda tarbiyalanayotganligi sababli ijtimoiy hayotga kirib borishi qiyin bo‘ladi (ayniqsa bitiruvchi sinf o‘quvchilari).

Umumta'lim maktabi

o‘z imkoniyatiga ishonch hosil qiladi, oilasi bag‘rida bo‘ladi.

mustaqil fikrlash, sinfdoshlari bilan hamkorlikda ishlash ko‘nikmalari hosil bo‘ladi;

umumta'lim dasturlari asosida ta'lim oladi, bilim va ko‘nikmasi

takomillashadi;

sog'lom bolalar kabi o'qishga bo'lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi;
o'zini sog'lom tengdoshlari kabi bir xil his qila boshlaydi (o'zidagi nuqsonini his qilmaydi);

avval sezilmagan, hatto ota-onasi anglamagan imkoniyatlari yuzaga chiqadi;

yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Inklyuziv ta'lim sog'lom bolalarga:

O'zlariga o'xshamagan tengdoshlarining ehtiyojlari, ularning hayotini his qiladi;

tengdoshlariga nisbatan g'amxo'rlik qilish tuyg'ulari uyg'onadi;

qo'llab-quvvatlash, yordam berishga intilish, insonparvarlik hissi shakllanadi;

o'quvchilarda atrofdagi va maktabidagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga nisbatan pozitiv munosabat, o'zaro hurmat tarbiyalanadi;

yordamga muhtoj insonlarga e'tiborsizlik qilmaydigan shaxsga aylanadi;

yoshi kichik bo'lsa ham boshqalarga yordam bera olishi hissi paydo bo'ladi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga:

Har bir bola o'zining menini anlaydi;

o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi;

mustaqil va birgalikda harakatlanish, hamkorlikda ishlash imkoniyatlari yuzaga keladi;

dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;

o'qishga bo'lgan qiziqishlari va ehtiyoji ortadi;

o'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;

oldin sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;

yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi;

ijtimoiy hayotga moslashadi;

o'zidan farqli bo'lgan tengdoshlari bilan do'stlashadi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida ota-onalar bilan ishlash ham muhim. Ta'kidlash joizki, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ota-onalarga ularning farzandlari jamiyatning bir bo'lagi bo'lish huquqiga ega ekanini tushuntirish, bu ishonchni ularning ongiga etkazish kerak. Mamlakatimiz ta'lim tizimida bu masalaga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bola tug'ilganidan uning muammosi va ehtiyojini aniqlash uchun dastlabki harakat ota-onalar va shifokorlar zimmasida va ana shu ikki tomon, avvalo ota-ona, buni kechiktirilmasligi lozim. Chunki kechiktirilgan holda bolaning tarbiyasiga zarar etadi. Bolaning kamchiligi qanchalik erta aniqlansa, tarbiyasi bilan shug'ullanish ham shuncha erta boshlanishi mumkin.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning o'z oilasida yashab

tarbiyalanish huquqini ta'minlash maqsadida ta'limning ustuvor shakli sifatida umumiy, ya'ni inklyuziv ta'lim belgilangan. Bu ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga oilada yashash, ota-ona mehridan bahramand bo'lib o'z mahallasida tengqurlari orasida umumiy ta'lim olish imkonini beradi.

“Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya” alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ham barcha huquqlarini kafolatlar ekan, “barcha huquqlar – barcha bolalarga” tamoyili e'tirof etiladi. O'zbekistonda bolalar baxtiyor, jipslashgan jamoa bo'lib kamol topishi uchun hamma sharoitlar yaratilgan.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar barcha bolalar kabi, teng huquqli bo'lib ular bilan bir jamoada yashash va birgalikda ta'lim olish huquqiga egadirlar.

Alohida ta'lim olish esa bu huquqni cheklaydi va o'z-o'zini namoyon qilish imkoniyatlaridan mahrum qiladi. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ularning cheklangan imkoniyatlari tufayli alohida o'qitilishi ularning ijtimoiylashuvini chegaralab, mustaqil hayotga tayyor bo'lishini qiyinlashtirishiga olib keladi.

Natijalar va munozara

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori hamda ushbu qarorni ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida” 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarorlarni qabul qilinishi buning yaqqol na'munasidir.

O'zbekiston Respublikasida nodavlat ta'lim tashkilotlari ham barcha zarur sharoitlar mavjud bo'lgan taqdirda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etishlari mumkin. Nodavlat ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etish tegishlicha hududiy maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi. Inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar o'quvchilarning bino ichida harakatlanishi va ta'lim olishlari uchun maxsus sharoitlar yaratilgan maktablarda tashkil etiladi.

O'zbekiston Respublikasida 2021/2022-o'quv yilida tajriba sinov tariqasida 31 ta umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim tashkil etildi. Ushbu maktablarda jami 87 nafar (55 nafar o'g'il, 32 nafar qiz) alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar 46 ta sinflarda ta'lim-tarbiya olishdi.

Shu bilan birga Nukus, Andijon, Kogon va Urganch shaharlarida

1 tadan jami 4 ta umumta'lim maktablarida boshlang'ich tayanch korreksion sinflar tashkil qilingan bo'lib, bir xil tashxisli 35 nafar (19 nafar o'g'il, 16 nafar qiz) bolalar qamrab olindi.

2022/2023-o'quv yilida 195 ta umumta'lim maktablarda inklyuziv sinflar tashkil etildi va 504 nafar alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar qamrab olindi va ta'lim-tarbiya berilib ijtimoiy hayotga moslashtirildi.

2023/2024-o'quv yili sentabr oyi holatiga ko'ra 415 ta umumta'lim maktabida 736 nafar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar umumta'lim maktablarining inklyuziv ta'lim sinflariga qamrab olindi.

Juda ko'pchilik bolalar ota-onalarining bola uchun qulay sharoiti mavjud deb hisoblagan maxsus maktab, maktab-internatlarda o'qitishi tarafdori bo'lib kelmoqda, lekin "qulay, imtiyozli sharoitda, hamma narsa tayyor bo'lgan sharoitdan chiqib, tashqariga moslashish, o'z o'rnini topish mashaqqati uzoq yillar davom etadi. Hatto butun umr shunday holat bo'lishi mumkin.

Shular kabi muammolarni nazarda tutgan holda hozirgi kunda birlashtirilgan –inklyuziv ta'lim davlat siyosati darajasida ko'rilmogda.

Ta'lim tizimida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga nisbatan munosabatlarning o'zgarishi;

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan va sog'lom bolalarning oilalarini bunga tayyor bo'lishi;

maxsus maktab, maktab-internat ta'limida bolalarning o'qitilish vaqti qisqartirilib bolalar boshlang'ich bosqichda reabilitatsiya bo'lishini ta'minlovchi shart-sharoitlar yaratilishi;

maxsus maktab, maktab-internat ta'limi sohasi malakali mutaxassislar bilan ta'minlanishi, korreksiya va reabilitatsiya jarayonini sifatli va tezkor amalga oshirilishi uchun zarur jihozlar bilan ta'minlanishi; maxsus maktab, maktab-internat ta'limi va oila hamkorligiga erishish, oilaning reabilitatsiya jarayonida faol bo'lishiga erishish (qo'shimcha uyda shug'ullanish, repetitor, maxsus psixolog maslahati orqali).

Barcha bolalar oila, onaning tarbiyasi va maktabda tengdoshlari qatori ta'lim olishi zarurligini ta'kidlab o'tilgan. Insonning qadri faqat uning qobiliyati, erishgan yutuqlari bilan belgilanmaydi. Har bir inson u qanday bo'lishidan qat'iy nazar, his qilish va fikrlash, barcha bilan teng muloqot qilish va fikr bildirish huquqiga ega; Barcha insonlar bir-biriga kerak, bir-birining yordamiga muhtojdir. Haqiqiy ta'lim faqat samimiy munosabatlar orqali samarali amalga oshirilishi mumkin. Barcha insonlar o'z tengqurlarining qo'llab-quvvallashi zarur.

Ayniqsa, ota-onalar bilan hamkorlik bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashini inobatga olib maktabgacha ta'lim muassasasidan boshlab yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

ota-onalarning maktabgacha ta'lim muassasasi borasidagi fikrlarini hisobga olish;

ilk rivojlanish masalalarida ota-onalarga ham bilim berish;

ota-onalarni o'quv-tarbiyaviy jarayonda faol qatnashishga jalb etish; ota-onalarning muassasa hayotida ishtirok etish borasidagi tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash.

O'z-o'zidan ota-onalar nima uchun dars jarayonida ishtirok etishi kerak degan savol tug'iladi?

1. Bola umumta'lim maktabiga hamda sinfdoshlari orasida moslashish jarayonida ishtirok etadi.

2. Ota-ona dars jarayonida ishtirok etishi o'quvchining uy vazifalarini hamda berilgan topshiriqlarni metodik to'g'ri bajarishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Maktab hayoti bilan hamda o'z farzandining sinfdagi muhit bilan yaqindan tanishadi.

4. O'z farzandi haqidagi pedagoglarning fikr va mulohazalari bilan o'rtoqlashadi.

5. Ota-onalarda farzandini sog'lom bolalar qatorida ko'rish.

Sog'lom bolalarning ota-onlari inklyuziv boshlang'ich ta'limga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirish, qo'llab-quvvatlash va unda ishtirok etishga erishish lozim. Bolalarning koxlear implantatsiyasidan keyin ota-onalarga maxsus yordam ko'rsatish me'yorda rivojlanayotgan bolalar shaxsiyatining shakllanishi haqida so'zlaganda, bolaning ma'naviy va jismoniy rivojlanishi ijtimoiy madaniyatning rivojlanish darajasiga mos keladi deb hisoblaymiz. Bola hayoti davomida ijtimoiy tajribani, umuminsoniy va milliy odob-axloq qoidalarini egallab boradi. Ta'lim oladi va asta-sekin har tomonlama aqliy va jismoniy jihatdan etilib boradi. Eshitishida muammosi bo'lgan bolalarda bu jarayon qiyinchilik bilan kechadi, ular kattalarning yordamiga ko'proq bog'lik bo'ladi. Ularning ijtimoiy moslashuvi ham maxsus yordamsiz sodir bo'lmaydi. Afsuski, hayotda oddiygina eshitishida nuqsoni bo'lgan shaxslar ko'p uchraydi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolaning tug'ilishida qanday alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolaning tug'ilishi kabi, oila uchun katta fojia. Ota-ona bolasi erishmayotganidan dastlab sarosimaga tushadi. D. Lyuteman kar bolalar ota-onalarining his-tuyg'ularini quyidagi bosqichlarini ko'rsatib o'tadi.

Birinchi bosqich – shok holati. Ota-ona hayotning zarbasidan sarosimaga tushadi. Farzandi bilan qanday muloqotga kirishishni bilmaydi va bunday qo'rquvga tushadi.

Ikkinchi bosqich – tushunish. Bu davrda ota-ona, birinchi zarbada o'ziga sal kelib olgach, farzandi mutaxassislar yordamiga muhtoj ekanini tushunadi va aniq tashxisni bilishga intiladi.

Uchinchi bosqich – tashxisni qabul qilmaslik, uni inkor etish. Ota-onaga bolasi eshitayotganday tuyiladi, unga qo'yilgan "karlik" tashxisi noto'g'riday tuyula boshlaydi. Ushbu bosqichning xavfli tomoni shundaki, ba'zi ota-onalar bolalarining holatiga uzoq vaqt ko'nika

olmaydilar va natijada uning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan qimmatli vaqtni boy beradilar.

To'rtinchi bosqich – karlikni qabul qilish. Bu bosqichda ota-onalar o'z farzandining jismoniy kamchiligiga ko'nikib, uni shifokorlar qabuliga olib boradilar, sodir bo'lgan vaziyatdan chiqish yo'lini qidiradilar. Ularning mulohazalari quyidagicha kechadi: “Xa, bizning bolamiz kar, endi buni to'g'rilab bo'lmaydi. Biroq, nima bo'lganda ham, biz uning baxtli bo'lishi uchun, yaxshi inson sifatida o'sishi uchun harakat qilishimiz kerak” deyishadi.

Beshinchi bosqich – ehtiyojga ko'ra harakatlar. Ota-onalar alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarining farzand tug'ilishi bilan bog'liq vaziyatdan kelib chiqib, uzlarining oilaviy turmush tarzlarini o'zgartira boshlaydi. Birinchi uch bosqich hafta, bir oylarni o'z ichiga olsa, to'rtinchi va beshinchi bosqichlar ota-onaning butun hayotini egallaydi. Eshitishda muammosi bo'lgan bola reabilitatsiya jarayoniga qancha erta boshlasa shuncha ijobiy natija beradi. Ushbu kategoriyaga mansub bolalarning ota-onalariga o'z vaqtida psixologik yordam berish muhim ekanligini ta'kidlaydi. Agar ota-onalarga psixologik to'siqdan engib o'tishga amaliy yordam berilsa, ular farzandlariga tibbiy yordam bilan bir qatorda korreksion-rivojlantiruvchi yordam kerakligini uz vaqtida anglab etishsa, bu bolada nutqni tushunish, nutq orqali muloqotga kirishish ko'nikmalari erta shakllanadi.

Bu o'rinda kar bolalarda koxlear implantatsiya operatsiyasining o'tkazilishi uziga xos muammolarni keltirib chiqaradi va bu muammolarni hal qilishda avvalam bor ota-onalarning zimmasiga katta mas'uliyat yuklanadi. Kar bolalarning koxlear implantatsiyadan so'ng peabilitatsiyasi bilan bog'lik muammolarga bag'ishlangan adabiyotlarga talaygina: I.V.Korolyova, O.S.Jukova, I.V.Dmitriyeva, G.V.Zontova. I. A.Valkova, Ye.P.Mikshina va boshqalar. Ko'rinib turganidek Rossiyada bu muammolar O'zbekistonga nisbatan ko'proq o'rganilgan. Chunki koxlear implantatsiya bizga nisbatan yaqinda kirib keldi va implantli bolalar hozircha kamchilikni tashkil qiladi. Biroq bu holat muammoni kun tartibidan tushirmaydi, balki hozirdanoq uning hamma jihatlarini hisobga olib, tahlil qilishni talab etadi. Bu o'rinda ham aytish mumkinki, koxlear implantatsiya operatsiyasi qancha erta amalga oshirilsa, bolaning nutqiy va ijtimoiy moslashuvi shuncha tezroq va osonroq kechadi. Koxlear implantatsiyaning samaradorligi operatsiyagacha o'tkazilgan va undan keyin o'tkaziladigan korreksion-rivojlantiruvchi ishga bog'liq. Hamma eshitishda muammosi bo'lgan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar operatsiyadan keyin bola eshitadi. Ammo uzoq davom etadigan korreksion ish natijasidagina u ravon gapira olish ko'nikmalarini hosil qiladi. Shunday qilib, kar bola nutqining rivojlanishi 10% koxlear operatsiyaga bog'lik bo'lsa. qolgan 90% u bilan olib boriladigan korreksion rivojlantiruvchi ishga

bog'lik (Korolyova I.V.). Mana shu haqiqatni avvalam bor ota-onalarga tushuntirish kerak, chunki ko'pchilik ota-onalar operatsiya farzandining nutq muammolarini o'z-o'zidan hal qilib beradi deb o'ylaydi. Afsuski, bunday emas. Koxlear implantatsiya yordamida bola hatto past tovushlarni ham eshitadi, biroq unda nutqni egallash qobiliyatining yuqligi kuzatiladi. Shuning uchun paydo bo'lgan eshituvni hamda atrofdagi odamlar nutqini tushunishga qaratilgan nutq eshituv ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarning to'g'ri tashkil etilishi juda muhimdir. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, koxlear operatsiyadan so'ng nutqni eshitib tushunish qobiliyati bolada bir-ikki yil davomida yaxshilanib boradi.

Bunday bolalar keyinchalik ommaviy maktablarda ta'lim olish imkoniga ega bo'ladilar, lekin til bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlarga talab ko'payadi. Koxlear implantatsiya muammolari bilan chuqur shug'ullanib kelayotgan olim I.V.Korolyovning ta'kidlashicha, **“Eshitishda muammosi bo'lgan bolalarning ta'lim-tarbiyasi uning oilasibianbirgalikda uzviy ravishda olib borilishi lozim”** deb ta'kidlagan. Buning uchun ota-onalar avvalam bor koxlear implantatsiyali bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlarning tuzilishi, maqsadi, vazifalari haqida ma'lumotga ega bo'lishlari muhim ahamiyatga ega. Bu ishlar koxlear implantatsiya bilan bog'liq operatsiya o'tkazilishidan oldin boshlanishi kerak. Bunda ota-onalar va yaqin qarindoshlarga avvalam bor implantatsiya bu jarrohlik aralashuvi ekanligini tushuntirish, implantatsiyaning moslamasi hamda uni ishlash prinsipi haqida ma'lumotlar berishi kerak. Bundan tashqari, ota-onalar bilan koxlear implantatsiyadan so'ngra nutq, eshituv reabilitatsiyasi va shu kabi ishlar haqida ham suhbatlashiladi. Bu shart-sharoitlar quyidagi savollarga beriladigan javoblar mazmuniga bog'liq:

bola surdopedagog, logoped zarur bo'lsa psixolog bilan doimiy ravishda shug'ullanish imkoniyatiga egami?

bolaga qanday nutqiy muhit sharoitini tashkil etgan ma'qul (logopedik yoki ommaviy bog'chaga borishi)?

ota-ona o'z bolasining nutqi va eshitishini rivojlantirish ustida doimiy ravishda ish olib bora oladimi?

bu borada bilim va tajribaga egami hamda maxsus yordam berishga qodirmi?

ota-onalarga bola bilan uyda shug'ullanishga yordam beruvchi qanday adabiyotlar tavsiya etish mumkin?

Koxlear implantatsiya protsessori yoqilganidan so'ng hamda keyingi reabilitatsiya davrida ma'lum muddat bolaning xulqida o'zgarishlar kuzatiladiki, ota-onalar va yaqin kishilarni ularga tayyorlash lozim. Boshida bola tovushlarga e'tibor bermasligi, o'jar bo'lib qolishi, tez toliqib qolishi mumkinligi haqida ota-onalarni ogohlantirish kerak.

Ba'zi hollarda bolaning ota-onasiga, metodik maslahatlar berish

bilan bir qatorda, konkret misollar ham keltirish katta samara berishi mumkin. Masalan, I.V.Korolyova bu borada koxlear implantli farzandi bo'lgan va boshlang'ich bosqichdan o'tgan boshqa bir ota-onaning o'z farzandi bilan muloqotini video tasmlarda ko'rsatish va tahlil qilish katta yordam berishini aytib o'tgan.

Shuningdek, olimlar korreksion-reabilitatsion ishda ota-onalarning bolada nutqiy idrokni rivojlantirish hamda talaffuzga o'rgatishning maxsus usul va vositalarini egallashlariga katta e'tibor qaratadi. Ota-onalar bolaning eshituv qoldig'ini rivojlantirish, nutqini shakllantirish jarayonida turli qiyinchiliklarni engib o'tishga yordam berishda shifokor, logoped, surdopedagog, psixologlar quyidagilarni amalga oshirishi lozim:

- ota-onalarga eshitish sohasini davolashga qaratilgan vositalar haqida;
- yo'qotilgan eshituvni eshitish apparati yoki koxlear implantatsiya yordamida kompetensiyalashning zamonaviy imkoniyatlari haqida maksimal ma'lumotlar berish;
- atrofdagi odamlarni tushunish va eshitish imkoniyatining bolada chegaralanganligini inobatga olgan holda ota-onani u bilan muloqot qilishga o'rgatish;
- ota-onalarni bolabilan mustaqil va tizimli ravishda shug'ullanishga o'rgatish;
- erta eshituv protezlarining muhimligini aniqlashtirish, koxlear implantatsiya yoki ijtimoiy adaptatsiyani kuchaytirish va ish qobiliyatlarini nazorat etishga o'rgatish;
- ota-onalarga bola bilan olib boriladigan surdopedagogning mashg'ulotlari va o'zlarining mashg'ulotlari, koxlear implantatsiyadan foydalanish natijalari darrov ko'rinmasligi, ularning sabrli bo'lishlari lozimligini tushuntirish kerak;
- ota-onalarga alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolasi bilan faol shug'ullangan, maslahatlari bilan qo'llab-quvvatlay oladigan boshqa ota-onalar bilan muloqot qilish imkonini yaratish, bu uchun ota-onalar markazini tashkil qilish lozim;
- ota-onalarni o'z bolasini qanday bo'lsa, shundayligicha qabul qilishga, uning har bitta, hatto eng kichik yutug'idan ham xursand bo'lishga da'vat etish kerak.

I.V.Korolsva qo'llanmalarida koxlear implantatsiyali bolalarning nutqi va eshitishini uy sharoitida rivojlantirish bo'yicha batafsil tavsiyalar berilgan. Ota-onalar bilan olib boriladigan ishda ko'rgazmalilikka rioya qilish juda muhim, zero yuz marta eshitgandan, bir marta ko'rgan yaxshiroq. Bunday hollarda ota-onalar surdopedagog, logoped, psixologga shaxsan murojaat etish imkoniyatiga ega bo'lishi, ular esa bola bilan o'tiladigan mashqlarni tushuntirib, kerak bo'lsa, ko'rsatib berishi g'oyat muhim. Biroq shuni ham yodda tutish lozimki, har bir

bola uchun ushbu muammo individual ravishda hal etilishi kerak, shuning uchun har bitta bolaga individual dastur tuzish lozim.

Korreksion-reabilitatsion ish o'z ichiga bir qancha yo'nalishni qamrab oladi, bola bilan olib boriladigan mashg'ulotlar strukturasi shunga qarab belgilanadi.

Quyida ota-onalarning koxlear implantli kichik yoshdagi bolalar bilan olib boradigan mashg'ulotlarining namunali rejasini keltiramiz.

1. Bolaning eshitish idrokini rivojlantirish;
2. So'z zaxirasini va grammatikani shakllantirish ustida olib boriladigan ish;
3. Tovushlarni talaffuz qilish ko'nikmalari va nutqni rivojlantirish;
4. O'qish malakalarini rivojlantirish;
5. Eng oddiy matematik tasavvurlarni rivojlantirish;
6. Atrof olam haqidagi tasavvurlarni, umumiy kognitiv malakalar, diqqatni rivojlantirish;
7. Yirik motorikani rivojlantirish;
8. Mayda motorikani rivojlantirish. Shu kabilar koxlear implantatsiya operatsiyasio'tkazilgan bolalar bilan ota-onalarining o'zlari uysharoitida mustaqil shug'ullanishi mumkin bo'lgan maxsus korreksion yordam turlari safiga kiritiladi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan tavsiyalar ota-onalarga bolani oila ta'lim-tarbiyasida ishtirok etishiga, uyda va hayot yo'lida uchrayotgan muammolarini hal etishda yordam beradi deb umid qilamiz.

Xulosa

Alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun huquqiy asos bo'lgan Xalqaro bola huquqlari deklaratsiyasi (BMT, 1959), Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (BMT, 1989), alohida ehtiyojga ega shaxslarni ta'lim olish tamoyillari, siyosati va amaliyoti to'g'risidagi Salamanka deklaratsiyasi (Alohida ehtiyojli shaxslar ta'limi bo'yicha Butunjahon konferensiyasi, Salamanka, Ispaniya, 1994-yil), nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya (BMT, 2006) hujjatlari asosida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori qabul qilindi. Hukumat qarorlari asosida umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni tashkil etish yo'lga qo'yildi. Ushbu hujjatlarda har bir insonning jinsi, irqi, dini, madaniy, etnik yoki lingvistik mansubligi, sog'liq holati, qochqin, immigrant, majburiy migrant maqomini kamsitmasdan ta'lim olish huquqini mustahkamlangan.

Salamanka deklaratsiyasiga ko'ra, "Har bir bola ta'lim olishning asosiy huquqiga ega va maqbul darajadagi bilimlarni egallashi va saqlab turishi kerak" O'zbekiston qonunchiligi davlat siyosati va ta'lim sohasidagi munosabatlarni huquqiy tartibga solishning asosiy

tamoyillari sifatida “Har bir bolaning ta’lim olish huquqini ta’minlash, ta’lim sohasida kamsitishlarga yo’l qo’yilmasligini” belgilaydi.

Ta’lim-tarbiya jarayonida maxsus maktab, maktab internatlarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar o’ziga o’xshagan nuqsoni bo’lgan o’quvchilar bilan ta’lim olishga, ota-ona mehriga to’liq erisha olmaydigan, maxsus maktab dasturlari asosida ta’lim olsa, o’z imkoniyatlarini to’liq bayon qilib bera olmasligi mumkin.

O’zbekiston Respublikasida umumta’lim maktablarida tashkil qilingan inklyuziv ta’lim hamda boshlang’ich tayanch korreksion sinflar orqali bunday bolalar o’z imkoniyatiga ishonch hosil qiladi, oilasi bag’rida bo’ladi, mustaqil fikrlash, sinfdoshlari bilan hamkorlikda ishlash ko’nikmalari hosil bo’ladi, umumta’lim dasturlari asosida ta’lim oladi, bilim va ko’nikmasi takomillashadi. Sog’lom bolalar kabi o’qishga bo’lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi, o’zini sog’lom tengdoshlari kabi bir xil his qila boshlaydi (o’zidagi nuqsonini his qilmaydi), avval sezilmagan, hatto ota-onasi anglamagan imkoniyatlari yuzaga chiqadi. yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo’qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. “Nogiron shaxslar huquqlari to’g’risida”gi Deklaratsiya (1975-yil BMT);
2. Bola huquqlari to’g’risidagi konvensiya (BMT, 1959);
3. <https://www.adcet.edu.au/inclusive-teaching/teqsa-guidance-notes-diversity-and-equity>;
4. https://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/tokubetu/002.htm ;
5. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O’zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.
6. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida” 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son qarori.
7. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabr “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to’g’risida”gi №-638-sonli Qarori.
8. “Inklyuziv ta’limning dolzarb masalalari: muammo va ularning echimlari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to’plami. “Lesson-Press” nashriyoti, Toshkent-2021.

AUTIZM SPEKTRI BUZILISHLARI BO'LGAN BOLALARGA KORREKSION-PEDAGOGIK YORDAMNI TASHKIL ETILISHI

Murodova Sarvigul Raxim qizi -
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Oligofrenopedagogika kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada autistik bolalar bilan olib boriladigan korreksion – tarbiyaviy ishlarning tavsifi, ASB bilan og'rigan bolalar uchun ta'limni tashkil etish tamoyillari, Korreksion – pedagogik vazifalar, ASB bilan og'rigan bolalarni psixologik-pedagogik yordam jarayonining tuzilishi bosqichlari, ASB bilan og'rigan bolalarni kompleks tuzatish va rehabilitatsiya qilishda rioya qilinishi kerak bo'lgan ma'lum qoidalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: autizm, ASB, rehabilitatsiya, korreksion ish, psixologik-pedagogik yordam, kompleks tuzatish, stereotip, hissiy-ifodaviy soha, tamoyillar, kognitiv faollik.

Hozirgi vaqtda autizm sindromli bolalarni rehabilitatsiya qilish muammosi juda dolzarbdır. ASB holatlarining 70% dan ko'prog'ida davolash va korreksion ishlarining yo'qligida chuqur muammolarning mavjudligini hisobga olsak, bu holat maxsus dalillarni talab qilmaydi. Autizmli bolalar doimiy psixologik va pedagogik yordamga muhtoj. Mahalliy va xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik bolalar o'qishga tayyorgarlik ko'rishadi va bilimning turli sohalarida potensial qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Deyarli har bir autizmli bolada proksimal rivojlanish zonasi va uning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zaxiralar mavjud.

Autistik bolalar bilan korreksion va tarbiyaviy ishlar quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

- yaxlitlik (barcha davom etayotgan faoliyat umuman bolaning shaxsiyatiga qaratilgan);
- tizimli (barcha faoliyat tizimda, bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda amalga oshiriladi va uzoq vaqtga mo'ljallangan);
- murakkablik (qo'llaniladigan barcha vositalar bolaning jismoniy rivojlanishiga ham, aqliy jarayonlar va funksiyalarning rivojlanishiga, hissiy-irodaviy sohaga, umuman bolaning shaxsiyatiga tuzatuvchi ta'sir ko'rsatish imkoniyatini beradi);
- ijtimoiy muhit bilan bog'liqlik (korreksion va pedagogik ishlar chegaralarini muassasa chegaralaridan tashqarida kengaytirish va unga bola tarbiyalanadigan ijtimoiy muhitni kiritish).

ASB bilan korreksion ishlarning asosiga quyidagi tamoyillar qo'yiladi:

- (har bir bolaning potensial rivojlanish imkoniyatlarini to'liq ochib

berishni ta'minlash)

- bolani qabul qilish tamoyili (prinsipni amalga oshirish bola tarbiyalanayotgan muhitda to'g'ri muhitni shakllantirishni o'z ichiga oladi; bolaga hurmat, oqilona talabchanlik, uning rivojlanish imkoniyatlariga ishonish va rivojlanish istagi, uning salohiyati eng katta darajada – bolalar uchun eng qulay muhitni yaratishda asosiy shartlar);
- yordam tamoyili (bu tamoyil har qanday bolani tarbiyalashda qo'llaniladi, ammo alohida yordamga muhtoj bolalar bilan ishlashda bu alohida ahamiyatga ega, chunki bunday bola maxsus tashkillashtirilgan yordamisiz eng maqbul darajaga erisha olmaydi. uning uchun aqliy va jismoniy rivojlanish);
- individual yondashuv tamoyil (bu tamoyil bolaning psixofizik xususiyatlariga muvofiq rivojlanish huquqiga ega ekanligini ko'rsatadi, uni amalga oshirish bolaning potensial rivojlanish darajasiga erishish imkoniyatini, uning mazmuni, usullari, vositalari, uning individual imkoniyatlariga muvofiq ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etish);
- tibbiy va psixologik-pedagogik ta'sirlarning birligi tamoyili (tibbiy choralar psixologik-pedagogik ta'sir qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi va faqat ular bilan birgalikda har bir bola bilan tuzatish va tarbiyaviy ishning yuqori samaradorligini ta'minlashi mumkin);
- oila bilan hamkorlik tamoyili (oilada qulay muhit yaratish, bolaga to'g'ri munosabatda bo'lish, bolaga qo'yiladigan talablarning birligi uning yanada muvaffaqiyatli jismoniy va aqliy rivojlanishiga yordam beradi).

Korreksion – pedagogik vazifalar:

bolaning rivojlanish darajasini va yanada maqbul ta'lim yo'nalishini aniqlash maqsadida kompleks diagnostika tekshiruvini o'tkazish;

- muloqot ko'nikmalarini shakllantirish;
- hissiy-irodaviy sohani rivojlantirish va korreksiyalash;
- ijtimoiy maqbul xulq-atvorni shakllantirish;
- bolaning tengdoshlari guruhiga moslashishiga yordam berish;
- bolaning yuqori aqliy funksiyalarini shakllantirish va rivojlantirish;
- kognitiv faollik va nutqni rivojlantirish;
- Autizm spektri buzilgan bolasi bo'lgan oilalarga psixologik va pedagogik yordam ko'rsatish.

ASB bilan og'rikan bolalarni psixologik-pedagogik yordam jarayonining tuzilishi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Psixologik-pedagogik diagnostika: bolaning rivojlanishidagi buzilishlar sabablarini aniqlash;

- aqliy rivojlanish darajasini aniqlash;
- ASB bilan og'rikan bolaning qobiliyatlari va qobiliyatlariga

muvofig ta'lim dasturini belgilash;

- bolani o'qitish va tarbiyalash uchun individual korreksiyalash dasturini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

2. Korreksion- psixologik yordam:

- kattalar bilan aloqa o'rnatish;
- hissiy va hissiy noqulaylik, tashvish va qo'rquvning umumiy fonini yumshatish;
- bolaning kattalar va tengdoshlari bilan o'zaro munosabatiga yo'naltirilgan aqliy faoliyatni rag'batlantirish;
- maqsadli xulq-atvorni shakllantirish;
- xatti-harakatlarning salbiy shakllarini (agressiya, avtotajovuz, negativizm, harakatlarning takrorlanishi stereotiplar) yengish;
- muloqot ko'nikmalarini shakllantirish va jamiyatda bolaning ijtimoiylashuvi.

3. Korreksion-pedagogik yordam:

- o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantirish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish propedevtikasi (idrok, harakat qobiliyatlari, e'tibor, nutqning aniq rivojlanmaganligini tuzatish; vizual va ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish);
- universal ta'lim faoliyatini shakllantirish;
- shaxsiy, predmetli va meta-predmetli ta'lim natijalarini shakllantirish;
- tuzatish va rivojlantirish vazifalarini bajarish, atrofdagi dunyo haqidagi g'oyalarni kengaytirish.

4. Korreksion-tibbiyyordam: qo'llab-quvvatlovchi psixofarmakologik va restorativ terapiya, maxsus eliminatsiya dietasidan foydalanish.

5. Oila bilan ishlash:

- oila a'zolarining psixoterapiyasi;
- Ota-onalarni bolaning psixologik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishtirish;
- autistik bolani uyda tarbiyalash va o'qitish bo'yicha individual dasturni ishlab chiqish;
- Ota-onalarga autizmli bolani qanday tarbiyalashni o'rgatish, uning rejimini tashkilotish, o'z-o'zini parvarish qilish ko'nikmalarini shakllantirish, maktabga tayyorlash.

ASB bilan og'rigan bolalarni kompleks tuzatish va rehabilitatsiya qilishda ma'lum qoidalarga rioya qilish kerak.

1. Aloqalarni o'rnatishda har qanday bosim yoki bosimni istisno qilish kerak, hatto u uchun yoqimsiz vaziyatlarni oldini olish uchun bola bilan bevosita aloqa qilish kerak.

2. Bola bilan birinchi aloqalar har qanday yoqimli his-tuyg'ularni boshdan kechirganda o'rnatilishi kerak. Asta-sekin, siz bunday ijobiy daqiqalarni ko'paytirishingiz va bolaga o'zingizning ijobiy his-tuyg'ularingiz bilan odam bilan muloqot qilish yanada qiziqarli va

foydali ekanligini ko'rsatishingiz kerak.

3. Bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyojini tiklash bo'yicha ishlarni majburlab bo'lmaydi, u uzoq davom etishi mumkin. Agar bola kattalar bilan muloqot qilishda ijobiy his-tuyg'ularga ega bo'lsa va ular bilan aloqa qilish zarurati bo'lsa, aloqa shakllarini murakkablashtirish mumkin. Ushbu asorat odamlar bilan o'zaro munosabatlarning allaqachon shakllangan stereotiplari asosida asta-sekin yuzaga keladi.

4. Bola bilan hissiy aloqalar qat'iy dozalangan bo'lishi kerak. Ularning haddan tashqari ko'pligi bilan bola yana muloqot qilishdan bosh tortishi mumkin.

5. Mashg'ulotning dastlabki bosqichlarida asosiy vazifa vazifani bajarishga, qat'iyatlilik va diqqatni jamlashga munosabatni shakllantirishdir.

6. Siz so'rovingiz yoki vazifangizni aniq va aniq shakllantirishingiz kerak. So'rovni ketma-ket bir necha marta takrorlamang. Agar bola bunga javob bermasa, bolaning qo'llarini nazorat qilish yoki unga alohida operatsiyalarni topshirish orqali vazifa birgalikda bajarilishi kerak.

7. Autistik bolani tarbiyalashda quyidagilarga ahamiyat berish zarur: harakatlarning aniq sxemasi, vizual qo'llab-quvvatlash, chalg'ituvchi obyektlarning yo'qligi, stereotipik kundalik vaziyatni kundan-kunga takrorlash.

8. Faoliyatning tez-tez o'zgarishi juda muhim, chunki erta bolalik autizm sindromi bo'lgan bolalar aqliy jihatdan to'yingan bo'lib, ular jismonan tez charchashadi. Har bir mashg'ulot 10 daqiqadan oshmasligi kerak.

9. Bolaning istalgan xulq-atvorini mustahkamlash sifatida siz turli xil o'yin-kulgilardan, noz-ne'matlardan, bolaga yoqadigan aloqa shakllaridan, oddiy maqtovlardan foydalanishingiz mumkin. Bolaning mustahkamlangan xatti-harakatidan keyin darhol mukofot olishi muhimdir.

10. Yosh xususiyatlarini hisobga olish kerak. Yukni bolaning ichki ritmiga moslashtirib, aniq dozalash kerak. Uning e'tiborini boshqa narsa jalb qilganda, siz qo'shimcha so'rov qilmasligingiz kerak, uni muloyimlik bilan chalg'itishga harakat qiling va keyin iltimos yoki ko'rsatma bering.

11. Bolaga hamma narsani birdaniga o'rgatishga urinmang, avvalo unga eng qulay bo'lgan bir mahoratga e'tibor qaratish, uni asta-sekin boshqa, tez-tez takrorlanadigan vaziyatlarda eng oddiy operatsiyalar bilan bog'lash yaxshiroqdir.

12. Qarindoshlar, zarur mahoratni o'zlashtirgan bolaga uzoq vaqt davomida tashqi tashkilot kerak bo'lishidan xafa bo'lmasligi va g'azablantirmasligi kerak.

13. Autizmli bolaning zarur ko'nikmalarni egallash jarayoni uzoq

va bosqichma-bosqich bo'lib, kattalardan katta sabr-toqat talab qiladi. Tuzatish guruhida yoki boshqa maxsus muassasada yoki uyda ishlaydigan ASB bilan og'rgan bolaning ijtimoiy moslashuvining muvaffaqiyati ota-onalar va barcha mutaxassislarning harakatlarini muvofiqlashtirish qobiliyati bilan chambarchas bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Аутизм. Методические рекомендации по коррекционной работе./ Под. ред. С.А.Морозова (материалы к спецкурсу). – М.: Изд-во «Сигналь», 2003.
2. Аутизм: Практические рекомендации для родителей. – М.: Изд-во «Сигналь», 2002.
3. Э. Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Серия: Особый ребенок. Исследования и опыт помощи. – М.: Издательство: Теревинф, 2009 г.
4. Каган В.Э. Аутизм у детей. – Л.: Медицина, 1981.
5. Каган В.Э. Преодоление: неконтактный ребенок в семье.– СПб, 1996.
6. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей. – М., 1985.
7. Лебединская К.С., Николская О.С., Баенская Э.Р., Либлинг М.М. и др. Дети с нарушением общения. – М.: Просвещение, 1989.
8. Лебединский В.В., Николская О.С., Баенская Э.Р., Либлинг М.М. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция. – М.: Изд-во МГУ, 1990.
9. Лебединская К. С., Николская О. С. Диагностика раннего детского аутизма. – М.: Просвещение, 1991.
10. Морозова С. С. Аутизм. Коррекционная работа при тяжелых и осложненных формах. Серия: Коррекционная педагогика. – М.: Издательство: Владос, 2007.
11. Морозова Т.И., Морозов С.А. Мир за стеклянной стеной. Книга для родителей аутичных детей. – М.: Изд-во «Сигналь», 2002.
12. Питерс Т. Аутизм: От теоретического понимания к педагогическому воздействию. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003.
13. Шиписина Л.М. Детский аутизм. – СПб., 1997

AUTIZM TA'LIMOTINING RIVOJLANISH TARIXI

Murodova Sarvigul - Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti "Maxsus pedagogika va Inklyuziv ta'lim" fakulteti "Oligofrenopedagogika" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada autizm ta'limotining tarixiy rivojlanishi haqida so'z boradi. Bolalar rivojlanishidagi ushbu nuqson haqida ilmiy tushunchani shakllantirishning asosiy davrlari batafsil tavsiflangan. Autizmni o'rganishda fan va amaliyot yutuqlarini har tomonlama tahlil qilish ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: autizm spektrining buzilishi, autizm, Kanner davri, yuqori funksional autizm, keng tarqalgan umumiy rivojlanish buzilishlari. Bo'lim: (02) insonni har tomonlama o'rganish; psixologiya; tibbiyot va inson ekologiyasining ijtimoiy muammolari.

Maqolaning dolzarbligi. Hozirgi vaqtda autizm spektrining buzilishi nafaqat tibbiy, ijtimoiy, balki psixologik va pedagogik muammo sifatida ham ko'rib chiqilmoqda. 2000 yilda Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, autizmning tarqalishi 10 ming bolaga beshdan 26 tagacha bo'lgan bo'lsa, 2005 yilda 250-300 yangi tug'ilgan chaqaloqqa bitta autizm holati, 2008 yilda esa 150 bolaga 1 ta holat to'g'ri keldi. Bugungi kunda AQSh Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazi ma'lumotlariga ko'ra, har 88 boladan bittasida autizm bor. O'g'il bolalar o'rtasida kasallikning tarqalishi qizlarga qaraganda yuqori bo'lib, har 42 kishidan 1 tani tashkil qiladi. Bu mavjud amaliy tajribani o'rganish, shuningdek, tuzatish ishlarining yangi usullarini ishlab chiqishni dolzarb ekanligini bildiradi.

Hozirgi vaqtda autizm ruhiy rivojlanish buzilishining alohida turi sifatida qaraladi, uning o'ziga xosligi bolaning biologik yetishmovchiligining xususiyatlari bilan bog'liq. Ushbu yetishmovchilikning tabiati hali ham etarli darajada aniqlanmagan, ammo u tizimli xususiyatga ega va nafaqat yuqori asabiy faoliyatning buzilgan rivojlanishida, balki ko'plab somatik muammolarda ham namoyon bo'lishi ko'rsatilgan.

Autizm muammosiga mutaxassislarning e'tibori 60-yillarning oxiridan boshlab qaratildi. Dastlabki tadqiqot bolalar psixiatrlari tomonidan amalga oshirildi (S. S. Mnuxin, A. E. Zelenetskaya, D. N. Isaev, 1967; O. P. Yurieva, 1970; M. Sh. Vrono, V. M. Bashina, 1975; MS Vrono, 1976; VE190; VE190; 1981; KS Lebedinskaya va boshqalar, 1981). Ular autizmni bolalik shizofreniyasi yoki shizoid (autistik) psixopatiya doirasida ko'rib chiqdilar (T. P. Simson, 1929, 1948; G. E. Suxareva, 1925, 1937, 1959, M. O.

Gurevich, 1927, 1919). Bolalik autizmining namoyon bo'lishini nafaqat kasallik belgilari, balki rivojlanish buzilish belgilari sifatida ham talqin qilish mumkinligi haqidagi g'oya va ularni farqlashga urinishlar ham bolalar psixiatrlari tomonidan rivojlana boshlaydi.

V. M. Bashina (1975, 1980) nafaqat kasallik boshlanishidan oldingi va uning jarayonida o'zini namoyon qiladigan bolalik autizmining ko'rinishlarini o'rganadi, balki bolalik autizmining konstitutsiyaviy shakllarini ham ta'kidlaydi²⁰. Vera Mixaylovna Bashina autizm ta'limotining shakllanishida 4 ta asosiy tarixiy bosqichni aniqlaydi: prenozologik, Kannergacha, Kanner davri va Kannerdan keying davr.

Birinchi bosqich – 19-asrning oxiri – 20-asrning boshlari, bu erda yolg'izlik istagi bo'lgan bolalar haqida gap boradi.

Kannergacha bo'lgan davr yoki autizm muammosi rivojlanishining ikkinchi bosqichi bolalarda autizm tushunchasi shakllangan asrimizning 20-40-yillarini qamrab oladi.

Bolalikdagi autizm muammosi rivojlanishining uchinchi bosqichi odatda Kanner davri(40-80-yillar) deb ataladi

To'rtinchi bosqich- Kannerdan keyingi davr o'tgan asrning 1980-1990-yillariga to'g'ri keladi. Prenozologik bosqich odamlarning g'alati xatti-harakatlarining tavsifini o'z ichiga oladi, biz buni bugungi kunda autizm deb ataymiz.

Autizm ta'limotining rivojlanish tarixini uch bosqichga bo'lish mumkin. Birinchi bosqich, ya'ni "Kannergacha" deb ataladigan bosqich. 1828 yilda fransuz tadqiqotchisi Itard Viktor tomonidan "Aveyronlik yovvoyi bola" tasviri bilan boshlangan. Itard Viktorning tengdoshlari bilan do'stona munosabatlar o'rnatishdagi qiyinchiliklarini, kattalardan o'z ehtiyojlarini qondirish uchun vosita sifatida foydalanishini, nutq va tilni qo'llashda sezilarli buzilishlarni qayd etdi. Keyinchalik, 1911-yilda shveytsariyalik psixiatr Bler shizofreniyaning klinik ko'rinishidagi hodisani – bemorning fantaziya olamiga ketishini tasvirlash uchun «autizm» tushunchasini kiritdi. Autizm fani tarixidagi ikkinchi bosqich autizmni o'ziga xos kasallik sifatida 1943-yilda Leo Kanner tomonidan tasvirlangan paytdan boshlanadi. Kanner umumiy xususiyatlarni ko'rsatadigan 11 bolani kuzatdi, ularning asosiylari haddan tashqari izolyatsiya, odamlar bilan har qanday aloqadan voz kechish, nutq rivojlanishining buzilishi va bir xil harakatlarni takroriy takrorlash va monotonlik zarurati edi. Ushbu xususiyatlarning namoyon bo'lishi bolaning hayotining birinchi yilida allaqachon qayd etilgan.

Bir vaqtning o'zida Kannerdan mustaqil ravishda avstriyalik psixiatr Xans Asperger katta yoshdagi bolalar guruhining xuddi shunday xatti-harakatini tasvirlab berdi, u "autistik psixopatiya» deb atagan ijtimoiy muloqot va muloqotning buzilishida namoyon bo'ldi. Hans Asperger bu

²⁰Ilmiy va uslubiy elektron jurnal kannеровskiy.

bolalarda «hamdardlik yo'qligi», do'stlik qobiliyatining yetarli emasligi, bir tomonlama qiziqishlar, qo'pol harakatlarni ta'kidladi. Aspergerning o'zi ularni «kichkina professorlar» deb atagan. Avstriyalik olim ta'riflagan bolalar yuqori darajadagi aqlga ega edi, ularning og'zaki muloqoti juda yaxshi rivojlangan.

Muayyan ko'nikmalarning yuqori darajasi ijtimoiy muloqot va tasavvurdagi nuqsondan ko'ra ko'proq hayratlanarli edi. Aslida Kanner ham, Asperger ham bir xil holatni tasvirlab bergan. 1956-yilda Leo Kanner o'zining «Erta bolalik autizmi: 1943-1955» maqolasida autizmning beshta asosiy diagnostik xususiyatlarini aniqlaydi:

- boshqa odamlar bilan affektiv aloqaning to'liq yo'qligi;
- atrof-muhit va kundalik faoliyatda bir xillikni saqlashga doimiy intilish;
- obyektlarga biriktirish, ularni doimo qo'llariga aylantirish;
- mutizm yoki muloqot uchun mo'ljallanmagan nutq;
- yaxshi kognitiv salohiyat, bu ajoyib xotirada yoki skrining testlarini bajarishda namoyon bo'ladi.

Kanner, shuningdek, tug'ilishdan 30 oygacha bo'lgan sindromning boshlanishini ta'kidladi. Xuddi shu maqolada Kanner autizmga tashxis qo'yish uchun zarur bo'lgan simptomlar sonini ikkitaga qisqartiradi, agar ulardan ikkitasi mavjud bo'lsa, klinik ko'rinishning qolgan qismi paydo bo'ladi, deb hisoblaydi: affektiv aloqaning yo'qligi; takrorlanuvchi, ritualistik xatti-harakatlar. Kannerdan farqli o'laroq, Hans Asperger o'zi tasvirlagan bolalarda nutq va tilni tushunish rivojlanishidagi anomaliyalarni qayd etmadi. Ikkala olim ham autizm atamasini aqli buzilgan bolalarga nisbatan qo'llagan. Aspergerning "autistik shaxsiyat buzilishi" va Kannerning «erta bolalik autizmi» tavsiflari ijtimoiy o'zaro munosabatlardagi buzilishlar haqida gapiradi. Hozirgi vaqtda «Kanner sindromi» asosan autizmning og'ir holatlariga, «Asperger sindromi» esa yuqori funksional autizmga nisbatan qo'llaniladi.

Rus fanida autizmni mustaqil kasallik sifatida birinchi bo'lib S.S. Mnuxin – bolalar psixiatri ta'limiga kiritgan.

Ushbu nuqsonni o'rganishga katta hissa qo'shgan V.M. Bashina, V. V. Lebedinskiy, O. S. Nikolskaya va boshqalardir.

G'arb va mahalliy amaliyot o'rtasidagi ushbu nuqsonga yondashuvdagi jiddiy farq shundaki, G'arb mutaxassislari autizm haqida inson hayoti davomida doimo namoyon bo'ladigan kasallik sifatida gapirishadi. Mahalliy mutaxassislar erda bolalik autizmini bolalik davriga xos buzilish sifatida ajratsalar, 6-7 yoshdan keyin autizm spektrining buzilishi bolalik shizofreniyasi sifatida tasniflanadi. V.M. Bashina bu yondashuvni quyidagicha ta'kidlaydi: «5-6 yildan so'ng Kanner sindromidagi disontogenetik ko'rinishlar qisman tekislanadi ... 2/3 hollarda bu yoshdagi bolalarda, asosan, oldingi davrda nevrozga o'xshash, affektiv, katatonik kasalliklar va polimorfik

kasalliklar mavjud. Yillar davomida bu ijobiy psixopatologik buzilishlar o'sib bordi, chuqurlashdi, yanada murakkablashdi va bolaning ahvoli yomonlashdi. Bunday hollarda Kanner sindromiga bunday sharoitlarni kiritishning qonuniyligi haqida savol tug'ildi. Bizning fikrimizcha, bu holatlarda Kanner sindromi turi bo'yicha asinxron disontogenezni psixoz rivojlanishining prepsikotik bosqichi sifatida ko'rib chiqish to'g'riroqdir. Va ijobiy doiraning aniq buzilishlari bilan qo'shilish davridan va oligofrenik nuqsonning kuchayishi bilan kasallikning progressiv asoratini aniqlashdan boshlab, u bolalik shizofreniyasi sifatida belgilanishi kerak.

Xalqaro bolalar psixiatriyasida qabul qilingan, mavzuning butun hayoti davomida ushbu kasalliklar diapazonini Kanner sindromi sifatida ta'riflash juda mos kelmaydi. Ko'rib chiqilayotgan holatni, buzilishni tekshirishga bunday yondashuv noto'g'ri ma'lumotlarga olib keladi, klinisyenlarni kurs, prognoz va uning uchun zarur terapiya haqida bilimdan mahrum qiladi. Leo Kanner va Hans Asperger birinchi bo'lib o'ziga xos xulq-atvor xususiyatlariga ega bo'lgan bolalar guruhini yagona simptom sifatida ajratib ko'rsatishganligi sababli, ko'plab klinisyenlar autizm tushunchasiga o'zlarining qo'shimchalarini kiritdilar. Mutaxassislar ushbu buzuvchilikni tavsiflab, turli xil atamalardan foydalanganlar: «autizm», «autistik buzuvchilik», «autistik sindrom», «autistik fikrlash», «autistik xatti-harakatlar», «Kanner sindromi». Ba'zan bu atamalar bir-birining o'rnida ishlatiladi, bu jiddiy malakaviy va diagnostika qiyinchiliklariga olib keladi. Shuningdek, mahalliy mualliflar chet ellik tadqiqotlarga murojaat qilib, inson hayoti davomida o'zini namoyon qiladigan Kanner sindromi haqida gap ketganda, mahalliy amaliyotda qabul qilingan erta bolalik autizmi (RAA) atamasidan foydalanishlari qiyinchilik tug'diradi. Biroq, hozirgi vaqtda asosiy diagnostika tizimlari (DSM-III-R, DSM-IV va ICD-10) autizm tashxisi uchun uchta asosiy kasallik mavjudligiga rozi:

- ijtimoiy o'zaro ta'sirning etishmasligi;
- o'zaro muloqotning etishmasligi (og'zaki va og'zaki bo'lmagan);
- xulq-atvorning cheklangan repertuarida o'zini namoyon qiladigan tasavvurning kam rivojlanganligi.

Ushbu uchta simptom guruhi birgalikda paydo bo'lganda, «Ijtimoiy o'zaro ta'sir buzilishlari triadasi» deb ataladi. «Triada» atamasi 1992-yilda Laura Ving tomonidan kiritilgan. U «autizm spektrining buzilishi» atamasini ham kiritgan. Doktor Ving autizm uzluksiz davom etadi va buzilishning aniq, qat'iy chegaralariga ega emasligiga ishondi. Shunday qilib, u autizmga o'xshash alomatlar bilan bir qator kasalliklarni aniqladi va autizm spektrining buzilishi haqida gap ketganda, autizm ta'limotining rivojlanishining uchinchi bosqichini boshladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Appe F. "Autizmning psixologik nazariyasiga kirish" I per. ingliz tilidan D. V. Ermolaeva- M: Tere-vinf, 2006.
2. Bashina V. M. "Bolalikdagi autizm". – M., 1999. – 212 b.
3. Bogdashina O. "Autizm: ta'rifi va tashxisi". – Donetsk, 1999.
4. Dokukina, N. K., Grigoryeva T. N., Alyko N. A. "Ilmiy intilishlar" yoshlar ilmiy maqolalar to'plami. – 2012 yil – 4-son.12-17b.
5. Kanner L. "Affektiv aloqaning autistik buzilishlari. Nerv. Bola". 1943. 217-250-betlar.
6. Mikirtumov B. E., Zavitaev P. Yu. Autizm. Muammoning tarixi va zamonaviy qarashlari. – M.: N – L, 2012. – 144 b.
7. Nikolskaya O. S., Baenskaya E. R. "Bolalik autizmini affektiv nuqson sifatida tuzatish" 2014.
8. Nikolskaya O. S., Baenskaya E. R., Liebling M. M. Otistik bola. "Yordam berish usullari". – M.: Terevinf, 2007.
9. Ivanov E. S., Demyanchuk L. N., Demyanchuk R. V. "Bolalik autizmi: tashxis va tuzatish" – Sankt-Peterburg, 2004
10. Zyumalla R. TEACH I per dasturi bo'yicha "Autizmli bolalarni o'qitish va qo'llab-quvvatlash". A. Ladisov, O. Igolnikov. – Minsk, 2005. – 73 b.
11. Clayton P.J., Fatemi S. H. "Psixiatriyaning tibbiy asoslari". – Totowa, 2008.
12. www.google
13. www.xrome

INKLYUZIV TA'LIMDA AQLIY RIVOJLANISHIDA MUAMMOSI BO'LGAN O'QUVCHILARINI KASBGA YO'LLASH, KASBIY AFZALLIK XUSUSIYATLARI

Musaxonov Elyor Mo'minovich –
Toshkent shahar Yashnobod tumani
103-sonli alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan
bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-
internat direktori

Hozirgi vaqtda aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan o'quvchilarning o'z kasbiy yo'lini tanlashida psixologik qo'llab-quvvatlash vazifasi birinchi vazifalardan biri bo'lib turibdi. "Kasbiy o'zini o'zi belgilashning tarkibiy qismlari, bosqichlari, kasbiy o'zini o'zi belgilash shartlari, maxsus (tuzatish) maktablari bitiruvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilashiga to'sqinlik qiladigan masalalar va muammolarni ochib berishning o'zgaruvchan yondashuvlari ko'rib chiqilmoqda. Psixologik va pedagogik ishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'z kasbiy yo'lini topish ko'p qirrali muammo bo'lib, muayyan bolalar

guruhiga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarga ega. Hozirgi vaqtda "kasb tanlash" tushunchasining ko'plab ta'riflari mavjud. Kasb tanlash "kasbiy tanlov strategiyasini ongli va mustaqil ravishda amalga oshirishga yordam beradigan va kasbiy niyat va intilishlarni shakllantirish va amalga oshirishga axloqiy, psixofiziologik va amaliy tayyorgarlikda namoyon bo'ladigan shaxsning ajralmas xususiyati" sifatida xizmat qilib kelmoqda. Muayyan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatda, shuningdek o'z yo'lini topish jarayonining mohiyatini tushunishda barcha hayotiy faoliyat o'z kasbiy yo'lini topish-bu shaxsning kasbiy va mehnat sohasiga bo'lgan munosabatini shakllantirish jarayoni, shaxsiy va ijtimoiy-professional ehtiyojlar munosabati orqali o'zini anglash usulidir.

- hissiy tarkibiy qism bitiruvchining kasbiy faoliyat bilan bog'liq bo'lgan dominant kayfiyatini, professional kelajak haqidagi tasavvurning hissiy rang berishini, kelajakka bo'lgan ishonchni nazarda tutadi;
- kognitiv tarkibiy qismda kasbiy vakolatlarni baholash, rivojlanish istagi, kasbiy o'sish istiqbollarini tushunish, kasbiy rejalarga tayyorlik, kasbiy aloqalarning murakkab tizimida o'z o'rnini haqida fikr mavjud;
- xulq-atvor komponenti o'z oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishishga qaratilgan harakatlar faoliyati ko'rsatkichi, kasbiy vakolatlarni shakllantirishning yetarli darajasini yoki takomillashtirishnita'minlashga qaratilgan muayyan harakatlarni amalga oshirish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

I.Yumatova o'z kasbiy yo'lini topish quyidagi tarkibiy qismlarini aniqlaydi: qadriyat-axloqiy komponent (kasbiy faoliyatning mohiyati va maqsadini va shaxsning qadriyat yo'nalishlarining izchilligini izlashni o'z ichiga oladi), rejalashtirish (shaxsning kasbiy rejasining tayyorligi darajasini, shu jumladan uning aniqligi, to'liqligi, xabardorligi, asosiligi, barqarorligi), axborot komponenti (kasbga oid xabardorlik darajasini ko'rsatadi) va hissiy (o'zini professional sifatida ijobiy baholashni shakllantirishni anglatadi). Ishonchimiz komilki, mualliflar tomonidan taklif qilingan kasbiy o'z yo'lini topish tarkibiy qismlari aqliy muammosi bo'lgan maktab o'quvchilari uchun muhimdir, chunki kelajakdagi kasbning kasbiy istiqbollarini tushunish, kelajak uchun professional rejalarni shakllantirish, shuningdek ushbu kasb bo'yicha bilim, ko'nikma va qobiliyat darajasini oshirish istagi ular uchun ham dolzarbdir. E. Yu. Pryajnikova o'z asarlarida o'z kasbiy yo'lini belgilash shaxsning barcha kasbiy faoliyatida mavjudligini ta'kidlaydi: kasbiy niyat va intilish paydo bo'lishidan to mehnat faoliyati oxirigacha. Olimlar kasbiy yo'lini tanlash bosqichlarini ajratib ko'rsatadilar:

1) kasbni boshlang'ich tanlash davri (boshlang'ich maktab yoshi)- bu bosqich kasblar dunyosi to'g'risida kam farqlangan g'oyalar, ushbu turdagi kasblar uchun zarur bo'lgan ichki resurslar to'g'risida vaziyatli

g'oya, kasbiy niyatlarning beqarorligi (yuqori sinf o'quvchilari uchun xos) bilan tavsiflanadi;

2) o'z kasbiy yo'lini tanlash bosqichi (katta maktab yoshi)-ishning turli sohalarida kasbiy niyatlarning paydo bo'lishi va shakllanishi va boshlang'ich yo'nalishi bilan tavsiflanadi;

3) kasb-hunarga o'qitish bosqichi tanlangan kasb asoslari bo'yicha maktab mashg'ulotlaridan so'ng amalga oshiriladi;

4) kasbiy moslashish bosqichi-bu bosqichda faoliyatning individual uslubi shakllanadi, ijtimoiy va mehnat munosabatlari tizimining keng tarqalishi;

5) ishda o'zini anglash bosqichi –bu bosqichda kasbiy ish bilan bog'liq ishlarning bajarilishi yoki bajarilmasligi bilan tavsiflanadi.

Kasb tanlashning yuqoridagi bosqichlari o'z kasbiy yo'lini topishni shakllantirish shartlarini ko'rib chiqish zarurligini taqozo etadi. Bir tomondan obyektiv shartlar, boshqa tomondan subyektiv sharoitlar ta'kidlangan. Obyektiv sharoitlar intellektual qobiliyatlarni, oilaning ijtimoiy va moddiy ahvolini, ota-onalarning ma'lumotlarini va kasbning obro'sini o'z ichiga oladi. Zamonaviy maktab o'quvchilarining kasb tanlashlari tezda martaba qurish va boyish g'oyasi bilan qamrab olingan obro'li kasbni egallashga intilish bilan tavsiflanadi. Shaxsning professional yo'nalishining asosi ommaviy axborot vositalari va jamiyatning fikrlari orqali shakllanadi, bu o'z taqdirini belgilashning mohiyatiga ta'sir qilishi mumkin.

Binobarin, buyo'nalishdagi ishlartayyor harakatlar rejasi va tavsiyalar berishga emas, balki alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolaning mustaqil ravishda tanlov qilish qobiliyatini silliq, bosqichma-bosqich yaratishga asoslangan bo'lishi kerak. Subyektiv sharoitlar: Bularga yosh, ong darajasi, intilish darajasi, alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolaning pedagogik yordami kiradi. Professional o'z taqdirini belgilashning faol shakllanishi o'spirinda namoyon bo'ladi, bunda o'spirin rivojlanish holatining o'zi ushbu jarayonlarning rivojlanishini belgilaydi.

Shu sababli, kasbiy o'zini o'zi belgilash jarayonlari yoshning o'zi bilan emas, balki insonning o'sishi va rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy vaziyat bilan bog'liqligini ta'kidlash qonuniydir. Masalan, bu davrda kasb tanlash jarayonlari katta o'quvchining davomiy ta'limida eng faol ekanligi isbotlangan, agar o'spirin faqat o'rta to'liqsiz ta'lim oladigan bo'lsa, unda o'z kasbini tanlash jarayonlari 9-sinf tugagandan keyin juda ham faollashadi. Agar inson o'z moyilligi, qobiliyati, intilishlariga muvofiq kasbni tanlasa, kasbiy o'z yo'lini topish kasb tanlash bosqichiga to'g'ri kelishi mumkin.

Agar o'spirinda aniq va barqaror qiziqishlar yetishmasa, uning kasbiy taqdirini kechiktirish xavfi tug'ilishi mumkin. alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola qiziqishlari doirasini kengaytirish, turli professor-o'qituvchilar bilan tanishish aqliy muammosi bo'lgan maktab

o'quvchilarining o'z yo'lini tanlashdagi qiyinchiliklar:

1. O'z-o'zini hurmat qilmaslik va kasbning mazmunini belgilashda ularning imkoniyatlarini yetarli darajada baholay olmaslik. Bolalarning aksariyati aqliy ish bilan bog'liq bo'lgan dasturlarga murojaat qilishadi (dasturchi, shifokor, o'qituvchi).

2. O'z imkoniyatlarini bilishning etishmasligi va ma'lum bir kasbni egallash uchun qanday fazilatlar talab etilishi.

3. Aqliy nuqsonning turli xil xatti-harakatlar buzilishi, impulsning buzilishi, shaxsiy fazilatlarining rivojlanmaganligi bilan murakkablashishi.

4. Ushbu toifadagi maktab o'quvchilarining har qanday kasb-hunarga oid bilimlari cheklangan: ular kasblarni sanoat va qishloq xo'jaligi kasblariga to'g'ri taqsimlay olmaydilar, shuningdek o'zlari shug'ullanishlari mumkin bo'lgan kasblar to'g'risida aniq g'oyalarga ega emaslar.

6. Ko'pgina alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola o'rganilayotgan kasbga qiziqish bildirmaydi.

7. Bolalarni kasbiy o'zini o'zi aniqlash jarayonida yordam berishga ota-onalarning salbiy munosabati (intellektual nuqsoni bo'lgan maktab o'quvchilarining ko'pgina ota-onalari kelajakda o'z farzandining qobiliyatlari va moyilligini kasbiy tayyorgarlik bilan bog'liq emas, farzandlari nimani yaxshi ko'rishi haqida tasavvurga ega emaslar, mehnat ta'limi va o'qitishning muhimligini anglamaydilar) bolani kasb-hunarga o'qitish va ishlash qiziqadi.

Aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan maktab o'quvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilashi to'liq bo'lmagan, bo'lakli, ongli tanlov etishmasligi bilan tavsiflanadi. maxsus (tuzatish) maktablari bitiruvchilari:

1. Aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalar uchun past raqobatbardoshlikni vujudga keltiradigan malakali mehnatga talablarning ortishi.

2. Bolalar maxsus (tuzatish) doirasida olgan kasblari va hokazo) maktablar va kasb-hunar maktablari mehnat bozorida talabga ega emas.

3. Aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bitiruvchilarni ish bilan ta'minlash markazida ro'yxatga olish muddati uzaytiriladi. Bu ish beruvchining aqliy nuqsoni bo'lgan odamni ishga qabul qilishdan bosh tortishi va ish beruvchiga murojaat etuvchining sinov muddatidan o'tolmasligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, aqliy nuqsoni bo'lgan maktab o'quvchilari, individual xususiyatlariga ko'ra, sog'lom tengdoshlaridan farqli o'laroq, raqobatbardosh emaslar, shuning uchun ular uchun boshqa maxsus kasb-hunar yo'nalishlarini ishlab chiqish va ish bilan ta'minlash zarur. Biz eksperimental tadqiqot o'tkazdik, uning maqsadi aqliy nuqsoni bo'lgan maktab o'quvchilarining kasbiy afzalliklarini o'rganish va tahlil

qilish edi.

8-9 sinflarda aqliy nuqsoni bo'lgan maktab o'quvchilarining aksariyati inson-texnika kasbini tanladilar-28, 60%. Ushbu maktab o'quvchilari yuk tashish vositalarining har qanday turini-kranni, traktorni, teplovozni, mashinalarni, moslamalarni o'rnatishni yoki yig'ishni, chizmalarga binoan ehtiyot qismlar, mahsulotlar (mashinalar, kiyimlar) ishlab chiqarishni va binolar qurilishini boshqarishni afzal ko'rishgan. Buning sababi, o'rta maktab o'quvchilari ushbu kasbni egallash uchun o'z imkoniyatlarini hisobga olmagan holda tanlov qilishgan. Odamlar o'rtasidagi muloqot va o'zaro aloqalar bilan bog'liq kasblar bolalar uchun muhim bo'lib chiqdi. Ushbu kasb turini (shaxs-odam) respondentlarning 23, 6% i tanlagan. Ular bayonotlarga asoslanishdi: har qanday harakatlarni (mehnat, ta'lim, sport) amalga oshirishda o'rtoqlarni tayyorlash, odamlarga kerakli ma'lumotlarni etkazish va tushuntirish, nizolar, odamlar o'rtasidagi janjallar, ishontirish, dalda berish. Kelajakda har qanday ixtisosda ishlash istagi haqida gapiradigan bo'lsak, aqliy nuqsoni bo'lgan alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar o'zlarini qiziqtiradigan keng ko'lamli kasblarni-oshpaz va sartaroshdan sotuvchi va tarbiyachiga qadar belgilaydilar. Buni talabalarning tanqidiligi pastligi, bilimlar zaxirasining pastligi, hayotiy tajribaning yetarli emasligi va ularning qiziqishlari bilan haqiqiy, sezilgan imkoniyatlarning nomuvofiqligi bilan izohlash mumkin.

Kichik 6-7 dan 12 yoshgacha bo'lgan imkoniyati cheklangan o'quvchilar maktabda boshlang'ich 1-IV sinflarda ta'lim oladilar.

Bu yoshda bolalarning barcha organlarida va tanadagi to'qimalarda sezilarli anatomik, biologik o'zgarishlar sodir bo'ladi. Umurtqa pog'onasining barcha qismlar bo'yin, ko'krak, beldagi qismlarida barcha to'qimalar, oraliqlar shakllanadi va mustahkamlanib, egiluvchanlik, harakatchanlik holati jismoniy tarbiya va ko'pgina sport turlari bilan shug'ullanish imkonini beradi. Lekin bu yoshdagi bolalar uchun maxsus, yoshi, bo'yiga, to'g'ri va tekis o'tirishini ta'minlovchi, mos mebel, jihozlar bilan ta'minlanmasa, salbiy holatlar vujudga kelishi mumkin. Bolalarning normal rivojlanishi uchun talab darajada shart-sharoit yaratilmasa, salbiy oqibatlar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun imkoniyati cheklangan bolalarning ehtiyojidan kelib chiqqan holda yoshiga, bo'yiga mos mebel bo'lishi, ularning partalarda to'g'ri o'tirishining nazoratini olib borilishi o'quvchining sog'lom va jismoniy rivojlanishini ta'minlaydi va ta'lim olishining samarasini ta'minlaydi.

Kichik maktab yoshida bolalarning mushaklari, paylari mustahkamlanadi, hajmi kengaya boshlaydi, umumiy mushak kuchi rivojlanadi. Shu bilan bir qatorda ular kuchli va keskin harakatlar qilishga moyil bo'ladilar, lekin mayda motorikalari yaxshi rivojlanmaganligi sababli aniqlik talab qiluvchi harakatlarni bajara olmaydi. Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan o'quvchilarning aksariyatida

esa mayda motorika rivojlanmagan, ko'p hollarda tashxisiga mos mushaklarning rivojlanishi sust yoki kuchli bo'lishi mumkin.

Suyak tilimi ham bu yoshda rivojlanish jarayonida bo'ladi. Kichik maktab yoshida bolalarning qo'l va barmoq suyaklari hali mustahkamlanmagan (to'la suyak holatiga kelmagan) shuning uchun mayda, aniq harakatni bajarishlari qiyin bo'lib tez charchash holatini keltiradi. Kaft va barmoq suyaklari 10, 11 Ba'zan 13, 14 (aqliy rivojlanishi past, harakat a'zolarida muammolari bo'lgan bolalarda) yoshlarda to'liq suyakka aylanishi kuzatiladi. Shuning uchun bu yoshdagi bolalarning mayda motorikani harakati bilan bajariladigan harakatlar: yozish, chizish, nina ushlash, nina bilan harakat bajarish, uzoq vaqt yoza olmaslikdagi qiyinchiliklarning sababini har bir o'qituvchi va psixolog e'tiborda tutishi lozim. Chunki bolaning qo'li tez charchaydi, og'riqlar paydo bo'ladi. Shuning uchun kichik yoshdagi 1-2-sinf o'quvchilarga bu turdagi mashqlarni haddan tashqari ko'p berish mumkin emas.

Ta'limning boshlanishi alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun sokin, passiv hayotdan faollikka, tarqoqlikdan diqqatni markazlashtirish, ya'ni erkin, o'yin faoliyatdan o'quv faoliyatiga kirish demakdir. Bunda o'quvchilarda o'quv jarayoniga moslashish, ruhiy jihatdan yangi sharoit va muhitga moslashish boshlanadi. Bunda ayniqsa internat sharoitidagi o'quvchilarda katta qiyinchiliklar paydo bo'ladi, ya'ni ota-ona, oiladan uzoq muddat uzoqlashish, yotish, ovqatlaning muloqot doirasi, ayniqsa doimiy, mehr, g'amxo'rlik uni tushunadigan yaqinlaridan ayrilish bu bolalarda katta stress holatini keltirib chiqaradi. Shularning barchasi bolalar hayotiga katta o'zgarishlar kiritadi. Endi ularning oiladagi ijtimoiy hayoti internatga ko'chishi, va unga moslashishi, u erdagi tartib-qoidalarga o'rganishi, sinfda 35-40 minut davomida tartib saqlab o'tirish, o'qish, yozish, tushunish, bilim olish mas'uliyatiga tayyor bo'lishi kerak bo'ladi.

Ta'lim alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun juda katta mehnat va ulardan ham mutaxassislardan ham katta mehnat, izchillik, shijoat va talab qiladigan jarayon. Ular nima sababdan ota-onalari ularni tashlab ketgani nima uchun bu erda qolayotganligini tushunmaydilar va dastlabki 3-4 oy ular uchun bu holat ruhiy azob bo'ladi.

Bog'chada tarbiyalanmagan, hech qanday nutqiy muloqot imkoniyati bo'lmagan o'quvchilar uchun tarbiyachi, o'qituvchi bilan o'zi tushunmagan muloqot, uni tushunish va anglash ham bolalarga qiyinchilik tug'diradi va adaptatsiya bo'lishi uzoq kechadi.

O'qituvchilarning ko'zo'ngida badjahl, qattiq qo'l tushunmaydigan narsani talab qilayotgan odam bo'lib ko'rinadi. Va asabiy, nevrotik o'quvchilar uchun stressli holatni keltirib chiqaradi va moslashishi, o'zlashtirishi yomonlashadi.

Bunday holatda tarbiyachi, o'qituvchi va psixolog hamkorligida:

- bolalarga maktab-internat o'qiydigan joy ekanligi, har doim uyga

- ketishi mumkinligiga ishonch hosil qildirish;
- ularga g'amxo'rlik qilish, bolada o'zlariga ishonch, umidvorlik hissini uyg'otish;
- atrofidagi sinfdoshlari bilan do'stona munosabat shakllantirish;
- maktab, sinf, o'rtoqlar, o'qituvchi, tarbiyachi, ularni eng yaqin odamlari ekanini his qildirish.

Bunda ba'zi o'quvchilar tez moslashadi, aksariyat o'quvchilar uyidan kelgan kuni asabiy bo'lib, kundavomidayig'lab moslashishi qiyin bo'ladi. Darsga kirishishi qiyin kechadi, hamma takliflar, topshiriqlarni rad etib bajarishdan bosh tortadi. Bolalarning moslashib ketishi, rivojlanishida o'qituvchi, tarbiyachi, psixologning hamkorligi katta rol o'ynaydi. Chunki aynan ular turli o'yin shaklidagi mashg'ulotlar orqali, har bir bolaning qiziqishlarini aniqlab, biri bilan o'rtoqlashib birgalikda ishlash, o'ynash bolalarda internat hayotiga, ta'lim jarayoniga moslashuvi, o'zaro do'stlashishi, o'rtoqlar orttirishida katta rol o'ynaydi.

Hozirgi kunda umumta'lim maktabidagi inklyuziv va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar oldida aqliy muammosi bo'lgan o'quvchilarning o'z kasbiy yo'lidan tashqari psixologik qo'llab-quvvatlash vazifasi turibdi. Kasb tanlashning tarkibiy qismlari, bosqichlari, kasbiy o'z yo'lini belgilash shartlari maxsus maktablar bitiruvchilarining kasb tanlashiga to'sqinlik qiladigan masalalar va muammolarni ochib berishning o'ziga yarashgan yondashuv yo'llari ko'rib chiqilmoqda. Psixologik va pedagogik ishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kasb tanlash ko'p qirrali muammo bo'lib, muayyan bolalar guruhiga nisbatan o'ziga xos xususiyatlarga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hakimova M.F., Raxmonova V.S. Maxsus maktab internat (maktab)larda tarbiyaviy ishlarni uyushtirish va rejalashtirish. / Metodik tavsiyanoma.-Toshkent, RTM. 1998.
2. Hakimova M.F. Maxsus maktablarda ta'lim-tarbiyaning pedagogik asoslari O'quv qo'llanma. – Toshkent, Mehnat. 2000.
3. K.Mamedov, G.Berdiyev, S.H.Xoliqova. Maxsus psixologiya ma'ruzalar matni. Toshkent, 2001.
4. S.Sh.Aytmetova Yordamchi maktab o'quvchilarining psixik rivojlanish xususiyatlari Toshkent O'qituvchi 1984-yil 14. Mavlonova. O.Turayeva Murodov «Pedagogika» O'qituvchi 2000-yil.
5. L.R. Mo'minova «Nogiron bolalarni oilada tarbiyalash» 1996-yil.
6. Mamedov «Ruhiiy rivojlanishida nuqson bo'lgan o'quvchilar psixologiyasi» Toshkent O'qituvchi 1994-yil.
7. V.S Raxmonova «Maxsus pedagogika» Toshkent G'. G'ulom 2005-yil.
8. X.Mamedov A.M. Soatov R.M. Po'latova «Oligofrenopedagogika asoslari» Toshkent O'qituvchi 1994-yil.

9. R.M. Po'latova «Maxsus maktab o'quvchilariga ekologik ta'lim tarbiya berish harakat dasturi» Toshkent 2003-y.
10. R.M. Po'latova «Maxsus pedagogika» Toshkent G'. G'ulom 2005-yil.
11. «Maktab va hayot» ilmiy metodik jurnali 2023-yil.
12. «Maktab va hayot» ilmiy metodik jurnali 2022-yil.
13. Niyozmetova "Alohida yordamga muhtoj bolalarni axloqiy ruhda tarbiyalash" Toshkent «O'zbekiston» nashriyoti

TA'LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA'LIMNING O'RNI VA AHAMIYATI

Mustafojeva Feruza Xurshid qizi -
O'zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy
fanlar fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada mamlakatimiz ta'lim tizimida inklyuziv ta'limning tutgan o'рни va uning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri haqida fikr-mulohaza, xulosa va amaliy takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: qonun hujjati, inklyuziv ta'lim, individual, oshkoralik, metodik qo'llanma, optimallashtirish, integratsiya.

Har bir mamlakat taraqqiyotida ta'lim sohasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim shu yurt rivojiga bevosita ta'sir o'tkazadigan muhim omillardan biri hisoblanadi. Uning rivojlanishini tezlashtirib yuboradi. Shuning uchun ham har bir davlat ta'lim sohasiga asosiy e'tiborini qaratadi. Aynan rivojlangan mamlakatlarning taraqqiyot modeliga nazar solsak ham, yuqoridagi fikrimizning isbotini ko'rishimiz mumkin.

Bugun bizning yurtimiz ham dunyo hamjamiyatida o'z o'rniga ega bo'lish, rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy egallash, fuqarolari uchun eng qulay imkoniyatlarni yaratib berish uchun kelajakka tomon intilmoqda. Bu maqsadlarga erishish uchun yurtimizda ko'plab sohalarda yangilanishlar jarayoni amalga oshirilmoqda. Jumladan, ta'lim sohasida ham.

Xalqimiz istiqloлга erishgan ilk kunlaridayoq ta'lim sohasini isloh qilishni boshlagan edi. 1992-yil 2-iyulda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun ana shunday islohotlarning debochasi bo'lgan edi. Bugungi kungacha davom etib kelayotgan bu jarayonlar, o'z navbatida, yurtimizning obro'si va salohiyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Mamlakatimizda amalda bo'lgan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun ta'lim tizimi, uning barcha bosqichlari, ta'lim sohasidagi davlat boshqaruv organlarining vakolatlari va boshqalarni o'z ichiga olgan eng muhim va asosiy qonun hujjati hisoblanadi. 2020-yil 23-sentyabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunga asosan, ta'lim olish shakllari

quyidagilardan iborat:

- ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta'lim olish (kunduzgi);
- ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta'lim olish (sirtqi, kechki, masofaviy);
- dual ta'lim;
- oilada ta'lim olish va mustaqil ta'lim olish;
- katta yoshdagilarni o'qitish va ularga ta'lim berish;
- inklyuziv ta'lim;
- eksternat tartibidagi ta'lim;
- mudofaa, xavfsizlik va huquqni muhofaza qilish faoliyati sohasida kadrlar tayyorlash. Ta'lim olish shakllaridan biri bo'lgan va yurtimiz taraqqiyotida muhim rol o'ynayotgan inklyuziv ta'lim haqida fikr yuritamiz.

Ma'lumki, inklyuziv ta'lim – bu alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan ta'lim shakllaridan biridir. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun hamma bilan teng va bir xil imkoniyatlarning yaratib berilishi inklyuziv ta'limning asosini tashkil qiladi. Inklyuziv ta'limning vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'i nazar, ularning barchasiga sifatli ta'limni taqdim etishdan iborat.

Yangilangan Konstitutsiyamizning 50-moddasida “Har kim ta'lim olish huquqiga ega. Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi”, deb belgilab qo'yilgan. Bu yerda e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan jihat inklyuziv ta'lim olish shaklining konstitutsiya darajasida ifodalanishidir. Bu esa jamiyatimiz ijtimoiy hayotida inklyuziv ta'limga bo'lgan e'tiborning yanada kuchayishiga sabab bo'ldi.

Inklyuziv ta'lim hamma bolalarning, imkoniyati va holatidan qat'i nazar, bir xil sharoitlarda ta'lim olishini anglatadi. Bu yerda inklyuzivlik tamoyili mavjud bo'lib, u imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Ya'ni imkoniyati cheklangan bola sog'lom bolalar bilan bir xil e'tiborda o'qiy olishi kerak. O'zbekistonda oilaviy sharoitidan qat'i nazar, barcha bolalar davlat umumta'lim maktablariga qatnaydi. Bu davlat tomonidan kafolatlangan. Buning kafolati Bosh Qomusimizning 50-moddasida mustahkamlab qo'yilgan.

Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Maktabga qatnab o'qish imkoniyati bo'lmagan o'quvchilarga ta'lim berish o'quv rejalari va o'quv dasturlariga muvofiq ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar bilan kelishilgan tavsiyaga muvofiq zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni masofadan turib yoki uyda yakka tartibda ta'lim berish orqali amalga oshiriladi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etish insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlar, bag'rikenglik, oshkoralik tamoyillariga asosan amalga oshiriladi.

Turli nuqson va kamchiliklari bo'lgan shaxslarning sog'lom shaxslar bilan bir qatorda, hech kimdan kam emasligini his etgan holda bir xil sharoitda ilm olishlari insonparvarlik tamoyilini anglatadi. Bu o'z navbatida ma'lum nuqsoni bo'lgan shaxsda o'ziga va atrofdagilarga nisbatan ishonchni oshiradi.

Inklyuziv ta'lim – umumta'lim jarayonini rivojlantiradi va barcha bolalarga mosbo'lgan ta'limni joriy qiladi. Imkoniyat cheklangan bolalar ta'lim olishiga oid qo'shimcha moslamalarni tashkil qilib bolalarning ta'lim olishiga qulay sharoit yaratadi. Inklyuziv ta'lim har xil ehtiyojli bolalarning ta'lim olishiga qaratilgan metodologiyani rivojlantirishga harakat qiladi. Inklyuziv ta'lim turli ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan ixcham turdagi dars berishga yondashadigan ta'limni ishlab chiqishni amalga oshiradi.

Muhtaram yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev ta'lim tizimini rivojlantirish asosiy vazifamizdan biri ekanligini ta'kidlab quyidagi fikrlarni aytgan edilar: “Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz, deb bilamiz”. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan bugungi e'tibor ushbu fikrning tasdig'i desak, mubolag'a bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo'yicha:

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, umumta'lim muassasalarini maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), shuningdek tegishli kadrlar (maxsus pedagog, bolalarni ruhiy-

- pedagogik kuzatish bo'yicha mutaxassislar) bilan ta'minlash;
- jamoatchiliko'rtasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv o'qitishning mazmun-mohiyati haqida tushuntirish ishlarini olib borish;
- o'quvchilarning jismoniy va aqliy talab-ehtiyojidan va ta'lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqqan holda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini optimallashtirish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish kabi vazifalar belgilangan. Bu vazifalarning amalga oshirilishi mamlakatimizda ta'lim tizimining ham yanada yaxshilanishiga olib keladi.

Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj bolalarni me'yorda rivojlanishdagi bolalar bilan teng huquqlilik asosida ta'lim – tarbiya olishlarini ta'minlaydi. U shuning uchun ham ahamiyatlidir. Mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan harakatlardan kutilayotgan natijalar:

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun to'siqsiz ta'lim muhitini yaratish orqali ularga sifatli bilim berish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ota-onalarini zarur ma'lumot va axborot bilan ta'minlash;
- turli nuqson, kamchiliklari bo'lgan shaxslarda jamiyatda o'z o'rnini topishiga bo'lgan ishonchini orttirish;
- imkoniyati va holatidan qat'i nazar barcha fuqarolarning jamiyatda teng huquqli ekanligini ta'minlash;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslarning bilim darajasini oshirish;
- alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan shaxslarning rivojlanishi, ularning jamiyatga integratsiyasini oshirish va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, yurtimizda ta'lim sifatini yaxshilash maqsadida yangilanishlar jarayonini amalga oshirayotgan ekanmiz, bunda inklyuziv ta'lim shakliga ham katta ahamiyat qaratishimiz zarur. Inklyuziv ta'limning yaxshi yo'lga qo'yilganligi mamlakatimiz barcha fuqarolarining jamiyatda o'z o'rnini topishida, ularning teng huquqli ekanligini anglashida muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi". O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga

bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr. 124-bet.

2. Z.N.Mamarajabova, B.Q.Subanova. Inklyuziv ta'lim. O'quv qo'llanma. Toshkent – 2022.
3. "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qaror.
4. "O'zbekiston Respublikasi xala ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son.
5. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, O'RQ-637-son. 23.09.2020-yil.
6. www.lex.uz.
7. <https://www.unicef.org>.

YANGI O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISH SOHASIDAGI ISLOHATLAR

Omirezakov R.A.- doktorant, Qoraqalpoq davlat universiteti

Annotatsiya: Inklyuziv ta'lim qobiliyati yoki nogironligidan qat'i nazar, barcha talabalar uchun teng foydalanish va sifatli ta'limni ta'minlashga qaratilgan. Biroq, inklyuziv ta'limni tashkil etishda uni samarali amalga oshirishga to'sqinlik qiluvchi turli muammolar mavjud. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limni tashkil etishda yuzaga keladigan muammolar ko'rib chiqiladi va ularni bartaraf etish bo'yicha yechimlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ta'lim, nogironlik, tenglik, foydalanish imkoniyati

Inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining asosiy tamoyillaridan biridir. U barcha talabalarning qadr-qimmati va salohiyatini tan oladi va har bir talaba o'zini qadrligi, hurmatli va qo'llab-quvvatlanadigan his qiladigan o'quv muhitini yaratishga intiladi. Biroq, inklyuziv ta'limni tashkil etish uni samarali amalga oshirish uchun hal qilinishi kerak bo'lgan bir qator muammolar bilan bog'liq. Inklyuziv ta'lim – davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'lim atamasi fransuzcha "inclusif" so'zidan olingan bo'lib "o'z ichiga oladi" degan ma'noni anglatadi. Inklyuziv ta'limning

mohiyati shundan iboratki, ruhiy yoki jismoniy rivojlanishda orqada qolganligi sababli maxsus yordamga muhtoj bo'lgan bolalardan “nogiron” degan tamg'ani olib tashlab, normal rivojlanishdagi bolalar bilan birga teng huquqlilikni ta'minlash, jamiyatga to'laqonli, erta moslashtirish, mavjud imkoniyatlaridan foydalana olishlarini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari tizimida o'qitishdan iborat[1, B. 665]. Ijtimoiy adolat g'oyalari, Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya (BMT, 1989) va Salamanka deklaratsiyasi (YUNESKO, 1994) ilhomlantirilgan ko'plab Yevropa mamlakatlari inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan siyosat va amaliyotlarni ishlab chiqdilar.[2, B. 1]

Dunyoning ko'plab mamlakatlari singari, O'zbekistonda ham maxsus ta'limning uzoq an'analari mavjud bo'lib, u inklyuziv ta'lim tamoyillari va amaldagi amaliyotini qabul qilishda namoyon bo'ladi. 2017-yildan beri O'zbekistonda ushbu tamoyillar qonunchilik darajasida mustahkamlangan, xususan, O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunining 20-moddasida “Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi.” – deb belgilangan [3]. Shuningdek, 2017 – 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son qaroriga ko'ra 2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo'yicha quyidagi vazifalar belgilandi:

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, umumta'lim muassasalarini maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), shuningdek tegishli kadrlar (maxsus pedagog, bolalarni ruhiy-pedagogik kuzatish bo'yicha mutaxassislar) bilan ta'minlash;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash va boshqalar.[4]

Yurtimizda 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan referendumda ishtirok etgan fuqarolarning 90,21 foizi tomonidan yoqlab ovoz berish orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasidagi "Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi"[5]. Konstitutsiyaga yangidan kiritilgan bu me'yor Inklyuziv ta'limni qonuniy bazasini yaratish sohasidagi eng asosiy yangiliklardan biri bo'ldi.[6]

Inklyuzivlik uchun keng tarqalgan dalillar shundan iboratki, muammoli xulq-atvori yoki ijtimoiy kamchiliklari bo'lgan o'quvchilar aralash guruhlardan foyda olishadi, chunki ular ijtimoiy jihatdan maqbulroq xatti-harakatlardan o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Lekin to'liq inklyuziv sinflar o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelgan o'quvchilarga nisbatan adolatsizlikni to'g'rilaydi degan g'oya o'rganish va fikrlashning murakkabligini va ko'plab nogiron o'quvchilarning kognitiv va ijtimoiy-emotsional ehtiyojlarini to'liq qo'llab-quvvatlaydigan muhitda o'qish zarurligini hisobga olmaydi. Inklyuziv sinflarning maqsadi bag'rikenglik va qabul qilish darajasini oshirish bo'lishi mumkin bo'lsa-da, va hech bir o'quvchiga nogironligi sababli boshqacha munosabatda bo'lmasligi kerakligini aniq tushuntirish bo'lsa-da, to'liq inklyuziya faqat o'qituvchilar uchun yetarli darajada qo'llab-quvvatlangan taqdirdagina ishlaydi. va o'quvchilar o'rganish imkoniyati cheklangan talabalarga muvaffaqiyatga erishish va eng katta salohiyatga erishish uchun zarur bo'lgan maxsus dasturlarni olish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'lim ustunliklari bilan birga o'z kamchiliklariga ham ega. Biroq, nogiron bolalar bilan korreksion ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi ish olib borish, ijtimoiy jamiyatga adaptatsiyalash, imkoniyatlaridan foydalanib, o'z-o'ziga xizmat qila oladigan va jamiyatga ma'lum darajada nafi tegadigan qilib voyaga yetkazish har bir davlatning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Zero, prezidentimiz SH.M.Mirziyoyevnig ta'biri bilan aytganda "Har qanday xalqning ma'naviyati shu jamiyatda yashovchi nogironlarga bo'lgan e'tibori bilan ham belgilanadi".[7]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A. Mamatova (2022). O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIM ISLOHOTLARIVA ULARNING AHAMIYATI. Science and innovation, 1 (B8), 664-669. doi: 10.5281/zenodo.7378156
2. Leijen Ä, Arcidiacono F and Baucaal A (2021) The Dilemma of Inclusive Education: Inclusion for Some or Inclusion for All. Front. Psychol. 12:633066. doi: 10.3389/fpsyg.2021.633066
3. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, 23.09.2020 // URL: <https://lex.uz/docs/-5013007>

4. Vazirlar Mahkamasi tomonidan 12.10.2021 yildagi «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida»gi 638-son qaror qabul qilindi. URL: [https:// www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/ bolalar_uchun_inklyuziv_talim_qanday_tashkil_etiladi](https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi_bolalar_uchun_inklyuziv_talim_qanday_tashkil_etiladi)
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // URL: <https://lex.uz/docs/-6445145>
6. Omirzakov, R. (2023). CONSTITUTIONAL AND LEGAL GUARANTEES OF ENVIRONMENTAL RIGHTS OF CITIZENS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 12, pp. 110-111).
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020-yil 30-sentabr. // URL: <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/rasmiy/4939.htm>.

INKLYUZIYA SHAROITIDA ADAPTIV TA'LIMNI TASHKIL ETISH ORQALI O'QUV MUHITI RENTABELLIGINI OSHIRISH

Qodirova Feruzaxon Usmanovna -
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maxsus pedagogika kafedrasini mudiri,
pedagogika fanlari doktori, professor

Hozirgi kunda ilmiy jamoatchilik o'rtasida qattiq munozaralar kuchaygan davrda, olib borilayotgan tadqiqotlar mazmuni, qimmat hamda qiymatini tahlil qilishning shaffof mexanizmlari dolzarb sanalmoqda. Pedagogika sohasida olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlarining son jihatdan ham, sifat jihatdan ham imkoniyatlari kengaymoqda. Ilmiy tadqiqot ishi muayyan muammoning ma'lum qirrasini tajriba-sinov ishlari orqali o'rganishni, natijalarga asoslangan holda amaliyotga aniq asoslar taqdim etish uchun xizmat qiladi.

Bugungi kunda pedagogikadan olib borilayotgan tadqiqotlar natijasida pedagoglarning inklyuziv ta'limga doir ilmiy dunyoqarashi kengaymoqda, oliy ta'lim muassasasining ilmiy salohiyat darajasi va jahon ilmiy arenalariga kirib borish harakatlari ortmoqda.

Oliy ta'lim maktabgacha va umumta'lim muassasalariga kadr tayyorlar ekan, uning natijadorligi shu ta'lim tizimlaridagi ijobiy o'zgarishlarga impuls berishi lozimligi isbot talab qilmas haqiqatdir.

Maktabgacha ta'limda bolalarni maktab ta'limiga kompleks tayyorlash masalasi tadqiqning markaziy nuqtasi bo'lsa, maktabda o'quvchilarning fanlardan o'zlashtirish natijalarini oshirish, kasbga maqsadli yo'naltirish, ijtimoiy-hayotiy ko'nikmalar, sog'lom turmush tarzi, ona tili va qo'shimcha xorijiy til malaka (o'qish, yozish, tinglash,

gapirish) larini rivojlantirish va boshqa pedagogik-psixologik-tashkiliy masalalar tadqiqot uchun tanlanadigan mavzularni o'ziga jamlaydi.

Inklyuziv ta'limda o'quv-tarbiyaviy jarayon samaradorligi-rentabelligini oshirish, global axborot jamiyatida ildamlangan o'qitishni va ma'lumot olish uchun teng imkoniyatlarni ta'minlashning eng optimal yo'llaridan bu – o'quv muhitini axborotlashtirish, qulaylashtirish va jozibadorlashtirishdir.

Shunday ekan, nima qilsa, ta'lim sifati oshadi, uning imkoniyatlari ta'lim oluvchilar ehtiyojlariga yo'naltiriladi? yoki ta'limning qaysi komponentida bo'shliq borki, uni zararsiz manfaatlar kesishuvida bartaraf etish mumkin? kabi savollar yechimiga bag'ishlangan tadqiqotlar zamonaviy pedagogikada ahamiyatli sanalmoqda. Aynan shu maqsadni ko'zlagan holda Chirchiq davlat pedagogika universitetida "Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri" bosh ilmiy mavzu doirasida ***"Inklyuziv ta'limda o'quv muhiti rentabelligini oshirish va baholashning innovatsion-pedagogik instrumentlari"*** mavzusida tadqiqot olib borilmoqda.

Bugungi kunda inklyuziv ta'limning uzluksizligini ta'minlash, xususan, maktabgacha ta'limdan boshlash, oilada nogiron bolalar uchun qulay muloqot muhitini yaratishga oid tavsiyalar ishlab chiqish, maktab sharoitida inklyuziv ta'lim tamoyillarini keng joriy etish, oliy ta'limda nogiron talabalarning to'liq mobilizatsiyasi uchun zarur sharoitlarni yaratish bo'yicha tadqiqotlar olib borish talab etilmoqda. Inklyuziv ta'lim Yevropa davlatlarida, Yaponiya, Koreya, Xitoy, Amerika Qo'shma Shtatlarida o'tgan asrdan boshlab yo'lga qo'yilgan bo'lsa, XXI asrda jadal rivojlangan bo'lib, har bir davlatning iqtisodiy rivojlanishi hamda xalq mentaliteti bilan bog'liq ravishda o'ziga xos modellarga egadir.

O'zbekistonda rivojlangan davlatlarda yetakchi hisoblangan modellarning tahliliga asoslangan tajribalar asosida tibbiy-pedagogik modeldan ijtimoiy-psixologik model ustuvorligiga e'tibor qaratilmoqda. Buning uchun qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, Fayziyeva U., Qodirova F., Yunusova X., Sattorova M., Matupayeva Sh. va boshqalarni misol qilish mumkin. F.Qodirova kar va zaif eshituvchi bolalar inklyuziv ta'limi oilalarning pedagogik savodxonligiga, o'qituvchilarning transformatsion faoliyatga tayyorligiga, o'quv vositalarining adaptivligiga, o'quv muhitining bolalar o'zlashtirish imkoniyatlariga mos tashkil etilishiga bog'liqligini asoslab bergan. Ayniqsa, kar bolalarning tayyorlov, 1,2-sinflarda o'qish davrini nutqiy akseleratsiya davri deb ataydi. Nutqiy akseleratsiya davri deb olim quyidagi ta'rifni keltiradi: "Zaif eshituvchi bolalarda fanlarni o'zlashtirish uchun nutqiy zaxira shakllanishi muhimdir. Bunda oilada, maktabgacha ta'lim tashkilotida va ilk maktab ta'limi davrida lug'atni sensor integratsiya asosida jadal rivojlanishiga erishish talab etiladi. Aksincha, 3-sinf dan boshlab,

matnlarning kattalashishi, o'quv keyslarning murakkablashuviga bolalarni tayyorlamaslik oqibatida "oddiy kuzatuvchi" lar jamoasi bilangina cheklanishga to'g'ri keladi". Shuning uchun ta'limning turli shakllari va o'zlashtirishning turli tavsiflariga asoslangan ta'lim muhitini yaratishni ta'minlovchi mexanizm joriy etish lozim.

Tadqiqotimizning o'quv muhitini takomillashtirishni model lashtirish bosqichida qator tadqiqotlarda ilgari surilgan g'oyalarga tayanildi. Jumladan, pedagogikada sinergetikaning joriylanish amaliyoti, sinergetika g'oyalarini ta'lim mazmuniga adaptiv lashtirishning didaktik aspektlari, fanga yo'naltirilgan sinergetikadan ta'lim mazmunining sinergetik modeliga o'tish va boshqa tadqiqiy masalalar bo'yicha R.G.Baransev, V.G.Budanov, M.G.Gaponseva, L.Ya.Zorina, G.A.Kotel'nikov, D.I.Trubeskova, V.A.Fedorova va boshqalarning ilmiy izlanishlari qiyosiy o'rganildi.

O'zbekiston milliy pedagogikasida qator ilmiy izlanishlarda uzluksiz inklyuziv ta'limning har bir bo'g'inida samaradorlikni ta'minlashning turli aspektlari tadqiq etilgan. Xususan, kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan ta'lim muhitining didaktik imkoniyatlari B.S.Abdullaeva, N.A.Muslimov, U.Inoyatov, Sh.S.Sharipov, O.A.Qo'ysinov, Sh.R.Urakov, N.N.Karimova, A.X.Maxmudov, B.Xodjaev, Yu.Asadov, N.Sh.Turdiyev, J.E.Usarov va boshqalar, axborotli ta'lim muhitini yaratishning pedagogik shart-sharoitlari A.Abduqodirov, U.Begimqulov, F.Zokirovalarning ilmiy ishlarida o'rganilgan.

Ta'lim jarayonida turli imkoniyatli, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalar o'quv faoliyatini tashkil etishda metodik klasterning kompleks imkoniyatlari F.Qodirova, M.Sattorova, Sh.Matupayevalarning tadqiqotlarida o'rganilgan bo'lib, amaliyotga tavsiyalar joriy etilgan. Har bir izlanishda o'quv jarayoniga qo'yiluvchi turli talablarning bajarilishiga ta'sir etuvchi omillar aniqlangan bo'lib, ular samaradorlik kontekstida umumlashsa-da, fanlar, ta'lim shakllari miqyosida xususiy tavsiflarga egadir. Bugungi kunda ta'lim jarayonida adaptivlik yetakchi omil darajasiga chiqdi. Adaptivlik esa, nafaqat sharoit bilan, balki mazmun bilan, subyektlarning akademik va ijtimoiy ehtiyojlari bilan bog'liq ravishda qiyofalanuvchi ta'limiy konsentratsiya hodisasidir.

Inklyuziya sharoitida adaptiv ta'limni tashkil etish orqali o'quv muhiti rentabelligini oshirish, pirovardida mutaxassis mobilligini ta'minlash biz tomondan ilgari surilgan ilmiy konsepsiyaning markaziy g'oyasi hisoblanadi.

Adaptiv ta'lim deganda ta'lim oluvchilarning individualligi (o'ziga xos psixologik xususiyatlari, axborotni qabul qilish tezligi va uslubi, egallangan bilim darajalari...) inobatga olingan o'quv jarayoni hamda ta'lim shakllari, shuningdek, ta'limning xususiy maqsad va vazifalari tushuniladi.

Inklyuziv ta'limda ish turlari ta'lim oluvchilar faoliyatini tashkil

etishning optimal yo'llaridan iborat bo'ladi. Aksincha bo'lsa, bu ta'lim shakli qo'llanilgan jarayon o'zining samaradorligiga ega bo'lmagan **"vaqt o'g'rilaydigan"** bo'shliqqa aylanadi. Shuning uchun ta'lim shakli hamda unga mos ish turlarining qo'llanilishi rentebellikni o'lchashning muhim parametridir.

Adaptiv o'quv muhitining muhim komponenti bu o'quv retseptorlaridir.

O'quv retseptorlari aynan ta'lim oluvchining o'zlashtirish uslubi-yo'liga mos akademik diversifikatsiyalardir. Ya'ni ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish yo'llari-uslublari odatda, quyidagicha turlanadi (1-jadval):

1-jadval.

Inklyuziv ta'lim sharoitida ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish xususiyatlari

	Vizualistlar- vizual idrokka tayanadigan odam. Atrofimizdagi dunyo haqidagi asosiy ma'lumotlar ko'rish orqali tezroq qabul qilinishi hisobga olinsa, aksariyat odamlar ushbu psixotipga tegishli deb taxmin qilish mutlaqo mantiqiy.
	Audialistlar- axborotni eshitib idrok eta oladi, qayta ishlaydi, foydalanadi.
	Kinestetiklar- axborotni ko'rish, eshitish va o'ylashdan ham ko'proq, tanasi bilan sezgan holda, ya'ni ushlab, hidlab, paypaslab qabul qilishga moslashgan odamdir. U albatta ma'lum harakatlar- tajribalar, qo'l bilan bajariladigan ishlar orqali axborotni o'zlashtiradi.
	Diskretlar – mantiqiy tahlil orqali dunyoni biladigan shaxslardir. Ular ham boshqa odamlar kabi ko'radi, eshitadi, his qiladi, biroq ma'lumotni anglab yetmaguncha va uni o'z tajribasi bilan taqqoslamaguncha unga ahamiyat bermaydi.

Yuqorida axborotni qabul qilishning har bir odamga alohida xos bo'lgan holda turkumlanadigan uslublar ta'limning barcha shakllarida inobatga olinishini ta'minlash ham pedagogik, ham tashkiliy, ham psixologik, ham metodik va albatta, gigiyenik yondashuvlarning integratsiyasiga asoslanadi. Bundan tashqari ergonomik talablar ham har sohaga kabi ta'lim jarayoniga kirib kelgan zamonaviy talablar sirasiga kirdi. Izoh o'rnida "ergonomika" terminiga manbalarda keltirilgan ta'rifni keltiramiz. Ergonomika – umumiy an'anaviy ma'noda inson tanasining jismoniy va aqliy xususiyatlaridan kelib chiqib, mehnat vazifalarini, ish joylarini, mehnat obyektlari va vositalarini, shuningdek, kompyuter dasturlarini xodimning eng xavfsiz va samarali ishlashi uchun

moslashtirish haqidagi fan sanaladi. Demak, ta'limga moslashtirilgan ergonomik talablar aynan ta'lim oluvchining axborotni o'zlashtirish uslubi hamda salomatlik holati bilan bog'liq holda inobatga olinadi. Bunda ta'lim oluvchi uchun axborot qaysi shaklda, qanday bezaklarda, qancha hajmda taqdim etilishi ta'lim beruvchi subyektlarining zimmasidagi kompleks vazifalarning muhimligi namoyon bo'ladi. Ya'ni o'quv jarayoni bir vaqtning o'zida har turli uslubni qanchalik qamrab olayotganligi alohida tadqiqqa tortilishi lozim bo'lgan masala sifatida maydonga chiqdi.

O'z-o'zidan o'quv jarayoniga qo'yiluvchi 6 ta muhim talab (pedagogik, psixologik, metodik, tashkiliy, gigiyenik va ergonomik) larning uyg'unlashuvida o'zaro akademik konsentratsiya maydoni (impuls) hosil bo'ladi. Mazkur maydonning didaktik jihatdan to'yintirilishi uchun axborotni o'zlashtirish uslubiga mos ta'lim retseptorlari ishga tushirilishi taqozo etiladi. Mazkur parametrlar imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchining inklyuziv ta'limda harakatlanishga tayyorligini baholash imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'quv muhiti o'lchamli baholash parametrlariga ega bo'lishi lozim bo'lgan davrda, ta'lim oluvchining ehtiyoji va ta'lim beruvchining kasbiy mobilligi muhim omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qodirova F.U., & Kenjayev N.U. (2020). Inklyuziv ta'lim sharoitida kar va zaif eshituvchi bolalarning o'qishiga ta'sir etuvchi omillar. *academic research in educational sciences*, (3), 904-910.
2. Qodirova f.U. (2020). "Raqamli pedagogika"–istiqbol bugundan boshlanadi: imkoniyatlar, stereotiplar, kelgusi rejalar. *sovremennoe obrazovanie (uzbekistan)*, (8 (93)), 4-9.
3. Dehqonova, M., & Najmiddinova, N. (2022). Alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalarning oilaga moslashishi uchun muhim omillar. *yangi O'zbekistonda milliy taraqqiyot va innovatsiyalar*, 90-92.
4. Dehqonova, M. (2022). Bolalardagi yozuv buzilishlari va ulardagi disgrafiyada o'ziga xos xatoliklarni paydo bo'lish mexanizmi. *Yangi O'zbekistonda milliy taraqqiyot va innovatsiyalar*, 405-407.

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGLARINING HAMKORLIK ISHLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Rasuleva Dildora Yadgarovna - Xalqaro Nordik Universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimizda joriy qilinayotgan yangi ta'lim tizimi ya'ni inklyuziv ta'lim tizimining takomillashuvi va bu ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadida yangi qaror va farmonlar qabul qilinib, vazifalar yuklatilganligi, va bu ta'lim tizimi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida hamda umumta'lim maktablariida joriy qilinganligi hamda ushbu ta'lim tashkilotlarda faoliyat yurituvchi pedagoglarning o'zaro hamkorlik ishlarini integratsiya qilish muhimligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, inklyuziya, integratsiya, alohida ta'limga ega bolalar, individual qobiliyatlar, kuchli va zaif tomonlari, kompetensiya, usullar.

Kirish. Jahon miqyosida juda ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish borasida amaliy tajribalar olib borilmoqda. Xorijiy manbalarni tizimli tahlil qilish asosida inklyuziya g'oyasini amalga oshirishda nazariy va amaliy tajriba ko'p bo'lgan mamlakatlarda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning hozirgi holati va tendensiyalari aniqlangan Germaniya, Buyuk Britaniya, Daniya, Italiya, Shvetsiya va Amerika Qo'shma Shtatlari va dunyoning boshqa mamlakatlaridagi ta'lim tizimini takomillashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Buyuk Britaniya, Daniya, Koreya, Yaponiya, Avstraliya kabi bir qator mamlakatlarda maktab turini tanlash qonun tomonidan belgilanadi, ota-onalar esa ta'lim turini tanlashni yozma ravishda tasdiqlashi, ayrim hollarda asoslab berishlari lozim, deb topilgan. 1979 yilda Germaniyada ta'lim to'g'risidagi majlis qatnashchilari tomonidan maxsus ehtiyojli bolalarni integratsiya ta'lim tizimida o'qitish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Bu konsepsiyada integratsiyaning xilma xilligi va uning mazmun-mohiyati yoritib berildi. B.L.Puzanov va Yu.A.Kostenkova yozishlaricha 80 yillarga kelib Germaniya ta'lim tizimida integratsiyalashning yangicha talqini o'quv materialini o'quvchilar imkoniyatlariga moslashtirish ishlari amalga oshirila boshladi. Shvetsariya rivojlanishida nuqsoni mavjud bolalar ta'limning asosiy qismini ommaviy maktabda olishlarini ko'zda tutuvchi dastur mavjud. O'qituvchilar to'rt kishidan ommaviy maktabning uchta o'qituvchisi va imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega bitta o'qituvchidan iborat guruh faoliyat ko'rsatadi. Maktab ma'muriyati uch oyda bir marotaba ta'lim psixologiyasi doirasidagi mutaxassislar bilan bir marta uchrashib,

zarur tadbirlar va ota-onalar bilan uchrashuvlar borasida maslahatlashib oladilar. Bunday yondashuv, o'qituvchi mehnatini samaradorligini oshirish, integratsiya sinflarida ta'lim metodlarini qo'llashda muhim omildir.

Hozirgi kunda ko'plab davlatlar qatori O'zbekistonda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarning ta'lim va tarbiya olishlari hamda ularning haq-huquqlari qonun hujjatlari bilan mustahkamlanib va himoya qilinmoqda.

Yangi O'zbekistonda 2023-yil 30-aprel kunida o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 9-bob 50-moddasida "Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi" deb belgilab qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashning bir qancha chora-tadbirlarini amalga oshirish bo'yicha vazifalar belgilandi. Xalq ta'limi tizimida jismoniy yoki psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va 21 ta maktab-internat mavjudligi, ularda 20 610 nafar bola ta'lim olishi qayd etilgan bo'lib, shuningdek jismoniy yoki psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan va uzoq muddatli davolanishga muhtoj 13437 nafar bolalar uyda ta'lim olayotganliklari alohida ko'rsatilib o'tilgan.

Respublikamizda 2020-yil 13-oktyabrda qabul qilingan "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident qarorining 1-ilovasida 2020 – 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasining 2-bobi 3-bandida "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni sog'lom bolalar qatorida umumta'lim maktablarida o'qitish amaliyotini rivojlantirish maqsadida ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan o'quvchilarning umumta'lim maktablariga integratsiyalashuvi tajribasi qo'llanilishi natijasida so'ngi yillarda 500 nafarga yaqin alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar umumiy o'rta ta'lim maktablariga qaytarilganligi va hozirgi kunda 3,2 mingdan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarida 13 ming nafarga yaqin o'quvchilar inklyuziv ta'lim bilan qamrab olinganligi" ko'rsatib o'tilgan.

Adabiyotlar sharhi. Uzluksiz ta'lim jarayonida inklyuziv ta'lim texnologiyalarini joriy etish bo'yicha tadqiqotchi olimlar S.H. Germanovna, E.V. Ketrish, E. Fedyushina, D.Yu. Skryabina Ya.E. Korlyakova olib borgan tadqiqot ishlarida xorijdagi inklyuziv ta'lim jarayonlari hamda pedagoglarni tayyorlash haqida o'z fikrlarini bildirishgan.

L.Butabaeva, A. Umirbekova , S. Ismagulova, A. Jusip tomonidan olib borilgan tadqiqot ishida pedagoglarning refleksiya-sini keng yoritib berilgan. L.Antonova, L.V.Jelnakova, B.P.Puzanov, N.P.Konyaeva, B.B.Gorskin, E. Yu. Golovinskaya inklyuziv ta'limning ijtimoiy hayotdagi metodologik jihat-lari tadqiqot ish-larida keng yoritilgan.

O'zbek tadqiqotchilari D.S.Qaxarova inklyuziv ta'limning pedagogik-psixologik jihat-larini takomillashtirishni , F.U.Qodirova, D.A.Pulatova tomonidan inklyuziv ta'lim fani bo'yicha o'quv-metodik qo'llanmalar ishlab chiqilgan. A.T.G'aniyevaning ilmiy maqolasida inklyuziv ta'limni xorijda rivojlanishini yoritib berilgan. M.Yusupova boshlang'ich sinf o'qituvchisining inklyuziv ta'limdagi tutgan o'rni haqida fikr bildirgan. G.S Xoldarova, F.U.Qodirova, SH.Z.Matupaeva, inklyuziv ta'lim jarayonidagi muammo va yechim-larini o'rganishdagi fikrlari qayd etilgan. Xorijiy dav-latlardagi inklyuziv ta'lim bo'yicha tadqiqot ish-larini olib boruvchi H.Warming, J.Linda, Melike Yozgatli, L.Trofin,A. Gremalschi, V. Cojocar-u, I. Lonean, S.Velea, M.Lefter,V. Strat, Stephen Roche inklyuziv ta'lim texnologiyalari hamda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalari haqidagi qarash-larini bayon etishgan.

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil. Alohida ta'lim ehtiyoj-lari bo'lgan bolalar oiladan, maktabgacha ta'lim tashkilot-laridan, ko'ptarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilot-laridan kerakli hujjat-lar asosida umumta'lim maktab-larining boshlang'ich sinfida o'qishi belgilanadi. Ko'ptarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog-lari bu bolalar bilan olib borilgan ta'limiy, tarbiyaviy, korreksion ish-lar, qo'llanilgan metod-lar bola tashkilotda bo'lgan vaqtda amalga oshirilgan bo'ladi. Bolaning kuchli va zaif tomon-lari o'rganilib, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishda alohida yondashuv asosida ta'lim, tarbiya jarayon-lari to'g'ri va samarali tashkilot etish uchun pedagog-larning o'zaro hamkorligi asosida aniq maqsad-lar belgilab olinadi.

Natijalar. Uzluksiz ta'lim jarayonida inklyuziv ta'lim uzviyligini ta'minlash texnologiyasi-ning ilmiy -nazariy jihatdan asoslash, tahlil qilish, umumlashtirishda maktabgacha ta'lim tashkiloti va boshlang'ich sinf pedagog-larining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda o'zaro hamkorlik ish-larining to'g'ri va samarali yo'lga qo'yilishi, bo'lajak 1-sinf o'quvchilari-ning ota-onalar bilan hamkorlik ish-larini tashkilotlashtirish hamda rahbariyat tomonidan bunga yetarlicha shart-sharoit-larni yaratilishi mavzu yuzasidan qo'yilgan maqsad-larga erishilishiga olib keladi.

Xulosavamunozara. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda inklyuziv ta'lim uzviyligini ta'minlashda hamkorlik ish-larini yo'lga qo'yish kerak. O'qituvchilar uchun hamkorlik va o'zaro fikr almashish muhim sanaladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog-lari hamda boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'z faoliyatini tizimli baholab borishi, malakasini muntazam

oshirishi, alohida ta'lim ehtiyojlari bor bolalarda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ular bilan olib borilgan ta'limiy, tarbiyaviy, korreksion ishlar, jarayonlarni tashkil etishda qo'llanilgan usullar, vositalar qanday samara berishini kuzatishi, tahlil qilish, ish rejalarini tuzish, maqsad va vazifalarni belgilab olishlari pirovard, tarbiyalanuvchilar va o'quvchilar bilan til topishda, ularning imkoniyatlarini inobatga olishga har taraflama yordam beradi. Alohida ta'limga ehtiyojli bolalar ta'limi uchun psixologik-pedagogik yordamni yaratish uchun mutaxassislar bilan o'zaro aloqada bo'lish, interfaol texnologiyalar yordamida yanada rivojlantirish o'qitishning moslashuvchan shakllariga, interfaol o'qitish uslublariga ega bo'lishi zarurdir. Psixologik-pedagogik qo'llab quvvatlashda pedagog alohida ta'limga ega bo'lgan bolalarning qobiliyatini yanada rivojlantirishga, bolaning hissiy barqarorligini nazorat qilishni o'z oldiga maqsad qilib olishi va muammolarni vaqtida aniqlab, birgalikda hal qilish, keng qamrovli maktab va maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasida hamkorlik ishlarini yanada rivojlantirilishni talab qiladi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida alohida ta'limga ega bolalarning ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayonini tizimli, maqsadli hamda to'g'ri tashkil etish uzluksiz ta'limda faoliyat yurituvchi pedagoglarning kasbiy, shaxsiy, kommunikativ kompetensiyalarini rivojlanganligiga va tajribasiga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Н.Г.Сигал: Современное состояние и тенденции развития инклюзивного образования за рубежом Казан – 2016;
2. Б.П.Пузанов, Н.П.Коняева, Б.Б.Горский и др:Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития :О-2 Олигофрено-педагогика) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /;
3. Б.П.Пузанова. – 4-э изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2008;
4. А.Т.Г'aniyeva: Ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni samaradorligini oshirishning O'zbekiston va xorijiy ta'lim tajribasi;
5. D.Ya.Rasuleva;To'plam 7.06.2023 -14-47.pdf Uzluksiz ta'lim jarayonida inklyuziv ta'lim uzviyligini ta'minlash tamoyillari Toshkent-2023;
6. Ture Yonsson. Inklyuziv ta'lim. Toshkent -2003;
7. https://spravochnick.ru/pedagogika/inklyuzivnoe_obrazovanie/;
8. <https://uza.uz/oz/posts/inklyuziv-ta-lim-barcha-uchun-teng-va-bir-xil-imkoniyatlar-21-09-2016>;
9. <https://yuz.uz/uz/news/inklyuziv-talim-rivojiga-talab-ham-ehtiyoj-ham-ortmoqda>;
10. [https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda yangi/bolalar_uchun_inklyuziv_talim_qanday_tashkil_etiladi](https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/bolalar_uchun_inklyuziv_talim_qanday_tashkil_etiladi);

INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING NAZARIY-HUQUQIY JIHATLARI

Shomurodov Alijon Turayevich

- "International school of finance technology and science institute" ijtimoiy-fanlar kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim va uning turli ta'lim zinalarida tashkil etilishiga oid umumiy masalalar, tashkiliy asos, me'yoriy-huquqiy normalar hukumat, jamoatchilik nazoratining institutsional formasidan kelib chiqqan holda bayon etilgan. Masala doirasida ilmiy ishlar va ba'zi olimlarning mulohazalaridan iqtibos keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim, inklyuziv ta'lim, imkoniyati chegaralangan bolalar.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda ta'limning har bir sohasi kabi maxsus ta'limning mazmunini takomillashtirish, amaliyotga innovatsion texnologiyalarni joriy etish masalasi dolzarb sanalmoqda. Maxsus ta'lim rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash va hayotga tayyorlash vazifalarini hal etadi. Ma'lumki, u yoki bu turdagi rivojlanish muammolariga ega bolalar orasida miya faoliyatida organik buzilishlar oqibatida intellektida ma'lum chetga chiqishlar, og'ishlarga ega bolalar mavjud bo'lib, ular ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida ta'lim oladilar. Jahon miqyosida bu kabi bolalar yer yuzi aholisining 3 % ini tashkil etadi. Aqli zaif bolalar va o'smirlarning ta'lim olishi xalqaro va milliy huquqiy-me'yorlarga asoslanadi.

Bizga ma'lumki, bu toifa shaxslarning uzluksiz sifatli ta'lim jarayonlariga tobora chuqur jalb qilinishi ularning jamiyatdagi huquqiy statusi yanada mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Zero, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ta'kidlaganidek, nogironligi bo'lgan yoshlarga barcha darajada sifatli ta'lim olishi uchun teng imkoniyatlar yaratiladi. Jumladan, kelgusi o'quv yilidan boshlab alohida ta'lim olishga ehtiyoji bor bolalarning 24 foizi, 2025-yilda esa 40 foizi oddiy maktablarda o'qishi uchun barcha sharoitlar yaratiladi. Shuningdek, inklyuziv ta'limning resurs markazlari soni 14 barobarga ko'payib, 200 tadan oshadi.

Adabiyotlar tahlili. "Inklyuziv ta'lim" atamasi inglizcha „inclusif“ so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "o'z ichiga oladi" deb tarjima qilinadi va maxsus ehtiyojlari bo'lgan va shartli ravishda sog'lom, ya'ni sog'ligi cheklanmagan odamlarning birgalikdagi ta'limini anglatadi. Inklyuziv ta'lim – davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishda uchraydigan

nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir.

Imkoniyati cheklangan bolalar huquqini himoyalash, ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bizning mamlakatimizda doimo davlat e'tiborida bo'lib kelgan. Sharqning buyuk allomalari hisoblangan Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Qoshg'ariy, Kaykovus, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Muqimiy, Zavqiy, Uvaysiy, Nodira, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi ko'plab olim va yozuvchilar bu masalalar yuzasidan o'zlarining durdona fikrlarini tarixda qoldirib ketganlarki, ular hozirgi zamon fani uchun ham katta ijtimoiy va mafkuraviy ahamiyatga egadir. Sharq mutaffaqiyatlarining barchasini g'oyaviy jihatdan birlashtirgan asos shu bo'lganki, ular shaxs ahloqiy tarbiyasi va kamolotida mehnat tarbiyasining rolini yuqori qo'yishgan, ayniqsa, shaxsning aqliy va axloqiy kamolotida mehnat tarbiyasining yo'naltiruvchi va tarbiyalovchi vazifalariga alohida e'tibor berganlar.

D.B. Berdnikovaning yondashuvi ta'lim integratsiyasi tushunchasiga huquqiy baho berishda alohida ahamiyat kasb etadi. O'ylashimizcha, ta'lim integratsiyasi tushunchasini "O'zbekiston Respublikasi nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi hamda "O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risida"gi

qonunlarga kiritish muhim sanaladi. O'z navbatida, nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim integratsiyasi tushunchasiga huquqiy ta'rif ishlab chiqish ilmiy zarurat hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil. Inklyuziv ta'lim bu barcha o'quvchilar, shu jumladan alohida ta'lim ehtiyojlariga bo'lgan bolalarga ham o'z tumanlaridagi umumta'lim maktablarida oddiy sinflarda, yoshlariga muvofiq bilim olish uchun kerak bo'lgan yordamni olganlari va maktab hayotidagi barcha jabhalarda ishtirok etishlari hamda o'z hissalarini qo'shishlarini anglatadi. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarga ta'limda asosiy ehtiyojga muhtoj bo'lgan va bo'lmaganlarga ham ijobiy tarzda tarbiyaviy va ijtimoiy ta'sir qiladi. Ushbu jarayonda inklyuziv ta'limda o'qituvchining kasbiy kompetentligi bosh omil sifatida belgilanadi.

O'qituvchi inklyuziv tafakkurga ega bo'lishi va ta'lim sifatini mas'uliyatini o'z zimmasiga olishi zarur bo'ladi. Inklyuziv ta'limda o'qituvchilar barcha o'quvchilar muvaffaqiyatga erishishlari uchun o'quvchilarga ta'lim berishda o'qitishning samarali yo'llarini topishi, o'qitish usullarining muqobil variantlarini va uslublaridan, muloqotning turli usul hamda shakllaridan, o'quv uslubiyati, materiallaridan foydalanishni talab etadi. Shuning uchun faoliyat ko'rsatayotgan pedagog xodimlarni inklyuziv ta'limga tayyorlash pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish hududiy markazlarning asosiy vazifasi sifatida belgilanishi zarur.

Nogironligi bo'lgan shaxslar ta'lim integratsiyasi deb huquqiy-sohaviy qonunlar yordamida nogironligi bo'lgan shaxslarni maxsus internat ta'lim o'quv jarayonlariga qo'shimcha shart-sharoitlar asosida moslashtirib borishga aytiladi. Inklyuziv ta'lim esa sog'lom jamiyatning nogironligi bo'lgan shaxslar bilan yuzaga keladigan munosabatlarini tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. Ya'ni integratsion ta'lim nogironligi bo'lgan shaxslarni maxsus ta'limiy muhitga kirishib olishini kafolatlasa, inklyuziv ta'lim esa bu toifa shaxslarni qo'shimcha shart-sharoitlar asosida umumiy ta'limda tahsil olishini ko'zda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son, "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimining 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining tasdiqlash to'g'risida" 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son Farmoni, "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020 yil 13 oktyabrda PQ-4860-son qarori va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar mazmunida aholining ehtiyojmand qatlamlariga ta'lim xizmatining moslashgan turlarini, differensial yondashuvlarga asoslangan tizimni joriy etish belgilab qo'yilgan.

Natijalar va muhokamalar. Umuman olganda inklyuziv ta'limning huquqiy-me'yoriy asoslari ikki xil bo'ladi:

1-xorijiy;

2-milliy.

Xorijiy asoslar "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi"(1948-yil), "Bolalar huquqlari to'g'risida"gi konvensiya(1989-yil), "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi deklaratsiya(1975- yil), "Ta'lim nima uchun" umumjahon deklaratsiyasi(1990-yil), Salamanka bayonoti (1994-yil), Dakar deklaratsiyasi (2000-yil) ga tayanadi. Milliy asoslarni esa O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992-yil), "Nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi qonun (1991- yil), "Ta'lim to'g'risida"gi qonun (1997-yil), "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"gi qonun (2008-yil), "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5270-Farmon (2017-yil), "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-5712-Farmon(2019-yil) lar tashkil etiladi.

Jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarning sifatli ta'limini ta'minlash, ularning oiladan uzoqlashmagan holda inklyuziv muhitda o'qish huquqini himoya qilish masalasi davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridandir. Zero jamiyat va davlatda insonparvarlik tamoyilining hayotga tatbiq etilgani, u yerda yashaydigan nogiron bolalar va kattalarning ijtimoiy himoyalaniishi, ularga bo'lgan qo'llab-quvvatlovchi e'tiborning darajasiga bog'liqdir. Davlatimizda mazkur

toifa insonlar uchun barcha sharoitlar yaratilgan.

Shaxs nogironlik holatining og'irlik darajasi va toifasi ularni inklyuziv ta'limga munosib yoxud nomunosib ekanligini belgilab beradi va bu nogironligi bo'lgan o'quvchi, talabalarni o'quv-ta'lim jarayonlariga jalb etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va tavsiyalar. Bir so'z bilan aytganda yordamga muhtoj bolalarga nogiron deb faqatgina nuqson jihatdan yondashish emas, balki bu bolalarga har tomonlama yondashish lozim. Bu esa alohida yordamga muhtoj bolalar uchun ta'lim masalasini rejalashtirayotganda uning butun hayoti davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ehtiyojlarni hisobga olgan holda reja tuzish talab etadi.

Bu tamoyilning mohiyatida yordamga muhtoj bolalarga ilk yosh davrida erta yondashish ham yotadi. Alohida yordamga muhtoj bolalar ta'limi boshlang'ich va o'rta-maxsus ta'limni olishlari bilan yakunlanmasligi kerak. Alohida yordamga muhtoj bolalarning kasb-hunar ta'limi va oliy ta'limi ham amalga oshirilishi talab etadi. Chunki inklyuziv ta'lim tizimining vazifalaridan biri alohida yordamga muhtoj bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning barcha huquqlarini ta'minlashdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 3-dekabr – Xalqaro nogironlar kuni munosabati bilan O'zbekiston xalqiga murojaati // <https://kun.uz/docs/5078511>
2. Sh.N. Ibadullayeva magistrlik dissertatsiya “ Ta'lim klasteri asosida inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishning samarali omillarini aniqlash”2022 y.
3. Sh.N. Ibadullayeva “INKLYUZIV TA'LIMNING MOHIYATI” Между-народный научный журнал № 5 (100), част 1 «Научный импульс» Декабрь, 2022 142-б
4. M.Dehqonova “Ruhiiy rivojlanishi sustlashgan boshlang'ich sinf o'quvchilarini inklyuziv ta'limga tayyorlashning huquqiy-me'yoriy asoslari” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami T-2021, 94-b
5. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Nogironligi bo'lgan ota-ona qaramog'ida bo'lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.
6. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2022). Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga tayyorlash. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri, 1(1), 350-352.
7. Ibadullayeva, S. N., Masaliyeva, S. (2022). Inkluyziv ta'lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari. Inklyuziv ta'lim, 1(2), 111-113.

INKLYUZIV TA'LIMDA KO'RISHIDA MUAMMOSI BO'LGAN BOLALARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

To'rayeva Jasmina Sunnatullo qizi –
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti Maxsus pedagogika:
tiflopedagogika yo'nalishi 2-bosqich
talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik va psixologik tavsiflari yoritib berilgan. Mazkur maqolada ko'rish qobiliyatining buzilish oqibatlari, sabablari hamda ko'rish qobiliyatini saqlab qolish uchun muhim tavsiyalar ham keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ko'rishida nuqsoni bor shaxslar, oftalmolog, Golovin jadvali, ko'rish qobiliyati, vizual idrok, optik nerv, psixologik xususiyat, ko'z uchun gimnastik mashqlar.

So'nggi yillarda mamlakatimizda "Inson qadri uchun" tamoyili asosida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish, xususan ko'zi ojiz va ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash yuzasidan zarur chora-tadbirlar amalga oshirildi. Mazkur yo'nalishdagi islohotlarning izchilligi va tizimlilikini ta'minlash, ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning ta'lim olishi uchun yaratilgan shart-sharoitlarni yanada yaxshilash, ularning jamiyatga moslashuviga ko'maklashish hamda qo'llab-quvvatlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 18-apreldagi PQ-209-son "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarori qabul qilindi. Ko'zi ojiz bolalarni jamiyatga integratsiyalash, ularning nuqsonlarini korreksiyalar, ijtimoiy-maishiy hayotga tayyorlash, o'z-o'ziga xizmat qilishini ta'minlash, atrofdagi sog'lom insonlarni ko'rishida nuqsoni bo'lgan shaxslarga nisbatan salbiy fikrlarini to'g'rilash ushbu qarorning negizini tashkil qiladi, desak ham adashmagan bo'lamiz. Bu ishlarni amalga oshirish uchun esa birinchi navbatda tiflopedagog ko'zi ojiz bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini bilishi lozimdir.

Kishi hayotida ko'rish juda muhim ahamiyatga ega bo'lib, atrof-muhitdagi axborotning 80%ini ko'z orqali oladi. Ko'ruv analizatorining buzilishi esa bu imkoniyatni ma'lum bir miqdorda cheklaydi. Ko'rish jarayonining buzilishi tug'ma va keyinchalik paydo bo'lishi mumkin. Bundan kelib chiqqan holda ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ko'zi

o'jiz tug'ilganlar, juda erta ko'rmay qolganlar va 3yoshdan keyin ko'rmay qolganlar guruhiga ajratamiz. Bunday guruhlash bolaning keyingi rivojlanishida katta ahamiyatga ega, chunki ularning psixologik va jismoniy xususiyatlari bir-biridan tubdan farq qiladi. Masalan, tug'ma ko'zi o'jizlar xotirasida har xil obrazli tasavvurlar umuman bo'lmaydi, ularning psixik rivojlanishi sog'lom bolalarga o'xshash bo'ladi, lekin ko'z orqali mo'ljal olishining yo'qligi bilan ajralib turadi, oliy bilish jarayonlari: qiziquvchanlik, mantiqiy fikrlash, xotira, nutqning rivojlanishi normal holatda bo'ladi. Keyinchalik ko'zi o'jiz bo'lib qolganlarda esa obrazli tasavvurlar qisman bo'lsa ham saqlanib qolgan bo'ladi, ularda ikkilamchi nuqsonlarning psixofizik xususiyatlari kamroq namoyon bo'ladi.

Ko'rish o'tkirligi bilan bog'liq muammolari bo'lgan bolalar o'ziga xos rivojlanish xususiyatlariga ega va atrof-muhitni o'rganishda sog'lom odamlarga qaraganda boshqacha yondashuvni talab qiladi. Birinchidan, bu dunyoni bilishga imkon beradigan boshqa sezgi organlarining kompensatsion rivojlanishi bilan namoyon bo'ladi, masalan teginish va eshitish. Ko'rishning zaiflashuv darajasiga qarab, ularga bilimlarni yetkazib berish usullari farq qiladi. Ko'rish sezgisi buzilganda, bolaga ma'lumot asosan eshitish va teginish orqali keladi. Ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular ko'rish qobiliyati sog'lom odamlarga qaraganda atrofdagi dunyoni biroz boshqacha tasavvur qiladilar, chunki hissiyot orqali boshqa tasvirlar shakllanadi. Bunday bolalarni tarbiyalashda barcha turdagi eshitiladigan tovushlarga muntazam e'tibor berish muhim rol o'ynaydi. Ko'rish keskinligining pasayishi bola atrofidagi dunyo haqidagi bilimlarni cheklaydi, nutq, e'tibor va xotiraning rivojlanishini biroz sekinlashtiradi. Shunday ekan, ko'zi o'jiz bolalar ko'plab so'zlarni noto'g'ri tushunishlari mumkin, chunki ular ushbu so'zlar ko'rsatadigan haqiqiy narsalar haqida tasavvurga ega bo'lmaydilar.

Bolada ko'rish buzilishi funksional yoki organik bo'lishi mumkin. Birinchisi, tuzatilishi mumkin bo'lgan yoki mustaqil ravishda o'tishi mumkin bo'lgan vaqtinchalik o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. Masalan, ko'zning qichishi, miyopiya, gipermetropiya, astigmatizm va boshqalar. Organik lezyonlar ko'zning yoki vizual analizatorning boshqa qismlarining tuzilishidagi morfologik o'zgarishlari natijasida kelib chiqadi. Bunga optik nervlar yo'llarini buzilishi kabilar kiradi.

Ko'pincha, organik ko'rish buzilishi bilan birga keladigan asab tizimining shikastlanishi yoki tug'ma nuqsonlar aniqlanadi – miya yarim palsi, eshitish qobiliyati, aqliy rivojlanish kechikishi va boshqalar. Bunday bolalarning jismoniy faolligiga e'tibor qaratish lozim, chunki jismoniy faollik ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ularni jismoniy tomondan tarbiyalashda ochiq o'yinlar va o'yin-kulgilarga ko'proq vaqt ajratish ayniqsa

muhimdir, chunki o'yin vaqtida bolani jarayonga muvofiqlashtirish uning fazoda to'g'ri harakat qilish qobiliyatini, mushaklaridagi yashirin sezgi tuyg'usini rivojlantiradi, muhim ko'nikmalarni o'rgatadi, hatto ko'rishni rag'batlantiradi. Yosh bolalarning motor faoliyati variantlarini shakllantirishda oftalmologning tavsiyalarini va aniq tashxisni hisobga olish muhimdir. Bu salbiy oqibatlarining oldini olish uchun kerak.

Ko'zi ojiz bolalarning yana bir o'ziga xos xususiyati shundaki, ma'lum ko'nikmalar, predmetlarni va harakatlarni o'rgatishda ularni takror-takror qaytarish muhim. Bundan tashqari, bu harakat avtomatizmga qadar davom etishi darkor. Bunday bolalarga predmetlarni o'rgatishda ularniushlatibko'rsatib yoki maketlaridan va o'yinchoqlardan foydalansa bo'ladi. Ushbu jarayonda ko'rish qobiliyati past bo'lgan yosh bolalar uchun o'yinchoqlarni tanlashda e'tiborli bo'lish lozim. O'yinchoqlar katta, yorqin, teksturali yuzaga ega bo'lishi kerak, o'yinchoqlarning bu xususiyatlariteginish va qoldiq ko'rishning rivojlanishini rag'batlantiradi. Musiqiy o'yinchoqlar va ma'lum tovushlarni chiqaradigan o'yinchoqlar ko'zi ojiz bolalar uchun juda qiziq.

Bundan tashqari, bolada ko'nikma shakllanishi uchun oilada ko'zi ojiz bola oila ichidagi vazifalarni bajarish jarayonida ishtirok etishi va iloji boricha ularni bajarishi kerak. Uning normal ko'radigan bolalar bilan aloqalarini cheklashning hojati yo'q. Ulardagi bu jarayonni maktabgacha yoshdan boshlash lozim. Maktabgacha tarbiya yoshidagi ko'zi ojiz bolalarning ham o'ziga xos bir nechta xususiyatlar mavjud. Bunday bolalar ko'rish qobiliyatiga ega bo'lgan tengdoshiga nisbatan jismoniy va aqliy rivojlanishda biroz orqada qoladi, chunki uning atrofidagi dunyoni anglashga nisbatan faolligi pastroq bo'ladi. Ushbu jarayon boshqa sezgilar normal ko'rishning yetishmasligini kompensatsiyalar mexanizmlarini ishlab chiqmaguncha sodir bo'ladi. Ularning rivojlanishi nomutanosiblik bilan tavsiflanadi – shaxsning ba'zi tomonlari tezroq rivojlanadi (nutq, fikrlash), boshqalari esa sekinroq (mo'ljal olish va harakat).

Ko'zi ojiz bolalarning muhim xususiyati – harakatni muvofiqlashtirishning yetarli darajada rivojlanmaganligi sababli ko'zi ojiz maktabgacha yoshdagi bolalar aksariyat hollarda mustaqil harakatlana olishmaydi va bunga qo'rqishadi. Bu qo'rquv sababli tug'ma ko'zi ojiz bolalarda yurish qobiliyati 2-3 yilga kechikishi mumkin.

Yuqoridagi hollarga duch kelmaslik uchun bolalarda ko'rish qobiliyatining buzilishining oldini olish kerak. Buni chaqaloq hayotining birinchi oylaridan boshlab qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shunday qilib, sog'lom bola oftalmologga birinchi marta 1 oyligida onasi bilan tashrif buyurishi lozim. Shifokor ko'rish organi bilan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tug'ma muammolarni tashxislaydi va bolalarda ko'rish buzilishining oldini olish bo'yicha tavsiyalar beradi. 2-3 yoshida esa bolaning ko'rish keskinligini maxsus jadvallar yordamida tekshirish

mumkin. Bolaga erta tashxis qo'yish kelajakda maktabda o'qish bilan bog'liq ko'plab muammolarni oldini oladi.

Shuningdek, ko'ziojiz bolalarni o'qitishda oftalmologning tavsiyalarini hisobga olishi kerak. Mutlaqo ko'zi ojiz bolalar ixtisoslashtirilgan bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotlariga borishlari va ko'zi ojizlar uchun maktab-internatlarda o'qishlari lozim. Ko'rishida nuqsoni bor bolalarni o'qitishda saqlangan analizatorlaridan foydalangan holda maxsus uskunalar va qo'llanmalar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Agar bola o'qiy olsa, u albatta o'qish gigiyenasi qoidalariga rioya qilishi kerak, ya'ni yotgan holda kitob o'qimasligi, ko'zlar uchun maxsus gimnastika mashqlari bilan 3-5 daqiqa tanaffus qilishi, televizorlarni kamroq tomosha qilishlari hamda kompyuter o'yinlari vaqtini cheklashlari maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, ko'rish qobiliyati sog'lom tengdoshlaridan farqli o'laroq ko'rish qobiliyati buzilgan bolalar kattalar ishtirokisiz ko'p ko'nikmalarni mustaqil ravishda o'zlashtira olishmaydi. Me'yorida rivojlanayotgan chaqaloq, kattalarning harakatlarini, katta yoshdagi bolalarning o'yinlarini kuzatib, ularga taqlid qila boshlasa, ko'rish keskinligi past bo'lgan bola esa atrof-muhitni buzilgan vizual idrok etish tufayli hamma narsani aniq, to'liq, barcha tafsilotlar bilan ko'rish imkoniyatiga ega emas, uning taqlid qilish qobiliyati keskin cheklangan. Shu sababli ular bilan erta yoshdan boshlab ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarni tarbiyalash va o'qitishning maxsus usullarini biladigan mutaxassislar ishlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 18.04.2022-yildagi "Ko'zi ojiz va zaif koruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-209-son qarori.
2. F.U.Qodirova, Z.X.Xusnuddinova. Tiflopedagogika. Chirchiq.2023.
3. F.U.Qodirova, B.Z.Fozilov, B.M.Abdullayev, Z.X.Xusnuddinova. Maxsus pedagogika asoslari o'quv qo'llanma. Chirchiq. 2023.
4. F.U.Qodirova, Z.X.Xusnuddinova. Inklyuziv ta'limga jalb qilingan zaif ko'ruvchi o'quvchilarning psixologik xususiyatlari. Inklyuziv ta'limning dolzarb muammolari: muammo va ularning yechimlari respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, 1(1), 156-157. 2023.
5. P.M.Po'latova, L.Sh.Nurmuxamedova, D.B.Yakubjonova, Z.N.Mamarajabova, Sh.M.Amirsaidova, A.D.Sultonova. Maxsus pedagogika. Toshkent. 2014.
6. Кручинин В.А. Обучение слепых ориентировке в пространстве.-М.1992.

INKLYUZIV TA'LIM – MUVAFFAQIYAT TA'LIMI

To'xtamatova M.I.– Namangan viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi metodik xizmat ko'rsatish bo'limi Boshlang'ich ta'lim metodisti, A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti mustaqil tadqiqotchisi

To'yqulova G.M.– Namangan viloyati Norin tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 18-umumiy o'rta ta'lim maktabining Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash samaradorligi, inklyuziv ta'limda zamonaviy metodlarni qo'llash samaradorligi va istiqbollari yoritilgan. Maqola imkoniyati cheklangan o'quvchilarning ta'lim -tarbiyasiga qaratilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, raqamli texnologiya, kreativ fikrlash, rag'batlantirish, masofaviy ta'lim va interaktiv xizmatlar, elektron pedagogika.

Inklyuziv ta'lim nima?

O'quvchilaringiz, farzandlaringiz orasida imkoniyati cheklangan (nogiron) bolalar ham bor. Bizning sog'lom o'quvchilarimiz ular bilan do'stlashib, birga dars tayyorlaydimi, birga o'ynaydimi?

Axir ular ham biz kabi jamiyatda baxtli bo'lishga haqli, shunday emasmi? Inklyuziv ta'lim hamma bolalarning bir xil maktab va bir xil sinfxonada – bir xil sharoitda ta'lim olishini anglatadi va kafolatlaydi. Ya'ni imkoniyati cheklangan bola bilan sog'lom bolalar bir xil e'tiborda o'qiy olishi kerak. O'zbekistonda oilaviy sharoitidan qat'i nazar, barcha bolalar davlat umumta'lim maktablariga doim qatnaydi. Bu davlat tomonidan kafolatlangandir.

Xo'sh nega inklyuziv ta'lim bugungi kunda zarur?

Ba'zan o'quvchilarimiz tengdoshlari, maktabdoshlari orasida yoki mahallada imkoniyati cheklangan bolalarni ko'rib qolsa, tushunib-tushunmasdan uni ajratib qo'yishga, u bilan muloqot qilmaslikka harakat qiladi. Bu noto'g'ri, aslida ular bilan o'rtoq bo'lib, bir jamoa bo'lib yashasak, ularning baxtli hayot kechirishlariga hissa qo'shishimiz mumkin.

Jamiyatda har bir bola baxtli bo'lishga haqlidir!

Ma'lumot uchun: Respublikamizda imkoniyati cheklangan bolalarga mo'ljallangan ixtisoslashtirilgan 86 ta maktabda 22 mingdan ortiq, sanatoriy turdagi maktab-internatlarda 6 mingdan ortiq o'quvchi,

uy sharoitida esa 13 mingdan ortiq o'quvchi ta'lim oladilar. Hozirda O'zbekistonda 3 mingdan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarida 13 ming nafargayaqin o'quvchilar inklyuziv ta'lim bilan qamrabolingandir. 2025-yilgacha 40% imkoniyati cheklangan bolalar inklyuziv ta'limga jalb etilishi kerakligi rejalashtirilmogda.

Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2021-yildagi 12-oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 638-son qaror qabul qilindi. "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son qarorga muvofiq ishlab chiqilgan. 2020–2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo'yicha quyidagi vazifalar belgilandi: alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, umumta'lim muassasalarini maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), shuningdek tegishli kadrlar (maxsus pedagog, bolalarni ruhiy-pedagogik kuzatish bo'yicha mutaxassislar) bilan ta'minlash;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash va boshqalar.

Qaror bilan Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi. Unda quyidagilar belgilandi:

inklyuziv ta'limning maqsadi va vazifalari;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish hamda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish tartibi;

o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish tartibi;

inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarish chora-tadbirlari. Shuningdek quyidagilar tasdiqlandi: Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizom;

Sanatoriy turidagi ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari to'g'risidagi nizom;

Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta'lim berish tartibi to'g'risidagi nizom. Bundan tashqari qaror bilan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida kasbga o'qitish kurslarini tashkil etish chora-tadbirlari belgilandi. Inklyuziv ta'limning mohiyati shundan iboratki, ruhiy yoki jismoniy rivojlanishda orqada qolganligi sababli maxsus yordamga muhtoj bo'lgan bolalardan "nogiron" degan tamg'ani olib tashlab, normal rivojlanishdagi bolalar bilan birga teng huquqlilikni ta'minlash, jamiyatga to'laqonli, erta moslashtirish, mavjud imkoniyatlaridan foydalana olishlarini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari tizimida o'qitishdan iborat. Bu maqsadlarni amalga oshirish O'zbekiston Respublikasida ham davlat siyosat darajasiga ko'tarildi. Natijada inklyuziv ta'limga doir xalqaro huquqiy me'yoriy hujjatlar, rivojlangan chet el davlatlarning inklyuziv ta'lim tajribalari o'rganib chiqildi va ularga asoslangan holda yangi tahrirdagi "Ta'lim to'risida"gi Qonunning 20-moddasi, "Inklyuziv ta'lim" deb nomlanib, "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilmaxilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan"ligi qonuniy asos bilan mustahkamlandi.

Inklyuziv ta'lim masalasi Respublikamiz Prezidenti tomonidan davlat siyosatining eng ustuvor vazifasi sifatida qaralib, PQ-4860-sonli "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori hamda Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" gi 638-sonli qarorida o'z aksini topdi. Mazkur ishlarning natijasi sifatida inklyuziv ta'limning barcha jihatlarini, joriy etish yo'llari, maqsad va vazifalari, bu sohada islohotlar "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi Nizom, 2020 – 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi, 2020 – 2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo'yicha "YO'L XARITASI"DA belgilab olinib, amaliyotga joriy etish borasida ko'zga ko'rinarli ishlar amalga oshirilmoqda.

Inklyuziv ta'limdagi bir o'quvchi bilan ishlangandagi tajriba va xulosalar:

- Unga kòproq yaxshi kòrishingizni kelajakda ota onasi uchun u ko'p ishlar qilishini. -Ra'gbatlantib borasiz ularni tez tez.
- Ularda kuzatuvchanlik yaxshi rivojlangan bo'ladi.
- Taqlidni kòp qiladi, qolgan o'quvchilarga qarab Alifbe bilan ishlaydi, hozir ham rasmga qarab biladi.
- Ko'proq she'r yod oldirasiz uni she'riga hech kim tushunmasa

ham nutqi rivojlanadi. Umuman gapirmas edi endi gapiryapti. Men tushunaman, -deydi sinf rahbari Mamadaliyeva Zamira.

Inklyuziv o'quvchilar bilan ishlashda:

- Ularga mehr ko'rsatasiz, ular sizni qalb kechinmalaringizni sezadi soxtalikni yoqtirmaydi.
- Quchoqlab turasiz.
- Unga e'tiborli bòlishingiz kerak, ya'ni kòzdan qochirmaysiz.
- Jamoa bilan ishlashda albatta uni yoningizga qo'yib har bir o'yinda ishtirok ettirasiz.
- Tez- tez rag'batlantirib turishingiz lozim, arzimagan biror buyummi, o'quv qurolmi masalan yozuv taxtachalar, ruchka, rangli qalamlar, shashka, biror bir shirinliklar bilan taqdirlab turishimiz ularga yoqadi.

Undantashqarionasini umidi kattaligini, unimalar qilishi kelajakda ota-onasi uchun zarurligini vazifalarini, jamiyatga ular kerakligini vatan hissini ko'proq qòshiqlar orqali tushuntirib boriladi. Undan tashqari rasm , fotosuratlar orqali ular ongiga singdiriladi.

Ularda nutq o'stirishni yana bir usuli she'r yod oldirish kerak. Qisqa , 4 qatorli: hayvonlar, buyum, narsa, transportlar, mevalar, sabzavotlar haqidagi she'rlarga qiziqadi ular kòproq.

Tadbirlarda doim bolalar òrtasida ishtirok ettirish zarur. Ayniqsa òyin va raqslarga harakatli musobaqalarga.

Takliflar.

Hozirgi 21 asr bolalari telefonni yaxshi òzlashtiryapti shu sababdan shu inklyuziv ta'limdagi o'quvchilarga planshet sovg'a qilinishini taklif etar edim. Sababi ular uchun qulay va qiziqadi. Sababi inklyuziv ta'limdagi o'quvchimizga kichik elektron doska sovg'a qildik. U ana shu doska bilan har doim birga ishlaydi, yozadi, chizadi. Shu orqali o'rganadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020-yil 30-sentabr. (<http://marifat.uz/marifat/ruknlar/rasmiy/4939.htm>)
2. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi. lex.uz
3. BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasi (UNCPRD) 2006-yil 13-dekabr
4. O'zbekiston Respublikasining 2020-2025-yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi. (<https://lex.uz/docs/-5044711>) https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/bolalar_uchun_inklyuziv_talim_qanday_tashkil_etiladi

INKLYUZIV TA'LIMDAGI O'QUVCHILARINING MAKTABDAGI FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY METODLARI

Tojibayeva I.T., Yo'ldasheva Z.X., Qodirova D.O. – Namangan viloyati Yangiqo'rg'on tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 16-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchilari

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ faoliyatini rivojlantirish, kreativlik ko'nikmalarini yuzaga chiqarishning ahamiyati bayon etilgan. Unda asosiy e'tiborni kompetensiyaviy yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ qobiliyatlarni rivojlanganligini aniqlash mezonlari va mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan. Interaktiv o'qitish metodlari va texnologiyalar vositasida o'quvchilarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning integrallashgan metodik tizimini takomillashtirish, kreativlik qobiliyatlarning rivojlanganlik darajalarini aniqlash haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: kreativlik, shaxs, qobiliyat, interaktiv metodlar, ijodkorlik, texnologiyalar, mezonlar, darajalar, omillar

Kirish. Jahon hamjamiyatida integratsiyalashuv jarayoni kechayotgan hozirgi kunda taraqqiyotning asosiy omillari sifatida jamiyat a'zolarining kreativ faollik darajasi e'tirof etilib, xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning aksariyat mamlakatlari tomonidan 2030 yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida "bilimning mustahkam poydevoriga ega bo'lish va kreativ fikrlashni rivojlantirish, hamkorlik qobiliyatlari va qiziqishlarini kuchaytirish" dolzarb vazifa sifatida qayd etilgan. Turli sohalarda yo'lga qo'yilayotgan Xalqaro hamkorlik garchi o'z samarasini berayotgan bo'lsa-da biroq, milliy mustaqillikni har jihatdan mustahkamlash, erishilgan yutuqlarni boyitish, mavjud kamchiliklarni tezkor bartaraf etish jamiyat a'zolaridan alohida fidokorlik, qat'iyat va jonbozlik, shijoat ko'rsatishni talab etmoqda.

Xorijlik pedagog olimi N.V.Kuzmina boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qiyofasini quyidagi yondashuv asosida shakllantirishni tavsiya etadi:

- 1) kasbiy bilimga ega bo'lish;
- 2) loyihachi bo'lish;
- 3) konstruktiv bo'lish;
- 4) maslahatchi bo'lish;

5) tashkilotchi bo'lish. Mazkur komponentlarning ma'nosi quyidagicha: bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy-nazariy bilimni egallashi, mustaqil fikrga ega bo'lishi va mudom o'zi ustida ishlab borishi kerak; uning loyihachiligi har bir darsni o'ziga xos tarzda o'tkazishi bilan belgilanadi; konstruktivligi o'quvchilar bilan til topisha olishi va bolaparvarligi bilan namoyon bo'ladi; maslahatchiligi ta'lim oluvchilar va ularning manfaatdor shaxslari bilan kirishimlidir; tashkilotchiligi esa yangi pedagogik texnologiyalarni amaliyotda qo'llay olishi bilan belgilanadi.

Bizning yondashuvimizga ko'ra, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi qiyofasida quyidagilar bo'rtib turishi kerak:

- bolaparvarlik;
- o'z kasbini sevishi;
- pedagogik faol bo'lish;
- o'zi ustida doimiy ishlashi.

Bunday yondashuv asosida oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu jihatdan xalqaro pedagogik tajribalarda qabul qilingan quyidagi konseptual yo'nalishlarga e'tibor berish lozim:

a) bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga kasbiy, psixologik va pedagogik bilim berish;

b) bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini pedagogik ko'nikma bilan qurollantirish;

v) boshlang'ich sinf o'qituvchilarining zamonaviy texnologik imkoniyatlaridan foydalanishga o'rgatish;

g) bola bilan ishlash psixologiyasini shakllantirish. Ushbu yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash kutilgan samarani berishi shubhasizdir. Ayni paytda, har bir o'qituvchi faoliyati davomida o'zining kasbiy qiyofasini takomillashtirib borishini unutib bo'lmaydi. Bizning yondashuvimizga binoan bugungi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchilari zamonaviy yondashuvlardan xabardor bo'lishi kerak. Shu jihatdan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari qiyofasida pedagogik, psixologik va estetik malakalik bo'rtib turishi kerak.

Bu borada quyidagi pedagogik malakalarni egallash maqsadga muvofiq bo'ladi:

- bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari pedagogik vazifani qo'ya olishi, o'quv-tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil eta olishi kerak;
- imkon qadar har bir o'quvchi bilan individual ishlash uslubiga ega bo'lishi shart;
- o'quv materiallari bilan ishlash ko'nikmasini egallash bo'lajak o'qituvchilar uchun muhim ahamiyatga ega. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini kasbiy tayyorlash. O'zbekistonda barpo etilayotgan Uchinchi Renessans jarayonida bo'lajak

boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash muhim vazifa hisoblanadi.

Buning uchun quyidagilarga ahamiyat berish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini pedagogik qonuniyatlar va texnologiyalar bilan chuqur tanishtirish;
- bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini intellektual va ma'naviy salohiyati yuksak yangi avlod kadrlarini tayyorlash, ta'lim tashkilotlari bitiruvchilari zamonaviy kasb egalari bo'lishlari uchun ularda zarur ko'nikma va bilimlarni shakllantirish;
- dunyo miqyosidagi bugungi keskin raqobatga bardosh bera oladigan milliy ta'lim tizimini yo'lga qo'yish, darslik va o'quv qo'llanmalarini zamon talablari asosida takomillashtirish, ularning yangi avlodini yaratish, o'quv dasturlari va standartlarini optimallashtirish;
- ta'lim-tarbiya muassasalarining rahbar xodimlari, pedagog va murabbiylari, professor-o'qituvchilari va ilm-fan sohalari vakillarining jamiyatimizdagi o'rni va maqomini oshirish, ularning mashaqqatli mehnatini munosib qadrlash va faoliyat samaradorligiga qarab moddiy rag'batlantirish;
- pedagogxodimlarning kasbiy mahorat va faoliyat samaradorligini muntazam oshirib borish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, malaka oshirish tizimini "hayot davomida o'qish" tamoyili asosida takomillashtirib borish;
- ilmiy-tadqiqot va ta'lim xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha xususiy sektorning salmog'ini kengaytirish, hududlarda nodavlat ta'lim tashkilotlarini tashkil etish orqali raqobat muhitini shakllantirish, ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish;
- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda ta'limni boshqarishni avtomatlashtirish va har tomonlama tahlil qilib borish tizimini yaratish, elektron resurslar va masofaviy ta'limni yanada rivojlantirish, ta'lim oluvchilar o'rtasida IT-sohasidagi kasblarni ommalashtirish;
- ilm-fanni iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylantirish, ilmiy tadqiqotlar ko'lamini kengaytirish, iqtidorli yosh olimlarning innovatsion faoliyatini rag'batlantirish, mavjud ilmiy tashkilotlar salohiyatini yanada mustahkamlash va rivojlantirish.

Muhokama va natijalar. O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samarali va ta'sirchanligini oshirish, ko'lam va miqyosini yanada kengaytirish mamlakat aholisi, avvalo, yoshlar qalbida amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, targ'ibot-tashviqot va tarbiya yo'nalishidagi ishlar ilmiy va tadqiqotlar samaradorligini oshirish, ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan doimiy monitoring

tizimini joriy qilish ustuvor vazifalar sifatida belgilab olingan.

Ilg'or xorijiy tajribalar asosida zamonaviy kasbiy ta'lim mazmunini internasionalizatsiyalash va modernizatsiyalash, kompetensiyalarga asoslangan innovatsion ta'lim muhitini shakllantirish, interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalarini amaliyotga keng tatbiq etish asosida ta'lim oluvchilarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini yanada takomillashtirish muhim o'rin tutadi.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik

iqtidorning muhim omili sifatida aksetadi. Qolaversa, kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi. P.Torrens fikricha "Kreativlik" tushunchasi negizida quyidagi yoritiladi:

- muammoga yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
 - farazni tekshirish va o'zgartirish;
 - qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash;
- muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta'sirchanlikni bildiradi.

Boshqa har qanday sifat (fazilat) singari kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil shakllantirib va rivojlantirilib boriladi. Xo'sh, shaxs faoliyatida kreativlik xususiyat-lari qachondan namoyon bo'ladi?

Odatda kreativlik bolalarning faoliyatida tez-tez ko'zga tashlansada, ammo, bu holat bolalarning kelajakdagi ijodiy yutuqlarga erishishlarini kafolatlamaydi. Faqatgina ular tomonidan u yoki bu ijodiy malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishlari lozim degan ehtimolni ifodalaydi.

O'quvchilarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagi omillarga e'tibor qaratish lozim:

- 1) o'quvchilar tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash;
- 2) ularning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirib borish;
- 3) o'quvchilar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;
- 4) o'quvchilarning qiziqishlariga e'tibor qaratish lozim deb topildi.

O'quvchi yoshlarning kreativlik faoliyatlari rivojlanganlik darajasini aniqlashning quyidagicha mezonlari mavjud: kreativ faoliyatga nisbatan motivatsiyaning qaror topganligi; kreativ fikrlash ko'nikmalarining rivojlanganligi; kreativ sifatlarining shakllanganligi; amaliy kreativ faoliyat jarayonini tashkil etish;

Xulosa. Interfaol ta'lim texnologiyalari va metodlari o'quvchilarning kreativ faoliyatining shakllanishida alohida ahamiyat kasb etadi. Hamda

o'quvchilarda kreativ faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan interfaol o'qitish jarayoni o'zining muayyan mazmuni, vositalari, xususiyatlari, usullari va pedagogik shart-sharoitlariga ega. Ta'lim oluvchilarning pedagogik ehtiyojlari, qiziqishlari, alohida

ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishlarini tizimli tarzda o'rganish, bunda ularning kreativ faoliyatni tashkil etishida duch keladigan pedagogik- psixologik to'siqlarni bartaraf etishning samarali usullarini belgilab chiqish lozim bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi PQ-5040son "ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori. / "Xalq so'zi" gazetasi, 2021 yil 27 mart, №2 (7842).
2. Toshtemirova S. A. (2020). Ta'lim sifati va uni demokratlashtirish ilmiy muammo sifatida // Uzluksiz ta'lim. № 1 (86). – S.5
3. Ibragimova G. (2015). Pedagogik innovatsiyalar yordamida talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirish. Zamonaviy ta'lim, 1(3), 50-54.
4. Toshtemirova C.A. (2020) Ta'lim sifati samaradorligini oshirishda innovatsion G'Oyalarning ahamiyati. MuG'allim ham Yzliksiz bilimlendiri, 1(1). 56-61.

INKLYUZIV TA'LIMNING AHAMIYATI VA BARCHA BOLALAR UCHUN YUQORI SIFATLI TA'LIMDAN TENG FOYDALANISH IMKONIYATINI TA'MINLASH

Tolipova Mastura - O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi Inklyuziv ta'lim bo'limi metodisti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik sohalarda o'sib borayotgan tafovutlar bilan ajralib turadigan davrda barcha bolalar uchun yuqori sifatli ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashning asosiy masalasiga bag'ishlangan. Bu adolatli va farovon jamiyatni tarbiyalash uchun linchpin sifatida adolatli ta'lim imkoniyatlarining ahamiyatini ta'kidlaydi. Tadqiqot ta'lim tengsizligining ko'p qirrali o'lchovlarini har tomonlama o'rganib chiqadi va uning shaxslar va jamoalar uchun chuqur oqibatlarini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Tenglik, ta'lim, inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar.

Barcha bolalar uchun yuqori sifatli ta'limdan adolatli foydalanishga

intilish bizning davrimizning eng dolzarb majburiyatlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ta'lim nafaqat insonning asosiy huquqi, balki individual o'sishni tarbiyalash, ijtimoiy taraqqiyotni rivojlantirish va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun kuchli vositadir. Biroq, ko'plab jamiyatlarda sezilarli yutuqlarga qaramay, ta'lim imkoniyatlaridagi tafovutlar davom etmoqda, tengsizlik sikllarini davom ettirmoqda va inson salohiyatini ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qilmoqda.

Ta'lim shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning asosi bo'lib, taraqqiyot uchun katalizator bo'lib xizmat qiladi. Uning ta'siri maktab ta'limidan boshlanib va uning chegaralaridan tashqariga chiqib, shaxslar hayotini va jamiyat taqdirini shakllantiradi. Darhaqiqat, ta'lim shaxslarning bilim olishi, ularning dunyoni anglashi, ongli qarorlar qabul qilishi va ongli ravishda, mazmunli nutq bilan gapirishlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar va tushunchalarni egallashlari uchun asosiy poydevor ekanligini anglatadi. Bundan tashqari, ta'lim odamlarga o'z hayotlarini nazorat qilish, daromad potensialini oshirish va umuman hayot sifatini oshirishga imkon beradi. Ta'lim shaxslarni o'zini o'zi ta'minlash va o'ziga ishonish uchun zarur bo'lgan vositalar bilan qurollantiradi. Bundan tashqari, ta'lim sog'liqni saqlash natijalarini yaxshilash bilan bog'liq. Jismoniy shaxslarga sog'lom turmush tarzini tanlash uchun qulay bilimlarni berish orqali ta'lim sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirishga hissa qo'shadi, natijada aholi sog'lom bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi tomonidan aholining ijtimoiy yordamga muhtoj qatlamiga alohida e'tibor qaratilmoqda va ularning ijtimoiylashishida hamda integratsiyalashuvida turli chora-tadbirlarni amalga oshirib kelinmoqda:

- O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilindi va reivojlantirib borilmoqda, nogiron o'quvchilarni umumiy maktablarga integratsiyalash ishlari yuzasidan turli chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Ushbu siyosat, ularning qobiliyatidan qat'i nazar, barcha bolalar uchun ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarni qo'llab-quvvatlaydi;
- Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar tengdoshlari bilan birga ta'lim olishlari mumkin bo'lgan inklyuziv muhitni rivojlantirish uchun maktablarga yo'l-yo'riq va ko'rsatmalar berib kelinmoqda;
- Hukumat tomonidan imkoniyati cheklangan bolalar ehtiyojlariga moslashtirilgan ixtisoslashtirilgan maktablar va markazlarni tashkil etdi. Ushbu muassasalar moslashtirilgan ta'lim dasturlari, terapiya va qo'llab-quvvatlash xizmatlarini taklif qiladi;
- Ijtimoiy-iqtisodiy omillarga asoslangan tafovutlarni bartaraf etish uchun hukumat kam ta'minlangan oilalarga moliyaviy yordam ko'rsatib, ta'lim xarajatlarini, shu jumladan darsliklar, o'quv qurollari va kiyim-kechaklar uchun subsidiyalarni qoplaydi;

- Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun stipendiyalar va grantlar mavjud bo'lib, ularga oliy ma'lumot olish imkoniyatini beradi;
- O'zbekistonda nogiron bolalarning huquqlarini himoya qilish va shu orqali ularning ta'lim olish imkoniyatlarini kafolatlashga qaratilgan qonun va qoidalar mustahkamlandi. Ushbu huquqiy hujjatlar bolalarning kamsitilishini taqiqlaydi va teng imkoniyatlarni himoya qiladi;
- O'zbekiston xalqaro tashkilotlar va rivojlanish bo'yicha sheriklar bilan hamkorlik qilib, ta'lim sifatini yaxshilash uchun ularning tajribasi va resurslaridan foydalangan holda hamkorlik ishlarini yo'lga qo'yib boradi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim jarayoniga moslashishi va integratsiyasi jarayonlari nuqson shakliga, individual aqliy xususiyatlarga, hissiy va irodaviy sohaning rivojlanishiga va o'quv jarayonida qo'llab-quvvatlashga bog'liq.

Maktab ta'lim tizimidagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda shuni ta'kidlash kerakki, ular maktabga davolash yoki tuzatish mumkin bo'lmagan barqaror nuqson bilan kelishadi. Psixologik xizmat, o'qituvchilar va maktab rahbariyati moslashish jarayonini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni tashkil etishga yo'naltirishlari kerak, bu esa to'siqlarni yengib o'tishga va yangi sharoitlarda o'quv jarayoniga moslashishga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim jarayonini tashkil etishda moslashuv jarayoniga qo'yiladigan talablar

To'siqlar ta'lim jarayonining har qanday bosqichida paydo bo'lishi va uzluksiz ta'lim uchun salbiy oqibatlarga olib kelishini hisobga olish.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni moslashtirish jarayonini tashkil etishda o'quvchilar tomonidan ta'lim muhiti sharoitlariga moslashishi va qabul qilishning borishi va samaradorligiga ta'sir qiluvchi barcha omillar guruhlarini hisobga olish muhimdir.

Maktabga qabul qilingandan so'ng, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bola sharoitlarga va yangi ta'lim muhitiga moslashishi kerak.

Maktabning pedagogik sharoitlariga moslashishga to'sqinlik qiladigan holatlar mavjud bo'lsa, bolaning ilm olishi va o'qishiga to'siqlar paydo bo'ladi.

Inklyuziv sinfda darsni rejalashtirish umumta'lim vazifalari bilan birga korreksion va rivojlantiruvchi vazifalarni ham o'z ichiga oladi, dars davomida o'quvchilar faoliyatini xilma-xilligining o'zgarishini, faol ish bilan dam olish daqiqasining navbatma-navbat almashishini ta'minlaydi;

O'qituvchi ko'rgazmali qurollar va didaktik materiallardan foydalanishi shart.

Xulosa qilib aytganda, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun yuqori sifatli ta'lim olishlari uchun adolatli muhitni ta'minlash nafaqat axloqiy majburiyat, balki insonning ajralmas huquqidir. Alohida ta'lim ehtiyojli bolalarni umumta'limga qamrab olish ularning ijtimoiylashuvi va jamiyatga qo'shilishida asosiy va muhim bosqichdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning yechimlari, Toshkent 2022-yil, "IMPRESS MEDIA" nashriyoti;
2. Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning yechimlari, Toshkent 2023-yil, "IMPRESS MEDIA" nashriyoti;
3. S.Mo'minov, Sh.Axmedova, G.Alimova "Inklyuziv sinfdagi maxsus o'qituvchining alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash metodikasi" nomli metodik qo'llanma./2022.

INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN O'QUVCHILARNING MOSLASHISHLARIDA DUCH KELADIGAN MUAMMOLI VAZIYATLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH

Toyirova M.M - O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi, Inklyuziv ta'lim bo'limi metodisti

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ta'lim muhitiga moslashtirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali. Moslashuv deganda o'zgaruvchan tashqi va ichki sharoitlarga moslashish jarayoni tushuniladi. Zamonaviy fanning psixologik-pedagogik yo'nalishida ijtimoiy moslashuv jarayonining bir qancha tushunchalari mavjud. Rus psixologiyasida faoliyat yuritgan psixologlar (S. L. Rubinshteyn, L. N. Leontiyev, K. A. Abulxanova-Slavskaya va boshqalar) "Faoliyat - moslashishning asosiy sharti hisoblanadi" – deb ta'kidlab o'tganlar. Faoliyat deganda subyektning dunyo bilan o'zaro ta'sirining murakkab dinamik tizimi tushuniladi, bu jarayonda shaxsiy xususiyatlar shakllanadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar va ularning moslashishi uchun kerak bo'lgan pedagogik resurslarning ayrim turlarini ko'rib chiqamiz:

- tashqi sharoitlar.
- inklyuziv ta'limni normativ-huquqiy tomondan ta'minlanishi,
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar haqida jamoatchilik fikri va idroki,
- ma'muriy tuzilma,

- moddiy-texnik jihozlar,
- dasturiy va uslubiy ta'minot,
- ta'limning mazmuni va tashkil etilishi,
- o'quv jarayoni jadvali va kun tartibi.
- ichki sharoitlar,
- professor-o'qituvchilar bilan aloqalar,
- guruh ichidagi shaxslararo munosabatlar,
- ta'lim muhitini ichki idrok etish.

Ta'lim jarayonining tashqi va ichki pedagogik sharoitlari ta'siri bilan bog'liq ekologik va shaxsiy to'siqlarni ko'rib chiqamiz.

Ekologik to'siqlar:

Respublika, mintaqaviy va shahar darajasida inklyuziv ta'limning huquqiy normalarining to'liq rivojlanmaganligi bilan bog'liq qabul va o'qitish bilan bog'liq muammolar;

Hukumatning barcha darajalarida inklyuziv ta'lim sohasida davlat siyosatining yo'qligi;

Maktablarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun yetarli iqtisodiy yordam va moliyalashtirishning yo'qligi.

Jamiyatda imkoniyati cheklangan insonlarga nisbatan salbiy munosabat, ularni mehnatga layoqatsiz, mustaqil bo'lmagan subyektlar sifatida jamoatchilikning fikr bildirishi;

Ta'lim muhitining ma'muriy tuzilishi, ATEB bolalarni turli bahonalar bilan ta'limga qabul qilmaslik va o'qitish paytida qo'llab-quvvatlash harakatlarini rad etish;

Maktab va uning atrofidagi hududlarda ATEB bolalar uchun sharoitlar yaratilmaganligi (lift, pandus, jihozlangan hojatxonalar, binolarga kirish joylari yetishmasligi);

Psixologik va pedagogik yordamning yetishmasligi;

Ijtimoiy va shaxsiy to'siqlar:

O'qituvchilar tarkibi bilan qabul qilmaslik va yuzaga keladigan nizolar; o'qituvchilarning har bir bolaga moslashuvchan yondashuvlarni izlashni istamasligi, ATEB bolalar bilan ishlashga uslubiy tayyor emasligi;

Jamoadi psixofizik ATEB bolani qabul qilmaslik, boshqa o'quvchilarning kamsituvchi munosabatlari;

Shaxsiy idrok yetishmasligi va o'quv fanlarini tushunishda qiyinchiliklar; o'rgana olmaslik; psixofizik nuqson tufayli ta'lim faoliyatini amalga oshira olmaslik.

Ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlashga asoslangan qulay muhitni yaratish: ta'lim tizimi subyektlari o'rtasida ijobiy idrokni hosil qilish, to'siqlarni yengib o'tish va o'rganishda o'zaro yordam berishni o'z ichiga oladi. Psixologik qo'llab-quvvatlashning uslubiy shartlari:

1. Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning maqsadi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning shaxsini rivojlantirish, ularning kasbiy tayyorgarligi sifati va mehnat faoliyatida

raqobatbardoshligini ta'minlash uchun sharoit yaratishdir;

2. Maktabda ta'lim integratsiyasi sharoitlariga muvaffaqiyatli moslashishda psixologik va pedagogik yordam ko'rsatish, o'quvchilar jamoasida shaxslararo munosabatlar jarayonida bag'rikenglik muhitini yaratish;
3. Prinsiplar-hamrohlik manfaatlarining ustuvorligi, kompleks yondashuv prinsipi, ijobiy resurs diagnostikasi prinsipi, uzluksizlik prinsipi, izchillik va tizimlilik prinsipi asosida ish olib boorish va ijobiy natijalarga erishish.

Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda ziddiyatli vaziyatlarning oldini olish va hal qilish usullari:

- Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni maktablarga samarali jalb etishni ta'minlash uchun o'quvchilar, ularning ota-onalari, o'qituvchilariga targ'ibot-tashviqot, tushuntirish ishlarini olib borish muhim ahamiyatga ega.
- "Maktabda inklyuziv ta'lim" mavzusidagi sinf soatlarida (badiiy va hujjatli filmlar, bolalarga "inklyuziya", "nogiron", "epilepsiya", "aqliy nogironligi bo'lgan shaxs" tushunchalarini berish, ular bilan mumkin bo'lgan ziddiyatli vaziyatlarni hal qilishni o'rgatish).
- "Inklyuziv ta'lim» mavzusida ota-onalar yig'ilishlari, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar ijtimoiy-huquqiy qo'llab-quvvatlash, ularni tarbiyalash va o'qitish bo'yicha ota-onalarga maslahatlar berish. Bolalarning birgalikdagi ta'limi haqida barcha ota-onalar, jamoatchilikda ijobiy fikr uyg'otish.
- Sinf rahbari va fan o'qituvchilarining ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarda bag'rikenglik, sabr-toqat, hamdardlik va insoniylikni tarbiyalash, shakllantirish va rivojlantirish. Bolalarni muvaffaqiyatga yo'naltirish, bolalarning muvaffaqiyat tuyg'usini ustunlik hissi bilan tenglashtirmaslik. Alohida ta'lim ehtiyojli bolalarning o'zini o'zi qadrlashi ustida ishlash (tushkunlik kompleksini yo'q qilish).
- Alohida ta'lim ehtiyojli bolalarning mustaqilligini rivojlantirish, sinf va maktab miqyosidagi tadbirlarda ishtirok etish orqali ularning ijtimoiy (kommunikativ, axloqiy) tajribasini boyitish. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun muvaffaqiyatli faoliyat yo'nalishlarini belgilash (sportdagi ijodiy yutuqlari), kelgusida turli darajadagi musobaqalarda ishtirok etish.
- Darslarda birdamlik (juftlikda, guruhlarda), loyiha faoliyati orqali guruhlarining birlashishi va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olish kerak

- O'qiyotganda bolaga darslikni ochishga, kerakli sahifani topishga, qayerda o'qishimizni ko'rsatishga, qayerni o'qiyotganimizni ko'rsatishga yordam berish kerak (bolalar diqqatini ushlab

turolmaydi).

- Dars davomida siz topshiriqlarni bajarish vaqtini qisqartirishingiz kerak (matn uchun savollar bo'lsa, unda 3, 4 ta savolni muhokama qilishingiz mumkin, matnni to'liq o'qimagaslik ham tavsiya etiladi, chunki bolalar tez charchashadi).
 - Savollarga javob berishda o'quvchiga o'ylash uchun biroz ko'proq vaqt berish kerak (bolalar reaksiyasi sekin bo'lishi mumkin).
 - Yozma ish, testlar ko'proq vaqtni oladi, bunda o'qituvchining yordami kerak:
 - Vazifa og'zaki va yozma shaklda tuzilishi kerak; vazifa qisqa, aniq, bitta fe'l bo'lishi kerak; bolaning yonida turib vazifani shakllantirishga yordam bering; o'quvchiingizga boshlagan ishini oxiriga yetkazing.
4. Darsga qo'yiladigan asosiy talablardan biri ATEBning diqqati sustligini, ularni darsda monoton harakatlardan tez zerikishlarini hisobga olishdir.

Shuning uchun darsda o'qituvchi o'z ish faoliyatini o'zgartirib turishi kerak, ya'ni turli xil faoliyat turlaridan foydalanishi lozim:

- darsni xotira va diqqatni jamlaydigan vazifalar bilan boshlagan ma'qul;
- murakkab intellektual vazifalarni faqat darsning o'rtasida qo'llash ma'qul;
- ta'lim bilan bog'liq muqobil vazifalar va faqat korreksion yo'nalishga egabo'lgan vazifalarni (vizual gimnastika, qo'shimcha vazifalardan foydalanish, mayda motorika ko'nikmalarini rivojlantirish, idrok va fikrlashni rivojlantirish bo'yicha) almashtirish zarur.
- syurpriz o'yinlar, rolli o'yinlar, musobaqalar, kichik spektakllar (ya'ni, taassurotni rivojlantiradigan barcha harakatlar bolalarning his-tuyg'ulari va bilimlarni hayot bilan bog'laydi).
- Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar inklyuziv sinfdagi dars materiallari, o'zlashtirishni soddalashtirish uchun ko'plab ko'rgazmali vositalardan foydalanishi kerak. Sababi, aqliy rivojlanishida muammosi bor o'quvchilar materialni o'zlashtirishda o'zlari eslab qolgan vizual-majoziy tafakkurga tayanadilar. Chunki, ularda miyaning bu funksiyasi buzilgan yoki sekinlashgan bo'ladi.
- Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar maxsus (individual-korreksion) ta'lim dasturlari bo'yicha mavzularni o'rganadilar.
- Mavzuning murakkabligiga qarab, uy vazifasini tushuntirish individual yoki frontal tarzida bajariladi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni o'qitish uchun ijobiy motivatsiyani shakllantirish va rivojlantirish uchun quyidagi tartibda ta'lim jarayonini tashkil etish lozim:

- sinfdagi o'quvchilar uchun sharoit, qulaylik yaratish;
- darsda xotirjam ohang, o'zaro hurmat, o'zaro tushunish;

- turli tadbirlarni tashkil etish;
- og‘zaki va yozma ishlarni almashtirib turish;
- individual va tabaqalashtirilgan ish;
- darsning noan‘anaviy shakli;
- jismoniy daqiqalar ;
- jamoaviy, guruhli ish;
- baholash faoliyatida ishtirok etish va ularda o‘zini-o‘zi hurmat qilishning yetarli darajada shakllanishi;
- oqilona talablar orqali bolalar faoliyati natijalarini hurmat qilish;
- rag‘batlantirish usulini qo‘llash;
- Kognitiv qiziqishni turli xil ko‘ngilochar texnikalar (rasmlar, o‘yinlar, krossvordlar, dramatizatsiya, hazil vazifalari, ko‘ngilochar mashqlar va boshqalar) bilan rag‘batlantirish.

Ta'lim motivatsiyasi va kognitiv faollikni shakllantirishda quyidagi tavsiyalarni hisobga olish kerak:

Siz, ayniqsa, omma oldida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni baholamang;

Sog'lom hamda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar o'rtasida bir-biri bilan musobaqalar tashkil qilmang.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning yechimlari, Toshkent 2022-yil, "IMPRESS MEDIA" nashriyoti;
2. Inklyuziv ta'limning dolzarb masalalari: muammo va ularning yechimlari, Toshkent 2023-yil, "IMPRESS MEDIA" nashriyoti;
3. S.Mo'minov, Sh.Axmedova, G.Alimova "Inklyuziv sinfdagi maxsus o'qituvchining alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash metodikasi" nomli metodik qo'llanma./2022.

MAKTABGACHA TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH

Xabibulloev D. Samarqand viloyati
PYMO'MM o'qituvchi,
Tel.:+998935694944
e-mail:doniyor211@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunda mamlakatimizda alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan ta'lim ya'ni inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish maqsadida yangi qaror va farmonlar qabul qilinib, turli vazifalar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar Ta'lim, tarbiya, inklyuziv, rivojlanish, takomillashuv, harakat.

Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Bizning eng asosiy vazifamiz, yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iboratdir.

O'zbekiston respublikasi prezidenti
Sh.Mirziyoyev

Inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish bo'yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Mazkur hujjatlarda jamiyatimizning bir bo'lagi bo'lgan maxsus yordamga muhtoj bolalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ularga ta'lim-tarbiya berish, ularning sog'lom bolalar qatoridan o'rin olib o'z qobiliyati, imkoniyatlarini ko'rsata olishiga, ma'naviy kamol topishiga qaratilgan chora-tadbirlar belgilab berilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3931-son qarorida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi chora-tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ularning ta'lim-tarbiya (shu jumladan, inklyuziv ta'lim-tarbiya) olishiga xizmat qiladigan moslashuv muhitini yaratish bo'yicha alohida vazifalar qayd etib o'tilgan.

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, umumta'lim muassasalarini maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), shuningdek tegishli kadrlar (maxsus pedagog, bolalarni ruhiy-pedagogik kuzatish bo'yicha mutaxassislar) bilan ta'minlash;

jamoatchilik o'rtasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv o'qitishning mazmun-mohiyati haqida tushuntirish ishlarini olib borish;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash;

alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish kabi vazifalar belgilangan.

“Zamonaviy maktab”larni qurishda ushbu maktablarda alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarni o’qitish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ular uchun maxsus infratuzilma bo’lishi va jihozlanishini ta’minlash maqsadida inklyuziv ta’limni tashkil etish bo’yicha “Zamonaviy maktab”ga qo’yiladigan me’yoriy talablar loyihasi ishlab chiqildi.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalarni sog’lom bolalar qatorida umumta’lim maktablarida o’qitish amaliyotini rivojlantirish maqsadida ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan o’quvchilarning umumta’lim maktablariga integratsiyalashuvi (uyg’unlashtirgan holda ta’lim-tarbiya berish) tajribasi qo’llanilishi natijasida so’ngi yillarda 500 nafarga yaqin alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan o’quvchilar umumiy o’rta ta’lim maktablariga qaytarildi.

Ma’lumki, inklyuziv ta’limda maxsus ta’lim ehtiyojida bolalar barcha bolalar bilan birga ma’lum maqsadda turli qobiliyatlarga muvofiq guruhlashtiriladi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida sog’lom bolalar orasida ta’lim olayotgan bolalar uchun maxsus variativ va alternativ dasturlari ishlab chiqilishi kerak. Chunki bunday bolalarga sog’lom bolalardan farqli o’laroq alohida e’tibor hamda ta’limning ham alohida ko’rinishi amalga oshirilishi talab etiladi. Inklyuziv ta’lim-barcha bolalar uchun maxsus ta’lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning farqliligini inobatga olgan holda ta’lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta’minlash orqali tashkil etiladi.

Inklyuziv maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyachisi qanday sifatlarga ega bo’lish kerak? Inklyuziv ta’limda o’qituvchining kasbiy mahorati bosh omil hisoblanadi. Avvalo o’qituvchi inklyuziv tafakkurga ega bo’lish va ta’lim sifati mas’uliyatini o’z zimmasiga olishi shart. Inklyuziv ta’limning vazifasi bolalarning qobiliyati va holatidan qat’iy nazar, ularga sifatli ta’lim berishdan iboratdir. Shu bilan birgalikda, imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy rivojlanishga ega bo’lishlari uchun oilada yashashlari va o’z tengdoshlari bilan oddiy maktabda tarbiya va ta’lim olishlarini ta’minlash zarurligini nazarda tutadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tizimida inklyuziv ta’lim ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog’lom bolalar qatoriga qo’shishdir. Biz har bir bolani bag’rikeng bo’lishga o’rgatish bilan birga inson qadriyatlari uning imkoniyatiga bog’liq emasligi haqida fikrni singdirmog’imiz darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. O’zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PQ-4312 08.05.2019
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi

“Alohida ta’lim olish ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi PQ-4860-son qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasida “Alohida ta’lim olish ehtiyojlari bo’lgan bolalarga ta’lim tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to’g’risida” gi qaror. PQ-4860. 13.10.2020

“YANGI O‘ZBEKISTON-TARAQQIYOTNING YANGI BOSQICHI”DA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA YANGICHA YONDASHUVLAR VA INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISH

Yo‘ldosheva Zuxraxon Xolmirzayevna

- Namangan viloyati Yangiqo‘rg‘on tumani maktabgacha va maktab ta'limi bo‘limiga qarashli 16-sonli umumiy o‘rta ta'lim maktabning boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada birinchi va ikkinchi renessanslarning tarixiy sharoitlari va davri talablari, imkoniyatlarini haqqoniy baholangan, uchinchi yangi Renessansning tarixiy sharoitlari va talablari mutlaqo o‘zgacha ekanini, maqsadga muvofiq ekanligi, ta’lim tizimidagi amalga oshirilayotgan islohotlar kabi masalalari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *akademiya, observatoriya, noyob kutubxona, modernizatsiya, Birinchi renessans, ikkinchi renessans, avtomatlashtirish, robotlashtirish, kommunikatsiya, texnologiya, ilm-fani, san’ati, adabiyot.*

Bugun jahon miqyosida yurtimiz haqida so‘z ketganda, “Yangi O‘zbekiston” iborasi tilga olinmoqda. Bu keyingi yillarda taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo‘yganmiz, erishayotgan zalvorli yutuqlarimizning munosib e’tirofidir. “Yangi O‘zbekiston”da Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish uchun ta’lim tizimidagi islohotlarni tubdan takomillashtirish zarur bo‘ladi.

Vatanimizda kechgan buyuk sivilizatsiyalar xalqimiz milliy xarakteridagi bosh xususiyatlar yakdillik, hamjihatlik va hamkorlikdan kuch olgan. Ana shu o‘zak fazilatlarimiz esa ichki va tashqi xavflarni daf etish, biqlikdan hamkorlik va integratsiyaga, ilm va ma’rifatga erishishning asosi hisoblangan mustahkam birlashishga bo’lgan intilishni kuchaytirgan. Prezidentimiz uchinchi Renessansga erishish uchun imkoniyatlarimiz yetarliligini alohida ta’kidladi. Xususan, “oldimizga qo‘ygan ulug‘ maqsadlarga erishish uchun barchamiz birlashib, bir yoqadan bosh chiqarib, birgalikda harakat qilishimiz

kerak”[1,21.] ligiga alohida urg’u berdi. Birlashish darajasi qancha yuqori bo’lsa, yuz bergan vaziyatlarda maqbul yechimlarga kelish imkoniyati ham katta bo’ladi. O’zbekiston Prezidenti mamlakatimizda keng ko’lamli islohotlarni amalga oshirishda aniq tartibot va tizim bo’lishini va har bir ish ilm-fan yutuqlariga asoslanmog’ini, milliy taraqqiyotimizni innovatsion texnologiyalar, raqamli bilimlar va raqamli iqtisodiyotga tayangan holda jadal yuksaltirishning eng maqbul yo’llarini ko’rsatib berdi.

«Zamonaviy ta’lim bugungi kunning asosiy muammolaridan biridir. O’qitish usullarini o’zgartirish kerak, aks holda kelajakda bizni jiddiy muammolar kutmoqda. Ikki yuz yil oldin bizga hozirgiday o’rgatilgan. Bu bilimga asoslangan usul. Ammo bolalarga mashinalar bilan raqobatlasha oladigan juda ko’p ma’lumot bera olmaymiz. Shuning uchun, biz ularga hech qanday mashina qila olmaydigan narsalarni o’rgatishimiz kerak.

Dunyo ITdan DTga qarab harakatlanmoqda. Ko’pchilik DT nima ekaninitushunmaydi(xuddishundayITnimaekaniniko’pchilikbilmaydi). Axborot texnologiyalari (IT) asta-sekin ma’lumotlar texnologiyasi (data technology, DT) tomon ildam ketmoqda. Gap endi boshqa texnologik yangilanishlar haqida ketmayapti, gap falsafa haqida, vazifalarni bajarishga bo’lgan yondashuvimiz haqida ketmoqda.

Agar kelajakka tayyorlanmoqchi bo’lsangiz, kechagi o’quv metodlaridan voz keching: ko’r-ko’rona yodlab olishga urinmang – kompyuter baribir ko’proq narsani eslab qoladi. Tezroq hisoblashga urinmang – siz uchun buni kompyuter amalga oshiradi. Ijodkor va konstruktiv bo’lishni o’rganing».

Darvoqe, shunday. Bu gaplarni men emas, axborot va texnologiyalar asri, deb bong uradigan bugunimiz haqida shu sohaning eng old mutaxassisi aytayotir. Afsuski, bizda keyingi yigirma besh yil ichida nafaqat Ma aytayotgan istiqboldagi rejalarga yaqin o’ylash, balki rivojlangan dunyo amal qilayotgan ta’lim standartlaridan ham bir necha o’n yil ortda qolib ketdik. Yillar davomida bebaho merosimiz bo’lgan, Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan bobolarimizdan qolgan nodir qo’lyozmalardan yetarli darajada foydalana olmayotganimiz esa yurakda bir darddir. Ayni shu masalani davlatimiz rahbari ham o’z ma’ruzalarida o’kinch bilan tilga oldi:

Tan olish kerakki, biz ana shunday bebaho merosga ko’pincha faqat tarixiy yodgorlikka qaraganday munosabatda bo’lib kelmoqdamiz. Bunday tengsiz boylikni amaliy hayotimizga tatbiq etishda beparvolik va e’tiborsizlikka yo’l qo’ymoqdamiz. Vaholanki, bunday noyob meros kamdan-kam xalqlarga nasib etgan. Birgina Fanlar akademiyasining Sharqshunoslik instituti fondlarida saqlanayotgan 100 mingdan ortiq nodir qo’lyozmalarga dunyo ahli havas qiladi. Biz bu haqiqatni har tomonlama teran anglashimiz zarur.

Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma'naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Bu o'lmas meros hamisha yonimizda bo'lib, bizga doimo kuch-quvvat va ilhom bag'ishlashi lozim. Avvalambor, milliy ta'lim tizimini ana shunday ruh bilan sug'orishimiz kerak. Buning uchun olim va mutaxassislarimiz, hurmatli ulamolarimiz bu ma'naviy xazinani bugungi avlodlarga sodda va tushunarli, jozibali shakllarda yetkazib berishlari zarur».

Ta'lim va ilm sohasiga bunday yondashuv, albatta, mamlakat hayoti va turmushimizda o'z izini qoldirdi. Buning ta'sirini hayotimizda, kundalik turmushimizda ko'rib turibmiz. Shu ma'noda, bugun Prezident Mirziyoyevning yangi O'zbekiston kelajagini maorif va ta'lim hamda ilm-u fanda ko'rayotgani, Uchinchi Renessans masalasini strategik vazifa sifatida kun tartibiga qo'yib, uni milliy g'oya darajasiga ko'tarayotgani mamlakatimiz tom ma'noda yangi yo'lga o'tayotganini, tarixiy shavkati olamni larzaga solgan tuproqlarimizda yana qudratli bir davlat va dunyo sahnasida o'z so'zini ayta oladigan, jahon ahlini o'ziga qarata oladigan buyuk bir millat kamol topishiga qo'yilgan dadil qadam bo'ldi desak, mubolag'a qilmagan bo'lamiz... [2,1]

Dunyoda 2 milliardni tashkil yetadigan jahon yoshlari muammolari yechimini topishga xalqaro maydonda hamkorlikda harakat qilishga da'vat etdilar hamdayoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyani ishlab chiqishni taklif yetdilar: "Bizning asosiy vazifamiz yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilish uchun zarur sharoitlar yaratish, zo'ravonlik g'oyasi "virusi" tarqalishining oldini olishdir. Buning uchun yosh avlodni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasidagi ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish lozim, deb hisoblaymiz.

Shu munosabat bilan O'zbekiston globallashtirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanib borayotgan bugungi sharoitda yoshlarga oid siyosatni

shakllantirish va amalga oshirishga qaratilgan umumlashtirilgan xalqaro huquqiy hujjat-BMTning Yoshlar huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyasini ishlab chiqishni taklif yetadi",- deb Xalqaro Hamjamiyatga murojaat qildilar. [3,252]

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasini buyuk Imom Buxoriyning "Al Jome' as Sahih" asarining boshlanishidayoq keltirilgan "Barcha ezgu amallar niyatga bog'liq, har bir kishiga faqat niyat qilgan narsasi beriladi" degan hadisni keltirish bilan boshlaganliklari bejiz yemas. Negaki, 2019-yil "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da ham mamlakatimiz aholisining qariyb yarmini tashkil yetadigan yoshlar bilan ishlash masalasi ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolishi ta'kidlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida (2018-yili 28-dekabr) Yoshlar masalasida

yana quyidagi vazifalarni ilgari surdilar:

- Yoshlarni tadbirkorlikka keng jalb yetish, ularning bandligini ta'minlash maqsadida "Yoshlar kelajagimiz" jamg'armasi faoliyatini kengaytirish zarur;
- 2019 yilda jamg'arma uchun 2 trillion so'mdan ziyod mablag' ajratish va shu orqali 50 mingdan ortiq yangi ish o'rne yaratish lozim;
- Farzandlarimizning turli radikal va zararli g'oyalar ta'siriga tushib qolishiga yo'l qo'ymaslik- asosiy vazifamizdir. Bu boradagi ishlarni yangicha yondashuvlar bilan davom ettirishimiz kerak;
- Jumladan, davlat xususiy sheriklik asosida yangi madaniyat va istirohat bog'larini tashkil yetish, ularni zamonaviy yoshlar maskanlariga aylantirish choralarini ko'rish zarur. Ushbu bog'lar tarkibida birinchi navbatda sport maydonchalari, amfiteatr va kichik sahnalar, kutubxona, "Kitob kafelari" bo'lishi lozim; Bugungi kunda yoshlarimizning bilim va ma'lumot olishning asosiy manbai Internet ekani hech kimga sir yemas.

Shu sababli tadbirkorlarni qo'llab- quvvatlagan holda, jamoat joylarida bepul "wi-fi" hududlarini tashkil yetish choralarini ko'rishimiz kerak.

2020-yil 25-dekabrda O'zbekiston tarixida ilk bor yoshlar forumi o'tkazildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev yoshlar oldida turgan ustuvor vazifalarni va ularga beriladigan imtiyozlar haqida fikr yuritdilar.

Bugungi kunda yoshlar oldida turgan muhim vazifalarni belgilab berdilar. Eng muhim vazifa-yoshlar tashabbuskor, O'zbekiston kelajagi uchun fidoiylilik ko'rsatuvchi ijtimoiy qatlam sifatida tilga olindi. Shuningdek, keyingi yildan oliy ta'lim muassasalariga kirish imtihonlarida yeng yuqori ball to'plagan 200 nafar yosh uchun Prezident granti joriy yetilishi, ikki va undan ortiq farzandi oliy o'quv yurtida shartnoma asosida o'qiyotgan oilalarga imtiyozli ta'lim krediti berish yo'lga qo'yilishi aytiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi xalqi va Oliy Majlisiga Murojaatnomasi. "Xalq so'zi, 2022- yil, 21- dekabr.
2. Mirziyoyev Sh.M. Mustaqillik-ezgu niyatlarimiz, buyuk maqsadlarimiz ro'yobi yo'lida qudrat manbai. Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma to'qqiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. "Yangi O'zbekiston", 2020- yil, 1- sentabr.
3. Shavkat Mirziyoyev. Inson manfaatlari va huquqlarini ta'minlash demokratik jamiyat asosidir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72 sessiyasidagi nutqi. Nyu York shahri, 2017-

yil 19-sentabr. “Xalqimizning roziligi – bizning faoliyatimizga berilgan yeng oliy bahodir”, Asarlar, 2 jild, T,” O‘zbekiston” 2018-yil, 252 bet.

GOSPITAL PEDAGOGIKA DARS JARAYONIDA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH

Yusupjanova Shaxnoz Mirzatillayevna –
Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi
huzuridagi “Mehrli maktab” davlat ta'lim
muassasasi umumiy o‘rta ta'limni tashkil
etish bo‘yicha pedagog xodimi

Annotatsiya: Ushbu maqolada gospital ta'limda darslarida didaktik o‘yinlardan foydalanish xususida so‘z boradi namunalar yordamida tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: gospital ta'lim, gospital pedagogika, darslarda didaktik o‘yinlar, zamonaviy ta'lim, ko‘rgazmalilik, o‘yin qoidasi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Gematologiya, onkologiya, klinik immunologiya, boshqa statsionar va uzoq muddatli ambulator davolanishda bo‘lgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim va tarbiya hamda umumiy o‘rta ta'lim berish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2022-yil 5-maydagi 234-sonli qaroriga asosan Bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi markazida davolanayotgan bolalarga maktabgacha ta'lim va tarbiya hamda umumiy o‘rta ta'lim berish maqsadida Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzurida “Mehrli maktab” tashkil etildi.

Mehrli maktab faoliyatining maqsadlari:

mehrli maktabda davolanayotganlarning hayotga ijtimoiy moslashishini, ularning maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamda umumta'lim muassasalarida ta'limni davom ettirishga tayyorligini ta'minlash;

davolanayotganlarning hayoti va sog‘lig‘i muhofazasini ta'minlash;
davolanayotganlarga ta'lim va tarbiya xizmatlarini ko‘rsatish.

Quyidagilar Mehrli maktab faoliyatining asosiy vazifalari hisoblanadi:
maktabgacha ta'limni tashkil etish sohasida:

uzoq muddatli davolanishga muhtoj bolalarga individual ta'lim dasturlarini o‘zlashtirishga imkon beruvchi qulay muhitni yaratish;

ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablariga, shuningdek, ular asosida ishlab chiqilgan ta'lim-tarbiya va korreksion faoliyatni tashkil etishga doir dasturlarga muvofiq tarbiyalanuvchilarni ta'lim-tarbiya va korreksion-pedagogik yordam bilan ta'minlash;

bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarning tibbiy abilitatsiya va

reabilitatsiya, kompensatsiya hamda korreksiya ishlarini olib borish;

bolalarning sifatli maktabgacha ta'lim va tarbiya olishiga imkon beruvchi shart-sharoitlar yaratish;

bolalarning ijtimoiy moslashuvi va ta'lim va tarbiya olishni davom ettirishga tayyorligini ta'minlash;

bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlari va umumta'lim muassasalarida o'qishga tayyorlash;

bolalarda Vatanga muhabbat, oilaga, o'z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga hurmat tuyg'ularini shakllantirish, atrof muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga o'rgatish;

bola shaxsini shakllantirish, uning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ular ijtimoiy tajriba olishini ta'minlash;

davolash guruhlaridagi ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy o'quv dasturlari va texnologiyalarini joriy etish;

har bir bolaga individual yondashuvni ta'minlash;

shaxsning psixologik xususiyatlarini hisobga olish;

davolash va o'qitish jarayonlarida bolalar va ota-onalarga har tomonlama yordam berish;

samarali reabilitatsiya qilish maqsadida tibbiy-psixologik va pedagogik korreksiya ishlarini olib borish.

umumiy o'rta ta'limni tashkil etish sohasida:

davolanayotganlarning umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartiga o'quv dasturlari asosida uzluksiz ta'lim olishlarini ta'minlash;

davolanayotganlarning aqliy va jismoniy rivojlanishiga yordam beradigan shart-sharoitlar yaratish;

davolanayotganlarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, iqtidorli va qobiliyatli bolalarni taqdirlash va qo'llab-quvvatlash uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;

davolanayotganlarning psixofiziologik yosh xususiyati, qobiliyati, qiziqishi hamda hayoti va sog'lig'i muhofazasi talablariga muvofiq ravishda ta'lim olishlarini ta'minlash;

ta'lim berish jarayonida davolanayotganlarning sog'lig'ini himoyalovchi dars jadvaliga rioya etilishini ta'minlash;

davolanayotganlarning darsdan tashqari vaqtlarida iqtidorini rivojlantirishga qaratilgan to'garak mashg'ulotlarini olib borish;

dars mashg'ulotlarini olib borish uchun malakali pedagoglar bilan ta'minlash;

davolanayotganlar va pedagog xodimlariga ta'lim va tarbiya xizmatlarini ko'rsatish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;

kunlik davolanayotganlarning sog'lig'i holatidan kelib chiqib darslarga qo'yilganlarning ro'yxatini tasdiqlash;

darslarga qo'yilgan davolanayotganlarning sog'lig'i holatini kuzatish.

davolanayotganlar tomonidan davolanishning ustuvorligini

ta'minlash bo'yicha o'quv dasturlarini, ta'lim xizmatlarini ko'rsatish jadvallarini va imtihon sanalarini muvofiqlashtirishdir.

Har tomonlama barkamol insonni shakllantirish bugungi jamiyatimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Hozirgi gospital maktab o'rindiqlarida o'tirgan yosh avlod ertaga bizning qo'limizdan ishimizni oladigan, hayotimizni davom ettirib, o'zidan keyingi avlodga yetkazuvchi vorislarimiz, O'zbekiston buyuk kelajagining egalaridir.

Gospital ta'lim-uzoq muddatli davolanayotgan va sog'lig'i sababli ta'lim muassasasiga bora olmaydigan bolalarni o'qitishni tashkil etish bilan bog'liq pedagogikaning bo'limidir. Gospital pedagogikasi pedagogikaning bir qismi bo'lib, o'z e'tiborini o'quvchilarning alohida toifasiga – uzoq muddatli davolanishga muhtoj bolalarga qaratadi.

Pedagogikaning ushbu yo'nalishini amalga oshirish va rivojlantirishning murakkabligi idoralararo mansubligi bilan belgilanadi: ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya- chunki kasalxonada uzoq muddatli davolanayotgan bola birinchi navbatda bemor, ikkinchidan – o'quvchi. Bolani davolash jarayonida tibbiy va pedagogik texnologiyalarni birlashtirish keng qamrovli rehabilitatsiyani anglatadi.

Gospital ta'lim o'quvchilarining yuksak ma'naviyatli, barkamol avlod etib tarbiyalash, o'quvchilarga ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarasosidagi ta'lim berish mamlakatimizning ta'lim sohasidagi amalga oshirilayotgan ustuvor vazifalaridan biridir.

Komil insonni voyaga yetkazishda boshlang'ich ta'lim shubhasiz, poydevor vazifasini o'taydi. Gospital ta'limning dars jarayonida bolaning qalban yuksak, ma'naviy boy qilib tarbiyalashda ajdodlarimiz yaratgan betakror asar durdonalaridan foydalangan holda bilim berish hamda odob-axloq qoidalariga o'rgatish muhim ahamiyatga ega.

Buning uchun birinchi navbatda, gospital ta'lim o'quvchilarini umumiy holatidan kelib chiqqan holda o'qish, bilim olishga ishtiyoqini o'stirish, ularning ma'naviy dunyosini boyitish zarur.

Ta'lim davrida o'quvchilarning aqliy va jismoniy faoliyatini tashkil qilishda didaktik o'yinlar alohida o'rin tutadi. Barcha darslarida didaktik o'yinlaridan foydalanish o'quvchilar zehni o'stirish, tez fikrlash ko'nikmalarini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlar jarayonida o'quvchilar o'yin qoidalariga rioya qilishga o'rganadilar, inoqlik hissi, dunyoqarashi shakllanib boradi.

Gospital ta'limda didaktik o'yinlar o'quvchilarning xususiyatlariga ko'ra tashkil etilishi kerak. Bu esa davolanayotgan bolalarning bilim olishga qiziqishini oshiradi, ularga bilim berishni yengillashtiradi, ko'rgazmalilikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib o'quvchilarni toliqtirmaslik imkonini beradi.

Matematika fanini misolida qaralsa, didaktik o'yinlar o'quvchining

aqlini charxlaydi, diqqatini rivojlantiradi, ko'zlangan maqsadiga erishishi uchun qat'iyat va irodani tarbiyalaydi, algoritmik tarzda tartib-intizomga o'rgatadi va eng muhimi, mulohaza yuritishda, muammolarni hal qilishda innovatsiyalarga chorlaydi hamda tafakkurini kengaytiradi.

Kasalxonadagi bolalarni matematikani o'rganishga tayyorlashda ishni nimadan boshlash yangicha yechimni taqozo etadi. Matematika "jiddiy" o'rganish uchun bolalarni partaga o'tqizishdan oldin balki ular bilan "matematik o'yin" o'tkazish lozimdir.

Matematik tayyorgarlikda didaktik o'yinlardan foydalaniladi, biroq bu o'yinlar, birinchidan mantiqiy va matematik mazmun bilan boyitilgan bo'lmog'i, ikkinchidan, ular mashg'ulotning o'zida emas, balki undan oldin yoki keyin o'tkazilishi lozim. Didaktik o'yinlar har xil tashkil etilishi mumkin.

Didaktik o'yinlar maqsadga ko'ra to'rt omilni o'z ichiga oladi;

1. O'yinning vazifasi;
2. O'yinning harakati;
3. O'yinning qoidasi;
4. O'yinning yakuni;

Har bir didaktik o'yinni boshlashdan oldin qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekanligi tushuntiriladi. O'quvchilar uni tushunib, anglab shu asosida harakat qiladi.

Ta'lim jarayonida didaktik o'yinlar o'rnini chuqurroq va aniqroq tasavvur qilish maqsadida biz o'yin, didaktik topshiriq, o'yin topshiriqlari singari tushunchalarning ta'rifiga va ularning ma'nosini ochib berishga to'xtalib o'tishimiz zarur.

Ta'lim – o'qituvchining bolalarga bilim, ko'nikma va malakalar berishining, bu bilim, ko'nikma va malakalarni o'quvchilar uqib olishi, egallab olishi va ularni mustahkamlab olishining amaliy jarayonidir.

Ta'lim jarayoni- bolalarga xotirasining boyishi, ularning nutq va tafakkurining o'sishi, turli xil metod va usullar yordamida sodir bo'ladigan jarayondir.

O'yin – bolalar ongiga singib ketgan faoliyatdir, ularning bu faoliyati, o'yin turlariga qarab, obyektiv voqelikni, hayotni muayyan darajada o'zida aks ettiradi. O'yin sinfda o'tilgan o'quv faoliyatining ma'lum darajada davomi va mustahkamlanishidir. Tajribada shu narsa isbotlanganki, o'yin kichik yoshdagi o'quvchilarning zarur ehtiyojidir.

Didaktik o'yin – ta'lim beruvchi usul bo'lib, bu usul muayyan ta'limiy maqsadlarga erishuviga, ya'ni o'tilgan o'quv materialini aniqlashga, mustahkamlashga va uni chuqurlashtirishga qaratilgan bo'ladi. Har bir didaktik o'yinni o'tkazishda muayyan maqsad, masalan biror harakatni, biror hisoblash usulini, ya'ni ma'lum didaktik topshiriqni mustahkamlash vazifa qilib olinadi.

Didaktik topshiriq darsga qo'yiladigan umumiy maqsadning bir qismini tashkil qiladi.

Har bir didaktik o'yinning ham har qanday o'yindagi singari o'z qoidalarini bor, o'yin qoidalariga amal qilinmasa, o'yinning o'yin sifatidagi ahamiyati, binobarin, o'yinning ta'lim-tarbiyaviy va psixologik ahamiyati yo'qoladi. O'yin qoidalarini o'yin topshirig'iga kiritiladi. O'yin topshirig'i o'yin qanday o'ynalishini, kim g'olib chiqqanligini hisoblanishini va hokazolarni tushuntirish tarzida beradigan topshirig'idir.

Didaktik material:

- suratlar, jadvallar, ko'rgazmalar, sanoq jadvallari, o'yinchoqlar, cho'tlar;
- har bir bolaga beriladigan sanoq materiali;
- geometrik shakllar, sanoq cho'plar, qo'lda yasalgan buyumlar(qog'oz qayiqcha va shapkacha);
- geometrik shakllar chizilgan jadvallar, kartondan yasalgan shakllar, jadval va chizmalar solingan konvertlar;
- sanoq materiallari solingan yashiklar;
- geometrik shakllar qo'yilgan burchak va hokazo.

O'yinlar nomi

"Jimjitlik", "Biz kamayib qoldik", "Shunchaki ajratib qo'y!", "Nechta ekanligini top", "Sanayver", "Hisoblashni davom ettir".

Masalan, "Do'stingni tanla va masalani yech" didaktik o'yini.

Barcha o'quvchilarga kartochkalar beriladi. Kartochkalarda masala yozilgan. Lekin nimani topish kerakligi yozilmasdan boshqa kartochkaga yozilgan. Bola qo'shnisini ya'ni masala shartning davomini topishi kerak va masalani 2 kishi bo'lib hamkorlikda ishlab o'qituvchiga topshirishlari lozim.

"Quyosh" didaktik o'yini.

Oddiy kasrlar ustida arifmetik amallar mavzusida o'ynash mumkin. Masalan guruhlar soniga mos gullar doskaga o'rnatiladi. Gulning bargida yozilgan son va uning yaproqlarida yozilgan sonlar ustida amallarni bajarish kerak. Har chizmada tezroq javobni olgan guruh g'olib bo'ladi.

Didaktik o'yinlar o'qituvchi bilan davolanayotgan o'quvchining faol munosabati, bir birini to'liq tushunishlariga asoslanadi. Didaktik o'yinlarni o'quv jarayoniga joriy etishning tub maqsadi-dars qaysi shaklda bo'lmasin, qayerda o'tkazilmasin darsda o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikda ishlashni tashkil etish shu bilan birga sust o'zlashtiruvchi o'quvchilarni darsga qiziqtirishdir. Gospital ta'lim jarayonida o'quvchilar xotirasini boyishi, ularning nutq va tafakkurini oshishi turli metod va usullar yordamida boyisa, didaktik o'yinlarda o'quvchilarning ongi, qalbiga singib, ularning bu faoliyati, o'yin turlariga qarab, hayotning muayyan darajada o'zida aks ettiradi.

O'yinlar kuzatuvni, o'xshashlik va farqlarni aniqlash qobiliyatini rivojlantiradi, fikrlashni, e'tiborni va tasavvurni yaxshilaydi. Bundan tashqari, o'yin faoliyatini tashkil etish, nisbatan murakkab bir mavzu

sifatida matematikaga qiziqishni rivojlantirishning juda samarali usuli hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Pedagogik texnologiya asoslari" J.G'. Yoldoshev, S.A. Usmonov. Toshkent-2004-yil;
2. N.U.Bikboyeva, E.Ya. Yangiboyeva va boshqalar, "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi", – T., "O'qituvchi" 2005;
3. "Xalq ta'limi" jurnali;
4. "Ma'rifat" gazetasi;
5. Xalbayev Nurbek Oybek o'g'li- 2002 y."Matematika darslarida didaktik o'yinlar";
6. "Matematika o'qitish metodikasi" Jumayev.

ПУТИ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Мавланова Умида Баходировна - Преподаватель Национальный Университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Аннотация: Человеческий капитал и возможность его функционирования становится ключевым фактором социально-экономического прогресса

Ключевые слова: ограниченные возможности здоровья, образование, инклюзивная политика, человеческий капитал.

Инклюзия (от лат. – включение) – это процесс включенности индивидуума, участие в конкретной деятельности, позволяющее ему участвовать в общественной жизни и в принятии решений. На сегодняшний день понятие инклюзивности используется довольно широко. Под инклюзивной политикой развития человеческого капитала подразумевается процесс создания равного доступа и включенности человека в развитие своих способностей, формирование общественной среды с учетом интересов и потребностей индивидов социальных групп. Инклюзивная политика на первых парах должна осуществляться с помощью государственных институтов с поддержкой благотворительных фондов, центров и других некоммерческих организаций. Анализ детализации и актуализации процесса роста человеческого капитала на основе инклюзивной политики послужит целям развития человека, внедрению новой модели социально-экономического развития общества и государства.

Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ) занимается вопросами включения инклюзивного обучения в систему образования Республики Узбекистан. Независимо от положения и способности детей, пре-

доставление качественного образования нацелено на всех. Люди с ограниченными возможностями должны получать общее социальное развитие. Образование любого человека начинается с малых лет. Поэтому инклюзивные социальные услуги помогают преодолевать препятствия на пути всестороннего развития ребенка.

Первый шаг на пути к инклюзии – интеграция. Дети с ограниченными возможностями не должны быть ограждены от других детей, им необходимо социализироваться в обществе, иметь равные права и возможности. И самое главное, обычные дети должны воспринимать детей с ограниченными возможностями толерантно, помогать и воспринимать их как есть. К инклюзии должны также быть подготовлены воспитатели и педагоги.

Концепция развития инклюзивного образования в Республике Узбекистан осуществляется в несколько этапов:

1. 2020 – 2022 годы. В этот период:

- совершенствуется нормативная база системы инклюзивного образования;

- осуществляется процесс подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров для системы инклюзивного образования (специалисты по коррекционной педагогике, дефектологии и реабилитации);

- укрепляется материально-техническая база (специальные приспособления, оборудование, методическая литература и др.);

- внедряются современные информационно-коммуникационные технологии и инновационные проекты в сферу инклюзивного образования;

- внедрение в порядке эксперимента системы инклюзивного образования в деятельность отдельных образовательных учреждений.

2. 2023 – 2025 годы. Реализация планов на данный период:

- поэтапное внедрение системы инклюзивного образования в деятельность других учреждений общего среднего образования;

- совершенствование методов обучения в инклюзивном образовании и поэтапного внедрения принципов индивидуализации в образовательный процесс;

- принятие мер, направленные на духовно-нравственное воспитание и формирование физически здоровых учащихся в процессе инклюзивного образования;

- оптимизация количества государственных специализированных образовательных учреждений, исходя из умственных и физических потребностей учащихся, а также географического расположения.

Согласно Постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан №391 от 13 мая 2019 года «О мерах по дальнейшему со-

вершенствованию деятельности дошкольных образовательных организаций» было разрешено формировать негосударственные дошкольные образовательные учреждения специализированного и инклюзивного типа, в том числе для детей с физическими и психическими нарушениями. Дошкольная образовательная организация «Имкон», открытая в 2019 году в Нукусе для детей регионов Приаралья – новая модель, в которой педагоги и медицинские сотрудники совместно с родителями разрабатывают план развития и реабилитации каждого ребенка и помогают ему реализовать его в одном учреждении.

Еще одна новая модель для Узбекистана – дошкольное образование на дому («посещение на дому»). Пилотный проект реализуется с 2020 года Министерством дошкольного образования совместно с Детским фондом ООН для детей в отдаленных и труднодоступных районах Узбекистана. Обученный педагог сможет раз в неделю приходить на дом в семью, где есть дети, не охваченные дошкольным образованием. Преимуществом данной модели является повышение уровня знаний родителей о методах обучения ребенка.

По результатам проводимых реформ с 2022 года 225 школ нашей республики внедрились инклюзивное образование. Инклюзивные классы способствуют разнообразию и пониманию того, что у каждого есть свои сильные и слабые стороны. Дети с инвалидностью, как и любой другой ребенок, могут внести большой вклад в развитие общества, если будет оказана поддержка для полного раскрытия их потенциала. Актуальным на сегодняшний день является введение в высшие образовательные учреждения новой специальности обучения – инклюзивная педагогика. Это довольно молодая отрасль педагогического знания, получившая развитие в результате активизации общественного запроса на теорию и методику обучения и воспитания детей с различными нарушениями развития.

Согласно целевым показателям (индикаторам) Концепции развития инклюзивного образования к 2025 году намерено: увеличить долю общих средних образовательных учреждений с инклюзивным образованием до 51% по отношению к 39% в 2023 году; довести количество общих средних образовательных учреждений, внедривших элементы дистанционного обучения для детей с особыми образовательными потребностями до 1500 единиц; уве-

личит создание ресурсных центров инклюзивного образования до 203 единиц.²¹

Значительным вкладом в развитие инклюзивного высшего образования послужил доступ лицам с инвалидностью к высшему образованию благодаря дополнительной двухпроцентной квоте при поступлении в национальные университеты страны и получение стипендий от государства. Для инвалидов, не имеющих возможности получать высшее образование, реализуется доступ к профессиональному образованию. Для этого создаются специализированные профессиональные колледжи для обучения лиц с инвалидностью моделированию и производству одежды, ремонту и техническому обслуживанию радио и телевизионного оборудования, бухгалтерскому учету и аудиту, работе на компьютером.

Мировой опыт свидетельствует, что многие страны добиваются успехов благодаря инклюзии человеческого капитала, создавая институты координаторов по инклюзии. Государство играет ведущую роль в инклюзивном развитии. Его значимость выражается не только в перераспределении плодов экономического, социального роста, а в том, что оно обеспечивает создание институтов взаимосвязи между экономикой и обществом, между экономическим и социальным развитием. Прогресс страны считается эффективным, если наряду с ростом ВВП увеличивается также Индекс человеческого развития.

Результатами проводимых реформ в Узбекистане можно назвать:

- введение в Указы и Постановления Президента таких категорий, как инклюзивное образование и человеческий капитал;
- приведение законодательства и национальной политики на должный уровень по реализации системы инклюзивного образования;
- усиление механизмов координации и контроля над реализацией программы системы инклюзивного образования;
- введение принципа доступности и равенства для лиц с ограниченными возможностями.
- Для дальнейшего развития системы инклюзивного образования в нашей республике необходимо:
- улучшить доступность объектов и услуг для лиц с ограниченными возможностями;
- реализовать проекты по содействию развитию детей дошкольного и школьного образования, модернизации выс-

²¹Постановление Президента Республики Узбекистан №ПП-4860 от 13 октября 2020 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы образования и воспитания детей с особыми образовательными потребностями»

- шого образования с учетом инклюзии;
- расширять государственно-частное и международное партнерство с международными организациями и благотворительными фондами, развивать негосударственные некоммерческие организации с инклюзивной системой образовательных услуг;
 - внедрять в высшие образовательные учреждения обучение по специальности инклюзивной педагогики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан №ПП-4860 от 13 октября 2020 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы образования и воспитания детей с особыми образовательными потребностями»
2. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №391 от 13 мая 2019 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности дошкольных образовательных организаций»
3. Аналитическая записка «Обзор законодательства и политики в области инклюзивного образования в Узбекистане».
4. <https://www.unicef.org>
5. <http://rcsad.uz>
6. <https://inclusive-education.uz>

PEDAGOG KADRLARNING NATIJAGA YO'NALTIRILGAN UZLUKSIZ TA'LIMNI JORIY ETISH MASALALARI

A.A.Baxramov A.Avloniy nomidagi Milliy-tadqiqot instituti bo'lim mudiri, fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent

E.M.Alkarov A.Avloniy nomidagi Milliy-tadqiqot instituti bo'lim mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya. Maqolada maktab o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy ta'limini tashkil qilishda natijaga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvidan foydalanish masalalari, ushbu yo'nalishda amalga oshirilayotgan ishlar haqida ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Maktab o'qituvchilari, uzluksiz kasbiy rivojlantirish, malaka oshirish, ta'lim maqsadlari, o'qitish metodlari.

Аннотация. Описаны вопросы использования ориентированного на результат образования в организации непрерывного профессионального образования учителей школы, сведения о

работе, проводимой в этом направлении.

Ключевые слова. Педагоги школы, непрерывное профессиональное развитие, повышение квалификации, образовательные цели, методы обучения.

Annotation. The issues of using result-oriented education in the organization of continuous professional education of school teachers, information about the work carried out in this direction are described.

Keywords. School teachers, continuous professional development, advanced training, educational goals, teaching methods.

2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining "Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish" deb nomlangan to'rtinchi yo'nalishida belgilangan vazifalar hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev rahbarligida 2023-yil 28-avgustda kengaytirilgan tarzda o'tkailgan videoselektor yig'ilishida **o'qituvchilar malakasini tabaqalashtirilgan holda oshirish tizimini joriy etishga doir berilgan vazifalar** ijrosini ta'minlash maktab ta'limi xodimlarini, xususan, o'qituvchilarning kasb mahorati va mutaxassislik salohiyatini uzluksiz takomillashtirib borishga doir dolzarb masalalarni hal etishni taqozo qiladi. O'qituvchilarning uzluksiz kasbiy ta'limi samaradorligini oshirish va bunda aniq maqsadlarga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvlarini joriy etish ana shunday masalalar qatoriga kiradi.

O'zbekiston Respublikasining ta'limga doir bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlari, jumladan, Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi 25-son qarori bilan pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimining me'yoriy-huquqiy asoslari belgilab berilgan. Mazkur qaror bilan tasdiqlangan "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom"da pedagog kadrlarning har yili belgilangan davomiylikdagi malaka oshirish dasturlarini o'zlashtirish va belgilangan hajmdagi kredit ballarini yig'ishlari majburiy shart ekanligi belgilab qo'yilgan. Mazkur umumiy davomiylik pedagog xodimlar uchun kamida 36 soat etib belgilangan.

Mazkur ajratilgan, nisbatan juda qisqa muddatda maktab o'qituvchisining malakasini oshirish uchun nima qilish kerak? Mazkur malaka oshirishning o'qituvchi uchun samarali bo'lishi uchun uning mazmuni, ya'ni o'quv dasturi qanday shakllantirilishi lozim? Malaka oshirish kurslarini tashkil qilish va o'tkazishda qaysi ta'lim strategiyasi va yondashuvlaridan foydalanish ko'proq samarani beradi?

Mana shu va shunga o'xshash boshqa qator savollarga javob topish uchun amalga oshirilgan tadqiqotlar pedagoglarning malaka oshirish kurslaridagi ta'lim jarayonlarini natijaga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi asosida tashkil etish amaliyotini joriy etishni taqozo qildi. Ushbu amaliyot malaka oshirish kurslaridagi ta'limni tashkil qilishda

asosiy e'tiborni o'qitish metodlariga emas, balki erishilishi lozim bo'lgan natijalarga qaratishni nazarda tutadi. Bunda malaka oshirish kursining o'quv dasturi va boshqa o'quv-uslubiy materiallari o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida qo'llanilishi ehtimoli bo'lgan bilimlarni yodlashlarini emas, balki ularning ehtiyojlaridan chiqib belgilangan aniq amaliy ko'nikmalarni egallashlarini yakuniy maqsad sifatida ko'zlangan holda shakllantirildi. Maktab o'qituvchilarining natijaga yo'naltirilgan uzluksiz kasbiy rivojlantirish (malaka oshirish) kurslarini tashkil etish uchun qator tashkiliy va ilmiy-uslubiy tavsifdagi tadbirlar amalga oshirildi.

1. Maktab o'qituvchisining kasb standarti talablaridan kelib chiqqan holda malaka oshirish kurslarining o'quv dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida shakllantirildi. Bunda kurs yakunida rivojlantirilishi lozim bo'lgan 8 ta kompetensiyalar umumiy maqsad sifatida belgilandi.
2. Pedagoglar mazkur kompetensiyalarning aynan qaysi ko'rsatkichlarini egallagan va qaysilarini egallashi lozim ekanligini aniqlash maqsadida 400 ming nafardan ziyod o'qituvchilar diagnostikadano'tkazildi. Diagnostika natijasida o'qituvchilarning kasbiy bilim va ko'nikmalarga bo'lgan ehtiyojlari aniqlandi.
3. Kasbiy bilim va ko'nikmalarga bo'lgan ehtiyojlar ularning aynan bir xilligi yoki o'xshashligidan kelib chiqib 4 ta guruhga ajratildi. Mazkur ehtiyojlarga mos ravishda malaka oshiradigan o'qituvchilar tarkibi ham guruhlariga bo'lindi.
4. Har bir guruh uchun malaka oshirish kursining erishilishi lozim bo'lgan aniq maqsadlari belgilandi, kursning o'quv reja va dasturlari ham mazkur maqsadlarga yo'naltirilgan tarzda shakllantirildi. Mazkur dasturlar Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2023-yil 15-dekabrda 70-xdfu-sonli buyrug'i bilan tasdiqlandi va amaliyotga joriy etildi.
5. Malaka oshirish kurslarini tashkil etish ham kursning maqsadlariga erishishni kafolatli ta'minlaydigan ta'lim shakllarini qo'llagan holda amalga oshirilishi belgilab qo'yildi. Professor-o'qituvchilar yordamida o'zlashtiriladigan o'quv dasturlari bo'yicha o'tkazilishi ko'zda tutilgan kurslarni ishlab chiqarishdan ajralgan holdagi ta'lim shaklida – malaka oshirish ta'lim muassasalarida, mustaqil o'qib-o'rganish mumkin bo'lgan kurslarni "Uzluksiz kasbiy ta'lim" elektron platformasi vositasida tashkil etish tartibi belgilab qo'yildi.

Yuqorida keltirilgan yondashuv malaka oshirish kurslaridagi o'quv jarayonini va unda tinglovchilar hamda darsni olib borayotgan professor-o'qituvchilarning faoliyatini tashkil etishga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Endi kurslardagi ta'lim jarayoni oldindan belgilangan nazariy yoki amaliy metodlardan foydalanib emas, balki darsning yakunida erishilishi lozim bo'lgan natijaga olib boradigan eng

maqbul metodlarni qo'llagan holda tashkil etila boshladi. Va bunda tinglovchilarning faolligi an'anaviy darslardagiga nisbatan ancha oshgani qayd etildi. Eng muhimi – malaka oshirish kurslarida o'qigan pedagoglarning kursdan qoniqish darajasi keskin ko'tarildi.

Natijaga yo'naltirilgan uzluksiz kasbiy rivojlantirish kurslarini tashkil etish bo'yicha amalga oshirilgan ishlarni tahlil qilish va yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari davom ettirilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirining 2023-yil 15-dekabrdagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi tizimi pedagog kadrlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlarini joriy etish haqida"gi 70-xdfu-son buyrug'i.
2. Сергеев П.С. Стратегия обучения, ориентированного на результат, как метод повышения мотивации и качества обучения студентов вузов. // Сямэньский Университет (Китай), Институт Исследования Высшего Образования, psergeev@outlook.com
3. Образование, основанное на результатах | Полное руководство (издание 2024 г.) // <https://ahaslides.com/ru/blog/outcome-based-education/>

UO'K 376.167.1
KBK 74.244.6

"Natijaga yo'naltirilgan uzluksiz ta'limni joriy etish tendensiyalari"
xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami.
Toshkent 2024-yil 25-mart, 564 bet.

Tahrir hay'ati:

Elmurodov Alimardon Nuriddinovich
Sangirova Zamira Bozorboyevna
Nazirov Avaz Abdumajidovich
Axmadaliyev Doniyorbek Kambaraliyevich
Mamatov Alisher Shavkat o'g'li
Mo'minov Sulton Akbar o'g'li

Dizayner va sahifalovchi:

Tuxtasinov Shoxbozbek Ilxomjon o'g'li

Maqolalarda foydalanilgan misol, ko'chirma, statistik ma'lumotlar, ilmiy-nazariy fikrlar va ma'lumotlar aniqligi hamda stilistikasiga mualliflar javobgardir.

© Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi

HAMKORLAR:

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi
Birlashgan millatlar tashkilotining bolalar jamg'armasi
(UNICEF)

O'zbekiston Respublikasi Ta'limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi navbatdan tashqari o'tkazilgan Ilmiy-metodik kengashining 2024-yil 15-martdagi 4-son yig'ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.